تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 2

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1431 / 2010

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

2. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 179

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Abdullah Sert
Mustafa Eriş

Tercüme Kontrol:
Dr. Hüseyin Kayapınar

Tercüme (2. Cilt):
Prof. Dr. Ömer Çelik
Dr. Adem Ergül
Faruk Salman
Murad Sülün
Yusuf Akgün

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-327-2

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2010

ERKAM YAYINLARI

GENÇ · Şebnem · Diriliş Kitapları · Güzel Çocuk Kitapları · Bizim Bahçe Kitapları · Bahçevan

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

EMİN BELDE

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ۜ قَالَ اِنّ۪ي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
اِمَامًا ۜ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّت۪ي ۜ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِم۪ينَ ﴿١٢٤﴾
وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا ۜ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهٖيمَ
مُصَلًّى ۜ وَعَهِدْنَٓا اِلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّٓائِف۪ينَ
وَالْعَاكِف۪ينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ
هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ ۜ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَل۪يلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ ۜ
وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿١٢٦﴾

124. Bir zamanlar Rabbi İbrâhîm'i birtakım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince: Ben seni insanlara önder yapacağım, demişti. "Soyumdan da *(önderler yap, yâ Rabbi!)*" dedi. Allah: Ahdim zâlimlere ermez *(onlar için söz vermem)* buyurdu.

125. Biz, Beyt'i *(Kâbe'yi)* insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrâhîm'in makamından bir namaz yeri edinin *(orada namaz kılın)*. İbrâhîm ve İsmâîl'e: Tavaf edenler, ibâdete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evim'i temiz tutun, diye emretmiştik.

126. İbrâhîm de demişti ki: Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap, halkından Allah'a ve âhıret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle. Allah buyurdu ki: Kim inkâr ederse onu az bir süre faydalandırır, sonra onu cehennem azâbına sürüklerim. Ne kötü varılacak yerdir orası!

"İbrâhîm" kelimesinin kökeni üzerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. **Kurtubî**, *Tefsîr'inde*, kelimenin Süryânîce olduğunu söylerken, **Mâverdî**, İbn Atiyye'den naklen kelimenin "baba" anlamına *"eb"* ve *"rahîm"* kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir kelime olduğunu zikretmiştir.

Süheylî de: "Çoğunlukla Arapça ve Süryânîce kelimelerin şeklen aynı veya birbirine yakın olduklarını söylemiş ve buna *"İbrâhîm"* kelimesini örnek göstermiştir. Bu kelimenin *"eb"* ve *"rahîm"* kelimelerinden meydana geldiğini ve çocuklara olan merhametinden dolayı İbrâhîm (a.s.)'a böyle denildiğini söylemiştir. Zira İbrâhîm ve karısı Sâre kıyâmete kadar mü'minlerin ölen küçük çocuklarının kefilleridir. *Tezkiretü'l-Mevtâ* adındaki eserde ise Hz. İbrâhîm'in adının "*İbrîm*" olduğu ve

İbrânicede ta'zîm ifâde eden bir *"hâ"* ilâve edildiği söylenmiştir.

"İbrâhîm'in imtihan edildiği o vakti hatırla..." (el-Bakara, 2/124) İmtihan diye ifâde edilen *"ibtilâ"*, yerine getirilmesi veya terkedilmesi zor bir işde mükellefin nasıl davranacağını öğrenmek için yapılan bir işlemdir. Bu ise işlerin sonucunu bilmeyen kişiler hakkında söz konusudur. Her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah Teâlâ için ise "imtihan etmek" ancak mecâzî anlamıyla kullanıldığında câizdir. Bu ise Allah'ın, kulu, kendi isteğiyle arzu ve isteklerinden birisi arasında tercihe muktedir kılması ve kulun tercihine göre ona cezâ veya mükâfât vermesidir. Sanki o, kulu sonucuna göre imtihan eder. Bu aynen şeytanın küfredeceğini bildiği halde ona lânet etmeyip ancak küfrünü ızhâr ettikten sonra lânet etmesi gibidir. Allah Teâlâ'nın bu şekilde davranması, kulların ilerde bir îtirâza hakkı kalmaması içindir.

(كلمات) *"Kelimeler"* müstakil bir mânâyı ifâde etmek için konulan lâfızdır. Bazan bu lâfızların mânâlarına da "kelime" denilir. Nitekim; ***"De ki Rabbimin kelimeleri için deniz mürekkep olsa..."*** (Kehf, 18/109) âyetindeki "*kelimeler*" den maksat, kelimelerde görülen mânâlardır. *"İbrâhîm bu kelimeleri tamamlayınca"*, ifrat ve tefrite düşmeden gereği üzere yerine getirince, demektir. Bu sebeble: "Bu din sebebiyle ibtilâlara uğrayıp da tam anlamıyla başarılı olan tek kişi İbrâhîm (a.s.)'dır. Zira Allah onun hakkında: ***"Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm"*** (el-En'âm, 6/115) buyurmuştur.

Âyette zikredilen *"kelimeler"* değişik şekillerde tefsir edilmiştir. **İbn Abbas** (r.a.) gibi bazıları, bu kelimelerin İbrâhîm (a.s.)'ın şerîatında farz, bizde ise sünnet olan on özellik olduğunu söylemiştir. Bunların beş tanesi baş ile ilgilidir: *Mazmaza* (ağzı su ile çalkalamak), *istinşak* (burnu iyice yıkamak), *saçları ortadan ayırmak*, *bıyıkları kısaltmak* ve *misvak*. Beş tanesi ise bedenle ilgilidir: *Sünnet olmak*, *etek ve koltuk altı kıllarını temizlemek*, *tırnakları kesmek*, *büyük ve küçük abdestten sonra su ile istincâ* (necâsetten temizlenme).

Şimdi bunlardan îzâha muhtâç olanları açıklamaya çalışalım: Saçları ortadan ayırma konusunda şunları söyleyebiliriz: Müşrikler saçlarını ikiye ayırıyorlardı. Ehl-i kitap ise kâkül gibi alınları üzerine sarkıtıyorlardı. Nebî (s.a.) bu konuda ehl-i kitâbı örnek almayı tercih etti. Zira o, hakkında henüz nas gelmemiş konularda genellikle yaptıklarının kendi kitaplarına müstenid olması ihtimâline binâen ehl-i kitaba uymayı tercih ederdi.[1] Fakat sonra Cibrîl (a.s.) geldi ve saçlarını ayırmasını emretti. Bunun üzerine Hz. Peygamber de saçlarını ortadan ikiye ayırarak taramaya başladı.

Nebî (s.a.), saçlarını çoğunlukla uzatır, pek seyrek tıraş ettirirdi. Başın traş edilmesi, kâküllerin de kesilmesi sayılır. Fakat **İmâm Gazzâlî** "Kalenderîliğin[2] sembolü" olduğu düşüncesiyle kâkülleri uzatmayı mekruh görmüştür. Zira kâkülünü uzatan kişi, Kalenderî değilse bir karışıklık meydana gelecek ve Kalenderî olanla olmayan ayırt edilemeyecektir.

Anlatıldığına göre, İmâm Ebû Yûsuf'un meclisinde, Nebî (s.a.)'in başını usturaya vurdurmayı sevdiği zikredildi.[3] Bir adam: "Ben bu işi pek sevmem." dedi. Bunun

üzerine Ebû Yûsuf o adamın öldürülmesine fetvâ verdi.[4] Adam hemen tevbe edip sözünden döndü. Ebû Yûsuf da onu afvetti."

"Bıyığın kısaltılması", makasla kesilmesidir. Nebî (a.s.) her cuma, cuma namazına gitmeden önce bıyığını kısaltırdı. **Nevevî** bu hususta tercih edilen görüşün; "kaş gibi incelip dudakların kenarı ortaya çıkıncaya kadar bıyıkların kısaltılmasıdır." der. *İhyâ*'da da, bıyığın iki ucunu uzatmada bir sakınca olmadığını, Hz. Ömer (r.a.) ve bazılarının bunu yaptığı belirtilmiş, sebeb olarak da bıyığın ağızı örtmediği ve yemek artığının orada kalmayacağı zikredilmiştir.

Her ne kadar kesilmeleri fıtrat gereği olsa da, dârü'l-harbde düşmanın gözünü korkutmak için mücâhidin tırnaklarını uzatması mendûb olduğu gibi, bıyıklarını uzatması da mendûbtur. Sünnet olan, bıyığın kısaltılmasıdır. Tamamen tıraş edilmesi ise sakalda olduğu gibi bid'attir. Hadis-i şerifte: *"Bıyıkları kısaltın, sakalı uzatın."*[5] buyurulmuştur.

Sakalı tamamen kesmek; çirkindir. Fakihler: "Sakal vakti gelip çıkınca erkekleri güzelleştirir. Kesilirse mükemmel bir güzellik elden kaçırılmış olur." demişlerdir.

Meleklerin tesbihlerinden biri de: "Sakal ile erkekleri, saç ile kadınları süsleyen Allah'ı tesbih ederiz." şeklindedir.

Keşşâf *Tefsîr'inde*: ***"Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar."*** (en-Nisâ, 4/34) âyetinin açıklanmasında, erkekleri övmek üzere: "Onların sakalları ve sarıkları vardır." denilmiştir.

Nisabu'l-İhtisâb adlı kitapta da şöyle denilmiştir: "Erkeklerin sakallarını tıraş etmeleri, kadınların da erkeklere benzeyerek saçlarını kesmeleri hesâba çekilecekleri davranışlardandır."

Sakaldan bir tutamdan fazlasını kesmekte bir beis yoktur. Çünkü Nebî (a.s.), uzunluğu ve genişliği bir tutamı geçtiği zaman sakalını kısaltırdı. Zira aşırı uzunluk kısaya nisbetle çehreyi çirkinleştirir ve bir insanı gıybetçilerin diline düşürür. Bu niyetle uzun sakaldan kaçınmakta bir sakınca yoktur. Nebî (a.s.), zamanımızda bazılarının yaptığı gibi, gençlik özentisiyle yaşlılığı kötü görerek beyazlaşmış saçları yolmayı da mekrûh karşılamıştır.

Hâfız der ki:

Kara mektup gibi kara saç, bir kere beyazlamaya başladı mı,
Yüz kere beyazlarını seçip yolsan, yine faydası yoktur.

Bir başka şâir de şöyle der:

Üstü kara boyalı kökü ak olan saçın
Kökü beyazlayınca üst tarafında hayır olmaz.

"Sünnet olmak", erkeklik organındaki fazla deriyi kesmekten ibârettir. Ulemânın çoğunluğu bunu müekked sünnetlerden kabûl etmekte ve erkeklerde çocuğun sünnetli

olarak doğması dışında terki câiz olmayan bir "İslâm fıtratı" olarak görmektedirler.

İbrâhîm (a.s.) hâriç bütün peygamberler, bir üstünlük nişânesi olarak sünnetli ve göbekleri kesilmiş olarak doğdular. İbrâhîm (a.s.), Kaddum veya Kadum denilen yerde 120 veya 80 yaşında iken ardından gelenlerin "sünnet olmayı" dîni bir âdet kabûl etmeleri için kendini sünnet etmiştir.

Âlimler sünnetin zamanı husûsunda farklı görüşler belirttiler. Bazıları, bülûğa erinceye kadar sünnet edilmez. Çünkü sünnet temizlik içindir, bülûğa erinceye kadar da dînî temizlikten sorumlu değildir, demişlerdir. Bunun dışında: "On yaşına ulaştığında, dokuz yaşında, yedi ile on yaşları arasında yapılmalıdır." şeklinde görüşler de zikredilmiştir. İmâm **Haddâdî** ise: "Doğumun yedinci gününden on yaşına kadar ki zamanda sünnet müstehabtır. Bülûğ çağına kadar bırakmak mekruhtûr. **Ebû Hanîfe** sünnetin vakti husûsunda görüş belirtmedi." demiştir.

Bilginler, yeni müslüman olmuş yetişkin erkeğin seksen yaşında bile olsa, sünnet olmasını müstehab olarak değerlendirmişlerdir. **Hasan Basrî**'nin, sonradan müslüman olmuş çok yaşlı kimselere sünnet olmamaya ruhsat verdiği ve bunda bir beis görmediği, o kimselerin şehâdet, kurban, hac ve namaz gibi ibâdetlerinin kabûl edilebileceği görüşünde olduğu rivâyet edilmiştir. **İbn Abdilber** ve âlimlerin büyük çoğunluğu da aynı görüşü paylaşmaktadır.

Tırnakların kesilmesi mendûbtur. Çünkü gusl gerektiğinde tırnaklardaki kirden dolayı derinin yüzeyine su ulaşamaz ve cünüplük giderilemez. Kim cünüp olursa ve gusülden sonra vücudunda iğne ucu kadar da olsa yıkanmamış bir yeri kalırsa vücûdunun tamamını yıkayıncaya kadar cünüplükten temizlenmiş olmaz.

Hadiste de: *"Kim cuma günü tırnaklarını keserse, Allah Teâlâ onu diğer cumaya kadar ve öbür haftadan da üç gün belalardan korur."*[6] buyurmuştur.

Diğer bir hadiste de: *"Kim fakirlikten ve göz ağrısından emin olmak istiyorsa perşembe günü ikindiden sonra tırnaklarını kessin."* [7] buyurulmuştur.

el-Makâsıdu'l-Hasene adlı kitapta, Nebî (s.a.)'den tırnak kesmenin keyfiyetini ve hangi gün kesileceğini açıklayan sağlam bir delîlin nakledilmediği belirtilmiştir.

İmâm Nevevî, bu konuda şu bilgileri verir: Tırnak kesmede müstehab olan, ayak tırnaklarından önce el tırnaklarından başlamaktır. Sağ elinin şehâdet parmağı ile başlar, sonra orta parmağı, yüzük parmağı, küçük parmağı, sonra da baş parmağın tırnaklarını keser. Sonra sola geçer, küçük parmaktan başlayarak sırasıyla bütün parmaklarının tırnaklarını keser. Sonra ayaklara geçer. Sağ ayağın küçük parmağından başlayıp (sırasıyla) sol ayağın küçük parmağında bitirir. **Gazzâlî** de *İhyâ*'da aynı târifi yapar.

Hadiste: *"Parmak boğumlarınızı* (mafsallarınızı) *temizleyiniz."*[8] buyurulmuştur. Parmakların tam temizliği ancak mafsalları da ovmakla mümkün olur. Kir kalmaması için temizlik emredilmiştir. Temizlenmezse parmak boğumlarında kir kalır ve kir suyun deriye ulaşmasına engel olur. Bu da kişinin cünüplükten temizlenmemesine yol açar. **Kurtubî**, *Tefsiri*'nde konuyu böyle anlatmıştır.

“İbrâhîm’in Rabbi onu birçok emirlerle denemiş, İbrâhîm de onları hakkıyla yerine getirdiğinde Rabbi onu: *“Ben seni insanlara önder (peygamber) yapacağım”* demişti. İbrâhîm: *“Soyumdan da (önderler yap ya Rabbî).”* deyince, Allah Teâlâ: *“Zâlimler ahdime (peygamberliğe) eremez.”* buyurmuştu.

Sanki, “Rabbinin emirlerini hakkıyla yerine getirince Rabbi ona ne dedi?” sorusuna, Rabbi ona: *“Seni insanlara önder yapacağım.”* dedi, şeklinde cevap verilmiştir. Yâni, seni insanlar için peygamber yapacağım, bu özelliklerle onlar seni önder edinecekler ve sâlih insanlar da sana uyacaklar. İbrâhîm (a.s.), kendi çağında nebîler ve kıyâmete kadar insanların tamamının uyacağı bir önderdir. Şüphesiz Allah vâdini yerine getirdi ve Muhammed (s.a.)’e şöyle buyurdu: ***“Sonra sana İbrâhîm’in dinine uymayı vahyettik.”*** (en-Nahl, 16/123).

Buna benzer başka âyetler de vardır. Bu sebeble (semâvi) dinlere tâbi olanların tamamı, İbrâhîm’e ta’zîmde birleşmişlerdir. (Buna binâen) ümmet-i Muhammed namazlarının sonunda (salavât okuyarak):

“Allah’ım! İbrâhîm’e ve İbrâhîm’in soyuna rahmet ettiğin gibi, Muhammed’e ve Muhammed’in soyuna da rahmet et. Muhakkak sen övülmüşsün, pek yücesin.” diye duâ eder.

Bizim böyle duâ etmemizin sebebi hakkında şöyle denildi:

Biz, *“Allah’ım, Muhammed’e ve Muhammed’in soyuna rahmet et.”* deyince bize; “Şüphesiz ki İbrâhîm: Rabbimiz onlara kendi aralarından bir peygamber gönder.” diye duâ ederek âlemlere rahmet olan böyle bir peygamberi size göndermesini Allah’dan istemiştir. O zaman, “Ona hediyeniz yok mu?” sorusuna biz de: *“İbrâhîm’e ve İbrâhîm’in soyuna rahmet ettiğin gibi...”* diye duâ ederek ona olan saygımızı belirtmiş olduk.

Sonra bu hayırların hepsinin Allah’dan olduğunu düşünür ve ihsânına şükrederek şöyle deriz: *“Rabbimiz şüphesiz sen övülmüşsün, pek yücesin.”*

Bir haberde şöyle anlatılmıştır: İbrâhîm (a.s.), rüyasında geniş bir bahçe ve ağaçların üzerinde *“Allah’dan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah’ın elçisidir.”* ibâresinin yazılı olduğunu gördü. Bunu Cibrîl’e sordu. O da bu olayı anlattı. Bunun üzerine İbrâhîm (a.s.): *“Ey Rabbim, Ümmet-i Muhammed’in dilinde de ismimi devam ettir.”* diye duâ etti. Allah da duâsını kabûl etti ve namazdaki salâvat’a Muhammed (s.a.) ile beraber onun ismini de ekledi.

Sanki, “ ‘İbrâhîm (a.s.), Rabbinin yanında ne dedi?’ sorusuna: ‘*Rabbim neslimden de* (önderler yap!)’ dedi.” şeklinde cevap verildi. Fakat sadece *“neslimden de”* diyerek, “önderler yap!” “kıl” emrini açıkça zikretmedi. Böylece Allah’a emir vermeyerek edebe uygun hareket etti. Bu isteğin *“neslimden de”* diyerek neslinin bir kısmı ile sınırlandırılmasının sebebi, her ne kadar hepsi “hak yolunda” olsalar da, bir anda hepsinin birden önder olmasının imkânsız olmasındandır.

Zürriyet, kişinin neslidir. Erkek olsun, kız olsun, büyük olsun, küçük olsun bütün çocuklar ve babalar hakkında kullanılır. Allah Teâlâ’nın şu âyeti bunu isbatlar:

“Onların zürriyetini dolu gemilerde taşımak da onlara, âyetlerimizden biridir.” (Yâsîn, 36/41) “Burada *“zürriyet”* kelimesi ile gemide taşınan babalar kastedilmiştir. *“Zürriyet”* kelimesi bazen tek kişi için de kullanılır. ***“Rabbim, tarafından bana temiz bir zürriyet lutfet!”*** (Âl-i İmrân, 3/28) âyetindeki zürriyet kelimesi, bunu ispat eder ki “sâlih bir çocuk” anlamında kullanılmıştır.

Allah Teâlâ: *“Zâlimlere ahdim ermez.”* buyurmuştur. Yâni, senin çocuklarından müslüman olanlar da var, kâfir olanlar da var. Sana peygamberlikle vâdettiğim imâmet ve halifeliğe, gerek senin çocuklarından, gerek başkalarından zâlim olan hiç kimse ulaşamaz. Ancak zulümden uzak olan kimse vâdime nâil olabilir. Çünkü imam yâni önder, devlet başkanı, zulmü ortadan kaldırmak için vardır. Şu halde kendisinin zâlim olması nasıl doğru olabilir? Şâyet bu doğru olursa: “Kim kurdu sürüye çoban yaparsa, koyuna (sürüye) zulmetmiş olur.” atasözündeki gerçek ortaya çıkar.

Mûtezîle mezhebi âyete dayanarak, fâsık bir kimsenin devlet başkanı olamayacağına ve namaz kıldıramıyacağına hükmetmiştir.

Bize göre burada “zâlim” ile kâfir kastedilmiştir. Buna binâen zâlim devlet başkanına sabretmek ayaklanmaktan evlâdır. Çünkü zıtlaşıp ona karşı ayaklanmak huzûr ve emniyetin korkuya dönüşmesine, kan dökülmesine, iç karışıklıktan faydalanarak bazı serserilerin müslümanlara silahlı saldırı ve baskın yapmalarına ve yeryüzünde karışıklığa sebeb olur.

Âyette peygamberlerin (a.s.) peygamberlikten önce ve sonra büyük günahlardan korunmuş (mâsûm) olduklarına da işâret vardır.

İbnü’ş-Şeyh, *Hâşiye*’sinde: “Bu âyeti dikkatlice incelemek gerekir.” der ve şöyle devam eder: “Âyetten anlaşılan; zâlim zulmüne devam ettiği müddetçe devlet başkanı olamayacağıdır, yoksa bundan geçmişte herhangi bir zamanda zulmedip tevbe etmiş kişinin devlet başkanı olamayacağı anlamı çıkarılamaz. İkisinin farkı şudur: Şu anda yapılan zulüm, devlet başkanlığının gâyesi olan; yeryüzünden zulüm ve fesâdı kaldırmak, insanların mallarını ve ırzlarını korumak ve fesatçıların zâlimâne saldırılarına karşı durmak gibi husûsları ortadan kaldırır. Ama zâlimin tevbe ettiği ya da önceden yapmış olduğu zulüm böyle değildir. O, devlet başkanı tayininin gayesini ortadan kaldırmaz. Çünkü günahı işleyip de tevbe eden, hiç işlememiş gibi olur.

Nitekim **Şeyh Üftâde Efendi** (k.s.) hazretleri de: “Zinâ mahsûlü çocuğa velâyet verilemeyeceği” kanaatindedir. Yine o: Beni annemin ilk çocuğu yapmasından dolayı Allah’a çok şükrediyorum. Çünkü bu kısa zamanda, anne babamdan birinin ağzından insanı dinden çıkarıcı bir sözün çıkması (dolayısıyla benim veled-i zinâ olmam) uzak ihtimaldir. **Hüdâyî** (k.s.) da: “Benim durumum da aynıdır.” demiştir.

Sehâvî, *el-Makâsıdu’l-Hasene* adlı kitabında: *“Zinâ mahsûlü çocuk cennete giremez.”*[9] hadisini açıklarken şöyle der: Hadis sahihse mânâsı *“Ebeveyninin yaptığı gibi zinâ yaparsa cennete giremez.”* şeklindedir. Âlimler, hadîsin zâhir mânâsıyla kabûl edilemeyeceğinden yorumlanması gerektiğinde görüş birliğine varmışlardır. Yorumlanırken de: “Bu hadiste kasdedilen husûsun zinâyı alışkanlık hâline getirmek

olduğunu belirtmişlerdir.” “Nasıl ki bir şeyle sürekli uğraşmayı belirtmek için şâhidlere, *‘benû suhuf (evrak sahibi)’*, cesaretli ve bahâdır kimselere *‘benû harb (harb çocuğu)’* müslümanların çocuklarına da *‘benû İslâm (İslâm evladı)’* deniliyorsa bu da öyle bir deyimdir.” denilmiştir.

Ayrıca âyette, hayırlı kimselerin derecesine ulaşıp kendisine uyulmasını isteyen kişinin, Yüce Allah’a itaatta nefsini yorup, bütün gayretiyle ona sarılması gerektiğine işâret vardır. **Sa’dî** der ki:

İyilik ve işbilirlikte Yûsuf (a.s.) gibi olmak için
Yıllar yılı uğraşmak lazımdır ki Mısır azizi olunabilsin.

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًاۜ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهٖيمَ
مُصَلًّىۜ وَعَهِدْنَٓا اِلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّٓائِفٖينَ
وَالْعَاكِفٖينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

125. Biz, Beyt’i *(Kâbe’yi)* insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrâhîm’in makamından bir namaz yeri edinin *(orada namaz kılın)*. İbrâhîm ve İsmâîl’e: Tavaf edenler, ibâdete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evim’i temiz tutun, diye emretmiştik.

Ey Muhammed! Kâbe-i Muazzama’yı insanlara bir toplanma yeri, hacılara ve umre yapanlara bir sığınak ve barınak yaptığımız zamanı hatırla. Oradan ayrılıyorlar, sonra tekrar ona dönüyorlardı. Bu ya defalarca haccederek Kâbe’yi ziyâret eden kişilerin ona dönmeleri şeklinde olabilir, ya da Allah’a gelen elçiler ve O’nun evinin ziyaretçileri veya benzerlerinin dönmesiyle olabilir. Çünkü onlar ilk ziyâret edenlere benzediklerinden yaptıkları, öncekilerin yaptıklarına ilâve edilerek zikredilmiştir. Âyette geçen *“insanlar”* kelimesinin başındaki “ اَلْ ” takısı, ahd-i zihnî yâni zihnen bilindiğini göstermek içindir.

Ayrıca *“Biz Kâbe’yi güvenli bir yer kıldık.”* Çünkü müşrikler: “Ev Allah’ın evidir, ziyârete gelip oturanlar da Allah’ın evinin sâkinleridir.” diyerek *“Harem”* sınırları içinde bulunan kişilere saldırmıyorlardı. Bir kişi, Harem’de babasının katilini bile görse ona saldırmıyordu. Fakat Harem etrafında bulunanlara saldırıyorlardı. Bu âdeti insanlar, İsmâîl (a.s.)’in dîninden alıp Nebî (s.a.)’ın zamanına kadar muhâfaza etmişlerdir.

Âyetin mânâsı: “Kâbe, haccedeni âhıret azâbından korur.” şeklinde de olabilir. Şu sebeble ki hacc, daha önce meydana gelmiş, yapılmış yemin keffâreti gibi mâlî haklar dışında Allah’a âid bütün hakları sildirip affettirir. Kul haklarına gelince hacc onları ortadan kaldıramaz, sorumluluğundan kurtaramaz. **İbnü’ş-Şeyh** de *Hâşiye*’sinde konuyu böyle açıklamıştır. *Kâfi*’de, **Fenârî’nin** *Tefsîrü’l-Fâtihâ*’sında ve diğer bazı eserlerde

rivâyet edildiğine göre ise Müzdelife gecesi Cenâb-ı Allah, Nebî (a.s.)'ın adam öldürme ve diğer zulümlerle ilgili günahların affedilmesine dâir duâsını kabûl buyurmuştur.

"İbrâhîm'in makamının bir kısmını namaz kılma yeri edininiz." dedik. Makam-ı İbrâhîm, İbrâhîm (a.s.)'ın ayak izlerinin bulunduğu taştır. Ya da üzerinde durup insanları hacca dâvet ettiği veya Kâbe'yi yaparken üzerine çıktığı taştır. Bugün *"Makam-ı İbrâhîm"* diye isimlendirilen yer bu taşın bulunduğu yerdir.

Rivâyet edildiğine göre; İbrâhîm (a.s.), İsmâîl ve Hacer'i getirip Mekke'ye yerleştirdi. Aradan bir müddet geçti. Sonra Mekke'ye Cürhümîler gelip yerleştiler. İsmâîl onlardan bir kadınla evlendi. Bir müddet sonra da Hacer vefât etti. İbrâhîm Hacer'i ziyâret için Sâre'den izin istedi. O da misâfir olmamak ve yanında gecelememek şartıyla izin verdi. İbrâhîm geldi ve Hacer'in vefât ettiğini öğrendi. Bunun üzerine İsmâîl'in evine gitti. İsmâîl'in hanımına: "Efendin nerede?" diye sordu. O da: "Avlanmaya gitti" cevâbını verdi. İsmâîl, harem sınırları dışına çıkıp avlanırdı. İbrâhîm, İsmâîl'in hanımına sordu:

– Misâfir kabûl eder misin? İkram edecek bir şeyin var mı? Cevâben:

– Hiçbir şeyim yok, karşılığını aldı. Ardından:

– Ne ile geçiniyorsunuz? diye sordu. İsmâîl'in hanımı:

– Sıkıntı ve şiddetli ihtiyaç içindeyiz, diye şikâyette bulundu.

– Kocan geldiği zaman ona selâmımı söyle, kapısının eşiğini değiştirsin. İbrâhîm, bu sözleri ile: "Seni boşasın, sen ona uygun bir hanım değilsin." demek istedi.

İbrâhîm gitti, biraz sonra da İsmâîl geldi. Babasının kokusunu hissetti. Hanımına: "Sana birisi mi geldi?" dedi. O da küçümseyerek: "Şu şu özellikte yaşlı, zavallı birisi geldi." dedi. İsmâîl: "Sana ne dedi?" Hanımı: "Kocana selâm söyle, kapısının eşiğini değiştirsin." dedi. İsmâîl: "O babamdır, bana seni boşamamı emrediyor, ailene git." dedi ve onu boşadı. İsmâîl, Cürhümîler'den başka bir kadınla evlendi.

İbrâhîm Allah'ın dilediği bir süre onlardan ayrı kaldı. Sonra Sâre'den, oğlu İsmâîl'i ziyâret için yine izin istedi. O da, orada konaklamamasını şart koşarak izin verdi. İsmâîl'in kapısına geldi. Hanımına:

– Kocan nerede? dedi. Hanımı:

– "Ava gitti, şimdi gelir inşaallah. Allah sana merhamet etsin, otur da biraz dinlen." dedi. İbrâhîm:

– Yanında misâfire ikrâm edilecek bir şeyin var mı? diye sordu. İsmâîl'in hanımı:

– Evet dedi, süt ve et getirdi. O'na nasıl yaşadıklarını sordu. O da:

– Hayır ve bolluk içerisinde yaşadıklarını söyledi. Onlara "hayır ve bereketle" duâ etti. Öyle ki eğer bir arpa, buğday veya hurma tanesi getirselerdi; bu duâ sebebiyle yeryüzünün çoğu buğday, arpa ve hurma olurdu.

Kadın, ona: "Başını eğ de yıkayayım." dedi. Sonra kadın kabı, onun yanına getirdi sağ

tarafına koydu. İbrâhîm, ayaklarını kabın üzerine bastı. Kadın önce onun başının sağ tarafını sonra da sol tarafını yıkadı. Kabın üzerinde ayak izleri kaldı. İbrâhîm, kadına:

– Kocan geldiğinde ona selâm söyle ve evinin eşiğinin istikamet üzere olduğunu bildir, dedi. İsmâîl eve döndüğünde kapıda babasının kokusunu aldı. Hanımına:

– Eve birisi mi geldi? diye sordu. Hanımı da:

– Evet, çok güzel yüzlü ve güzel kokulu yaşlı bir adam geldi. Başını yıkadım, işte bu da ayaklarının izi, dedi.

Hz. İsmâîl: "O, babam İbrâhîm'di sen de kapımın eşiğisin, seni tutmamı emrediyor." dedi.

Bir müddet sonra İbrâhîm tekrar geldi. Bu sırada İsmâîl zemzem kuyusuna yakın büyük bir gölgeliğin altında ok yapmakla meşguldü. İbrâhîm ona doğru yürüdü, hasretle kucakladı ve "İsmâîl, Allah bana bir iş emretti, bu konuda bana yardımcı olur musun?" dedi. İsmâîl: "Evet, yardım ederim," cevâbını verdi. İbrâhîm: "Allah bana buraya bir bina yapmamı emretti." dedi. Birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltmeye başladılar.

İsmâîl taş getiriyor, İbrâhîm (a.s.) de binayı yapıyordu. Bina yükseldiğinde İsmâîl bir taş getirdi yere koydu. İbrâhîm o taşın üzerine çıktı ve binayı inşaya devam etti, bu arada İsmâîl taş taşımaya devam ediyordu. Bu şekilde çalışırlarken bir yandan da: ***"Ya Rabb! Kabul buyur muhakkak sen işiten ve bilensin."*** (el-Bakara, 2/127) diyorlardı. Bina tamamlandıktan sonra İbrâhîm'e: ***"İnsanları hacca çağır."*** (Hac, 22/27) denildi. İbrâhîm: "Etrafımda kimse yokken ve ben böyle dağlar arasındayken, nasıl çağırayım?" dedi. Allah Teâlâ: "Çağırmak senden, bu çağrıyı insanlara ulaştırmak da bendendir." buyurdu.

İbrâhîm, Ebû Kubeys dağına tırmandı ve tufan günlerinde bu dağda gizli kalan Haceru'l-Esved'in üzerine çıktı. Bu taş o an dünyâdaki tüm taşlardan daha yüksekti. Allah tüm yeryüzünü, İbrâhîm (a.s.)'ın önünde kitap gibi dürüp bir araya getirdi. O da: "Ey Müslümanlar! Rabbiniz sizin için bir beyt inşâ etti ve orayı haccetmenizi emrediyor." diye seslendi. İnsanlar bu dâvete âlem-i misâl'den; yâni babalarının sulblerinden ya da annelerinin rahimlerinden icâbet ettiler. Bunlardan bir kere icâbette bulunan, bir kere haccetti. On kere icâbette bulunan ise on kere haccetti. Hadis-i şerifte: *"Rükn ve makam, cennet yakutlarından birer yakuttur. Eğer müşriklerin eli bunlara dokunmamış olsaydı, yeryüzünü doğudan batıya baştan başa aydınlatırdı."*[10] buyurulmaktadır. Bunlardan murad Haceru'l-Esved ve Kâbe'yi bina ederken İbrâhîm (a.s.)'ın ayağını bastığı taşdır.

"Biz, İbrâhîm ve İsmâîl'e; tavâf edenler, ibâdete kapananlar, rükû ve secde edenler için evimi titizlikle temizleyin diye vasiyet ettik."

İsmâîl'e bu adın verilmesinin sebebi şöyle rivâyet edilir: İbrâhîm (a.s.), Allah Teâlâ Hazretleri'nden kendisine bir evlâd vermesi için duâ ve tazarrû'da bulunuyor ve: *"İsma' yâ iyl"* (اسمع يا إيل) "İşit ey İyl" diye yalvarıp yakarıyordu. *"İyl"* İbrânîce'de

Allah demekti. Allah Teâlâ kendisine bir evlâd ihsan edince adını, *“İsmâiyl”* koydu.

Beytin temizlenmesinden maksad, Kâbe’nin putlardan, pisliklerden ve kudsiyetine yakışmayacak şeylerden uzak hertutulup, Beyt’i muhâfaza etmeleri ve onu ilk hali üzere tertemiz tutmalarıdır.

Yâni ona pis şeyleri yaklaştırmamalarıdır. Bir âyette: ***“Onlar için temizlenmiş eşler vardır.”*** (el-Bakara, 2/25) buyurulmaktadır. Bundan maksad o eşlerin temizlenmiş olmaları değil, temiz yaratılmalarıdır. Buradaki mânâ da aynıdır. Âyetteki *“kalanlar”*dan maksad, Kâbe’nin yanında kalan, ona mücâvir olanlardır. *“Tavaf edenler”* ile dışarıdan gelenler *“kalanlar”* ile Harem’de kalanlar kasdedilmiştir. Gerçi tavâf, sadece dışardan gelenlere mahsûs değilse de, Mîkat’ı ihramsız geçmek câiz olmadığı için onların ayrı bir meziyeti vardır. *“Rükû ve secde edenler”*den murâd, namaz kılanlardır. Zira kıyâm, rükû ve secde namaz kılanların hallerindendir. Rükû ve secde birbirine yakın oldukları için, aralarına atıf edatı getirilmemiştir.

Mescid-i Haram’da Kâbe’ye bakarak oturmak da bir ibâdettir. Hz. Peygamber: *“Allah Teâlâ, Kâbe üzerine her gün, 120 rahmet indirir. Bunun, altmışı tavâf edenler için, kırkı namaz kılanlar için ve yirmisi de Kâbe’yi seyredenler içindir.”*[11] buyurmuştur.

Âyet-i kerîme’de: *“Evimi titizlikle temizleyin.”* hükmü sadece Kâbe’ye has olmayıp, Allah’ın tüm mescidleri için geçerlidir. Âyette Kâbe’nin zikri, o dönemde mescid olarak sâdece Kâbe’nin bulunması sebebiyledir.

Hz. Ömer’den rivâyet edildiğine göre O, Mescidde bir adamın gelişigüzel konuştuğunu duymuş ve: “Bu ne lâübâlilik, nerede olduğunu bilmiyor musun?” diye adamı azarlamıştı.

Hz. Peygamber (s.a.) hadis-i kudsî’de Allah Teâlâ’nın, kendisine: *“Ey uyarıcıların ve rasûllerin kardeşi! Kavmini, mescidlere selîm kalblerle, yalandan âri, temiz dillerle, elleri ve avret yerleri maddî ve mânevî pisliklerden temizlenmiş olarak girmeleri konusunda uyar. Benim mescidlerime, üzerlerine mazlumun hakkı olduğu yâni zulmetmiş olarak gelmesinler. Bu şekilde gelirlerse, onlara lânet ederim. Tâ ki zulmettiklerinin âilelerine haklarını verinceye kadar. Oysa selîm bir kalble huzûruma gelenlerin, işiten kulağı, gören gözü olurum. Onlara dost ve arkadaş olur, onları cennette nebîler, sıddıklar, şehidler ve sâlihlerle beraber kendime dost edinirim.”*[12] diye vahyettiğini söylemiştir.

Burada Allah’ın *“Evim”* şeklinde kendisine izâfe ettiği ev, gerçekte kalb evidir. Allah Teâlâ, kalb evinin mâsivâdan temizlenmesini ve sadece kendisine hâs kılınmasını emretmektedir. Nitekim bir şiirde şöyle söylenmiştir:

Bir gönlü al götür ki o gönlü ziyâret hacc-ı ekberdir.
Böylesi bir gönlü ziyâret nice bin Kâbe’den daha iyidir.
Kâbe Âzer’in oğlu İbrâhîm (a.s.)’ın yaptığı binâdır.
Gönül ise Hakk Teâlâ hazretlerinin tecelligâhıdır.

Zira kalb, Allah’ın nazargâhıdır. İçerisine İlâhî nûrların ve Râhmânî sırların tecellisi ile vakar ve sekînetin inmesi için mutlaka tasfiye edilmeye, arıtılmaya ihtiyacı vardır.

Kul bu mertebeye eriştiği vakit, Rabbine gerçek anlamda secde ve rükû edip, O’nunla münâcât sırrına erişmiş olur.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ
مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلًا
ثُمَّ اَضْطَرُّهُ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

126. İbrâhîm de demişti ki: Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap, halkından Allah’a ve âhıret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle. Allah buyurdu ki: Kim inkâr ederse onu az bir süre faydalandırır, sonra cehennem azâbına sürüklerim. Ne kötü varılacak yerdir orası!

Beldenin emin kılınmasından murâd; halkının, kuraklık, kıtlık, tufan, zelzele, delilik, cüzzâm, alatenlilik gibi maddî ve mânevî âfetlerden emin olmasıdır. İbrâhîm (a.s.), bu duâyı Mekke’ye ilk geldiğinde yapmıştı. Zira o vakit İbrâhîm (a.s.), İsmâîl ve Hacer’i buraya bırakıp Şam’a yöneldiğinde Hacer kendisine:

– “Bizi böyle susuz ve kurak bir yerde kime bırakıp da gidiyorsun?” diye sormuştu. İbrâhîm’in cevap vermemesi üzerine:

– “Bunu sana Allah mı emrediyor?” demiş, İbrâhîm “evet” deyince:

– “Allah bizi perişan etmez,” deyip râzı oldu.

İbrâhîm (a.s.) oradan ayrılıp Kedâ tepesine geldiğinde vadiye yönelip: ***“Ya Rabbi! Âilemi ekinsiz bir vadiye yerleştirdim...”*** (İbrâhîm sûresi, 14/37) diyerek, onları koruması ve gözetmesi için Allah’a duâ etti.

“Halkından Allah’a ve âhıret gününe inananları çeşitli ürünlerle besle.” Buradaki *“ürünlerden”* maksad, topraktan ve ağaçlardan elde edilen yiyeceklerdir. Bu, gıda maddesi ve meyve istemektir. Bilinen yiyeceklerin her yerde bulunabileceği gözönüne alınarak, *“semerât”*tan maksadın -diğer yiyeceklere nazaran daha ender bulunan- “meyveler” olduğunu söyleyenler de vardır.

Hz. İbrâhîm, ehli için güven ve rahat bir hayat dilemişti. Allah Teâlâ da duâsını kabûl buyurdu. Rivâyete göre Cebrâîl’e, Filistin bölgesinde meyvesi bol olan bir köyü Mekke’ye nakletmesini emretti. Cebrâîl, o köye gelip kökünden söktü ve getirdi. Kâbe’nin etrafında yedi kez tavâf ettirdikten sonra Mekke’ye üç konaklık mesafede bir yere bıraktı. Burası Tâif’dir. Adını Cebrâîl’in kendisiyle tavâf etmesinden almıştır. Mekke’nin meyvesinin çoğu buradan gelmektedir. Diğer kıtalardan da Mekke’ye birçok meyve gelmektedir. Öyle ki, burada bir günde hem yaz, hem güz, hem de ilkbahar meyvesini birarada bulmak mümkündür.

Hz. İbrâhîm aleyhisselâm: *“Allah’a ve âhıret gününe inananları çeşitli meyvelerle rızıklandır.”* yâni sadece mü’min olan kimseleri rızıklandır, diye duâ etmişti. Allah

Teâlâ ise: "*İnkâr edeni de*" yâni mü'mine de, kâfire de rızık veririm, buyurdu. Hz. İbrâhîm aleyhisselâm, bir önceki âyette: ***"Zâlimler ahdime (rahmetime, imametime) eremez."*** (el-Bakara, 2/124) buyurulduğunu ve Allah Teâlâ'nın, imâmeti sadece mü'mine has kıldığını göz önüne alarak rızık konusunu da imâmete kıyas etmiş ve rızkı sadece mü'minler için istemişti. Zürriyyeti hakkında mü'min-kâfir ayrımı yapmaksızın mutlak olarak imâmet isteğinin geri çevrilmesi üzerine Mekke halkı için de mutlak olarak rızık talebinin reddolunacağını zanneden İbrâhîm (a.s.), ikinci isteğini teeddüben, îmân şartına bağladı. Bunun üzerine imâmet ve önderliğin aksine rızkın, mü'mine ve kâfire şâmil olan dünyevî bir rahmet olduğunu îkaz eden Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu: *"Onu az bir süre geçindiririm."* yâni aleyhine delîl olsun diye dünyâ lezzetlerinden tatması için mühlet veririm; yâni az miktarda rızıklandırırım, buyurdu.

Dünyâ tümüyle zâten az bir metâdır; kâfirin ondan alacağı nasîbi ise, azın da azıdır. Allah'ın ona dünyâda vereceği nimet kendi cinsinden olan diğer birtakım nimetlere kıyasla çok olsa da, âhıret nimetine kıyasla azdır. Sonlu olan bir şey, sonsuz olana nisbetle nasıl az olmasın ki? Âyete: *"Onu az bir zaman; yâni hayatta olduğu süre içinde faydalandırırım."* mânâsı da verilebilir. *"Sonra onu cehennem azâbına "girmeğe" zorlarım."*

Izdırâr; lügatte insanı kendisine zararlı bir şeye sevketmek demektir. Örfde ise, küfrü sebebiyle yapmak istemediği bir şeyi kendi isteğiyle tercih etmeye sevk etmek demektir. Zira kendi isteğiyle seçmesi iki zarardan daha ehven olanıdır. Cehennem azâbından daha şiddetli hiçbir şey yoktur. Öyle ki, kâfirler onunla ateşin azâbını tercihe zorlandılar. Çünkü o daha ehvendir. Onların cehennem azâbına gitmeye zorlanmaları, örfî mânâda kullanılmamıştır. Burada bir istiâre vardır. Onlar zâten içinden kurtulamayacakları açısından yapışık ve bağlı oldukları için, sanki cehennem azâbına mecbûr edilmiş gibidirler. Allah Teâlâ'nın: ***"O gün onlar yüzüstü ateşe sürüklenirler."*** (el-Kamer, 54/48) kelâmı da açıkça ifâde etmektedir ki, onların âhıret azâbını tatmak için belli bir giriş yerleri olmadığı gibi tercih hakları da yoktur.

Ancak onlar için zorlanmak sûretiyle azâbı seçmekten başka çare olmadığı için zorlandığı şeyden imtinâ imkânına sahib olmayana kıyasla *"icbar edilenler"* diye isimlendirilmişlerdir. Onların bu hali tıpkı mecbûr edildiği şeyden kaçışı olmayan kimseye benzetilmiştir. Öyle ise mânâ şöyle olur: Kendine verdiğim nimetleri zâyî ettiği için onu azâba bitiştirdim ve o buna öylesine mecburdur ki, kaçışı mümkün değildir.

"Orası ne kötü varılacak yerdir." Yâni cehennem ateşi veya azâbı, içinde ikamet edilecek yer olarak ne kötü bir yerdir. Kul için bu fânî dünyâda ihmâl değil, imhâl, yâni ona bir mühlet verme vardır. Zira her nefis yaptıklarının karşılığını görecektir. Dünyânın zînetleri seni aldatmasın. İsyankâra da, itaatkâra da yaptıklarından pay vardır. Dünyâ zineti, âhırette insanın kadrini yüceltmez.

Hâfız der ki:

Feleğin bu dünyâdaki birkaç gününe aldanıp yoldan çıkma!
Bu âdî dünyâ seni hile ve hud'a ile aldatıp yoldan çıkarmasın.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***“Âyetlerimizi yalan sayanları bilmeyecekleri noktalardan derece derece, yavaş yavaş helâka yaklaştırırız.”*** (el- A’râf, 7/182).

Sehl b. Abdullah Tüsterî, bu âyetin mânâsı hakkında şöyle demiştir: “Onlara nimetleri artırarak mühlet verir, şükrü de unuttururuz. Nimete meyledip de, nimeti verenden uzaklaştıkları an cezalandırılırlar.”

Ebu’l-Abbas b. Atâ der ki: Âyet şunu ifâde etmektedir: “Onlar her ne zaman yeni bir hatâya düşseler, yeni bir nimet verir ve istiğfâr etmeyi de unuttururuz.” Demek ki akıllı bir insana düşen, dünyânın zînetlerine aldanmamak, bilakis Allah’dan başka hiçbir şeyle tesellî ve ferah duymamaktır. Muhakkak ki Allah’dan başkası boş ve geçicidir. Fâni ve geçici şeylere aldanmak ise kâmil bir aklın, kâmil bir anlayış ve irfanın işi değildir.

“Allah’ın dünyâda âsîlere mühlet vermesindeki hikmet nedir?” diye bir soru sorulursa şöyle cevap verilir: “Allah’ın, kullarını dünyâda iken ânî olarak kahretmeyip, onlara mühlet vermesinin sebebi; afv ve ihsânın kendisine kahr ve intikamdan daha sevimli olduğunu göstermek, şefkat, ihsan ve ikrâmını anlamalarını sağlamak içindir.”

İnsanları bir ziyafete dâvet eden ve: “Kim bana misafirliğe gelirse ona ikrâm ederim; gelmeyene ise hiçbir şey yoktur.” diyen bir adamla: “Bana gelene ikrâm ederim, gelmeyeni ise döverim, hapsederim.” diyen bir başka adamı düşünelim. Allah Teâlâ’nın cehennemi yaratmasının sebebi, kullarına olan ikrâm ve ihsanını göstermek içindir ki, bu ilk adamın gösterdiği keremden daha üstün ve daha kâmildir. Allah Teâlâ, halkı dâvetine şu kavliyle çağırmaktadır: ***“Allah dâr-ı selâma (huzûr ve selâmet yurduna) çağırıyor.”*** (Yûnus, 10/25) Böyle dedikten sonra âdetâ kılıcı Rasûlü’ne tevdî ederek sanki: *“Benim ziyâfetime icâbet etmeyeni öldür!”* diyor. Öyleyse akıllı olan kimseye gereken Allah’ın dâvetine kendi arzusuyla icâbet etmektir. Gerçek maksûd ve hakiki Kâbe, O’dur. Tüm kafileler O’na doğru yol alır.

Âyette geçen, *“belde”*den maksad, cismânî sûrettir. Asıl Kâbe kalbdir. Hakiki tavâf, kalbin Allah’ın rubûbiyyeti huzurunda tavâf etmesidir. Beyt, gözle görülmeyen o âlemin âlem-i mülkdeki zâhirî bir misâlidir. Tıpkı insan bedeninin, gayb âleminde olup gözle görülemeyen kalb için âlem-i şehâdete zâhirî bir misâl olması gibi. İşte âriflerden bu gerçek kalbin tavâfını yapmaya muktedir olanlar hakkında: “Kâbe O’nu ziyâret ediyor.” denir. Nitekim bir haberde şöyle denilmiştir: *“Allah’ın öyle kulları vardır ki, Kâbe onlarla tavâf eder.”*

Kâbe’nin binasını ziyâret eden kimseyle, maksudu Kâbe’nin Rabbi olan kimse arasında fark vardır. Rivâyet edilir ki: Allah’ın velî kullarından biri hacca niyet etmişti.

Bu zâtın bir de oğlu vardı. Oğlu babasına nereye gideceğini sorunca babası: "Beytullah'a gideceğini" söyledi. Çocuk, Kâbe'yi gören, Kâbe'nin Rabbini de görür zannetti ve babasına: "Niçin beni de yanında götür müyorsun?" dedi. Babası: "Sen henüz küçüksün." deyince, çocuk ağlayıp sızlamaya başladı. Nihâyet babası râzı oldu ve onu da yanında götürdü. Mîkât'a varınca, birlikte ihrama girip telbiyelerle Harem bölgesine ulaştılar. Çocuk, Mescid-i Haram'a girdi ve Kâbe'yi görür görmez düşüp öldü. Babası dehşete düştü. Oğlum ciğer-parem neredesin, ne oldu sana? diye ağlayıp sızlanınca, bir nidâ geldi: "Sen Beyt'i istemiştin, onu buldun. Oğlun ise Beyt'in rabbini istedi ve O'nu buldu." Çocuk orada bulunanların arasından kaldırıldı. Bu arada hâtiften gelen bir ses şöyle diyordu: ***"O ne bir mekândadır, ne arzdadır, ne de cennettedir. O melik-i muktedir olan Allah katındaki sıdk makamındadır."*** (el-Kamer, 54/55)

Kim iç âlemini Allah'dan başkasına çevirmez hep kalbi Allah ile olursa, Hak onun kıblesi olur. O kimse de her şeyin kıblesi durumuna gelir. Nitekim, Âdem (a.s.) da meleklerin kıblesi olmuştu. Çünkü o, üzerinde Allah'ın celâl ve cemâl kisvesi olması hasebiyle, melâike ve Allah arasında bir vesîle konumundaydı. **Attâr** (k.s.), *Mantıku't-Tayr* adlı eserinde der ki:

Hakk Teâlâ buyurdu: Âdem benim gayrım değildir.
Kör olan göz bu gerçeği müşâhede etmeye muktedir olamaz.
Cenâb-ı Hakk'ın Meryem'e rûh üfürmesi âşikâr oldu.
Âdem'in toprak bedenine de rûh nefhiyle toprak muhkem oldu.

Bir başka yerde de şöyle der:

Sen de Hakk'ın rûh nefhiyle halk olundun, Âdem sensin.
"Biz, Âdemoğlunu mükerrem kıldık." âyetinin muhatabı sensin.
Ne kadar yaratık varsa hepsinin kıblesi sensin.
Çünkü sen gören gözsün, fakat kendini görmüyorsun.

Allah bizi *"beyn"* yâni fark hâlinden kurtarıp *"ayn"* yâni cem' hâline ulaştırsın.

---

[1]. *Buhârî*, Menâkıb, 23; Menâkıbü'l-Ensâr, 52; Libâs, 70; *Müslim*, Fazâil, 90; *İbn Mâce*, Libâs, 36; *Müsned*, I, 287, 320.

[2]. *Kalenderîlik*: Örf ve âdetlere aldırmayan, âdâb ve erkâna dikkat etmeyen bir tür bâtınî düşünce. Bu düşünce ve hayat tarzına bağlı olanlara da kalenderî denir.

[3]. *İbn Mâce*, Et'ıme, 26; *Dârimî*, Et'ıme, 19; *Müsned*, III, 304.

[4]. Burada Ebû Yûsuf'un gösterdiği titizlik, Peygamberin sünnetini sevmemenin Peygamberi sevmemek anlamına geleceği endişesinden kaynaklanmış olmalıdır.

[5]. *Buhârî*, Libâs, 64; *Müslim,* Tahâret, 52-55; *Tirmizî,* Edeb, 18; *Nesâî,* Tahâret, 14; *Müsned,* II, 16, 52, 239.

[6]. *Deylemî,* Hadis No: 5639

[7]. *Deylemî,* Hadis No: 5865

[8]. *Müslim,* Tahâret, 56; *Ebû Dâvud,* Tahâret, 29; *Tirmizî,* Edeb, 14; *Nesâî,* Zînet, 1; *İbn Mâce,* Tahâret, 8; *Müsned,* IV, 264; VI, 138.

[9]. *Sehâvî,* s. 470; *Aclûnî,* II, 501.

[10]. *Tirmizî,* Hac, 49; *Müsned,* II, 212, 214.

[11]. *Deylemî,* Hadis No: 709.

[12]. *Kurtubî,* II, 115.

HZ. İBRÂHİM VE KÂBE'NİN İNŞÂSI

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعٖيلُۜ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّاۜ
اِنَّكَ اَنْتَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ
ذُرِّيَّتِنَٓا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَۖ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَاۚ اِنَّكَ اَنْتَ
التَّوَّابُ الرَّحٖيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فٖيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ
اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكّٖيهِمْۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزٖيزُ
الْحَكٖيمُ ۟ ﴿١٢٩﴾ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهٖيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُۜ
وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَاۚ وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٣٠﴾
اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُٓ اَسْلِمْۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿١٣١﴾
وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ وَيَعْقُوبُۜ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى
لَكُمُ الدّٖينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَۜ ﴿١٣٢﴾

127. Bir zamanlar İbrâhîm, İsmâîl ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor, *(şöyle diyorlardı:)* Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabûl buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.

128. Ey Rabbimiz! bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibâdet usûllerimizi göster, tevbemizi kabûl et; zirâ, tevbeleri çokça kabûl eden, çok merhametli olan ancak sensin.

129. Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin.

130. İbrâhîm'in dîninden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz onu dünyâda *(elçi)* seçtik, şüphesiz o âhırette de sâlihlerden *(iyilerden)*dir.

131. Çünkü Rabbi ona: Müslüman ol, demiş, o da: Âlemlerin Rabbine boyun eğdim, demişti.

132. Bunu İbrâhîm de kendi oğullarına vasiyet etti, Ya'kûb da: Oğullarım! Allah sizin için bu dîni *(İslâm'ı)* seçti. O halde sadece müslümanlar olarak ölünüz *(dedi).*

"Hani İbrâhîm O Beyt'in temellerini İsmâîl'le birlikte yükseltiyordu da..." Bu geçmiş hâlin hikâyesidir. Kur'ân'ın indiği zamandan çok önce olan yükseltme, sanki vahyin indiği anda olmuş gibi takdîr edilerek muzâri (geniş zaman) kipiyle ifâde

edilmiştir. Sanki olay muhâtaba gösterilmekte gibidir.

"Temeller" diye ifâde edilen *"kavâid"* aslında *"sâbit"* anlamındaki *"kâide"*nin çoğuludur.

Bir şeyin kaldırılması, yükseltilmesi demek, o şeyin yerle irtibatının kesilip, yüksek bir seviyeye çıkarılması demektir. "Kâbe'nin temelleri arza çakılı olduğuna göre onu yükseltmenin anlamı nedir?" denirse, şöyle cevap veririz:

Burada temelin yükseltilmesinden maksad, bir temel üzerine bina yapmak demektir. Allah Teâlâ temel üzerine bina yapmayı, yükseltmek olarak tâbir etmiştir. Bir şeyin bina edilmesi demek, onun alçak bir seviyeden yüksek bir vaziyete nakli demektir. Dolayısıyla yükseltmek hakîkî olarak mevcûddur. Beyt'in temeli bir tane olmasına rağmen, Cenâb-ı Hakk'ın *"temeller"* şeklinde çoğul olarak zikretmesi, temelin parçalarına da itibar etmesindendir. Sanki temelin her bir parçası, üzerinde taşıdığı bina parçalarına nisbetle ayrı bir temel durumundadır. Yâni "Ey Muhammed, İbrâhîm'in Kâbe'nin temelini yükselttiği zamanı hatırla," demektir.

"İsmâîl ile birlikte" İsmâîl, İbrâhîm'in dört oğlundan biridir. Diğer üçü; İshâk, Medîn ve Medâyin'dir. *"İsmâîl"* ile *"İbrâhîm"* kelimelerinin yanyana değil de, ayrı ayrı sıralanmaları Kâbe'yi inşâ edenin asıl İbrâhîm, İsmâîl'in ise tâbî olduğuna işâret içindir. Denildiğine göre İsmâîl taş veriyor, İbrâhîm de binâyı yapıyordu. Üzerine binânın oturduğu temelin yükseltilmesi, Beyt'in Hz. İbrâhîm'den evvel te'sîs edildiğine delâlet eder. İbrâhîm (a.s.) bu temel üzerine binâ yapmıştır.

Beyt'i ilk defa kimin te'sîs ettiği meselesi ihtilâflıdır. Bir görüşe göre Beyt'i ilk tesis eden meleklerdir. Zira Allah Teâlâ: ***"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." dediğinde melekler: "Biz seni tesbih ve takdîs ediyorken orada kan dökecek ve fesâd çıkaracak birini mi yaratacaksın?"*** (el-Bakara 2/30) demişlerdi. Onların bu îtirâzlarına Allah Teâlâ gazab edince tüm melekler O'nun arşına sığındılar ve arşın etrafını Rablerinin rızâsını isteyerek, yedi kez tavâf ettiler.

Neticede Allah onlardan râzı oldu ve şöyle buyurdu: "Benim için yeryüzünde bir 'beyt' inşâ edin ki, Ademoğlundan kendilerine gazablandığım kimseler ona sığınsınlar ve sizin arşı tavâf edişiniz gibi, onun etrafında tavâf etsinler, ben de onlardan râzı olayım." Bu emr-i ilâhî üzerine melekler bu Beyt'i yâni Kâbe'yi inşâ ettiler.

Yine bir görüşe göre Allah Teâlâ semâda bir *"beyt"* inşâ etti. Bu "*Durâh"* ismindeki *"el-Beytu'l-Ma'mûr"*du. Sonra meleklere yeryüzünde bunun bir benzerini inşâ etmelerini emretti.

Bir başka görüşe göre ise, Kâbe'yi ilk bina eden Âdem (a.s.)'dır. Tufan zamanında yıkılmıştı, daha sonra Allah Teâlâ onun bulunduğu yeri İbrâhîm (a.s.)'a gösterdi.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i cennetten yeryüzüne indirdiği vakit ona: *"Ey Âdem! Git ve benim için bir ev yap, meleklerin arşımın etrafında dolaştıkları gibi onu tavâf et. Onun yanında beni zikret."* dedi. Âdem (a.s.) yola koyuldu. Kendisi için arz ve semâvât dürüldü. Beyt-i Haram'ın bulunduğu mevkie ulaşana kadar yeryüzünde ayağını bastığı her şey ma'mûr oldu. Cebrâîl (a.s.) kanadıyla

vurunca arz üzerinde sâbit bulunan ve aşağıya doğru yedinci katta olan temel ortaya çıktı. Hz. Âdem'e melekler taşlar getirdiler ki her biri otuz kişinin kaldırabileceği cinstendi.

Hz. Âdem, Kâbe'yi beş dağdan (Tûr-i Sînâ, Tûr-i Zeytâ, Suriye'deki Lübnan dağı, Cezire'deki Cûdî ve Mekke'deki Hirâ dağı) getirilen malzemelerle inşâ etti. Beyt'in etrafını çepeçevre saran kayalardan oluşan temeli ise Hîrâ dağından getirdikleriyle yaptı.

Rivâyet edilmiştir ki, Allah Teâlâ Beyt'in bulunduğu yeri arzdan 2000 yıl önce yaratmıştır. O vakit arz, suyun üzerinde beyaz bir köpük hâlinde iken Beyt'in altına doğru yayıldı. Âdem (a.s.) yeryüzüne indirildiği vakit, yalnızlık hissetti ve ürktü. Durumunu arzetmesi üzerine, Allah Teâlâ cennet yakutlarından ve yeşil zümrütten birisi doğu, diğeri batı tarafında iki kapısı bulunan Beyt-i Ma'mûr'u indirdi ve onu Kâbe'nin bulunduğu yere koydu. Sonra şöyle buyurdu:

"Ey Âdem, senin için bir beyt indirdim. Arşımın etrafında tavâf edildiği gibi onu tavâf et ve arşımın yanında namaz kılındığı gibi onun yanında namaz kıl." Allah Teâlâ bir de taş indirdi: *"Hacer-i Esved"*. Aslında bu taş beyazdı. Fakat câhiliyye döneminde hayızlı kadınların dokunmasıyla siyahlaştı. Âdem (a.s.), Mekke'ye müteveccihen Hind'den yürüyerek yola çıktığında Allah Teâlâ O'na, Kâbe'ye götürecek rehber bir melek de bahşetmişti.

Mücâhid'e: "Âdem (a.s.), niçin bir bineğe binmedi?" diye soruldu. O da şöyle cevap verdi: "Onu hangi şey taşıyabilirdi ki? Her bir adımı üç günlük mesâfeye tekabül ediyordu." Hz. Âdem Mekke'ye geldi, haccını edâ etti. Menâsikini yerine getirip işini bitirdiği vakit melekler kendisini karşıladılar ve: "Allah haccını kabûl etsin ey Âdem, biz senden önce bin yıl bu Beyt'i haccettik." dediler.

İbn Abbâs'dan rivâyet edildiğine göre Âdem (a.s.), Hind'den Mekke'ye yürüyerek kırk kez haccetti. Kâbe tufan gününe kadar Hz. Âdem ve oğullarından mü'min olanlar tarafından tavâf edilmek sûretiyle bâki kaldı. Tufan zamanında Allah Teâlâ, Beyt'i dördüncü kat semâyâ kaldırdı. Bu Beyt'e her gün yetmiş bin melek girer ve bir daha oraya uğramazlardı. Allah Teâlâ, tufanda kaybolmaktan korumak için, Hacer-i Esved'i Ebû Kubeys dağında saklamak üzere Cebrâîl'i gönderdi. Beyt'in yeri, İbrâhîm (a.s.)'a kadar boş kaldı.

Daha sonra Allah Teâlâ Hz. İbrâhîm'e içinde ibâdet edebilmesi için bir beyt inşâ etmesini emretti. O da bu Beyt'in yapılacağı yeri kendisine göstermesini istedi. Allah da Beyt'in yerini göstermek üzere *"sekîne"*yi ona gönderdi.

"Sekîne", yılana benzer, iki başı olan, seri hareket eden bir rüzgârdır. Sekîne'nin

durduğu yere Kâbe'yi inşâ etmesini emretti. İbrâhîm (a.s.), Sekîne'yi takib etmek sûretiyle Mekke'ye kadar geldi. Sekîne, Beyt'in bulunduğu yere gelince kıvrıldı, durdu ve dönüp dolaşmaya başladı.

Sonra, Hz. İbrâhîm'e: "Temelin bulunduğu yerlerin üzerine binayı yap." dedi. Hz. İbrâhîm ve oğlu İsmâîl, Hacer-i Esved'in konulacağı yere kadar Beyt'i yükselttiler.

Hz. İbrâhîm oğluna "bana insanlar için alem olacak, güzel beyaz bir taş getir." dedi. Hz. İsmâîl beyaz bir taş getirdi ama babası ondan daha güzelini getirmesini istedi. Hz. İsmâîl, taşı aramaya koyuldu. Bu sırada Ebû Kubeys dağı lisân-ı hâliyle bağırarak: "Ey İbrâhîm, bende sana ait bir emânet var, gel onu al." dedi. Cennet yakutlarından olması hasebiyle Hz. Âdem'in bu taşı cennetten indirdiği veya Allah'ın Beyt-i Ma'mûr'u indirdiği sırada onu da indirdiği şeklinde rivâyetler vardır. Hz. İbrâhîm taşı aldı ve yerine koydu. İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) Kâbe'nin temellerini yükselttikleri sırada dört köşeli ve başı olan bir bulut parçası gelerek: "Kâbe'yi benim gibi dört köşeli olarak yükseltin." dedi. İşte bu, Hz. İbrâhîm'in yaptığı bina idi.

Rivâyet edildiğine göre İbrâhîm ve İsmâîl (a.s.) Kâbe'nin inşâsını bitirdiklerinde onun temellerini yükseltmelerine karşılık Allah Teâlâ onlara âcil mükâfât olarak bir at ihsân etti. Diğer vahşî hayvanlar gibi bu at da vahşiydi.

Allah, Hz. İbrâhîm ve İsmâîl'e Beyt'in temellerini yükseltmeleri için izin verdiği vakit şöyle buyurdu: "İkiniz için hazırlamış olduğum bir hazineyi size vereceğim." Daha sonra Hz. İsmâîl'e Mekke'de *"Ecyâd"* denilen bir dağa çıkıp çağırmasını, bu şekilde hazinenin kendisine geleceğini vahyetti. Hz. İsmâîl Ecyâd'a çıktı. Fakat neyi, nasıl çağıracağını ve hazinenin ne olduğunu bilmiyordu. Bunun üzerine Allah, ona nasıl çağıracağını ilhâm etti. O da çağırdı. Böylece Arab bölgesinde onun çağrısına icâbet edip gelmeyen bir tek at kalmadı. İsmâîl (a.s.), onları alınlarından tuttu ve kendisine itaat ettirdi. Bu sebebten ata binmek ve at beslemek uğur ve berekettir. Çünkü atamız Hz. İsmâîl'den kalma bir âdettir. *"Feres"* at anlamına Arapça bir kelimedir. Zira İsmâîl (a.s.), at cinsini bu isimle çağırmakla emrolunmuş ve at kendisine gelmiştir.

Rivâyete göre Hz. İbrâhîm Süryânîce, Hz. İsmâîl ise Arapça konuşurdu. Her biri kendi diliyle konuşur, diğerinin ne dediğini anlardı.

Zührî'den rivâyet edildiğine göre Kureyş'in Kâbe'yi yeniden inşası sırasında Hacer-i Esved'in konulacağı köşeye gelince kabîleler ihtilâfa düştüler. Hacer-i Esved'in kaldırılıp yerine konma vazifesini hangisinin üstleneceğinde münakaşaya tutuştular. En sonunda: "Şu sokaktan ilk defa kim çıkıp gelirse onu hakem yapalım." diyerek anlaştılar. Az sonra oradan Hz. Peygamber çıkageldi. Aralarında hakem tayin ettiler. Hz. Peygamber, Hacer-i Esved'i bir örtüye koydu ve her kabîlenin reisine örtünün bir ucundan tutmalarını söyledi. Sonra kendisi binânın üzerine çıktı. Taşı yukarı doğru

yükselttiler. Hz. Peygamber, onu örtüden alarak yerine yerleştirdi.

Rivâyet edilmiştir ki, Kureyşliler rüknün içinde Süryânîce bir yazı buldular. Fakat ne anlama geldiğini anlayamadılar. Bir Yahûdî onlara yazıyı okudu. Şöyle yazıyordu: "Ben Mekke'nin sahibi olan Allah'ım. Kâbe'yi, semâvât ve arzı yarattığım; güneşe ve aya şekil verdiğim gün yarattım. Kâbe'nin etrafını yedi melekle öyle bir kuşattım ki, yerin ağaçları kaldığı sürece Kâbe yerinde kalacak ve çevresindekiler için bir bolluk ve bereket kaynağı olacaktır."

Ebû Ca'fer'den, Amâlik, Cürhüm ve Hz. İbrâhîm devirlerinde Kâbe'nin kapısının yer seviyesinde olduğu nakledilmiştir.

Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir:

"Rasûlullah'a duvarların Beyt'e dâhil olup olmadığını sordum." O:

– *"Evet dahildir."* buyurdu. Ben:

– "Kureyş'in niçin duvarları Beyt'e dâhil etmediklerini sordum."

O:

– *"Kureyş'in bütçesi ancak bu kadarına el verdi."* dedi. Ben:

– "Kapısının yüksek oluşunun hükmü nedir?" diye sordum. O da:

– *"Bunu senin kavmin yaptı, kavminin zamanı, câhiliyye devrine yakın olmasaydı Kâbe'nin yıkılmasını ve kapısının yer seviyesinde yapılmasını emreder, doğu ve batı tarafına da iki kapı yaptırırdım. Hıcr tarafından altı zira'lık yer daha ilâve ederdim. Zira Kureyş, Kâbe'yi inşâ ederken yer husûsunda kısıtlı davranmıştır. Bu onların yaptığı binâdır."*[13] buyurdu.

Şam ehli, **Abdullah b. Zübeyr**'le savaştıkları vakit Kâbe yandı. **İbn Zübeyr**, Kâbe'nin kalan kısmını yıktı ve Hz. Âişe'nin haber verdiği şekilde yeniden inşâ etti. Giriş ve çıkış kapısı olarak iki kapı yaptı. Hıcr tarafından altı zira'lık kısmı da Kâbe'ye kattı. Bundan önce Kâbe'nin uzunluğu on sekiz zira' idi. Hıcr tarafındaki kısmın ilâve edilmesiyle Kâbe'nin uzunluğu artmış oldu.

İbn Zübeyr öldürüldüğü vakit **Haccâc**, İbn Zübeyr'in Kâbe'nin uzunluğuna ilâve ettiği kısmın aynen kalmasını, Hicr tarafından ilâve edilen kısmın ise çıkarılmasını, Kâbe'nin Kureyş'in inşâ ettiği şekle döndürülmesini, batı tarafına açılan kapının da kapatılmasını emretti.

Rivâyet edildi ki, **Hârûn Reşîd**, Mâlik b. Enes'e Haccâc'ın değiştirmiş olduğu kısımları yıkıp, Nebî (s.a.)'den haber verilen şekliyle Kâbe'yi yeniden inşâ etmek istediğini söyledi. Mâlik b. Enes de şöyle cevap verdi: "Allah aşkına ey mü'minlerin emîri! Beyt'i melikler için bir oyuncak hâline getirme! Eğer her melik Kâbe'yi yıkıp yeniden inşâ etmek isterse, insanların kalblerinden Kâbe'nin heybeti gider."

Kâbe’nin on defa inşâ olunduğu söylenir. Meleklerin inşası Hz. Âdem’in yaratılmasından önceydi. Sonra sırasıyla, Hz. Âdem, Hz. Âdem’in oğullarının, Hz. İbrâhîm’in, Amâlika’nın, Cürhüm’ün, Kusayy b. Kilâb’ın, Kureyş’in, Abdullah b. Zübeyr’in ve Haccâc b. Yûsuf’un inşâaları gelir. Yalnız Haccâc’ın inşası Kâbe’nin tamamının değil, bir duvarının inşâsıdır.

Hâfız Süheylî ise Kâbe’nin beş defa inşâ edildiğini, ilk inşasının da **Şît** (a.s.) zamanında olduğunu söyler. Nebevî haberde vârid olduğu üzere âlemde on beş beyt vardır. Bunlardan yedi tanesi semânın arşa kadar olan bölgesinde, yedi tanesi de arza doğru olan bölgesindedir. Kâbe, bu beytlerin beşincisidir. Bunlardan, Arşa yakın olanı, Beyt-i Ma’mûr’dur. [14] Her beytin Kâbe’nin haremi gibi harem kısmı vardır. Bu beytlerden biri düşecek olsa, yedinci kat arza kadar olan her beyt birbiri üzerine düşer. Kâbe’yi imar edenler olduğu gibi, arz ve semâvat ehlinden zikrettiğimiz bu beytleri imar edenler vardır. Bunu Muhaddis **Kazerûnî**, *el-Menâsik* adlı eserinde zikretmiştir.

Yeryüzüne konulan ilk dağ, *“Ebû Kubeys”* dağıdır. Bu sebeble Mekke, *“Ümmü’l-Kurâ”* (şehirlerin anası) diye isimlendirilmiştir.

Kâ’b ise şöyle der: “Hz. İbrâhîm Kâbe’yi eski temelleri -meleklerin su üzerine inşâ ettikleri temeller- üzerine bina ettiği gibi, Hz. Süleyman da Beyt-i Makdis’i eski temelleri üzerine bina etmiştir.”

“Ey Rabbımız, bizden kabûl buyur.” Hz. İbrâhîm ve İsmâîl böyle diyerek Beyt’in temellerini yükseltiyorlardı. Rabbimiz duâmızı itâat ve sana yaklaşma kabilinden bütün amellerimizi özellikle de bu binânın inşâsını, bizden kabûl buyur.” diye duâ ediyorlardı.

“Muhakkak ki sen,” işitilebilecek her şeyi *“hakkıyla işiten”* ve bilinebilecek her şeyi *“kemâliyle bilensin.”* Dolayısıyla duâlarımızı işitir, amellerimizdeki niyetlerimizi de bilirsin. Bu sözler, Hz. İbrâhîm ve İsmâîl’in emrolundukları şeyi yerine getirmede herhangi bir şekilde kusur işlemediklerine, daha öte var güçleriyle çalıştıklarına delâlet eder. Aksi takdirde, eksik iş yapan ve gevşek davranan bir kimse sorumlu olduğu makama karşı, tatlı dil ve yumuşak kalblilikle: *“Şüphesiz sen hakkıyla işiten ve bilensin”* demeye nasıl cesâret edebilir?

Âyet aynı zamanda şuna delâlet eder: Allah’a ibâdet ve tâatla emrolunan bir kimse, ibâdetini emrolunduğu gibi yapmalı ve bu uğurda bütün gayretini sarfetmelidir. İbâdetini bitirince de yaptıklarını kabûl etmesi ve emeklerini boşa çıkarmaması için Allah’a tazarrû etmeli ve yalvarmalıdır. “Yapılan her ibâdet kabûl olur.” gibi ileri geri sözler de etmemelidir. Çünkü, şâyet böyle olsaydı Hz. İbrâhîm ve Hz. İsmâîl, yaptıklarını kabûl etmesi için Allah’a böyle duâ etmezlerdi. Kabul etmek de reddetmek de Allah Teâlâ’nın işidir. Hiçbir şeyi yapmak O’na vacib değildir.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ
وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾

128. Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibâdet usûllerimizi göster, tevbemizi kabûl et; zirâ, tevbeleri çokça kabûl eden, çok merhametli olan ancak sensin.

"Ey Rabbimiz bizi sana boyun eğenlerden kıl" yâni "hâlis iki müslüman kıl." *"Müslim"* kelimesiyle "kişinin nefsini ve zâtını sadece Allah'a âid kılan kişi" kasdolunmuştur. Bunu da diliyle, hareketiyle ve kalbiyle ortaya koyduğu, tezellül ve ta'zîmi sadece Allah'a âid kılmakla yapar. Yüce Allah'dan başka kimseyi onunla birlikte büyük tanımaz. Zâtının, sıfatlarının ve fiillerinin hem yaratma, hem de tasarruf açısından sadece Allah Teâlâ'ya aid olduğuna O'ndan başka hiçbir varlığın katkısının olmadığına inanır.

Âyetin mânâsı: *"Bizi sana teslim olmuş, takdîr ettiğin her şeye rızâ göstererek ve hükümlerini tartışmasız kabûl ederek sana boyun eğmiş kişiler kıl."* şeklinde de olabilir. Çünkü *"İslâm"* kelimesi *"lâm"* harf-i cerrine bitişik olarak kullanıldığı zaman, kadere rızâ ve bağlanma mânâlarına gelir.

"Bu duâ yapıldığı zaman, onların zâten Allah'a teslîm olmuş, hâlis kullar olduğunda şüphe yoktu." dersen, derim ki bundan murâd: İhlâs, teslimiyet ve sebâtın artırılmasıdır." Ayrıca bununla inananlara Cenâb-ı Hakk'ın kendilerini îmânda dâim kılması için duâ etmeleri öğretilmiştir. Çünkü kendileri peygamber oldukları için onlardan îmânın uzaklaşması sözkonusu olmadığı halde bunu istemişlerse, îmânı tehlikede olanlar bunu haydi haydi istemek durumundadırlar.

Bu duâ ile aynı zamanda, Allah'ın hükümlerine boyun eğmede de sebât istemişler, bu istekleri de kabûl edilmiştir. Nihâyet İbrâhîm (a.s.) ateşe atıldığında, İsmâîl (a.s.) kurban edilmek için bıçağın altına yatırıldığında Allah'ın hükmüne tam teslimiyet göstermişlerdir.

"Bizim neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar." Neslimizden bir kısmını ibâdet ve tâatta sana hâlis bir cemaat kıl. Himmet sahiblerinin özellikle peygamberlerin, kendi nesillerine hâs duâlar yapmaması beklenirdi. Fakat iki sebeble onlar bu duâyı yapmışlardır:

1. "Allah Teâlâ'nın ***"kendinizi ve âilenizi ateşten koruyun."*** (et-Tahrîm, 66/6) hitâbına da uygun olarak kendi nesillerinin şefkate daha çok hakları olmasındandır. Çocukları için duâ ettiler, çünkü onlar vasıtasıyla sevablarının artmasını istiyorlardı. Hadiste de şöyle rivâyet edilmiştir: *"Müslümanlardan, arkasında Allah'a ibâdet eden bir nesil bırakan kimseye Allah onların sevablarının aynısını verir. Bu, kıyâmete kadar ibâdet eden her nesil için geçerlidir."*

2. "Bu görünüşte özel bir duâ ise de, mânâ itibariyle geneldir. Zira peygamberlerin çocuklarının ıslahı, toplumun ıslahı için bir sebeb ve yoldur. Onlar, sanki "bizim neslimizden bazısını ıslah ederek bütün kullarının hâlini düzelt." demek istemişlerdir. Nesillerinden bir kısmının iyi hal üzere bulunacağı, bir kısmının ise kendilerine açıkça zulmedeceğini bildiklerinden duâyı nesillerinden bir kısmına tahsîs ettiler. Onların böyle duâ etmesi, bir emir gereğidir. Çünkü Yüce Allah bunu "***Zâlimler için vâdim***

geçerli değildir” (el-Bakara, 2/124) âyetiyle açıkça belirtmiştir.

Allah’ın hikmetinin gereği olarak, âlemde üç tip insan bulunduğu anlaşılır: Fazîletli kimseler, orta halli kimseler ve rezil (aşağılık) kimseler.

Fazîletliler, küllî bir yönelişle kendilerini Allah’a adayan Allah dostlarıdır.

Orta yolda olanlar, âhıret ehlidirler. Bunlar sevâba ulaşmak ümidiyle yasaklanan şeylerden kaçınırlar ve itâata devam ederler.

Reziller ise; dünyâ ehlidirler. Onlar sadece dünyâ hayatını bilirler ve âhiret hayatından gafildirler. Bütün gayretleri dünyâyı îmâr ve ona ulaştıracak sebebleri hazırlamak içindir.

Dünyâyı imar üç şeyle olur:

1- Tarım ve ağaç işleriyle uğraşmak;

2- Savunma ve savaşla meşgul olmak;

3- Ticâret.

Kim bu üç şeye dalar, ölümü, dirilmeyi ve hesâbı unutur ve sadece dünyâyı îmâr için gayret sarfederse, bunlarla inceden inceye uğraşır, üzerinde îmâl-i fikr ederse cehâletin ve hamâkatin derinliklerine dalmıştır. Bu sebeble *“Ahmaklar olmasa dünyâ harab olurdu.”* denmiştir. Nitekim *Mesnevî*’de şöyle gelmiştir:

Bu cihân az bir zaman içinde vîrân olurdu,
Eğer insanların hırs ve tama duyguları zâil olsaydı.
Ey cân, dünyânın direği gaflettir.
Dünyâ için akıllılık âfet sebebidir.
Akıllılık ve uyanıklık “lâ-mekâni” tarafından gelir.
Mekânsızlık âlemi galebe çalınca dünyâ denî olur,
Akıllılık güneş gibidir; hırs da buz gibi.
Akıllılık su gibidir, bu âlem de kir ve pas gibi.

“Bize ibâdet yerlerimizi” haccla ilgili yerleri *“göster”* veya haccda yapılacak şeyleri öğret. Meselâ, ihrama girilen Mîkat yerlerini, Arafât’ta durulacak yeri, tavâf yerini, Safâ-Merve arasındaki sa’y edilecek yeri, şeytan taşlama yerini öğret! Burada “*menâsik*” ten murâdın hacla ilgili fiillerin bizzat kendisinin olması muhtemeldir. O zaman *“göster”* anlamındaki kelime “*öğret*” anlamında kullanılmış olur. *Nüsük*, aslında Allah’a ibâdet edilen tüm fiillerdir. Ancak daha çok hacla ilgili fiiller için yaygın halde kullanılmıştır. Çünkü hacla ilgili fiiller meşakkatli olduğu için, ancak fazla bir gayret ve çalışma ile îfâ edilebilir.

“Tevbemizi kabûl buyur!” “Yanlışlıkla yaptığımız küçük günahları ve evlâ olanı terketmek sûretiyle işlediğimiz kusurları bağışla. Bizim neslimizden gelenlerin işlediği büyük günahları da affet! Bu duâyı nefislerini kırmak ve kendi nesillerine öğretmek için

yapmışlardır. Çünkü onlar Kâbe’yi inşâ edince insanlara bir “sünnet” bırakmak istediler ve Kâbe’nin, onunla ilgili diğer hacc vazifelerinin ve yerlerinin, günahlardan kurtulma, gaybleri en iyi bilen Allah’dan af dileme yerleri olduğunu öğretmek istediler.

“Muhakkak ki sen tevbeleri kabûl eden ve çok merhametli olansın.” Tevbe, aslında “dönmek” demektir. Âyette geçen Allah’ın kuluna tevbe ile muâmele şeklindeki duâsı, onun tevbesini kabûl etmesi, tevbesine vesîle olan sebebleri ve kötü kalbinin iyiye dönmesini sağlayacak sebebleri yaratması; etrafı isyan ve hatalarla kirlendikten sonra tâat ile süslemesidir.

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

129. Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin.

Rabbimiz! neslimizden müslüman ümmeti olan topluluğa, kendilerinden peygamber gönder. Çünkü gönderilen peygamber, kendi aralarından olmayabilir. Âyette *“kendilerinden”* diye özellikle vurgulanışının sebebi budur. Nitekim, onların nesillerinden de Nebî (s.a.)’den başka peygamber gönderilmemiştir. O’nunla duâlarına icâbet edilmiştir. Rivâyete göre Hz. İbrâhîm’e: “Duân kabûl oldu, yalnız o peygamber kıyâmete yakın bir zamanda gelecek.” denilmiştir. Hadiste de şöyle gelmiştir:

“Âdem (a.s.) daha çamur hâlinde iken ben; Allah katında “hatemü’n-nebiyyîn” diye yazılmıştım. Size ilk işaretlerimi şimdi vereceğim: Babam İbrâhîm (a.s.)’ın duâsı, Îsâ (a.s.)’ın müjdesi ve annemin bana hamileyken gördüğü rüyâdır. O rüyâda annem kendinden bir nûr çıktığını ve Şam saraylarını aydınlattığını görmüştü.”[15] Hz. İbrâhîm’in duâsıyla O’nun Allah’dan İsrâîloğulları’na aralarından peygamber gönderilmesini istediği duâyı kasdetmiştir.

“Onlara senin âyetlerini okusun, tevhid ve nübüvvete dâir kendisine vahyedilen delilleri onlara tebliğ etsin.”

Onlara anladıkları kadarıyla Kur’ân’ı ve kendilerini kemâle erdirecek doğru bilgileri ve şerîatın hükümlerini öğretin. **İbn Düreyd**: “Güzel ve iyi olan şeyi sana hatırlatan ve seni ona dâvet eden veya kötü olan şeyden seni uzaklaştıran her kelime hikmettir.” demiştir.

O peygamber, ister farzları terkederek, ister haramları işleyerek kazandıkları günahların kirinden onları, amel ve istîdâdları nisbetinde temizler.

İbrâhîm (a.s.), bu üç duâyı yapınca duâsını Yüce Allah’ı övmekle bitirdi ve *“Muhakkak ki azîz sensin, hakîm sensin”* yâni Sen istediğin her şeye galip ve üstün gelirsin, sadece hikmet ve maslahatın gereğini yaparsın, dedi. Cenâb-ı Hak zâtıyla azîz

ve hakîmdir. O'nun dışındaki her şey varlığı itibâriyle zelîl ve câhildir.

İmâm Gazzâlî (k.s.), *"el-Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi"* adlı kitabında *"azîz"* ve *"hakîm"*i şöyle açıklar: "*Azîz*; benzeri az bulunan, kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan ve buna mukabil ulaşması zor, şerefi yüksek olandır."

Bu üç mânâyı kendinde toplamayana azîz denemez. Nice şeyler vardır ki, şerefi yüksek, faydası çoktur ve benzeri de bulunmaz. Fakat kendisine ulaşmak zor olmadığı için bunlar azîz diye isimlendirilmez. Güneş böyledir, onun da benzeri yoktur. Yeryüzü de böyledir. İkisinin de faydası çok büyüktür ve kendilerine şiddetli ihtiyaç vardır. Fakat izzetle tavsîf olunamazlar. Çünkü ikisine de ulaşmakta bir güçlük söz konusu değildir. Bir şeyin azîz olabilmesi için bu üç mânânın aynı anda bulunması gerekir.

Ayrıca her üç mânânın da kemâl ve noksanı vardır. Az bulunmanın kemâli "tek" olduğunu bildirmektir. Çünkü tekten daha azı olmaz. Benzerinin bulunmasının imkânsızlığı açısından bu anlamdaki mükemmellik sadece Allah Teâlâ'da mevcûddur. Güneş her ne kadar varlığında bir ve tek ise de bir benzerinin var edilebilmesi açısından bakıldığında birliğinin kemâl derecesinde olmadığı görülür. Değerli olma ve kendisine şiddetle ihtiyaç duyulma açısından kemâl ise her varlığın var olmasında, devamında ve diğer her türlü konuda ona muhtaç olmasıdır. Yine bu anlamdaki bir mükemmellik de ancak Allah'da mevcûddur. O, eşi ve benzeri olmayan gerçek anlamda tek azîzdir.

Kullardan izzetle nitelendirilebilecek olanlar ise insanların kendilerine saâdet-i ebediyye ve uhrevî hayat gibi en mühim konularda muhtaç oldukları kişilerdir. Bu kimseler nebîlerdir; onlara bu konuda zaman ve derece bakımından yakın olan halîfeler ve peygamberlerin vârisleri olan âlimler ve velîler de dahildir. İzzet, halkın irşâdı konusunda kendisine ulaşılmaya ve başkasına nisbetle kişinin derecesinin yüksekliğine bağlıdır. Bu, zor olmasına rağmen elde edilemeyecek bir rütbe değildir.

Cenâb-ı Hak aynı zamanda "hikmet" sahibidir. *"Hikmet"* ise en yüce varlığı en değerli ilimle kavramaktan ibârettir. En yüce varlık Allah Teâlâ'dır. O'nun bilgisinin hakîkatini ve mâhiyetini de ancak kendisi bileceğine göre mutlak hakîm O'dur. Zira en yüce varlık en değerli ilimle bilinebilir. Çünkü ilimlerin en değerlisi, ezelî ve dâimî olan ve içinde hiçbir şüphe ve gizlilik bulunmayan, vâkıâya mutâbık, zevâli düşünülemeyen ilimdir. Bu da ancak Allah'ın ilminin sıfatıdır. Bazen sanatların inceliklerini kavrayan ve onu çok iyi icrâ edebilen kimseye de *"hakîm"* denir. Bunun kemâli de ancak Allah Teâlâ'dır. Çünkü o, mutlak hakîmdir. Kim bütün varlığı tanıyıp, Allah'ı bilmezse *"hakîm"* olarak isimlendirilemez. Zira o, en büyük varlığı kavrayamamış ve en üstün en yüce varlığı tanıyamamıştır.

Hikmet ilimlerin en büyüğüdür. İlmin büyüklüğü de bilinenin büyüklüğüne bağlıdır. Allah'dan daha yüce ve üstün bir varlık yoktur. Kim Allah'ı tanırsa, her ne kadar diğer bilinen ilimlerde kudreti az, lisanı ve beyânı kıt ise de o, hakîmdir. Fakat Allah'ın hikmetine kıyasla kulun hikmeti; zâtı itibariyle Allah'ın bilgisinin kulun bilgisiyle kıyaslanması gibidir. Ne kadar farklı iki bilgi ve ne kadar farklı iki hikmet. O'nun

hikmetinden uzak olmakla beraber bu, bilgilerin en iyisi ve en hayırlısıdır. ***“Kime de hikmet verilmişse ona büyük bir hayır verilmiştir. Bunu ise yalnız akıl sahibleri anlayabilir.”*** (el-Bakara, 2/269) Evet! Kim Allah’ı tanırsa onun sözü başkalarının sözüne uymayabilir. Çünkü onun sözleri cüz’iyâtla çok az ilgilidir, aksine sözlerinin çoğu küllîdir. Gelip geçici dünyâ menfaatleri ile ilgili değildir, âhırette fayda verecek şeyle ilgilidir. Âhıretle ilgili olan ve küllî anlamlar ifâde eden kelimeler mârifet-i ilâhiyye ile ilgileri sebebiyle halk nezdinde daha açık mânâlıdır. Bu yüzden insanlar bâzan bu küllî kelimelere “hikmet”, bunu söyleyene de “hakîm” adını verirler. Peygamberlerin önderi Efendimiz (s.a.)’ın şu sözleri buna örnek gösterilebilir:

“Hikmetin başı Allah korkusudur.”[16]

“Zeki kişi, nefsini hakir gören ve ölümden sonrası için işe yarayacak amel yapan kişidir. Zayıf ve âciz kişi, nefsinin isteklerine uyduğu halde Allah’dan rahmet dileyen kimsedir.”[17]

“Az fakat ihtiyacı gideren şey, çok fakat Allah’ı unutturan şeyden daha hayırlıdır.”[18]

“Kanâat tükenmez bir hazînedir.”[19]

“Sabır, îmânın yarısıdır.”[20]

“Yakîn bütünüyle îmândır.”[21]

“Mutlu kişi başkalarından ibret alandır.”[22]

Bu ve benzeri sözler “hikmet”; söyleyenler ise “hakîm” diye adlandırılır. **Gazzâlî**’nin sözü burada sona erdi.

Ayrıca âyette peygamberin gönderilmesinde bir maslahata ve iyi bir neticeye işâret vardır. Zira zâhirin îmârı, bâtının nûrlandırılması ve onların dışında birileriyle değil, ancak onlar vasıtasıyla olur. Onların mirasçıları kâmil Allah dostları ise nefs tezkiyesi konusunda büyük bir yetkiye sahib oldukları açıktır. Kulu, maksûdu Allah’a ulaştıran bir yol gösterici ve mürşide mutlak ihtiyaç vardır.

Nitekim **Hâfız** şöyle der:

Aşk köyünün yoluna delilsiz ayağını basma.
Ben delilsiz yüz ihtimam gösterdimse de maksad hâsıl olmadı.

Kâmil mürşid, Allah’ın izniyle mürîdin nefsini tezkiye eder. Onu Allah’dan başka şeylerle uğraşmanın verdiği kirlerden temizler. Allah’ı yakînen bilen, ilâhî nimeti ganimet sayan ve sıddîklar zümresine girmiş birisi olması için ona enfüsî ve âfâkî âyetleri okur ve açıklar. Allah Teâlâ’nın: *“ve onları tezkiye eder”* âyeti, bu mürîd ve mürşid ilişkisine işâret etmektedir. Sen de bunu iyi öğren. Ayrıca sürekli olarak şu duâyı tekrarla:

“Allah’ım! Sana giden yolda bizi engellerden koru. Zira bütün isteklerin kabûl edildiği yer, senin katındır.”

فِى الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿١٣٠﴾ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰه۪يمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ۜ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ

130. İbrâhîm'in dîninden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz onu dünyâda *(elçi)* seçtik, şüphesiz o âhırette de sâlihlerdendir.

Âyetin iniş sebebi olarak şu olay rivâyet edilir: Abdullah b. Selâm iki amcaoğlu Seleme ve Muhâcir'i İslâm'a dâvet etti. Onlara: "Siz de biliyorsunuz ki Allah, Tevrât'ta şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki ben, İsmâîl (a.s.)'ın soyundan adı Ahmed olan bir peygamber göndereceğim. Kim ona îmân ederse doğru yolu bulmuş olur. Kim de ona îmân etmezse lânetlenmiş olur."* der. Bunun üzerine Seleme müslüman olur, Muhâcir ise muharref yahûdîlikte ayak diretir. Olaydan sonra da Yüce Allah yukardaki âyeti indirir:

"Andolsun ki biz O'nu dünyâda seçtik. Âhırette de o, sâlihlerdendir." Allah'a yemin olsun ki muhakkak biz, İbrâhîm'i dünyâda diğer insanlar arasından hikmet ve nübüvvet için seçtik. O kıyâmet günü de istikamet, hayır ve iyilikte sabit oldukları husûsunda şehâdet olunan sâlih kişilerdendir. Dünyâda insanların seçkini olan ve âhırette de sâlih olduğuna şehâdet edilen kişi kendisine tâbi olunmaya en lâyık olan insandır. Onun dîninden ancak sefîh olanlar yüz çevirir.

Bu sefîhlik böylelerinin yaratılışında vardır veya yaratılışında olmamakla birlikte, beyinsizlerin amellerine yaklaşması ve tercih etmesi sebebiyle sonradan kazanılmıştır. Böylece, bu kişi cehâletle, tefekkür ve teemmülden yüz çevirmekle nefsini zelîl ve hakîr duruma düşürmüştür. Aynı zamanda *"O âhırette de sâlihlerdendir."* ifâdesiyle Hz. İbrâhîm'e daha dünyâda iken hüsn-i hâtimeyle öleceği müjdesi verilmiş ve bu, kendine vâdedilmiştir. İlk hallerinde sâlih olan nice insanlar vardır ki, ömürlerinin sonunda iyi halleri gitmiş ve kötü bir şekilde ölmüşler, âhırette azâba lâyık olmuşlardır. **Bel'am**, **Bersîs**, **Karun** ve **Sa'lebe** gibi.

اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٣١﴾

131. Çünkü Rabbi ona: Müslüman ol, demiş, o da: Âlemlerin Rabbine boyun eğdim, demişti.

Yâni "Dînini sadece Allah'a hâs kıl, İslâm üzere dosdoğru ol ve İslâm'da karar kıl." Bu durum Hz. İbrâhîm'in mağaradan çıkıp yıldıza, aya ve güneşe baktığı vakit olmuştur. Allah Teâlâ bu durumdayken ona ihlâsı ilhâm etmiştir.

"Âlemlerin rabbine teslim oldum, demişti." yâni dînimi O'na has kıldım, dedi. Tıpkı şu sözünde olduğu gibi: ***"Muhakkak ben, yüzümü, yeri ve göğü yaratan Allah'a çevirdim."*** (el-En'âm, 6/79) "Hz. İbrâhîm emrolunduğu teslimiyeti ve ihlâsı, gereğince

yerine getirdi. Kalbini, nefsini, evlâdını ve malını teslim etti. Ateşe atıldığında Cebrâîl'in: "Bir ihtiyacın var mı?" sorusuna: "Senden mi? Hayır!" cevâbını verdi. "Peki, Rabbinden bir şey istiyor musun?" sorusuna ise: "O'nun hâlimi biliyor olması bana kâfidir." dedi.

Tefsircilerin bildirdiğine göre; İbrâhîm (a.s.), Nemrûd b. Ken'an zamanında doğmuştur. Nemrûd başına taç giyen ve insanları kendine ibâdet etmeye çağıran ilk kişidir. Nemrûd'un kâhinleri ve müneccimleri vardı. Bu kâhin ve müneccimler Nemrûd'a: "Bu sene senin ülkende bir çocuk doğacak, yeryüzü ehlinin dînini değiştirecek, senin ve mülkünün yok olmasına sebeb olacak," dediler. Nemrud da, o yıl bölgede doğacak bütün çocukların öldürülmesini emretti. İbrâhîm'in annesi doğumu yaklaştığında, çocuğunun ele geçirilip öldürülmesinden korkarak o bölgeden uzaklaştı. Onu suyu kurumuş bir nehir yatağında doğurdu. Çocuğu bir beze sardı ve hasır kamışı bitkisinin arasına koydu. Sonra kocasına gelerek olanları haber verdi. İbrâhîm'in babası derhal oraya gitti. Çocuğu aldı, onun için mağara şeklinde bir yer hazırladı, çocuğu oraya koydu. Yırtıcı hayvanlardan korunması için de kapısını bir taşla kapattı. Annesi oraya gidip geliyor ve onu emziriyordu.

Gençlik ve kuvvet bulma bakımından İbrâhîm için bir gün, diğer çocukların bir ayına, bir ay da bir yıllarına bedeldi. İbrâhîm mağarada on beş ay veya yedi sene yahut daha fazla bir süre kaldı. Gençlik çağına erdiğinde annesine: "Rabbim kim?" diye sordu, annesi: "Benim" diye cevapladı. İbrâhîm: "Senin Rabbin kim?" dedi, kadın: "Baban" cevâbını verdi. "Babamın Rabbi kim?" dedi, annesi "sus" dedi. Sonra kadın kocasına döndü ve ona: "Görüyor musun, yeryüzü halkının dînini değiştireceğinden bahsettiğimiz senin oğlun." dedi ve olanları anlattı. Bunun üzerine babası İbrâhîm'in yanına gitti. İbrâhîm ona: "Rabbim kim?" diye sordu, o da "Annen" dedi. "Annemin Rabbi kim?" deyince: "Ben" dedi. İbrâhîm: "Senin rabbin kim?" deyince, "Nemrûd" dedi. İbrâhîm: "Nemrûd'un rabbi kim?" diye sorunca da ona bir tokat vurdu ve susmasını söyledi.

Gece olunca İbrâhîm mağaranın kapısına yaklaştı. Kayanın aralığından baktı, gökyüzünü ve oradaki yıldızları gördü. Gökyüzü ve yeryüzünün yaratılışı hakkında düşündü ve "Beni yaratan, rızık veren, doyuran ve su veren rabbim onlardır. Başkası benim rabbim olamaz." dedi. Sonra tekrar semâya baktı ve bir yıldız görüp ***"Rabbim budur"*** (En'âm sûresi, 6/76) dedi. Gözüyle onu takibe başladı ve kayboluncaya kadar onu izledi. Yıldız batınca ***"Batıp, kaybolup gidenleri sevmem."*** dedi. Sonra ayı ve güneşi gördü, yıldızlar hakkında söylediklerini onlar hakkında da söyledi.

Tefsir âlimleri İbrâhîm (a.s.)'ın bu gözlemleriyle ilgili sözleri hakkında değişik görüşler belirtmişlerdir. Bazı âlimler âyetteki ifâdeleri zâhirî anlamlarına hamlederek, bunu İbrâhîm (a.s.)'ın tevhid arayışı olarak değerlendirmişler ve sonuçta Allah'ın

kendini tevhide erdirdiğini; bu yüzden böyle bir istidlâlin kendisine herhangi bir zararının söz konusu olamayacağını belirtmişlerdir. Ayrıca bu istidlâl, İbrâhîm (a.s.) henüz reşid olmadığı döneme rastladığından küfre düşme tehlikesi söz konusu değildir, demişlerdir. Bazı âlimler ise peygamber olacak bir şahsın inanarak yıldız ve güneşi ilâh saymasının söz konusu olamayacağını; dolayısıyla bu âyetlerin te'vîl edilmesi lâzım geldiğini söylemişlerdir. **Muhyi's-Sünne**, *Tefsîru'l-En'âm*'ında bu te'vîl yollarını zikretmiştir.

Velhasıl, İbrâhîm kerîm olan Rabbine teslim olmuş ve dosdoğru bir yol üzereydi. O'nun dîninden ancak İbrâhîm'in düşündüğü gibi, iç ve dış gözlem yapmayarak kendine kıyan ahmaktan başka bir kimse yüz çevirmez. Çünkü Cenâb-ı Hak: ***"Kendi nefislerinizde sizin için birçok ibret vardır, görmüyor musunuz?"*** (ez-Zâriyât, 51/21) buyurmuştur.

Sefâhet; "bilgisizlik ve dar görüşlülük." demektir. Her sefîh bilgisizdir. Bu sebeble, kim Allah'dan başkasına taparsa kendini bilmemiş sayılır. Çünkü o, yaratıcısının Allah olduğunu anlamamıştır. Hadiste, Nebî (s.a.)'den: *"Kim kendini bilirse Rabbini bilir."*[23] diye rivâyet edilmiştir. Bize aktarılan haberlerde de Allah Teâlâ'nın, Dâvud (a.s.)'a: "Zayıflık, âcizlik ve fânîlikle kendini tanı; beni de güç, kudret ve bekâ sıfatımla tanı." diye vahyettiği söylenmektedir. *Mesnevî*'de şöyle gelir:

Ta'zîm-i Hudâ nedir? Hakk'ı yüceltmektir.
O'nun huzurunda kendini toprak gibi görmektir.
Tevhid-i Hudâ nedir? Hakk'ı tanımaktır.
Vâhid-i Hakîki'de aşk ile kendini yakmaktır.
Kendi varlığını Hakk'ın varlığında eritmektir.
Madenlerin kimyâ ile erimesi gibi erimektir.
Bütün âşık ve mâşûklar perdedir.
Mâşûk diri, âşıklar ölüdür.

İbrâhîm (a.s.), nefsinde îmânını tamamlayınca başkalarının da inanması için, Allah Teâlâ'nın *"Kim İbrâhîm'in dîninden yüz çevirirse..."* âyetinde bahsettiği dîni, oğullarına tavsiye etti.

Onun bu oğulları, bazısına göre sekizdir: Annesi Kıptî Hacer olan *İsmâîl*, annesi Sâre olan *İshâk* ve Sâre'nin vefâtından sonra evlendiği Kantura binti Yaktan el-Ken'âniye'den olma altı oğlu ki isimleri *Medyen*, *Medâyin*, *Zemrân*, *Yakşan*, *Yaşbak* ve *Nûh*'dur.

"İbrâhîm (a.s.)'ın İshâk'tan torunu olan Ya'kûb (a.s.) da on iki oğluna aynı din üzere sâbit kalmalarını vasiyyet etti." On iki oğlu, *Rumeyl, Şem'un, Lâvi, Yehûda, Yestsohur, Zebulun, Zevana, Neftuna, Kuza, Oşir, Bünyamin* ve *Yûsuf*'tur.

Ya'kûb (a.s.)'ın "Ya'kûb" diye isimlendirilmesinin sebebi şudur: Kardeşi Îys ile ikizdiler. Îys, annesinin karnından önce çıktı. Ya'kûb da arkasından geldi. Arkasından

geldiği için ona “arkadan gelen” mânâsına “Ya’kûb” adını verdiler.

Bir başka izah tarzı da buna yakındır: Ya’kûb (a.s.)’ın annesi bir bâtında iki çocuğa gebe kaldı. Hamilelik süresi bitip, doğum anı gelince annelerinin karnında konuştular. Anneleri de bunu duyuyordu. Ya’kûb kardeşine, önce çıkmam için bana yol ver, dedi. Kardeşi ise ona: “Eğer benden önce çıkarsan annemin karnını paramparça edip böğründen çıkarım,” dedi. Ya’kûb: “Aman önce çık da annemi öldürme!” dedi. Böylece önce çıkanı “*Îys*” diye isimlendirdiler, çünkü daha annesinin karnında iken ona âsî oldu. Diğeri onu takib etti ve ikinci olarak onun ardından çıktı, ona da *Ya’kûb* dediler.

Îys, kaba ve katı yürekli birisi olarak yaşadı ve avcılıkla uğraştı. Ya’kûb (a.s.) ise merhametli ve yumuşak huyluydu. Çiftçilik ve çobanlıkla uğraştı. İkisinin aynı günde vefât ettikleri ve aynı kabre defnedildikleri nakledilmiştir. Ya’kûb (a.s.)’ın 147 sene yaşadığı, Mısır’da öldüğü ve vasiyeti üzere mukaddes topraklara götürülüp babası İshâk’ın yanına defnedildiği de söylenmiştir. Taşıma ve defn işini, Yûsuf (a.s.) yapmıştır.

وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ وَيَعْقُوبُۜ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى
لَكُمُ الدّٖينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَۜ ﴿١٣٢﴾

132. Bunu İbrâhîm de kendi oğullarına vasiyet etti, Ya’kûb da: Oğullarım! Allah sizin için bu dîni *(İslâm’ı)* seçti. O halde sadece müslümanlar olarak ölünüz *(dedi).*

Ya’kûb dedi ki: *“Ey Oğullarım! Allah dinlerin en safı olan İslâm’ı size din olarak seçti -ki O’nun katında ondan başka da din yoktur-. Ancak tevhid inancını tam benimsemiş olarak ve Rabbinizin size iyi muâmele edeceğini umarak ölüme kavuşun.”* Bu vasiyet görünüşte ölümü yasaklamadır. Gerçekte ise İslâm’ın terkini yasaklamadır. Çünkü ölüm onların elinde değildir. Nasıl olsa bir gün ölecekler. Ölümün ise ne zaman geleceği bilinmediğine göre, müslüman olarak ölmek için hiçbir sûrette İslâm’dan uzaklaşmamak gerekir. Bu tavsiye olayı şöyle olmuştur:

Ya’kûb (a.s.) Mısır’a gelince halkın putlara taptığını gördü. Bunun üzerine oğullarına: “Aman hiçbir şekilde İslâm’dan uzaklaşmayın,” diye tavsiyede bulundu. Çünkü onların İslâm’da karar kılmadan ölmeleri hayırsız bir ölümdü. Ayrıca o, mutluluğa ermiş kimselerin ölümü de değildi. Böyle bir ölüm zaten onlara yakışmazdı. Bu tavsiyeyi sadece oğullarına yapmış olmasına rağmen İbrâhîm (a.s.)’ın bütün insanlığı dine, İslâm’a dâvet ettiği bilinmektedir. İnsanlar arasında kendine en yakın, şefkat ve sevgi açısından en lâyık kişilere bunu tavsiye etmesi, İslâm’da sebâtın, üzerinde en çok durulması gereken konu olduğunu da gösterir. Oğullarının hallerinin düzgün olması bütün insanlığın hâlinin düzgün olmasına sebeb olacağı için, bu tavsiye ile herkesin

hayrına bir iş yapmayı murâd etmiştir. Çünkü uyulan bütün hâl ve hareketler doğru olmuş olur.

"Önce en yakın akrabanı uyar." (eş-Şuarâ, 26/214) âyeti nâzil olunca Peygamberimiz (s.a.)'in derhal akrabalarını topladığı ve şöyle uyardığı rivâyet edilmiştir:

"Ey Ka'b b. Lüeyy oğulları! Kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Mürre b. Ka'b oğulları! Kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Abdüşşems oğulları! Kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Haşim oğulları! Kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Abdülmuttalib oğulları, kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Fâtıma! Kendini ateşten kurtar. Allah katında sizin için hiçbir şey yapamam."[24] demiştir.

Yâni, Allah âhırette yaptıklarınıza karşılık size azâb etmek isterse elimden hiçbir şey gelmez. Ben ancak Allah'ın şefâat etmeme izin verdiği kimselere şefâat edebilirim. Allah da sadece azâb etmek istemediği kimselere şefâat etmeme izin verir, demiştir. Peygamber (s.a.) akrabalığına güvenip tenbellik etmemeleri, bilakis îmân ve amele devam etmeleri için onlara böyle demiştir.

Din konusunda vasiyet ve îkaz gerekir. Çünkü insan kötü kişilerle beraber olunca, onların ahlâkını benimseyip yaptıklarını yapmasından korkulur. Bu düşüş de onu cehenneme götürür. Nitekim şöyle denmiştir:

İnsan, konuştuğu kimsenin huyunu alır.
Öyleyse kâfirlerle karşılaşmamaya çalış!
Çünkü rüzgâr kötü bir semâdan geçer
Ve o geçtiği yerin kötü havasının pis kokusunu taşır.

Ebû Ubeyd es-Sûrî müridlerinden birine şöyle yazdı: "Sana gelince, ömrünün uzun olacağını zannederek dünyâ düşünceleri ile sabahladın. Kötü hâlinle Allah'dan dileklerde bulunursun. Sen ancak soğuk demiri dövüyorsun. Allah'a güvenmek ve onun iyi muâmele edeceğini zannetmek ancak iyi huylar ve iyi ameller vasıtasıyla hâlin düzeltilmesiyle mümkündür."

Hasan Basrî de şöyle der: "Bazı kişiler vardır ki boş kuruntular onları avutmuş, hiçbir iyiliği olmadan da dünyâdan göçüp gitmişlerdir." "Rabbimin bana iyi muâmele edeceğini zannederim." diyen kişi yalan söylemiştir. Şâyet iyi muâmele bekliyorsa iyi amel işlemeliydi. Ardından da ***"İşte, Rabbinizi böyle sanmanız sizi mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz."*** (Fussilet, 41/23) âyetini okudu.

Allah'ım, ecel gelmeden önce bizi ilim ve amelde başarıya ulaştır.

---

[13]. *Buhârî,* Hac, 42; *Enbiyâ,* 10; *Müslim,* Hac, 398; *Nesâî,* Hac, 125; *Dârimî,* Menâsık, 44; *Muvattâ,* Hac, 104; *Müsned,* VI, 57, 113.

[14]. *Süyûtî,* el-Habâil, s. 185 (Leys b. Muâz'dan)

[15]. *Müsned,* IV, 127; *Beyhâkî,* Delâil, I, 83.

[16]. *Münâvî,* III, 574.
[17]. *Tirmizî,* Kıyâmet, 25; *İbn Mâce,* Zühd, 31; *Müsned,* IV, 124.
[18]. *Münâvî,* V, 461.
[19]. *Münâvî,* IV, 539.
[20]. *Münâvî,* IV, 233.
[21]. *Aclûnî,* II, 537.
[22]. *Aclûnî,* I, 548.
[23]. *Aclûnî,* II, 343.
[24]. *Müslim,* Îmân, 348.

ALLAH SANA YETER

اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنٖيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ
بَعْدٖى قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا
وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾ وَقَالُوا كُونُوا
هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًا وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ
وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُوتِىَ مُوسٰى وَعٖيسٰى
وَمَٓا اُوتِىَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ
مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَٓا اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا
فَاِنَّمَا هُمْ فٖى شِقَاقٍ فَسَيَكْفٖيكَهُمُ اللّٰهُ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿١٣٧﴾

133. Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiği zaman siz orada mı idiniz? O zaman *(Ya'kûb)* oğullarına: Benden sonra kime kulluk edeceksiniz? demişti. Onlar: Senin ve ataların İbrâhîm, İsmâîl ve İshâk'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz; biz ancak O'na teslim olmuşuzdur, dediler.

134. Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.

135. *(Yahûdîler ve hıristiyanlar müslümanlara:)* Yahûdî ya da hıristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır! Biz, hanîf olan İbrâhîm'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.

136. "Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve esbâta indirilene, Mûsâ ve Îsâ'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk" deyin.

137. Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar, dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. O işitendir, bilendir.

İbrâhîm (a.s.)'in dîninden yüz çeviren ehl-i kitaba hitaben: *"Yoksa Ya'kûb'da ölüm işâretleri ve sebebleri belirip, dünyâdan göçmesi yakınlaştığında, siz onun yanında mıydınız?"* buyurmuştur. Buradaki soru inkâr, yâni olayı redd içindir. "Orada

değildiniz” demektir.

Yahûdîler Peygamber (s.a.)’e: “Bilmiyor musun? Ya’kûb öldüğü gün oğullarına Yahûdîliği tavsiye etti.” deyince bu âyet nâzil oldu. Allah Teâlâ bu âyetle: “Siz Ya’kûb’un son ânında yanında değildiniz, ey Yahûdîler! Üstelik o oğullarına sizin dediklerinizi değil, âyette belirtilenleri demişti. Tam tersine, size de bu sözleriyle İslâm’a girmeyi teşvik etmektedir.” buyurmuştur.

“O zaman oğullarına: *“Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz?”* dedi.” Bu sözü ile onlara tevhîd ve İslâm inancı üzerinde kalacaklarını onaylatmak ve bu ikisi üzerinde devam edeceklerine dâir söz almak istemiştir.

Râğıb el-Isfahânî şöyle der: “Burada “İbâdet” sözü ile bilinen farz ibâdetler kasdedilmedi. Bütün fiillerde gayenin Allah’ın rızasına ulaşmak veya O’na ulaştırmayan her şeyden uzaklaşmak mânâsı kasdedildi. Sanki onları Allah’ın isteği dışında hiçbir şeyle uğraşmamaya çağırdı. Ya’kûb, onların putlara tapmasından korkmamış fakat dünyâ ile meşgul olup Allah’ı unutmalarından korkmuştur. Bu sebeble de: *“Seni Allah’dan uzaklaştıran her şey tağuttur.”* denmiştir. Bu yüzden Hz. İbrâhîm ***“Rabbim, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzaklaştır.”*** (İbrâhîm, 14/35) diye duâ etmişti. Duâdaki, putlara tapmak Allah’dan başka şeylere hizmet etmek şeklinde tefsir edilmiştir. Nitekim *Mesnevî*’de gelmiştir:

Dünyâ nedir? Dünyâ Hakk’tan gâfil olmaktır.
Yoksa, ne kumaş, ne para, ne evlâd, ne de kadındır.

Âyette Ya’kûb (a.s.)’un oğullarına: “Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?” şeklinde değil de “Neye kulluk edeceksiniz?” şeklinde sorması, mutlak hüküm ihtivâ etmektedir. Çünkü “ne” mânâsına gelen *“mâ”* sorusu akıl sâhibi ve akıl sâhibi olmayanlar için kullanılır. Sadece akıl sahibleri için “kim” anlamındaki *“men”* kullanılır. **Teftâzânî** böyle demiştir.

“Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz?” âyetiyle Yahûdîler’in iddiâsı reddedilmiş oldu. Sonra olayın onların zannettiğinin aksine meydana geldiği açıklanmaya başlandı.

Onların iddiâları reddedilince sanki “Öyleyse ne dediler?” sorusuna karşılık: Varlığında, tanrılığında ve kendisine ibâdetin farzlığında birleşilen, *“Senin ataların İbrâhîm, İsmâîl ve İshâk’ın mâbûdu olan tek Allah’a ibâdet edeceğiz. Biz O’na teslim olanlarız.”* dediler şeklinde cevap verilmiştir. İsmâîl (a.s.), Ya’kûb’un amcası olmasına rağmen, dedeyi ve babayı tağliben; üstün sayarak baba diye anıldı. Çünkü anne-babanın yokluğunda amca baba yerine, teyze de anne yerine geçer. Peygamber (s.a.)’ın şu hadisi de bunu ifâde eder: *“Kişinin amcası babasının benzeridir.”*[25] Yâni, hurma ağacının dalları arasında fark bulunmadığı gibi, aralarında fark yoktur. “Tek İlâh” denilerek tevhid inancı açıkça vurgulanmıştır.

عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ

134. Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.

Burada işâret edilen ümmet yukarıda bahsedilen, tevhid inancına mensûb, İbrâhîm, Ya'kûb ve oğullarıdır. Ümmet kelimesi maksûd mânâsındadır, bu kelimeyle toplum kasdolunmuştur. Çünkü insanlar önder kılınanı kasdederler. *"Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir."* Siz geçmiş ümmetlerin yaptıkları kötülüklerden de sorguya çekilecek değilsiniz. Cenâb-ı Hak, bunu diğer bir âyette: ***"De ki: Bizim işlediğimiz günahtan size bir sorumluluk gelmez. Sizin işlediklerinizden de bize sorulmaz."*** (Sebe, 34/25) şeklinde ifâde etmiştir. Âyette aynı zamanda onların iyiliklerinden de bir sevap alamazsınız, mânâsı vardır. Herkes için, amelinin karşılığı vardır.

Yahûdîler, Ya'kûb'un Yahûdîlik üzerine öldüğünü ve öldüğü gün çocuklarına da Yahûdîliği vasiyet ettiğini iddia edince *"Ya'kûb ölürken siz yanında değildiniz.."* âyeti nâzil oldu ve iddiâları yalanladı. Bunun üzerine Yahûdîler: "Diyelim ki olay âyetteki gibidir. Pekâla, onlar bizim babalarımız değil miydi ve bizim soyumuz da onlara dayanmıyor mu? Öyleyse zararı yok. Biz de onların iyi amel ve hallerinden Allah yanındaki mevkilerinden faydalanırız." dediler. Bunu da geçmişleriyle övünerek söylediler. Son âyetle bu iddiâları cevaplandırıldı ve soy açısından onlara dayanmanın kendilerine bir fayda temîn etmeyeceği, fayda verecek şeyin ancak amel açısından onlara uymak olduğu belirtildi. Çünkü hiç kimseye başkasının çalışması fayda vermez.

Peygamber (s.a.)'in de: *"Ey Hâşimoğulları! İnsanlar bana amelleriyle geliyorlar, siz ise soylarınızla geliyorsunuz."*[26] buyurduğu gibi amel olmazsa soy yakınlığı bir şey ifâde etmez. Allah Rasûlü, diğer bir hadisinde de: *"Kim ameli geri bırakırsa, soyu onu ileri götürmez."*[27] buyurmuştur. Kim âhırette, kötü amellerinin çokluğu, ya da iyi amellerinin azlığı sebebiyle cehenneme giderse, soyunun yüceliği ona bir yarar sağlamaz ve eksikliğini de onunla gideremez, demek istemiştir. Nitekim bir şâir şöyle der:

Soyunun Ali'ye ulaşmasıyla övünüyor musun?
Oysa ki irinin aslı da temiz sudur.
Temiz soyun bir faydası olmaz insana.
Çünkü yaptığın çirkinlikler yetişir sana.

Çocuklar dünyâda babalarının şerefleriyle iftihar edebilirlerse de, âhırette sûra üfürülünce soy-sop kalmayacaktır. Kaldı ki, bu tür bir övünme başkasının malıyla övünmek gibidir ki, bu da bir çeşit deliliktir. O halde iyi amel yapmak ve ihlâslı olmak gerekir. Allah Teâlâ'nın da lütfuyla kurtarıcı olan bunlardır. Uzunca bir hadis-i şerifte Allah Rasûlü'nün şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

"Dün gece çok hayret edilecek şeyler gördüm. Ümmetimden, ölüm meleği Azrâîl'in rûhunu almak üzere geldiği bir kişiyi gördüm. Hemen anne babasına yaptığı iyilik geldi ve onu uzaklaştırdı.

Yine ümmetimden, kabir azâbının sıkıştırmış olduğu bir kişiyi gördüm: Abdesti geldi ve onu o azâbtan kurtardı. Ümmetimden bir adamı şeytanların kuşattığını gördüm. Allah zikri geldi ve aralarından onu kurtardı.

Ümmetimden bir adamı azâb meleklerinin kuşatmış olduğunu gördüm. Namazı geldi ve onların elinden onu kurtardı.

Ümmetimden susuzluktan bitkin düşmüş bir kişi gördüm. Su almak için havuza her gelişinde engel olunuyordu. Orucu geldi ve kanıncaya kadar ona su verdi.

Peygamberler halka halka olmuş, ümmetimden bir kişiyi de onların arasına girmek isterken gördüm. Her yaklaşmak istediğinde halkadan kovuldu. Nihâyet cünüplük dolayısıyla yıkanması geldi, elinden tuttu ve benim yanıma oturttu.

Ümmetimden, önü karanlık, arkası karanlık, sağı karanlık, solu karanlık üstü karanlık ve altı karanlık bir kişi gördüm. Bu zifiri karanlık içinde ne yapacağını şaşırmıştı. Hac ve umresi gelip onu karanlıktan çıkardılar ve nûra kavuşturdular.

Ümmetimden mü'minlerle konuştuğu halde mü'minlerin kendisiyle konuşmadığı bir kişi gördüm. Birden yaptığı akraba ziyaretleri gelip: "Ey mü'minler topluluğu! Onunla konuşun, onunla konuşun." dedi.

Ümmetimden bir adamı yakıcı ateşle karşı karşıya kalmış, kıvılcımlardan korunmak için elini yüzünü tutarken gördüm. Hemen verdiği sadaka geldi, yüzüne bir perde, başına da gölge oldu.

Ümmetimden her tarafını zebanilerin çevirdiği bir kişi gördüm. Hemen yaptığı emr-i bil-mâruf, nehy-i ani'l-münker fiili geldi ve onların elinden onu kurtarıp rahmet meleklerine teslim etti.

Ümmetimden dizleri üzerinde yürüyen, kendisiyle Allah arasında perde olan bir kişi gördüm. Güzel ahlâkı geldi, onun elinden tuttu ve Allah'ın huzûruna götürdü.

Ümmetimden kitabı sol tarafından uzatılmış bir kişi gördüm. Birden kendinde olan Allah korkusu gelip kitabını aldı ve sağ tarafına koydu.

Ümmetimden tartısı az gelmiş bir kişi gördüm. Hemen ölmeden önce yapmış olduğu nâfile ibâdetleri gelip tartıyı ağırlaştırdılar.

Ümmetimden bir kişiyi cehennemin kenarında dururken gördüm. Birden Allah korkusu gelip onu bu durumdan kurtardı ve o da cennete girdi.

Ümmetimden cehenneme girmiş bir kişi gördüm. Hemen Allah korkusuyla ağlayarak dökülen gözyaşları gelip onu ateşten çıkardı.

Ümmetimden bir kişiyi sıratta ayak üstü solucan gibi sallanırken gördüm. Hemen Allah'a olan hüsn-i zannı yetişti, titremesi dindi ve sıratı da geçti.

Ümmetimden bir kişiyi sıratta bazen yüzüstü sürünür, bazen oturarak emekler ve bazen de bir yere takılıp kalır bir halde gördüm. Hemen bana getirdiği salâvat gelip elinden tuttu, ayağa kaldırdı ve o da böylece sıratı geçmiş oldu.

Ümmetimden cennetin kapılarına ulaştığı halde kapıların yüzüne kapandığı bir adam gördüm. Hemen şehâdet kelimesi geldi, kapıları açtı ve onu içeri girdirdi."[28]

Diğer bir hadiste de Allah Rasûlü: *"Kim ihlâslı bir şekilde 'Allah'dan başka tanrı yoktur.' derse cennete girer."*[29] der. "Ey Allah'ın Rasûlü, İhlâs nedir?" denilince: *"Allah'ın haramlarından uzak durmaktır."* buyurmuştur. O halde ihlâs, her ne kadar Allah'ın bir lütfu ise de, elde edilmesinin iyi amellere bağlı olduğu da bir gerçektir.

İyi insanlarla kan bağının hiçbir faydası yoktur, kişinin ameli bozuk oldukça. Nitekim bir şâir şöyle söyler:

Kişinin kökü temizse dalları da hoştur.
Âdet-i ilâhiyye'dendir ki, ölüden diri, diriden ölü çıkar.

Bir Farsça şiirde şöyle denmiştir:

Soy ve nesebe o kadar itibar edilmez.
Gülün, gülen yüzü diken sâyesinde değildir.
Şarap koruktan, şeker kamıştan olur.
Bal ise arının kusuntusundan hâsıl olur.

Güzel kokusu her yana yayılan öd ağacı esas itibariyle diğerleri gibi bir ağaçtır. Fakat hammadde açısından bu hâle müsâid olduğu için belli işlemlerden sonra güzel bir koku olmuş, diğer ağaçlara üstünlük sağlamış ve böylece kök itibariyle bağlı olduğu cinsten ayrılmıştır. Misk de aynen böyledir, çünkü onun aslı da kandır. Öyle kimseler vardır ki, aslına tam aksi bir gelişim gösterirler.

Bir kimsenin babası fâsık, kötü yolda birisi olsa bile, babasının genlerinde gizli bulunan iyi özellikler onda baskın çıkabilir ve o kimse iyi bir kişi olabilir. Bir başkasının babası iyi bir kimse olsa, yine onun genlerinde gizli bulunan kötü özellikler, çocuğunda baskın gelebilir ve o da kötü bir kimse olabilir. "Deliden veli, veliden deli doğabilir." Nice çocuklar vardır ki, babalarına ancak bir yönden benzerler. Âdem (a.s.)'ın hâline, oğulları Habil ile Kabil'in hâline ve kıyâmete kadar onlardan sonra gelenlerin hâline bu açıdan bir bakalım.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا ۜ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖيمَ حَنٖيفًا ۜ
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٣٥﴾

135. ***(Yahûdîler ve Hıristiyanlar müslümanlara:)*** **Yahûdî ya da Hıristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız, dediler. De ki: Hayır! Biz, hanîf olan İbrâhîm'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.**

"Ya Yahûdî ya da Hıristiyan olunuz ki sapıklıktan kurtulup doğru yolu bulasınız." âyet-i celîlesi, Medine'deki Yahûdîler'in ileri gelenleriyle Necran hıristiyanları'nın ileri gelenleri hakkında nâzil olmuştur.

Yahûdîler: "Yahûdî olunuz, çünkü bizim peygamberimiz Mûsâ, peygamberlerin en

üstünüdür. Kitabımız Tevrât kitapların en iyisidir, dînimiz ise dinlerin en mükemmelidir.” deyip Îsâ (a.s.)’ın peygamberliğini ve İncil’i, Muhammed (s.a.)’in peygamberliğini ve Kur’ân’ı inkâr ettiler.

Hıristiyanlar ise: “Hıristiyan olunuz. Çünkü peygamberimiz Îsâ, peygamberlerin en üstünüdür, kitabımız İncil kitapların en iyisidir, dînimiz dinlerin en mükemmelidir.” diyerek, Mûsâ (a.s.)’ı ve Tevrât’ı, Muhammed (s.a.)’ı ve Kur’ân’ı inkâr ettiler.

Ey Muhammed! Onların dâvetini red ve doğru yolu açıklamak üzere de ki: “Sizin dediğiniz gibi olmayız. Tersine *“Hanîf”* olan İbrâhîm’in milletine ve dinine uyarız.” “O hanifti, çünkü her bâtıl dîni bırakır, hak dine yönelirdi. Bu açıdan o Yahûdîlik’ten de, Hıristiyanlık’tan da uzaktır.

“O müşriklerden de değildi.” Âyette dolaylı olarak Yahûdî ve Hıristiyanlar’ın İbrâhîm’in dinine uyma iddialarının tutarsız olduğu ifâde edilmiştir. Zirâ Yahûdîler: *“Üzeyr, Allah’ın oğludur”* sözleriyle, Hıristiyanlar ise: *“Îsâ, Allah’ın oğludur.”* sözleriyle Allah’a ortak koşmuşlardı. Hz. İbrâhîm müşrik olmadığına göre, demek ki ona uymamışlardır. Burada Peygamber (s.a.), ashâbı ve tâbiînin uyduğu din olan İbrâhîm’in dinine uymaya da teşvik vardır.

قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُوتِيَ مُوسٰى وَعٖيسٰى وَمَٓا اُوتِيَ النَّبِيُّونَ
مِنْ رَبِّهِمْۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

136. “Biz, Allah’a ve bize indirilene; İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya’kûb ve esbâta indirilene, Mûsâ ve Îsâ’ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah’a teslim olduk” deyin.

Ey mü’minler deyiniz ki: “Allah’ın birliğine, Peygamberimiz (s.a.)’e indirilen Kur’ân’a, -ki peygamberlere indirme ümmetine indirme gibidir, çünkü indirilen, herkes için bağlayıcıdır- İbrâhîm (a.s.)’a indirilen on suhufa; İsmâîl, İshâk ve Ya’kûb’la onun on iki oğluna indirilene inandık.” Ya’kûb’un oğulları arasında peygamberler vardı. Sahifeler her ne kadar İbrâhîm (a.s.)’a indirilmiş ise de ondan sonrakiler onlardaki bilgiler ışığında ibâdet ediyorlar, hükümlerinden de sorumlu bulunuyorlardı. Nasıl Kur’ân, bize indirilmiş gibi kabûl edilmiş ve biz de sorumlu tutulmuş isek sahifeler de onlara indirilmiş gibi kabûl edilmiştir. Ya’kûb’un oğulları *“sibt”* diye isimlendirilmiştir. *“Sibt”* aslında dalları olan tek bir ağaç anlamındadır. Ya’kûboğulları’nın her birinden birçok nesiller ürediği için bu ismi almışlardır. İsrâîloğulları’nda *“sibt”* Araplar’daki kabîle gibidir.

“Ayrıca biz, Mûsâ’ya indirilen Tevrât’a ve Îsâ’ya verilen İncîl’e de inanırız.” Konu,

Yahûdî ve Hıristiyanlarla ilgili olduğu için onlar özellikle zikredilmiştir. "Yukarıda zikredilen ve edilmeyen bütün peygamberlere rablerinden verilene inanırız. Hiçbirisini diğerinden de ayırdetmeyiz. Yahûdîler'in yaptığı gibi bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr etmeyiz. Peygamberlerin bir kısmına îmân etmemizi gerektiren, "Allah'ın bizzat kendisinin peygamberin elinde bazı mûcizeler yaratarak onu doğrulaması, diğer peygamberlere de îmân etmemizi gerektirirken böyle bir inkâra nasıl kalkışabiliriz? Eğer bir kısmına inansak, bir kısmını inkâr etsek, kendi kendimizle çelişkiye düşerdik. Hâsılı biz, Allah'a hâlis bir şekilde inanmış, tam boyun eğmişizdir."

فَإِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَٓا اٰمَنْتُمْ بِه۪ فَقَدِ اهْتَدَوْاۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ
فِي شِقَاقٍۚ فَسَيَكْف۪يكَهُمُ اللّٰهُۚ وَهُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُۜ ﴿١٣٧﴾

137. Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar, dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. O işitendir, bilendir.

"Yahûdîler ve Hıristiyanlar da sizin inandığınız İslâm'da olduğu gibi, benzeri olmayan bir Allah'a inanırlarsa sizin ulaştığınız gibi doğru yola ulaşmış olurlar. Böylece aranızda bir birlik ve uyuşma meydana gelir. Âdet ve dinlerinde olduğu gibi, bazı şeylere inanıp bazı şeyleri inkâr ederek, îmân esaslarından bazısını dışlayıp îmândan yüz çevirirlerse, hak dinden uzaklaşmış ve büyük bir ayrılık üzerinde karar kılmış olurlar."

Âyetin bu bölümüyle, mü'minlerin inandığı bazı şeylere onların da inanması sebebiyle akla gelebilecek bir beraberlik ihtimali ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bu ayrılık ve bölünme onları muhakkak tartışmaya ve savaşa götürecektir. Bunun hemen ardından zafer, galibiyet ve kesin bir destek sözü verilerek Allah Rasûlü (s.a.) teselli edilmiş, mü'minler de sevindirilmiş ve peşinden: *"Yahûdî ve Hıristiyanlar'ın çevireceği dolaplara, onların kötülüklerini göğüslemeye ve onlara karşı yardımda Allah sana yeter."* buyurulmuştur.

Âyette geçen destekleme nesnelerle değil, fiillerle ilgilidir. Allah Teâlâ, bu yüce vâdini: Benî Kurayza Yahûdîleri'nin öldürülmesi ve esir edilmesiyle, Benî Nadr Yahûdîleri'nin Medîne dışına çıkarılıp Şam ve diğer yerlere sürülmesiyle ve Necrân Hıristiyanları'nın da zelîl bir şekilde cizye vermeyi kabûl etmeleriyle yerine getirmiştir. Yukarıda verilen söze bir ek ve onu destekleyici olarak: *"O hakkıyla işitici ve lâyıkıyla bilicidir."* buyurulmuştur. Mânâsı: "Allah Teâlâ, duânı işitir ve içindeki dîni yaymak niyetini bilir, duânı kabûl eder ve seni istediğine ulaştırır." demektir.

[25]. *Müslim,* Zekât, 11; *Ebû Dâvud,* Zekât, 22; *Tirmizî,* Menâkıb, 28; *Müsned,* I, 94, II, 322, IV, 165.
[26]. *İbn Hacer*, Kâfi, I, 94.
[27]. *Ebû Dâvud*, İlim, 1; *Tirmizî,* Kur'ân, 10; *İbn Mâce,* Mukaddime, 17; *Dârimî,* Mukaddime, 32; *Müsned,* II, 252, 407.
[28]. *Münâvî,* III, 21-25.
[29]. *Münâvî,* VI, 189.

ALLAH'IN RENGİYLE BOYANMAK

صِبْغَةَ اللّٰهِۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةًۘ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾
قُلْ اَتُحَٓاجُّونَنَا فِي اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۚ وَلَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
اَعْمَالُكُمْۚ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَۙ ﴿١٣٩﴾ اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ
وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰىۜ
قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُۜ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِۜ
وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا
كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ ﴿١٤١﴾

138. Allah'ın *(verdiği)* rengiyle boyandık. Allah'dan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz *(deyin)*.

139. De ki: Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz olduğu halde, O'nun hakkında bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size âittir. Biz O'na gönülden bağlananlarız.

140. Yoksa siz, İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve esbâtın yahûdî, yahut hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı? Allah tarafından kendisine *(bildirilmiş)* bir şâhitliği gizleyenden daha zâlim kim olabilir? Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir.

141. Onlar bir ümmetti; gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size âittir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.

"Allah'ın boyası" ta'bîriyle, Allah'ın insanları yarattığı fıtrat kasdedilmiştir. Kulun îmânı ve diğer ibâdet çeşitlerini kabûle uygun ve temiz yaratılışı elbisenin boyasına benzetilmiştir. Her ikisinin de zînet ve süs olması sebebiyle bu benzetme yapılmıştır. Bu açıdan mânâ: "Allah bizi doğruyu ve îmânı kabûle müsâid bir yaratılışla yarattı." şeklindedir.

Bu âyet daha önce geçen; *"Allah'a inandık"* âyetini te'kid etmektedir. Çünkü onların Allah'a îmânları, Allah'ın onları hakkı kabûl etme ve îmân zîneti ile nimetlenme istidâdı ile yaratmasına bağlıdır. Takdîrin: "Allah bizi temizledi" şeklinde olması da muhtemeldir. Çünkü îmân, nefsi küfür kirinden temizler. Aralarındaki benzerlikten dolayı *"sıbga"* denilmiştir. Bu durum, bir şeyi başka bir kelimeyle ifâdedir. Çünkü bu, o şeyin ya hakîkî veya mukadder olan bir ifâde beraberliği açısındandır. Bu başka olan

şey, gerçek olarak anılmamış olur ama anılmış sayılır. Çünkü ortam, ona delâlet eder. Bu durum, burada olduğu gibi iki fiil arasında olabileceği gibi, iki söz arasında da olabilir.

"Fıtrat" lâfzı yerine boyama anlamına gelen "*sıbgat*" lâfzı kullanılmıştır. Bu kavram, Hıristiyanlar'ın çocuklarını doğumun yedinci gününde yaptıkları vaftiz anlamına da kullanılan bir tabirdir. Hıristiyanlar, müslümanların sünneti yerine çocuklarını sarı bir suya batırmakta ve bu işleme *"vaftiz"* adını vermektedirler. *"Sıbga"* gerçekte vaftiz anlamına değilse de yapılan işlem ona benzemektedir. Âyet, onların bu iddiâlarını red ve gerçek temizlemenin çocukları vaftiz suyuna daldırarak değil, ancak Allah'ın kullarını temizlemesi olduğunu açıklamak üzere gelmiştir.

"Allah'dan daha güzel boyası olan kim olabilir?" Çünkü o, kullarını îmânla boyar ve onunla onlara bulaşmış olabilecek inkârın kirlerini ve şirkin pisliklerini temizler. Buna binâen hiç kimsenin boyası O'nun boyasından iyi olamaz. Biz, bu büyük nimeti bize bahşeden Allah'a şükretmek için ibâdet ederiz. Kulun işi ibâdet olunca, kendini güzel bir boya ile süslemiş olur ki, o boya da ona bir leke getirmeyip, bilakis onu güzelleştirir ve mükemmelleştirir. *Mesnevî*'de gelmiştir ki:

Öküzün rengi dışındadır, insanların boyası,
Yâni ahlâkı, içindedir. Bilesin ki kırmızı ve sarı
Gibi renkler, safâ ve güzellik köyündendir.
Siyah gibi kötü renkler ise cefâ suyundandır.
Cenâb-ı Hakk'ın boyasının adı reng-i lâtîftir.
Hakk'ın lânetinin kokusu ise kopkoyu bir renktir.

Yüce Allah'ın: *"Biz de yalnız Allah'a ibâdet ederiz."* sözünde, âriflerin Rabblerine, cennet arzusu, ve cehennem korkusu ile ibâdet etmediklerine işâret vardır. Allah Teâlâ, Zebûr'da şöyle buyurur: "Bana cennet ümidi ve cehennem korkusu ile ibâdet edenden daha zâlim kim olabilir? Şâyet cennet ve cehennemi yaratmamış olsaydım ibâdete müstehak olmayacak mıydım?"

Âbid, Allah Teâlâ'nın rızâsını kazanmada O'na bir köle gibi bütün benliğiyle ibâdet eder. İbâdet, ubûdiyyetten; ubûdiyyet de ubûdetten daha aşağı seviyededir. Çünkü, ubûdiyyet rûh ile ubûdet ise rûh ve nefs ile yapılan kulluktur. Rûhu vererek yapılan kulluk, nefsi vererek yapılandan daha üstündür.

Sehl b. Abdullah Tüsterî şöyle demiştir: "Kişi şu dört şeye sabretmediği sürece gerçek kulluğa erişmiş sayılmaz: Açlık, çıplaklık, fakirlik ve alçak gönüllülük."

Ebu'l-Abbas da şöyle der: "Kulun dört vakti vardır. Bunların beşincisi yoktur. *"Tâat, nimet, mâsiyet ve belâ."* Her vaktin kulluktan bir hissesi vardır. Allah'ın koyduğu kanunlar icâbı senin bu hakkı yerine getirmen gerekir. Kimin vakti tâat, nimet içindeyse onun yapması gereken şükürdür. Bu da kalbde Allah ile olan sevgidir. Kim de belâ ve mâsiyet vaktinde ise onun da başına gelen belâya rızâ göstermesi ve mâsiyete karşı direnip sabretmesi gerekir. En yüksek derecelere ve gayelerin gayesine ulaşabilmek için

vakitleri gözetmek ve onlara kulluktan nasîbini vermek lazımdır. *Mesnevî*'de şöyle gelmiştir:

Eğer bir kimse bir nefes bile îmân ve tâat yolunda olmaktan
Ziyan görürse ben kâfir olayım,
Başın kırılmış değildir niçin bağlıyorsun?
Bir-iki günlük geçici dünyâda bâki âlem için çalış.
Îmânını yenile. Dil ve söz ile değil.
Ey hevâsını gizlice tazelemiş olan kişi
Hevâ taze olunca îmân taze olmaz.
Bu hevâ denilen, kapı kilidinden başka bir şey değildir.

Seriyy Sakatî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yirmi sene Allah'ın yaratıklarının en dilsizi olarak yaşadım. Ağıma sadece bir kişi düştü. Bağdat'ta Büyük Cami'de vaaz ediyordum. Vaaz esnasında: "Güçlü, kuvvetli kişiye karşı gelen zayıf kişiye hayret ederim." dedim. Cumartesi günü sabah namazını kılmıştım ki birden arkasında iki binitli, önünde bir hizmetçi ve kendisi de binitli, bize doğru gelen bir gençle karşılaştım. Bineğinden indi ve:

"Hanginiz Seriyy Sakatî?" dedi. Yanımda oturan kişi beni işâret etti. Bunun üzerine bana selâm verdi, yanıma oturdu ve:

"Duydum ki, güçlü kişiye karşı koyan zayıf kişiye hayret ederim, diyormuşsun. Bu sözünle ne demek istiyorsun?" dedi. Ben de:

"İnsanoğlundan daha âciz, zayıf ve güçsüz, Allah Teâlâ'dan daha güçlü bir kimse yoktur. Bu âcizliğiyle insanoğlu haddini aşıp Allah Teâlâ'nın yasaklarını çiğneyerek günah işler." demek istedim. Bunun üzerine ağladı ve:

"Ey Seriyy! Rabbin benim gibi günaha batmış bir kimsenin tevbesini de kabûl eder mi?" dedi.

"Günaha batmış kimseyi Allah'dan başka kim kurtarabilir ki?" dedim.

"Ey Seriyy! Benim başkalarının hakkını ilgilendiren pek çok günahım var. Bunu nasıl yapabilirim?" dedim.

"Allah'ın yoluna tam girer, bir daha ayrılmazsan yaptığın günahı affeder. Sende hakkı olanların hakkını da -dilerse- onlara affettirir. Nebî (s.a.)'in şöyle dediği bize ulaşmıştır: *"Kıyâmet günü hesap vakti gelip Allah'ın dostlarıyla dâvâlı olanlar gelince bunların her biri adına bir melek: "Allah'ın dostlarından alacağınız haklardan korkmayınız. Çünkü bugün haklarınız Allah'ın garantisi altındadır."* der. Genç yine ağlar ve: "Bana Allah'a giden yolu anlat," der. O da:

– Eğer orta yoldan gidenleri istiyorsan, oruç tutman, namaz kılman ve günahları da terketmen gerekir. Şâyet Allah dostlarının yollarını istiyorsan, seni Allah'dan uzaklaştıran bütün ilişkileri kes ve yaratıcının hizmetine iyi sarıl.

Yine ağladı, hatta gözyaşları mendilini ıslattı. Sonra ayrıldı gitti. Duyduğuma göre

dostlarını ve âilesini terketmiş, kabristanlarda uzlete çekilmiş ve eski kötü hâlini de değiştirmiş. Bu genç nihâyet, bu yöneldiği hal üzere vefât etmiş.

Seriyy şöyle devam etti: “Bir gün rüyamda onu gördüm. İpek ve atlas elbiseler içinde eteklerini sürüyerek dolaşıp duruyordu. Bana da: “Allah seni hayırla mükâfatlandırsın,” diyordu. “Allah sana nasıl muâmele etti,” dedim. “Beni cennetine koydu ve hiçbir yönden de sorgulamadı,” dedi. Seriyy Sakatî’nin sözleri burada bitti.

قُلْ اَتُحَاجُّونَنَا فِي اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
اَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

139. De ki: Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz olduğu halde, O’nun hakkında bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size âittir. Biz O’na gönülden bağlananlarız.

Bu âyetin iniş sebebi şudur: Yahûdî ve Hıristiyanlar: “Peygamberler bizdendi ve bizim dînimize uyuyorlardı. Bizim dînimiz daha eskidir.” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlü’ne hitaben: “Ey Muhammed! Yahûdî ve Hıristiyanlar’a şöyle de: “Bizimle Allah’ın dîni hakkında mücâdele ve münâkaşa mı ediyorsunuz? Onun gerçek dînini Yahûdîlik ve Hıristiyanlık olduğunu mu iddia ediyorsunuz? Cennet’e girmeyi ve doğru yola ulaşmayı ikisine mi bağlıyorsunuz? Bazan “Cennet’e ancak Yahûdî ve Hıristiyan olan girecek.” Bazan da “Yahûdî ve Hıristiyan olunuz ki doğru yolu bulasınız.” mı diyorsunuz? Her hâlükârda aslında mücâdeleye gerek yoktur. Çünkü sizin de, bizim de işimizi çekip çeviren Allah Teâlâ’dır. O’nun emrine uygun olan bizim iyi amellerimiz bize âiddir ve O’nun hükümlerine ters olan kötü amelleriniz de size âiddir. Böyle olmasına rağmen kendinizin Allah’a daha yakın olduğunu nasıl söylersiniz? Biz bu amellerimizi yaparken Yüce Allah’a tam bağlanırız ve tek isteğimiz O’nun rızâsıdır. Durum bu iken nasıl olur da mücâdeleye girişir ve kendi bulunduğunuz yolun doğru olduğunu iddiâ edersiniz? Bu kötü durumunuza rağmen nasıl olur da cennete girmeyi ümit edersiniz? Kendiniz şirk koştuğunuz halde, insanları sadece O’na nasıl dâvet edersiniz?” buyurmuştur.

İhlâs; ameli şirk ve gösterişten (riyâ) temizlemektir. Daha doğrusu ameli kulların mülâhazasından arındırmaktır.

اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا
هُودًا اَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ
شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

140. Yoksa siz, İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve esbâtın *(torunlarının)* yahûdî, yahut hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı? Allah tarafından kendisine *(bildirilmiş)* bir şâhitliği gizleyenden daha zâlim kim olabilir? Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir.

Bu âyet öncekinin muâdilidir. Yâni siz bu iki şeyden hangisine huccet getiriyorsunuz? demektir. Yoksa siz, İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve *esbât*; yâni on iki torunu Yahûdî ve Hıristiyandı, biz de onlara uyuyoruz mu diyorsunuz? Bilindiği gibi "*esbât*", İshâk (a.s.)'ın torunlarına verilen addır. İsmâîl (a.s.)'in torunlarına da "*kabîle*" denilir. **Zeccâc**'dan böyle nakledilmiştir. Âyetin üslûbuyla iki ihtimal de reddedilmiş ve Yahûdîler ile Hıristiyanlar azarlanmıştır. Yâni Allah'ın dîni hakkında nasıl münâkaşa edersiniz. Tevrât ve İncil indirilmeden önce yaşamış peygamberler hakkında nasıl "Yahûdî veya Hıristiyandılar" dersiniz? Gâyet açıktır ki, önce gelenin sonra gelene uyması ve onun şerîatini uygulaması aklen imkânsızdır.

Ey Muhammed! De ki: *"Bunu (onların dînini) siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?"* Elbette Allah! Allah tarafından gelmiş ve kendisi tarafından bilinen açık bir delili örtbas edip insanlardan gizleyenden daha zâlim kim olabilir?

Ey Ehl-i kitap! Allah katından gelmiş açık bir delîlle, İbrâhîm ve oğullarının, tevhid -Hanîf- inancına mensûp müslümanlar olduklarını kesin bir şekilde biliyorsunuz. Bunu Allah size kitabınızda haber verdi. Sonra bunu insanlardan gizliyor ve onların hakkında Allah'ın bildirdiğinin aksini iddiâ ediyorsunuz. Açıkça bildirdiği bir konuda Allah'a yalan isnâd etmeye cesâret etmeniz sebebiyle sizden daha zâlim kim olabilir?

İbn Abbas'tan: *"Büyük günahların en büyüğünün Allah'a ortak koşmak, yalancı şâhidlik yapmak ve şehâdeti gizlemek olduğu."* rivâyet edilmiştir. Yüce Allah, bu konuda bir âyette: ***"Şehâdeti gizleyenin kalbi günahkâr olur."*** (el-Bakara, 2/283) buyurmuştur. Burada kalbin günahkâr olmasından maksad, kötü bir hale çevrilmesidir ki, böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.

Allah şehâdeti gizleme dâhil, bile bile yaptığınız hiçbir şeyden gâfil değildir ve işlediğiniz günahları şiddetli bir azâbla cezâlandıracaktır.

تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ
عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

141. Onlar bir ümmetti; gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size âittir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.

Bu peygamberler, bir topluluktu ve ölümle geçip gittiler. Kazandıkları ameller onlara âiddir. Sizin kazandığınız ameller de size. Hiç kimse diğerinin işlediğinden sorumlu tutulamaz. Ancak kendi işlediğinden sorumlu tutulur ve onun karşılığını görür. Buna binâen siz de onların işlediklerinden sorguya çekilmezsiniz.

Âyet-i kerîme, yukarıdaki âyetin tekrarıdır. Gâye, ehl-i kitabı içinde bulundukları, babalarıyla övünme ve onların amellerine güvenme hastalığından mutlak sûrette uzaklaştırmaktır. Cenâb-ı Hakk bunu başka bir âyette: ***“Sûra üfürülünce aralarında hiçbir soy bağı kalmayacak, kimse bu durumdan istifâde edemeyecek.”*** (el-Mü’minûn, 23/101) şeklinde ifâde buyurmuştur.

Hârûn Reşîd için şöyle anlatılır: Hac’dan dönünce epey bir süre Kûfe’de kaldı. Kûfe’den çıkarken meczûb Behlûl Dânâ yolunu kesti ve sesi çıktığı kadar bağırarak üç defa:

– “Ey Hârûn, ey Hârûn!” dedi. Hârûn Reşid:

– “Beni çağıran kim böyle, hayret doğrusu?” dedi.

– “Meczûb Behlûl,” denildi. Hârûn Reşîd bunun üzerine durdu ve perdenin kaldırılmasını emretti. Daha önce insanlarla perde arkasından konuşurdu.

– “Beni tanımadın mı?” diye sordu.

– “Evet, tanıdım.” dedi Behlül. Hârûn Reşid:

– “Ben kimim?” diye sordu.

– “Ülkenin doğusunda bir kimse diğerine zulmetse, sen de tâ batı tarafında olsan, Allah’ın kıyâmet günü bunun hesâbını kendisinden soracağı kişisin.” dedi.

Bu cevap üzerine Hârûn Reşîd ağladı ve: “Hâlimi nasıl görüyorsun?” dedi.

– “Hâlini Allah’ın kitabına arzet! ***“Muhakkak ki iyiler nimet (cennet) içinde, günahlara dalanlar ise yakıcı ateşler içindedirler.”*** (el-İnfitâr, 82/13-14) âyetinin ikinci bölümü senin hâlini açıklamaktadır.

– “Peki amellerimiz nerede?” diye sordu.

– ***“Allah ancak doğruların, sakınanların amelini kabûl eder.”*** (el-Mü’minûn, 23/101).

– “Allah Rasûlü (s.a.) ile olan akrabalığımız nerede?”

– “Sûr’a üfürülünce soy-sop, hiçbir şey kalmayacak.”

– “Rasûlullah’ın bizim için şefâati ne olacak?”

– ***“O gün esirgeyen Rabbinin izin verdiği, sözünden hoşnud olduğu kimseden başkasının şefâati fayda vermez.”*** (Tâhâ, 20/109). Şefâat için sâlih amel ve ihlâs gerekir. Çünkü Allah ondan başka bir şeyi kabûl etmiyor.

Cüneyd: İhlâs; kulla Allah arasında bir sırdır. Melek bilmez ki onu yazsın, şeytan bilmez ki onu bozsun; hevâ ve kötü arzu yoktur ki ona kavuşsun.” demiştir.

Fudayl ise: “İnsanlar görecek diye ameli terketmek riyâdır. İnsanlar görsün diye amel etmek ise şirktir. İhlâs’a sarıl ki ikisinden de kurtulasın.” der.

et-Tatarhaniyye adlı fıkıh kitabında şöyle bir hüküm vardır: "Birisi Allah Teâlâ'ya hâlis bir niyetle namaza durup tekbîr alsa, sonra kalbine riyâ girse namazını tekbîrdeki hâlis niyetiyle edâ etmiş olur. O kişi insanlardan ayrı kalınca namaz kılmıyorsa, o zaman riyâ olur. Ya da cemaatle namaz kılarken namazına özen gösteriyor, yalnız kılarken özen göstermiyorsa o takdirde yalnız namazın sevâbını alır; ameli ihsan derecesine eremez."

Hukemâdan biri şöyle demiştir: "Gösteriş (riyâ) ve insanlara duyurmak (süm'a) için ibâdet eden kişi, para çantasına taş doldurup çarşıya çıkan biri gibidir. İnsanlar onu görünce: "Filân kişinin çantası amma da şişkin!" derler. Halbuki o çantadakilerin, insanların dedikodusundan başka ona bir faydası yoktur.

Hadiste de şöyle nakledilmiştir: *"Amellerinizi sadece Allah için yapınız. Çünkü Allah sadece kendisi için yapılan amelleri kabûl buyurur. Yaptığınız herhangi bir şeyde Allah'a âid hiçbir şey yokken "Şu Allah için, şu da akrabam için." demeyiniz!* [30]

el-Meşârık'daki hadîslerden birinde: *"Anasına ve babasına lânet okuyan kişiye Allah lânet etsin. Allah'dan başka birisi için kurban kesen kişiye de Allah lânet etsin."*[31] buyurulmuştur.

Nevevî, hadîsin şerhinde "kurbandan" maksad, "Allah'dan başka bir şeyin ismi anılarak kesilen kurbandır. Meselâ, bir put ya da Mûsâ vb. şeyler adına kesilenler." demiştir.

İbrâhîm el-Merâvidî de: "Padişahların karşılanması esnasında onlara yakınlaşmak için kesilen kurbanlar hakkında, Buhâralı âlimlerin, bunların Allah'dan başkası için kurban edildiğini düşünerek "haram" diye fetvâ verdiklerini." söylemiştir.

er-Râfiî ise "Bunlar haram değildir. Çünkü onlar kurbanı onun gelişine sevindiklerini belirtmek için keserler. Bu açıdan bunlar doğumuna sevinilen çocuk için kesilen "Akika Kurbanı"na benzer. Bu tür şeyler de haramlığı gerektirmez." demiştir.

Müslümanların küfürden korunmak ve amellerinin boşa gitmesini önlemek için yaptıkları diğer fiiller de böyle değerlendirilir. Çünkü tevhid inancına mensûp kişi niyetini Mevlâ'sının rızâsına yöneltmiştir. Gayesini Rabbinin rızâsını kazanmak olarak belirlemiştir. Kendisini Allah'a yaklaştıracak en kolay vâsıtalarla da ibâdet etmeyi gâye edinmiştir. Allah'ım bizi yanılma ve sürçmelerden koru!

---

[30]. *Nesâî,* Cihâd, 24; *Müsned,* IV, 126.

[31]. *Müslim,* Edâhî, 43, 45; *Nesâî,* Dahâyâ, 34; *Müsned,* 1, 108, 118, 153.

YÜZÜ MESCİD-İ HARAM’A ÇEVİRMEK

سَيَقُولُ السُّفَهَٓاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّت۪ي كَانُوا عَلَيْهَاۜ
قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُۜ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ
﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ
وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَه۪يداًۜ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّت۪ي كُنْتَ عَلَيْهَٓا
اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ وَاِنْ كَانَتْ
لَكَب۪يرَةً اِلَّا عَلَى الَّذ۪ينَ هَدَى اللّٰهُۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُض۪يعَ ا۪يمَانَكُمْۜ اِنَّ
اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَٓاءِۚ
فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَاۖ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۜ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ
لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾
وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَۚ وَمَٓا
اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ
اَهْوَٓاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ اِنَّكَ اِذاً لَمِنَ الظَّالِم۪ينَۢ ﴿١٤٥﴾
اَلَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَٓاءَهُمْۜ وَاِنَّ فَر۪يقاً
مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ
فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَر۪ينَ ﴿١٤٧﴾

142. İnsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları çeviren nedir? diyecekler. De ki: doğu da batı da Allah’ındır. O dilediğini doğru yola iletir.

143. İşte böylece sizin insanlığa şahidler olmanız, Rasûl’ün de size şahit olması için sizi mûtedil bir millet kıldık. Senin *(arzulayıp da şu anda)* yönelmediğin kıbleyi *(Kâbe’yi)* biz ancak Peygamber’e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenden ayırdetmemiz için kıble yaptık. Bu, Allah’ın hidâyet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin îmânınızı asla zâyi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.

144. *(Ey Muhammed!)* Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu

***(yücelerden haber beklediğini)* görüyoruz. İşte şimdi, seni memnûn olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. *(Ey müslümanlar!)* Siz de nerede olursanız olun, *(namazda)* yüzlerinizi o tarafa çevirin. Şüphe yok ki, ehl-i kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.**

145. Yemin olsun ki *(habibim!)* sen ehl-i kitaba her türlü âyeti *(mûcizeyi)* getirsen yine de onlar senin kıblene dönmezler. Sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Onlar da birbirlerinin kıblesine dönmezler. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman sen hakkı çiğneyenlerden olursun.

146. Kendilerine kitap verdiklerimiz onu *(o kitaptaki peygamberi)*, öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onlardan bir gurup bile bile gerçeği gizler.

147. Gerçek olan, Rabbinden gelendir. O halde kuşkulananlardan olma!

Müşriklerden, yahûdîlerden ve münâfıklardan kıblenin değiştirilmesini hoş karşılamayan aklı kıt kimseler, "Müslümanları eski kıbleleri olan Mescid-i Aksâ'dan vazgeçirip Mescid-i Haram'a (Kâbe'ye) yönelten hangi şeydir?" diye konuşacaklar.

"Süfehâ" zayıf veya kıt akıllı kimselerdir. Bunlar Hz. İbrâhîm (a.s.)'in tek ilâhlı tevhid dîninden yüz çevirdikleri için sefîhler olarak isimlendirilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bunlar hakkında şöyle buyurur: ***"Ancak nefsini aşağılık yapan İbrâhîm'in dîninden yüz çevirir."*** (el-Bakara, 2/130)

Âyet-i kerîme bu kimselerin, cehâlet ve düşüncesizlik sebebiyle nefislerini zelîl kıldıklarını haber vermektedir.

Bunların bu şekilde konuşacaklarının önceden haber verilmesi, Hz. Peygamber (s.a.) ve mü'minlerin kendilerini buna göre hazırlamaları ve vukûu ânında da sıkıntıya düşmemeleri içindir. Çünkü ânîden hoşa gitmeyecek bir durumla karşılaşmak insana ağır gelebilir. Diğer yönden âyet, mü'minlere kâfirlerin sözlerine nasıl cevap vereceklerini öğretmektedir. Zira düşmanla karşılaşmadan önce gerekli silâhı hazırlamak, onların saldırılarını defetme bakımından yerinde bir davranıştır. Nitekim Arapların, ihtiyaç hissedilmeden önce bir şeyin hazırlanması husûsunda şöyle bir darb-ı meselleri vardır: "Atışa başlamadan oklarını hazırla!"

"Kıble" kelime olarak "kişinin yöneldiği yön" demektir. Şerîat lisânında namaz kılarken döndüğümüz istikamete ad olmuştur. Kıble, namaz kılanın döndüğü cihetle yüz yüze gelmesi sebebiyle bu ismi almıştır.

Kâfirler diyecekler ki: "Bunlar önceden Mescid-i Aksâ'ya doğru namaz kılıyorlardı. Hangi şey bunları oraya yönelmekten vazgeçirdi? Niçin sonradan Kâbe'ye yöneldiler?

Rivâyet edildiğine göre Rasûl-i Ekrem (s.a.), Medîne'ye geldiğinde Yahûdîler'in kalblerini İslâm'a ısındırmak için on yedi ay süreyle Mescid-i Aksâ'ya doğru namaz kılmıştır. Daha sonra Kâbe müslümanların kıyâmete dek devam edecek kıblesi olmuştur.

[32]

Sanki Allah Rasûlü: "Onlar böyle söyleyince ben ne cevap vereyim?" diye sormuş. Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: *"De ki: Doğu ve batı, bütün mekânlar ve bütün yönler, sadece Allah'ındır."* Onların tek sahibi Allah'tır ve O, istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sâhibtir. Bu yönlerden ve mekânlardan hiçbirisi bizzat kıble olma hakkına sahib değildir. Bu sebeble Allah, istediği yönü kıble yapabilir.

Ancak, Allah'ın yönelmemizi istediği cihet kıble olabilir. O, ilahlığı, gücü, hükmünün geçerliliği ve dileğine göre her an bir cihete yönelmeyi emredebilir. Çünkü O, yaptığından sorumlu değildir. Dilediğini yapar ve dilediğine hükmeder.

Yaratılana gereken, yaratıcısına itâat etmek, sebeb ve hikmetini araştırmadan O'nun emrine boyun eğmektir. *"Tâat"*, Allah'ın emirlerine sarılmakla olur. Yoksa o emirlerdeki illet ve gâyeleri araştırmakla değil. Çünkü Allah'ın hüküm ve fiilleri, gâye ve hikmetlerle bağlı değildir.

Yahûdîler hevâlarına uyup, Mûsâ (a.s.)'nın Allah'ın vahyine nâil olduğu ve kendisiyle konuştuğu yön zannettikleri batı tarafını kıble tayin etmişlerdir. Oysa Mûsâ (a.s.)'nın Allah ile mülâkat yaptığı yön husûsunda şöyle buyurulmaktadır: ***"(Ey Rasûlüm)! Mûsâ'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde bulunmuyordun."*** (el-Kasas, 28/44)

Hıristiyanlar ise Meryem validemizin bulunduğu beldeden çıktığında yöneldiği cihet olduğunu zannettikleri doğu tarafını kıble olarak benimsemişlerdir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de şu açıklama yer almaktadır: ***"Rasûlüm! Kitabta Meryem'i de an. Hani o âilesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti."*** (Meryem, 19/16)

Mü'minlere gelince onlar, Allah'ın emrine uyarak Kâbe'ye yönelmişlerdir. Kendi rey ve ictihâdlarına tâbi olarak herhangi bir ciheti kıble yapma yoluna gitmemişlerdir. Bununla beraber Kâbe, Allah'ın dostu İbrâhîm (a.s.)'ın kıblesi ve Kâbe çevresi de Allah'ın Habîbi Muhammed (a.s.)'in doğduğu yerdir.

"O dilediğini doğru yola iletir." Bazen Mescid-i Aksâ'ya, bazen de Kâbe'ye yönlendirir. Her ikisinde de istikamet söz konusudur. Çünkü Allah'ın bu şekilde davranmasında nice hikmetler, maslahatlar vardır.

Hakîkat ehlinden biri şöyle demiştir: Yahûdî, müşrik ve münâfıklardan kıblenin değişmesini kınayanlar, akıllarının, İslâm dîninin hakîkatini anlamaktan âciz olması sebebiyle *"sefîhler"* olarak isimlendirilmişlerdir. Eğer bunlar, doğru olanın ne olduğunu bilebilselerdi, mü'minler gibi onu kabûl ederler ve bu konuda asla münâkaşaya kalkışmazlardı. Eğer bunlar doğru dürüst bir akla sâhib olsalardı gördükleri mûcize ve ibret verici hadiselerden ders alırlar, teslim olup kurtuluşa ererlerdi. Ama böyle yapmayıp kıblenin değişmesine karşı çıktılar. Çünkü onlar, kendilerini bir tek yöne şartlandırmışlar ve bütün cihetlerin üstünde bulunan hakîkî tevhîd inancına sâhib olamamışlardı. Nitekim **Molla Câmi** şöyle der:

Cihân, bizim sevgilimizin güzellik aynasıdır.
Öyleyse her zerrede O'nun vechini müşâhedeye çalış!

❀

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ
الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًاۜ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِى كُنْتَ عَلَيْهَا
اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ وَاِنْ كَانَتْ
لَكَبِيرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾

143. İşte böylece sizin insanlığa şahidler olmanız, Rasûl'ün de size şahit olması için sizi mûtedil *(orta)* bir millet kıldık. Senin *(arzulayıp da şu anda)* yönelmediğin kıbleyi *(Kâbe'yi)* biz ancak Peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenden ayırdetmemiz için kıble yaptık. Bu, Allah'ın hidâyet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin îmânınızı asla zâyi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.

Ey Muhammed ümmeti! Sizi doğru yola (sırat-ı müstakime) eriştirdiğimiz gibi, aynı zamanda hayırlı bir orta ümmet yaptık. Bu sebeble kıyâmet günü peygamberlerin kendilerine Allah'ın emrini tebliğ ettikleri husûsunda geçmiş ümmetler hakkında şâhidlikte bulunacaksınız. Peygamber Hz. Muhammed (a.s.) de sizin hakkınızda şâhidlik yapacaktır.

"Vasat ümmet", hayırlı ümmet mânâsında kullanılmıştır. Çünkü bir şeyin en korunaklı ve en güzel yeri ortasıdır. Kenar taraflar, devamlı olarak tehlike ve bozukluklarla yüz yüzedir.

Aleyhte yapılan bir şâhidlik (عَلٰى) *"alâ"* harf-i cer'i ile lehte olanı ise (لِ) *"lâm"* harf-i cer'i ile kullanılır. Buna göre Muhammed ümmetinin geçmiş ümmetler aleyhinde şâhidlik yapmalarında bir terslik yoktur. Çünkü bunların, peygamberin tebliğ vazifelerini yerine getirdikleri hakkındaki şehâdetleri, yapılan tebliğe kulak asmayan insanların aleyhinde olacaktır. Ama aynı şey için, Peygamberimiz söz konusu değildir. O ümmetin lehine şâhidlik yapacak ve onları temize çıkarmaya çalışacaktır. "O halde *"aleyküm"* ibâresi yerine *"leküm"* denmesi gerekmez miydi?" şeklinde bir suâl gelirse şu cevabı veririz:

"Hayır gerekmezdi. Çünkü burada zikredilen *"şehîd"*, *"rakîb"* murâkabe eden, görüp gözeten, *"muttalî"*; hal ve hareketlerini takip eden mânâsında kullanılmıştır. O takdirde *"alâ"* ile müteaddî olmasında bir sakınca yoktur. Buna göre Hz. Peygamber (a.s.) ümmetinin bütün hâl ve hareketini gözetleyip takip etmektedir. Eğer iyi davranışlarda bulunursa onları övecek, doğrulayıp tezkiye edecek; kötülük yaparlarsa tezkiye etmeyip susacaktır.

Âyetin ifâde ediliş tarzı -mef'ûl önce geldiği için- Hz. Peygamber'in sadece bizim

hakkımızda şâhidlik edeceği izlenimi vermektedir. Bu ise O'nun teblîğ vazîfelerini yerine getirme husûsunda peygamberin lehinde ve bu tebliği yalanlayıp kabûl etmeyenlerin aleyhinde şâhidlik yapmasına aykırı değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in bu ümmet hakkındaki şâhitliği, tezkiye kabilinden olacaktır.

Rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ, bütün insanları geniş bir yerde toplayıp kâfirlere: *"Size bir uyarıcı gelmedi mi?"* diye soracak. Onlar da inkâr edip: "Bize ne bir müjdeci, ne de bir uyarıcı geldi!" diyecekler. Sonra peygamberlere bunun doğru olup olmadığını soracak. Onlar da: "Bunlar yalan söylüyorlar. Biz onlara Sen'in emirlerini tebliğ ettik." diyecekler. Allah Teâlâ, bu konuda peygamberlerden delîl isteyince, Hz. Muhammed (a.s.)'in ümmeti getirilecek ve bunlar peygamberlerin tebliğde bulunduklarına şâhidlik edecekler. Bu kez geçmiş ümmetler: "Bunlar bizden sonra geldikleri halde bunu nereden biliyorlar." diye îtirâzda bulunacaklar. Onlar da: "Ya Rabbi! Sen bize peygamber gönderdin, ona bir kitap indirdin. Orada peygamberlerin ümmetlerine tebliğde bulunduklarını haber verdin. Senin bildirdiğin haber muhakkak doğrudur." diyecekler. Sonra Hz. Muhammed (a.s.) çağrılacak ve kendisine ümmetinin hâli sorulacak. O da onların doğru olduğuna şâhidlik ederek onları temize çıkaracak. Daha sonra kâfirlerin cehenneme atılması emir buyurulacak.

Ehl-i hakikatten bir zât der ki; Ümmet-i Muhammed'in diğer insanlara şehâdetinin anlamı, tevhid nûruyla diğer dinlerin koyduğu kuralları bilmeleri ve her dînin kendine has sorumluluklarının bulunduğunu anlamaları şeklindedir. Her dînin hak oluşu, dînin kaynağı ile alâkalıdır. Bâtıl oluşu ise, insanların nefislerinin uydurdukları şeyler sebebiyledir. Çünkü hak yol birdir. Hak dîni gerçek mânâda yaşayan diğer dinlerin de hakkını vermiş olur. İslâm'ın özelliği ise en büyük hak din oluşudur. Hz. Peygamber'in ümmeti hakkındaki şâhitliği ise onların İslâm'ın emirlerinin ne kadarına uyup ne kadarını ihmâl ettiklerini bilmesidir. O (s.a.) Hakk'ın nûru ile onların günahlarını, amellerini, iyilik ve kötülüklerini, ihlâs ve nifâklarını bilir. Ümmeti de Hz. Muhammed (a.s.)'in nûru ile geçmiş ümmetlerin durumunu bilir.

Âriflerden bir başkası şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, habibi Hz. Muhammed (a.s.)'e ve onun ümmetine bir ikrâm olmak üzere bizi son ümmet yapmıştır. Eğer önceden yaratılmış olsaydık, bu kadar ümmet gelip geçinceye kadar kabirlerimizde beklemek mecbûriyetinde kalacaktık. Allah'ın bize olan lütfu ve merhameti sebebiyle bunun aksi tezâhür etmiş, geçmiş ümmetler bizi bekleme durumunda kalmışlardır. Son ümmet olmamızın diğer bir hikmeti ise kıyâmet günü bizden önceki ümmetlere şâhidlik yapacak olmamızdır. Peygamberimiz'in (a.s.) şu hadis-i şerîfi bu ümmet-i merhûmeye şeref olarak yeter: *"Ümmetimin âlimleri, İsrâîl-oğulları'nın peygamberleri gibidir."*[33]

Hizbu'l-Bahr adlı eserin müellifi **İmâm Şazilî**'nin şu sözü nakledilmektedir: "Bir gün Mescid-i Aksâ'da yatıp uyudum. Rüyâmda mescidin dışında bir taht kurulduğunu ve oraya guruplar hâlinde pek çok kimsenin girdiğini gördüm. Bunların kim olduklarını sordum. Bunların nebîler ve rasûller topluluğu olduğu **Hüseyin Mansûr Hallâc**'ın terkettiği bir edeb sebebiyle düştüğü durumdan kurtulması için Peygamberimiz Hz.

Muhammed (a.s.)'e şefâat talebiyle geldikleri söylendi. Tahta baktım, üzerinde Rasûlullah (s.a.) oturuyordu. İbrâhîm, Mûsâ, Îsâ ve Nûh (a.s.) da dâhil olmak üzere diğer bütün peygamberler yerde oturmakta idiler. Onlara bakmaya ve konuşmalarını dinlemeye başladım. Mûsâ (a.s.) Peygamberimiz'e siz: *"Ümmetimin âlimleri İsrâîloğulları'nın peygamberleri gibidir."* buyurmuşsunuz. Bana onlardan birini gösterebilir misiniz?" dedi. Peygamberimiz (a.s.), **İmâm Gazzâlî**'ye işâret buyurdular. Mûsâ (a.s.), Gazzâlî'ye bir soru sordu. O, soruya on şekilde cevap verdi. Mûsâ (a.s.): "Sorunun cevâba uygun olması gerekir. Ben tek soru sordum. Sen on cevap verdin." şeklinde îtirâzda bulununca İmâm Gazzâlî: "Aynı îtirâz sizin için de geçerlidir. Çünkü Allah Teâlâ size: ***"Elindeki nedir ey Mûsâ?"*** (Tâhâ, 20/17) diye sorunca *"Bu benim asamdır."* demekle yetinmeyip onun daha pek çok vasfını saydınız." diyerek bu îtirâza karşılık verdi.

Ben bu sırada İbrâhîm, Mûsâ ve Îsâ gibi peygamberler yerde otururken taht üzerine oturtulmuş bulunan Hz. Muhammed (s.a.)'in kadr u kıymetinin, şan ve şerefinin ne kadar büyük olduğunu düşünüyordum. Tam o sırada birisi ayağıyla beni dürttü. Uyandım ve mescidin kayyımını karşımda duruyor, gördüm. Sonra gözümden kayboldu. O adamı, şu ana kadar bir daha göremedim.

Bir şâir şöyle der:

Onun zâtına istediğin şerefi nisbet et, lâyıktır,
Onun değerini dilediğin kadar yücelt, münasiptir.

Ey Allah'ım! Bizleri O'nun şefâatine nâil eyle!

Rasûl-i Ekrem (s.a.), Mekke'de iken Kâbe'ye doğru namaz kılmakla emrolunmuştu. Medîne'ye hicret edince meleklerin göğe yükseldiği mekân olan Mescid-i Aksâ'ya doğru yönelmesi istendi. Sonra tekrar önceki kıblesi olan Kâbe tarafına döndürüldü. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: *"Şu anda üzerinde bulunduğu kıbleyi (Kâbe'yi) biz ancak, emredilen yöne dönmek konusunda Peygamber'e tâbi olan ile iki ökçesi üzerine geri dönenden ayırmak için kıble yaptık."* İki ökçe üzerine dönmek; hak din olan İslâm'dan çıkıp bâtıla yönelmekten; yâni irtidâddan kinâyedir.

Allah Teâlâ, kıbleyi değiştirmekle, Hz. Peygamber'e ve beraberindekilere İslâm'ı gönülden kabûl edenle îmanları zayıf olan ve ufak bir durumda şüpheye düşenlerin kimler olduğunu göstermek istemiştir. Yoksa onları bilmek değildir. Çünkü Allah, onların durumlarını bilmiyor değildir. Bilakis Allah ezelî ilmi ile onların hangi zamanda ve mekânda hangi davranışta bulunacaklarını bilmektedir. Aynı şekilde Allah'ın bildirmesi olmaksızın hiçbir şey hakkında bilgi edinmek mümkün değildir.

Diğer bir mânâ şöyledir: "Rasûlullah (s.a.) ve mü'minlerin bilmesi için böyle yaptık." Buna göre Allah Teâlâ, Rasûlü'nün ve mü'minlerin ilmini kendisine isnâd etmiş olur. Çünkü bunlar Allah'ın hâs ve kendisine pek yakın kullarıdır. **İmâm Kâşânî**, *Te'vilât*'ında bu mânâyı tercih etmiş ve diğer görüşleri zayıf saymıştır.

Âyette geçen *"ilim"*, mârifet mânâsındadır ve "Rasûl'e tâbi olanları tanımamız için

böyle yaptık.” anlamını taşır.
“Şayet Allah, mârifetle vasıflandırılamaz, meselâ: “Allah âriftir” denemez, o halde buradaki ilmin mârifet mânâsında olduğunu nasıl söyleyebiliriz?” diye sorulursa cevap olarak deriz ki:
Eğer biz mârifeti, önceden bilinmeyen bir şeyin idrâk edilmesi anlamında kullanırsak Allah’ın bununla vasıflanması mümkün değildir. Çünkü Allah’ın önceden bilmediği hiçbir şey yoktur.
Önceki kıbleye; Mescid-i Aksâ’ya doğru yönelmeye alışmış kimselere, yeni kıbleyi kabullenmek zor gelebilir. Çünkü insanın alıştığı bir şeyi terketmesi kolay değildir. Fakat Allah’ın, kendilerine hükümlerin hikmetini öğrettiği kimselerle, tekliflerin ve koyduğu hükümlerin belli bir hikmete bağlı olduğunu bilenler müstesnâ. Onlara kıblenin değişmesi zor gelmez. Rablerine itâat edenlerin kurtulup mutlu olacaklarını, O’na isyan edenlerin ise şakîlerden olup hüsrâna uğrayacaklarını yakînen kabûl eden, ama hükümlerin hikmetini bilmeyenler de böyledir. Onlara da kıblenin değiştirilmesi asla zor gelmez. İşte bu kimseler, gösterdikleri sebât ve ittibâ sebebiyle hakettikleri sevâba nâil olacaklar ve hiçbir şeyleri zâyi olmayacaktır. Bunu bildirmek üzere: “Allah, Hz. Peygamberin getirdiği şeyleri şüpheye düşmeksizin kabûldeki sebâtınızı zâyi etmek istemez.” buyurulmuştur. Allah, insanlara karşı çok merhametlidir. Hatta bu merhameti sebebiyle kıbleyi eski hâline çevirmiştir. Allah kullarına acır. Îmanları sebebiyle onların günahlarını affeder ve onları durmadan rızıklandırır. **Sa’dî** der ki:
Düşkünlere rahmetiyle yakındır Allah,
O’dur yalvaranların duâsına ilticâgâh.

Dâvud (a.s.) zamanında zulüm ve işkenceyle meşhûr olmuş kâfir bir hükümdar vardı. Halk bir gün toplanıp bu adamı yakaladı, bir dağın başına çıkardı ve akşamleyin onu kollarından bir ağaca asarak evlerine döndü. Yalnız başına kalan adam çok korktu. Tanrılarına ne kadar duâ ve tazarrûda bulundu ise de bir faydasını göremedi. Sonra Allah’a yönelip:
“Ey Allah’ım! Sen haksın. Rahmetinle bana yardımda bulunman için sana geldim.” diye yalvardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Cebrâîl (a.s.)’e: “Ey Cebrâîl! Bu adam uzun müddet kendi tanrılarına kulluk etti ve onlara yalvardı. Fakat bir fayda görmedi. Sonra bana yönelip duâ etti. Ben de onun duâsına icâbet ettim. Yeryüzüne in ve onu selâmet ve âfiyetle yere indir.” buyurdu. Cebrâîl (a.s.) da emredileni yaptı.
Sabah olunca halk akşamleyin astıkları adamın yaşadığını ve Allah için namaz kıldığını gördüler. Durumu Dâvud (a.s.)’a bildirdiler. Durumun açıklanması için Rabbine duâ eden Dâvud (a.s.)’a şöyle vahyolundu: *“Ey Dâvud! Bana inanan ve duâ edene muhakkak merhametimle icâbet ederim.”*

Allah'ın kazâsına râzı olmayan ve Allah'da fânî olmadıkları gibi O'ndan başka şeylere bağlılıkları bulunan bir cemaat kıblenin değiştirilmesi sebebiyle İslâm'dan ayrılmışlar ve kendilerini sel gibi bir bulanıklığın içine atmışlardır.

Ezelî mutluluğa erenler ise, aslında ne Beyt-i Makdis'e, ne Kâbe'ye gönül bağlamışlardır. Bilakis onlar her ikisinin ve bütün her şeyin yaratıcısı olan Allah'a gönül vermişlerdir. Kendi irâdelerini Allah'ın irâdesinde yok etmişlerdir. Allah'ın murâd ettiği her şey onlara süzülmüş hâlis bal gibi tatlı ve hoş gelmiş, neticede sürûr ve safâya gark olmuşlardır. **Sâib** der ki:

Mülk-i fenâya hazırlanmış olan zât şuna buna bağlanmaz;
Dikenden endişe etmez, çünkü eteği beline bağlanmıştır.

Ebu'l-Kasım Cüneyd Bağdâdî'yi şaşkınlık ve çaresizlik içinde görenler, onu hasta yahut delirmiş sanarak hastaneye götürdüler. Kendisini sevdiklerini iddiâ edenlerden ziyaretine gelenlere kim olduklarını sorunca onlar, biz senin dostlarınız, dediler.

Cüneyd (k.s.), onları taşlamaya başlayınca hepsi yanından firâr edip "bu herhalde delirmiş " dediler. Bunun üzerine Cüneyd Bağdâdî:

"Siz sözlerinizle muhabbet iddiâ ediyorsunuz ama, davranışlarınız bunu yalanlıyor. Halbuki seven sevdiğinden gelen her şeyi hoş karşılar." dedi.

Bu sebeple peygamberlere ve velî kullara en şiddetli belâ ve musîbetler baldan daha tatlı ve lezzetli gelmiştir. Onlar teslimiyet ve sabır elbiselerini giyinmişler, müşâhede ve mükâşefe dalgalarına karışmışlar, kalbleriyle ve dilleriyle tevhidle meşgul olmuşlar ve *"Melik"* ve *"Mennân"* olan Allah'ı daima zikrederek bir lokma ekmek dahi olsa, O'ndan başka bir şeye iltifâtı harâm saymışlardır. Böylelikle fenâ ve bakâda arzulanan bir dereceye ulaşmışlardır.

Hz. Mûsâ (a.s.): *"Rabbim bana kendini göster. Sana bakayım."* deyince Allah Teâlâ:

"Ya Mûsâ! Fânî olan bu dünyâda beni görmen mümkün değildir. Sabırlı ol, ancak bakâ âlemine varınca beni görebilirsin.

Yâ Mûsâ, kızlarından biriyle evlenmek için Şuayb (a.s.)'ın koyunlarını on sene gütmek mecbûriyetinde kaldın. Kırk günlük ibâdetinle beni görmek mi istiyorsun?" buyurdu. Sonra Allah Teâlâ, onu peygamber olarak seçti ve dilediklerini ona verdi. Mûsâ (a.s.), Tûr dağında Rabbi ile yaptığı mülâkattan sonra kavminin yanına gelirken yolda ulu bir dağ görüp ona neden böyle ulu olduğunu sordu. Dağ: "Ya Mûsâ, sen başında bir külâh, elinde bir asâ ile benim eteklerimde koyun güden bir çobandın. Risâlet ve kelâmı ile seni seçkin kullardan yapan Allah, fazl ve in'âmı ile beni de ulu kıldı." diye cevap verdi.

Ey Allah'ım! Bizi istikamet üzere dâim kıl. Rasûlüne ittibâ ile şereflendir. Zâtının Kâbe'sine yönlendir, kendine cezbet ve cemâlini müşâhede etmeyi nasip eyle!

❀

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَٓاءِۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَاۖ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
رَبِّهِمْۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۜ وَاِنَّ الَّذٖينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ

144. *(Ey Muhammed!)* Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu *(yücelerden haber beklediğini)* görüyoruz. İşte şimdi, seni memnûn olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. *(Ey müslümanlar!)* Siz de nerede olursanız olun, *(namazda)* yüzlerinizi o tarafa çevirin. Şüphe yok ki, ehl-i kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.

"Ey Rasûlüm, Kâbe'nin kıble olması için vahiy gelmesi ümidiyle yüzünü göğe doğru çevirdiğini çokça müşâhede ettik." Hz. Peygamber (a.s.), Rabbinden Kâbe'yi kıble yapmasını bekliyordu. Çünkü Kâbe, dedesi İbrâhîm (a.s.)'in kıblesiydi. İki kıblenin daha eski olanıydı. Arapları îmâna dâvet etme bakımından Kâbe'nin kıble olmasının daha çok faydası vardı. Çünkü burası Arapların çokça ziyârette bulunup tavâf ettikleri emniyetli ve övünç kaynağı bir yerdi. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.) Yahûdîler'in kıblesinden ayrılmak istiyordu. Çünkü Yahûdîler şöyle diyorlardı: "Muhammed (a.s.) dînimize karşı geliyor, sonra da bizim kıblemize tâbi oluyor. Eğer biz olmasak ne tarafa yöneleceğini bilemezdi." Bu sebeple Peygamberimiz, onların kıblesine yönelmekten hoşlanmıyordu.

Hatta rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Cebrâîl (a.s.)'a: *"Allah'ın beni Yahûdîler'in kıblesinden başka bir yöne çevirmesini istiyorum."* dedi.[34] Cebrâîl (a.s.) ona: "Ben de senin gibi bir kulum. Üstelik senin Allah'a nazın daha çok geçer. O'na duâ et, bunu O'ndan iste!" dedi. Sonra Cebrâîl (a.s.) göğe yükseldi. Hz. Peygamber, Cebrâîl'in, Rabbinden istediği hükmü indirmesi ümidiyle ikide bir semâya doğru bakmaya başladı. Nihâyet Allah Teâlâ, bu âyeti indirdi.

Neshedilen şeylerin ilki, elli vakit namazdır. O neshedilmiş, beş vakte indirilmiştir. Sonra kıblenin Beyt-i Makdis'e değiştirilmesidir. Mekke'de müşrikleri imtihan için önce Beyt-i Makdis, kıble yapılmıştır. Halbuki daha önce: *"Her nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır."* âyetine istinâden namaz kılan kişi, istediği tarafa yönelebiliyordu. Daha sonra Medîne'de, bu kez Yahûdîler'i denemek için kıble, Beyt-i Makdis'ten Kâbe'ye çevrildi. **Molla Fenârî**'nin *Tefsîru'l-Fâtiha*'sında böyle denilmektedir.

"Biz seni hemen hoşlanacağın bir kıbleye döndüreceğiz." bölümünde geçen *"hoşlanma"*, muhabbet ve iştiyâktan mecâzdır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.), Beyt-i Makdis'e doğru yönelmeye kızmıyor ve ona yönelmeyi çirkin görmüyordu. Hatta o, buna

râzı idi. Bununla birlikte Allah’ın arzusuna uygun birtakım dînî maksadlar sebebiyle Kâbe’nin kıble olmasını istiyordu.

“Yüzünü (namazda) artık Mescid-i Haram tarafına çevir.” Âyette zikredilen *“yüz”*den maksad bütün bedendir. Çünkü mükellefe vâcib olan sadece yüzüyle değil, bütün bedeniyle kıbleye dönmektir. Özellikle yüzün zikredilmesi, bir tarafa teveccüh ve yönelmede bu uzvun asıl olduğuna tenbih içindir.

Mescid-i Harâm denilince hemen akla gelen, Kâbe’nin içinde bulunduğu en büyük mesciddir. Burada da savaşmak haram olduğu için veya zâlimlerin buraya saldırmaları memnû bulunduğu için *“Haram”* ismini almıştır.

Yüzünü Kâbe’ye değil de *“Mescid-i Harâm’a çevir.”* denilmesi *Hanefî* ve *Şâfiîler*’in ittifâkıyla sadece Kâbe cihetine yönelmenin kâfî geleceğini belirtmek içindir. Çünkü uzakta bulunanların bizzat Kâbe’ye yönelmeleri oldukça zordur. Yakında bulunanların durumu ise öyle değildir.

Siz de ey mü’minler, deniz veya kara, doğu veya batı, her nerede olursanız olun, namaz kılmak istediğinizde siz de yüzlerinizi o yöne çevirin. Çünkü o, kıyamete kadar devam edecek bir kıbledir. Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’e Mescid-i Haram’a yönelmeyi emrettikten sonra aynı emri mü’minler için tekrarlaması Kâbe’nin bütün mü’minlerin kıblesi olduğunu belirtmek ve ümmeti ona uymaya teşvik içindir.

Kendilerine kitap verilen Yahûdî ve Hıristiyânlar, kıblenin Kâbe’ye çevrilmesinin Allah tarafından olduğunu ve bunun Peygamber’in uydurduğu bir şey olmadığını pek iyi biliyorlardı. Çünkü kitaplarında Hz. Peygamber (a.s.)’in Beyt-i Makdis’ten sonra Kâbe’ye doğru namaz kılacağı yazılmaktaydı. Bununla beraber onlar bu tahvil işini Hz. Peygamber’in kendi kafasından uydurduğunu iddiâ ediyorlardı.

“Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.” hitâbı, hem Müslümanlar’a hem de Yahûdîler’edir. Müslümanlar’ın sevap kazanacağını ve iyi bir karşılık göreceğini, Yahûdîler’in ise inadlarından ötürü azâba dûçâr kalacağını belirtmektedir.

وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَۚ وَمَا اَنْتَ
بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاۤءَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاۤءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ اِنَّكَ اِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَۘ ﴿١٤٥﴾

145. Yemin olsun ki *(habibim!)* sen ehl-i kitaba her türlü âyeti *(mûcizeyi)* getirsen yine de onlar senin kıblene dönmezler. Sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Onlar da birbirlerinin kıblesine dönmezler. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman sen hakkı çiğneyenlerden olursun.

Ey Muhammed (s.a.), sen Kâbe’ye dönmenin hak ve Allah tarafından gelen bir emir

olduğu hakkında ne kadar kesin deliller getirirsen getir, onlar kibir ve inadlarından ötürü asla sana tâbi olmazlar. Bu hüküm inanmayacakları Allah’ın ilminde kesinleşmiş bir gurup hakkındadır. Çünkü onlardan inanan ve Kâbe’ye yönelenler bulunmaktadır.

“Sen de onların kıblesine dönecek değilsin.” Çünkü Yahûdîler kendi aralarında: “Eğer Muhammed bizim kıblemiz üzerinde sâbit kalsaydı, bunun beklediğimiz peygamber olacağını umardık.” diyorlar ve onun yine kendi kıblelerine döneceğini sanıyorlardı. Onların bu istek ve arzularını kesmek için Peygamberimiz’in bir daha onların kıblelerine dönmeyeceği bildirilmiştir.

“Onlar da birbirlerinin kıblesine dönmezler.” Yahûdîler Beyt-i Makdis’i, Hıristiyanlar ise güneşin doğduğu doğu tarafını kıble yapmışlardır. Her gurup üzerinde bulunduğu şeye o kadar sıkı bağlıdır ki, bunların beraberce sana muvâfakat etmeleri söz konusu olmadığı gibi, kendi aralarında da uyuşmaları da mümkün değildir. Hak üzere olan sahip olduğu delîl sebebiyle görüşünden vazgeçmemekte, bâtıl üzere olan ise cür’et ve inâdının şiddetiyle bâtılından ayrılmamaktadır.

Sana Kâbe’nin kıble olduğu husûsunda kesin vahiy geldikten sonra, eğer sen îmân ederler ümidiyle ve idâre etme maksadıyla onların isteklerine uyup Beyt-i Makdis’e doğru namaz kılmaya devam edersen zulmedenlerden olursun. Bu farazî şart cümlesi, doğru olan şey üzere devama teşvik etmektedir.

Bu âyet, muhatablarını nefsin arzularına uymaktan sakındırıp korumak istemektedir. Ehl-i kitabın isteklerine uyması mümkün olmayan Hz. Peygamber (s.a.) bile bundan nehyolunmaktadır. “Böyle bir şey farz-ı muhal vukû bulacak olsa sen zâlimlerden olursun.” buyrularak ümmet uyarılmaktadır. Hz. Peygamber hakkında bu ifâdeler kullanıldığına göre biz hâlimizi bir düşünelim. Nitekim *Mesnevî*’de gelmiştir:

Kalb ile îmânın taze olsun, dil ile ikrârın değil.
Ey içinde hevâsı taze olan kişi,
Taze hevâ, taze îmân demek değildir.
Bu hevâ denilen kapı kilidinden başkası değildir.

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ وَاِنَّ فَرِيقًا
مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾

146. Kendilerine kitap verdiklerimiz onu ***(o kitaptaki peygamberi),*** **öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onlardan bir gurup bile bile gerçeği gizler.**

Kitaplarını okuyup anlayabilen ehl-i kitap âlimleri, Tevrât’ta yazılı bulunan vasıflarıyla Hz. Peygamber’i (a.s.) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanımaktaydılar. Oğullarından şüphe etmedikleri gibi, Onun peygamber olduğu husûsunda da hiçbir şüpheleri yoktu. Âyette özellikle erkek çocuklar zikredilmiştir. Çünkü babalar, erkek çocuklarını daha çok severler ve onları kız çocuklardan daha iyi tanırlar. Erkek

çocuklar, babaları ile sohbete daha elverişli ve daha devamlıdırlar.

"Niçin onlar kendi nefislerini tanıdıkları gibi onu tanırlar, denmedi? "Halbuki kişi, kendini evlâdından daha iyi tanır" dersen bu soruya **Rağıb el-Isfahânî**, şöyle cevap vermiştir: "Çünkü insan, kendisini ancak ömründen belli bir müddet geçtikten sonra tanımaya başlar. Çocuğunu ise doğumundan itibâren tanır."

Bu âlimlerden bir kısmı Hz. Muhammed (s.a.)'in Allah'ın Rasûlü ve Kâbe'nin Allah'ın kıblesi olduğunu bildikleri halde, inad ve kibirleri yüzünden bunu gizlerler. Bunların mü'min olanları ise bildiklerini gizlemezler. Bilakis onu halka açıklarlar. Tevrât'ı anlamayan avâm tabakası ise âlimlerini taklîd ile onların yolundan gitmekteydiler. Onlar için açıklamak veya gizlemek diye bir şey sözkonusu değildir. Onların küfürleri taklîd yoluyladır.

اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

147. Gerçek olan, Rabbinden gelendir. O halde kuşkulananlardan olma!

Yâ Muhammed (s.a.) sana gelen bu hüküm doğrudur ve Rabbinden gelmiştir. Sakın bunun Rabbinden geldiğinden şüphe etme!

Peygamberimiz (a.s.)'a gelen bu hitâb, aslında onun ümmetine yöneliktir. Onları şüpheci olmaktan sakındırarak gelen emri gönülden kabûl etmelerini istemektedir.

İmâm Kuşeyrî şöyle demiştir: Yahûdî ve Hıristiyanlar'ın Peygamberimiz'e olan kıskançlıkları ve kötü zanları onları bildikleriyle büyüklenmeye sürüklemiştir. Nefsin karanlıkları içinde gururlanan, hiçbir sözün fayda sağlamadığı hayasız kimseler de böyledir.

Şeyh Üftâde (k.s.) şöyle der:

Bizim yolumuzda üç mertebe vardır:

1- Avam tabakasının içinde bulunduğu taklîd mertebesi,

2- Dört imam ve onların yolunda yürüyen müctehidlere âid olan tahkîk ve iykân mertebesi,

3- İnsân-ı kâmiller'in müşâhede ve ıyân mertebesi.

Nefsini kötü huylardan temizlemeyen kimse, her ne kadar akıllı ve bilgili olsa da, ilâhî mârifetleri elde edemez. Şeytanın da aklı ve ilmi vardı. Ama kibir ve hasedi yüzünden büyüklenip Allah'ın emrine isyân etti. Ehl-i kitabın Rasûlullah ve kıble konusundaki durumu da şeytanın durumuna benzer. Çünkü bunların Hz. Peygamber (a.s.) ve kıblenin tahvili hakkında sâhip oldukları bilgiler, içlerinin pisliği sebebiyle kendilerine bir fayda sağlamamıştır. Bu sebeple nefsleri temizlemek, kalbleri tasfiye etmek ve ölüm gelinceye kadar istikâmet üzere bulunmak gerekir.

Şöyle bir hikâye nakledilmiştir: Yûnus Emre, tam otuz yıl sıdk ile şeyhine hizmet etti. Hattâ odun taşımaktan sırtı yara oldu. Ama bunu kimseye söylemedi. Şeyhi onu çok severdi. Diğer müridler şeyhin ona olan bu sevgisini kıskandılar. Bir gün bu kıskançlar: "Yûnus, kızınıza âşık olduğu için size bu kadar hizmet ediyor." dediler. Bunun üzerine şeyh, arkasında odunla içeri giren Yûnus'a: "Ey Yûnus, bu odunlar ne kadar da düzgün ve güzel!" dedi. Yûnus ise: "Bu kapıya eğrilik yaraşmaz." diye karşılık verdi.

Müridlerin Yûnus hakkında söyledikleri nifaklarından değildi. Yalnız onun yaptığı hizmeti yapamıyorlar ve bu durum kendilerine ağır geliyordu. Bu sebeple Yûnus'ta bulunan hizmet aşkını, şeyhin kızına olan sevgisine bağladılar. Şeyh ile Yûnus arasında geçen konuşma ise diğer müridleri irşâd etmek ve şüphelerini gidermek içindi. Yoksa Şeyh, Yûnus'un durumunu pek iyi bildiği gibi, hakkında yapılan şikâyet sebebiyle de Yûnus hakkında sû-i zanna kapılmamıştı. Çünkü mürşid, mürîdini başkasının sözüyle, övmesiyle veya yermesiyle tanımaz.

Sonra Şeyh, müridleri yalancı olmasınlar ve utanmasınlar diye kızını Yûnus'la evlendirdi. Kız, Kur'ân okumaya başlayınca akan sular dururdu.

Seyru sülûkte tabîat mertebesinde olan sâlikin kifâyet miktarı yiyip içmesi ve nefsinin arzularını terketmesi gerekir. Sâlik kendini tabiî ve hayvanî duygularını yerine getirmekle sınırlı görmemelidir. Çünkü hayrın tümü, nefse; tabiî ve hayvânî duygulara muhâlefet etmektedir.

Nefsi terbiye etmek için mal ve evlâd sevgisinden kaçınmak gerekir. Çünkü bunlar fitne vesilesi ve nefse yardımcıdırlar. Nefs, mal ve evlâdın çokluğu sebebiyle kibre kapılır. Nefs, malı sever, terketmek istemez. Bilakis biriktirip kibrini artırmak peşinde koşar.

Allah Teâlâ mal ve evlâd husûsunda şöyle buyurmaktadır: ***"O günde ne mal ve ne evlâd fayda verir. Ancak Allah'a temiz bir kalble gelenler müstesnâ."*** (eş-Şuarâ, 26/88-89).

Nefsini ve tabîatını ıslaha devam etmeyen tâlib, matlûbuna ulaşamaz. Hacc ibâdetinde buna işâret vardır. Çünkü Beyt-i Harâm'a varmak isteyen kişi, ona kavuşmak uğrunda rahatını terkeder ve malını harcar. Aynı şekilde Kâbe'nin Rabbı olan Allah'a varmak isteyen kişi de O'nu görme yolunda her şeyden vazgeçer. Yalnız O'na yönelir. Mescid-i Haram'a yönelerek kılınan namaz, Allah'ın zâtına teveccühün tâ kendisidir. Zirâ Kâbe, Allah'ın zâtını temsil eden bir sûrettir. Oraya yönelmekten maksad, Allah'a yönelmektir. Fakat bu, Allah'a olan hakîkî teveccühü ifâde etmez. Çünkü sûretâ Kâbe'ye doğru yönelmek; ilâhî emre uymak ve edebe riâyet içindir. Bununla beraber Allah'ın yarattığı her şeyde ve yaptığı her işte çok ince hikmetler olduğu da şüphesizdir.

Bütün kayıtlardan kurtularak Rab ve Mâbûd olan Allah'a yönelen kişiye: ***"Her nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır."*** (el-Bakara, 2/115) âyetinin mânâsı tecelli eder ve zâhirin de mazharın da sırrı çözülür.

Allah'ın emrine uyup, îtirâzın sıkıntı ve darlığından kurtulan; nefsinde bir varlık görmeksizin Rabbı ile ve O'nun kemâlatıyla bakâ bulanlara müjdeler olsun. Allah'ım! Bizleri bu yüce rütbeyi elde eden kullarından eyle! Çalışmalarımızda dünyâ ve âhıretle ilgili ufacık bir menfaati gâye edinmekten bizleri koru!

---

[32]. bk. *Buhârî,* Salât, 31, 32; *Müslim,* Mesâcid, II, 13; *Ebû Dâvud,* Salât, 199.
[33]. *Aclûnî,* II, 83.
[34]. *Taberî,* Tefsir, II, 119.

SİZ BENİ ANIN Kİ, BEN DE SİZİ ANAYIM

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۗ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ
بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعاً ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ وَاِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ
رَبِّكَ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ
وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُ ۙ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ ۗ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۙ
﴿١٥٠﴾ كَمَا اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ
وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ۗ
﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

148. Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır. *(Ey mü'minler!)* Siz hayır işlerinde yarışın. Nerede olursanız olun sonunda Allah hepinizi biraraya getirir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.

149. Nereden yola çıkarsan çık *(namazda)* yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Bu emir Rabbinden sana gelen gerçektir. *(Biliniz ki)* Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

150. *(Evet Rasûlüm!)* Nereden yola çıkarsan çık *(Namazda)* yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin ki, aralarından haksızlık edenler *(kuru inatçılar)* müstesna, insanların aleyhinizde *(kullanabilecekleri)* bir delili bulunmasın. Sakın onlardan korkmayın! Yalnız benden korkun. Böylece size olan nimetimi tamamlayayım da doğru yolu bulasınız.

151. Nitekim kendi içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti tâlim edip bilmediklerinizi size öğreten bir Rasûl gönderdik.

152. Öyle ise siz beni *(ibâdetle)* anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!

Müslüman, Yahûdî veya Hıristiyan, her ümmetin yöneldiği kendine özgü bir kıblesi ve

yönü vardır. Bu kıbleler, birbirinden farklıdır. Siz ey mü'minler iki cihân saâdetine erişmek için Allah'ın emrine uyup kıble konusu da dâhil, hayırlı işler işlemeye gayret gösterin; birbirinizle hayırda yarışın.

Her bir ümmetin ısrarla yöneldiği bir kıblesi vardır. Sen her ne kadar onlara kıblenin Kâbe olduğu hakkında delîl getirirsen de, onlar kendi kıblelerini bırakıp bunu kabûl etmezler. O halde siz ey müslümanlar, Allah'dan geldiği kesin olan emirleri tutmaya ve hayırlı ameller yapmaya koşun. Doğru olanı arkalarına atıp, hevâlarına tâbi olan, kendini beğenmiş kimselerin peşi sıra gitmeyin! Çünkü onlar, şer ve fesâdda yarışmaktadırlar. Çünkü Hakk'ın dışındaki her şey dalâlettir, sapıklıktır.

Bu âyetin mânâsı hakkında ehl-i hakîkat şöyle demiştir: "Herkes bizi bırakıp başka şeylerle meşgul oldular. Başka şeylere yöneldiler. Siz ey bizi bilenler! Başkalarını bırakın, Bize yönelin. Çünkü dönüşünüz Bize'dir. Siz ve düşmanlarınız nerede olursanız olun, Allah sizi mahşerde bir araya getirecek, doğru yolda olanınızla yanlış yolda olanınızı ayıracak ve buna göre size karşılık verecektir. "

Bu durum, itâatkâr kullar için bir müjde, isyânkâr kullar için bir tehdiddir. Şüphesiz Allah, sizi öldürmeye de tekrar diriltmeye de, mahşer yerinde toplamaya da kâdirdir.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾

149. Nereden yola çıkarsan çık *(namazda)* yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Bu emir Rabbinden sana gelen gerçektir. *(Biliniz ki)* Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

Herhangi bir yere gitmek üzere sefere çıkınca, namaz kılarken yüzünü yine Mescid-i Haram'a doğru çevir; çünkü seferde olmak, namaz kılarken Kâbe'ye yönelmenin hükmünü değiştirmez. Kıbleye dönme konusunda mukîm olmakla, yolcu olmak arasında fark yoktur. Kıblenin Kâbe'ye çevrilmesi, Rabbinden gelen ve hikmete muvafık bir emirdir. Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir. Bilakis hepsini bilmektedir. Bunlarla sizi en güzel şekilde mükâfâtlandıracaktır. Bu, mü'minler için bir müjdedir.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ
مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ
إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي
عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

150. ***(Evet Rasûlüm!)*** **Nereden yola çıkarsan çık** ***(Namazda)*** **yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin ki, aralarından haksızlık edenler** ***(kuru inatçılar)*** **müstesna, insanların aleyhinizde** ***(kullanabilecekleri)*** **bir delili bulunmasın. Sakın onlardan korkmayın! Yalnız benden korkun. Böylece size olan nimetimi tamamlayayım da doğru yolu bulasınız.**

Bulunduğun yerden uzak veya yakın, herhangi bir yere yolculuğa veya gazâya çıktığında namaz kılarken yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Siz de ey mü'minler, yeryüzünün hangi tarafında bulunursanız bulunun, mukîm veya seferî olarak namaz kılmak istediğinizde yüzünüzü o yöne çevirin.

Görüldüğü üzere kıblenin değiştirilmesi ve yüzlerin Mescid-i Haram'a doğru çevrilmesi hükmü, birkaç kez tekrar edilmiştir. Bu, kıblenin ne kadar büyük bir ehemmiyeti hâiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca neshedilen bir hüküm, şüpheye, fitneye ve şeytanın vesvesesine mahal teşkil edebilir. Bu şüpheyi gidermek için Allah Teâlâ bu hükmü te'kidle bildirmiş ve tekrar ettiği her yerde müstakil bir hikmet serdetmiştir.

"İnsanların aleyhinizde delilleri bulunmasın."

Sizin Beyt-i Makdis'i bırakıp Kâbe'ye yönelmeniz, Yahûdîlerin delîl getirmesini defeder. Çünkü bu Kâbe, "Tevrat'ta vasfı geçen peygamberin kıblesi olan Kâbe'dir. "Muhammed, Beyt-i Makdis'e yöneliyor." diyen Yahûdîler'in, hem de: "Muhammed kendisinin İbrâhîm milletinden olduğunu söylediği halde onun kıblesine muhalefet ediyor." diyen Arapların delillerini ortadan kaldıracak ve onları hüccetsiz bırakacaktır.

"Yalnız onların haksızlık edenleri müstesna." ibâresiyle istisnâ edilenler, Yahûdîler'den: "Muhammed kavminin dinine olan meyli ve doğduğu beldeye olan sevgisi sebebiyle bizim kıblemizi terkedip Kâbe'ye döndü." Eğer o, hakk üzere olsaydı peygamberlerin kıblesini bırakmazdı diyen inatçı bir grup ile, Mekke Araplarından: "Muhammed doğruyu gördü ve babalarının kıblesine döndü, onların dînini benimsemesine fazla bir şey kalmadı." diyen kimselerdir.

Bu tür kimselerin dâvâlarını ispat için geveledikleri saçma ve asılsız sözler, kendileri tarafından delîl diye öne sürüldüğü için ve onlarla alay etmek üzere mecâz olarak *"hüccet"* yâni delîl diye isimlendirilmiştir. Yoksa bunların delîl olabilecek bir tarafı yoktur.

Kâbe'ye doğru yönelme konusunda *"onlardan korkmayın."* Bu yüzden size düşman olup saldırmalarından çekinmeyin. Çünkü onların kınamaları size hiçbir zarar vermeyecektir. Fakat benden korkun. Emrime uyun. Faydanıza uygun olarak koyduğum hükümlere aykırı davranmayın. Çünkü ben sizin yardımcınızım.

Yüzlerinizi Mescid-i Haram yönüne çevirmenizi, *"size olan nimetimi tamamlamak için emrettim."* Allah'ın emir ve tekliflerinin her biri ve mükellefin Allah'ın emrettiği yöne yönelerek bu emirlere uyması, sevap kazanmaya vesîle olması bakımından birer nimettir. Ancak Allah Teâlâ'nın, İbrâhîm (a.s.)'ın kıblesi olan Kâbe'ye dönmeyi emretmesi, kıble nimetinin tamamlanmasına sebeb olmuştur. Zira halk, yaptıkları her

işte İbrâhîm (a.s.)'e uymakla övünüyorlardı. İşte bu sebeple, geçici bir maslahat sebebiyle kısa bir süre ayrı kaldıktan sonra tekrar İbrâhîm (a.s.)'in kıblesine dönen Arap halkı, büyük bir nimete kavuşmuş oldu.

Allah'ın kullarına olan nimeti iki türlüdür: Vehbî ve kesbî. Vücud sağlığı ve organların sıhhati gibi şeyler, vehbî nimetlere örnektir. İman ve emirlere uyup nehiylerden kaçınmak sûretiyle yapılan sâlih amel ise kesbî nimetlere örnektir. Her iki nimet de, kişinin iki cihan saâdetini elde etmesine yardımcı olmaktadır.

Allah Teâlâ, kıblenin değişmesi emriyle İslâm dîninin hükümlerini ve alâmetlerini öğretmek istemiştir.

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾

151. Nitekim kendi içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti tâlim edip bilmediklerinizi size öğreten bir Rasûl gönderdik.

Yine size olan nimetimizi tamamlamak kabilinden olmak üzere kendi milletinizden olan Muhammed (s.a.)'ı peygamber olarak gönderdik. Bu da, başka bir nimetle kıyaslanmayacak kadar büyük bir nimettir. Gönderdiğimiz bu peygamber size Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini okumakta ve sizi, nefislerinizi günah kirlerinden temizleyecek amelleri yapmaya teşvik etmektedir. Çünkü peygamberlerin görevi ümmetlerini, şirk ve mâsiyetlerden temizleyecek amellere dâvet ve teşviktir. Yoksa onları bizzat kendi elleriyle temizleyecek değillerdir.

İçinizden gelen bu rasûl, size Kur'ân-ı Kerîm'in mânâsını ve O'nun içerisindeki hidâyet ve nûr kaynağı olan hüküm ve prensipleri, sırları öğretmektedir. Peygamber (s.a.) kendisine indirilen Kur'ân âyetlerini ezberlemeleri için ashabına okurdu. Böylece Kur'ân, hem sadırlarda, hem de satırlarda muhâfaza edilip tevâtüren günümüze kadar gelmiş, kıyâmete kadar da bozulmadan mûcize olarak devam edecek ve tilâveti, ister namazda ister namaz dışında olsun, ibâdettir. Bunun yanında Hz. Peygamber, onun nûru ve hidâyeti ile doğru yolu bulsunlar diye Kur'ân'da bulunan hakîkatleri ve sırları açıklardı.

"O Peygamber size hikmeti öğretmektedir." âyetindeki hikmet, "Sözde ve amelde isâbetli davranmak." demektir. Ancak bu iki vasfı taşıyan kimse hakîm olarak isimlendirilir. **İmâm Fahreddin Râzî**, şöyle der: "Bir şeyi ihkâm etmek, onu lüzûmsuz şeylerden arındırmaktır. Buna göre hikmet kişiyi cehâlet ve hatâdan uzak tutan bir haslettir."

Kur'ân-ı Kerîm ile amel etmek, onun mânâsını bilmeye, mânâsını bilmek ise lâfizlarını bilmeye bağlıdır. Tezkiye ise peygamber gönderilmesinin son hedefidir.

Çünkü o, amele bağlıdır. Bununla beraber düşüncedeki önceliğine bakılarak ilk önce zikredilmiştir.

“O peygamber size bilmediğiniz şeyleri öğretir.”

Rağıb el-Isfahânî şöyle der: “Bilmediğimiz şeylerden maksad, kitap ve hikmet değil, ancak peygamberlere gelen vahiy yoluyla bilinebilen ve başka türlü öğrenilmesi mümkün olmayan bilgilerdir. Kitap ve hikmetten maksad ise, kısmen de olsa, akıl yardımıyla anlaşılabilecek şeylerdir. Bilmediğimiz şeylerin, yukarıda zikri geçen kitap ve hikmet bilgisinden farklı olduğunu belirtmek için (وَيُعَلِّمُكُمْ) *“size öğretir”* ibâresi özellikle tekrar edilmiştir.

فَاذْكُرُونِى اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

152. Öyle ise siz beni *(ibâdetle)* anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!

Ey mü’minler! Beni tâatla anın ki, Ben de sizi sevap, lütuf, ihsân, hayır ve saâdet kapılarını açmak sûretiyle anayım. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Allah’a itaat eden kimse, namazı, orucu ve Kur’ân-ı Kerîm tilâveti az dahi olsa, O’nu zikretmiştir. Allah’a isyân eden ise, namazı ve kırâatı çok olsa bile, O’nu unutmuştur.”*[35]

Unutulan bir şeyin hatırlanması mânâsına gelen *“zikir”* unutmaktan münezzeh olan Allah için, mecâz olarak kullanılmıştır ve “Allah kulunun kendisini anmasına karşılıkta bulunur.” anlamını taşımaktadır.

Size verdiğim nimetler sebebiyle *“Bana şükredin.”* Allah’ı tâat ile anmak, şükrün tâ kendisidir. Binâenaleyh ikinci kez *“Bana şükredin”* emriyle, size olan iyiliğim ve ihsânım sebebiyle başkasına değil, yalnız bana şükredin mânâsı kasdedilmiştir.

et-Teysîr isimli kitabın sâhibi, zikrin dil ile; şükrün ise amel ile olacağını söylemiştir.

Rağıb el-Isfahânî şöyle demiştir: (أُشْكُرُولِى) ile (أُشْكُرُونِى) ifâdesi arasında ne fark vardır? sorusuna şöyle cevap verilebilir: (شَكَرْتُ لِزَيْدٍ) “Sen Zeyd’in sana olan iyiliğine teşekkür edip bu sebeple onu övdün.” mânâsına gelirken; (شَكَرْتُ زَيْدًا) “Fiillerine bakmaksızın onun zâtını zikredip övdün” anlamını taşır. İkinci ifâde birincisinden daha beliğ olduğu halde Allah Teâlâ’nın (أُشْكُرُونِى) değil de *“lâm”* ile (أُشْكُرُولِى) buyurması, kullarının, bırak kendi zâtını, nimetlerini dahi anlatmaktan âciz olduklarını bildiği içindir. Dolayısıyla Allah: ***“Eğer Allah’ın nimetini saymaya kalksanız sayamazsınız.”*** (İbrâhîm: 14/34) buyurmuş ve kullarına, kendisine şükretmeleri konusunda sadece bir kısım fiillerini itibâra almalarını emretmiştir.

“Sakın (emrime isyan etmek ve nimetlerimi inkâr etmek sûretiyle) bana nankörlük etmeyin.”

“Bana şükredin” emrinden sonra *“Bana nankörlük etmeyin”* denmeseydi bir kez veya tek bir nimete şükreden kişinin âyetin hükmüyle amel etmiş olduğu sanılırdı. Sadece *“Bana nankörlük etmeyin.”* denmiş olsaydı, o takdirde iyi ameller yapmaya teşviki bir tarafa bırakarak, sadece kötü işlerden nehyettiği vehmi ortaya çıkardı. Bu sebeple hem her iki yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırmak, hem de *“nankörlük etmeyin.”* sözünde şükrü terketmenin nankörlük olduğunu belirtmek için Allah Teâlâ, her iki ifâdeyi birleştirerek *“Bana şükredin. Sakın nankörlük etmeyin.”* buyurmuştur.

Niçin (لَا تَكْفُرُولِى) yerine (وَلَا تَكْفُرُونِ) ifâdesini kullanmıştır? sorusuna şöyle cevap verilebilir:

Nimetlerine nankörlük etmeye nisbetle, Allah’ın zâtına nankörlük etmek daha büyük suçtur. Zira Allah, nimetlere yapılan nankörlüğü affedebilir, fakat kendine yapılanı affetmez. **Rağıb el-Isfahânî’nin** tefsirindeki cevap böyledir.

Ulemâdan biri şöyle demiştir: Allah Teâlâ, İsrâîloğulları’na vermediği basîret ve anlayış üstünlüğünü, bu ümmete vermiştir. Çünkü onlara: ***“Ey İsrâîloğulları! Size verdiğim nimetleri hatırlayın...”*** (el-Bakara 2/40) buyurarak unutup farkında olmadıkları nimetlerini hatırlamalarını ve bu yolla nimet vereni düşünmelerini emrettiği halde, Hz. Muhammed (s.a.)’ın ümmetinden basiretlerinin kuvvetinden dolayı *“Beni anın.”* diyerek, vâsıta olmaksızın kendisini zikretmelerini istemiştir.

Sâib şöyle der:

Mayası toprak olan her insanda Hallâc neş’esi bulunmaz.
Her çanak çömlek parçasından fağfur sadâsı duyulmaz.

İmâm Gazzâlî şöyle demiştir: Zikir bazen dil ile, bazen kalb ile, bazen de âzâlarla olur. Dil ile Allah’ı zikir; O’na hamd, O’nu tesbîh ile yüceltmek ve kitabını okumaktır.

Kalb ile zikir üçe ayrılır:

1. Allah’ın zâtına ve sıfatlarına delâlet eden delilleri düşünmek ve O’nun mülkü hakkında kalbe doğan şüphelere cevap aramaktır.

2. O’nun teklif ve hükümlerinin, emir ve yasaklarının vâd ve vaîdlerinin keyfiyetini açıklayan delilleri düşünmektir. Çünkü tekliflerin mâhiyetini anlayınca ve emirleri tutup yasaklardan kaçınmanın doğuracağı neticeyi bilince iş yapmak insana kolay gelir.

3. Her bir zerresi âlem-i kuds’ü yansıtan parlak birer ayna oluncaya kadar Allah’ın mahlûkatının esrârını tefekkür etmektir. Kul, o aynaların her birine baktıkça celâl âleminde olanları seyreder. Bu ise nihâyeti olmayan bir makamdır.

Âzâlarla zikir, bedenin bütün organlarının, Allah’ın emirlerini yerine getirme ve yasaklarından sakınma husûsunda hareket hâlinde bulunmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Allah’ın zikrine koşun.”*** (el-Cum’a, 63/69) âyetinde namazı, *zikir* olarak isimlendirmiş ve *“Beni zikredin.”* emrinin bütün tâat ve ibâdetleri içine aldığını belirtmiştir.

Saîd b. Cübeyr (r.a.), *“Beni anın!”* âyetinin “Beni tâatımla anın.” mânâsında

olduğunu; fakat âyetin, zikrin bütün çeşitlerine delâlet etmesi bakımından mücmel bırakılıp herhangi bir kayıtla kayıtlanmadığını söylemiştir.” Gazzâlî’nin sözü burada sona erdi.

Lokman Hakîm, oğluna şöyle nasîhatta bulunmuştur:

“Ey oğlum! Allah’ı zikreden bir topluluk görünce onlara katıl. Âlim isen ilmin yararlı hâle gelir. Câhil isen sen onlardan bilgi alırsın. Umulur ki Allah, onlara rahmetini indirir; sen de bundan istifâde edersin. Allah’ı zikretmeyen bir topluluk görünce onlarla oturma! Çünkü bu sebeple âlim isen ilmin sana fayda vermemiş olur. Câhil isen onlar senin ancak cehâletini veya günahını artırır. Korkulur ki, sen de onlarla beraber Allah’ın gazabına uğrarsın.”

Allah’ım bizi, seni zikreden kullarından eyle!

---

[35]. *Münâvî,* VI, 70.

SABIR VE NAMAZ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اسْتَع۪ينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِۜ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِر۪ينَ
﴿١٥٣﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌۜ بَلْ اَحْيَٓاءٌ وَلٰكِنْ
لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ
مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِۜ وَبَشِّرِ الصَّابِر۪ينَۙ ﴿١٥٥﴾ اَلَّذ۪ينَ
اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُص۪يبَةٌۙ قَالُٓوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَۜ ﴿١٥٦﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

153. Ey îmân edenler! Sabır ve namaz ile Allah’dan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir.

154. Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.

155. Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma *(fakirlik)* ile deneriz. *(Ey Peygamber!)* Sabredenleri müjdele!

156. O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz, derler.

157. İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır.

Ey mü’minler! Nefsin arzularını terketmek ve günahlardan kaçınmak gibi nefse ağır gelen konularda sabır ve namaz ile Allah’dan yardım dileyin. Şüphesiz namaz, ibâdetlerin temeli, mü’minlerin mîrâcı ve Allah’ın ecrine nâil olunacak ibâdettir. Rivâyet olunduğuna göre *Rasûlullah (s.a.), bir şey kendisine ağır geldiğinde hemen namaza durur ve bu âyet-i kerîmeyi okuyarak Hakk Teâlâ’dan yardım dilerdi.*[36]

Âyette sadece sabır ve namazın zikredilmesi, sabrın bâtınî, namazın ise zâhirî amellerin en zoru olması sebebiyledir. Çünkü namaz Allah’ın tevfîki olmadan yapılması kolay olmayan rükûnler, sünnetler, huzûr, hudû, teveccüh, sükûn gibi tâatın bütün nevilerini ihtivâ etmektedir.

İsâmuddin şöyle der: “Yasaklardan sakınmak, emirleri yapmaktan öncedir. Çünkü, süslenmeden önce temizlenmek gerekir. “Önce terk, sonra fiil; yâni önce sabır, sonra namaz” zikredilmiştir. Nitekim kelime-i tevhidde de, önce nefiy, sonra isbât gelmektedir.

Âyette hitab her mü’mine olduğu için, sadece namazla iktifâ edilmiştir. Çünkü bütün mü’minler arasında müşterek olan husûs, îmândan sonra mâsiyetlere sabır ve namazdır.

Zekât, nisâb miktarı mala sahip olanlara, hac ise sâdece güç yetirebilenlere mahsûs ibâdetlerdir. Oruca gelince, o yeme ve içme gibi Ramazan'da mâsiyet olan şeylere sabırdan ibârettir.

Şüphesiz Allah, yardım etmek ve dâvete icâbet sûretiyle sabredenlerin yanındadır. Söz konusu beraberlik, sabır ve namaza bağlı sürekli bir gözetimdir. *"Sâbirîn"* kelimesinin başındaki *"maa"* harfi cerri, onların hakikaten sabır ile iç içe olup bu itibârla Allah ile beraberliği hakettiklerini belirtmek için getirilmiştir.

İsâmuddin, *Tefsîr'inde* de şöyle demiştir: *"Allah sabredenlerle beraberdir."* Çünkü sabredenler devamlı Allah'ı zikrederler. Sabırsızlar bunu yapamazlar. Onların kalbleri Allah'ı anmaktan gafildir. Allah'ı anmaktan gâfil olan kalb ise, bütünüyle kendisinin olsa bile dünyâ kaygısıyla doludur.

Niçin, *"Allah sabredenlerle beraberdir."* buyrulduğu halde "Allah, namaz kılanlarla beraberdir." buyrulmadı. Halbuki, gerçekleri yüklenip taşımakta ***"Sabır ve namaz ile yardım isteyin. Şüphesiz o (namaz), kalbi Allah'a karşı saygı ile ürperenler dışında herkese ağır gelen bir görevdir"*** (el-Bakara, 2/45) âyetinde sabır değil, namaz öne çıkarılarak: *"Namaz büyük bir iştir."* buyrulmuştur, diye sorulacak olursa şöyle cevap verilebilir:

Namaz sabırdan daha üstün ve değerlidir. Çünkü sabır namazdan ayrılabilir, fakat namaz sabırdan ayrı düşünülemez. Sabredenlerle beraber olan Allah, zâten namaz kılanlarla beraberdir. Diğer âyette sabrın bırakılıp namazın *"O büyük ve zor bir iştir."* şeklinde buyurulması ise namazın sabırdan daha yüce ve şerefli olduğunu belirtmek içindir.

Yakınmadan ve ızdırabını belli etmeden meşakkat ve zorluklara katlanmak demek olan sabır, bütün iyiliklere vesîledir. Çünkü tevbenin ilk şartı, günahtan kaçınmaya sabırdır. Zâhidliğin başlangıcı, mübah olan şeyleri terketmeye sabırdır. Müridliğin de ilk şartı sabır ve Allah'dan başkasını terketmeyi dilemektir. Bunun için Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmaktadır: *"İman bakımından sabır, cesede göre baş konumundadır."*[37] Yine Rasûlullah (s.a.): *"Sabır hayrın tümüdür."*[38] buyurmuştur. Sabır zînetini takınan kişiye tâatları yapmak ve kötülüklerden kaçınmak kolaylaşır.

Namaz da böyledir. Allah Teâlâ namazın önemi hakkında şöyle buyurur: ***"Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor."*** (el-Ankebût, 29/45).

Hâfız der ki:

Ey Hâfız, gece gündüz katılık ve çetinliklere sabret!
Nihâyet bir gün bu sabır sâyesinde maksadına erersin.

Rasûlullah (s.a.) bir hadis-i şerîflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Allah Teâlâ kıyâmet günü insanları bir araya toplayınca bir münâdî:

–"Fazîlet ehli olanlar nerededir?" diye bağırır.

Bunun üzerine bir grup insan kalkıp sür'atlice cennete doğru yürümeye başlarlar. Melekler onları karşılayıp:

– *“Görüyoruz ki siz sür’atlice cennete doğru gitmektesiniz. Sizler kimlersiniz?” diye sorarlar. Onlar da:*

– *“Biz ehl-i fazîletiz.” derler. Melekler:*

– *“Sizi fazîletli kılan nedir?” diye tekrar sorunca onlar:*

– *“Biz zulme uğrayınca sabrettik ve bize kötülük yapılınca affettik.” diye karşılık verirler. Sonra onlara:*

“Varın cennete girin. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir.” denilir.

Sonra başka bir münâdî:

– *“Ehl-i sabır nerededir?” diye seslenir.*

Bir grup insan kalkıp cennete doğru sür’atlice yürürler. Melekler onları karşılayıp:

– *“Biz sizin koşarak cennete doğru gittiğinizi görüyoruz. Sizler kimlersiniz?” diye sorarlar. Onlar da:*

– *“Biz sabır ehliyiz.” derler. Melekler:*

– *“Siz neye sabrettiniz?” diye tekrar sorunca onlar:*

– *“Biz Allah’a tâat ve günahlardan kaçınmaya sabrettik.” derler. Sonra onlara: “Cennete girin.” denilir.*

Sonra tekrar bir münâdî:

– *“Allah için sevişenler nerede?” deyince bir grup insan kalkıp koşarak cennete doğru giderler. Melekler onları karşılayıp:*

– *“Sizler kimlersiniz?” diye sorunca onlar:*

– *“Bizler Allah için sevişenleriz.” derler. Melekler:*

– *“Sizin Allah için olan sevginiz nedir?” diye sorunca onlar:*

– *“Biz Allah için birbirimizi severdik.” diye karşılık verirler ve cennete girerler.*[39]
Bu hadis-i şerif *Nüzhetü’l-Kulûb* isimli eserde zikredilmektedir.

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ ۜ بَلْ اَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ
لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾

154. Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.

Bu âyet-i kerîme, Bedir şehîdleri hakkında nâzil olmuştur. Bunlar altısı muhâcirlerden, sekizi de ensârdan olmak üzere on dört kişiydiler. İnsanlar, Allah yolunda savaşıp öldürülen kimse için “Falan ölüp dünyâ nimetlerinden ve lezzetlerinden mahrûm oldu.” diyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ: Allah’ın rahmetine ermek ve sevâbını kazanmak için O’nun yolunda cihâd ederken öldürülenlere *“ölüler”* demeyin. Onlar, yaptıkları amellerin sevâbı kesintiye uğramaksızın devam ettiğinden dolayı hükmen diriler gibidir. Çünkü onlar Allah’ın dinine yardım etmek için öldürüldüler. Allah’ın dîni yeryüzünde ayakta kaldıkça ve Allah yolunda savaşan tek

kişi bulundukça onlar için sürekli sevap yazılacaktır. Zira bu yolu onlar açmışlardır. Fakat siz onların yaşadığı hayatı ve o hayat içindeki durumlarını anlayamaz, hissedemezsiniz. Bunların durumları duyu organlarınızla anlayabileceğiniz şeylerden değildir. Bu akılla değil, ancak vahiyle bilinebilecek bir iştir.

Âyet-i kerîme, rûhların bedenden ayrı olarak kendi nefisleriyle kâim, öldükten sonra idrâk sâhibi olarak bâkî cevherler olduğunu belirtmektedir.

"Her insanın elem ve lezzeti duyan rûhânî bir hayâtı olduğu halde bunun şehîdlere tahsîs edilmesinin hikmeti nedir?" diye sorulursa verilecek cevap şudur: "Çünkü şehidler, Allah'ın yakınlığını kazanmışlar ve O'nun lütuf ve keremine nâil olmuşlardır. Bunların derecesine ulaşamayan kimselerin rûhânî hayatları hesâba katılacak cinsten değildir. Sanki onlar, diri değillerdir. Allah Teâlâ cehennemlikler hakkında şöyle buyurur: ***"(Cehennemlik kimse) orada ne ölür ne de dirilir."*** (Tâhâ, 20/74).

Şer'î emirlere ve yasaklara muhâtab olan insan özü ve nefsi, lâtîf bir cisim olup ateşin kömüre, gül suyunun gül yaprağına yayılması gibi bedene yayılır. Her insanın "ben" diye işâret ettiği şey, işte bu nefstir. O, gerçekten insandır. "Velî" veya "nebî" adını alan, amellerine göre sevap veya azâbı hak eden hep odur. Nitekim melekler kendisine secde ettiğinde Âdem (a.s.)'ın sulbündeydi. Allah Teâlâ'nın: ***"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"*** (el-A'râf, 7/172) sorusuna muhâtab olan, o lâtîf cisimdir. Kişi uyuyunca ve ölünce nefs, bedenden ayrılıp dolaşır ve rüyâ görür. Gördüğü rüyâ ile sevinir veya üzülür. Eğer Allah onu tutarsa, tekrar cesede dönemez ve rûh Hakk'a tâbi olur.

Kesif olan cesed, "beden" diye isimlendirilen şeydir. Rûh-i Sultanî'nin ortaya çıkış yeri (taayyün) çam kozalağı şeklindeki kalbtir. Rûh-ı hayvânînin taayyün yeri ise dimağdır. Rûh-ı hayvâni'ye kalb ve akıl da denir. Nefs vücûdun bütün organlarına sirâyet etmiş olmakla birlikte etkisinin en güçlü olduğu yer dimağdır. Nefsin en güçlü zuhur mahalli orasıdır. Rûh-ı hayvânî, rûh-ı sultânînin ten kafesine girmesinden sonra Rûh-ı Sultânî'nin nûrlarının yansıması sonucu meydana gelmiştir. Tâ ki fiillerin başlaması ona bağlı olsun. Hayat ise *"Hayy"* ismi altında gizlidir; ancak his, hareket, ilim, irâde gibi tezâhürleriyle bilinebilir.

Hayat rûh-ı hayvânî ile devam eder. Hayatın devamına yarayacak buhar var olduğu ve aralarındaki alâka devam ettiği sürece hayat vardır. Rûh-ı hayvânî hayatın devamına yarayacak formdan çıkınca hayat sona erer, rûh zorunlu olarak bedenden çıkar. İşte bu hal kesin ölümdür. Ruh zorunlu olarak çıktığı gibi, bazen de ihtiyârî olarak bedenden ayrılabilir ve istediği zaman geri dönebilir. Sûfiyye rûhun bu hareketini *"insilâh"* deyimiyle ifâde etmişlerdir.

Bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebine göre rûh, latîf bir cisim olup bedenden ayrıdır. Yine bununla rûhun mâhiyeti, berzah âleminin sırları, lezzet ve elemiyle kabir ahvâli hakkında belli bir bilgi elde etme imkânı doğmakta ve kabrin, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur olma keyfiyeti çözüme kavuşmaktadır.

İşte şehîdler, berzahî bir hayatta diridirler; melekler gibi latîf cisimler hâline

gelmişlerdir. Bu tarzda yaşamaya devam edip Allah'ın nimetlerinden istifâde etmektedirler.

Molla Fenârî, *Tefsîrü'l-Fâtiha*'da şöyle demektedir: Sıddîkların, şehîdlerin ve sâlihlerin berzah âleminde faydalandıkları bütün nimetler ve cehennemliklerin orada duydukları bütün sıkıntılar hayalîdir. Çünkü sûra üflenip insanlar diriltilince her ferd, berzahtaki durumunun ne olduğunu unutup uykudan uyanan kimse gibi, orada bir uyku hâli yaşadığını hayâl eder. Aynı şekilde vefât edip berzah âlemine intikal eden kişiye dünyâ hayatı uyku gibi gelir. Nihâyet âhırette tekrar dirilme söz konusu olunca, dünyâ ve berzah hayatının uyku içinde uyku olduğunu ve hakîkî uyanıklığın ise artık uyku denilen bir şeyin kalmadığı âhıret yurdunda olduğunu anlar.

Es'iletü'l-Hikem adlı eserde şu izah geçmektedir: Berzah ve âhıret âleminin durumu dünyâda anlaşılandan tamamen farklıdır. Ölümden sonra ruhlar için, cesedler dirilip tekrar onlara dönünceye kadar cismânî ve hissî değil, sadece mânevî lezzet veya ızdırap vardır. Fakat, cesedlerle birleştikten sonra bu lezzet ve azâb hem cismen, hem de mânen olur.

Bişr Hafî (k.s.), ölümünden sonra rüyâda görüldü. Kendisine: "Rabbin sana nasıl muamelede bulundu?" diye sorulunca: "Rabbim beni affetti ve bana cennetin yarısını verdi." dedi. Buradan şu anlaşılmaktadır: Söz konusu yarım cennet, onun rûhunun kıyâmete kadar, kendine ve makamına uygun bir şekilde istifâde ettiği cennettir. Diğer yarısı ise tekrar diriltildikten sonra bedeniyle gireceği cennet olup bununla âhıret nimeti kemâle erecektir.

Vefât eden kimsenin berzah âleminde yemesi ve içmesi, uyuyan kimsenin rüyâsında yemesi ve içmesi gibidir. Diğer nimetlerden istifâde de aynıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ben Rabbimin yanında gecelerim. O beni yedirir ve içirir."*[40] Herkes için bu durum geçerlidir. Fakat Peygamberimiz'le (s.a.) diğer insanlar arasında fark vardır.

Peygamberimiz (s.a.), aç olarak yatar, tok olarak uyanırdı. Bizler ise aç olarak yatıp rüyâmızda bazı şeyler yesek bile, uyandığımızda karnımızın doymadığını, yine aç olduğumuzu görürüz. Aramızdaki fark budur. Fakat Peygamber vârisi olan bir velî, rüyâsında yiyip içtiğini görüp de uyandığında doyduğunu farkederse bu durum rüyânın nübüvvetten bir cüz olarak velî kullara mîrâs kalması sebebiyledir. Bilindiği üzere rüyâ peygamberliğin kırk altı bölümünden birini oluşturmaktadır. Bu tarzda yiyip içen, bununla doyan ve yediği yemeğin kokusu üzerinde olduğu halde sabahlayan pek çok velî vardır. Bu hal, nebevî verâsetten başka bir şey değildir. Hz. Peygamber (a.s.)'ın: *"Ben sizin gibi değilim."* sözü ise "Ben sizden tamamen farklıyım." mânâsına değil, "Benim sizden farklı yönlerim var." anlamını taşımaktadır.

İşte şehîdlerin berzah âleminde nimetlenmeleri peygamber vârisi velî kulların rüyâ âleminde nimetlenmeleri gibidir. Bunu iyi anlamak gerekir. Çünkü şehîdlerin burada sözkonusu olan cisimleri, latîf cisimlerdir, mertebelerine göre berzah âleminde nimetlenirler. Bu nimetlenmeye hayâlî, mânevî demekle lâtîf cisme âid anlamında

cismânî demek arasında hiçbir fark yoktur. Yalnız ona beden dediğimiz kesîf cisme âid mânâsında *"cismânî"* diyemeyiz. Zira bu tarz bedenî-cismânî bir nimetlenme sadece dünyâda mümkündür.

Peygamberimiz (s.a.)'e: "Ya Rasûlallah, şehîdlerle beraber herhangi bir kimse haşrolunacak mıdır?" diye sorulunca O (s.a.): *"Evet, her gün yirmi kez ölümü hatırlayan kimse onlarla haşrolunacaktır."* buyurmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle gelmiştir: Siz Allah'da fânî olmak arzusuyla O'nun yolunda "büyük cihâd" yaparken, yine O'nun celâl kılıcıyla öldürülen kimseleri ölüler sanmayınız. Her ne kadar maddî varlıkları fânî olmuşsa da onlar, kendilerini yaratanı müşâhede ile dirilik kazanmışlardır. Allah için fânî olanlar, O'nun ile bâkî olurlar. Allah Teâlâ bazen onları, celâl sıfatının şiddetli tecellîleriyle yok eder. Bazen cemâl sıfatının tatlı nefhalarıyla diriltir. Onlar cemâl bahçelerinde gezinip dururlar. Fakat siz onların bu hâllerini göremez, anlayamazsınız.

Kuşeyrî, şöyle demiştir: "Bedenleri Allah yolunda fânî olanların ruhları muhakkak Allah ile bâkî olur."

Cüneyd Bağdâdî, şöyle demiştir: Nefsinin arzularına göre yaşayan, rûhunun bedenden ayrılmasıyla ölür. Rabbının isteğine uygun olarak hayat süren ise, geçici dünyâ hayatından bâkî olan hakîkî hayata kavuşur.

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

İyi doktor, kötü dişi yerinden çıkarır.
Tâ ki o sevgiliyi derd ve hastalıklarından kurtarsın.
Dişler noksanlaşır ama, ağrılar azalır.
Elbette şehidler, makâm-ı fenâda diridirler.
Başın bedenden ayrılmasına râzı olan şehîd:
Zaman içinde onun yerine, yüzbin baş kazanır.
Allah yolunda kesilmiş boyun, şehâdet şerbeti içer.
Fakat bu şerbeti ancak "Belâ" diyen boğaz içebilir.

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾

155. Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma *(fakirlik)* ile deneriz. *(Ey Peygamber!)* Sabredenleri müjdele!

Vallahi size imtihan edici biri gibi davranarak, belâya sabredip kazâlara rızâ gösterip göstermeyeceğinizi tesbit edeceğiz. Çünkü belâ, mihenk taşı gibi, nefislerin kıymetini belirleyen bir miyardır. Fakat biz bunu, bilmediğimiz bir şeyi öğrenmek için değil, hanginizin itâatkâr ve hanginizin âsî olduğunu size göstermek için yapacağız.

Sizi biraz düşman korkusuyla, biraz kıtlık ve yokluk içinde aç bırakmakla, hırsızlık,

talan, helâk ve zarar veya devlet başkanının el koyması gibi sebeblerle mallarınızı azaltarak; savaş, ölüm, hastalık ve ihtiyarlık gibi nedenlerle nefislerinizi sınayarak; soğuk, fırtına, çekirge gibi âfetlerle veya cihâdla meşgûliyetinizden dolayı arâzîlerinizi işleyememek sûretiyle ürünlerinizi eksilterek imtihan ederiz.

İnsanların başına gelenler Allah Teâlâ'nın onları korumasına nisbetle bin kat daha az olduğu için "biraz korku, biraz açlık v.s." gibi ifâdeler kullanılmıştır.

Mü'minlerin kendilerini hazırlayıp şartlandırmaları ve başlarına gelince de kolaylıkla sabretmeleri için Allah Teâlâ, "deneme" mâhiyetinde bu gibi hâdiselerin vukû bulacağını onlara önceden haber vermiştir. Çünkü ânîden meydana gelen beklenmedik bir duruma sabır, vukû bulacağı bilinene sabretmekten daha zordur.

İmam Şâfiî'nin şöyle dediği nakledilir: Âyette geçen korku, Allah korkusu; açlık, ramazan orucu; mallardan noksanlık, zekât ve sadakalar; nefislerden noksanlık, hastalıklar ve ürünlerden noksanlık ise çocukların ölmesidir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kulun çocuğu ölünce Allah Teâlâ meleklere: "Kulumun çocuğunun canını mı aldınız?" diye sorar. Melekler de: "Evet" derler. Tekrar Allah Teâlâ: "Siz onun kalbinin meyvesini mi kabzettiniz?" der, onlar da: "Evet" derler. Allah Teâlâ: "Siz onun gönlünün meyvesini alınca o ne söyledi?" buyurur. Melekler: "Ya Rabbi o sana hamdetti ve: ***"Biz Allah için varız ve biz sonunda O'na döneceğiz."*** *(el-Bakara, 2/156) dedi, diye karşılık verirler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Kulum için cennette bir ev yapın ve ismini "beytü'l-hamd" (hamd evi) koyun." buyurur.*[41]

Mârifet ehlinden biri şöyle demiştir: "Gayb âleminin istekleri mal, nefis, yakın akraba, kalb ve rûhla ilgili olur. Ona mal ile karşılık veren, kurtuluşa erer. Nefsini yok eden yüksek derecelere ulaşır. Yakın akrabası ölüp sabreden, ölenlerin yerine daha çok yakın akraba bulur. Rûhunu bu yolda Allah'a veren ise kesintisiz bir vuslata kavuşur."

"Belâlara ve musîbetlere sabredenleri müjdele!" Çünkü sabır, peygamberlerin ve velî kulların en mühim hasletlerinden biridir. Sevâbı büyük, fazîletli ve fakat zor bir iştir. Böyle bir vasfa sahip olan kimsenin herkes tarafından müjdelenmesi hakkıdır. Bu sebeple âyetteki: *"Müjdele!"* emri, hem Peygamberimiz'e (s.a.) hem de müjdeleyebilecek herkesedir.

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾

156. O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz, derler.

"İsâbet", "Hatâ"nın karşıtı olan bir kelimedir. *"Musîbet"* insanın başına gelen hoşa gitmeyen bir durumdur. Bu konuda Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Mü'mine eziyet veren her şey, onun için musîbettir."*[42] buyurur. Kelimenin aslı, atılan okun yerine isâbet

etmesi ve ulaşması anlamına gelen (صاب) kökündendir.

Sabredenlere bir belâ eriştiği zaman: *"Biz Allah'ın kullarıyız."* Kul ise elinde bulunan her şeyle beraber efendisine âiddir. Allah isterse sâhip olduğumuz şeyleri bize bırakır, dilerse geri alır. Fakat bütün bunlar, O'nun mülkü olduğu için biz asla sızlanmaz, sabrederiz. Yaşarsak rızkımız O'na âiddir. Ölürsek dönüşümüz O'nadır. O, bizim mükâfatımızı verecektir. Biz onun hükmüne râzıyız. Rabbimizin bize verdiği her şey O'nun fazlındandır. Bir borç gibi verdiği şeyi geri almak O'nun keremine yakışmaz. O bunları, bizim için bir azık olsun diye yanında alıkoymaktadır." derler.

"Biz Allah'a âidiz." sözümüzle Allah'ın tek mâlik olduğunu ve her şeyin mülkiyetinin O'na âid bulunduğunu; *"Ve biz O'na döneceğiz."* sözümüzle ise nefislerimizin helâke mâruz olduğunu ikrâr etmiş bulunuyoruz.

Allah'a dönmek, bir yöne veya bir yere intikalden ibâret değildir. Çünkü böyle bir durum, mekândan ve cihetten münezzeh olan Allah için muhaldir. O halde bu dönüşten maksad, Allah'dan başka hükmetmeye kimsenin hakkı olmadığı bir yere varmaktır. İşte burası âhıret yurdudur. Orada ne hakîkaten, ne de mecâzen Allah'dan başka hiçbir hâkim yoktur. Dünyâda ise Allah'ın dışındaki kimseler, mecâzî ve zâhirî olarak hükme mâlik olmaktadır.

Musîbete uğrayan kişinin: *"Biz Allah içiniz ve O'na döneceğiz."* demesinde pek çok fayda vardır. Şöyle ki:

1- Bu sözü söylemekle meşgul olmak o anda insanın ağzından uygunsuz birtakım sözlerin çıkmasını engeller.

2- Belâya uğrayan kişinin kalbi tesellî bulur ve üzüntüsü azalır.

3- Şeytanın o kişiye uygunsuz söz söyletme arzusu kesilir.

4- Bu sözü duyanlar, aynı şeyi tekrar ederek ona uyarlar.

5- Diliyle bunu söyleyenin kalbine güzel düşünceler ve Allah'ın kazâ ve kaderine teslimiyet arzûsu gelir. Çünkü bir hadiste bildirildiğine göre: "Belâya uğrayan kişi: *"Biz Allah'a âidiz ve O'na döneceğiz. Ya Rabbi bu musîbet sebebiyle bana ecir ver ve bana aldığından daha hayırlısını bağışla." derse, Allah onu mükâfâtlandırır ve ona daha hayırlı şeyler verir."*[43]

Said b. Cübeyr şöyle demiştir: "Musîbete uğrayan hiçbir kimseye, bu ümmete verilen: *"Biz Allah'a âidiz ve O'na döneceğiz."* sözü verilmemiştir. Eğer daha önce birisine bu söz verilecek olsaydı muhakkak o Ya'kûb (a.s.) olurdu. Çünkü O, Yusuf'u (a.s.) kaybedince: ***"Ey Yûsuf hakkındaki üzüntüm, gel senin zamanındır."*** (Yûsuf, 12/84) dedi.

Sadece dil ile istircâ'da bulunup *"innâ lillâh..."* âyetini okumak, sabretmiş olmaya yetmez. Sabredenlerden olmak için ne maksadla yaratıldığını düşünerek Allah'ın bütün tekliflerine boyun eğmek; aldığı ve verdiği her şeyde kalben O'nun kaderine ve kazâsına teslim olmak gerekir. Çünkü bütün mülk ve hükümranlığın Allah'ın olduğuna inanan kimse, nasıl olur da kendi mülkünde O'nunla çekişmeye kalkışır ve kazâsına râzı olmaz?

Mülk âlemindeki her şeyin Allah'a âid olduğunu düşünmek, kişiye Allah'ın nimetlerini hatırlatır. Allah'ın nimetlerini hatırlatmak ise Allah'ın bıraktığının geri aldığından kat kat fazla olduğunu bilmeyi gerektirir. Bu bilgiye erişen kişi artık ne Allah'a karşı gelir, ne de sızlanır.

Bir önceki âyette *"sabredenleri müjdele!"* buyurulmuş, bu âyette müjdelenenlerin kimler olduğu açıklanmıştı. Fakat müjdelenen şeyin ne olduğu zikredilmedi. Bunu da peşinden gelen âyet-i kerîme izah etmektedir:

أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

157. İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır.

Sabredenlere ve belâ ânında işi Allah'a havâle edenlere Rablerinden bağışlama ve rahmet vardır. Bağışlamanın bol ve sürekli olduğunu belirtmek üzere, *"salevât"* kelimesi "çoğul" getirilmiştir. Başında (أَلْ) takısı olmadan nekre olarak zikredilen *"rahmet"* kelimesinin, bütün rahmetleri ihtivâ etmesi sebebiyle çoğul sîgasıyla kullanılmasına ihtiyaç hissedilmemiştir. Dünyâ ve âhırette faydalı, sevindirici şeyler vermek ve zararlı şeylerden korumak Allah'ın rahmetinin kapsamına girer. *"Salât"* ile *"rahmet"* kelimelerinin beraberce kullanılması ise Allah'ın onlara olan rahmetinin kesintisiz devâm edeceğini bildirmek içindir. Binâenaleyh âyete şöyle mânâ verebiliriz: "Kendilerini lâyık oldukları kemâle ulaştıracak olan ve bütün varlıkların sâhibi bulunan Allah'ın bol ve sürekli her türlü rahmeti onlaradır."

Ulemâdan birisi şöyle demiştir: "Allah'ın salâtı medh, senâ ve tâzim; rahmeti ise lütuf ve ihsan mânâsında olup biri diğerinin tekrârı değildir."

"Ve onlar, doğru yolu bulanlardır." Yâni her türlü hakkı ve doğruyu sadece onlar bulmuşlardır. Bu sebeple işlerini Allah'a havâle edip O'nun kazâsına teslîmiyet göstermişlerdir.

İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle demiştir: "Gökyüzünden yere bırakılmam, Allah'ın yaptığı bir işe "keşke böyle olmasaydı" dememden bana daha hayırlı gelir."

Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Bir musîbet gelince bundan dolayı elini dizine vuran kimsenin sevâbı yok olmuştur."

Gelen musîbet ve belâ, Allah tarafından ise buna sabretmek gerekir. Çünkü *"Âdil"* ve *"Hakîm"* olan ve haktan başkasıyla hükmetmeyen Allah'dan gelen her belâ ve musîbet, O'nun adâlet ve hikmetine uygundur. Buna râzı olmak lâzımdır. Ama zâlimler tarafından gelen bir musîbete sabretmemelidir. Bilakis onu engellemeye çalışmalı, hattâ bu uğurda savaşmalıdır. Zira savaşırken öldürülürse şehîd olacaktır.

"Belâ" kalb tasfiyesine sebeb teşkil eder. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Hiçbir peygamber benim uğradığım eziyete uğramamıştır."*[44] Bu:

“Hiçbir peygamber bu kadar tasfiye olunmamıştır.” demektir. Âşıklara göre *“vefâ”* ile *“cefâ”* arasında fark yoktur.

Sâib der ki:

Sâib, sevgilinin ezâsından nasıl şikâyet edebilir?
Nâz ve sevgi olan yerde cefâ ile vefâ birdir.

Hasan b. Ali (r.a.), şöyle demiştir: “Dedem Rasûlullah (s.a.)’in şöyle buyurduğunu duydum: *“Ey oğlum kanâatkâr olursan insanların en zenginlerinden, farzları edaya dikkat edersen halkın en âbidlerinden olursun. Ey oğlum, cennette “belvâ ağacı” denilen bir ağaç vardır. Kıyâmet günü musîbete uğrayanlara verilir. O musîbet ehli için ne defter açılır, ne de mizan kurulur. Ecir ve sevap, başlarına yağmur gibi yağar. Sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu:* ***“Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir”***[45] (ez-Zümer, 39/10)

Sabrın fazîleti konusunda, başka hiçbir şey olmayıp, sadece şu kuşun hikâyesi olsaydı, onu izaha yeterdi. Hikâye şöyle:

Süleyman (a.s.) zamanında bir kuş vardı. Sesi ve görünüşü oldukça güzeldi. Adamın biri bunu bin dirheme satın alıp evine getirerek kafesin içine koydu. Bir başka kuş gelip kafesin üzerinde ötünce bu kuşun sesi kesildi. Durum kendisine haber verilince Süleyman (a.s.):

“Kuşu bana getirin.” buyurdu. Kuş getirilince Süleyman (a.s.) ona: “Ey kuş! Sâhibinin senin üzerinde hakkı var. Çünkü seni yüksek bir fiyata satın aldı. Söyle bakalım niçin sustun?” diye sordu. Kuş:

“Ey Allah’ın peygamberi! Sâhibime söyle, bana gönül koymasın. Ben kafeste olduğum sürece asla ötmem.” diye cevap verdi. Hz. Süleyman (a.s.):

“Niçin?” deyince o:

“Çünkü benim bağırıp inleyişim, vatanımdan ve çocuklarımdan ayrı kalışım sebebiyle idi. Kafesimin üzerine gelip öten bir kuş bana:

“Sahibin seni sesinin güzelliğinden dolayı kafese koydu. Sus ki kurtulasın.” diye akıl verdi.” dedi. Süleyman (a.s.), kuşun söylediklerini sâhibine bildirince:

“Ey Allah’ın nebîsi! Onu serbest bırak. Çünkü ben onun sesinin güzelliği sebebiyle satın almıştım.” dedi. Süleyman (a.s.), ona ödediği bin dirhemi adama vererek kuşu serbest bıraktı. Kuş uçtu ve: “Ey bana böyle güzellik bahşeden, gökyüzünde uçuran, sonra da kafeste sabrettiren Allah’ım, Sen Sübhansın!” diyerek gözden kayboldu. Süleyman (a.s.) şöyle buyurdu: “Sızlanıp bağırdığı sürece kuş kafesten kurtulamadı. Fakat sabredince kurtuldu.”

Hakîkat ehli nazarında bu misâl, nefsin vasıflarını yok etmeye işâretti. Çünkü insan

zorunlu olarak ölmeden önce ihtiyârı ile ölmezse hâkîkî hayata ulaşamaz. *Mesnevî*’de şöyle gelmiştir:

Eğer dâne olursan kuşcağızlar seni toplarlar.
Eğer taze açmış gonca isen çocuklar bırakmazlar.
Kendi güzelliğini ortaya sunup gösteren kimsenin
Tarafına bin kazâ ve belâ ulaşır onu bulur.
Vücûd, kafes şeklindedir. Vücûd, rûha göre diken gibidir.
O rûhu içte ve dışta bulunan dikenler aldatır.

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) şöyle demiştir: “Hakiki varlık denizinde fâni varlığımızı ve benliğimizi yok etmeden maksûda ulaşmak mümkün değildir.”

Sâib şöyle der:

Varlığı terkeyleyen sel suyunun yağmasından kurtulur.
Çünkü sel, önüne kattığı her şeyi toplayıp götürür.

Yine **Üftâde Efendi** (k.s.) şöyle der: “Mertebeleri geçmenin mahalli, kendisine “hayret vâdîsi” denilen bir mertebedir. Burada sâlik, matlûbunu tanır; fakat ona ulaşamaz. Hayret ve hasretle bu vâdîde dolaşır durur ve bu harâretle benliğini yakmaya çalışır. Sâlikin şaşkınlık içinde kalması ne dönmeye, ne de gitmeye güç yetirememesi sebebiyle buraya “hayret vâdîsi” denilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.)’in *“Ya Rabbi, hayretimi artır.”*[46] duâsı işte bu mertebeye işarettir. Bu mertebeye ulaşmak çoğu kimse için kolay olmaz, Bunu geçmek ancak kâmil bir mürşidin irşâdı ile mümkündür.

Allah’ım, bizi, isimlerinin ve sıfatlarının tecellîsine mazhar eyleyip zâtının kemâline müşâhede etme bahtiyarlığına kavuştur, âmîn.

---

[36]. *Nesâî,* Mevâkît, 46; *Müsned,* I, 206, 268.
[37]. *Münâvî,* IV, 234.
[38]. bk. *Irâkî,* Muğnî, III, 243-244.
[39]. bk. *İbn Kesir,* Tefsir, III, 296.
[40]. *Buhârî,* Temennî, 9; Savm, 20, 48, 49; *Müslim,* Sıyâm, 57-58; *Muvattâ,* Sıyâm, 58; *Müsned,* III, 8; VI, 126.
[41]. *Tirmizî,* Cenâiz, 36; *Müsned,* IV, 415.
[42]. *Münâvî,* V, 25.
[43]. *Müslim,* Cenâiz, 6.
[44]. *Münâvî,* V, 430.
[45]. *Kenzü’l-Ummâl,* XVI, 128.
[46]. *Avni Konuk,* Fususu’l-Hikem Şerhi, III, 156.

İLÂHÎ NİŞANLAR

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَاۜ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًاۙ فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ
عَلٖيمٌ ﴿١٥٨﴾ اِنَّ الَّذٖينَ يَكْتُمُونَ مَٓا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى
مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِۙ اُو۬لٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ
اللَّاعِنُونَۙ ﴿١٥٩﴾ اِلَّا الَّذٖينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَاُو۬لٰٓئِكَ اَتُوبُ
عَلَيْهِمْۚ وَاَنَا التَّوَّابُ الرَّحٖيمُ ﴿١٦٠﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ
كُفَّارٌ اُو۬لٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعٖينَۙ ﴿١٦١﴾
خَالِدٖينَ فٖيهَاۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾
وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحٖيمُ ﴿١٦٣﴾

158. Şüphe yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyâret eder veya umre yaparsa onları tavâf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah kabûl eder ve *(yapılanı)* hakkıyla bilir.

159. İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidâyet yolunu gizleyenlere hem Allah hem de bütün lânet ediciler lânet eder.

160. Ancak tevbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar başkadır. Zira ben onların tevbelerini kabûl ederim. Ben tevbeyi çokça kabûl eden ve çokça esirgeyenim.

161. *(Âyetlerimizi)* inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın meleklerin ve tüm insanların lâneti onların üzerinedir.

162. Onlar ebediyen lânet içinde kalırlar. Artık ne azâbları hafifletilir ne de onların yüzlerine bakılır.

163. İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir.

"Safâ" ve *"Merve"*, Allah'a tâatın alâmetlerindendir. Allah Teâlâ, hac veya umre yapılırken vakfedilen, sa'yedilen ve kurban kesilen yerleri bizim için alâmet kılmıştır. Biz bunlara bakarak nasıl ibâdet edeceğimizi biliriz.

"Safâ", Mekke'de bulunan bir dağın ismidir ve "Safiyyullah Âdem" (a.s.) üzerinde oturduğu için aynı kökten safâ, safî ismini almışlardır. *"Merve"* de yine Mekke'de bulunan bir dağın ismi olup Âdem (a.s.)'ın hanımı Havvâ vâlidemiz üzerinde oturduğu

için ona da (إمْرَأَةٌ) kelimesinden bu isim verilmiştir.

Bir rivâyete göre ise Safâ tepesi üzerinde *"Îsâf"* denilen erkek bir put, Merve tepesi üzerinde de *"Nâile"* adı verilen bir dişi put vardı. Câhiliye Arapları, Safâ ve Merve arasında sa'yederken tâzim için bunları meshederlerdi. İslâm gelip putları kırınca Müslümanlar, Câhiliye âdeti olduğunu ileri sürerek, Safâ ve Merve arasında sa'yi hoş karşılamadılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, müslümanlara bu iki dağ arasında sa'y'e izin verdi ve bunların Allah'ın nişanları olduğunu bildirdi.

Safâ ve Merve arasında sa'yetmenin meşrû kılınmasındaki hikmet şudur: Anlatıldığına göre Hâcer vâlidemiz, kendisinin ve oğlu İsmâîl'in susuzluğu artıp zor durumda kalınca bu iki tepe arasında koşup Allah'a duâ etmiş, Allah da duâsına icâbet ederek onun için zemzem suyunu akıtmıştı. Bu yüzden iki tepe arasındaki sa'yi, kıyâmete kadar bütün mükelleflerin yapması gerekli bir tâat kıldı.

Haberde şöyle vârid olmuştur: *"Safâ ve Merve, cennete açılan iki kapı ve duâların kabûl olduğu yerdir. İkisi arasında yetmiş bin peygamberin kabri vardır.*[47] *Kim burada sa'yederse yetmiş köle âzâd etmiş kadar sevâb elde eder."*[48]

Hac veya umre niyetine kim Kâbe'yi ziyâret etmek isterse Safâ ve Merve arasında sa'y etmesinde, gidip gelmesinde bir günah yoktur. Câhiliye âdetlerinden olması sebebiyle bir günah doğurup doğurmayacağı husûsunda müslümanların şüpheye düşmeleri üzerine bunlar arasında sa'yetmenin günah teşkil etmeyeceği belirtilmiştir. Yalnız, bunun günah olmadığını söylemek, vâcib olmasına mâni değildir. Nitekim Hanefîler'e göre bu sa'y vâcibtir. Çünkü "Falan işi yapmada bir günah yoktur." sözü o işin vâcip olmasını da kapsar.

Hacc, sözlükte kasd, umre de ziyâret mânâsınadır. Meşrû olan hacc ve umrede hem kasd; yâni niyyet, hem de ziyâret vardır.

Her kim, kendisiyle Allah'a yaklaşılabilecek herhangi bir işi gönül hoşluğu ile yaparsa, şüphesiz Allah onun yaptığı ameli de o ameli hangi niyetle yaptığını da bilir ve ona göre karşılığını verir.

"Tatavvû", herhangi bir işi zorla değil de, gönül hoşnudluğu ile yapmak demektir.

Allah şâkirdir. *"Şâkir"* vasfı, Allah için kullanıldığında "yapılan tâata karşılık veren" mânâsını taşır. **İbn Temcîd**, *el-Havâşî*'de şöyle der: "Allah'ın şükrü, kulundan râzı olması, mânâsındadır. Sevap ve mükâfat vermesi, râzı oluşunun bir neticesidir. Rızâ, şükrün gereğidir. Şükrün, "Rızâ" mânâsında kullanılması, mecâz yoluyladır. Daha sonra da "sevap verme" anlamını kazanması ise ikinci dereceden mecâzdır.

Allah alîmdir. Nâfile ibâdet yapanın niyetini ve yaptığını bilir. Âyet-i kerîme, bizleri farz ibâdetlere olduğu gibi nâfile ibâdetlere de teşvik etmektedir. Yapılan bir tek nâfileyi dahi bilip mükâfatını veren Allah'ın, daha çok nâfileye daha çok karşılık vereceği muhakkaktır. Nefs, oruçla öldürülür. Zekâtla yıkanıp temizlenir, namazla rûhânî mîrâca tırmanır ve nihâyet hac ile vuslata kavuşur.

❀

Süfyân Sevrî, başından geçen bir olayı şöyle nakleder: Bir sene hacca gittim. Hacc menâsikini yerine getirirken Arafât'ta: "Artık bundan sonra bir daha hacca gelmem." diye içimden geçirdim. Sonra orada bulunan kalabalığa bir göz gezdirdim. İçlerinde bir ihtiyar asâsına dayanmış bana uzun uzun bakıyordu. Yanına yaklaşıp selâm verdim. Selâmımı aldı. Bana: "Ey Süfyân, az önce niyet ettiğin şeyden vazgeç." deyince ben hayretimi gizleyemeyerek: "Sübhânallah! Sen benim niyetimi nereden bildin?" dedim. O: "Bunu bana Rabbim ilhâm etti". Allah'a yemin ederim ki, tam otuz beş kez haccettim. Otuz beşinci haccımı yaparken Arafât'ta, işte şu noktada durmuş Allah'ın bize olan şu rahmetine bakıyor ve acaba Allah Teâlâ benim ve şu insanların haccını kabûl edecek mi, etmeyecek mi? diye düşünüyordum. Güneş batıncaya kadar bu halde bekledim. Güneş battı, hacılar Arafat'tan Müzdelife'ye akın edip gittiler ve yanımda hiçbir kimse kalmadı. Gece karanlığı çöktü, ben de uyudum. Şöyle bir rüyâ gördüm.

Kıyâmet kopmuş, insanlar mahşer yerinde toplanmış, amel defterleri dağıtılmış, mîzanlar kurulmuş, sırat köprüsü yerine yerleştirilmiş, cennetin ve cehennemin kapıları açılmıştı. Cehennem dile gelmiş: "Allah'ım! Bütün hacıları ateşimden ve soğuğumdan koru," diye duâ ediyordu. Ona şöyle denildi: "Sen başkalarının kurtulmasını iste. Çünkü zaten hacılar çölün susuzluğunu ve Arafat'ın sıcağını tatmaları sebebiyle susuzluk ve hararetinden korunmuşlar ve şefâata hak kazanmışlardır. Zira onlar, sırf benim rızâmı elde etmek için, canlarıyla ve mallarıyla bu yola koyulmuşlardır."

İhtiyar şöyle devam etti: "Sonra uyandım. Abdest alıp iki rek'at namaz kılarak tekrar uyuyunca aynı rüyayı tekrar gördüm ve uykumda acaba bu rüyâ rahmânî midir, yoksa şeytânî midir? diye içimden geçirdim." Bana: "Bu rüyâ Allah'tandır. Elini uzat!" denilince elimi uzattım ve içine bir mektup kondu. Mektupta şu söz yazılıydı: "Kâbe'yi ziyâret eden ve Arafât'ta vakfe yapan kimse, yakın akrabasından yetmiş kişiye şefâat eder."

Süfyân diyor ki: İhtiyar bu mektubu bana gösterdi ve aynı şeyin yazıldığını ben de okudum. Sonra ihtiyar: "O günden bugüne her yıl hacca gittim ve yaptığım hacların sayısı yetmiş üçe ulaştı." diyerek sözünü tamamladı. *Zehrâtü'r-Riyâd* isimli eserde böyle yazmaktadır.

el-Eşbah ve'n-Nezâir'de şöyle denilmektedir:

Müslümanlar'ın istifâde edeceği ordugâh, medrese ve tekke gibi binâlar yapmak ikinci bir hacca gitmekten ve nâfile hac, nâfile sadakadan daha fazîletlidir. Farz olan haccı îfâ etmek, anne babaya itâatten önce gelir, nâfile hacc ise öyle değil. Zenginin haccı, fakirinkinden efdaldir. Çünkü zengin, üzerine farz olduğu için fakir ise mecbûri olmaksızın kendi isteğiyle hacca gitmektedir. Farz olan ibâdet ise nâfile olandan dâima üstündür.

Akıllı kimseye gereken Beytullah'ı ve onu ziyâreti kasdetmesidir. Maddî durumu müsâid olmasa da her hâl ve himmet ile bunu istemelidir. Çünkü mühim olan sadece

kalıbın değil, kalbin de gayb âlemine doğru yönelmesidir. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle gelmiştir:

Senin meylin deve dikeni ve kum tarafınadır.
Ölü kum ve dikenden gül toplamaya kalkarsın.

et-Te'vîlâtü'l-Kaşaniyye'de şöyle gelmektedir: *"Safâ"*dan maksad kalb, *"Merve"*den maksad ise nefistir. Kalb ve nefis, Allah'ın dîninin işâretlerindendir. Bu dînin kalble ilgili menâsiki yakîn, tevekkül , rızâ ve ihlâs; nefisle ilgili olanları ise sabır, şükür, zikir ve fikirdir. Küllî ve zâtî bir yok oluşla; vahdet-i zâtî makamına ulaşıp İlâhî huzûra giren, cemâl ve celâl nûrlarında fenâya ermek sûretiyle müşâhede makamına ulaşan kimsenin imkân bulduktan sonra kendisine bağışlanan hakkanî varlıkla, kalb ve nefs arasında gidip gelmesi husûsunda bir günah yoktur. Seyr ü sülûkunu ikmâl edip bakâ billâh derecesine ulaşan kimse, kalb makamında tekmil, ta'lîm, irşâd ve halka şefkat bakımından; nefs makamında ise güzel ahlâk, iyilik, takvâ, zayıf ve miskinlere yardım ve gayret tahsîli açısından hayır işlerse şüphesiz Allah bunun, karşılığını fazlasıyla verir. **Kaşânî**'nin sözü burada sona erdi.

Bir Arap şâiri şöyle söyler:

Ey nimetleri görülen, zâtı gizli olan Allah!
Sen su gibisin, biz değirmen.
Sen rüzgâr, biz ise o rüzgârın savurduğu tozlar gibiyiz.
Tozlar açıkta görüldüğü halde rüzgâr gizlidir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ
لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾

159. İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidâyet yolunu gizleyenlere hem Allah hem de bütün lânet ediciler lânet eder.

Tevrat'ta, sâdece bilginlerin değil, bütün herkesin şüphe etmeksizin anlayabileceği bir tarzda, Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamberliği, "recm olayı", "kıblenin değişimi", "haram ve helâl" gibi mevzuları açıklayan, Hz. Peygamber'in peygamberliğine inanmanın ve O'na uymanın gerekliliğini bildiren âyetlerimizi gizleyenler vardır. İşte onları, Allah rahmetinden uzaklaştırır. İns ve cinnin mü'minlerinden ve meleklerden bütün lânet ediciler onlara, *"Allah'ın lâneti üzerinize olsun."* diyerek bedduâ ederler.

Bu âyet, Yahûdî reisleri ve âlimleri veya dînin ahkâmından bir şey gizleyen herkes hakkında nâzil olmuştur. Lâfzın umûmî olması bakımından ikinci görüşü kabûl etmek daha uygundur. Çünkü hükmün umûmî oluşu sebebin husûsîliğini gerektirmez.

Gizlemek anlamına gelen *"ketm"* ve *"kitman"* kelimeleri, geniş anlamıyla;

açıklamasına ihtiyaç duyulan bir şeyi kasden gizlemek ve açıklamamak demektir. Bu, bazen bir şeyi sadece gizlemek ve üzerine örtmekle; bazen de yahûdî âlimlerin Hz. Peygamber (s.a.)'in vasıfları ve başka husûslarda yaptıkları gibi, bir şeyi yok edip yerine başka bir şeyi koymakla olur.

İbnu'ş-Şeyh, *el-Havâşî*'de şöyle demiştir: *"Beyyinât"*tan murad, aklî deliller değil, peygamberlere indirilen kitaplar ve vahiy'dir. Çünkü *"hüdâ"* ifâdesi, aklî ve naklî bütün delilleri içine alır. Allah Teâlâ'nın *"hüdâ"* kelimesinden sonra *"Biz onu kitapta açıkça belirttik..."* kaydını getirmesi, ne *"beyyinât"* ve *"hüdâ"*nın aynı şeyler olduğunu, ne de aralarındaki atıf harfinin, iki lâfzın birbirinden tamamen farklı mânâ taşıdığını belirtmek için geldiğini gösterir. *"Hüdâ"*nın kitapta açıklanmış olması, onun, indirilen vahiy cümlesinden olduğunu kabûle götüreceği gibi, vahiyden istifade ile ortaya çıkarılan fayda, hikmetler olabileceğini düşünmeyi de engellemez.

İbn Mes'ûd (r.a.)'dan şöyle nakledilmiştir: İki kişi karşılıklı lânette bulununca (liân) lânet aralarından kalkar ve ikisinden hangisi bunu hakederse ona gider. Buradaki mânâya göre, Hz. Peygamber (a.s.)'in Tevrat'ta geçen sıfatlarını gizleyen Yahûdîler'e döner.

Bir başka görüşe göre *"Lânetçiler"*den maksad, "Allah'ım, kötülükleri sebebiyle üzerimize yağmur düşmeyen Benî Âdem'in isyankârlarına lânet et." diyerek isyankârlara lânet okuyan hayvanlar ve haşerâttır.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ
وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

160. Ancak tevbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar başkadır. Zira ben onların tevbelerini kabûl ederim. Ben tevbeyi çokça kabûl eden ve çokça esirgeyenim.

Bildiklerini gizlemekten ve diğer tevbe edilmesi gereken şeylerden tevbe edenlerin, ifsâd ettiklerini telâfî ile ıslaha çalışıp Allah'ın kitaplarında bildirdiği hükümleri insanlara açıklayanların tevbesini Allah kabûl eder. Âyetten anlaşıldığına göre, tevbe ettikten sonra yapılan bozuklukların ıslahı gerekir. Meselâ birisini şüpheye düşürerek herhangi dînî bir konuda yanlış anlayışa sebeb olanın bu şüpheyi gidermesi gerekir. Daha sonra da tevbesinin tamam olması için Allah'ın açıklanmasını istediği hususları halka açıklaması gerekir. Hâsılı gerçek tevbe, ancak yapılmaması gereken şeyleri terketmek ve gerekeni de yapmak sûretiyle olur.

İşte bu tarzda samîmî olarak tevbe edenlerin tevbelerini kabûl eder, günahlarını afv ile üzerlerine rahmetimi indiririm. Zîrâ "tevbe" kelimesi (أتوب) veya (توّاب) şeklinde Allah'a isnât olununca "kabûl" mânâsı taşır. Tevbenin kabûl olması ise tevbe edenin günahının bağışlanmasını, dolayısıyla azâbtan kurtulmasını gerektirir. Şüphesiz ben

tevbeleri çokça kabûl eden ve bol bol rahmet eden bir Allah'ım.

Allah Teâlâ, yaşarken lânetlenenlerin öldükten sonra da nasıl lânetlendiklerini belirtmek üzere şöyle buyuruyor:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَٰئِكَةِ
وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾

161. ***(Âyetlerimizi)*** **inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın meleklerin ve tüm insanların lâneti onların üzerinedir.**

"Bildiklerini gizleyip tevbe etmemek sûretiyle küfürlerinde ısrarla devam eden ve bu hâl üzere ölen kimseler, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramışlardır. Dünyâda ve âhırette ebedî lânete müstehak olanlar sadece onlardır."

Burada insanlardan, lânet edenlerden maksad, mü'minlerdir. Çünkü insaniyetten istifâde ettiklerinden ötürü hakikatte insan denilmeye lâyık olanlar mü'minlerdir. Kâfirler ise hayvanlar gibidirler, hatta onlardan daha şaşkın haldedirler. Bu sebeple Allah katında değere şâyân bir yönleri yoktur. Diğer bir görüşe göre *"nâs"*, *"âmm"* bir kelimedir. Mü'mini, kâfiri içine alır. Çünkü kıyâmet günü kâfirler, birbirlerine lânet ederler. Allah Teâlâ da onlara lânet eder. Sonra melekler, sonra da insanlar lânet ederler. Zâlim kimse, zâlimlere lânet eder. Kendisi zâlim olduğu halde zâlimlere lânet eden kişi, kendine lânet etmiş olur.

خَالِدِينَ فِيهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

162. Onlar ebediyen lânet içinde kalırlar. Artık ne azâbları hafifletilir ne de onların yüzlerine bakılır.

Bunlar sürekli olarak cehennemde kalmak sûretiyle dâimî olarak Allah'ın rahmetinden uzak kalacaklardır. Yâni ebedî olarak lânetlenmişlerdir. Azâbları çok ve acıklıdır, ne üzerlerinden kaldırılır, ne de hafifletilir. Onlara tekrar dünyaya dönmeye, tevbe etmeye ve mâzeret beyân etmeye süre tanınıp müsâade edilmez. Başka bir ifâde ile onlar, sürekli olarak azâblandırılırlar. Tattıkları azâb, bir benzerine veya daha şiddetlisine bitişmek sûretiyle devam eder. Orada istirâhat etmeleri için bir an dahi mühlet verilmez. Âyette geçen "*Nazar*"dan maksad "beklemek" anlamına gelen "*intizâr*"dır. O zaman mânâ şöyle olur: Onlar mâzeret beyân etmek için bekletilmezler. Ya da kendilerine rahmet nazarıyla bakılmaz. Onların niyetleri, şâyed yaşasalar, ebedî olarak putlara ibâdet etmek olduğu için, bu niyetlerine mukabil ebedî olarak cehennemde kalıp azâbını tadacaklardır.

Bunlar, durumlarına göre cehennemin çeşitli tabakalarına yerleştirilirler. Küfürlerine

göre azâblarının şiddeti de artar. Çünkü ameller gibi, niyetler de farklılık arzeder. Hikmet gereği terbiye vâcibtir. Kâfirler, Allah hakkında yanlış îtikâda sahip olmak sûretiyle kötülük yaptıklarından, ebedî olarak cehennemde kalmak ve asla cennete girememekle cezâlandırılırlar. Nitekim bir Farsça şiirde ne güzel söylenmiştir:

Beyinsizlere te'dîb fayda sağlar, nitekim
Delilere deliliklerini izâle için şerbet içirirler.

Yahûdîleri, Hz. Peygamber (s.a.) hakkında bildiklerini gizlemek şeklinde birtakım davranışlara sevkeden âmil, dünyâ hırsı ve baş olma arzûsudur. Zira onlar, câhil halk tabakasından elde ettikleri kazancın yok olmasından korkuyorlardı. Tabiî bu korkuları, onların tepe taklak cehenneme yuvarlanmalarına engel olamamıştır.

Şöyle bir olay anlatılır: Zamânın birinde, biri mü'min diğeri kâfir, iki kişi beraberce balık tutmaya çıktılar. Kâfir, kendi ilâhlarının adını anarak bolca balık tuttu. Mü'min ise Allah'ın ismini çokça zikrettiği halde bir tane dahi tutamadı. Mü'min nihâyet güneş batarken bir balık tutabildi. O da elinden kaçıp suya düştü. Akşamleyin kâfir, ağı balık dolu eve dönerken mü'minin eli boştu. Mü'minin omuzunda bulunan görevli melek bu duruma çok üzüldü. Göğe çıkıp Allah Teâlâ kendisine mü'min kulun cennette varacağı yeri gösterince melek: "Vallahi onun varacağı yer burası olunca başına gelen durum ona bir zarar vermez" dedi. Sonra Allah Teâlâ ona, kâfir kulun cehennemde varacağı yeri gösterdi. O zaman: "Vallahi varacağı yer burası olunca kazandığı dünyâlık ona bir fayda sağlamaz." dedi. Bu hâdise, *Şerhu'l-Hutab* isimli kitapta zikredilmiştir.

Şiirde gelmiştir ki:
Sevgilinin gözü gaflet uykusunda, bülbül ise yüz visâl buldu.
Uyuyanın görmeyen gözü, hasedçi uyanıklardan daha iyidir.

Cehennem azâbının ne olduğunu gerçekten bilen bir kimse, asla günah işleyemez. İçerisinde yılan bulunması muhtemel bir deliğe elimizi sokmaktan korkarız ama, neden cehennemin şiddetli azâbını bildiğimiz halde günah işlemeye cür'et ederiz?

Yahûdî âlimleri, gerçekler ortaya çıkıp bildikleri de kendilerine fayda sağlayamadığı için, hem kendileri saptılar, hem de insanları saptırdılar. Allah Teâlâ onları bu sebeple yardımsız bırakarak rahmetinden kovdu.

Halisâ isimli eserde şöyle zikredilmiştir: "Hiçbir kavim, kendi yaptığı zulümle helâk olmamıştır, olmayacaktır da. Kavimleri helâk eden yöneticilerinin zulmüdür."

Hz. Üftâde (k.s.) şöyle der: Mürîdleri irşâd ve terbiye etme husûsunda da durum böyledir. Tâliblerin fesâd ve sapıklığı, mürşidlerinin fesâdından kaynaklanır. Mürşid, sırat-ı müstakîm üzere oldukça Allah tâlibi sapıklıktan korur. Zira bir kavme belânın gelmesi, reislerinin bozukluğundandır.

Hikâye edildiğine göre Havvâ vâlidemiz, yasak ağaçtan ilk olarak yalnız başına yiyince herhangi bir şey olmadı. Fakat Âdem (a.s.)’in ondan yemesi üzerine ikisi birlikte cennetten çıkarıldılar. Nefislerine ve başkalarına zulmeden riyâset ehline ve baş olma sevdalılarına yazıklar olsun! Çünkü onlar, Allah’dan ve O’nun rahmetinden uzak kalacak ve cehennem ateşine atılacaklardır. Allah’ım, sen bizleri böyle bir durumdan koru; âmin!

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّح۪يمُ ﴿١٦٣﴾

163. İlâhınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir.

Ey İnsanlar! Sizin ibâdet etmenize lâyık ve hak sahibi olan ilâhınız Allah, ilâhlıkta tektir. Bu hususta O’nun hiçbir ortağı yoktur. O’ndan başkasının ilâh olarak isimlendirilmesi doğru değildir. Çünkü O’ndan başka mâbûd yoktur.

“O’ndan başka ilâh yoktur.” ifâdesi, Allah’ın ilâhlıkta tek olduğunu pekiştirmekte, ibâdet edilmeye lâyık olmasa da başka birtakım ilâhların olabileceği şüphesini zihinlerden uzaklaştırmakta ve şu mânâyı anlatmaktadır: “İşte siz Allah’ı böyle tanıyınız. Devamlı olarak O’na ibâdet ediniz. O’ndan başkasından ne korkunuz, ne de istekte bulununuz ve O’ndan başkasına asla kulluk etmeyiniz.”

İsimler iki kısımdır. Zâhir isimler, zamîr isimler. (هُوَ) kelimesi de bir zamîr isimdir. Yalnız zamîr olması, onun isim olmasını engellemez. **İmam Fahreddin Râzî**, *et-Tefsîru’l-Kebîr*’de bu kelimenin ismiyeti hakkında açıklama yapmıştır. Geniş bilgi için oraya bakılabilir.

Hakikat ehline göre (هُوَ) *“Hû”* kelimesi hâlis isimdir. Çünkü Allah’ın tek olan zâtına delâlet eden, zâhir veya zamîr her kelime onlara göre hakîkî isimdir. Bundan dolayı bu ismin başına harf-i târif getirilerek “âlemü’l-hüviyye” denilmiştir.

Mesnevî’de gelmiştir ki:

İsm-i “Hû” olmadan nefsin hevâsından kim kurtulabilir?
Ey O’nun adıyla “Hû” ismiyle kânî ve mutmain olan!
Sen, hakikati olmayan hiçbir ad gördün mü?
“Gül”; “gâf” ve “lâm” harflerini söylemekle gül olur mu?
Sen “Hû” ismini söylerken yürü git de müsemmâyı ara!
O müsemmâ ne yukarıdadır, ne de aşağıda su içindedir.
Eğer harf ve isimden geçip âlem-i ulûhiyete ermek dilersen,
Nefsini görmekten, benlik duygusundan temizlemelisin.
Demir gibi demirliğini ateşle renksiz eyle, demirlikten çık ateş ol.
Riyâzet sâyesinde kalb aynasını paslardan temizlemeye bak!
Benliğini benlik vasıflarından saf ve temiz hale getir ki

Âlem-i hüviyyet gibi vasıfsız ol ki kendi zâtını görebilesin.
Peygamberlere has olan ilmi gönlünün derinliklerinde bulasın.
İlm-i ledün, kitapsız, yardımcısız ve ustasız öğrenilir.
Bu ilmin kaynağı makam-ı Hû'dur ve ordan vâsıtasız alınır.
Çünkü bu ilim kadın berberinin verdiği renk gibi sun'î değildir.

"O rahmândır, rahîmdir." Asıl ve fürû, büyük ve küçük bütün nimetleri veren O'dur. O'ndan başka hiçbir kimse bu sıfata lâyık değildir. Çünkü O'ndan başka her şey, ya nimettir veya nimet verilendir. Bu da gösteriyor ki, O'ndan başkası ne ilâh olmaya, ne de ibâdet edilmeye lâyık olabilir. Allah'ın rahmân ve rahîm oluşu, O'nun vahdâniyyetine delîl teşkil etmektedir.

Esmâ binti Yezid (r.a.) şöyle der: "Ben Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğunu işittim: *"Şu iki âyette Allah Teâlâ'nın "ism-i âzam"ı zikredilmektedir. Bunlardan birisi:*

"İlâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O rahmândır." (el-Bakara, 2/163) âyeti ile, ***"Hayy ve Kayyûm olan Allah ki, Ondan başka tanrı yoktur."*** (el-Bakara, 2/155) âyetidir.[49]

Müşriklerin, Kâbe'nin etrafında üçyüz altmış tane putları vardı. Bu âyeti duyunca taaccüb edip: "Bu kadar insanı tek bir ilâh nasıl idâre edecek? Eğer Hz. Muhammed (s.a.) sadece bir ilâhın varlığı iddiâsında doğru ise bize doğruluğunu ispatlayacak bir delîl getirsin." dediler. Bunun üzerine aşağıda gelecek olan Bakara sûresinin 164. âyet-i celîleleri nâzil oldu:

---

[47]. Hadîslerde verilen sayılar çoğu zaman kesretten kinâyedir. Mekke insanlığın en eski yerleşim merkezidir. Peygamberlerin çoğunun Ortadoğu bölgesinde yaşadığı düşünülürse hadîsdeki ifâdenin Safâ ve Merve'nin önemine dikkat çektiği anlaşılır.

[48]. *Ebû Dâvud,* vitr, 23; *Tirmizî,* Deavât, 64; *Dârimî,* Fezâilü'l-Kur'ân, 14; *Müsned,* VI, 461.

[49]. *Dârimî,* Fezâilü'l-Kur'ân, 14; *Müsned,* VI, 461.

TEVHİD ÇAĞRISI

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ
الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ
مَاءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ
الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ
كَحُبِّ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ
يَرَوْنَ الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾
اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ
الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا
تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ
بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

164. Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için *(Allah'ın varlığını ve birliğini isbatlayan)* birçok deliller vardır.

165. İnsanlardan bazıları Allah'dan başkasını Allah'a denk tanrılar edinir de onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a olan sevgileri ise *(onlarınkinden)* çok daha fazladır. Keşke zâlimler azâbı gördükleri zaman *(anlayacakları gibi)* bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azâbının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi.

166. İşte o zaman *(görecekler ki)* kendilerine uyulup arkalarından gidilenler, uyanlardan hızla uzaklaşırlar ve *(o anda her iki taraf da)* azâbı görmüş, nihâyet aralarındaki bağlar kopup parçalanmıştır.

167. *(Kötülere)* uyanlar şöyle derler: Ah, keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık! Böylece Allah onlara, işlerini, pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar artık ateşten çıkamazlar.

❀

İnsan aklının anlamaktan âciz kaldığı nice sanat, incellik ve güzellikleri taşıyan göklerin ve yerin yaratılmasında Allah'ın birliğine delâlet eden pek çok delîl vardır. *"Gökler"* anlamındaki *"Semâvât"* cemî; *"yeryüzü"* anlamındaki *"arz"* ise müfred olarak getirilmiştir. Çünkü her semânın cinsi birbirinden farklıdır. Biri diğerinin cinsinden değildir. İki semâ arasında beşyüz senede kat'edilecek bir mesâfe vardır. Veya her semânın feleği değişiktir. Buna rağmen bütün arzlar, tek cins maddeden yaratılmıştır. O da topraktır.

İbn Temcîd, *Havâşî*'de şöyle demiştir: Filozoflara göre her gök, bir üst göğe bitişiktir. Fakat "Arş" diye isimlendirilen dokuzuncu gök, herhangi bir feleğe bitişik değildir. Çünkü onun üst tarafında bize göre sonsuz bir boşluk ve uzaklık vardır. Filozoflara göre ise ne boşluk, ne de doluluk vardır. Hakîkî bilgi, Allah katındadır.

"Gece ile gündüzün peş peşe gidip gelmesinde," artıp eksilmesinde ve birinin karanlık diğerinin ise aydınlık olmasında Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren pek çok deliller vardır.

"İnsanların faydasına olan şeyleri denizde taşıyarak yüzüp giden gemilerde" de pek çok ibretler vardır. Çünkü ağır ağır gemiler hafif ve latîf olan su üzerinde batmadan yürümekte ve basît bir rüzgârla gidip gelmektedir. Bu gemiler insanlara fayda sağlayacak mallarla ve maddelerle akıp gider. İnsanlar, binmek ve ticâret için mallarını taşımak sûretiyle bunlardan istifâde eder. Fakat herkes gemilerle ticâret yapmak için mal taşımaz. Bu bakımdan bütün insanlara nasıl faydalı olur? Mal götürenler onu satıp kâr kazanarak, diğerleri ise bu malları satın alıp kullanarak fayda elde eder. Gemiler de bu iş için vâsıta görevi görürler.

Allah Teâlâ'nın gökten indirdiği ve kendisiyle tabiatı gereği bitkilerinin gitmesi ve yapraklarının kuruyup dağılması sebebiyle kupkuru hale gelmiş yeryüzünü çeşitli ağaçlar, bitkiler ve çiçekler bitirerek canlandırıp yeşillendiren suda da pek çok ibretler vardır.

"*Semâ*, yağmur semâdan buluta, buluttan da yere iner." sözüne binâen *"felek"* mânâsına gelebildiği gibi insandan yukarı olan her şeye *"semâ"* denilmesi bakımından üst yön anlamını da taşır. Çatı için Arapça'da "evin semâsı" ifâdesinin kullanılması buna örnektir.

İbn Şeyh, *Havâşî*'de şöyle demektedir: Üzerinde çeşitli bitkiler yetişmesi sebebiyle yeryüzünün canlılık ve güzellik kazanması, bir canlının hayatına benzetilmiştir. Çünkü bir cisim diri olunca onda gelişme, olgunlaşma ve güzelleşme söz konusu olur. Bitki yetiştirme kuvvetine ve kabiliyetine sahip olan arz da böyledir.

Allah Teâlâ'nın yeryüzünde, akıllı veya akılsız her türlü canlıyı yaymasında varlığına ve birliğine şâhid pek çok deliller vardır.

(بَثَّ) "yaydı" fiili önce geçen (أَحْيَا) "diriltti" fiiline mâtuftur. Aradaki münâsebet şudur: Canlıların yaratılıp yayılması, yeryüzünün yağmur ile diriltilmesinden sonra olur. Çünkü canlılar su ve yiyecek türü bir şey olmadan yaşayamazlar.

Rüzgârların doğudan ve batıdan, kuzeyden ve güneyden; her bir yönden sıcak veya soğuk, sert veya yumuşak, bitkileri aşılamak veya kısırlaştırmak için estirilmesinde de pek çok ibretler vardır. Rüzgâr esince bazen yağmuru müjdeler ve rahmete vesîle olur. Bazen de azâb getirir. Bütün bunlar Allah'ın varlığına ve birliğine delîldir.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Allah'ın ordularının en büyüğü rüzgâr ve sudur. Rüzgâr nefisleri rahatlatması sebebiyle *"rîh"* diye isimlendirilmiştir."

Vekî b. Cerrâh şöyle demiştir: "Rüzgâr ve sinekler olmasaydı dünyâ kokardı."

Kadı Şüreyh şöyle demiştir: "Rüzgâr ya bir hastayı iyileştirmek veya bir iyiyi hasta yapmak için eser."

Abdullah b. Amr b. As (r.a.) şöyle demiştir: Sekiz çeşit rüzgâr vardır. Bunların dördü rahmet dördü de azâbtır. Rahmet olanlar; tatlı ve hoş esen (nâşirât), yağmuru müjdeleyen (mübeşşirât), bitkileri ve ağaçları aşılayan (levâkıh) ve toprağı v.s. esip savuran (zâriyât) rüzgârlarıdır. Azâb olanlar ise karada sarsar ve akîm, denizde âsıf ve kâsıftır. Akîm, ne bir bulutu ne de bir bitkiyi aşılar. Bilakis bunları kısırlaştırır. Âsıf, çok şiddetli eser, çatıları ve çadırları söküp götürür.

Yer ile gök arasında Allah'ın emrine âmâde ve O'nun istediği yöne akıp giden bulutların döndürülüp dolaştırılmasında da bakıp düşünerek ibret alacak kimseler için Allah'ın yüce kudretine, üstün hikmetine, geniş rahmetine delâlet edecek ve O'nun tek ilâh olduğunu gösterecek pek çok büyük deliller vardır.

Bulutlar gökle yer arasında dolaşırlar. Ne yere inerler ne de uçup giderler. Halbuki yapıları itibarıyla ya inmeleri ya da yükselip gitmeleri gerekir. Hafif ve latîf cisimler yükselirler, ağır cisimler ise yere inerler. Başka bir alternatif yoktur. Fakat her şeye kâdir olan Allah bunları, bir hikmete bağlı olarak yerle gök arasında tutmaktadır.

İşte bütün bunlar Allah'ın kudretinin ne kadar büyük ve hikmetinin ne kadar şaşırtıcı olduğunu, rahmetinin Rablığına yakışacak derecede geniş olduğunu gösteren delillerdir. İnsanlar iyice düşünmeli, bunları yaratanın var ve bir olduğuna delîl saymalıdır.

Âyet, Allah'ın tek ilâh olduğunu isbât sadedinde Hz. Peygamber (a.s.)'den delîl isteyen müşriklerin ne kadar câhil ve akılsız olduklarını belirtmektedir. Eğer akılları çalışsaydı, bütün bu olaylar onlara delîl olarak yeterdi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Bu âyet-i kerîmeyi okuyup da ona itibar etmeyen kimselere yazıklar olsun."*[50]

"Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır, O'ndan başka ilâh yoktur." (el-Bakara, 2/163) âyeti tevhîd konusunda Hak cihetinden ilk makamı gösterir. Çünkü Allah bu âyetle kendi zâtını birlemektedir. Bizim tarafımızdan tevhîdin ilk makamı, Allah'ı fiillerde birlemektir (tevhid-i ef'âl). Fakat Allah'ın zâtını birlemek (tevhid-i zât), insanların anlayışının ötesinde kalması sebebiyle tevhid-i zât mertebesinden *"O rahmândır, rahîmdir."* buyurarak tevhid-i sıfat mertebesine; oradan da varlığına ve birliğine delîl göstermek üzere *"Şüphesiz semâvât ve arzın yaratılmasında deliller vardır."* buyurarak tevhid-i ef'âl mertebesine inmiştir. Bu izah, *et-Te'vîlâtü'l-Kâşâniyye'de* geçmektedir.

Göklerin ve yerin yaratılması, gece ve gündüzün peşpeşe getirilmesi v.s. gibi âyet-i kerîmede belirtilen husûslar, insanın lehine Allah'ın rahmân ve rahîm sıfatının bir neticesidir. Yâni bunlardan her biri, Allah'ın varlığının delillerinden birini göstermek için yaratılmıştır. Fakat yaratılan bu şeylerin, kendilerine yerleştirilen delillerden hiçbir istifâdeleri yoktur. Bütün fayda insan içindir. Çünkü insanlar delilleri düşünüp anlayabilecek bir yapıya sahiptirler. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: ***"Ufuklarda ve kendi nefislerinde insanlara âyetlerimizi göstereceğiz ki O'nun gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun."*** (Fussilet, 41/53)

Bütün âlem, içindekileriyle beraber, insan için yaratılmıştır. Çünkü âlem Hakk'ın delîllerinin mazharıdır. Bu görülen delillerden maksad, insandır. İnsan da, Hakk'ın mârifetinin mazharıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu husûsa işâret edilerek şöyle buyurulmuştur: ***"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler (beni tanısınlar) diye yarattım."*** (ez-Zâriyât, 51/56) Eğer Allah Teâlâ tanınmak murâd etmeseydi insanı, insan olmayınca da kâinâtı yaratmazdı. Nitekim Hak Teâlâ, Peygamberimiz (s.a.) için: *"Eğer sen olmasaydın kâinâtı yaratmazdım."*[51] buyurmuştur.

Kâinât, Hakk'ın kemâl ve celâl tecellîlerinin yansıdığı bir aynadır. Bu aynadaki tecellî ve delilleri müşâhede edip seyredecek olan ise insandır. İnsan, kâinât aynasının içindekileriyle beraber yansıdığı bir diğer aynadır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Kendi nefislerinizde de ibretler vardır. Görmüyor musunuz?"*** (ez-Zâriyât, 51/21) buyurarak buna işâret etmiş ve Hz. Peygamber (s.a.)'in *"Nefsini bilen Rabbini bilir."*[52] hadisini doğrulamıştır. Çünkü insanın nefsi, Rabbinin cemâlinin aynasıdır. İnsandan başka hiçbir varlık, kâinât ve nefis aynasında Rabbinin durumunu müşâhede edemez. Bu da yine Allah'ın irâdesi ve göstermesi ile olmaktadır. Ey Miskin! Nefsinin ne olduğunu bil ki, Rabbinin ne olduğunu bilesin!

Göklerin ve yerin içindekileriyle beraber insan için yaratıldığına bir başka delîl de Hz. Peygamber (s.a.)'in: *"Yeryüzünde Allah, Allah diyecek kimse kalmayıncaya kadar kıyâmet kopmayacaktır."*[53] hadis-i şerîfidir. Yâni, Allah Allah diyen en son kişi ölünce kıyâmet kopacak ve yer ile gökler alt üst olacaktır. Çünkü bunların varlığı insanın varlığına bağlıdır. İnsan gidince bunlar da gider. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de de böyle geçmektedir.

Sâlikin, gerçek mânâda Allah'ı zikrederek O'na vâsıl olması gerekir. Çünkü tevhid, bâtılı ve ağyârı nefyeder, ortadan kaldırır.

İmrân b. Husayn şöyle bir rivâyette bulunmuştur: "Rasûlullah (s.a.) babam Husayn'a: *"Kaç tane ilâha kulluk ediyorsun?"* diye sorunca babam: "Altısı yerde ve biri gökte olmak üzere yedi ilâha tapıyorum." dedi. Peygamberimiz: *"Azâbından korkarak ve faydasını umarak hangisine ibâdet ediyorsun?"* diye sordu. O da: "Göktekine" şeklinde cevap verince Rasûlullah (s.a.): *"Sana gökteki ilâh yeter."* buyurarak onu tevhid inancına çağırdı. Sonra: *"Ey Husayn! Eğer müslüman olursan sana faydalı iki*

söz öğreteceğim.” dedi. Husayn müslüman oldu ve: “Ya Rasûlallah, bana o iki sözü öğret.” diye talepte bulundu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz ona:

اَللّٰهُمَّ اَلْهِمْنِى رُشْدِى وَاَعِذْنِى مِنْ شَرِّ نَفْسِى

“Allah’ım! Bana doğruyu ilham et ve beni nefsimin şerrinden koru, de.”[54] buyurdu.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَاداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبّاً لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ
الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعاً وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾

165. İnsanlardan bazıları Allah’dan başkasını Allah’a denk tanrılar edinir de onları Allah’ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah’a olan sevgileri ise *(onlarınkinden)* çok daha fazladır. Keşke zâlimler azâbı gördükleri zaman *(anlayacakları gibi)* bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azâbının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi.

Endâd “nidd” kelimesinin çoğulu olup birbirine benzeyen putlar mânâsını taşır. Müşriklerin bozuk anlayışlarına göre taptıkları putlar Allah’a eşti ve O’na benzemekteydiler. Çünkü onlardan fayda ve zarar umuyorlardı. İsteklerini onlara arzediyorlar ve kurbanlarla onlara yaklaşmaya çalışıyorlardı.

(يُحِبُّونَهُمْ) ifâdesinde putlar hakkında, akıllılar için olan (هُمْ) zamiri kullanılmıştır. Bu, müşriklerin putlarını akıllı varlıklar olarak vasıflandırmalarına veya bu putların, itaat ettikleri reisler olması ihtimaline dayanmaktadır.

Kâdî Beyzâvî şöyle demiştir: *Endâd*, yukarıda zikredilenlerden daha geniş bir mânâya sâhibtir. O, insanı Allah’dan alıkoyan her şeydir. Nitekim, sûfîler ve ârifler şöyle demektedir: Allah’dan başka kalbini meşgul ettiğin her şeyi O’na ortak yapmışsın demektir. Şu âyet-i kerîme buna delâlet eder: ***“Hevâsını*** (kötü duygularını) ***tanrı edineni gördün mü?”*** (el-Câsiye, 45/23)

Onlar Allah’ı sevdikleri gibi bu putları seviyorlar ve tâat ve ta’zîmde Allah ile onları eşit tutuyorlardı. Buradaki teşbîhten murâd tesviye; yâni eşit tutmadır. Yalnız saygı ve ta’zîmdeki bu eşit tutma onların: ***“Andolsun ki onlara, gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, muhakkak “Allah” derler.”*** (ez-Zümer, 39/38) âyetinde de ifâde ettiği şekilde, Allah’ın rubûbiyetini ikrâr etmelerine münâfi, aykırı değildir.

“Muhabbet” kelimesi, buğday ve arpa tanesi gibi tane veya tohum mânâsına gelen *“habb”* kökünden alınmıştır. Her ikisi de acâib ve garib gelişmelerin başlangıç noktasını teşkil etmesi sebebiyle süveydâ-yı kalb dediğimiz nokta, bildiğimiz taneye

benzetilmiştir. Fakat bu kalb için kullanılınca “kalbin meyli” mânâsını taşır. Çünkü kalb sürekli bir arzu ve meyil içindedir. Kulun Allah’a olan muhabbeti, emirlerini tutmak ve nehiylerinden kaçınmak sûretiyle devamlı O’na tâat içinde olmayı istemesidir. Allah’ın kula muhabbeti ise ona ikramda bulunmayı, onu tâatinde kullanmayı ve onu kötülüklerden korumayı irâde buyurmasıdır.

Sonra mü’minlerin muhabbetini müşriklerinkinden ayırarak, îmân edenlerin Allah’a duydukları sevginin, kâfirlerin putlarına olan sevgisinden daha şiddetli olduğunu belirtmiştir. Çünkü mü’minlerin Allah’a olan sevgi ve muhabbetleri asla kesinti kabûl etmez. Müşriklerin putlara olan sevgisi ise bozuk bazı maksadlara bağlı olduğu için ufak tefek sebeblerle yok olmaya mahkûmdur. Bu yüzden müşrikler belâ ve musîbet zamanlarında putlarını bırakıp Allah’a dönerek O’na yalvarıyorlardı. Bazen bir puta belli bir zaman tapıyorlar, fakat hoşlarına giden başka bir put görünce öncekini bırakıp buna bağlanıyorlardı. Rivâyet olunduğuna göre Bâhile adında bir kadın kendisi için yiyeceklerden bir put yapmıştı. Müşrikler de kıtlık yılında bunu yemişlerdi.

Allah’a eşler koşup onları mâbûd yerine koymak sûretiyle zulme düşenler keşke putlarının hiçbir güce ve kuvvete sahip olmadıklarını; bilakis her şeyde olduğu gibi sevap ve azâb bakımından da bütün güç ve kudretin Allah’a âid olduğunu bilselerdi -ki bunlar kıyâmet gününün azâbını görünce Allah’ın zâlimlere verdiği cezânın ne kadar şiddetli olduğunu anlayacaklar- putlara itâattan târifi imkânsız bir tarzda pişman olup vazgeçerlerdi.

“Allah, azâbı pek şiddetli olandır.” cümlesi *“Bütün kuvvet Allah’ındır.”* cümlesine bağlı olup ifâdeyi daha güçlü kılmakta ve işin ehemmiyetini ortaya koymaktadır. Çünkü sadece kuvveti Allah’a tahsîs etmek O’nun azâbının şiddetli olacağını gerektirmez. Zira Allah Teâlâ, gücü yettiği halde affetmek sûretiyle azâb etmekten vazgeçebilir.

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ
بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾

166. İşte o zaman *(görecekler ki)* kendilerine uyulup arkalarından gidilenler, uyanlardan hızla uzaklaşırlar ve *(o anda her iki taraf da)* azâbı görmüş, nihâyet aralarındaki bağlar kopup parçalanmıştır.

“Teberrî”, tahallus yâni bir şeyden temizlenip kurtulmak mânâsına gelmekle beraber, yakınında bulunmak istenmeyen şeyden ayrılıp uzaklaşmak anlamında da kullanılır.

Kıyâmet günü gelip de azâbı gördüklerinde kendilerine tâbî olunan reisler, dünyâda iken savundukları dâvânın bâtıl olduğunu itiraf ederek, kendilerine tâbî olanlardan uzaklaşırlar, onlara lânetle mukabelede bulunurlar ve aralarındaki bağlar kopup parçalanır.

Azâbın görülmesi, hem reislerin tâbîlerinden uzaklaşmasına; hem de aynı dine bağlı

olmaları, aynı soydan gelmeleri ve aynı sevgiyi paylaşmaları gibi çeşitli sebeblerle aralarında oluşan beraberliğin parçalanmasına sebeb olmuştur. İşte eğer bunlar dünyâda iken, âhırette böyle bir azâbın olduğuna inansalardı, gerçeği görür ve bâtıldan uzaklaşırlardı.

(بِهِمُ) kelimesindeki (ب) bâ harf-i cerr'i (فَاسْئَلْ بِهٖ خَبِيرًا) ***"Bunu bir bilene sor"*** (el-Furkan, 25/59) âyetindeki (ب)'de olduğu gibi (عن) mânâsındadır. Veya bu (ب) harfi, sebeb bildirmek için getirilip küfürleri sebebiyle kurtuluşa ermeyi umduklarından, sebeblerin ortadan kalkacağını ifâde etmektedir. Üçüncü bir ihtimâle göre ise bu "cerr" harfi fiili geçişli kılmak için kullanılmıştır.

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّاۜ كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ
اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْۜ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

167. ***(Kötülere)*** **uyanlar şöyle derler: Ah, keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık! Böylece Allah onlara, işlerini, pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar artık ateşten çıkamazlar.**

Tâbî olanlar, reislerinin kendilerinden uzaklaştıklarını görünce, dünyâda onlara uyduklarına pişman olup, keşke tekrar dünyaya dönebilsek ve bunların şu anda bizden kaçtıkları gibi biz de orada onlardan kaçsaydık ve onlara uymasaydık, derler.

Allah Teâlâ onlara, azâbın inişini ve birbirlerinden uzaklaşmalarını gösterdiği gibi, şiddetli pişmanlıklar doğuracak amellerini de gösterir.

Hasret, şiddetli pişmanlık ve üzüntü anlamında olup kalbin herhangi bir şeyden dolayı üzüntü ve elem duyması demektir. Gerçekten pişman olan, gücü kalmayan böylece kendisinden istifâde edilemeyen, bitkin, yorgun ve çaresiz kimsedir.

*"Hasr"*ın asıl mânâsı *"keşf"* yâni açmaktır. Sevdiği bir şeyi kaybeden ve kalbi ondan ayrı kalan kimse, pişmanlık ve üzüntü duyar.

Pişman olacak olanlar kâfirlerdir. Çünkü bunlar küfürleri sebebiyle iyi amellerinin boşa çıkmasına ve yaptıkları kötülüklere pişman olurlar. *"Keşke iyiliklerimiz yok olmasaydı, keşke günah işlemeseydik."* diye yakınıp dururlar.

Süddî şöyle demiştir: Kıyâmet günü kâfirlere cennet gösterilir. Onlar Allah'a itâat etmiş olanlara verilecek köşklere bakarlarken: "Eğer siz Allah'a itaat etmiş olsaydınız bu köşkler sizin olacaktı" denilir. Bunlar mü'minler arasında taksim edilince kâfirler son derece pişmanlık duyarlar.

"Ve onlar cehennemden asla çıkamayacaklardır." Çünkü zaten onlar bunun için yaratılmışlardır.

Rivâyet olunduğuna göre kâfirler cehenneme girince teker teker bütün organlarına

azâb edilir. Ya bir yılan sokar veya bir melek vurur. Melek cehennemliklerden birine vurunca; kırk günlük bir mesâfeden ateşin içine düşer. Sonra ateşin alevi onu kaldırır. Melek tekrar vurur, o tekrar batar. Bu durum sürekli olarak devam eder durur. Derileri de yandıkça tazelenir. Nitekim bu konuda, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: ***"Derilerinin her yanışında, azâbı tatmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz."*** (en-Nisâ, 4/56). Onlardan biri, susayıp içecek bir şey isteyince kaynamış su getirilir. Suyu yaklaştırınca yüzü suyun içine düşer. Ağzına koyunca dişleri dökülür. Karnına inince de bütün bağırsakları param parça olur. İşte bu tarzda ebedî olarak azâb çekerler. Orada ne ölebilirler, ne dirilebilirler, ne de oradan çıkabilirler.

"İman edenlerin Allah'a olan sevgileri pek kuvvetlidir. Çünkü önce Allah onları sevmiş, sonra da onlar Allah'ı sevmişlerdir. Şüphesiz Allah'ın şâhidlikte bulunduğu muhabbet en mükemmel bir muhabbettir." Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Allah onları sever, onlar da O'nu severler."*** (el-Mâide, 5/54) Ezelde Allah'ın muhabbetine lâyık olmayan kimseler O'nu sevemez. O'ndan başka şeylere gönül bağlarlar. Nefsinin eline düşen, nefsânî arzularına uyup onun sevdiğini sever ve isteklerini yerine getirmeye çalışır. Kâfirler işte böyledir. Bir kısmı bâtılı sevip ona tapıyor, diğer bir kısmı evlâdlarını sevip onlara tapıyor. Çocuk, eş ve mal sevgisi Allah'ı sevmeyi engeller. Allah'ı seven kişi O'ndan başka tapılan her şeye düşman gözüyle bakar. Nitekim, İbrâhîm (a.s.) şöyle demiştir: ***"Doğrusu onlar benim düşmanımdır. Benim dostum âlemlerin Rabbı olan Allah'tır."*** (eş-Şuarâ, 26/77)

Ezelde Allah'ın muhabbetine ehil olarak yaratılanları inâyet-i ilâhiyye kendisine çeker. Hak onda tecelli eder ve bu muhabbet o kişinin kalb aynasına akseder. Bu muhabbet vahdet âleminden gelmekte olup Allah'dan başkasına bağlılığı ve dolayısıyla her herhangi bir ortaklığı kabûl etmez. Allah'dan yüz çevirenler geçici bir sevgi ile putlarını sevmişlerdir. Mü'minler ise Allah'ı ebedî ve Rabbânî bir sevgi ve bütün varlıkları ile sevmişlerdir.

Allah'ım! Bizleri hakîkî muhabbet, yakîn ve temkîne ulaştır! Âmîn.

---

[50]. *Zebidi,* İthâf, IX, 47, 119.
[51]. *Aclûnî,* II, 214.
[52]. *Aclûnî,* II, 343.
[53]. *Müslim,* İman, 234.
[54]. *Tirmizî,* Deavât, 69.

HELÂL VE TEMİZ YİYECEKLER

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًاۘ وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ
بِالسُّٓوءِ وَالْفَحْشَٓاءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾
وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾
وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَٓاءً
وَنِدَٓاءًۜ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ
﴿١٧٢﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَٓا اُهِلَّ
بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ
وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًاۙ اُو۬لٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ اِلَّا النَّارَ
وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِۚ
فَمَٓا اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّۜ
وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍۚ ﴿١٧٦﴾

168. Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yeyin, şeytanın peşine düşmeyin; zirâ şeytan sizin açık bir düşmanınızdır.

169. O size ancak kötülüğü, çirkini ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.

170. Onlara *(müşriklere):* Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, "Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler?

171. *(Hidâyet çağrısına kulak vermeyen)* kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.

172. Ey îmân edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin, eğer

siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin.

173. Allah size ancak ölüyü *(leşi)* kanı, domuz etini ve Allah'dan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbûr kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayan çokça esirgeyendir.

174. Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi *(âhır zaman Peygamberinin vasıflarını)* gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yeyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyâmet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azâb vardır.

175. Onlar doğru yol karşılığında sapıklığı, mağfirete bedel olarak da azâbı satın almış kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!

176. O azâbın sebebi, Allah'ın kitabı hak olarak indirmiş olmasıdır. *(Buna rağmen farklı yorum yapıp)* kitapta ayrılığa düşenler, elbette derin bir anlaşmazlığın içine düşmüşlerdir.

Bu âyet, bazı yiyecek ve giyecekleri, kendi kendilerine haram kılan kimseler hakkında nâzil olmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ onların ve bütün insanların, helâl ve güzel şeyleri kendilerine yasaklamamalarını istemiştir.

Âyette geçen helâl, haramın zıddıdır. *Tayyib* de bütün şüphelerden uzak temiz demektir. Ya da helâlden maksad şerîatın güzel gördüğü, *tayyib*'den maksad da insan tabîatının hoş gördüğü şeylerdir. *"Hatve"*, adım atmak mânâsındadır. *"Hutve"* ise yürüyen kişinin iki ayağı arasında kalan mesâfe demektir. Yâni siz şeytanın izini ve yolunu takip etmeyin. Onun vesveselerine uymak sûretiyle helâl olanları haram, haram olanları da helâl saymayın. Çünkü o apaçık bir düşmandır. Basîret sahiplerine göre şeytanın düşmanlığı açıktır. Fakat nefsine tâbi olmuş basîretsiz kimselere göre ise o sımsıcak bir dosttur. Çünkü onları, nefislerinin hoşlandığı ve lezzet alıp haz duyduğu şeyleri yapmaya teşvik eder.

"Mübîn" "açık oldu, ortaya çıktı" mânâsına gelen (أَبَانَ) fiilinden türetilmiştir. **Vâhidî** bunun müteaddî olan (أَبَانَ) fiilinden geldiğini savunup şöyle demektedir: O şeytan, açıklanan bir düşmandır. Çünkü o babamız Âdem'e secde etmemek, yüz çevirmek ve onu cennetten çıkartmak sûretiyle düşmanlığını ortaya koymuştur.

إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا
لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

169. O size ancak kötülüğü, çirkini ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.

Şeytan'ın emretmesi, onun insanlara vesvese vermesi demektir. Şeytan'ın insanlara tasallutu, sözü tutulan bir âmire; onun vesvesesine itâat edenler de memûr ve itaatkârlara benzetilerek hallerinin ne kadar kötü ve akıllarının ne kadar kıt olduğuna işâret edilmiştir.

"Sû'", neticede insana kötülüğü ve zararı dokunan her şey için kullanılan bir kelimedir. Kalb ve âzâlarla işlenen bütün mâsiyetleri içine alır. Çünkü her ikisi de sâhibini kötüler ve üzer.

"Fahşâ", günah çeşitlerinin en büyüğü ve en kötüsü demektir. Zina ve cimrilik, birer fahşâdır. Hâsılı günah ve kötü olan her fiil fahşânın kapsamına girer. Fahş'ın kelime mânâsı ise her şeyde ölçüyü aşmak demektir.

Beyzâvî, *"sû'"* ile *"fahşâ"* kelimelerinin aslen değil, mefhûm bakımından birbirinden farklı olduğunu söylemiştir. Meselâ günah bir iş, akıllı kimseyi üzüntüye soktuğu için *"sû'"* diye, yine aynı fiil akıl sahibi biri tarafından kötü karşılandığı için de *"fahşâ"* diye isimlendirilmiştir.

Şeytan size, bilmediğiniz şeyler hakkında "bu haramdır ve bu helâldır" demek sûretiyle Allah'a iftirâ atmanızı emreder. Bu, şeytanın yapmanızı emrettiği fiillerin en kötüsüdür. Zira Allah Teâlâ'yı lâyık olmadığı bir şekilde vasıflandırmak en büyük günahlardandır. Nitekim *"fahşâ"* da kötülüklerin en kötüsüdür.

"Biz, şeytanı görüp sesini duymadığımız halde şeytan bize nasıl emredebilir, vesvesesi nasıldır ve kalbe nasıl yol bulur?" sorusunun cevabı şudur: Denildiğine göre şeytan ve onun vesvesesi, nefislerin temâyül gösterdiği gizli hislerdir. Bir görüşe göre ise, latîf bir cisim olması hasebiyle şeytan insanın cesedine girer ve vesvese ile insanın aklına kötü düşünceler getirir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"İnsanların kalblerine şüphe ve tereddüd sokan*** (vesvese veren şeytan)***'ın şerrinden..."*** (en-Nâs: 114/5) kendisine sığınılmasını emretmiş, Rasûlullah (s.a.)'da: *"Allah'ım, kalbimi senin zikrin ile imar et ve şeytanın vesvesesini benden uzaklaştır."*[55] diye duâ etmiştir.

Âkâmü'l-Mercân isimli eserde şöyle denilmiştir: Şeytanın Ademoğlu'na vesvese verip çağırdığı şeyler altı çeşittir:

1- Şeytanın, insanı küfre, şirke ve Allah Rasûlü'ne düşmanlığa dâvet etmesidir. Bu konuda başarılı olunca, en büyük arzusuna ulaşması sebebiyle büyük sevinç duyar ve yorgunluğu gider. İşte şeytan kuldan önce bunu ister.

2- Kötülük ve mâsiyetlerden kendisine en sevimli gelen bid'ata çağırmasıdır. Çünkü mâsiyete tevbe edilir. Fakat bid'ata tevbe edilmez. Zira onu ortaya koyan kişi, bid'atinin doğru olduğunu sandığı için asla tevbeye yanaşmaz.

3- Şeytan bunda başarılı olamayınca, bu kez kişiyi çeşitli büyük günahları işlemeye,

4- Bunda da acze düşünce küçük günahları yapmaya dâvet eder. Zira küçük günahlar birleşince büyük günah olur. Büyük günah ise sâhibini helâk eder. Nitekim Rasûlullah (s.a.): *"Günahları umursamamaktan sizi sakındırırım."*[56] buyurarak bu konuya temas etmiştir. Küçük günahların birleşerek büyük günah olması, çölde konaklayıp herbirinin getirdiği birer parça odunla büyük bir ateş tutuşturan ve bununla yemeklerini pişirip

karınlarını doyuran bir grup insanın durumuna benzer.

5- Eğer şeytan bu mertebede de başarısız olursa kula ne sevâbı, ne de günahı olan; fakat onunla uğraşırken sevâbtan mahrûm kalmayı gerektiren mübahları işlemeyi emreder.

6- Şayet o, bu noktada da muvaffak olamazsa bu kez daha fazîletli amelleri yapmaktan alıkoymak için onu fazîletli ve sevâbı daha az olan ameller işlemeye teşvik eder. Çünkü onu bu noktadan şerre doğru daha kolay çeker. Bazen de meşakkatinin çokluğu onu tâattan tamamen nefret ettirsin diye insana, yapılması kolay, sevâbı da az olan işleri bırakıp daha zor şeyleri yapmayı emreder. Meselâ, iki rekât namazın ne kıymeti olur, sen yüz rekât kıl şeklinde vesvese vermesi bu kabildendir.

Allah Teâlâ şeytanı, kötü insanları iyilerden ayırmak için yaratmıştır. İyi insanların kendilerine uyup doğru yolu bulmaları için peygamberleri, kötülerin kendisine tâbi olup cehenneme gitmeleri için de şeytanı görevlendirmiş ve böylece iki grup arasındaki farkı ortaya koymak istemiştir.

Şeytan daima cehenneme ve ayrılığa çağırır. Onun ticâret eşyâsı dünyâdır. Bunu kâfirlere sunup karşılığının ne olduğu sorulunca, dîni terketmek olduğunu söyler. Onlar da dinlerini vererek bunu satın alırlar.

Dünyâya bağlılıklarını koparmış zâhidler, şeytanın bu teklifine pek itibar etmez, ondan yüz çevirirler. Dünyâya rağbet gösteren, fakat dinlerini de bırakmak istemeyen kimseler ise şeytana:

“Bize ondan bir tadımlık ver de, ne olduğuna bir bakalım.” derler.

Şeytan, bu isteğin karşılığı olarak rehin isteyince onlar gözlerini ve kulaklarını ona rehin olarak verirler. Bu sebebledir ki dünyâyı sevenler onunla ilgili haber ve hâdiseleri dinlemeyi ve onun zînet ve güzelliklerini görmeyi severler. Çünkü onların kulakları ve gözleri şeytanın yanında rehin olarak durmaktadır.

Şeytan bu organları rehin aldıktan sonra onlara dünyâdan bir tadımlık verir de onlar, ne zâhidlerin dünyânın ne kadar kötü olduğu husûsundaki sözlerine kulak asarlar, ne de onun kötülüklerini görebilirler. Bilakis onun her şeyini hoş görür, bağırlarına basarlar. Bu sebeple, *“Sevmek insanı, kör ve sağır yapar.”* denilmiştir. Akıllıya gereken dünyaya rağbet etmemektir.

Hasan Basrî şöyle demiştir: Âyette geçen helâl ve temizden maksad, kıyâmet günü hesâbı sorulmayacak olan şeydir. Bu da kişinin hayatını sürdürmesi için zarûrî olan şeylerdir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Şüphesiz Allah Teâlâ ademoğlu için gerekli olan şeyleri vermiştir. Bunlar avret yerlerini örtecek elbise, açlığını giderecek ekmek ve kuşun yuvası gibi barınacağı bir evdir.”* “Ya Rasûlallah! Tuz hakkında ne buyurursunuz?” diye sorulunca Peygamberimiz (s.a.): *“Tuz da, hesâbı sorulacak olanlardandır.”*[57] buyurmuştur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: *Helâl*, Allah Teâlâ’nın yenmesini mübah kıldığı şeydir. *Tayyib* ise içinde kul hakkı olduğu şüphesi bulunmayan ve sadece ihtiyaç için kullanılıp nefsânî arzuları tatmine âlet edilmeyen şeydir. Binâenaleyh her

tayyib helâldir. Fakat her helâl tayyib değildir. Rasûlullah (s.a.)'ın buyurduğu gibi: *"Allah tayyibdir, ancak tayyibi (yâni şüphe ve ayıbla karışık olmayanı) kabûl eder."* denilebilirse de[58] "*Allah helâldir*" denilemez.

Helâl ve temiz şeyleri yemek, insanı Allah'a itâata ve şeytana uymaktan sakınmaya sevkeder. Zira sâlih ameller helâl lokmaların neticesidir. Meşrû yoldan helâl kazanç sağlamak bütün peygamberlerin sünnetidir. Nitekim *Mesnevî*'de gelmiştir.

Helâl lokmadan ilim ve hikmet doğar.
Helâl lokmadan aşk ve rikkat-i kalb oluşur.
Lokmanda hased ve tuzak gördünse bil ki
Yediğin haramdır, zira haramdan cehâlet ve gaflet doğar.
Hiç buğday ekip arpa biçmek olur mu?
Hiç atın eşek yavrusu doğurduğu görülmüş mü?
Lokma tohumdur, onun meyvesi düşüncelerdir.
Lokma denizdir, düşünceler onun cevheridir.
Helâl lokmadan ağızda zâhir olan,
Hizmet arzusu ile öbür âleme yönelmedir.

Meşrû yoldan helâl kazanç, peygamberlerin sünnetidir. *"Kesb"*te (kazanç sağlamada) pekçok fayda vardır. Bir kere ticâret ve zirâatta kullanılan mal bu sâyede ziyâdeleşir. Ayrıca ağaç dikmek ve zirâat yapmak sûretiyle, kuşların ve başka canlıların onlardan istifade etmesi bir sadakadır. Çalışıp kâr elde etmeye uğraşan kişi tenbellik ve boş şeylerle uğraşmaktan kurtulur, nefsinin arzuları kırılır ve azgınlığı azalır. Kesb, iki cihanda yüz karası olan fakirlikten kurtulma vâsıtasıdır.

İnsan âilesinin geçimi için çalışmaya başlayınca hafaza melekleri ona: "Allah senin bu çalışmanı mübârek ve bereketli kılsın. Kazandığını da Allah senin için cennette azık yapsın." derler. Yer ve gökteki bütün melekler "âmin" diyerek bu duâya iştirak ederler. Kazanç yollarının en güzeli cihâd, sonra ticâret, sonra zirâat ve daha sonra da san'attır.

وَاِذَا قٖيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

170. Onlara *(müşriklere):* Allah'ın indirdiğine uyun, denildiği zaman onlar, "Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler?

Bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'e ve Allah Teâlâ'nın indirdiği diğer açık mûcize ve delillere uymayı kabûl etmeyip taklîd yolunu tutan Kureyş kâfirleri ve müşrik araplar hakkında inmiştir.

İnsanlardan müşrik olanlara, nasîhat ve irşâd yoluyla, "Allah'ın indirdiği kitaba tâbi olun. O'nun Kur'ân-ı Kerîm'inde helâl saydığını helâl saymak, haram dediğini de haram

kabûl etmek sûretiyle gerektiği şekilde amel yapın. Sakın şeytanın ardına takılmayın.” denilince onlar: “Biz babalarımız nasıl davranmışsa öyle davranırız. Taptıkları putlara tapar, temiz ve helâl dahi olsa, haram saydıklarını haram kabûl ederiz. Çünkü onlar bizden daha hayırlıdır.” derler ve onları taklîde devam ederler. Ey akl-ı selîm sahibleri! Şu ahmakların verdiği cevâba bakın!

Allah Teâlâ onların bu bâtıl iddiâlarını reddetmek üzere şiddetli bir üslupla: “Eğer babaları, akıllarının dünyâ işleriyle meşgûliyetinden dolayı, din adına bir şey düşünemiyor ve doğru olanın hangisi olduğunu bilip anlamıyorlarsa, yine onlara tâbi mi olacaklar? Bu gerçekten çok garib ve münâsebetsiz bir iştir. Çünkü aklı olmayan ve doğru yolda gitmeyen kimselerin uyulacak bir tarafı yoktur.”

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِى يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَاۤءً وَنِدَاۤءًۜ
صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

171. *(Hidâyet çağrısına kulak vermeyen)* **kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.**

Çoban ve müezzinin bağırırken çıkardığı sese *“na’k”* karga sesine ise *“nağk”* denilir. İnkâr edenler kendilerine yapılan tebliğ karşısında duyup anlamaktan yoksun hayvanlar gibi olduklarından bu tebliği kabûl etmeleri mümkün değildir.

“Duâ”, yakında bulunana, *“nidâ”* ise uzakta bulunan kimseye seslenmek demektir. *“Duâ”* kelimesinin *“nidâ”*dan daha şümûllü olması muhtemeldir.

Âyette zikredilen teşbihde kâfiri hakka çağıran kişi çobana; kâfirler kendilerine bağırılan hayvanlara; Hakk’a dâvet edenin kâfirlere olan çağrısı ise çobanın hayvanlara olan bağırmasına benzetilmiştir. Bu şu demektir: Ya Muhammed! Senin müşriklere vaaz ve nasîhatte bulunarak onları Hakk’a dâvet etmen ve onların buna icâbet etmeleri, bir çobanın koyunlara “ye, iç, otla” diye bağırması ve koyunların bundan bir şey anlamamalarına benzer. İşte kâfirler bu hayvanlar gibidir. Ne senden, ne de Allah’dan bir şey anlamazlar. Onlar sağırdırlar, Hak sözü işitmezler; dilsizdirler, çağrıldıkları şeye icâbet edemezler; kördürler, yüz çevirmeleri sebebiyle delilleri görüp anlayamazlar.

Allah Teâlâ bunları, Hakk’ı bâtıldan ayırma ve Hakk’ı seçme vasıtası olan üç duyu organını kaybeden kimseye benzeterek düşünemez olduklarını ve doğru yolu bulmaya güçleri yetmeyeceğini ifâde etmiştir. Çünkü doğruyu bulmak, ancak tefekkür ve istidlâl ile mümkündür. Delilleri işitip görmede sağır ve kör gibi davranan kimse nasıl olur da doğruyu bulabilir? Bu sebeble “hissi olmayanın ilmi olmaz” denilmiştir.

Âyette geçen, *“Onlar düşünemezler”* (akledemezler) ifâdesi, kâfirlerin akıllarının hiç olmadığını göstermez. Çünkü eğer onlar tamamen akılsız olsalardı zemmedilmeleri

doğru olmazdı. Âhır zamanda da durum aynıdır. İnsanların kulakları hakkı işitmez ve zihinleri doğruyu kabûl etmez olmuştur. **Sa'dî** ne güzel söylemiş:

Sözü anlamak dinleyenin işi değildir.
Kabiliyet ve istidâdı konusunda hatibi konuşturan muhatab'dır.
Zikir meydanının genişliği müridlerin kalabalığına bağlıdır.
Dinleyici canlı olunca konuşan, sözü top atar gibi canlı söyler.

Âyet-i kerîme, kötü olan geçmişe ve bid'at ehli olup hevâ ve hevesine tapan kimselere ittibâ ve itâati yasaklamaktadır. Çünkü bunlar Hak adına bir şey bilmeyip dünyaya bağlılıkları sebebiyle yollarını şaşırmışlardır. Bunlar kendilerini ilim ehli sanırlar. Fakat öyle değillerdir. Bilakis bunlar ilmi mal biriktirmek ve şöhret kazanmak için âlet edinmişler ve Hak taliblerinin yolunu kesmişlerdir. Allah Teâlâ indirdiği kitapların birinde şöyle buyurmuştur: *"Dünyâ muhabbetiyle sarhoş olmuş bir âlime sual sorma! Çünkü onlar kullarım için yol kesicilerdir. Bana gelmelerini engellerler."*

Fakat geçmişlerimizden şerîat üzere bulunup tarîkattan nasip almış olanlara uymak câizdir. Zira onlar hidâyet üzere oldukları için kendilerine uyanları da hidâyete sevkedip hakîkat âlemine doğru yönlendirmeye ehildirler. Fakat sadece verâset yoluyla şeyhlik iddiâsında bulunanlar böyle değildir. Bunların hidâyet yolunda hiç nasibleri yoktur. Bu sebeple bunlara uymak doğru olmaz. **Sa'dî** der ki:

Hz. Nûh'un oğlu Kenan'ın tabîatı kabiliyetsizdi.
O'nun peygamber çocuğu olması değerini artırmadı.
Eğer hünerin varsa onu göster, cevherini değil.
Gül'ün aslı bile dikendir, İbrâhîm'in babası Âzer de müşrik.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de bu âyet-i kerîme hakkında şu açıklama yapılmıştır: Âyet, ruhlar âleminde Allah Teâlâ'nın insanlardan mîsâk alması olayına işâret etmektedir. Orada ruhlar ordular hâlinde dört safta toplanmıştı. **Birinci safta** peygamberlerin ruhları, **ikinci safta** velîlerin ruhları, **üçüncü** safta mü'minlerin ruhları ve **dördüncü** safta da kâfirlerin ruhları vardı. Adem (a.s.)'in sulbünden çıkan zerreler toplanıp her bir zerre kendi rûhu hizasında durunca Allah Teâlâ: ***"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"*** (el-A'râf, 7/172) diye sordu.

İlk safta bulunan peygamberler Hakk'ın sözünü vasıtasız olarak duyup perdesiz olarak Allah'ın cemâl nûrlarını müşâhede ettiler. Onlar bu sebeple nübüvvete, risâlete, Allah ile konuşmaya ve O'nun vahyine mazhar olmaya hak kazandılar. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Allah risâletini nereye koyacağını en iyi bilendir."*** (el-En'âm, 6/124)

Velîler Allah'ın bu kelâmını işittiler. Yalnız Allah'ın cemâl nûrlarını peygamberlerin rûhları vasıtasıyla müşâhede ettiler. Bu sebeple bunlar, peygamberlere uymak mecbûriyetinde kalıp peygamberlere tam olarak ittibâ şartıyla ilhâma ve perde arkasından Allah ile konuşmaya hak kazandılar.

Mü’minler ise Allah’ın hitâbını peygamberlerin ve evliyânın rûh perdeleri arkasından duydular. Bundan dolayı onlar, Cebrâîl (a.s.) ve peygamberlerin risâleti vasıtasıyla gayba inanıp peygamberlerin dâvetini kabûl etmişler ve **“işittik, itâat ettik.”** (el-Bakara, 2/285) demişlerdir. Şu âyet-i kerîme bu izaha işâret etmektedir: ***“Allah bir beşerle ya vahiyle*** (bunlar peygamberlerdir)***, ya perde arkasından*** (bunlar velîlerdir) ***veya peygamberler göndermek sûretiyle*** (bunlar da mü’minlerdir) ***konuşur.”*** (eş-Şûra, 42/51).

Kâfirler ise dördüncü ve sonuncu safta bulunmuşlardır. Dolayısıyla onlar Hakk’ın kemal nurlarından az veya çok hiçbir şey müşâhede edememişlerdir. ***“Onlar o gün Rabb’lerini görmekten perdelenmişlerdir.”*** (el-Mutaffifîn, 83/15) Onlar Allah Teâlâ’nın, ***“Ben sizin Rabbınız değil miyim?”*** (el-A’raf, 7/172) hitabından hiçbir şey anlamamışlardır. Yalnız mü’minlerin, *“Evet, sen bizim Rabbimizsin.”* cevâbını duymuşlar ve taklîd olarak aynı sözü tekrarlamışlardır. İşte bu sebeple onlar dünyâda da körü körüne babalarını ve dedelerini taklîd etmişlerdir. Allah Teâlâ bu husûsta şöyle buyurmaktadır: ***“Biz babalarımızı bir yol üzerinde bulduk ve biz onların yollarına uyarız.”*** (ez-Zuhruf, 43/23)

Kâfirlerin ruhları cesedlere bağlanıp nefsânî kuvvet ve duyu organlarının kirleriyle kirlenerek hayvânî sıfatların karanlıklarında boğulmuşlardır. Nefsin arzularını tatmin uğrunda yaptıkları işler sebebiyle de kalbleri paslanmıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ onların kulaklarını sağır ve basîretlerini kör yapmıştır. Şimdi onlar peygamberlerin dâvetini kabûl edecek tarzda işitmekten sağır, kelime-i tevhidi söyleyip Allah’ın birliğini ikrâr etmekten dilsiz, mûcize ve delilleri görmekten kördürler. Onlar ebedî olarak düşünüp anlayamazlar. Çünkü onlar amellerin pası ile akıllarının temizlik ve safâsını iptal etmiş ve rabbânî nûrların feyzinden mahrûm kalmışlardır.

Sâib şöyle demiştir:

Su kabarcıkları gibi neden başkasından şikâyet edeyim?
Âhıret yurdunun harablığı dâimâ kendi hevâmın tesîriyledir.

Mesnevî’de de şöyle gelmiştir:

Nasihatçının sana nasihat etmesine yüz sebeb vardır,
Ancak nasihat dinleyecek kulak hepsinden öncedir.
Sen, yüz iltifât ile bir adama nasihat ve öğüt verirsen,
O kimse senin nasihatını bir taraftan boşaltır.
Söylenene inâdla kulak vermeyen tek bir kişi,
Yüz tane söz söyleyen kimseyi âciz bırakır.
Peygamberlerden daha iyi nasihatçı ve güzel sözlü var mıdır?
Onların nefesi taşa tesir edip deler geçer.
Onların sözüyle dağ ve taş kendilerine boyun eğmiştir.
Ne çare ki, bed-baht olanların gözünün bağı açılmadı.
Böylece onların kötü gönüllerinin hâli,

Bizden ve benden kötü oldu, kalbleri kasvetle doldu.

Yaptığımız günahlara pişman olup Allah'ın rızâsını kazanmaya çalışmak sûretiyle halimizi düzeltmeli, nefsimizi kötü huylardan tezkiye etmeli ve kalbimizi de melik ve yaratıcı olan Allah'ın tecelli nûrlarına ma'kes teşkil edecek şekilde tasfiyeye gayret göstermeliyiz. Bu da ancak hakîkate ulaşmış kâmil bir mürşidin terbiyesiyle mümkündür. Çünkü kişi ile rabbi arasında perde vardır. Bu perde gaflet perdesidir. Gaflet perdesinin yırtılıp yok olması, ancak O'nun fazlı ile mümkündür. Fakat bunun da pek çok sebebi vardır. Hastalığın tedavisi için önce çok hâzık bir doktorun teşhisine ihtiyaç vardır. İşte nefsi terbiye etme husûsunda doktor, mürşid-i kâmildir.

Mürşidin yardımıyla kalpten pas silinip akıl kapısı gaybe açılınca sâlikin ikrârı taklidden tahkîke, tevhîdi ise tecrîd ve tefrîde ulaşır. Bu takdirde durum aksine dönerek kişi hakiki sevgili olan Allah'ın dışındaki her şeye karşı sağır, hakîkat sırrını ifşâ etme bakımından dilsiz ve şu fânî dünyâda ağyârı görme husûsunda kör olur.

Allah'ım, bizi taklidden kurtar ve tevhîdin hakîkatine ulaştır. Sen hamîdsin, mecîdsin! Amin.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا
لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

172. Ey îmân edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin, eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin.

Ehl-i sünnete göre Allah Teâlâ'nın rızıklandırmasının helâle de, harama da şâmil olması hasebiyle bunlardan sâdece helâl olanların yenilmesi emir buyurulmuştur. Buna göre âyetteki *"tayyibât"*tan maksad, helâl olanlar, demektir. Diğer bir mânâya göre, verilen rızkın hem hoşa gideni; hem de hoşa gitmeyeni ihtivâ etmesi bakımından mü'minlere, bunların hoşa gidenlerinden yenmesi tavsiye olunmuştur. Bu durumda *"tayyibât"* lezîzât; yâni hoşa gidenler, demektir.

İbn Şeyh şöyle demiştir: Âyette zikredilen tayyibâtın, lezîz ve hoşa giden mânâsında alınması, helâl ve şüphelerden temiz anlamında kullanılmasından daha uygundur. Çünkü makam, nimet ve şükür talebi makamıdır. Allah Teâlâ burada bizlere pek çok hoşa giden lezîz nimetlerle ihsânda bulunduğunu belirtmekte ve bunların karşılığı olarak kendisine şükredilmesini istemektedir.

*"Tayyib"*in üç mânâsı vardır. Bunlar, fıtratın hoşlandığı, şerîatın mübah saydığı ve aslen temiz olan şeylerdir. Âyet-i kerîme, çeşit çeşit meyve, sebze ve nimetlerden istifade etmede bir beis olmadığına işâret etmektedir. Çünkü bunlar *"tayyibât"*tandır. Fakat cennetteki derecesinin düşmemesi ve Allah Teâlâ'nın: ***"Dünyâdaki hayatınızda bütün güzel şeyleri harcadınız, onların zevkini sürdünüz."*** (el-Ahkâf, 46/20) buyruğu

altına girmemesi için bu gibi tayyibâttan istifadeyi kesmek daha fazîletlidir.

“Tayyibât”; yâni temiz ve güzel olan şeylerden yemenin emir buyurulmasında iki fayda vardır: Birincisi, mü’minler bunları kendi istekleriyle değil, Allah’ın emri ile yemiş olmak sûretiyle diğer canlı varlıklardan ayrılıp şerîat nûru ile tabîat zulmetinden kurtulma imkânı elde etmektedirler. İkincisi ise Allah Teâlâ yeme husûsunda emrini tutanlara sevap vermektedir.

Sizi bu kadar nimetlerle rızıklandıran ve onları size helâl kılan Allah’ınıza şükredin. Şükür, kulun zâhirî ve bâtınî bütün âzâlarını yaratıldıkları gâye uğruna kullanması demektir. Allah Teâlâ’nın *“şükredin”* emri mübahlık değil, vücûb ifâde etmektedir. Bu sebeple akl-ı selîm sahibi mükellef bir kimsenin, kendisini yaratan ve bunca sayısız nimetlerle donatan Allah Teâlâ’nın en büyük tazime lâyık olduğuna kalbi ile inanması; bunu dili ve diğer âzâlarıyla ızhâr etmesi vâcibtir.

Eğer Allah’a inanıyor ve sadece O’na kulluk ediyorsanız o halde sadece O’na şükredin. Çünkü îmân bunu gerektirir. Arapların sözlerinde de bu meşhûrdur. Meselâ adam, kendisini sevdiğini bildiği birisine: “Eğer beni seviyorsan şunu yap.” der ve bunun muhabbetin şartlarından biri olduğunu belirtmek ve onu istenilen işi yapmaya teşvik etmek için sözünü şartlı söyler. Fakat burada, şartın ortadan kalkması şart koşulan şeyin ortadan kalkmasını gerektirmez. Çünkü şükür sadece ibâdet yapana değil, ibâdet yapmayana da vâcibtir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Allah Teâlâ şöyle buyurur: *“Benim ins ve cin ile büyük ve ilginç bir durumum var. Onları ben yaratıyorum onlar, başkasına kulluk ediyorlar. Ben rızık veriyorum, onlar başkalarına şükrediyorlar.”* Nitekim **Sa’dî** der ki:

Boynunu Allah’a şükürden asla çevirme.
Kıyâmet gününde mahcûb olmayasın.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ ۚ
فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

173. Allah size ancak ölüyü *(leşi)* kanı, domuz etini ve Allah’dan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbûr kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayan çokça esirgeyendir.

“Meyte”, boğazlanarak kesilen hayvanlardan kesilmeksizin ölenleri ifâde eder. Örfe dayalı olarak balık ve çekirge bundan istisnâ edilmiştir. Çünkü “falan meyte (leş) yedi” denilince balık ve çekirge akla gelmez. Denilmiştir ki: “Et yemeyeceğine yemin eden bir kimse, balık yerse Allah Teâlâ’nın ***“Allah içinden taze et (balık) yemeniz için denizi emrinize verdi.”*** (en-Nahl, 16/14) buyurarak belirttiği gibi hakikatte et yemiş

olmasına rağmen yeminini bozmuş olmaz.

*"Meyte"*nin haram kılınmasından maksad, etinin yenmesinin, sütünün içilmesinin veya herhangi bir şekilde ondan faydalanmanın yasaklanmasıdır. Çünkü şer'î hükümler âyâna değil, fiillere taalluk eder; yâni eşyânın bizzat kendisine değil, onunla ilgili fiillere taalluk eder.

*"Dem"*den maksad akan kandır. Ciğerlerde ve dalakta kalan kanlar bundan istisnâ edilmiştir. Örfe göre bunlar helâldir.

"Domuz eti" haram kılınmıştır. Domuzun li-aynihi bizzat kendisinin haram olduğu husûsunda icmâ olduğu vechile onun her şeyi haramdır. Fakat Allah Teâlâ'nın burada sadece etinin haram kılınmış olduğundan bahsetmesi, hayvanın en çok istifade edilen tarafının olması sebebiyledir. Eti asıldır, diğer yerleri ise buna tâbidir.

Allah'dan başkası adına kesilen ve kesilirken putların adı zikredilen hayvanların eti de haram kılınmıştır. *"İhlâl"*, sesi yükseltmek demektir. Müşrikler, putları için kurban keserken seslerini yükseltip "Lât"ın ismiyle, Uzzâ'nın ismiyle" derlerdi. Bu âdet olmuş ve hattâ hayvan boğazlayan herkese, tesmiyeyi yüksek sesle yapmasa bile, yüksek sesle tehlil yapan manasına *"mühill"* denilmiştir.

Âlimler şöyle demişlerdir: Müslüman bir insan, Allah'dan başkasına yaklaşmayı kasdederek bir hayvan boğazlasa kendisi mürted, kestiği de meyte (leş) olur. Ehl-i kitabın kestiklerini yemek bize helâldir. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Kendilerine kitap verilen*** (Yahûdî, Hıristiyan v.b.) ***yiyeceği size helâldir..."*** (el-Mâide, 5/5) buyurmaktadır. Fakat bunların da Allah'dan başkası adına kestikleri, bu âyete göre, haramdır. Zira "onların yiyecekleri" ifâdesi *"âmm"*, yâni genel hüküm ifâde eder. "Allah'dan başkası adına kesilen" ifâdesi ise *"hâs"*tır. Yâni yapılan işin özel durumunu ve Allah'dan başkası adına hıristiyanlarca kesilen kurbanın yenilemeyeceğini belirtir. Çünkü hâss, âmmâ takdîm edilir. Yâni hakkında özel hüküm bulunan konularda genel hükümle amel edilmez.

Helâl yiyecek bulamadığı için hayâtî tehlike veya bir kısım uzuvların kaybolmasına etki edecek şiddetli açlık veya zorlama sebebiyle Allah'ın haram kıldığı şeylerden yemek zorunda kalan kimsenin zarûret miktarı yemesinde günâh yoktur. Fakat böyle bir durumda kalan kişi aynı durumdaki bir başkasına haksızlık yapmaması lazımdır. Meselâ kendisi gibi muztar bir durumda kalan bir kimsenin yanında bulduğu bir leşten kendinin açlığını giderecek kadar alıp bunu yalnız başına yer ve diğeri yiyecek hiçbir şey bulamadığı için açlıktan ölürse bu haramdır. Çünkü onun ölmesi kendisinin ölmesinden daha evlâ değildir.

"Âd", *"aduvv"* kelimesinden türetilmiştir ve bir işte haddi aşmak mânâsına gelmektedir. Yâni, haram şeyi yemek zorunda kalan kimsenin, açlığını giderecek miktardan fazlasını yememesi lazımdır. Allah Gafûrdur; böyle durumlarda yenilen haram şeyin günahını bağışlar. Rahîmdir; zor durumda kalanlara bu tarzda ruhsatları vermek sûretiyle merhamet eder.

Âyet-i kerîme haram olan her şeyi saymak için değil, Allah'ın haram kıldıklarını helâl

yapmaktan nehyetmek üzere indirildiğinden, zikredilenlerin dışında kalan diğer haramlar söz konusu edilmemiştir. O zaman insanlar haram kılınan bu şeyleri helâl kabûl ediyorlardı. Meselâ leş yiyorlar ve "Siz kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz da niçin Allah'ın öldürdüğünü yemiyorsunuz?" diyorlardı. Yine aynı şekilde akmış kanı, domuz etini ve putlar için kesilen hayvanların etlerini yiyorlardı. Allah Teâlâ, bu âyetle onların helâl saydığı bu şeylerin haram olduğunu belirtmiştir.

"Meyte" kavramının, Mâide sûresinin üçüncü âyetinde geçen *"mütereddiye"* yâni; kuyuya veya suya düşerek veya yukarıdan yuvarlanıp ölene, *"münhanika"* yâni; iple veya herhangi bir şekilde boğulana, *"mevkûze"* yâni; odun, taş v.s. ile vurulup öldürülene, *"natîha"* yâni; boynuzlanıp öldürülene, canavarların yediği hayvanlara, kesimi sırasında kasdî olarak Allah adı anılmayan hayvanlara da şâmil olduğu söylenmiştir.

Kesilen hayvanın kanını, bezlerini, husyelerini, öd kesesini, sidik torbasını ve omuriliğini yemek hoş karşılanmamıştır. Bunlardan kan, *"Allah size meyteyi ve kanı haram kıldı."* âyetiyle haram kılınmış, diğerleri ise pis oldukları için yenmeleri hoş karşılanmamıştır.

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.), şöyle buyurmuştur: Rasûlullah'ın (s.a.), yenmelerini yasaklamamakla beraber, dalak, böbrek ve bağırsak yemediği zikredilmiştir. Bizler için de en uygunu, Peygamberimiz'in (a.s.) yoluna uyup bunları yememizdir. Çünkü menî böbreklere değdikten sonra çıkar. Dalak ise cehennemliklerin yiyeceklerindendir. Bu îzâh **Azîz Mahmûd Hüdâyi Efendi** (k.s.)'nin *Vâkıât*'ında geçmektedir.

Aç kalan bir kimse *"meyte"*den yemediği veya oruç tutan kimse şiddetli açlığa rağmen iftâr etmediği ve orucunu bozmadığı için ölse günahkâr olur. Fakat hastalığının tedavisi için meyteden yemesi gereken kişi, bundan yemeyip ölse günahkâr olmaz. Çünkü o bunun, hastalığına şifâ olacağını kesin olarak bilmemektedir. Ayrıca ilaçsız olarak sıhhat bulması ihtimali de vardır.

el-Eşbâh ve'n-Nazâir isimli eserde zikredildiğine göre hastanın necis olan şeylerle ve bir görüşe göre şarapla tedâvi olmasına ruhsat verilmiştir. **Kadi Hân**, şarapla tedâviye ruhsat olmadığı görüşünü tercih etmiştir. Yalnız boğazda tıkanıp kalan bir lokmanın başka bir şey bulunmadığı takdirde şarapla kaydırılmasına ittifakla ruhsat verilmiştir. Aynı şekilde doktorun hastanın avret mahalline; hatta her iki edeb yerine bakmasına da cevâz vardır.

el-Hâniye'de, zarûret hâlinde susuzluk sebebiyle telef olacak bir kimsenin şarap içmesinin helâl olduğu zikredilmiştir. Hanefî hükemâsından **es-Sadru'ş-Şehid**'in, şifâ bulmak için haram olan bir şeyi kullanmanın haram olduğunu söylemesi, mutlak mânâ ifâde etmez. Çünkü haram ile tedâvi, onda hastalığın şifâsının olup olmadığını bilmediğimiz zaman câiz değildir. Fakat bu kesin olarak bilindiği ve bundan başka çare de olmadığı takdirde haramla tedâvi câizdir.

İbn Mes'ûd (r.a.): *"Allah Teâlâ size haram kıldığı şeylerden şifâ yaratmamıştır."* demiştir. Bu sözün, şifâsı, helâl olan şeylerde bulunan hastalıklar hakkında söylenmiş

olması muhtemeldir. O takdirde haram olan şeyi kullanmaya gerek kalmaz.

et-Tezhîb isimli eserde, hasta birinin, müslüman bir doktorun tavsiyesine uyarak, aynı tesiri yapacak mübah bir şey bulamadığı takdirde kan ve beville tedavisinin câiz olduğu kaydedilmiştir. **İbn Kemâl Paşa**'nın *Kırk Hadis Şerhi*'nde de aynı hüküm zikredilmiştir.

Âyette şu işâretler vardır. Allah Teâlâ zâhir organlarına, sayılan bu şeyleri haram kıldığı gibi, bâtın organlarına da kendisinden başkasını görmeyi haram kılmıştır. Meyte, dünyâ cifesidir. Kan, nefsânî şehvetlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v): *"Şeytan ademoğlunun kan damarlarında dolaşır."*[59] buyurarak buna işâret etmiştir. Eğer şehvetler kanda yerleşmiş olmasaydı şeytan oraya yol bulamazdı. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.): *"Açlık ile şeytanın yolunu kapatın."* buyurmuştur. Çünkü açlık, şehvetlerin maddesini keser. Domuz eti, nefsin arzularına işâret etmektedir. Nefis; hırsı, aç gözlülüğü, bayağılığı, içinin ve dışının pisliği sebebiyle domuza benzetilmiştir. Allah'dan başkası adına kesilenlerden maksad ise Allah için yapılmayan bilakis nefsi tatmin yolunda riyâ ve gösteriş için yapılan mâlî, bedenî ve diğer bütün tâat ve ibâdetlerdir.

Yalnız şerîatın üzerine vâcib kıldığı hükümleri yerine getirme husûsunda veya bedenî bir ihtiyaç sebebiyle zor durumda kalan kimse, ihtiyaç duyduğu şeyden kullanabilir. Fakat bunu yaparken haram helâl demeden dünyâ malını toplamamalı, şehvetlerini tatmin yoluna girmemeli, ister helâl, ister haram olsun nefsin isteklerini yerine getirmeye yönelmemeli ve yapacağı tâat ve hayırlarda riyâya yaklaşmamalıdır. Ayrıca zarûret miktarı ihtiyacını giderirken kanâat sınırını aşmamalıdır. Bu ise açlığını giderecek kadar yiyecek ve avretini örtecek kadar giyecektir. İşte bahsedilen şartlarda dünyâdan istifade eden kimseye günah yoktur. Şüphesiz Allah kendisi için amel işleyenleri rahmet eserleriyle, kendisiyle kâim olanları rahmet nûrlarıyla ve kendisinden bağışlama dileyenleri de rahmet vasıflarıyla mağfiret eder. Bu açıklama *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'den alınmıştır.

"Gafûr" ve *"Gaffâr"*, iyilikleri açığa çıkaran ve kötülükleri örten demektir. Günahlar da kötülükler cümlesindendir. Allah Teâlâ dilediği kimse için bunları dünyâda gizleyip örtmek ve âhırette de cezâsını vermekten vazgeçmek sûretiyle bağışlayabilir. Kul, Allah Teâlâ'nın *"Gafûr"* ism-i şerîfinden istifade ederek, kendi ayıbının örtülmesini istediği gibi, başkalarının ayıbını da kendisi örtmelidir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Mü'min kardeşinin kusurlarını örten kimsenin Allah Teâlâ kıyâmet günü kusurlarını örter."*[60] Fakat gıybet yapan, tecessüs eden ve yapılan kötülüklere karşılık veren kimseler bu sıfattan uzaktırlar. Gafûr sıfatıyla vasıflanmış kişi mahlûkatın kötülüklerini değil, sadece iyiliklerini ifşâ eder. Îsâ (a.s.) hakkında rivâyet edilen şu olay bu konuya ne güzel örnektir:

Bir gün Îsâ (a.s.) havârîleriyle birlikte kokuşmuş bir köpek leşinin yanından geçerken havârîler: "Bu cife (leş) ne kadar da kötü kokuyor." dediklerinde Îsâ (a.s.): "Dişlerinin beyazlığı ne güzel!" buyurmuştur. Böylece Îsâ (a.s.), her şeyin güzel yönünü nazar-ı

itibâra almak gerektiğini belirtmiştir. Bu îzâh **Gazzâlî**'nin *Şerhu Esmâi'l-Hüsnâ* adlı eserinde geçmektedir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
أُولٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

174. Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi *(âhır zaman Peygamberinin vasıflarını)* gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yeyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyâmet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azâb vardır.

Bu âyet, yahûdî âlimleri hakkında nâzil olmuştur. Çünkü onlar, Tevrat'ta vasıfları anlatılan peygamberin kendilerinden çıkmasını umuyorlardı. Allah Teâlâ Hz. Muhammed (a.s.)'i peygamber olarak gönderince onlar O'nun (a.s.) Tevrât'taki sıfatlarını değiştirdiler. Ta ki bu sıfatlara bakanlar bunların, Hz. Muhammed (a.s.)'ın vasıflarına uymadığını görerek ona tâbi olmasınlar ve böylelikle kendi riyâsetleri zâil olmasın.

Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber (a.s.)'ın sıfatları hakkında indirdiği Tevrât'taki âyetleri gizleyen ve bunları sıradan insanlardan aldıkları üç beş kuruşluk dünyâ menfaatine satanlar, karınlarına sadece ateş doldurmaktadırlar. Bunların âhırette, dünyâda iken yedikleri haram karşılığı olarak, cehennem ateşi ile cezalandırılacakları açıktır. Dünyâda ateş yemeleri ise onların cehenneme girmelerine sebeb olacak şeyler yemeleridir. Çünkü kendilerine tâbi olanlardan rüşvet ve haksızlıkla aldıklarını yemeleri, onların âhırette ateş ile cezalandırılmalarını gerektiren bir sebeptir. Buna ateş denmesi, sonucun sebebe ad olması kabilindendir.

"Karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar" ibâresinde mübâlağa vardır. Yâni, onlar karınlarının sadece bir kısmını değil, bütününü ateş ile dolduruyorlar. Hiç boş yer bırakmıyorlar, demektir. Allah Teâlâ kıyâmet günü onlara buğz eder ve onlarla merhametli bir tarzda konuşmaz. Bu âyetin: ***"Rabbine yemin olsun ki biz onların hepsini muhakkak sorguya çekeceğiz."*** (el-Hicr, 15/92) ve benzeri âyetlere ters düşmemesi için bundan, gerçekten konuşmanın olmayacağı mânâsı anlaşılmamalıdır. Bilakis bu, Allah'ın onlara gazab edeceğinden kinâyedir. Çünkü örfe göre susmak, öfkenin bir gereğidir. Kızdıkları kimselerden yüz çevirip konuşmamak, râzı ve memnûn olduklarına ise teveccüh ve iltifatta bulunmak sultanların âdetidir. Allah onları övmez ve mü'minleri bağışlayıp günahlarını affettiği kıyâmet gününde bunları affedip günah kirlerinden temize çıkarmaz. Onlar için sürekli acı ve ızdırap verici bir azâb vardır.

أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِۚ
فَمَٓا اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾

175. Onlar doğru yol karşılığında sapıklığı, mağfirete bedel olarak da azâbı satın almış kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!

Allah'ın âyetlerini az bir paha ile satanlar hakikatte bunu, az bile olsa para için yapmıyorlar. Bilakis bunlar, dünyaya nisbetle satın alınması mümkün olmayan dalâleti, herhangi bir şeyin mukabilinde verilebilecek cinsten olmayan hidâyet karşılığında; âhırette çekecekleri azâbı da, kıymetini bilenlerin elde etmek için koşturdukları mağfiret mukabilinde satın almışlardır. Onlar hidâyeti bırakıp dalâlet yollarına sapmak sûretiyle cehennem yârânının amellerini işlemek husûsunda ne de sabırlıdırlar. Burada yine ateşten maksad, ona sürükleyen sebeblerdir.

Âyette geçen taaccüb, Allah Teâlâ'ya değil kullara âiddir. Taaccüb, muhâtabın bir şey hakkında hayretler içinde kalması demek olup menşei, hayreti mûcib olan olayın sebebini önceden bilmemektir. Bu ise Allah için geçersizdir.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّۜ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِى الْكِتَابِ
لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍۚ ﴿١٧٦﴾

176. O azâbın sebebi, Allah'ın, kitabı hak olarak indirmiş olmasıdır. ***(Buna rağmen farklı yorum yapıp)*** **kitapta ayrılığa düşenler, elbette derin bir anlaşmazlığın içine düşmüşlerdir.**

Allah Teâlâ'nın hak ile doğru olarak indirdiği kitabı yalanlamak ve gizlemek sûretiyle reddeden, cehâlet ve sapıklık yolunu tutan herkes ateş ile ve daha pek çok çeşitli azâb ile cezâlandırılırlar. Bir kısmını kabûl edip diğer bir kısmını reddetmek sûretiyle Allah'ın indirdiği ilâhî kitaplara veya âyetlerinin bazısına inanıp, Peygamber Efendimiz (s.a.)'in bi'seti ve güzel vasıfları hakkındaki Tevrât âyetlerinden bazısını değiştirerek inkâr etmekle veya bu Kur'ân şiirdir, sihirdir, kehanettir gibi iddiâlarda bulunarak Kur'ân-ı Kerîm hakkında ihtilâfa düşenler, şiddetli bir azâbı gerektirecek şekilde haktan ve doğrudan uzak bir ayrılık içindedirler.

Bu âyet-i kerîmelerde dünyevî maksadlarla hakkı gizleyenler için büyük bir tehdîd vardır. Bu sebeple alimler bildikleri halde hakkı gizlemekten sakınsınlar. Âlimlerin sultanlara, âmirlere, vezirlere ve dünyâ erbâbına hakkı söylemekten çekinmelerinin pekçok sebebi vardır. Mertebelerinin zâyî olması ve onların yanındaki kadr ü kıymetlerinin düşmesinden korkmaları; onların ihsânına nâil olmak veya dünyâ malı elde etme arzuları, mansıp ve riyâset elde etme istekleri veya yiyecek, içecek, binecek ve barınacak şeyler elde etme, ev ve zinet eşyalarına, atlara, hizmetçilere ve saire sahip olma düşünceleri, bu sebeblerden birkaçıdır. Bu durumda olup yağcılık eden ve

karşılığında az bir şey kazanan kimseler hakikatte karınlarına hırs, şehvet ve hased ateşi doldurmaktadırlar ki bu ateş kalblere nüfuz eder ve ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi iyilikleri yiyip yok eder.

Şerîata aykırı olarak kuldan sâdır olan herhangi bir amel, fiil ve sözde cehennem ateşinden alınmış bir kıvılcım vardır. Fiil vuku bulur bulmaz bu kıvılcım, kişinin kalbine yerleşir ve oradaki bütün iyilikleri ve güzel huyları yakar, bitirir. Şerîata uygun olarak yapılan iş ve amelde ve konuşulan sözde ise muhabbet ateşinden alınmış bir kıvılcım vardır. Bu kıvılcım kalbe girer ve orada Allah'dan başka sevgili ne varsa hepsini yakar, yok eder.

Binâenaleyh Allah'ın emrine karşı gelenler ve kendi arzuları peşinde koşup Allah'ın âyetlerini ucuz paha karşılığı satanlar, halihazırda bile ateş yemektedirler. Bunların fesadları ve bozuklukları bâtınlarında olduğu gibi, ateşin de bâtınlarına doldurulacağı bildirilmiştir.

Allah onlarla kıyâmet günü konuşmaz. Çünkü onlar dünyâda iken Allah'ın kelâmını gizleyip doğruca açıklamadılar. Kötülüğün cezâsı ise ona denk bir kötülük iledir.

Allah Teâlâ onları temize çıkarmaz. Zira nefsin tezkiyesi îmân ve şerîat âdâbına uygun olarak ihlâs ve samimi bir niyetle yapılan sâlih amelle mümkündür. Bu yağcı alimler ise hakkı açıklamak sûretiyle hidâyete vesîle olmak yerine, dünyâ sevgisine talip oldular ve halkı Hakk'a; yağcılığı ve ikiyüzlülüğü de cihâdın en faziletlisi olan hakkı açıklamaya tercih ettiler. Nitekim Rasûlullah (s.a.) bu konuda şöyle buyurmuştur: *"En fazîletli cihâd, zâlim sultan yanında hakkı söylemektir."*[61] Hüccet ve delillerle yapılan cihâd, kılınç ve okla yapılan cihâddan daha fazîletlidir. Hakkı gizlemenin dayandığı sebeb dünyâ sevgisidir. Dünyâyı sevmek ise bütün kötülüklerin başıdır.

Hasan Basrî şöyle demiştir: Kıyâmet günü zebânîler, puta tapanlardan daha çok, fâsık Kur'ân hafızlarına azâb edip onları cehenneme atarlar. Zebânîler: "Ya Rabbi ne oluyor ki önümüze hep bunlar geliyor?" derler. Allah Teâlâ da: "Bilenler, bilmeyenler gibi değillerdir. Dînini verip dünyâyı alan apaçık bir hüsran içerisine düşmüştür ve sürekli olarak şeytanla münâzaa içerisindedir." buyurur. Nitekim şöyle bir hikâye anlatılmıştır:

Bir adam **Şeyh Ebû Medyen**'e gelerek, "Şeytan bizden ne istiyor?" diye şikâyette bulundu. Şeyh, ona dedi ki: "Az önce şeytan bana gelip: "Falan adam beni sana şikâyet edecek. Fakat şunu bil ki Allah beni dünyâ mâliki yapmıştır. Birisi benim mülküme ortak olmak isterse onun îmânını almadan asla tesellî olmam. Elini dünyâdan ve onun zinetinden çeken kimse ise onun sıkıntısından ve yorgunluğundan kurtulur." dedi.

Hikâye olunduğuna göre **Zülkarneyn**, dünyâyı terketmiş, ölülerinin kabirlerini kapılarının önüne yapmış, sadece yerin bitirdikleriyle gıdalanan ve gece gündüz Allah'a tâatla meşgul olan bir kavme uğradı. Onların reisine bir elçi gönderip kendisiyle konuşmak istediğini bildirdi.

Reis: "Benim Zülkarneyn'le sohbete ihtiyacım yok." diyerek bu teklifi reddetti. Bunun

üzerine Zülkarneyn onun yanına gelerek:

"Sizin altın ve gümüşlerinizin yok denecek kadar az olmasının sebebi nedir?" diye sorunca reis:

"İçimizde dünyaya talip olan kimse yoktur. Çünkü dünyâ, bu güne kadar kimseyi doyurmamıştır. Biz ölümü unutmamak için kabirlerimizi yanıbaşımıza yapmışızdır." dedi.

Sonra orada bulunan kabirlerin birisinden bir insan kafatası çıkarıp; "İşte bu, meliklerden birinin kafatasıdır. Bu adam halkına çok zulmeder ve haram helâl demeden mal toplardı. Allah onun canını aldı ve arkaya günahlarından başka hiçbir şey kalmadı." dedi.

Sonra başka bir insanın kafatasını çıkararak: "İşte bu da müşfik, merhametli ve âdil bir hükümdarın başıdır. Allah onun rûhunu alıp cennetine koydu ve derecesini yükseltti." dedi.

Sonra elini Zülkarneyn'in başına koyarak: "Bu kafa bu ikisinden hangisine dahildir?" diye sorunca Zülkarneyn hıçkıra hıçkıra ağlayıp:

"Ey Reis! Eğer benimle arkadaşlığa râzı olursan sana memleketimin yarısını verir ve seni vezir yaparım." dedi. Fakat o, bu teklifi de reddedederek:

"Olmaz", dedi. Zülkarneyn:

"Niçin?" dedi. O da şöyle cevap verdi:

"Malın ve memleketin sebebiyle bütün insanlar sana düşmandır. Halbuki kanâatim sebebiyle onların hepsi bana dosttur."

Sa'dî (k.s.) der ki:

Eski giysi ve bir lokma ile yetinip kûşe-i uzlette oturmak,
Mâneviyât ehli katında yüz hazineden daha iyidir.

---

[55]. *Süyûtî,* Lekatü'l-Mercân, s. 128.

[56]. *Buhârî,* Rikak, 32; *İbn Mâce,* Zühd, 29; *Dârimî*, Rikak, 17; *Müsned,* I, 402

[57]. *Tirmizî,* Zühd, 30.

[58]. *Buhârî,* Zekât, 8; *Müslim,* Zekât, 63, 65; *Tirmizî,* Zekât, 28; *Nesâî,* Zekât, 48; *İbn Mâce,* Zekât, 28; *Dârimî,* Rikak, 9; *Muvatta,* Sadaka, 1; *Müsned,* II, 328, 404.

[59]. *Buhârî,* Ahkâm, 21; Îtikâf, II, 92; *Ebû Dâvud,* Savm, 78; *İbn Mâce,* Sıyâm, 65; *Dârimî,* Rikak, 66; *Müsned,* III, 156, 285, VI, 337.

[60]. *Buhârî,* Mezâlim, 3; *Müslim,* Birr, 58, 72; *Ebû Dâvud,* Edeb, 38, 60; *İbn Mâce,* Mukaddime, 17, *Müsned,* II, 91, 256, 296, V, 375.

[61]. *Ebû Dâvud,* Melahim, 17; *Tirmizî,* Fiten, 13; *Nesâî,* Bey'at, 37; *İbn Mâce,* Fiten, 20; *Müsned,* III, 19, 61, IV, 314, V, 251.

İYİLİK VE GÜZELLİK

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ
مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَۚ وَاٰتَى
الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ
وَالسَّٓائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَ
بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُواۚ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَحِينَ
الْبَأْسِۜ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُواۜ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰىۜ اَلْحُرُّ
بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخِيهِ
شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ
رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾
وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾
كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْراًۚ اَلْوَصِيَّةُ
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَۜ ﴿١٨٠﴾
فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَاِنَّمَٓا اِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ اِنَّ اللّٰهَ
سَمِيعٌ عَلِيمٌۜ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفاً اَوْ اِثْماً فَاَصْلَحَ
بَيْنَهُمْ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

177. İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, âhıret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır. *(Allah'ın rızâsını gözeterek)* yakınlara, yetîmlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakîler ancak onlardır!

178. Ey îmân edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın *(öldürülür)*. Ancak her kimin cezâsı, kardeşi *(öldürülenin velisi)* tarafından bir miktar bağışlanırsa artık *(taraflar)* hakkaniyete uymalı ve *(öldüren)* ona *(gereken diyeti)* güzellikle ödemelidir. Bu söylenenler, rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa

muhakkak onun için elem verici bir azâb vardır.

179. Ey akıl sahibleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız.

180. Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır bırakacaksa anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'dan korkanlar üzerine bir borçtur.

181. Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah *(her şeyi)* işitir ve *(her şeyi)* bilir.

182. Her kim, vasiyet edenin haksızlığa yahut günaha meyletmesinden endişe eder de*(alâkalıların)* aralarını bulursa kendisine günah yoktur. Şüphesiz Allah çok bağışlayan hem de esirgeyendir.

"Birr", sâhibini cennete götürecek hoşnud ve râzı olunan iyilikler demektir.

Allah Teâlâ Peygamber Efendimiz (s.a.)'e, namaz kılarken kıble olarak Mescid-i Haram'a dönmesini emredince Yahûdî ve Hıristiyanlar bu konuda ileri geri konuşup her iki grup da iyiliğin, kendi kıblelerine dönmekte olduğunu sandılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmeyi indirerek onların bu iddiâlarını reddetmiş ve onların kıblelerine dönmenin nesholunmak sûretiyle *"birr"* olmaktan çıktığını belirtmiştir. Fakat önem verilip elde edilmesi gereken iyilik, şirk şâibesinden uzak olarak Allah'a ve O'nun birliğine inanan kimsenin iyiliğidir. *"Üzeyr Allah'ın oğludur.", "Mesih de Allah'ın oğludur" diyerek şirke düşen* Yahûdî ve Hıristiyanlar'ın îmânı gibi değil. Âyette Allah'a îmân asıl olduğu için diğer ilmî ve amelî kemâlâta takdîm edilmiştir.

Asıl iyilik âhıret gününe, yâni öldükten sonra tekrar dirilip amellerin karşılığının verileceği bir günün muhakkak geleceğine ve o günde vuku bulacak hâdiselere inanan kimselerin iyiliğidir. Yahûdî ve Hıristiyanlar kıyâmet günü, sayılı birkaç gün hâriç kendilerine ateş dokunmayacağını ve peygamber olan babalarının kendilerine şefâat edeceklerini sanıyorlardı. Onların bu itikadları doğru değildir. Asıl iyilik, gerçek doğu ve batı demek olan, mebde ve meâda yönelmek ve bunların ne olduğunu bilebilmektir. Âhıret gününe îmân, Allah'a îmândan bir parçadır. Çünkü bizim, Allah'ın ulûhiyyetini ve bütün mümkinâta olan kudretini bilmeden haşrin ve neşrin ne olduğunu bilmemiz ve bunların sıhhatine inanmamız mümkün değildir. Bu sebeple Allah'a îmân, bütün emirlerinde ve nehiylerinde havf ve recâ ile O'na inkıyad ve itâata çağırır ve teşvik eder. Binâenaleyh âhırete îmân, Allah'a îmândan sonra zikredilmiştir.

Gerçek iyilik, meleklerin, vahyin getirilmesi ve kitapların indirilmesi husûsunda Allah ile peygamberi arasında aracılık eden Allah yanında şerefli bir yere sahip olan kullar olduklarına ve bunların Allah'ın çocukları olmayıp erkeklik ve dişiliklerinin bulunmadığına inanan kimselerin iyiliğidir. Yahûdîler, Cebrâîl (a.s.)'e düşmanlık duyarak meleklere îmân konusunu da ihlâl etmişlerdir.

Asıl iyilik sahibleri, Allah'ın indirdiği ilâhî kitaplara inanırlar. Meselâ, Kur'ân onlardan birisidir. Yahûdîler bu hususta da vartaya düşmüşlerdir. Çünkü onlar

Kur'ân'ın Allah'ın kitabı olduğu hakkında deliller varken onu reddetmişlerdir.

Asıl iyilik sahibleri bütün peygamberlere, onların Hak tarafından halka gönderilip Allah'ın emir ve tehdidlerini, vâd ve vaîdlerini ve kendilerine vahyedilen bütün haberleri doğru olarak insanlara tebliğ ettiklerine inanırlar. Yahûdîler, peygamberlerini öldürmek ve Hz. Muhammed (a.s.)'ın peygamberliğini yalanlamak sûretiyle peygamberlere îmân konusunda doğru olanı yakalayamayarak inkâra sapmışlardır.

Aslında meleklere ve kitaplara îmân, peygamberlere îmândan sonra gelmektedir. Yalnız âyette, ilimdeki tertîbe bakılmaksızın vücûd-i hâricîdeki tertîbe riâyet edilerek önce meleklere ve kitaplara îmân, sonra da peygamberlere îmân zikredilmiştir. Vücûd-i hâricîye göre önce melek sözkonusudur. Sonra meleğin aracılığı ile peygamberlere kitaplar indirilir. Daha sonra da peygamberler, insanları o kitaplarda bulunan ahkâmı tatbike dâvet ederler.

Zikredilen bu beş şeye inanmak, dînin usûlünü ve îmânın esaslarını teşkil etmektedir.

Yine asıl iyilik o kimsenin iyiliğidir ki, sevdiği maldan Allah rızası için yakın akrabaya harcar. Rasûlullah (s.a.): *"Hangi sadaka daha faziletlidir?"* sorusuna şöyle cevap vermiştir: *"Sağlıklı ve ihtiyaçlı olduğun, geçim sıkıntısı çekip fakirlikten korktuğun halde verdiğin sadakadır. Sakın can boğaza gelinceye kadar geciktirme! Sonra o zaman: "Şunu falana, şunu da falana verin. Şu da falanın hakkıydı."* dersin. [62]

Sa'dî der ki:

Bugün hazineyi çabuk dağıt,
Zira yarın onun anahtarı elinde olmayacak.
Şimdi neyin varsa avucunun içine koy.
Ki yarın dişinle elinin arkasını ısırırsın.

Âyette *"yakın akraba"*, sadakaya en lâyık kimseler oldukları için ilk olarak zikredilmiştir. Bu hususta Rasûlullah (s.a.): *"Herhangi bir müslümana verdiğin sadaka tek sadakadır. Fakat yakın akrabana verdiğin bir sadaka iki sadaka yerine geçer. Bunlardan birisi sadaka, diğeri ise sıla-i rahîmdir."*[63] buyurmuştur. Başka bir hadis-i şerifte de: *"En fazîletli sadaka, kindar, geçimsiz ve yakın akrabaya verilen sadakadır."*[64] buyurarak sadakanın ilk önce akrabalık bağı olan yakınlara verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Yine asıl iyilik yetîmlere harcayanın iyiliğidir. Husûsiyle onların fakirlerine verenin iyiliğidir. Harcama yerlerinden ikincisi olarak yetîmler zikredilmiştir. Çünkü ne babası, ne de geçimini sağlayacak birisi olmadığından yetîmler; yâni babasız, fakir küçük çocuklar miskînlerden ve ondan sonra zikredilenlerden sadakaya daha çok lâyıktırlar.

Gerçek iyilik miskinlere harcayanın iyiliğidir. Miskînler iki kısımdır. Birincisi dilencilik yapmayanlar. Buradaki miskînlerden kasdedilen bunlardır. İkincisi ellerini açarak insanlardan yardım isteyenler. Bunlar, sailîn (dilenciler) gurubuna dâhildirler. Miskîn, "sâkin"in mübâlağalı şeklidir. Çünkü muhtaç olan kişinin ihtiyacı arttıkça,

insanlara karşı olan zelilliği ve hakirliği de o nisbette artar.

Gerçek iyilik malından uzak kalmış yolculara harcayanın iyiliğidir. Yolcu, *"İbnü's-sebîl"* diye isimlendirilmiştir. Çünkü onun bütün meşgûliyeti yol iledir. Nitekim yol kesiciye *"İbnü't-tarîk"*, uzun ömürlü kimseye *"İbnu'l-leyâlî"* ve su kuşuna da *"İbnü'l-mâ"* denilir. Yoldan geldiği için misâfire *"dayf"* de denilir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve âhıret gününe inanan, misâfirine ikrâm etsin."*[65] Yine Rasûlullah (s.a.): *"Kâfir bile olsa misâfire ikramda bulunun."*[66] şeklinde emrederek yolcuya ve misâfire yardımda bulunmanın gerekliliğini belirtmiştir.

Gerçek iyilik eden dilencilere harcayanın iyiliğidir. Çünkü zarûret ve ihtiyaç bunları dilenmeye mecbûr etmiştir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"At üzerinde gelse bile, dilenciye vermek gerekir."*[67]

Sa'dî (k.s.) der ki:

Haktan başkasının kapısında isteyici değilsin.
Öyleyse hâline şükrederek kapına geleni geri çevirme!

Gerçek iyilik eden köleleri âzâd etmek için harcayanın iyiliğidir. Böyleleri mükâteb kölelerin, hürriyetlerine kavuşmak için efendilerine ödemeleri gereken paranın veya malın tedarikine yardım eder. *"Rikab"*, boynun son tarafı mânâsına gelen *"rakabeh"* kelimesinin çoğulu olup *"murâkabe"* babından türetilmiştir. Çünkü boyun veya ense, bir topluluğun önündeki liderin, arkadakiler tarafından gözetlendiği yerdir. "Allah filânın boynunu azad etsin." denildiğinde bundan "Allah onu azâbtan kurtarsın." mânâsı anlaşılır. *"Rikab"*dan maksadın, zenginlerin satın alarak serbest bıraktıkları köleler olduğu söylenmiştir. Başka bir mânâya göre *"rikab"*dan maksad, esirlerdir. Çünkü zenginler para vermek sûretiyle onların kurtulmalarını sağlarlar.

İşte sayılan bu yerlere, Allah'ın isteği doğrultusunda para ve mal dağıtmak iyiliğin ta kendisidir. Yahûdîler bu iyiliği yapamamışlardır. Çünkü onlar, halkın kendilerine tâbi olmaları için İslâm'ın hak din olduğunu gösteren delilleri gizleyerek, kendilerine tâbi olan insanların paralarını hakları olmadan yemişler ve Allah'ın âyetlerini az bir dünyâ menfaatine satmışlardır. Bu menfaat, sefil kimselerden kendilerine gelen bir kısım hediyelerdir.

Yine gerçek iyilik, o farz olan namazları dosdoğru kılanların iyiliğidir. Yahûdîler, insanları namazdan ve zekâttan alıkoyuyorlardı. İyilik sahibi zekâtını da tastamam verir. Âyetin ilk kısmında geçen "mal vermek"ten maksad, nâfile sadakadır. Böylece sadaka, farz olan zekâta takdîm edilerek bunun güzelce ifa edilmesine teşvik edilmiştir. Bir başka görüşe göre birincisi masraf yerlerini, ikincisi ise edânın vücûbiyetini açıklamak için getirilmiştir.

Gerçek iyilik sahipleri emirleri yapma, yasaklardan kaçınma ve adakları yerine getirme husûsunda Allah Teâlâ ile aralarındaki ahidleri îfâ ederler. İnsanlara karşı da gerektiği şekilde davranırlar: "Söz verince yerine getirirler. Yemin edince veya adak adayınca gereğini yaparlar. Konuştuklarında doğruyu söylerler. Kendilerine verilen

emâneti yerine teslim ederler. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah için söz verip yerine getirmeyen kişiye Allah nazar etmez."*[68] Yâni Allah'ın lütuf ve kereminden mahrûm kalır ve gazabına uğrar. Yine Rasûlullah (s.a.): *"Rasûlullah adına söz verip de sözünde durmayana, Peygamber (a.s.) kıyâmet günü düşmandır."* buyurmuştur. Yahûdîler ise ahidlerini bozmuşlardır. Allah Teâlâ onlar hakkında: ***"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vâd ettiklerimi vereyim."*** (el-Bakara: 2/40) buyurmuştur. Nitekim **Mesnevî**'de şöyle gelir:

İnsan ağaç gibidir, kökü de ahiddir.
Gayretle bu ağacın kökünü tımar gerekir.
Ahid fâsid ise kök çürümüş demektir.
Bu sebeble ağacın meyvesi kesilmiştir.
Dalları, hurma yaprakları gibi yeşil olsa da,
Kökün bozulmasından sonraki yeşillik fayda vermez.
Ağacın yaprağı yeşil olmasa da, kökü olsa,
Sonuçta o ağaçtan yüz yaprak ve meyve hâsıl olur.
Sen ilimle yolunu aydınlatıp ahdini ara.
İlim kabuktur, ahid ise onun özüdür.

Gerçek iyilik sahipleri, fakirlik ve şiddet anlarında, hastalık ve belâ karşısında ve savaş zamanlarında sabrederler. *"Be's"*, özellikle savaş zorlukları için kullanılan bir ifâde olmakla birlikte, aslında bütün zorlukları ve güçlükleri kapsamaktadır. *"Be's"* in başına, zaman mânâsı ifâde eden *"hîn"* kelimesinin getirilmesi, bunun zaman zaman vuku bulduğunu ve sür'atli bir şekilde gelip geçtiğini belirtmek içindir.

Yahûdî ve Hıristiyanlar son derece korkak olmaları sebebiyle bu hususta da kusurlu olmuşlardır. Kıblenin değişimine îtirâz edip iyilik ve tâatin sadece belli bir istikamete yönelmek olduğunu sanan ehl-i kitâb hakkında Allah Teâlâ bu âyeti indirerek şöyle demek istemiştir: Dînin bütün rükün ve gereklerinden yüz çevirdiğiniz halde kıble meselesi üzerinde neden bu kadar çok duruyorsunuz? Halbuki iyilik, sadece mücerred olarak doğu veya batı yönüne dönmekle değil, zikredilen bu şartları yerine getirmekle olur.

İşte âyet-i kerîmede belirtilen sıfatlarla muttasıf olanlar dinde, Hakk'a uymada ve iyiliği araştırmada doğruluk sâhibi kimselerdir. Çünkü hiçbir durum onları sarsamamış ve değiştirememiştir. Ve onlar, küfürden ve her türlü rezâletten sakınanların tâ kendileridir.

Bu âyet, açık veya gizli olarak insana âid bütün kemâlâtı içine almaktadır. Biz bu kemâlâtı üç maddede toplayabiliriz:

1. Doğru inanç,
2. Hüsn-i muâşeret (geçimli olmak),
3. Nefsi terbiye,

Allah'a ve inanılması gereken diğer şeylere inanmak birincisine, malı istenilen

yerlere dağıtmak ikincisine ve namaz kılmaktan itibaren âyetin sonuna kadar olan kısım ise üçüncüsüne işâret etmektedir. Bu sebeple bu özelliklerin hepsine sahip olan kimse, îmân ve itikad adına bakılarak doğruluk, halkla muâşereti ve Hakk'la muâmelesine bakılarak da takvâ vasfiyla vasıflanmıştır. Rasûlullah (s.a.) in: *"Bu âyetin gerektirdiği şekilde amel eden kişinin îmânı kemâle ermiştir."*[69] hadisi buna işâret etmektedir.

Şeyhim **Atpazârî Osman Efendi** şöyle demiştir: "Kişinin Hak ile olan muâmelesinde takınacağı en güzel tavır, *"teslîm ve rızâ"*; halk ile muâmelesinde ise *"afv ve sehâ"*dır."

Mal sevgisi, nefsin önde gelen özelliklerinden biridir. Acelecilik de kötü huylardandır. Bu sebeple, sabrın şükürden daha fazîletli olduğu söylenmiştir. Nitekim şöyle bir haber nakledilmiştir:

Kıyâmet günü mükâfatını almak üzere yeryüzünün en şükreden kulu ile sıradan sabreden bir kul getirilir. Allah Teâlâ: "Ben şu adama nimet verdim, o da şükretti. Sana da belâ verdim, sabrettin. Bu sebeple senin ecrini kat kat fazla vereceğim." der ve ona şükredenlere verdiği mükâfatın kat kat fazlasını verir.[70]

Gerçek şu ki, îmân sahibi olmak, tevhîd ve şehâdetle olduğu gibi, nefsin terbiyesi de tevhid zikri ve usûlü ile mümkündür.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰىۜ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ
وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخٖيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ تَخْفٖيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ
فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿١٧٨﴾

178. Ey îmân edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın *(öldürülür)*. Ancak her kimin cezâsı, kardeşi *(öldürülenin velisi)* tarafından bir miktar bağışlanırsa artık *(taraflar)* hakkaniyete uymalı ve *(öldüren)* ona *(gereken diyeti)* güzellikle ödemelidir. Bu söylenenler, rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa muhakkak onun için elem verici bir azâb vardır.

Âyette hitab, mü'minlerin devlet başkanlarınadır. Allah Teâlâ devlet başkanına ve onun makamına kâim olan kimselere, kısas hükmünü yerine getirmelerini vâcib kılmıştır. Binâenaleyh âyetin mânâsı: "Ey devlet başkanları, kan sâhibi ve vârisler istediği takdirde kısas icrâ etmeniz size farz kılınmıştır." şeklinde takdîr edilebilir.

Hitabın katillere olması da muhtemeldir. O takdirde mânâ: Ey kasden cana kıyan katiller, ölenin velîsi istediği takdirde nefislerinizi teslim etmeniz size farz kılındı, olur. Katillerin istenildiği takdirde teslim-i nefs etmeleri gerekir. Çünkü, kul hakkı oluşu

sebebiyle bunların kısastan kaçmaları mümkün değildir. Zinâ eden ve içki içen böyle değildir. İçki içmek ve zinâ etmenin Allah'ın hukûkuna taalluk etmesi bakımından bu iki fiili işleyenlerin hadlerinin uygulanmasından kaçmaları mümkündür.

Kısas, bir insanın başka birine yaptığının aynının, kendisine yapılmasıdır. Kısas can, organ ve yaralarda misilleme ve eşitliktir.

"Katlâ", öldürülen kişi mânâsına gelen *"katîl"* kelimesinin çoğuludur. Bu kelimenin başındaki *"fî"* harf-i cerri sebeb bildirmek için getirilmiş ve maktûllerin öldürülmesi sebebiyle kısasın farz kılındığı ifâde edilmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz'in: *"Bir kadın, bağlayarak öldürdüğü bir kedi sebebiyle cehenneme girdi."*[71] hadis-i şerîfinde de *"fî"* harf-i cerri bu mânâda kullanılmıştır. Kur'ân okurken *"Katlâ"* kelimesinde durmak vakf-ı hasendir.

"Hüre hür, köleye köle, kadına kadın..." âyetinin iniş sebebi şudur: Cahiliye döneminde iki Arap kabîlesi arasında kan dâvâsı vardı. Birisi diğerine güç ve kuvvet bakımından daha üstündü. Güçlü olan bu kabîle: "Sizin bizden öldürdüğünüz bir köleye karşılık sizden bir hür, kadına karşılık erkek ve tek kişiye karşılık iki kişi öldüreceğiz." diye yemin etti. Sonra Hz. Peygamber (a.s.) İslâm ile gönderilince, bu iki kabîle durumlarını O'na arzederek haklarında hükmetmesini istediler ve bu âyet nâzil oldu. Âyet onlara, aralarında eşit davranmalarını emretmekteydi.

"Hüre hür, köleye köle, kadına kadın..." âyeti, kısas sadece bunlar arasında söz konusudur, başka şeylerle kısas olmaz şeklinde hasr ifâde etmez. Bilakis kısas cereyan edebilecek diğer kısımlara delâlet etmeksizin sadece zikredilenler arasında kısasın farz olduğunu hükme bağlar. *"Ey îmân edenler, öldürmede kısas size farz kılındı."* âyeti kendi başına müstakil bir cümledir. *"Hüre hür... "* şeklinde başlayan kısım ise bu cümlenin cüz'lerinden sadece bir kısmını tahsîs etmektedir. Bu müstakil cümlenin cüz'lerinden bir kısmını zikretmek, hükmün diğer cüz'ler hakkında da sabit olmasına mâni olmaz.

Bu tahsîs, hükmün diğer kısımlara da şâmil olduğunu nefyetmemekle beraber, aynı zamanda cahiliyeden kalma bir âdeti de iptal etmektedir. Onlar, kendilerinden öldürülen bir köleye karşılık katilin kabîlesinden hür bir kimseyi öldürüyorlardı. Bu âdete göre, katilden başkasına cezâ verip zulmetmek söz konusu idi. Fakat öldürülen köleye karşılık öldüren köleyi, öldürülen kadına karşılık öldüren kadını kısas etmekle kısasın, hür ile köle ve erkek ile kadın arasında geçerli olmasını engelleyecek bir durum söz konusu değildir.

İmam Sevrî ve **Ebû Hanîfe**, ***"Tevrat'ta onlara şöyle yazdık: Cana can...."*** (el-Mâide, 5/45) âyetiyle istidlâl ederek köleye karşılık katil - hür kimsenin, kâfire karşılık da katil mü'minin öldürülebileceğine hükmetmişlerdir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen ve nesholunduğu belirtilmeyen bizden öncekilerin şerîatiyle amel etmek bize vâcibtir. Zira o artık bizim şerîatımız olmuştur diyenlerin sünnetten delilleri ise: *"Müslümanların kanları diyette eşittir"*[72] şeklinde rivâyet edilen hadis-i şerif'tir. Öldürülen tek kişiye karşılık bir topluluğun öldürülebileceği delîlinden hareketle canda

üstünlük iddiası muteber değildir. O halde köleye karşılık hür ve kâfire karşılık mü'min bir kimse öldürülebilir.

İmam Mâlik ve **İmam Şâfiî** ise köleye karşı hür bir kimsenin, kâfire karşılık da mü'minin öldürülemeyeceğini söylemişlerdir. Nitekim İmam Şâfiî şöyle demiştir:

İşte ceylân, benim intikamımı alınız. Çünkü o,
Kasden iki gözünün oklarını bana çevirdi.
Onu öldürmeyin, zira ben onun kölesiyim.
Benim inancıma göre köleye karşılık hür öldürülmez.

Cânîyi (suçluyu) affetmek, işlediği suçun cezâsını ondan kaldırmak demektir. Buradaki söz konusu suçun cezâsı ise kısastır. Âyette sanki şöyle denilmiştir: Maktûlün velîsi tarafından suçu affedilen katilin, ister öldürdüğü kimsenin bütün yakınlarıyla, isterse bir kısmıyla anlaşmaya varsın, her iki halde de diyet ödemesi vâcibtir. Fakat kısas cezâsı düşer. Çünkü **İbn Abbas** (r.a.)'dan rivâyet edilen bir habere göre bu âyet-i kerîme, mal ile kısas suçunun düşürülmesi husûsunda anlaşma yapma hakkında indirilmiştir. Allah Teâlâ, İslâm kardeşliğinin aralarında mevcûd olduğunu, katilin îmândan çıkmadığını belirtmek ve iki tarafı birbirine karşı yumuşak davranmaya teşvik etmek için, maktûlün velîsini katilin kardeşi olarak isimlendirmiştir.

Böyle bir af söz konusu olup kısas düşünce, maktûlün velîsinin katilden, anlaşmanın bedelini iyilikle talep etmesi, bu konuda şiddet ve dayatmadan vazgeçmesi ve diyeti alırken de vâcib olan miktardan daha fazlasını istememesi gerekir. Buna karşılık katilin de, diyeti bekletmeden eksiksiz ve cezâsız olarak teslim etmesi lazımdır.

İşte af ve diyeti ihtiva eden bu hüküm, sadece af ve diyetle kalmayıp sizi kısas, diyet ve affetme arasında muhayyer bırakması bakımından Rabbinizden sizin için bir kolaylık, genişlik ve rahmettir. Mûsâ (a.s.) şerîatinde adâletin tahakkuku için sadece kısas vardı. Îsâ (a.s.)'ın dîninde, fazîletli olanla amel etme bakımından sadece af vardı. Bizim dînimizde ise katili cezâlandırmak isteyince kısas, maktûlün velîsini nimete boğup genişlik ve refaha kavuşturmak isteyince diyet, öldürene acıyıp ona ikramda bulunmak istenince af söz konusudur.

Bu hafifletmeden sonra, katilden başkasını öldürmek ve afvettikten veya diyetini aldıktan sonra katili öldürmek sûretiyle şerîatın koyduğu sınırı tecâvüz edenlere elem verici bir azâb vardır.

Cahiliye döneminde, öldürülen kimsenin velîsi, diyeti kabûl ederek katile emân verir, sonra da fırsatını bulup onu öldürür ve malını kendi yakınlarına geri verirdi. Âyet-i kerîme bunu yasaklamış ve böyle davrananların dünyâda kısas ile âhırette de ateş ile cezalandırılacaklarını belirtmiştir.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

179. Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız.

Kısasda hayat vardır. Çünkü bu hüküm inmeden önce insanlar bir kişiye karşılık bir topluluğu öldürüyorlardı. Nitekim kardeşi Kuleyb yüzünden Mühelhel b. Rebîa öldürülmüş hatta Bekir b. Vâil sülâlesi de öldürüleyazmıştı. Maktûlün katilinden başkası da öldürülmekteydi. Dolayısıyla fitne yayılmakta, emniyet kalkmakta ve aralarında çekişme ve öldürme olayları yaygınlaşmaktaydı. İslâm gelip kısas hükmünü koyunca, usûlsüz bir tarzda cereyan eden bu öldürme olaylarına engel oldu. Bu sayede ise ne denli bir hayat bahşedildiği ortadadır. Çünkü birisini öldürünce kendisinin de öldürüleceğini bilen kişi, buna pek cüret edemez. Ama cüret eder öldürürse, kendisi de kısas edilerek öldürüleceğinden bu durum, başkalarını böyle davranmaktan alıkoyar. Dolayısıyla kısas iki veya daha çok kimsenin hayatta kalmasına sebeb olur.

"Sizin için kısasta hayat vardır." âyeti, bir şeyi, tam zıddının yerine koyma bakımından, fesâhat ve belâğatın son derecesindedir. Çünkü bir şeyin diğerine zıt oluşu, birinin tahakkuk edip diğerinin ortadan kalkmasını gerektirir. Kısas, birilerinin hayatını ortadan kaldırdığı için onun zıddıdır. Fakat kısas, hakiki bir zarfa benzetilerek hayat için onu koruyan bir unsur kabûl edilmiştir. Şöyle ki: Zarf, kendisi parçalanıp yok olmadığı gibi içindekini de dağıtmaktan, bozulmaktan ve yok olmaktan korur. Aynı şekilde kısas da hayatı âfetlerden korur ve bu yönüyle onun için zarf konumunda olur. Şüphesiz ki bir şeyin, zıddı olan bir şey için koruyucu olmasında, son derece güzel ve ilginç belâğat nükteleri ve incelikler vardır.

Allah Teâlâ âyette, şüphe ve vesveselerden arınmış akıl sahiplerine hitab etmekte, onları nefisleri muhâfaza etme ve ruhları bâkî kılma bakımından kısasta ne kadar büyük hikmetler olduğunu düşünmeye çağırmakta ve: "Ey akıl sahipleri, kısasın hikmetlerini düşünün. Umulur ki kısasla hükmetmek ve onun uygulanmasını sağlamak konusunda takvâ ehli gibi amel yaparsınız veya kısas olunmaktan korkarak adam öldürmekten sakınırsınız." buyurmaktadır.

Âyette, cana kıymaktan sakındırma vardır. Çünkü kan, kul haklarının en büyüklerinden birisidir. Kıyâmet günü kul, kul haklarına nisbetle ilk olarak bundan hesâba çekilecektir. Nitekim namaz da, Allah'ın hakları arasından ilk olarak hesap sorulacak ibâdettir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyâmet günü, maktûl, tek eliyle kendi kafasını diğer eliyle da katilin yakasını tutup damarlarından kanlar aktığı halde hesap yerine gelir ve orada durdurulur. O, Allah'a: "Bu adam beni öldürdü." deyince Allah Teâlâ katile: "Helâk oldun" buyurur ve onu cehenneme atar."*[73]

Günahlar üç kısımdır:

1- **Kul ile Allah arasında Allah'ın yasakladığı günahlar:** Bunlar zinâ, livâta, gıybet ve bühtan; yâni iftirâ gibi günahlardır. Yalnız gıybet ve bühtânın, bunlara medâr olan şahıslar tarafından duyulmamış olması lâzımdır. Hakkında gıybet veya bühtan

yapıldığını duyan kişi bunu afveder ve bu günahı işleyen de günahına tevbe ederse, Allah Teâlâ'nın bu kimseyi bağışlaması umulur.

Aynı şekilde evli bir kadınla zinâ eden ve kadının kocası tarafından bağışlanmayan kişi, afvedilmez. Çünkü onun, kıyâmet günü mağfiret talebi için hasmı olan insandan helâllik alması gerekir. Fakat zinâ eden kişi günahına tevbe eder ve kadının kocasına da, zinâ meselesini zikretmeksizin: "Ben sana olan bütün haklarımı helâl ediyorum, sen de et." der o da ona olan haklarını helâl ederse, bununla iktifâ edilir ve günahkâr kişinin bağışlanması umulur.

Bu tür helâlleşme, bilinenlerden hareketle bilinmeyen haklar hakkında yapılan bir helâlleşme olup bu ümmet için câiz kılınmıştır. Önceki ümmetlerin ise günahlarını zikretmeksizin bağışlanmaları mümkün değildi.

2- **Allah'ın emrettiklerinden kulların terk sûretiyle işlediği günahlar**: Namaz, oruç, zekât ve hac türü emredilen ibâdetlerin terkedilmesi gibi. Kul, terkettiği bu ibâdetleri kazâ etmeden sadece tevbe ile afvolunmaz. Çünkü tevbenin şartı, terkedilen emri yapmaktır. Bunu yapmadığı takdirde sanki tevbe etmemiş gibi olur.

3- **Kul ile diğer kullar arasında olan günahlar**: Kişinin, başkalarının malını gasbetmesi, onlara zarar vermesi, sövmesi ve öldürmesi gibi. Bu tür günahlar tevbe ile bağışlanmaz. Ancak haksızlık yapılan kimsenin ondan râzı olması ve ona olan hakkını helâl etmesi ile bağışlanabilir. Veya kıyâmet günü Allah Teâlâ'nın aralarını uzlaştırması için haksızlık yapanın, sâlih amel işlemeye gayret göstermesi gerekir. Çünkü üzerinde kul hakkı olduğu halde tevbe eden kulun, bu hakları sahiplerine ödemesi lazımdır. Fakat kul buna güç yetiremez ve Allah Teâlâ da onu afvetmek isterse, kıyâmet günü onun hasmına: "Başını kaldır" der. O kişi başını kaldırınca yüksek bir saray görür ve: "Ya Rabbi bu saray kimindir?" diye sorar. Allah Teâlâ: "Kardeşine olan hakkını afvettiğin takdirde bu saray senin olacaktır." buyurunca o da kardeşini afvettiğini söyler. Sonra Allah Teâlâ: "Kardeşinin elinden tut ve beraberce cennete girin." diye emreder.

Âyette şuna işâret vardır: Allah Teâlâ sizden öldürülenler hakkında kısas yazdığı gibi, kendisi için (yolunda) öldürülenlere de rahmet yazmıştır. Nitekim şöyle buyurulmuştur: "Beni sevene şehîdlik nasîb ederim. Katl ile bana gelen (şehîdin) diyeti de bana âiddir." *Mesnevî*'de şöyle gelir:

Muharebede başı bedeninden ayrılanın
Başına yüzbinlerce baş verilir.
Ey benim dostlarım, levmederek beni öldürün.
Çünkü benim katlimde ebedî hayat vardır.
Ey genç, benim hayatım ölümümdedir.
Ben ne zamana kadar vatanımdan ayrı kalacağım?
Dünyâ arslanı av ve varlık arar.
Mevlâ arslanı ölüm ve âzâdlık.
Çünkü ölümde yüz vücûd görür.
Bu yüzden pervâne gibi vücûdunu yakar.

Akl-ı selîm sahipleri, şiddetli riyâzatla nefislerini öldürmeli, güzel ve sonsuz bir hayat ile kalblerini diriltmelidir. Ey Allah'ım, hasta kalblerimize devâ bulmaya bizleri muvaffak kıl! Amin.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۚ اَلْوَصِيَّةُ
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَ بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّق۪ينَۜ ﴿١٨٠﴾

180. Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır bırakacaksa anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'dan korkanlar üzerine bir borçtur.

Ölümün gelmesinden maksad, onun hastalık, illet ve benzeri işâret ve sebeblerinin ortaya çıkmasıdır. Çünkü tam ölüm ânında kişi vasiyete güç yetiremez.

Âyette geçen *"hayr"*dan maksad az veya çok ya da sadece çok mal demektir. Meselâ "falan kişi mal sahibidir" sözü malı az olana ıtlak edilmez. Bu sebeble vasiyet etmek için, ölmekte olan kimsenin arkada bırakacağı belli bir miktar malı olması gerekir. Bu konuda, Hz. Âişe (r.anhâ) validemizden şöyle bir rivâyet vardır: Adamın birisi **Hz. Âişe** (r.anhâ)'ya gelerek vasiyyette bulunmak istediğini söyleyince o, adamın ne kadar malı olduğunu sordu. Adam: "Üç bin" diye cevap verdi. Bu kez Hz. Âişe: "Bakmakta olduğun kaç kişi var?" diye sordu. Adam: "Dört" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Âişe (r.anhâ): "Allah Teâlâ ancak, arkada belli bir miktar mal bırakanlara vasiyeti farz kılmıştır. Seninki ise gayet azdır. Onu sen âilene bırak. Çünkü hayrın, şerrin zıddı olması hasebiyle, en çok fayda doğuracak yere yapılması gerekir" dedi.

İhvân-ı Safâ risâlelerinde de şöyle bir ifâde vardır: "Hayır, gerekli bir sebeple gereken bir vakitte gerekli işi yapmaktır."

Ölümü yaklaşan bir kimse, eğer arkaya belli bir miktar mal bırakıyorsa, bu maldan kendisine vâris olabilecek ana babasına ve kendisine vâris olamayacak yakınlarına vasiyet etmesi farzdır. Yalnız bunun uygun bir şekilde olması gerekir. Yâni vasiyet edenin, malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmemesi ve malını, fakiri bırakıp da zengine vermemesi lâzımdır.

Bu âyetin iniş sebebi şudur:

Cahiliye döneminde insanlar, gösteriş yapmak, övülmek ve şeref sahibi olarak bilinmek için uzak kimselere mallarını vasiyet ederek fakir olan yakın akrabalarını ihmâl ederlerdi. Bundan dolayı Allah Teâlâ bu âyeti indirerek, akrabalığı olmayan uzak insanlara yapılan yardımı anne babaya ve yakın akrabaya çevirmiş oldu. Hikmet ve maslahatın gerektirdiği kadar bu âyetle amel edildikten sonra Nisâ sûresindeki miras âyetleriyle bu âyet nesholundu. Şu anda hiçbir kimsenin, uzak veya yakın hiçbir kimseye vasiyyette bulunması farz değildir. Fakat isteyen, kendine vâris olabilecekler dışında, yakın veya uzak diğer kimselere vasiyyette bulunabilir. Vasiyet, malını zâyi etmekten ve yakınlarını mahrûm bırakmak istemeyen kimseler üzerine bir borçtur. Yâni eğer siz

Allah'dan sakınıyorsanız bununla amel etmeyi terketmeyin.

İbn Şeyh, *Havâşî*'sinde şöyle demiştir: *"Vasiyet muttakîler üzerine bir borçtur."* âyeti, vasiyyetin sadece takvâ sâhibi kimselere mahsûs bir teklif olduğunu ifâde etmektedir. Halbuki icmâa göre "bütün teklifler, emirler ve nehiyler, müttakî olsun olmasın herkese şâmildir. Bu nasıl olur?" diye sorulursa şöyle cevap verilebilir: Âyette zikredilen "müttakîlerden" maksad, takvâyı tercih eden, onu arayan ve onu kendisine yol edinen kimselerdir. Böylece bunun içerisine bütün mükellefler girmiş olur.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾

181. Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah *(her şeyi)* işitir ve *(her şeyi)* bilir.

Bazıları bu âyete: Kim vasiyeti, şerîatın istediği tarzdan başka türlü yaparsa" mânâsını vermişlerse de uygun olan, vasiyet edilen şeyin değiştirilmesidir. Bunu değiştirecek olan kendine vasiyet edilen veya şâhid olan kimsedir. Eğer vasiyyet edilen doğrusunu bildiği halde yazarken veya hakları paylaştırırken bile bile istenilene aykırı davranır ve şâhid de yalancı şâhidlik yapmak veya şâhidliği gizlemek sûretiyle diğerine ortaklık ederse, bu değiştirmenin günahı onlaradır. Çünkü onlar hıyânette bulunmuşlar ve şerîatın emrine muhalefet etmişlerdir. Bu değiştirme, vasiyet edilen malın hak sâhibine ulaşmasını engellemek sûretiyle, diğer insanlar tarafından da olabilir. Hâsılı hepsi bu günaha ortaktır. Fakat vasiyyette bulunan kimseye bir günah yoktur.

Allah *"semî"*dir, yapılan vasiyeti ve onun değiştirilmesini işitir. *"Alim"*dir, vasiyet sevâbının, onu değiştirenin de cezâsının ne olduğunu bilir ve herbirine hak ettiği karşılığı verir.

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

182. Her kim, vasiyet edenin haksızlığa yahut günaha meyletmesinden endişe eder de*(alâkalıların)* aralarını bulursa kendisine günah yoktur. Şüphesiz Allah çok bağışlayan hem de esirgeyendir.

Bir önceki âyette belirtildiği üzere, yapılan vasiyeti değiştirmek büyük günahtır. Fakat vasiyyette bulunan kimsenin, hatâ ile veya kasden bir yanlışlık yaptığını farkeden ve bunun bir haksızlığa sebebiyet vermesinden korkan kişi, yapılan vasiyeti değiştirmek sûretiyle onu alâkalılar arasında uygun bir şekilde dağıtabilir. Bunda bir sakınca yoktur.

“Cenef”, vasiyet yaparken hatâ ile doğru olandan sapmak demektir. *“İsm”* ise, kime vasiyet edeceğini bilmemek, şer’î miktardan fazla vasiyyette bulunmak veya vasiyet yapılması câiz olmayan kimselere vasiyet etmek sûretiyle yapılan yanlışlıktır.

Vasiyet edenin yaptığı hatâyı farkedip vasiyyette bulunulanların arasını düzeltecek kimse, kendisinden ıslah beklenen vâli, velî, vâsî, müftü, kadı, vâris v.s. gibi kimseler olabilir. İşte bu kimsenin, şerîatın emrine uygun olarak yapılan vasiyeti değiştirmesinde ve malı kendilerine vasiyyette bulunulan ana-baba ve akrabalar arasında dağıtmasında bir günah yoktur. Çünkü bu, yanlış bir şeyi, doğru olanla değiştirmektir.

“Allah çok bağışlayan ve esirgeyendir.” Âyetin bu kısmı hareketlerini düzelten kişinin sevap kazanacağını göstermektedir.

Âyette *“ism”* (günah) kelimesinin zikredilmesine uygun olmak üzere *“Allah gafûrdur”* buyurulmuştur. Yapılan işin, günaha sebeb olacak cinsten olması, bir kısım değişikliklerin -doğru olan bir şeyi yanlışa çevirmek gibi- günah olması sebebiyledir. Burada mânevî değil, sûrî bir benzeşme söz konusudur. Çünkü, yanlışı doğrultmak sûretiyle yapılan değişiklik, günaha sebeb olan değişiklik gibi değildir. Fakat sonuçta değişiklik olma bakımından biri diğeriyle aynıdır.

Vasiyyet, insanların ona olan ihtiyacı sebebiyle müstehabtır. Çünkü insan emelleriyle oyalanır ve onlara aldanır. Meselâ uzun müddet yaşamak ister. Bununla beraber iyi amel işlemeye pek yaklaşmaz. Fakat hastalığa tutulup helâk olmaktan korkunca malı ile eksiklerini gidermek ve günahlarının afvını sağlamak ister. Şayet bu durumda ölürse, malını hayra dağıtmak sebebiyle, uhrevî maksadı gerçekleşmiş olur. Fakat ölmez de iyileşirse, bu iyileşme onu dünyâdaki isteğine döndürmüş olur. Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *“Allah Teâlâ, dilediğiniz yere vermek ve amellerinize bir ziyâde olmak üzere, ömrünüzün sonunda malınızın üçte birini tasaddukta bulunmanıza müsâade etti.”*[74]

Ölüm hali yaklaşmış olan kişi, namaz ve oruç borçları için fidye vasiyet eder. Her bir vakit farz namaz için yarım sa’[75] buğday vermek gerekir. Vitir namazı da böyledir. Aynı şekilde Ramazan orucundan her bir gün için yarım sa’ buğday verilmelidir. Adak oruçların fidyesi de bunun gibidir.

Şeyhin *Tefsir*’inde şöyle denilmiştir: “Haccetmesi farz olduğu halde hacca gitmemiş olan ve üzerinde herhangi farz veya vâcib bir ibâdetin keffâreti bulunan kimseye vasiyyette bulunmak vâcibtir. Değilse, vasiyet etmek kişinin isteğine kalmış bir şeydir. Bunun böyle olduğuna dâir fetvâ vardır. Kişi borçlarının ödenmesi ve hasımlarının râzı edilmesi için vasiyyette bulunabilir.”

Hikâye edildiğine göre **İmam Şâfiî**, ölüm hastalığına tutulunca: “Falan kimseye beni yıkamasını söyleyiniz.” dedi. Daha sonra İmam Şâfiî’nin ölüm haberi o kimseye ulaştığında hemen cenazesinin yanına geldi ve vasiyyetini yazdığı kağıdın kendisine getirilmesini istedi. Getirilen kâğıtta İmam Şâfiî’nin yetmiş bin dirhem borcu olduğunu

gören adam, bu borcu kendisinin borcu olarak kabûl etti ve ödedi. Sonra: “İşte İmam Şâfiî’yi benim yıkamamın mânâsı budur. Zaten o da, bunu yapmamı istemişti.” dedi.

Sahîh bir haberde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Vasiyyette bulunmayan kimseye, ölülerle konuşması için müsâade edilmez.” “Ya Rasûlallah, ölüler konuşur mu?” diye sorulunca: “Evet, onlar birbirleriyle konuşur ve birbirlerini ziyâret ederler.”*[76] buyurmuştur.

Fahreddin Râzî, bazı meşhur imamlardan birinden naklen şöyle demiştir: Ruhlar iki kısımdır. Nimet içinde olan ruhlar ve azâb içinde olan ruhlar. Azâb çeken ruhlar hapsedilmişlerdir. Diğer ruhları ziyâret etmek ve onlarla oturup konuşmak yasaktır.

Nimet içinde olanlar ise mahpus değil, serbesttirler. Diğer ruhları ziyâret ederler, onlarla buluşurlar ve kendi aralarında dünyâdayken yaşadıkları hâdiseleri ve yaptıkları şeyleri konuşurlar.

Her rûh, amel bakımından kendisine denk bir rûh ile beraber olur. Bu beraberlik, berzah âleminde ve kıyâmet gününde de devam eder. Kişi her üç âlemde (dünyâ, berzah, âhıret), her an sevdiği ile beraberdir.

Akıllı kimseye gereken, seçilmiş kullarla arkadaş olması, gece-gündüz âhıret için hazırlanması, mal ve makama aldanmaması ve uzun emeller sebebiyle Allah’dan uzaklaşmamasıdır. Çünkü dünyâ fânîdir. Üzerinde olan her şey de yok olup gidecektir. O halde her an ve her zaman Allah’dan korkunuz. **Sâib** şöyle der:

Bu gâfil adamların başlarındaki tûl-i emel nedir, bilir misin?
Güvercin yuvasında bir yılanın yuva yapması gibi bir şey.

Vasiyet âyetinde şu işâretler vardır: Sizden zengin olanlara malları ile, velî kullara da halleri ile vasiyyette bulunmaları farz kılındı. Zenginler, ömürlerinin sonlarında, mallarının üçte birini vasiyyet ederler. Velî kullar ise daha hallerinin başlangıcında her şeyden soyunup çıkarlar. Onların kalbi Allah ile huzûr bulur. Velîler kendi irâdesiyle, tabiî ve hayvânî bütün sıfatları terketmek sûretiyle nefsini öldürür. Nitekim Rasûlullah (s.a.): *“Ölmeden önce ölünüz.”*[77] buyurmuştur. Dünyâ ve âhıretle ilgili bütün hayrı ve şerri terkeder. Bu kimseye, nefsinin varlık kazanmasını sağlaması bakımından ana babası konumunda olan ulvî rûha, süflî bedene ve bunların akrabaları olan kalb, sır ve diğer beşerî mütevellidâta, kendisini, ister bâkî ve rûhânî, isterse fânî ve cismânî, bütün meyil ve istekleri terketmelerini vasiyet etmesi gerekir. Fakat bunu yaparken itidalle hareket etmeli, hallerinde şehvete meyletmekten sakınmalı, amellerinde âdet ve şekilcilikten uzak durmalı ve herhangi bir telefe meydan verecek bir aşırılık içinde olmamalıdır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Ben, âdetleri ve şehvetleri kaldırmak için gönderildim.”*[78] Yine başka bir hadisinde: *“Ben, (arzuları, sevgileri ve yolları teke indirmek sûretiyle) güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”*[79]

buyurmuştur.

Bu zikredilen tarzda bir vasiyet, gizli şirkten sakınabilen kimselere gereklidir. Bu sebeple, müslimlere ve mü'minlere değil de sadece *"müttakîlere borç oldu"* buyurulmuştur. Çünkü müslimler ve mü'minler zâhir ehlidirler. Müttakîler ise bâtın ehlidirler. Nitekim Rasûlullah (s.a.): *"Takvâ işte şuradadır."*[80] buyurarak sadrına işâret etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm zâhir ehline olduğu gibi bâtın ehline de indirilmiştir. Bu konuda Rasûlullah (s.a.): *"Kur'ân'ın bir zâhiri bir de bâtını vardır."*[81] buyurmuştur. Onun zâhirini, zâhir ehli için indirilen hükümler oluşturur. Bu hükümlerin ise nesholma ihtimâli vardır. Nitekim zâhirî vasiyet hakkında indirilen bu âyetin hükmü neshedilmiştir. Onun bâtınını ise ebediyete kadar nesholması mümkün olmayan hikmetler ve hakîkatler oluşturur.

Mânâ âlimleri, her ne kadar zâhirî ahkâmına nesh ârız olsa dahi bâtınî ahkâmının bundan sâlim olmasını göz önünde bulundurarak, Kur'ân'dan hiçbir şeyin neshedilmediğini söylemişlerdir. Bu sebeple Kur'ân ebedî olarak, müttakî kullar için vaaz, sır ve hakîkat kitabı olarak kalacaktır. Çünkü bu kitap sadece müttakîleri hidâyete eriştirmeye mahsûs kılınmıştır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Bu kitap sadece müttakîler için bir hidâyet ve yol göstericidir."*** (el-Bakara, 2/2) buyurarak buna işâret etmiştir. Vasiyet hükmü, müttakîler için asla mensûh değildir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle zikredilmiştir.

---

[62]. *Müslim,* Zekât, 93; *Nesâî,* Zekât, 60; *İbn Mâce,* Vesâyâ, 4; *Müsned;* II, 231, 250, 415.

[63]. *Tirmizî,* Zekât, 26; *Nesâî,* Zekât, 82; *İbn Mâce,* Zekât, 28, *Müsned,* IV, 214.

[64]. *Dârimî,* Zekât, 38; *Müsned,* III, 402, V, 416.

[65]. *Buhârî,* Edeb, 31; *Müslim,* Îmân, 75, Lukata, 14.

[66]. *Aclûnî,* I, 195.

[67]. *Ebû Dâvud,* Zekât, 33.

[68]. *Süyûtî,* ed-Dürrü'l-Mensûr, I, 417 (Ebu'l-Âliye'den).

[69]. *Beyzâvî,* I, 249.

[70]. *Irakî,* Muğnî, IV, 136.

[71]. *Buhârî,* Bed'ü'l-Halk, 16; *Müslim,* Tevbe, 25; *İbn Mâce,* Zühd, 30; *Dârimî,* Rikak, 93; *Müsned,* II, 261, 269.

[72]. *Ebû Dâvud,* Diyât, 11; *Nesâî,* Kasâme, 13, 14; *İbn Mâce,* Diyât, 31; *Müsned,* I, 122

[73]. *Tirmizî,* Tefsir (4), 15; *Nesâî,* Kasâme, 49, Tahrîm, 2; *Müsned,* I, 240, 294, 364.

[74]. *İbn Mâce,* Vesâye, 5.

[75]. Sa': 3 kg civarındaki bir ölçü birimidir

[76]. *Münâvî,* VI, 225.
[77]. *Aclûnî,* II, 384.
[78]. bk. *Kenzü'l-Ummâl,* XV, 224.
[79]. *Muvattâ,* Hüsnü'l-Hulk, 8.
[80]. *Müslim,* Birr, 32; *Tirmizî,* Birr, 18; *Müsned;* II, 277, 360; III, 135, IV, 66, V, 24.
[81]. *Münâvî,* III, 316.

RAMAZAN VE ORUÇ

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذ۪ينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿١٨٣﴾ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَر۪يضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ وَعَلَى الَّذ۪ينَ يُط۪يقُونَهُ
فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْك۪ينٍۜ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُۜ وَاَنْ تَصُومُوا
خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذ۪ٓي اُنْزِلَ ف۪يهِ
الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ
مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُۜ وَمَنْ كَانَ مَر۪يضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ
اَيَّامٍ اُخَرَۜ يُر۪يدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُر۪يدُ بِكُمُ الْعُسْرَۘ وَلِتُكْمِلُوا
الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾
وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَاد۪ي عَنّ۪ي فَاِنّ۪ي قَر۪يبٌۜ اُج۪يبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا
دَعَانِۙ فَلْيَسْتَج۪يبُوا ل۪ي وَلْيُؤْمِنُوا ب۪ي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَٓائِكُمْۜ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ
لِبَاسٌ لَهُنَّۜ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
وَعَفَا عَنْكُمْۚ فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْۖ وَكُلُوا
وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ
الْفَجْرِۖ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِۚ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَۙ
فِي الْمَسَاجِدِۜ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

183. Ey îmân edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.

184. Sayılı günlerde olmak üzere *(oruç size farz kılındı)*. Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa *(tutamadığı günler kadar)* diğer günlerde kazâ eder. *(İhtiyarlık veya şifâ umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da)* oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilirseniz *(güçlüğüne rağmen)* oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

185. Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden

ayırmanın açık delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrâk edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa *(tutamadığı günler sayısınca)* başka günlerde kazâ etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı ta'zîm etmeniz, şükretmeniz içindir.

186. Kullarım sana, beni sorduğunda *(söyle onlara):* Ben çok yakınım. Bana duâ ettiği vakit duâ edenin dileğine karşılık veririm. O halde *(kullarım da)* benim dâvetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.

187. Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz. Allah sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabûl edip sizi bağışladı. Artık *(ramazan gecelerinde)* onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdîr ettiklerini isteyin. Sabahın beyaz ipliği *(aydınlığı),* siyah ipliğinden *(karanlığından)* ayırt edilinceye kadar yeyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde ibâdete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla birleşmeyin. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah âyetlerini insanlara açıklar. Umulur ki korunurlar.

"Yâ", nidâ harfidir. Bu, sevgiliden sevgiliye nidâdır. *"Eyyuhâ"* ise sevgiliden sevgiliye tenbihtir, uyarıdır. *"İman edenler"* kısmı ise sevgiliden sevgiliye bir şâhidliktir.

Hasan Basrî şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın *"Ey îmân edenler!"* hitâbını duyunca ona bütün dikkatinle kulak ver. Çünkü onun içerisinde ya yapman gereken bir emir veya kaçınman gereken bir nehiy vardır.

Ca'fer-i Sâdık: "Allah Teâlâ'nın bu hitabında olan lezzet, kişiden ibâdet ve tâatın yorgunluğunu giderir, yok eder, diyerek sevenin, sevgilisinin isteğini hemen yerine getirmesi, hatta ateşe girmesini emretse dahi tereddüdsüz kendini ateşe atması gerektiğine işâret etmektedir," der.

Âyetten anlaşıldığı üzere, inananlara, Ramazan ayındaki sayılı günlerde oruç tutmak farz kılınmıştır. Oruç, mükellef olan bir kimsenin niyet ederek kendisini, fecirden akşam namazının vakti girinceye kadar, yemek, içmek ve cinsî münâsebet gibi en çok arzu duyulan şeylerden uzak tutması demektir. Bu, *"avâm tabakası"*ndaki mü'minlerin orucudur. Havâssın orucu, yasaklanan her şeyden uzak durmak sûretiyle olur. *"Havâssu'l-havâs"*sın orucu ise Allah'dan başka her şeyden kendilerini tutmaları ve uzaklaşmalarıdır.

Oruç, Adem (a.s.)'dan beri bütün peygamberlere ve bütün ümmetlere farz kılınmıştır. Allah Teâlâ bunu belirtmekle oruç hükmünü te'kid, mü'minleri ona teşvik ile muhatabların gönüllerini hoşnûd etmek istemiştir. Çünkü oruç, gerçekten zor ve

meşakkatli bir ibâdettir. Fakat zor bir iş herkese şâmil kılınınca onu yapmak kolaylaşır ve herkes onu yapmak için kendinde cesâret bulur.

Âyetteki teşbih, farz kılınan orucun sayısını ve tutulması farz olan günlerini değil, farz kılındığını açıklamaktadır. Çünkü Adem (a.s.)'a sadece eyyâm-ı bîz denilen (her kamerî ayın on üç, on dört ve on beşinci günleri), Mûsâ (a.s.)'ın kavmine ise sadece Aşûrâ günü oruç tutmak farzdı.

Teşbih, benzeyen ile kendisine benzetilen arasında bütün yönlerden eşitlik gerektirmez. Nitekim duâda: *"Allah'ım, İbrâhîm'e ve O'nun âline salât ettiğin gibi Muhammed (a.s.)'e ve onun âline de salât eyle."* denilir. Aynı şekilde Peygamberimiz (s.a.), *"Siz, açık bir gecede on dördünde olan bir ayı, zorlanmadan ve rahat bir şekilde gördüğünüz gibi Rabbınızı göreceksiniz."*[82] buyurmuştur. Meselâ bu son teşbih, görülenleri değil, sadece görüş şekillerini birbirine benzetmek için yapılmıştır.

Umulur ki siz, oruç tutmak sûretiyle mâsiyet ve kötülüklerden sakınırsınız. Çünkü oruç, mâsiyet işlemenin başlangıcı olan şehvet gücünü kırar. Nitekim Rasûlullah (s.a.), *"Ey gençler, (şebâb) sizden evlenmeye (bâet) gücü yeten hemen evlensin. Çünkü evlilik gözü harama bakmaktan daha çok engelleyici ve insanı harama yaklaşmaktan daha fazla koruyucudur. Evlenmeye güç yetiremeyen ise oruç tutsun. Çünkü oruç, şehveti kırar. (oruçta vicâ etkisi vardır.)"*[83] buyurmuştur.

Hadiste geçen *"Şebâb"* kelimesi, *"Şâbb"*ın çoğuludur. *"Şebâb"* ile bulûğa ermiş, fakat otuz yaşını geçmemiş kimseler kasdedilmiştir. **Nevevî** de bu görüştedir. *"Bâet"*, nikâh ve evlilik demek olup bir eve yerleşmek mânâsından alınmıştır. Çünkü bir kadınla evlenen kişi, onu bir eve oturtmak durumundadır. *"Vicâ"*, iki husyenin damarlarını ezip kendilerini oldukları gibi bırakmak sûretiyle yapılan kısırlaştırma türüdür. Yalnız burada teşbih söz konusudur. Yâni oruç, iğdiş edilmiş gibi, kişinin cimâ' arzusunu keser ve menînin şerrinden onu korur, denilmek istenmiştir. Hadîsteki emir, vâciblik ifâde eder. Çünkü hadis, "Ey gençler topluluğu!" sözüyle evliliğe en çok arzu ve iştiyak duyulan zamana hamledilmiştir. Gençlerin ise, fıtratları gereği, cimâa karşı son derece arzuları bulunduğu açık bir gerçektir. Alimler şöyle demiştir: "Şehvetin sakinleştirilmesi, gündüzleri oruç tutmak, geceleri namaz kılmak, şehveti uyandıracak şeylerden uzak durmak ve onu düşünüp hayal etmeyi terketmekle mümkündür."

Gündüz oruç tutup gece kâim olan, az yiyen kimse, eğer yine kendisinde bir şehvet hissi duyarsa bile, onda bulunan şehvetin aşırı derecede fazla olması sebebiyledir. Bu durumda olan birisinin, sürekli olarak ölümü ve ecelin yakın olduğunu düşünmesi, emelini azaltması, büyük bir dikkatle Allah'a tâata sarılması, kendisini dâimî bir hüzün ve keder içerisinde hissetmesi ve bu sûretle şehveti nefsinden söküp atması gerekir.

اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ

اَيَّامٍ اُخَرَ ۜ وَعَلَى الَّذ۪ينَ يُط۪يقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْك۪ينٍ ۜ فَمَنْ تَطَوَّعَ
خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ ۜ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

184. Sayılı günlerde olmak üzere *(oruç size farz kılındı)*. Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa *(tutamadığı günler kadar)* diğer günlerde kazâ eder. *(İhtiyarlık veya şifâ umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da)* oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilirseniz *(güçlüğüne rağmen)* oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

"Eyyâm-ı mâdûdât", vakti ve sayısı belli günler demektir. Oruç tutmanın farz olduğu günlerin, azlığını belirtmek içindir. Çünkü az mal, teker teker sayılabilir. Fakat çok mal saymaksızın ve ölçmeksizin bol bol dökülür, boşaltılır. İşte Allah Teâlâ bizlere olan rahmeti sebebiyle her gün veya çoğu gün oruç tutmayı farz kılmamış, bunu hafifleterek ve kolaylaştırarak sadece sayılı birkaç güne mahsûs kılmıştır.

Orucun zarar vereceği şekilde hasta olan veya seferde bulunan kimse o günlerde oruç tutmayabilir, ancak tutamadığı günleri, ramazan ayı dışında, hasta ve yolcu olmadığı diğer günlerde kazâ eder.

(عَلٰى سَفَرٍ) *"Alâ sefer"* ifâdesinin mânâsı, *"râkib-i sefer"* yâni "sefere binen"; yolculuğa çıkan demektir. Bu mânâda, gündüz oruçlu iken yolculuğa çıkan kimsenin orucunu bozmaması gerektiğine işâret vardır. İftâr etme ruhsatı ise, sadece sefer üzere olanlara verilmiştir.

"İddeh", mâdûd; yâni sayılan demektir. Meselâ, insanlardan oluşan sayılı bir topluluğa *"iddeh"* denilir. Ramazan ayı içerisinde hasta veya yolcu olup oruç tutmayan kimse tutamadığı bu günler adedince diğer günlerde oruç tutar. Ramazan ayında oruç tutulamayan günlerin kazâ edilişi sırasında peşpeşe veya ayrı olması arasında fark yoktur. Kişi istediği gibi bunları kazâ eder.

Âyetten maksad, sayılı günlerde oruç tutmanın, sadece sıhhati yerinde olanlara ve yolcu olmayanlara farz olduğunu açıklamaktır. Hasta veya yolcu olan kimseler ise orucu, bu belirli günlerde tutamayıp diğer belirsiz günlere tehir ederler.

Müfessirlerin çoğunluğu, "güç yetirebilenler" ifâdesinden kastedilenlerin sıhhatli ve mukîm kimseler olduğu görüşündedir. Allah Teâlâ onları, İslâm'ın başlangıcında, kendilerine zorluk çıkarmamak için oruç tutmak ile oruç tutmayıp fidye vermek arasında serbest bıraktı. Çünkü onlar, henüz oruç tutmayı kendilerine âdet edinmemişlerdi. Sonra, ***"Sizden her kim hilâli (Ramazan ayının ilk hilâlini) görürse oruca başlasın."*** (el-Bakara, 2/185) âyeti ile bu muhayyerliği neshedip, azîmetle amel etmeyi emretmiştir.

Buna göre âyetin mânâsı: Oruç tutmaya güç yetiren kimselerin, eğer oruç tutmazlarsa, tutamadıkları her gün için bir fidye vermeleri gerekir. Fidye, bir fakiri doyurma

miktarıdır. Bu da buğdaydan yarım sa', diğerlerinden ise bir sa'dır. Fidye; cezâ mânâsında olup, herhangi bir şeyin yerine geçen bedel demektir.

Şeyh'in *Tefsir'i*nde şöyle denilmiştir: Bu kimseler, gençlik zamanlarında oruç tutmaya güç yetirirlerken, ihtiyarlayınca acze düşmüşler ve oruç tutamaz hale gelmişlerdir. İşte bunların, tutamadıkları her gün için fidye vermeleri gerekir.

Kim, verilmesi gerekenden daha fazla miktarda fidye verir veya herhangi bir nâfile hayır işlerse, yaptığı bu hayır kendi lehinedir. Tatavvu hayrın ne olduğu konusunda üç vecih zikredilmiştir. *Birincisi*, oruç tutamadığı her güne karşılık tek fakir yerine iki veya daha fazla fakiri doyurmasıdır. *İkincisi*, sadece bir fakîre vâcib olan miktardan fazla fidye vermesidir. *Üçüncüsü* ise, hem fidye vermesi ve hem de oruç tutmasıdır. İşte en hayırlısı bu sonuncusunu yapmaktır. Ey hastalar, yolcular ve oruç tutmak kendilerine güç gelenler, oruç tutmak sizin için daha hayırlıdır. Eğer siz oruçtaki fazîleti ve onun günahların afvına olan tesirini bilseydiniz muhakkak oruç tutmayı tercih ederdiniz.

el-Eşbâh isimli eserde şöyle denilmiştir: "Yolculukta oruç tutmak daha faziletlidir. Fakat kişi çok halsiz düşmekten veya ölmekten korkarsa veya yanında, beraber yiyip içtikleri, azıkları müşterek arkadaşlar bulunup, onlar oruç tutmamayı tercih ederlerse oruç tutmaması daha iyidir."

Yolculukta oruç tutmak azîmet, daha sonraya bırakmak ise ruhsattır. Azîmetle amel etmek, ruhsat ile amel etmekten daha iyi ve daha sevabtır. İşte yolcunun oruç tutmasının daha fazîletli olması bu sebebledir. Rasûlullah (s.a.)'den rivâyet edilen, *"Yolculukta oruç tutmak iyilik değildir."*[84] hadis-i şerîfi ise oruç sebebiyle ölmekten korkulduğu zamana hamledilmiştir. Bu açıklama **İbnü'l-Melek**'in *Şerhu'l-Mecmâ* isimli eserinde geçmektedir.

Ebû Hanîfe'ye göre, oruç tutmamayı mübah kılacak yolculuğun, yürümekle üç gün üç gece sürecek bir mesâfe olması gerekir.

Allah Teâlâ bize, ***"Kim Allah huzûruna bir iyilikle gelirse, ona getirdiğinin on katı vardır."*** (el-En'âm, 6/160) vâdine uygun olarak, bir yılın günleri sayısına denk olması için tam bir ay oruç tutmamızı emretmiştir. Bire on iyilik vâdeden âyet-i kerîmeye göre bir ay; otuz gün oruç, yılın üçyüz gününe, Ramazan ayından hemen sonra gelen Şevval ayında tutulması tavsiye edilen altı gün oruç da yılın kalan altmış gününe denk gelir. Böylece bütün yıl oruç tutularak geçirilmiş gibi sevap verilir. Bazen Ramazan ayının yirmi dokuz gün olması, sevâbtan hiçbir şey eksiltmez. Rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.), sekiz Ramazan ayında oruç tuttu. Bunlardan beş tanesi yirmi dokuz gün, diğerleri ise otuz gün sürmüştür. Oruç, nübüvvetin on beşinci, hicretin üçüncü yılında farz kılınmıştır.

İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "Allah Teâlâ, Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.)'ı, *"Lâ ilâhe illallâh"* kelimesiyle gönderdi. Bu kabûl edilince namazı emretti. Sonra sırasıyla zekâtı, orucu, haccı ve cihâdı emretti. Nihâyet onların dinlerini kemâle erdirdi."

Oruç ilk olarak, Âdemoğulları'nın üçüncü meliki olan Melik Tahmûres zamanında,

fakirler sebebiyle, zenginler üzerine farz kılınmıştır. Bu melik zamanında bir kıtlık oldu. Allah Teâlâ zenginlere, gündüzleri oruç tutup güneş battıktan sonra da sadece bir vakit yemek yemelerini ve gündüz yiyecekleri şeyleri de, kendi rızası için, fakirlere vermelerini emretti.

Oruç, cismâniyâtın daracık hudûdlarından kurtularak göklerin melekûtuna girmek için bir fırsattır. Buna, ikinci kez doğuş, denilmektedir. Nitekim Îsâ (a.s.), "İki kez doğmayan göklerin melekûtüne giremez." sözüyle bu mânâya işâret etmektedir. Bundan daha öte oruç mücâhedesi, Allah'a kavuşma ve onu müşâhede etme vesilesidir. İşte *"Oruç benim içindir, onun karşılığını ben veririm."*[85] hadîs-i kudsîsi bunu ifâde etmektedir. Yâni oruç tutanın mükâfâtı, hûriler ve saraylar değil, Ben'im. Bu sebebten dolayı Allah Teâlâ, Îsâ (a.s.)'a: *"Aç kal, beni görürsün."* buyurarak, kendisini görme saâdetine ulaşmayı aç kalma şartına bağlamıştır.

Sa'dî şöyle demiştir:

Bedenlerini besleyenler, uyanık olamazlar.
Midesi dolu olanlar hikmetten yana boş olur.

"Oruç benim içindir." kudsî hadisinde oruç Allah'a izâfe edilmiştir. Çünkü oruç, Allah'dan başka kimsenin bilemediği bir sır ve içine riyâ karışmayan bir ibâdettir. Eğer oruç tutan kişi kalbini, sırrını ve rûhunu Allah'ın gayrısından uzak tutabilirse, işte bu orucun mükâfâtı Allah olur. Seçilmiş (havass) kullara göre de, hakiki oruç budur. *Mesnevî*'de gelmiştir ki:

Arzu ve heveslerinden özünü pâk eyleyen,
Çabucak Hazret-i Hakk'ı, hak eyvanını görür.

Orucun farziyetini belirten, *"Ey îmân edenler! Oruç size farz kılındı."* âyetinde şu işaretler vardır: Zâhirin olduğu gibi bâtının da bir orucu vardır. Âyetin bâtınî yönü, inanan kalb, rûh ve sırrın orucunun, Allah ile beraber olmaktan kaynaklanan nûrları müşâhede etmek olduğuna işâret eder.

Kalbin orucu, aklî temâyüllerden; rûhun orucu, rûhânî mülâhazalardan ve sırrın orucu ise Allah'dan başka şeyleri müşâhede etmekten uzak durmaktır.

Kendisini, sadece orucu bozacak şeylerden uzak tutan kimsenin orucunun nihâyeti, akşam vaktinin girmesidir. Fakat kendisini ağyârdan sakınan kimsenin orucunun nihâyeti ise Hakk'ı müşâhede etmektir.

Rasûlullah (s.a.), *"Hilâli görünce oruç tutun ve yine hilâli görünce oruca son verin."*[86] buyurmuştur.

Hakikat erbâbına göre hadîsteki *"Hû"* zamiri Hakk'a âiddir. O takdirde hadîsin mânâsı: "Allah'ı görmek için oruç tutun ve O'nu görünce iftar edin." şeklinde olur. Binâenaleyh kulun, Hakk'ı görmek için zâhiren ve bâtınen oruç tutması ve Hakk'ı görünce de iftâr etmesi gerekir. *"Size oruç yazıldı"* âyetinin mânâsı: "Zâhirde her bir uzva ve bâtında da her bir sıfata oruç yazıldı." demektir.

Yalandan, gıybetten ve kötü sözden uzak durmak, dilin orucu; haram ve şüpheli şeylere bakmaktan ve bakarken gaflet içinde olmaktan sakınmak gözün orucu; yasaklanmış ve boş şeyleri dinlemeyi terketmek kulağın orucudur. Nefsin orucu temennî, hırs ve şehvetlerden vazgeçmesi; kalbin orucu, dünyâ ve onun zînetlerine olan sevgiyi içinden atması; rûhun orucu, âhıret nimetlerine ve lezzetlerine karşı olan bağlılığını koparması, sırrın orucu ise Allah'dan başka bir varlık tanıyıp görmeye elvedâ etmesidir.

"Sizden öncekilere yazıldığı gibi" âyetinde şuna işâret vardır: İnsan vücûdunun nefsânî ve rûhânî parçaları, birleştirilip terkip hâline getirilmeden önce, bütün arzu ve meyillere karşı oruçlu idiler. Fakat rûh bedenle birleşince, bedenin parçaları, rûhun kuvvetiyle, bir kısım hayvânî ve rûhânî hazlar duymaya başladılar. Buna karşılık duyu organları vâsıtasıyla bazı rûhânî ve hayvânî arzuları tatmine yöneldi. Bu sebeple, daha önce cismânî ve rûhânî cüzler üzerine farz kılınan oruç, daha sonra da terkipler üzerine farz kılındı. Umulur ki böylece, bu terkiplerin arzu ve isteklerinden sakınır, güç ve kabiliyetiniz olduğu halde bunları işlemekten uzak durur ve neticede onların, Allah'ın cennetlik kullarını suladığı tertemiz içeceklerle iftar etmelerini sağlarsınız.

Allah Teâlâ, kendi katından tertemiz içeceklerle sizi sular, hayvânî ve rûhânî bütün arzu ve emel pisliklerinizi gidererek sizi bu içecekler gibi tertemiz kılar. Nitekim Allah Teâlâ, ***"Fakat sizi tertemiz kılmak istiyor..."*** (el-Mâide, 5/6) âyeti ile buna işâret etmektedir.

İnsanda bulunan dünyevî arzular yıldızı batınca, vuslat ufkundan Allah'a kavuşma yıldızı doğar ve işte o zaman Hz. Peygamber (a.s.)'ın, *"Oruçlu için iki sevinç vardır. Bunlardan birisi, iftar ettiği andaki sevinç, diğeri ise Rabb'ına kavuştuğu zaman duyduğu sevinçtir."*[87] şeklindeki vâdi gerçekleşmiş olur.

Sonra Allah Teâlâ, oruç tutulması gereken günleri, sayılı birkaç güne indirgemek sûretiyle, kullarına olan lütuf ve ihsânının ne kadar mükemmel olduğunu haber vermiştir. *"Sayılı birkaç gün"* ifâdesinde şuna işâret edilmiştir: Sizin sayılı günlerde tutacağınız orucun zahmet ve meşakkati fazla uzun sürmeyecek, son bulacaktır. Fakat tuttuğunuz orucun sevap ve faydalarının bir sonu yoktur. Siz, diğer sayısız günlerde bu faydalardan sürekli istifade edeceksiniz. O halde oruç emrini duymak sizi korkutmasın. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle bir açıklama zikredilmiştir.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِى اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ
الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ
مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ
وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

185. Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrâk edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa *(tutamadığı günler sayısınca)* başka günlerde kazâ etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı ta'zîm etmeniz, şükretmeniz içindir.

Ramazan ayı, Kur'ân-ı Kerîm'in bu ayda indirilmesi sebebiyle, fazîletli ve şerefli kılınmış ve oruç tutmak için, diğer aylar arasından, bu ay seçilmiştir. Sonra, *"Kim o aya yetişir, hilâli görürse oruç tutsun."* emriyle bu ayda oruç tutmak farz kılınmıştır.

İnsanlar tarafından tanınıp bilindiği için, aya *"şehr"* ismi verilmiştir. *"Ramazan"* kelimesi, yanmak mânâsına gelen (رَمَضَ) fiilinden masdardır. Daha sonra kamerî aylardan dokuzuncusunun adı olarak konulmuştur. Oruç, açlık ve susuzluk sebebiyle kişilerin ciğerlerini yaktığı, yahud günahların yanıp yok olmasına vesîle olduğu veya sıcak günlere tesâdüf ettiği için, oruç tutulan aya, *"Ramazan"* denmiştir.

Diğer bir rivâyete göre Araplar, bu ayların isimlerini eski dilden naklen almışlardır. Aldıkları kimseler ise her bir aya, isimlendirme ânındaki mevsime göre ad vermişlerdir. Ramazan ayı, çokça sıcak olan günlere rastgeldiği için bu ismi almıştır. Nitekim bahar mevsimine rastgelmiş olan aya *"Rebî'"* (yani Rebiul-evvel Rebiul-âhir), suların donma zamanına denk gelen aylara da *"Cumâdâ"* (Cumâde'l-evvel, Cumâde'l-âhir) denilmiştir.

Bir başka görüşe göre ise *"Ramazan"*, Allah Teâlâ'nın isimlerinden birisidir. Ay, bu isme bitiştirilmiştir. Bu görüşü destekleyen şöyle bir rivâyet vardır: *"Ramazan geldi, Ramazan gitti" demeyiniz. "Ramazan ayı geldi, Ramazan ayı gitti deyiniz. Çünkü "Ramazan", Allah Teâlâ'nın isimlerinden birisidir."*[88]

Kur'ân-ı Kerîm, ilk kez toplu olarak, dünyâ semâsında bulunan beyt-i izzete indirilmiş, sonra Cebrâîl (a.s.) onu, Hz. Muhammed (s.a.)'a yirmi üç senede, Allah'ın dilemesine uygun olarak parça parça getirmiştir.

Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"İbrâhîm (a.s.)'ın sahifeleri Ramazan'ın ilk gecesinde, Tevrât altıncı, İncil on üçüncü ve Kur'ân-ı Kerîm de yirmi dördüncü gecesinde indirilmiştir."*[89]

"Kur'ân" kelimesi, toplamak mânâsında olan *"kur'"* (قُرْءٌ) masdarından türetilmiştir. Çünkü Kur'ân, öncekilerin ve sonrakilerin ilminin toplandığı bir kitaptır. Kur'ân-ı Kerîm, îcâzı ve diğer bütün özellikleri ve güzellikleri ile, insanları doğru yola ulaştırmak için, Hakk'a götüren ve Hak ile bâtılı birbirinden ayıran apaçık âyetler olarak indirilmiştir. Hidâyet, açık, belli olan ve olmayan olarak ikiye ayrılır. Bunların en üstünü birinci kısımdır. Âyetin, *"Kur'ân, insanlara yol gösterici olarak indirildi."* kısmında hidâyet, sadece cins olarak zikredilmiş daha sonra, *"O Kur'ân, hidâyetin ne*

olduğunu açıklayan âyetler ve deliller olarak indirildi." kısmında ise hidâyetin iki kısmından en üstünü getirilmiş ve burada mübâlağa yapılmıştır. Sanki: "Kur'ân hidâyettir. Daha ötesi Kur'ân hidâyetin ne olduğunu açıklayandır." denmiştir.

"Siz mü'minlerden her kim, Ramazan ayında, şehir veya köydeki ikamet ettiği yerinde hazır bulunursa, Ramazan orucunu tutsun."

Âyetteki şâhidden maksad, âkil, bâliğ ve sıhhatli olan kimsedir. Çünkü çocuk ve deli de Ramazan ayında, ikamet ettikleri yerde hazır bulunabilirler. Fakat bunlara oruç tutmak farz değildir. Bu âyet, oruç tutmak ile oruç tutmayıp fidye vermek arasındaki muhayyerliği neshetmiştir.

Mukîm olsa dahi hasta olan, sıhhatli olsa dahi yolcu olan, Ramazan ayında oruç tutmak mecburiyetinde değildir. Fakat tutamadıkları günleri daha sonra kazâ etmeleri gerekir. Bu âyette, hasta ve yolculara verilen ruhsat ve muhayyerlik, ikinci kez zikredilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ bir önceki âyette, oruç tutmaya gücü yeten mukîme ve yolcu ile hastaya verilen muhayyerliği zikretti. Bu âyetteki *"oruç tutsun"* emriyle ise mukîme verilen serbestliği neshetti. Eğer sadece *"oruç tutsun"* emri ile yetinip, hasta ile yolcuyu bundan istisnâ etmeseydi, bir önceki âyette bunlara tanınan ruhsatın da neshedildiği mânâsı anlaşılabilirdi. Fakat tekrar zikretmekle bu ihtimali ortadan kaldırmıştır.

Allah yolculuk ve hastalık hâlinde iftar etmenize müsâade etmekle sizin için kolaylık ister. Geniş rahmeti ve merhameti sebebiyle, hasta veya yolcu olanlarınıza oruç ile meşakkat ve zahmet vermek istemez.

Muhammed b. Ali Tirmizî şöyle demiştir: *"Yüsr"* cennetin ismidir; çünkü bütün kolaylıklar orada vardır. *"Usr"* ise cehennemin adıdır. Zira bütün zorluklar da orada toplanmıştır. Âyetin mânâsı ise şöyledir: "Allah, tuttuğunuz oruç sebebiyle sizi cennete girdirmek ister. Sizin cehenneme girmenizi istemez."

Şeyhimiz **Osman Fazlı** (k.s.), bu âyet hakkında şu açıklamayı yapmıştır: Allah Teâlâ, oruç tutmanızı emrederek sizin dünyâ ve âhıret kolaylığınızı istemiştir; zorluğunu değil. Dünyâdaki kolaylık, melekiyet ve rûhâniyete doğru yücelmek ve hakîkî uyanıklık ile mârifete ulaşmaktır. Ondaki zorluk; beşeriyet ve hayvaniyetle başbaşa kalmak ve nefsânî ve tabiî özelliklerle bezenmektir. Âhıretteki kolaylık; cennet, nimet, kurbet, Allah'a kavuşmak ve O'nu görmektir. Oradaki zorluk ise cehennem ve onun derece derece azâbıdır.

Necmüddin, *et-Te'vîlât*'ında şöyle diyor: Allah Teâlâ sizin için, zorlukla beraber olan kolaylık istiyor. Bu sebeple Allah'ın emrine uymaktaki zorluğa bakmayın. Fakat o zorluğa katlandıktan sonra meydana gelecek olan kolaylığa bakın. Çünkü akıllı bir kimse, sıhhatini düşünerek, hastalığının geçmesi için, doktor tarafından tavsiye edilen acı ilacı hiç tereddüd etmeden içer. **Sa'dî** der ki:

Hastaya şeker vermek hata ve günahtır.
Zira hastaya acı şey, ilaç olarak faydalıdır.
Ey akıllı, hastalıktan korkma sakın,

Çünkü sana uzman doktor vermiştir o acı ilacı.

Tam bir ay oruç tutmuş olmanız için, hastalık veya yolculuk sebebiyle tutamadığınız oruçlarınızı, diğer günlerde tutmanızı emrettik. Farz olan orucun sorumluluğundan kurtulma yolunu gösteren Allah'a hamdedip O'nu yüceltmeniz ve ululamanız için de size, kaçırdığınız oruçları nasıl kazâ edeceğinizi öğrettik. Kazâya kalan oruçlarınızı peşpeşe tutmanız şart değildir. Ayrı ayrı da tutabilirsiniz. Allah'a dilinizle, kalbinizle ve bedeninizle şükredesiniz diye size bu kolaylığı gösterdik.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Şu üç şeye gerektiği şekilde riâyet eden kişi, hakiki Allah dostudur. Bunları boş veren gerçekten Allah'ın düşmanıdır. Bunlar: namaz, oruç ve cünüplükten temizlenmektir."[90]

Haberde şöyle vârid olmuştur:

"Cennet, şu dört zümreye müştaktır. Bunlar; Ramazan orucunu tutanlar, Kur'ân okuyanlar, dillerini muhâfaza edenler ve komşularını doyuranlardır. Şüphesiz Allah Teâlâ, iftar ettiği anda müslüman bir kulun, eliyle-ayağıyla, gözüyle-kulağıyla, kalbiyle ve diliyle işlediği bütün günahları affeder."

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Kıyâmet günü gelip kabirdekileri diriltince Allah Teâlâ, Rıdvan isimli meleğe: "Ben oruç tutanları aç ve susuz olarak kabirlerinden çıkardım. Onları karşıla ve bütün arzularını yerine getir" der. Bunun üzerine Rıdvan, gılmanlara ve vildanlara nidâ ederek nûrdan tabaklarla gelmelerini emreder. Kum tanelerinden, yağmur damlalarından, semanın yıldızlarından ve ağaçların yapraklarından daha çok gılman, ellerinde çeşit çeşit meyveler, fevkalâde lezzetli içecekler ve hoşa giden yemeklerle gelirler. Rıdvan da kendisine gelenleri teker teker doyurur ve, ***"Geçmiş günlerde yaptığınız işlerden ötürü*** (bugün) ***âfiyetle yeyin için."*** (el-Hâkka, 69/24) der."[91]

Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Mîrâc gecesi, Sidre-i Müntehâ yanında, daha önce görmediğim büyüklükte bir melek gördüm. Uzunluğu, bir milyon senelik bir mesâfe idi. Yetmiş bin başı vardı. Her başta yetmiş bin tane yüz ve her yüzde yetmiş bin dil vardı. Her bir başın üzerinde nûrdan yapılmış bin kâkül ve her kâkülde, Allah Teâlâ'nın kudretine bağlı bir milyon inci bulunmaktaydı. Her incinin içinde nûrdan bir deniz olup, her denizin içinde uzunlukları iki yüz yıl mesâfe olan balıklar vardı. Herbir balığın üzerinde "Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Rasûlullah" diye yazmaktaydı.

İşte bu melek, kendisi mukaddes bir mahalde bulunup, iki elinden birisini başı üzerine, diğerini de arkasına koymuştu. Tesbih edince, sesinin güzelliğinden Arş titriyordu. Cibrîl (a.s.)'den, bu meleği sorduğumda o: "Bu, Allah Teâlâ'nın Âdem (a.s.)'dan iki bin yıl önce yarattığı bir melektir." dedi. Ben: "Peki şimdiye kadar nerede duruyordu?" dedim, O: "Cennette, arşın sağında büyükçe bir yer vardı. Orada bulunmaktaydı. Allah Teâlâ ona, bu mekânda, Ramazan orucu sebebiyle senin

ve ümmetin için tesbih etmesini emretti." diye karşılık verdi.

Meleğin iki eli arasında iki sandık gördüm. Her ikisinin üzerinde nûrdan yapılmış biner kilit vardı. Cebrâîl (a.s.)'a bu iki sandığın ne olduğunu sordum. Cebrâîl (a.s.), bunun cevâbını, meleğin kendisinden almamı istedi. Ben de meleğe elindeki sandıklar hakkında sordum. Şöyle cevap verdi: "Bu iki sandığın içinde, ümmetinden oruç tutanların, cehennem azâbından kurtulma beraatleri vardır. Sana ve ümmetine ne mutlu!"

Oruca Niyet

İbâdetlerde özellikle oruç ibâdetinde niyet şarttır. Oruca niyet, kişinin kalbi ile oruç tutmakta olduğunu bilmesi ve Ramazan gecelerinde dahi bu düşünceden uzak kalmaması demektir. Yemek ve içmek gibi orucu bozan şeylerden uzak durmak, bazen âdet, bazen hastalık, riyâzet ve iştahın olmaması gibi sebeblerle bazen de ibâdet için olur. İşte ibâdet için olanı, diğerlerinden ayıran niyettir. Her günün orucuna niyet etmek farzdır. Çünkü herbiri kendi başına bir ibâdettir. Meselâ herhangi bir günde orucun bozulması, diğer günlerdeki oruçların sıhhatine bir eksiklik getirmez. Fakat terâvih namazı böyle değildir. Terâvih namazında, her iki rekâtta bir niyet etmek şart değildir. Çünkü, en doğru olan görüşe göre, yirmi rekâtın hepsi tek namaz hükmündedir.

Müslümanlara kolaylık olsun diye gündüzün yarısına kadar oruca niyet etmek câiz kılınmıştır. Geceden niyet edilmeyen oruçların kabûle şayan olmayacağını belirten hadis-i şerifler, bu tür oruçların fazîlet bakımından eksik olacağına hamledilmiştir. Fakat kazâ, keffâret ve mutlak nezir oruçlarına, karışıklığı engellemek üzere, geceden niyet edilmesi gerekir. Çünkü bunların, Ramazan orucunda olduğu gibi belli bir vakitleri yoktur.

Gündüzün yarısı, ikinci fecirden büyük kuşluğa yani zevâle kadar olan vakittir. Kişinin bu vakit bitmeden önce niyet etmesi gerekir. Eğer bu vakit bittikten sonra niyet ederse, günün yarıdan çok kısmının niyetsiz geçmesi sebebiyle oruç câiz olmaz.

Terâvih Namazı

Terâvih namazı kılacak olan kimse, terâvihe, gece namazına, vaktin sünnetine veya Ramazan namazına niyet eder. Terâvih namazı sünnet-i müekkede'dir. Hulefâ-i Raşidîn bunu kılmaya devam etmiştir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ size orucu farz kıldı. Ben de onun gecelerinde terâvih namazı kılmayı sünnet yaptım."*[92] Hz. Ömer (r.a.)'ın: "Ramazan namazı terâvih, ne güzel bir âdettir." sözünün mânâsı şudur: "Rasûlullah (s.a.), her ne kadar bu namazı kılmış ise de, bazen kılmayıp terketmiş ve bu namaz için insanları camiye toplamamıştır. Terâvih namazının cemaatle ve hiç terkedilmeden kılınması Hz. Ömer (r.a.) tarafından tesis edilmiş, iyi ve güzel bir âdettir. *Kurtubî Tefsiri*'nin birinci cildinde, ***"O göklerin ve yerin yaratıcısıdır"*** (el-

Bakara, 2/117) âyeti tefsir edilirken bu açıklama zikredilmiştir.

Rasûlullah (s.a.), Ramazan'ın gelmesiyle ashâbını müjdeler ve: *"Size, mübârek Ramazan geldi. Allah Teâlâ o ayda oruç tutmayı farz kıldı. Bu ayda semanın kapıları açılır, cehennemin kapıları kapanır ve şeytanlar bağlanır. Ramazan ayı içerisinde bin aydan daha hayırlı olan bir gece vardır. O gecenin hayrından mahrûm olan, gerçekten mahrûm olmuştur"*[93] buyururdu. Âlimlerden biri şöyle demiştir: Bu hadis-i şerif, Ramazan ayının gelmesiyle, insanların birbirini kutlamaları gerektiğine bir gerekçedir. **Sehâvî** de *el-Makâsıdü'l-Hasene* isimli eserinde: "Aylar ve bayramlar sebebiyle kutlamalar yapılması, insanlar arasında âdet hâline gelmiş şeylerdir." der.

İbn Abbas (r.a.), Peygamber Efendimiz (s.a.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Kim, Cuma namazından çıkmış bir kardeşiyle karşılaşırsa "Takabbelallah minnâ ve minke"* (Allah bizim ve sizin cumanızı kabûl etsin) desin".[94] Komşu hakları husûsunda Peygamber Efendimiz'den şu hadis-i şerif rivâyet edilmiştir: *"Ona bir hayır isâbet ederse onu kutlar, başına bir belâ ve musîbet gelirse onu tâziye eder ve hasta olunca da ziyaretine gider."*[95]

Orucun Âdâbı

Âzâlarımızı yasak olan şeylerden koruma ve gönlümüzdeki havâtırı defetme, orucun âdâbındandır. Allah'a yaklaşmak, ancak Allah'ın haram kıldıklarını terketmekle mümkündür.

Ebû Süleymân Dârânî (k.s.) şöyle demiştir: "Gündüz oruç tutup akşamleyin helâl bir lokma ile iftar etmek, bana gece-gündüz namaz kılmaktan daha sevimlidir. Karnında bir lokma haram bulunan kulun kalbine, tevhid güneşinin doğması haramdır. Özellikle Ramazan orucunda buna dikkat etmeli ve oruçlu kimse haram yemekten şiddetle sakınmalıdır. Çünkü haram, insanın dînini yok eden helâk edici bir zehirdir."

Sünnet olan, iftarı vakit girer girmez yapmak, sahûru da geciktirmektir. Çünkü gece oruç tutmak bid'attır. İftarı geciktiren kimse geceleyin oruçlu bulunarak bid'at olan bir şey yapmış olur. *Şerh-u üyûni'l-mezâhib* isimli kitapta böyle yazılıdır.

Bizim üç bayramımız vardır. *Birincisi* Ramazan bayramıdır. Bu tabîatın, nefsin bayramıdır. *İkincisi*, kâmil îmânla göçmek şartıyla ölüm bayramıdır. Bu, büyük bir bayramdır. *Üçüncü* ve en büyük bayram ise âhırette Allah'ın tecellisine mazhar olunduğu zamanki bayramdır.

Tirmizi, **Zeyd b. Hâlid'den** şöyle bir hadis rivâyet etmiştir: *"Bir oruçluya iftar ettirene, oruçlunun ecri kadar ecir verilir ve oruçlunun ecrinden de hiçbir şey eksilmez."*[96] **İmam Hâfız Hammâd b. Seleme**, Ramazan ayında her gece elli insana iftar ettirirdi. Son gece de bunlara birer elbise giydirirdi. Kendisinin abdâllardan olduğu söylenirdi.

Süyûtî, *el-Camiu's-Sağir*'de ve **Sehâvî** de *el-Mekâsıd*'da, **İbn Ömer** (r.a.)'den Hz. Peygamber (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu kaydetmişlerdir:

"Her asırda, benim ümmetimin en hayırlıları beş yüz kişi ve kırk kişi olan abdallardır. Bu beş yüz ve kırk sayıları hiç eksilmez. Bunlardan birisi ölünce Allah onun yerine diğer birini geçirir." Ya Rasûlallah bize, onların amellerinden bahset, denilince Rasûl-i Ekrem (s.a.): "Kendilerine zulmedenleri affederler, kötülük edenlere iyilik ederler ve Allah'ın kendilerine verdiklerini paylaşırlar."[97] buyurmuştur.

Hadis-i şerifte şöyle denilmiştir: *"Açı doyuran, çıplağı giydiren veya bir misafiri barındıran kimseyi Allah Teâlâ, kıyâmet gününün korkunç hallerinden korur."*[98]
Abdullah b. Mübârek her yıl, fakirlere ve ilim talebelerine bin dirhem infâk eder ve Fudayl b. İyaz'a şöyle derdi: "Eğer sen ve arkadaşların olmasaydınız hiç kazanç sağlayamazdım." Yine o, Fudayl ve arkadaşlarına: "Siz dünyâ ile değil, ilimle meşgul olunuz. Sizin ihtiyaçlarınızı ben karşılarım." diye teminat verirdi.

Yahyâ el-Bermekî, Süfyân-ı Sevrî'ye her ay bin dirhem verirdi. Süfyân da ona, secdelerinde duâ eder ve, "Ey Allah'ım! Yahyâ benim dünyâlık ihtiyaçlarımı karşıladı. Sen de onun âhıretteki ihtiyaçlarını karşıla." derdi. Yahyâ ölünce, arkadaşlarından biri onu rüyasında görüp, "Allah sana nasıl muâmele etti?" diye sorunca o: "Allah beni Süfyân'ın duâsı bereketiyle affetti." dedi.

Sâib der ki:

Bu âlemde gündüzü karanlık olanları ara bul!
Ki sen öldükten sonra bu hayrın sana bir kandil olsun.

Allah bizi ve sizi, kitabının gerektirdiği şekilde amel eden kullarından eylesin!

فَلْيَسْتَجِيبُوا لِى وَلْيُؤْمِنُوا بِى لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾ وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِى عَنِّى فَاِنِّى قَرِيبٌ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ

186. Kullarım sana, beni sorduğunda *(söyle onlara):* Ben çok yakınım. Bana duâ ettiği vakit duâ edenin dileğine karşılık veririm. O halde *(kullarım da)* benim dâvetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.

Bu âyetle önceki âyet arasındaki münâsebeti şöylece açıklamak mümkündür: Allah Teâlâ önceki âyetlerde, kullarına bir ay oruç tutmalarını ve günlerin adedine riâyet etmelerini emrederek onları kendisine şükretmeye ve ta'zîm göstermeye teşvik etmişti. Allah'ın, kulların hallerinden haberdar olduğunu, zikir ve şükürlerini bildiğini, sözlerini işittiğini, duâlarını kabûl edeceğini belirten bu âyet ise önceki âyeti te'kid ve içindeki hükümleri yerine getirmeye teşvik etmek üzere getirilmiştir.

Âyetin iniş sebebi hakkında şöyle bir rivâyet vardır: Bir bedevî Rasûlullah (s.a.)'e:

“Eğer Rabbimiz bize yakın ise O’na içten sessizce yalvaralım. Yok eğer uzak ise O’na nidâ edelim.” deyince Allah Teâlâ, kullarının duâsına çok sür’atli bir şekilde icâbet ettiğini belirtmek üzere: *“Kullarım sana benden sorarlar, onlara yakın olduğumu söyle.”* buyurdu.[99]

Allah’ın yakınlığı ilim ve ihâta iledir. Bu, Allah’ın, kulların fiillerini ve sözlerini pek iyi bilişini, onların durumlarına yakînen muttalî oluşunu anlatan bir temsildir. Buradaki “*yakınım*” kelimesinde istiâre-i tebeiyye-i temsiliyye yani temsîli bir teşbihle anlatım söz konusudur. Bu yakınlığın mekânî bir yakınlığa hamledilmesi doğru olmaz. Çünkü Allah mekândan münezzehtir. Ayrıca eğer Allah Teâlâ belli bir mekânda olsa idi, herkese yakın olamazdı. Çünkü, arşı taşıyan meleklere yakın olan, yeryüzü ehlinden uzak olur. Doğudakilere yakın olan ise batıdakilere uzak düşer. Bunun aksi de söylenebilir.

Ebû Mûsâ el-Eş’arî şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.), Hayber’i fethe giderken ashâb-ı kirâm bulundukları bir vâdîde yüksek sesle tekbir getirip, *“Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber”* demeye başladılar. Rasûlullah (s.a.) onlara: *“Kendinize acıyınız. Siz, sağıra veya gaibte olan birine değil, bilakis işiten ve sizinle beraber olan birine duâ ediyorsunuz.”* şeklinde ikazda bulundu.[100] Sesli veya sessiz duâ etmek meşreplere ve makamlara göre değişir. Gaflet ehli ancak yüksek sesle duâ ederek havatırı defeder. Fakat huzûr ehline yakışan ise sessizlik ve gizliliktir.

Sa’dî şöyle der:

Dost, bana pek yakındır, benimledir.
Hayret ki ben O’ndan çok uzağım.

“Bana duâ edince, duâ edenin duâsını kabûl ederim.” âyeti bu makama uygun mecâzî bir yakınlığın olduğunu belirtmekte ve bunu mekânî bir yakınlığa benzeterek duâ edene icâbet olunacağını vâdetmektedir. Şayet “görüyoruz ki, bazıları çokça duâ ve tazarrûda bulundukları halde kendilerine icâbet edilmiyor. Bunu nasıl izah edersiniz?” şeklinde bir soru vârid olursa şöyle cevap veririz: Bu âyet mutlaktır ve ***“Hayır, yalnız ona yalvarırsınız; O da dilerse*** *(kaldırmasını)* ***istediğiniz belâyı açar*** *(kaldırır)* ***....”*** (el-En’âm, 6/41) âyeti ile takyîd olunmuştur. O zaman âyetin mânâsı: Bana duâ edince, duâ edenin duâsına, istersem veya kazaya muvafik olursa yahud muhal bir şey istemezse veya icâbet etmem onun için hayırlı olacaksa, icâbet ederim, şeklinde olur.

İcâbet, istenilen şeyin verilmesi demektir. Allah Teâlâ isteyenin istediğini yerine getirmekle, duâ edene icâbet etmekle ve zor durumda olanların yardımına koşmakla mukabelede bulunur. O halde, benim, onların duâlarına icâbet ettiğim gibi onlar da, kendilerini dâvet ettiğim îmâna ve tâata koşsunlar ve bana inanma husûsunda sebât etsinler.

İbn Şeyh şöyle demiştir: İcâbet, teslim olmak ve boyun eğmekten ibârettir. İman ise kalble ilgili bir sıfattır. İcâbetin îmândan önce zikredilmesi, kulun hakîkî îmân nûruna ve kuvvetine, ancak tâat ve ibâdetlere devamla kavuşacağını göstermektedir.

“Bana icâbet etsinler” (فَلْيَسْتَجِيبُوا لِى) ifâdesinin başındaki *“fâ”*nın mânâsı şudur: Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *“Ey kulum, sana hiçbir ihtiyacım olmadığı halde ben senin duâna icâbet ediyorum. Sen de, bütün her şeyinle bana muhtaç olduğun halde, benim dâvetime uy.”* Bu ne büyük keremdir. Umulur ki kullar, bu şekilde davranmakla, doğru yolu bulurlar, din ve dünyâ maslahatlarını elde ederler. Çünkü onlar inanıp emredilen şeyleri yapınca din ve dünyâlarını düzeltir, ıslah ederler. Dolayısıyla reşîd kimseler olurlar.

Zararın ve kötülüğün ortadan kalkması için duâ etmemek, hem şerîat hem de tarîkat erbabınca kınanmıştır. Çünkü duâ, belâya ve musîbete sanki Allah ile beraber mukavemet etmek ve meşakkatine sanki onunla beraber katlanmak demektir. *Mesnevî*’de şöyle gelmiştir:

Gökten inen belâyı kim defedebilir?
Şefâatçının tazarru ve niyâzından başka!

Avâm ve seyr u sülûke yeni başlayanlar için sebeblere sarılmak vâcibtir. Seyr u sulûk yolunda kısmen ilerlemiş olan kimselere ise tevekkül daha faziletlidir. Kâmillerin durumunu ifâde etmek ise mümkün değildir. Tevekkül ya da sebeblere sarılmak onlara göre aynı şeydir.

Rivâyet olunduğuna göre, Halîl İbrâhîm (a.s.) ateşe atılınca Cebrâîl (a.s.) ona havada kavuşarak:

“Bir ihtiyacın var mı?” diye sordu. O:

“Sana bir ihtiyacım yok.” diye karşılık verdi. Cebrâîl (a.s.):

“O zaman Allah’dan, seni ateşten kurtarmasını iste.” dedi. İbrâhîm (a.s.):

“Onun benim hâlimi bilmesi bana yeter. Tekrar istemeye gerek yok.” dedi. Allah’a olan güven ve teslimiyetini bu şekilde ifâde etti. İşte bu makam, kendi varlıklarından geçmiş ve her hallerinde Allah ile bakaya kavuşmuş kemâl ehli kimselerin makamıdır. Sen bu makamdan çok uzaksın. Bu sebeple Allah’ın afvını ve mağfiretini istemekten sakın geri durmayasın.

Rasûlullah (s.a.), insanlarla mertebelerine göre konuşurdu. Bu sebeple O (s.a.),

Allah’a tevekkül ederek devesini salıveren bir bedeviye, *“Önce deveni bağla, sonra Allah’a tevekkül et.”*[101] buyurarak devenin bağlanmasını emretmiştir. Çünkü Hz. Peygamber, Allah’a tevekkülle, devenin kaybolmasından sakınılmasını kasdediyordu. Bazıları insanları, kuşlar gibi tevekkül sahibi olmaya teşvik etmişlerdir. Bu, Allah’ın kazâsına tahammül edemeyen kimselere yapılacak bir teşviktir.

Duâya icâbet, Allah'ın asla dönmeyeceği dosdoğru bir vâdidir. Bir kimse Allah'dan bir şey talep eder de, buna hemen icâbet edilmezse, bu durum birkaç şekilde izah edilebilir.

1- İcâbet muhakkak hâsıl olacaktır. Fakat icâbet, ihtiyacın giderilmesinden çok farklı bir şeydir. İstenilen şeyi yerine getirmek de icâbetten ayrı bir şeydir. Çünkü duâya icâbet; kulun "Ya Rabbî" demesine karşılık Allah Teâlâ'nın, "Ey kulum buyur" diyerek karşılık vermesidir. İşte vâdedilen icâbet budur. Bu ise, Allah'a gerçek yönelişlerin hepsinde mevcûddur. Hâceti gidermek ise istenilen şeyi vermek demektir. Bu da ya hemen veya bir müddet sonra ya da âhırette olur. Veya hakkında hayırlısı, istediğinden başka bir şey olabilir. Bu yüzden kendisine istediğinden başka bir şey verilerek icâbet edilir.

2- İcâbet, tek yönle sınırlı değildir. Bilakis icâbetin pek çok şekli vardır. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Müslümanın duâsı asla reddolunmaz. Ancak şu üç şeyden biri sebebiyle redd olur. Eğer kişi günah işlemek veya sıla-i rahmi kesmek için duâ etmişse buna icâbet edilmez. Veya kişinin yaptığı duânın karşılığı âhırete bırakılır. Veya ettiği duâ nisbetinde o kişiye kötülük dokunması engellenir."*[102]

3- Daha önceki âyet-i kerîmenin tefsirinde belirttiğimiz gibi icâbet, Allah'ın dilemesiyle mukayyeddir. Dilerse icâbet eder, dilerse etmez.

4- Allah'ın kulun duâsına icâbet etmesi için, kulun Allah'ın dâvetine icâbet etmesi şarttır. Nitekim Allah Teâlâ, ***"Benim emrime icâbet etsinler ve bana îmân etsinler."*** (el-Bakara, 2/186) âyeti ile buna işâret etmiştir.

5- Duânın şartları ve edebleri vardır. Bunlar icâbet olunmanın sebebleridir. Kim bunları yerine getirirse icâbet olunur. Bu şartlara ve âdâba riâyet edilmezse icâbete lâyık görülmez. Bu sebeblerden umûmî olanlar pek çoktur. Konuyu uzatmamak için onları burada saymayacağım. Husûsî olan sebeb ise tezkiyedir. Burada icâbet, duâ eden kimsenin, bedenini helâl lokma ile ıslah edip temizlemiş olması şartına bağlıdır. Denildiğine göre duâ, semâ kapısının anahtarıdır. O anahtarın dişleri ise helâl lokmalardır.

Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur: *"Kişi uzunca bir yolculuktan sonra saçı başı dağınık ve toz toprak içerisinde elini göğe doğru kaldırarak, "Yâ Rab! Yâ Rab!" der. Halbuki yediği, içtiği ve giydiği haramdır. Haram ile gıdalanmıştır. Böyle olunca Allah ona nasıl icâbet etsin."*[103]

Hikâye olunduğuna göre Kûfe'de duâları kabûl olunan bir grup insan vardı. Kendilerine bir vâli tayin olununca, bunlar onun helâki için duâ etmekte, o da helâk olmaktaydı. Abdülmelik b. Mervan tarafından Haccâc, Kûfe'ye vâli olarak gönderilince, duâsı geri çevrilmeyen bu grup hakkında bir hile düşündü ve onları tertip ettiği bir ziyâfete dâvet etti. Onlar bu dâveti kabûl edip gelerek Haccâc'ın yemeğini yediklerinde Haccâc şöyle dedi: "Ben şimdi onların duâsına icâbet olunmayacağından

emin oldum. Çünkü onların karnına haram yiyecek girdi. Karnında haram lokma bulunan kişinin duâsı makbûl olmaz.”

Duâ eden kimse nefsini, kötü huylardan ve beşerî sıfatlardan temizlemesi gerekir. Çünkü bunlar duânın yolunu kesen engellerdir. Sonra kalbini bütün nefsânî ve rûhânî bağlılıklardan sıyırmalı, zikirle onu saflaştırmalı ve güzel ahlâkın nûru ile nûrlandırmalıdır. Zira bütün bunlar, duânın Allah’a ulaşmasını sağlayan sebeblerdir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Güzel söz O’na çıkar, iyi amel O’na yükselir.”*** (el-Fâtır, 35/10) buyurarak bu noktaya işâret etmiştir. Daha sonra, Allah’ın lütûflarına kavuşabilmek için, rûhu Allah’ın gayrısına iltifat ve yönelmekten alıkoymak lazımdır. Nihâyet duâsının kabûl olunup boşa çıkmaması için sadece Hakk’ı isteyerek O’na yönelmek sûretiyle sırrını da şirk illetinden tertemiz yapmalıdır. Nitekim bir kudsî hadis’te, Allah Teâlâ: *“Beni isteyen beni bulur. Benden başka bir şey isteyen beni bulamaz.”* ibâresi, bu mânâyı belirtmek içindir. Allah Teâlâ: *“Bana duâ edenin (yâni beni talep edenin) duâsına icâbet ederim.”* buyurarak duâ ile kendisini isteyenlere icâbet edeceğine söz vermiştir.

Sa’dî şöyle der:

Allah dostlarının yolunun tersinedir,
Cenâb-ı Hakk’tan başka bir şeyi dilemek.

Rükünlerinden herhangi birini terkeden kimsenin namazının kabûl olunmayacağı gibi, sayılan bu şartlardan bir kısmını ihmâl eden kişinin de duâsına karşılık verilmez.

Ancak Allah Teâlâ, fazlı ve keremi ile kulun amelinde olan her türlü eksikliği gidererek en iyi bir şekilde ona karşılık verebilir. Buna kimse karışamaz. Hakikatte Allah’ın kullarına olan iyiliği, onların amel işlemelerinden önce gelir. Kul istemeden önce Allah verir. Fakat istedikten sonra kulun bu isteklerini gerçekleştirir. “Duâ etmek” ile “duâ okumak” birbirinden farklıdır. Duâ eden için bütün göklerin kapıları açılır ve yaptığı duâ tâ arşa kadar yükselir. Duâ okuyanın sesi ise ancak kulağına kadar ulaşır.

Molla Fenârî, *Tefsîru’l-Fatihâ*’sında şöyle demiştir: Duâyı güzelce tasavvur etmek ve iyi bir şekilde sunmak, kabûl olunması bakımından büyük bir ehemmiyet taşır. Hz. Peygamber (s.a.) de buna önem verirdi.

Meselâ Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali (r.a.)’a, içerisinde: *“Allah’ım bana hidâyet ver ve beni doğrult!”*[104] şeklinde ifâdeler bulunan bir duâyı öğretirken onu düşünmeye, tasavvur ve teemmüle teşvik ederek:

“Ey Ali, hidâyet derken, dosdoğru bir yolu hatırla! İstikamet derken de dümdüz bir oku düşün.” demiş ve duâ ânında hidâyet ve istikamet talebinin zihinde hazır bulunmasını emretmiştir.

İşte peygamberlerin, kemâl ehli insanların duâlarının makbûl olmasının sırrı budur. Duâ yaparken Allah’a tam olarak yönelmek, icâbetin mühim şartlarından birisidir. Bir kimse duâ ânında Allah’ı gördüğünü ve bildiğini düşünerek O’na duâ ederse duâsı kabûl olunur. Çünkü Allah, duâ etmeyi emretmiş ve edilen duâya da icâbet edeceğini

belirtmiştir. Fakat bir kimse, başka birinin ismini zikredip ona seslenmeyi kasdetse ve kendisine icâbet olunmasa, suç kendisinindir. Çünkü icâbete güç yetirebilecek olana nidâ etmeyip, o an kendisine galip gelen bir hal ile hayâlî sıfatların ortaya çıkardığı bir şeye yönelmiştir. Buna rağmen kulun, Rabbına olan hüsn-i zannı sebebiyle ve ilâhî bir beraberlik sâyesinde, duâsı tamamen karşılıksız kalmaz. Bilakis meyvesini verir. Allah'a eksik ve hatalı bir tarzda yönelen kişi, hata yapan müctehid gibi, bir cihetle ecir ve karşılık bularak tamamen mahrûm kalmaz. **Fenârî**'nin sözü burada bitti.

Kuşeyrî Risâlesi'nde kaydedilen bir haber şöyledir: Allah'ın sevdiği bir kul O'na duâ edince Allah Teâlâ Cebrâîl (a.s.)'a: *"Ey Cebrâîl, bu kulumun isteğini geciktir. Çünkü ben onun sesini dinlemek istiyorum."* der. Allah'ın buğzettiği bir kul O'na duâ edince de: *"Ya Cebrâîl, şu kulumun ihtiyacını gideriver. Çünkü onu dinlemek hoşuma gitmiyor."* buyurur.[105]

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Dünyânın düzeni şu dört şeyle mümkündür. Âlimlerin ilmi, âmirlerin adâleti, zenginlerin cömertliği ve fakirlerin duâsı."* Allah'a esmâ-i hüsnâsı ile yalvarmamız, selef-i sâlihîn'den nakledilen duâlarla duâ etmemiz ve peygamberleri, evliyâyı ve sâlihleri Allah'a duâya vesîle edinmemiz gerekir. Duânın kabûl olunması umulan yerler ve zamanlar vardır. Bunlar, Kâbe'yi ve üç mescidi (Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ) görünce, tavâfta Mültezem'in yanında, Kâbe'nin içinde, Zemzem kuyusunun yanında ve zemzem içerken, Safâ ve Merve tepesinde sa'y ânında, makâm-ı İbrâhîm'in arkasında, Arafât'ta, Müzdelife'de, Mina'da şeytan taşlama ânında ve peygamberlerin kabirleri yanında yapılan duâlardır.

Peygamberimiz (a.s.)'ın kabri dışında hiçbir peygamberin kabri sağlıklı olarak belli değildir. İbrahim (a.s.)'ın kabri ise Kâbe'de sûr içinde belli olmayan bir yerdedir. Ehlince bilinen şartlar doğrultusunda, sâlihlerin kabirleri yanında da duâya icâbet olunduğu tecrübe edilmiştir.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَٓائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَاَنْتُمْ
لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ
وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا
وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ
مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ
عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

187. Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz. Allah sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabûl edip sizi bağışladı. Artık *(ramazan gecelerinde)* onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdîr ettiklerini isteyin. Sabahın beyaz ipliği *(aydınlığı),* siyah ipliğinden *(karanlığından)* ayırt edilinceye kadar yeyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde ibâdete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla birleşmeyin. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah âyetlerini insanlara açıklar. Umulur ki korunurlar.

"Rafes", kötü söz ve kötü konuşmak mânâsına gelen bir kelime iken daha sonra kadınlarla başbaşa kalındığında sevişme ve aşka teşvik edici mâhiyette yapılan konuşmalara isim olmuş ve nihâyet cimâdan kinâye yapılmıştır. Çünkü cimâ', kinâye yoluyla fâhş lafizlarla açıklanmaktan uzak kalamaz. **İbn Abbas** (r.a.) şöyle demiştir: *"Rafes"*; öpmek ve kaş göz işâreti gibi adamın hanımından istediği her şeyi içine alan bir kelimedir." Bu âyet-i kerîme, oruç tutulan günün gecesinde kadınlara yaklaşmanın helâl ve mübah olduğunu bildirmektedir.

İslâm'ın ilk dönemlerinde, oruç günleri iftar vakti gelince, yatsı namazını kılmadan veya uyumadan önce yemek, içmek ve cimâ' helâldi. Fakat iftar edilmeden önce yatsı namazı kılınır veya uyunursa, ertesi gün o vakte kadar yeme, içme ve cimâ haram sayılmaktaydı. Hz. Ömer (r.a.), yatsı namazını kıldıktan sonra ehli ile cimâ' etti. Gusül abdesti aldıktan sonra kendini kınayarak ağlamaya başladı. Bu halde Rasûlullah (s.a.)'e gelerek: "Ya Rasûlallah, Allah Teâlâ'dan ve sizden mâzeretimin kabûl edilmesini istiyorum. Yatsıyı kıldıktan sonra ehlimle yattım. Güzel bir koku beni cezbetti. Kendimi alamayıp cimâ' ettim." dedi. Rasûlullah (s.a.): *"Sen böyle bir işi yapacak insan değildin ya Ömer!"* buyurdu.[106] Orada bulunan birkaç adam daha kalkarak aynı hatâyı işlediklerini itiraf edince bu âyet indi. Hz. Ömer (r.a.)'ın yaptığı bir hata, bütün ümmete rahmet vesilesi oldu.

Ramazan gecelerinde kadınlara yaklaşmanın helâl kılınmasının sebebini açıklamak üzere: *"Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbise gibisiniz."* buyurulmuştur. Çünkü kadınlarla çokça beraber bulunup, onlarla yatıp kalkıp cimâ' etmekten nefsi alıkoymak gerçekten zor bir iştir. Uyku zamanı soyunup kolkola, boyun boyuna sarmaş dolaş beraber yatmaları sebebiyle kadın ve erkekten her biri yekdiğerine elbise mesabesinde kılınmıştır. Ayrıca kadın ve erkek birbirlerinin hallerini gizlerler, kimseye söylemezler ve birbirlerini kötülüklerden ve helâl olmayan şeylerden men'ederler. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Evlenen kimse dîninin üçte ikisini kazanmış olur."*[107] Diğer bir mânâya göre, kadınlar sizin için, siz de kadınlar için bir sükûnet kaynağısınız, demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Kaynaşıp gönlü ısınsın diye ondan da eşini (Havvâ'yı) yaratan O'dur."*** (el-A'râf, 7/189). Karı-kocanın birbiriyle kaynaşıp birbirinde sükûn bulduğu gibi, başka hiçbir şey bir

diğerinde sükûn bulamaz.

Allah Teâlâ, sizin Ramazan geceleri hanımlarınıza yaklaşarak günaha girmek ve sevâbtan mahrûm kalmak sûretiyle nefislerinize zulmettiğinizi bilip tevbenizi kabûl ederek işlediğiniz günahların cezâsından vazgeçti.

"Hıyânet"; emânetin zıddıdır. Allah Teâlâ, emirlerine uymak nehiylerden sakınmak konusunda kullarından teminat almıştır. Bu emir ve yasaklara uymayan, O'na ihânet etmiş demektir. Bu konuda Allah Teâlâ: ***"Ey îmân edenler! Allah'a ve peygamberlerine hâinlik etmeyin, (sonra) bile bile kendi emânetlerinize hâinlik etmiş olursunuz."*** (el-Enfâl, 8/27) buyurmaktadır. **Saib** der ki:

Ey İnsan, Allah sana bu gönlü emânet etmiştir.
Hakk'ın emânetini hırsıza karşı iyi korumaya bak.

"Şimdi ve (bundan sonra Ramazan gecelerinde) onlara yaklaşın." Mübâşeret, tenâsül uzuvlarını birbirine değdirmek demektir. Burada, bu mânâyı içine alan cimâdan kinâye yapılmıştır. Cimâa tâbi olan her şey, mübaşeret ifâdesinin içine girer. Ramazan gecelerinde yatsı namazını kıldıktan veya uyuduktan sonra yemek, içmek ve cinsî münâsebetin haramlığı sünnet ile sâbit ise de, bu âyet, sünnetin kitap ile neshedilmesinin cevâzına delîldir. Fakat bahsedilen bu haramlık sünnet ile değil de bizden öncekilerin şerîatı ile olursa o takdirde bazılarının görüşü hilâfına sünnetin kitabı neshi değildir.

"Kadınlarınıza yaklaşın ve Allah'ın Levh-i Mahfûz'da tesbit ve takdîr ettiği nesillerden nasîbinizi talep edin." Âyetin bu kısmından, hanımı ile cimâda bulunan kişinin, çocuk sahibi olmak sûretiyle neslinin devâmını sağlamak niyetinde olması gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü şehvetin yaratılıp nikâhın helâl kılınmasından maksad, şehvetin teskîn edilmesiyle beraber çocuk sahibi olmaktır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Evlenin ve çocuk sahibi olarak çoğalın. Çünkü kıyâmet günü diğer ümmetlere karşı, sizin çokluğunuzla övüneceğim."*[108]

Sabahın aydınlığı, ince uzun bir ip gibi, gece karanlığından ayırd edilinceye kadar oruç geceleri yiyip içiniz. *Fecr-i sâdık*, ufukta yatay olarak uzanmış bir ip gibi belirir. Fakat gecenin karanlığından bir parça, bu aydınlığa bitişik olarak bir müddet kalır. Sanki, beyaz bir ipin yanındaki siyah bir iplik görünümünde olur. Sabahın aydınlığının, gece karanlığının arasından yarılıp çıkması sebebiyle bu nokta gece karanlığı ve gündüz aydınlığı, siyah ve beyaz iki ipe teşbih edilmiştir. *"Fecirden"* ifâdesi, beyaz ipliği açıklamak üzere getirilmiş ve bununla, siyah ipliğin de "geceden" olduğu belirtilmiştir.

Beyaz ipliğin siyah iplikten ayırd edildiği an, cimâ, yemek ve içmek fiillerinin yapımının sona ermesi gerektiği andır. Cimâın, bu vakte kadar câiz kılınması, guslün de o vakte kadar tehir edilmesinin câiz olduğuna ve cünüp olarak sabahlayan kimsenin orucunun sıhhatine delâlet etmektedir. Çünkü, imsak vakti girinceye kadar cimâ etmek mübah olunca, gusül zarûrî olarak fecirden sonraya kalır. Eğer cünüp olarak sabahlamak câiz olmamış olsaydı, cimâın, gecenin sonunda gusül yapılabilecek bir

zamandan önce bitirilmesinin şart koşulması gerekirdi.

Sonra akşam vaktinin girmesine kadar orucu tamamlayınız. Yâni güneş batıp akşam oluncaya kadar yemek, içmek ve cinsi münâsebet gibi orucu bozan şeylerden uzak durmaya devam ediniz. *"İtmam"*, orucu tam olarak edâ etmek demektir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Gündüz gidip, akşam olup güneş batınca oruçlu iftar eder."*[109] Yâni oruçlu iftar vaktine girer, demektir.

Hadiste, ancak güneşin batmasıyla husûle gelen gündüzün gitmesi ve gecenin gelmesi, güneşin bir kısmının batmasıyla iftarın câiz olmadığını belirtmek ve iftarın câiz olması için güneşin tam olarak batmasının gerekli olduğunu bildirmek üzere zikredilmiştir. Veya güneşin batışı görülmeyen bir vadide bulunup her ikisiyle yâni güneşin gidip akşamın gelmesiyle amel edilmesi zarûretinden dolayı hadis-i şerifte bunların zikrine ihtiyaç duyulmuştur.

Âyette, Ramazan orucuna gündüzün niyet etmenin câiz olduğuna ve savm-ı visâlin nefyine işâret vardır. Birincisinin izâhı şöyledir: Allah Teâlâ, yemeyi, içmeyi ve cinsî münâsebeti fecr-i sâdıkın doğmasına kadar mübah kılmasıyla, orucun başlangıcının fecirden sonra olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. *"Orucu tamamlayın"* emrinin mânâsı ise, "Sonra oruca başlayın ve onu geceye kadar devam ettirin." demek olur. Bu ise, fecirden sonra oruç tutmanın lâzım geldiğini belirten bir emirdir. Oruç, mücerred bir imsâktan ibâret olmayıp, niyetle beraber yapılması gereken bir imsâktır. Bu nedenle *"sonra orucu tamamlayın"* ifâdesi, fecirden sonra oruca niyet edilmesi gerektiğini belirten bir emirdir. Savm-ı visâlin nefyine gelince: Allah Teâlâ akşam vaktinin girmesini, orucun nihâyeti kılmıştır. Bir şeyin nihâyeti ise onun bitiş ve kesim noktasıdır. Daha sonra iftar vakti girer ve oruçtaki süreklilik yâni visâl son bulur.

Birisi şöyle demiştir: "Akşam, oruç tutmanın vâcib olduğu müddetin son bulduğu andır. Gece girince oruç tutmak vâcib olmaz. Fakat "gece girince oruç tutmak câiz değildir" şeklinde bir hükme ise âyet delâlet etmemektedir. Bununla beraber, *"Yiyiniz içiniz, kadınlarla mübaşeret ediniz."* emirleri de vücûb için değil, ruhsat ve ibâha içindir. O takdirde âyet, savm-ı visâlin; iftar etmeksizin oruca devam etmenin câiz olmadığına delâlet etmez.

Îtikâf niyetiyle mescidlerde kalırken kadınlarınıza yaklaşmayın. Îtikâfın şer'i anlamı; Allah' a ibâdet ve tâat maksadıyla mescidde durmak def-i hâcet gibi zorunlu haller dışında mescidden ayrılmamaktır.

Îtikâf, İslâm'dan önceki hak dinlerde de mevcûd olan bir ibâdettir. Bunu Kur'ân-ı Kerîm şöyle haber vermektedir: ***"İbrâhîm ve İsmâîl'e: 'Evimi tavâf edenler, îtikâfa girenler, rükû ve secde edenler için temizleyin' diye emir vermiştik."*** (el-Bakara, 2/125) Bu âyet-i kerîme, mescidde îtikâfta bulunduğu sırada evine giderek hanımına yaklaşan ve yıkandıktan sonra tekrar mescide dönen kimse hakkında nâzil olmuş ve bu olaydan sonra, îtikâfa girenlerin hanımlarına yaklaşmaları yasaklanmıştır. İtikâfa giren kimsenin hanımına yaklaşması haramdır. Bu hareket îtikâfı da bozar.

Âyette mescid kelimesinin *"mesâcid"* şeklinde çoğul kullanılması, bütün mescidlerde

îtikâfa girilebileceğini gösteriyorsa da, beş vakit namaz ve cuma kılınan büyük câmilerde îtikâfa girmek daha uygundur. Çünkü Cum'a kılınan câmide îtikâfa giren, cuma namazını kılmak için dışarı çıkmak zorunda kalmaz; böylece ibâdetini kesintiye uğratmamış olur. Gönülden, ihlâs ve samimiyetle yapılan îtikâf, en değerli ibâdetlerdendir. Zira Allah'a itaat için tek başına mescidde kalan kul mâsivâyı gönlünden çıkarmış olur.

Atâ bu konuda şöyle der: "Îtikâfa giren kul büyük bir zâtın kapısı önünde oturup "ihtiyacım görülmedikçe buradan ayrılmam" diyen kimseye benzer. Çünkü îtikâfa giren kul, âdetâ Allah'ın evi mesâbesindeki mescidde oturur ve "günahlarım bağışlanmadıkça bu mescidden ayrılmam" der."

Bir hadis-i şerifte buyurulur ki: *"Kim din kardeşinin işini görmeye, onun herhangi bir ihtiyacını gidermeye çalışırsa yirmi yıl îtikâfta durmuş gibi sevap kazanır. Kim de bir gün îtikâfta bulunursa, Allah onunla cehennem arasına her biri iki ufuk arasındaki mesâfeden daha geniş üç hendek koyar."*[110]

Halvetin ve insanlarla ilgiyi kesmenin birçok faydaları vardır.:

1- İnsanlar onun, o da insanların zararından emin olur.

2- Halvet, nefsin varlık duygusunu ortadan kaldırır, dünyaya iltifâtı önler. Bu da, doğruluk ve ihlâsın ilk basamağıdır.

3- Halvet, Allah ile ünsiyeti, tevekkülü ve elindeki nimetlerle yetinmeyi sağlar. Böylece kulu helâk olmaktan kurtarır. Çünkü devamlı insanlarla haşır-neşir olan kimse geçimini sağlarken mutlaka bazı güçlüklerle karşılaşır. Kazancının helâl olup olmadığını ayırt edemez duruma gelince de helâk olup gider.

4- İnsanlardan ayrı yaşayan, başkalarına yaranmaya çalışmaktan ve insanlarla içiçe yaşadığında karşılaşabileceği diğer günahlardan kurtulur.

Şeyh Üftâde Hazretleri (k.s.), şöyle demiştir: Tasavvuf; içinde haram ihtimali bulunan her şeyden kaçınmak ve dili boş sözlerden korumaktır. Tarîkatlardaki kırk günlük *"halvet"* uygulaması da bunun dışında bir şey değildir. Çünkü tasavvuf, kesret (çokluk) içinde vahdeti yakalamaktır. Halvetle ulaşılmak istenen nihâî gâye de budur. Fakat kesret içinde, yâni insanların içine girerek elde edilen hasletler daha sağlam ve kalıcıdır. Halbuki halvetle oluşan hasletler insanların arasına karışınca yok olabilir.

Bizim yolumuz Hz. Peygamber (s.a.) ve ashâbının yoludur. Peygamber Efendimiz (s.a.) îtikâf için kırk gün sınır koymamış, sadece Ramazan ayının son on gününde îtikâfa girmiştir. Fakat kırk gün halvete çekilmeyi Mûsâ (a.s.) uygulamıştır. İşte Halvetiyye tarîkatının bu kırk gün halvet prensibi ***"Mûsâ'ya otuz gece vâde verip sonra buna on gece daha ekledik. Böylece Rabbinin tayin ettiği müddet kırk geceye tamamlandı."*** (el-A'râf, 7/142) âyetinden çıkarılmıştır. Nitekim *Vâkıatü'l-Hüdâyî*'de böyle kaydedilmektedir.

Oruç âyetinin başından buraya kadar anlatılan bu hükümler, Allah'ın hudûdu; yâni sınırlarıdır. Hudûd, hadd kelimesinin çoğuludur. İki şey arasındaki sınır ve engel demektir. Allah Teâlâ, koyduğu yasakları kulları için bir engel yapmıştır. Çünkü bu

yasaklayıcı hükümler hak ile bâtılı ayıran, kulun bu yasaklara muhalefet etmesini ve onları çiğneyip geçmesini önleyen birer engeldir. Bu yüzden âyet-i kerîmede Allah'ın yasaklayıcı hükümlerine *"hudûdullah"* denilmiştir.

Eğer yasağı kabullenmişseniz bu engelleri geçmek şöyle dursun, ona yaklaşmayın bile. Allah Teâlâ bu âyette, bâtıla düşmemek için, hak ile bâtıl arasındaki sınıra yaklaşmayı dahi yasaklamıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.) bir hadis-i şerîflerinde konuyu şöyle açıklıyor:

"Her hükümdarın bir korusu vardır. Allah'ın korusu da yasakladığı haramlarıdır. Koru etrafında otlayan, (her zaman) onun içine düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır."[111]

Âyette kullanılan *"Bu sınırlara yaklaşmayın"* ifâdesi, "Bu sınırları geçmeyin" demekten daha beliğ ve daha edebîdir. Allah Teâlâ lâfzı kısa, fakat taşıdığı anlam bakımından zengin cümlelerle orucun hükümlerini açıkladıktan sonra şöyle buyurdu: İşte Allah, insanlara âyetlerini, dînin delîl ve hükümlerini böyle yeterli ve apaçık bir şekilde açıklar. Allah Teâlâ açıklamalarla insanlara hidâyet ve rahmet yolunu göstermekte ve bu açıklamaların önemine dikkat çekmektedir. Bundan maksad kulların, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten korunup sakınmafları; takvâ sahibi olmalarıdır.

Takvâ; önce şirkten, sonra günahlardan, nefsin arzu ve isteklerinden sakınmak ve en sonunda gereksiz her şeyi terketmektir. Bir hadis-i şerifte buyuruluyor ki:

"Kul, yapmakta herhangi bir sakınca olmayan mübahları, belki sakıncalıdır endişesiyle terketmedikçe müttakîler derecesine ulaşamaz; gerçek müttakî olamaz."[112]

Sa'dî der ki:

Allah sana göz, kulak ve ağız verdi
Eğer akıllıysan Allah'a muhâlefet etme!
Çünkü O seni tertemiz yaratmış, sen de temiz ol!
Toprağa temiz olmadan girmek ayıptır.
Ey oğul günah yükünün altına girme!
Çünkü yolculuğun sırasında onu taşıyamazsın.
Ömrünü nedâmet duyacağın şeylerle zâyi etme!
Fırsat ganimettir, zamanda kılıç gibidir.

Allah cümlemizi uyanık ve yakîn ehli kullarından eylesin.

---

[82]. *Buhârî,* Mevâkît, 16; *Tevhîd,* 24; *Müslim,* Mesâcid, 211, 212; *İbn Mâce,* Mukaddime, 13; *Müsned,* IV, 360, 365.

[83]. *Buhârî,* Nikâh, 3; *Müslim,* Nikâh, 1.

[84]. *Buhârî,* Savm, 36; *Müslim,* Sıyâm, 92; *Ebû Dâvud,* Savm, 43; *Tirmizî,* Savm,

18; *Nesâî,* Sıyâm, 46; *İbn Mâce,* Sıyâm, 11; *Dârimî,* Savm, 15; *Müsned,* IV, 299, V, 4?.

[85]. *Buhârî,* Savm, 2; *Müslim,* Sıyâm, 160-162; *Tirmizî,* Sıyâm, 54; *Nesâî,* Sıyâm, 41-42; *İbn Mâce,* Sıyâm, 1; *Muvattâ,* Sıyâm, 58; *Müsned,* I, 446, II, 232, III, 540.

[86]. *Buhârî,* Savm, 11; *Müslim,* Sıyâm, 18.

[87]. bk. 79 nolu dipnot.

[88]. *Deylemî,* Hadis No: 7433.

[89]. *Müsned,* IV, 107.

[90]. *Kenzü'l-Ummâl,* XV, 810.

[91]. bk. *Süyûtî,* ed-Dürrü'l-Mensûr, I, 450.

[92]. *Nesâî,* Sıyâm, 40; *İbn Mâce,* İkâme, 173; *Müsned,* I, 191, 195

[93]. *Tirmizî,* Sıyâm, 1; *İbn Mâce,* Sıyâm, 2; *Müsned,* II, 292; *Nesâî,* Sıyâm, 5

[94]. *Sehâvî,* S, 167

[95]. a.e., S, 167

[96]. *Tirmizî,* Savm, 82; *İbn Mâce,* Sıyâm, 45; *Dârimî,* Savm, 13; *Müsned,* IV, 116, V, 192

[97]. *Münâvî,* III, 461

[98]. bk. *Irâkî,* Muğnî, II, 9

[99]. *Buhârî,* Megazî, 38; *Müslim,* Zikr, 44, 45; *Müsned,* IV, 402

[100]. *Buhârî,* Cihâd, 131; Meğazî, 38; *Tirmizî,* Vitr, 36; *Müsned,* IV, 394, 402, 418

[101]. *Tirmizî,* Kıyâmet, 60

[102]. *Deylemî,* Hadis No: 304?

[103]. *Müslim,* Zekât, 65; *Tirmizî,* Tefsir (2), 37; *Dârimî,* Rikâk, 9; *Müsned,* II, 328

[104]. *Müslim,* Zikr, 78; *Ebû Dâvud,* Hatem, 4; *Nesâî,* Zînet, 82, 121

[105]. *Deylemî,* Hadis no: 745

[106]. *İbn Hacer,* Kâfî, I, 229 (*İbn Abbas*'tan)

[107]. *Münâvî,* VI, 103

[108]. *Müsned,* II, 172

[109]. *Buhârî,* Savm, 43; *Müslim,* Sıyâm, 51

[110]. *Irâkî,* Muğnî, II, 208 (*Taberânî*'den)

[111]. *Buhârî,* Îmân, 39; *Tirmizî,* Büyû, 1; *İbn Mâce,* Fiten, 14; *Dârimî,* Büyû, 1

[112]. *Tirmizî,* Kıyâmet, 19; *İbn Mâce,* Zühd, 24

CİHAD

وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا
فَرِيقًا مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ يَسْـَٔلُونَكَ
عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ
تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى وَأْتُوا الْبُيُوتَ
مِنْ اَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ
﴿١٩٠﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ
اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ
جَزَٓاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾
وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا
عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ
وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا
اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾
وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ وَاَحْسِنُوا
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

188. Mallarınızı aranızda haksız sebeblerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hakimlere *(idârecilere veya mahkeme hakimlerine)* vermeyin.

189. Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir. İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan *(ve ölçülü giden)* kimsenin davranışıdır. Evlere kapılarından girin Allah'dan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.

190. Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez.

191. Onları *(size karşı savaşanları)* yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i

Haram'da onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezâsı böyledir.

192. Eğer onlar *(savaştan)* vazgeçerlerse, *(şunu iyi bilin ki)* Allah gafûr ve rahîmdir.

193. Fitne tamamen yok edilinceye ve din *(kulluk)* de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zâlimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.

194. Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler *(dokunulmazlıklar)* karşılıklıdır. Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın. Allah'dan korkun ve bilin ki Allah müttakîlerle beraberdir.

195. Allah yolunda harcayın Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Her türlü hareketinizde dürüst davranın. Çünkü Allah dürüstleri sever.

Haram olan husûs, gayr-i meşrû yollardan elde edilen mallarla sadece yiyecek alıp yemek değil, bu mallarla yapılan her türlü muâmele, harcama ve tasarruftur.

Fakat örfte "mal harcama"nın her çeşidine "yemek" ifâdesinin kullanımı yaygınlaştığı için âyette *"Aranızda mallarınızı haksız sebeblerle yemeyin"* denilmiştir. Âyetin anlamı: "Bâtıl yollarla birbirinizin malını yemek için almayınız, kullanmayınız" şeklindedir.

Bu âyet, aralarındaki bir toprak parçası yüzünden anlaşmazlığa düşen iki adam hakkında nâzil olmuştur: Adamlar, aralarındaki anlaşmazlığı çözmesi için Peygamberimiz (s.a.)'in huzûruna geldiler. Biri arkadaşına aid toprağın kendisine aid olduğunu ispatlamak için yalan yere yemin etmek istedi. Bunun üzerine Nebî (s.a.): *"Ben de sizin gibi bir insanım. Fakat bana Allah tarafından vahiy geliyor. Siz aranızdaki anlaşmazlığı çözmek için bana geliyorsunuz. Olabilir ki sizden biriniz delîlini daha güzel sunar, ben de duyduğuma göre hüküm veririm. Bu durumda, kimin lehine kardeşinin hakkında bir şeyle hükmedersem, ona ateşten bir parçayla hükmetmiş olurum."*[113] buyurunca adamlar gözyaşlarını tutamadı ve dâvâlarından vazgeçip: "Ben arkadaşıma hakkımı helâl ediyorum" dediler. Rasûlullah (s.a.) de: *"Haydi gidip doğrusunu araştırınız. Sonra da paylaşıp birbirinizle helâlleşiniz."* buyurdu.

Bu hadis-i şerif gösteriyor ki hâkim, kendi bilgilerine göre hüküm veremez. Sadece tarafların sözlerini değerlendirip ona göre hüküm verir. Nitekim İmam Şâfiî bu görüşü benimsemiştir. Fakat İmam Ebû Hanife, hadis-i şerif mal ve mülkle ilgilidir. O halde mal-mülk konusunda kendi bilgilerine göre hüküm veremez, ama nikâh akdi ve feshinde buna göre hüküm verilebilir, görüşüne sâhibtir. Konuyla ilgili doyurucu açıklama fıkıh kitaplarının kazâ bölümlerinde yer almaktadır.

İnsanların mallarını yemek için, kendinizin haksız ve dâvâcı olduğunuz kişinin haklı

olduğunu bildiğiniz halde yalancı şâhidlerle, yalan yere yemin gibi günahı gerektirecek yollarla mahkemelere götürüp dava açmayın.

Bir başka görüşe göre âyetin anlamı şöyledir: Bâtıl yolda olduğunuzu, yanlış iş yaptığınızı, bunun çok büyük günah olduğunu ve günahı işleyenin cezâlandırılacağını bildiğiniz halde, malların bir kısmını zâlim yöneticilere ve kötü hâkimlere rüşvet olarak vermeyin. Denilir ki: Dünyâlıklar üç şeyden ibârettir; helâl, haram ve şüpheli. Haram cezâyı, şüpheli azarlanmayı, helâl ise hesâbı gerektirir. **Hakîm Senâyî** der ki:

Bu dünyâ tefessüh etmiş murdar bir lâşe gibidir.
Bu dünyâ içinde binlerce akbaba vardır.
Akbabalar lâşenin başında birbirine tırnak atar.
Öbürleri de onlara gagalarıyla vurur.
Sonuçta hepsi o lâşenin üzerinden geçip gider.
Cümlesinden geri kalan da bu murdar lâşedir.

O halde akıllı kimsenin yapması gereken, kul hakkı ve mazlûm âhı almamaktır. Anlatılır ki: Enûşirvân vefât ettiğinde tabutu ülkesinin her tarafında dolaştırılmış ve bir tellâl: "Bizde alacağı olan, gelsin alsın! " diye bağırmış. Buna rağmen Enûşirvân'da bir kuruş dahi alacağı olan çıkmamış.

Nakledilir ki: Ebû Hanîfe'nin bir Mecûsî'de alacağı varmış. Bir gün borcunu istemek üzere Mecûsî'nin evine gitmiş. Tam evin kapısına geldiğinde ayakkabısına bir pislik bulaşmış. Pisliği atmak için ayakkabısını silkeleyince, düşen pislik Mecûsî'nin evinin duvarına sıçramış. Ebû Hanîfe ne yapacağını şaşırmış ve kendi kendine: "Ne yapsam acaba! Bu pisliği duvarın üzerinde bıraksam, Mecûsî'nin duvarı pis kalır. Kazısam, pislikle birlikte duvarın toprağını da kazımış olurum. İki davranışım da uygun olmaz." diye düşünmüş ve çalmış Mecûsî'nin kapısını. Kapıyı açan câriyeye: "Efendine, Ebû Hanîfe'nin kapıda olduğunu haber ver", demiş. Onun borç istemeye geldiğini zanneden Mecûsî özür dilemeye başlamış. Mecûsî'nin bu mahcûbiyeti karşısında Ebû Hanîfe duvar olayını anlatarak: "Asıl özür dilemesi gereken benim. Bu duvarı nasıl temizleyebilirim, acaba?" diye sormuş. Mecûsî, Ebû Hanîfe'nin bu içten samîmî davranışı karşısında: "Önce ben kendi nefsimi temizleyeceğim," cevâbını vermiş ve hemen müslüman olmuş.

Buradaki nükte Ebû Hanîfe'nin Mecûsî'ye böyle basit bir konuda dahi haksızlık etmekten sakınarak samimi ve nâzik davranması sebebiyle Mecûsî'nin müslüman olup ebedî bedbahtlıktan kurtulmasıdır. Çünkü haksızlıktan sakınan iki cihan saâdetine erişir. Zulmeden Allah'ın yardımından uzak kalır.

Bu âyet-i kerîmede malın nefsi ayakta tutmak, nefsin de kulluk görevlerini yerine

getirmek için yaratıldığına işâret ediliyor. Şu âyet bunun delîlidir: ***“Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım”*** (ez-Zâriyât, 51/56) Yâni mal ve nefislerinin Allah (c.c.)’a aid olduğunu bilsinler ve yalnız Allah’ın emirleri doğrultusunda kullansınlar diye...

Gaflete düşüp mallarınızı nefsânî isteklerinizin peşinde hırs, şehvet ve isrâf gibi bâtıl yollarla yemeyin. Mallarınızı hak yolda; Allah’a itâate güç kazanarak kulluk görevinizi yerine getirebilmek için yiyin.

Kulluğa yardımcı olsun diye yaratılan malların bir kısmını, gaflet içinde dört ayaklı hayvanlar gibi yiyip günaha sebeb olan ve Allah’a isyan ettiren yollarda kullanarak nefs-i emmârenizin önüne atmayın. Böyle yapanların kalacakları yer cehennemdir. Velhâsıl siz bunu bilmiyorsunuz. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle tefsir edilmiştir.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِۜ قُلْ هِيَ مَوَاق۪يتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّۜ وَلَيْسَ الْبِرُّ
بِاَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰىۚ وَأْتُوا الْبُيُوتَ
مِنْ اَبْوَابِهَاۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

189. Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir. İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan *(ve ölçülü giden)* kimsenin davranışıdır. Evlere kapılarından girin Allah’dan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.

Ensârdan Muâz b. Cebel ile Sa’lebe b. Ganem (r.a.), Rasûlullah (s.a.)’a gelerek: “Ey Allah’ın elçisi! Nedir şu ayın hali ki, önce iplik gibi incecik beliriyor, sonra içi dolarak dolunay hâline geliyor. Sonra tekrar eksilip incelerek eski şekline dönüyor?” diye sormuşlardı. Yüce Allah onlara cevap olarak *“Sana hilâlleri soruyorlar”* âyetini indirdi.

Âyeti kerîmedeki *“ehille”* kelimesi *“hilâl”*in çoğuludur. Üçüncü geceye kadar görülen ilk ay ışığına hilâl denir. Hilâl kelimesinin asıl anlamı, sesi yükseltmektir. İnsanlar hilâli gördüklerinde seslerini yükselttikleri için ayın bu ilk görüntülerine hilâl denilmiştir. Arapça’da yeni doğan çocuğun ilk bağırışını ve hacıların yüksek sesle telbiye yapmalarını ifâde etmek için aynı kökten türemiş fiil kullanılır.

“Mevâkit”, “vakit” kökünden türemiş *“mîkât”* kelimesinin çoğuludur. Vakit ile zaman ve müddet arasında şöyle bir fark vardır: Müddet, dünyânın başından sonuna kadar bütün hareketidir. Zaman, müddetin geçmiş, gelecek ve şimdiki olmak üzere üçe ayrılmış şeklidir. Vakit ise; herhangi bir iş için konulmuş zaman dilimidir. Aylar, insanların kendileriyle ilgili işlerini yapmaları ve haccın belirli vakitlerdeki gereklerini yerine getirmeleri için konulmuş vakit ölçüleridir.

Soru: "Aylar (ehille), insanların bütün işlerini ayarlamaları için konulmuş vakit ölçüleri olduğuna göre, hac ibâdetini yerine getirecekleri vakitler de buna dahildir. O halde âyette hac, niçin ayrı olarak zikredildi?"

Cevap: Genel (âmm) den sonra özel (hâss)in zikredilmesi, onun ayrı bir özelliğe sahip olduğunu gösterir. Haccın dışındaki ibâdetleri kazâ etmek için belirli bir vakit aranmaz. Halbuki haccın hem edâsını, hem kazâsını belirli hac günlerinde yapmak gerekir. İşte sahip olduğu bu ayırıcı özelliğinden dolayı âyet-i kerîmede hac ayrıca zikredilmiştir.

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz: Heyet ilminde (Astronomi) de açıklandığı gibi, ay hiçbir zaman kaybolmaz. Fakat insanların yararlanabilmeleri için, güneşe olan uzaklık ve yakınlığına göre ay, değişik şekillerde görünür.

et-Teysîr'de denir ki: Güneş herkese ışık saçar ve bu ışık sâyesinde insanlar, işlerini görür, ihtiyaçlarını giderirler. Bu yüzden güneşin şekli hiç değişmez. Ayın şekli ise devamlı değişir. Çünkü Allah vakit ölçülerini aydaki değişikliklere bağlamıştır. İnsanların böyle bir ay-güneş sistemine ihtiyacı olduğunu bilen Cenâb-ı Hak, kâinata bu düzeni koymuştur.

İyilik; evlere arka tarafından girmemiz değildir. Ensâr'dan bir kısmı, hac veya umre için ihrama girdiklerinde eve, bağa ve çadıra kapısından girmezlermiş. İhrâma giren eğer yerleşik bir hayat sürüyor ve binâda oturuyorsa evin arka tarafından bir delik deler ve ihrâmdan çıkıncaya kadar bu delikten girip çıkarmış. Ya da eve bir merdivenle çıkıp inermiş. Eğer göçebe bir hayat sürüyor ve kıl çadırlarda oturuyorsa çadırın kapısından girip çıkmaz, arkasından dolanırmış. Bu hareketlerini de iyilik ve sevap sayarlarmış. Fakat Kureyşliler'in anlayışı bundan farklıydı. Medîneliler ihrama girdikten sonra ihrâm dışındaki bütün âdetlerin değiştirilmesi gerekir zannetmişlerdir. Giyinme ve koku sürünme âdetlerini değiştirdikleri gibi, eve girme usûlünü de değiştirmişler ve Allah'ın evine girinceye kadar evlere kapılarından girmeyelim, demişler. Bu yüzden ihrâmlıyken evlere arka tarafından girerek iyilik yaptıklarını, hayır işlediklerini sanırlardı.

Bazıları da ihrama girdikten sonra gölgelenmez, keş yemez ve yün kırkmazlardı. Bütün bunlar Allah'ın dîninde olmayan, tamamen kendi kafalarından uydurdukları hareketlerdir. Allah Teâlâ bu zorlanmanın bir iyilik ve Allah'a yakınlık vesîlesi olmadığını bildirdikten sonra, gerçek iyiliği şöyle açıklamıştır: Gerçek iyilik; evlere arka tarafından girmek değil, Allah'ın yasakladığı haramlardan, nefsin arzu ve isteklerinden sakınmaktır.

Zemahşerî, *Keşşâf* isimli tefsirinde der ki: Âyetin bir kısmıyla önceki kısım arasında nasıl bir bağlantı var, diye sorarsan şöyle cevap veririm: Âyetin bir kısmında, önceki kısımda ayın büyüyüp küçülmesindeki hikmeti soranlara âdetâ şöyle denilmiştir: "Allah'ın yaptığı şeyde büyük hikmet ve kulları için fayda vardır. Siz Allah'ın işlerini sormayı bırakın da, önce kendi yaptığınıza bir bakın! Çünkü siz, hiçbir hayrı olmayan işler yapıyor ve iyilik yaptığınızı sanıyorsunuz." İhrâmlıyken evlere kapılarından girin. Zira işleri böyle tersinden yapmakla hayır elde edilemez. Hükümlerini değiştirmek ve

yaptıklarına îtirâz etmek konusunda Allah'dan korkunuz ki hayır ve hidâyete erişesiniz.

Hasan Basrî, bu âyeti daha değişik bir açıdan yorumlamış ve şöyle demiştir: Câhiliyye döneminde birisi yolculuğa çıkmak veya bir iş yapmak ister de engellenirse, bu iş gerçekleşinceye kadar evine kapısından girmezmiş. Kureyş ve Arap kabîlelerinden birisi bir sefere veya ihtiyâcını karşılamaya çıkar da aradığını elde etmeden dönerse bunu uğursuzluk sayarlardı. Allah onları bundan nehyetmiş ve uğursuz saymanın iyilik olmadığını, asıl iyiliğin, kendisinden başkasından korkmayan ve kendi zât-ı ulûhiyetine güvenenin iyiliği olduğunu belirtmiştir.

Câhız anlatıyor: Nazzâm adıyla bilinen İbrâhîm b. Seyyâr'la uğursuz saymakla ilgili hadis üzerinde konuşuyorduk. Bu konuşma esnasında Nazzâm bizzat kendi başından geçen şöyle bir olay anlattı:

Bir gün çok acıkmış ve yiyecek bulamadığım için açlıktan çamur yemiştim. Bu duruma daha fazla dayanamayıp belki yanında öğle ya da akşam yemeği olan birini bulurum düşüncesiyle İran'ın Ehvâz şehrine doğru yola koyuldum. Ehvâz'a, sadece mecbûr kaldığım için, şartlar beni oraya zorladığı için gidiyordum. Çünkü Ehvâz'da bir tek tanıdığım bile yoktu.

Neyse, vardım limana. Fakat limana varıp da hiç gemi bulamayınca bu yolculuğun bana uğurlu gelmeyeceğini düşündüm. Sonra gövdesinde delik bulunan bir gemi gördüm. Geminin delik ve çatlak olmasını da uğursuzluk saydım. Geminin kaptanına ismini sordum. Adının "Diyûzâde" olduğunu söyledi. Farsça bir kelime olan Diyûzâde, şeytanın ismiydi. Ben bunu da uğursuzluk alâmeti olarak yorumladım. Kaptanla birlikte gemiye bindim. İskeleye yaklaştığımızda: "Hamal!" diye seslendim. Çünkü yanımda yorgan, elbise ve gerekli bazı eşyalarım vardı, onları taşıtmak istiyordum. Bana cevap veren ilk hamal şaşı idi. Hamalın da şaşı olduğunu görünce, bu yolculuğun uğursuzluğu konusundaki fikrim iyice artmıştı. Kendi kendime, galiba geri dönmek benim için daha hayırlı olacak diye düşündüm. Sonra beni çamur yemek zorunda bırakan açlığı hatırladım ve "Ya Rabbi! Artık canımı al da, beni bu sıkıntıdan kurtar." dedim.

Daha sonra bir hana gittim. Handa ne yapacağımı bilmeden şaşkın şaşkın beklerken içinde bulunduğum oda kapısının çalındığını duydum. "Kim o?" diye seslendim. "Seni arayan bir adam." diye cevap aldım. "Peki, ben kimim?" diye sordum. "Sen, İbrâhîm b. Seyyâr en-Nazzâm'sın." dedi. İçimden, bu adam olsa olsa ya bir düşmandır, ya da sultanın elçisidir, dedim. Her şeyi göze alıp kapıyı açtım. Gelen adam bana şunları söyledi:

"Beni İbrâhîm b. Abdülaziz gönderdi ve sana şunları söylememi istedi: "Evet, her ne kadar seninle ihtilâf etmiş, birbirimize karşı sert davranmışsak da, artık o eski tavrımızdan vazgeçelim. Birbirimize daha iyi davranalım; birbirimizin görüşlerine saygı gösterelim. İçinde bulunduğun kötü durumu biliyorum, hâlâ ihtiyaç içinde olmalısın. İstersen, bir-iki ay yerinde kal. Biz sana belli bir süre yetecek ve bazı ihtiyaçlarını giderecek kadar erzak ve para gönderebiliriz. Eğer geri dönmek istersen, işte otuz dinar. Bu parayı al ve Ehvâz'dan ayrılıp gel buraya. Asıl özür dilenecek

sensin."

Bu sözleri duyunca, dikkatimden kaçan bazı noktaların farkına vardım: *Birincisi* benim şimdiye kadar üç dinarım dahi olmadığı halde, şimdi otuz dinarım vardı. *İkincisi*, âilemden ayrılıp Ehvâz'a yerleşeli uzun bir süre geçmediği halde, şimdi tekrar âilemin yanına dönme imkânı doğdu. *Üçüncü* olarak da bu olayla, uğursuzluğun bâtıl ve geçersiz olduğunu anladım. Bu hâdise, Vezir İbn Zeydûn *Risalesinin şerhi*'nde böyle anlatılmıştır.

Bu hikâyeden anlaşılıyor ki, nefsin şer gibi gördüğü ve hoşlanmadığı şeyler bazen kişi için hayırlı olabiliyor.

Sâib der ki:

Rızâ makamında servi ağacı gibi dosdoğru durmuşum.
Kendi bahar ve hazânıma, sevinç ve üzüntüme aldırmam.

"Biz onu yeryüzünde güçlü kıldık ve ona her şey için bir sebeb (istediği her şeye ulaşmanın yolunu) ***verdik. O da bir yol tuttu."*** (el-Kehf, 18/84-85) âyetinde de belirtildiği gibi her şeyin bir sebebi ve usûlü olduğuna, bu sebeblere sarılmadan, bu usûlleri uygulamadan sonuca ulaşmanın ve kapıdan içeri girmenin mümkün olmadığına işâret vardır. Nitekim Rabb'ın huzûruna ermenin ve O'na varmanın yolu takvâdır. Takvâ; gizli ve açık bütün amelleri, tüm iyi ve güzel işleri, Allah'ın emirlerine uygun hareket edip O'na muhâlefetten kaçınmayı, gönülleri temizlemeyi ve gizli sırları gözetip korumayı içine alan geniş mânâlı bir isimdir. Hz. Mevlâ'ya vuslat, takvâ mertebelerindeki seyru sülûk ölçüsünde olur. Nitekim Hucurât süresinin 13. âyetinde şöyle buyuruluyor: ***"Sizin Allah katında en değerli olanınız, takvâca en üstün olanınızdır."*** Rasûlullah (s.a.), takvânın ne kadar geniş muhtevâlı bir kelime olduğunu şu sözleriyle ifâde etmiştir: *"Takvâya sarılın. Çünkü takvâ, bütün hayırları içine alır."*[114]

Cenâb-ı Hakk'ın huzûruna giriş yeri olan takvâyı bırakıp bâtınî haklara riâyet etmeden, sadece zâhirî amellerle Rabb'ın huzûruna girmeye çalışmak iyilik değildir. Fakat iyilik, Allah'dan hakkıyla sakınanın iyiliğidir: ***"Allah'dan hakkıyla korkunuz"*** (Âl-i İmrân, 3/102) Allah'dan gerektiği gibi korkmak; O'na itâat edip, isyan etmemektir. O'nu devamlı hatırda tutup unutmamaktır. Şükredip nankörlük etmemektir.

Öyleyse her işi usûlüne uygun olarak yapınız. Allah Teâlâ âyetin devamında kendisine nasıl ulaşılacağını açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Allah dışındaki her şeyden Allah'la korunun. Yâni Peygamber (s.a.) Efendimiz'in: *"Senden yine Sana sığınırım."*[115] buyurduğu gibi, sığınağınız, korunağınız, kaçış yeriniz ve korktuğunuzda gideceğiniz makam Allah olsun. Allah'dan yine Allah'a dönünüz ki, bütün noksanlıklardan uzak, bütün kemâl sıfatlarının ve mülkün sahibi Allah'ın yardımıyla nefsin helâkinden ve düşebileceği tuzaklardan kurtulasınız. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle gelmiştir.

❀

وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾

190. Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez.

Burada *"Allah'ın yolu"* ifâdesiyle "Allah'ın dîni" kastedilmiştir. Çünkü din, kulu Allah'a ve onun rızâsına götüren bir yoldur. Sizinle savaşan Kureyşlilerle Allah yolunda savaşın. Müslümanlara bu emir, kendilerine savaş açan tüm müşriklere ve İslâm'ın yayılmasına engel olanlara karşı cihâd izni verilmeden önce gelmişti. Çünkü bu, Medine'de nâzil olan ilk cihâd âyetidir. Bu âyet nâzil olduğunda Rasûlullah (s.a.) yalnız kendisine savaş açanlarla savaşıyor, İslâm Dîni'nin yayılmasına karşı çıksalar bile, bizzat savaş açmayanlara herhangi bir saldırıda bulunmuyordu. İbn Abbas (r.a.)'dan gelen şu rivâyet bunu destekliyor:

"Bu âyet, Hudeybiye Anlaşması sırasında nâzil oldu. Nebî (s.a.) hicretin altıncı yılı Zilkâde ayında umre yapmak maksadıyla 1400 ashâbıyla birlikte yola koyuldu. Mekke yakınlarındaki sık ağaçlı, bol sulu Hudeybiye'ye geldiklerinde müşrikler, müslümanların Kâbe'ye gitmesine engel oldular. Hz. Peygamber Hudeybiye'de bir ay kaldı. Sonra Hz. Peygamber'e gelecek yıl Mekke'ye gelerek umre yapmak üzere bir anlaşma teklif ettiler. Rasûlullah (s.a.), o yıl, müslümanların Kâbe ziyâretini engellemelerine rağmen, müşriklerin şartlarını kabûl etti. Ashâb-ı kirâm, ertesi yıl kazâ umresi için ânîden geldiklerinde, müşrikler verdikleri sözü tutmaz da onlarla savaşmak zorunda kalırız, endişesine kapıldılar. Haram olan bir ayda ve haram bölgede savaşmak istemediler. Bunun üzerine *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın"* âyeti nâzil oldu.

Fakat, ihrâmlıyken Harem bölgesinde savaşı siz başlatarak haksız yere saldırmayın. Çünkü Allah haksız yere saldıranlar hakkında hayır dilemez.

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ
اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ
فِيهِ ۚ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۜ كَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

191. Onları *(size karşı savaşanları)* yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'da onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezâsı böyledir.

Daha önce müşrikler müslümanları Mekke'den çıkardıkları için, şimdi Allah Teâlâ *"Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın!"* buyurmaktadır. Bu yüzden Rasûlullah

(s.a.) da Mekke'nin fethedildiği gün İslâm'ı kabûl etmeyen müşrikleri Mekke'den çıkarmıştır.

"Fitne, katilden (adam öldürmekten) *daha beterdir."* Fitne kelimesinin asıl anlamı; altın madeninin filizini saflaştırmak için ateşe sokmaktır. Bu asıl mânâya teşbih edilerek fitne; imtihan vesilesi olan, insanı belâ ve sıkıntıya sokan her şey için kullanılmıştır. Yâni özyurdundan çıkarılmak gibi insanları azâba dûçâr kılan belâ ve meşakkatler nefse ölümden daha zor, daha ağır gelir. Çünkü öldürmenin verdiği zahmet geçicidir. Halbuki fitnenin getirdiği elem ve ızdırap uzun süre devam eder. Âyetteki "fitne" kelimesini öz yurdundan çıkarılmak şeklinde tefsir ettiğimizde, *"fitne, öldürmekten daha ağırdır"* cümlesi *"Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın"* cümlesine bağlı olur. Böylece önceki cümlenin mânâsı, aynı anlamı ifâde eden *"Fitne, öldürmekten daha ağırdır."* cümlesiyle kuvvetlendirilmiş ve müşriklerin yurtlarından çıkarılması teşvik edilmiştir. Bu durumda âyetin anlamı şöyledir:

Sizin müşrikleri Mekke'den çıkarmanız onlara, kendilerini öldürmenizden daha ağır gelir. Müşrikler küfürde direttikleri ve size savaş açıp kan dökmekte ısrar ettikleri için öz yurtlarından çıkarılmak gibi böyle ağır bir cezâyı hak ettiler.

Bir İslâm düşünürüne: "İnsana ölümden daha ağır gelen nedir?" diye sorulduğunda: "Ölümü aratan şey," cevâbını vermiştir. İşte Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede öz yurdundan çıkarılmanın da ölümü temennî ettiren fitne ve belâlardan olduğunu belirtmiştir.

"Fitne öldürmekten daha beterdir." cümlesi *"Onları nerede bulursanız öldürün"* cümlesine bağlı da olabilir. Bu durumda müslümanlar, Harem bölgesinde bile müşrikleri öldürmeye teşvik edilmiş olur. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: Müşrikleri nerede yakaladığınıza hiç aldırış etmeyin. İster helâl, ister haram bölgede, nerede bulursanız, nerede yakalarsanız öldürün onları. Çünkü Kâbe'yi ziyâret etmenizi engellemeleri, sizin onları Mescid-i Haram'da öldürmenizden daha kötüdür. Fakat, *"Mescid-i Haram'ın yanında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın."* Savaşı siz başlatarak Mescid-i Harâm'daki savaş yasağının çiğnenmesine kapı açmayın. Bu bölüm, özellikle Mescid-i Haram'da hangi şartlarda savaşılabileceğini açıklamış ve *"Onları nerede yakalarsanız öldürün."* kısmında genel hükmü tahsîs etmiştir. *"Eğer müşrikler sizinle Mescid-i Haram'da savaşırlarsa, siz de onları, savaş yasağı bulunan o bölgede hiç çekinmeden öldürün."* Zirâ Harem bölgesindeki yasağı ihlâl ederek onun hürmetine önce onlar saygısızlık ettiler. O halde cezânın en şiddetlisini de onlar hak ettiler. "İşte kâfirlere verilecek cezâ böyledir," kendilerine başkalarına yaptıklarının aynıyla mukâbele edilir.

فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

192. Eğer onlar *(savaştan)* vazgeçerlerse, *(şunu iyi bilin ki)* Allah gafûr ve rahîmdir.

Kâfirlerin, Allah'ın rahmet ve mağrifetine lâyık olabilmeleri için sadece savaştan vazgeçmeleri yeterli değildir, küfürlerinden de vazgeçmeleri gerekir. Küfürlerinde ısrar ettikleri halde yalnız müslümanlara karşı savaştan vazgeçmeleri onlara, Allah'ın ne rahmetini, ne de mağfiretini kazandırır. Çünkü rahmet ve mağrifetin temel şartı, İslâm ve tevbedir.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدّ۪ينُ لِلّٰهِۜ فَاِنِ انْتَهَوْا
فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِم۪ينَ ﴿١٩٣﴾

193. Fitne tamamen yok edilinceye ve din *(kulluk)* de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zâlimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.

Arap Yarımadası'ndaki putperestlerden cizye ve haraç kabûl edilmez. Sadece müslüman olmaları teklif edilir; eğer İslâm'ı kabûl etmezlerse öldürülürler.

Fakat sizinle savaştıktan sonra şirkten *"vazgeçerlerse, bilin ki düşmanlık ancak zâlimlere karşıdır"* artık zâlimlerden başkasına düşmanlık ve zulüm yoktur.

Yâni savaş ve şirkten vazgeçenlere zulmetmeyin. Çünkü yalnız zulmedenlerin zulümlerine karşılık vermek güzeldir. Burada cezânın kendisi hazfedilmiş, onun yerine cezânın illeti getirilmiştir. İllet hükmü gerektirdiği için, illetle hükümden kinâye yapılmış ve âyette müslümanlara sanki şöyle denilmiştir: Eğer şirkten vazgeçerlerse, artık onlara zulmetmeyin. Çünkü zulüm, yalnız zulmedenlere mahsûstur. Halbuki onlar zâlim değiller. O halde onlara zulüm ve düşmanlıkta yoktur.

"Kötülüğün cezâsı, yine onun gibi kötülüktür" (eş-Şûrâ, 42/40) âyetinde olduğu gibi, bu âyet-i kerîmede zulümden ve o zulmün karşılığından bahsedilmiştir. Müşriklerin Allah'a şirk koşma ve müslümanlarla savaşma zulmünden ve bu zulümleri karşılığında verilecek ölüm cezâsından söz edilmiştir. Gerçekte kâfirlere verilen bu cezâ zulüm değil, hak ve adâletin tâ kendisidir.

اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌۜ فَمَنِ اعْتَدٰى
عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا
اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّق۪ينَ ﴿١٩٤﴾

194. Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler *(dokunulmazlıklar)* karşılıklıdır.

Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın. Allah'dan korkun ve bilin ki Allah müttakîlerle beraberdir.

Kureyş müşrikleri Hudeybiye yılı Zilkade ayında Hz. Peygamber ve ashâbının Kâbe ziyâretini engellediler. O yıl müslümanlarla Kureyşliler arasında ok ve taşlarla çatışma ve çekişme olmasına rağmen, müslümanların ertesi yıl gelerek kazâ umresi yapmaları konusunda anlaştılar. Ashâb-ı kirâm haram olan bir ayda savaşmak ve kan dökmek istemediler. Bunun üzerine *"Haram ay, haram aya karşılıktır."* âyeti nâzil oldu.

Bu âyetle haram ayda savaşmaktan çekinen müslümanlara âdetâ şöyle denilmiştir: "Bu haram ay, şu haram aya ve ondaki yasağı çiğnemek, bunu çiğnemeye karşılıktır. Sizin Kâbe ziyaretinizi engellemekle önce müşrikler haram ayın hürmetini çiğnediklerine göre, artık siz de onun haramlığını önemsemeyin."

Yasak sınırlar mütekâbiliyet esasına göre korunur. Bu yüzden haram ay, ihrâm ya da haram bölge gibi herhangi bir yasağı ihlâl edene misliyle mukâbele edilir. Bu yasak sınırlarını gözetenlerin hürmetini gözetmek gerekir. Yasak sınırlarını çiğneyenlere ise yaptığının aynıyla muâmele edilir.

Burada *"hurumât"* kelimesiyle, bütün yasak ve hürmetlerin kastedilmiş olması daha uygundur. İster can ister nâmus olsun, korunması gereken ve çiğnendiği takdirde misliyle mukâbele edilen yâni kısas gereken her şey, "*hurumat*" kapsamına dahildir.

Müşrikler sizi engellemek sûretiyle haram ayınızın hürmetini ihlâl ettiklerine göre -ki onların bu engellemeleri bir nevi savaşa çağrıdır- siz de onlara aynı şekilde davranın. Eğer bu sene de kazâ umresi yapmanızı engellemeye kalkışırlarsa, siz de onların bu davranışlarına karşılık verin; savaş v.b. yollarla Mekke'ye zorla girerek onları öldürün. Cenâb-ı Hakk yasakları ihlâl edenlere ve haksız yere saldırıda bulunanlara karşılık verirken uyulması gereken ölçüyü âyet-i kerîmenin devamında şöyle açıklıyor: *"Size kim tecâvüz eder"* haram ayda size saldırır ve savaş açarak haddi aşarsa, *"Siz de ona size yaptığı tecâvüzün aynısıyla karşılık verin!"* onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın. Yâni onun saldırısına karşılık olacak kadar mukâbelede bulunun. Buradaki saldırı kısastır. Yâni saldırıya mukâbeledir ve İslâm dîninde buna izin verilmiştir. Fakat saldırıyı başlatmak zulümdür, haramdır. İşte ***"Fakat haksız yere saldırmayın"*** (el-Bakara, 2/190) âyetinde kasdedilen, bu ilk saldırıdır.

"Allah'dan sakının." Size zulmedenlere üstün geldiğinizde sadece hakkınızı alın. Hakkınızdan fazlasını alarak onlara zulmetmeyin ve geçilmesine izin verilmeyen sınırları aşmayın. *"Bilin ki Allah, müttakilerle beraberdir."*

Buradaki beraberlik, yâni mânevî yakınlık gösteriyor ki, Allah Teâlâ muttakîleri koruyacak, yardım ederek, zafere ulaştıracaktır. Onlara güç ve kudret vererek durumlarını düzeltip işlerini yoluna koyacaktır.

Rivâyet edilir ki: Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı hicretin yedinci yılında Mekke'ye girip tavâf ettiler ve kurban kestiler. Müşrikler Hudeybiye anlaşmasında kazâ umresinden sonra Peygamber (s.a.)'e Mekke'de en çok üç gün kalabileceklerini söylemişlerdi. Nebî (s.a.) de umre sırasında **Meymûne binti Hâris** (r.anhâ) ile evlendi ve düğün ziyâfeti

için Mekke’de bir süre daha kalmak istedi. Bunun üzerine müşrikler Peygamber Efendimiz’den Mekke’yi terkederek sözünü yerine getirmesini istediler. O (s.a.) da Mekke’den ayrıldı ve Mekke yakınlarında *“Serif”* denilen yere geldiklerinde düğün yemeği vererek zifâfa girdi.

Cenâb-ı Hak bize, tüm varlığını Allah yolunda harcayabileceğini iddia edenler ortaya çıksın diye cihâdı, Allah’ı sevdiğini iddia edenler belli olsun diye de zekâtı emretti. O halde cihâd ilâhî muhabbet ölçüsüdür. Çünkü her insanın fıtratında yaşamaya ve mala karşı bir sevgi vardır. Halbuki herkes Allah’ı sevdiğini iddia ediyor. İşte Allah Teâlâ insanı kendi yolunda cihâd etmek ve zekât vermekle imtihan etti ki, Allah’ı sevdiğini iddia edenlerin bu iddiâsı kesinlik kazansın, gerçek sevenler belli olsun. Cihâdın farz kılınışındaki sır, işte budur. Bu yüzden **Hz. Ali** Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Bir gençte bulunması gereken en güzel özellikler; yiğitlik ve cömertliktir. Bu iki özellik, ikiz kardeş gibidirler. Her yiğit cömerttir.”

Abdullah b. Ömer (r.a.)’in babasından rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte **Hz. Ömer** (r.a.) demiştir ki: Rasûlullah (s.a.)’e:

– “İslâm nedir?” diye soruldu. Rasûlullah (s.a.):

– *“İslâm; güzel söz, yemek yedirmek ve selâmı yaymaktır”*,[116] buyurdu.

“Hangi müslüman daha üstündür?” diye soruldu.

“İnsanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir.”[117] buyurdu.

– “Hangi namaz daha fazîletlidir?” diye soruldu.

– *“Kıyâmı uzun olan.”* buyurdular.

– “Hangi sadaka daha üstündür?” diye sordular.

– *“Az maldan verilen.”* şeklinde karşılık verdiler.

– “Hangi îmân daha üstündür?” sorusuna da

– *“Sabır ve hoşgörü.”* cevâbını verdiler.

– “Kimin cihâdı daha üstündür?” denilince de:

– *“İyi cins atını cihâd uğruna fedâ edebilen ve Allah yolunda kanı dökülen kimsenin.”* buyurdular.

– “Hangi köle daha iyidir.” dediler.

– *“En pahalısı.”* buyurdular.

Cihâd iki kısımdır: 1- Zâhirî cihâd. 2- Bâtınî cihâd.

Kâfirlere karşı yapılan cihâd, zâhirî cihâddır. Nefis ve şeytana karşı yapılan cihâd ve verilen mücâdele ise, bâtınî cihâddır. Bâtınî cihâd, zâhirî cihâddan daha zordur. Çünkü kâfiri, savaş, barış, can ve malını sarfetmek gibi herhangi bir yolla seninle uğraşmaktan vazgeçirebilirsin. Halbuki şeytan, dîninden döndürmedikçe senden vazgeçmez. *Mesnevî’de* der ki:

Ey Padişah, biz zâhir hasmımızı öldürdük.
İçimizde sıcak bir hasmımız kaldı.
Onu öldürmek akıl ve fikir işi değildir.
Nitekim tavşanın büyüsü aslanı içine alamaz.
Safları yaran aslanı iyi tanımaya bak.
Aslan odur ki kendini; nefsini yener.

et-Te'vîlâtü'l-Kâşâniyye'de 190-194. âyetlerin tefsîrinde der ki:

"Sizinle savaşanlarla" şeytan ve nefs-i emmâre kuvvetleriyle *"Allah yolunda savaşın."* Fakat nefsi, haklarını yerine getiremiyecek ve durması gereken sınırlarda duramayacak şekilde öldürmek sûretiyle mücâdelede fazla ileri gitmeyin, *"haddi aşmayın"* ki, sizde gevşeklik ve bıkkınlık meydana gelmesin. *"Çünkü Allah"*, muhabbet ve vahdet sınırından dışarıya taşarak orta yoldan ayrılanları *"haddi aşanları sevmez."*

"Onları nerde bulursanız öldürün!" Onların hayatını ortadan kaldırın, nefislerin hevâ ve heveslerine uyarak yaptıkları işlere engel olun. *"Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın."* Nasıl onlar sizi kalb makamından uzaklaştırıp nefs menziline indirerek sadr Mekke'sinden çıkardılarsa, siz de onları sadr Mekke'sini istîlâ ettiklerinde oradan çıkarın. Nefsin arzularına, lezzet ve şehvet putlarına kul olma *"fitne"*si, onun arzu ve isteklerini baskı altında tutmaktan, hatta tamamen *"öldürmekten daha kötüdür."* Yahud, nefis istîlâ ettiğinde karşılaştığınız belâ ve sıkıntı, size onu öldürüp tümüyle ortadan kaldırmaktan daha zor gelir. Çünkü meşakkat ve belânın size vereceği zarar ve çektireceği ızdırap daha fazladır.

Allah'a yönelişinize muvâfakat ettiklerinde, Mescid-i Haram hükmündeki kalb makamında, yâni kalben huzûr hâlindeyken onlarla savaşmayın. Çünkü o anda onlar sizin seyr u sülûkünüze yardım ederler. İsteklerinde sizinle çekişirler, sizi kalb hayatından ve hak dinden alıp nefis makamına ve -buzağıya tapmaktan ibâret olan- kendi dinlerine çekmek isterlerse, münâkaşa ve çekişmeleri ortadan kaldırıncaya, arzu ve isteklerine tapmaktan vazgeçinceye kadar onlarla savaşın. Nefis tüm varlığıyla Cenâb-ı Kuds'a ve bütün gönül dünyâsıyla da Cenâb-ı Hakk'a yönelerek din tamamen Allah için olup şeytan ve hevânın dinde hiçbir nasîbi kalmayıncaya kadar onlarla cihâd edin. Eğer vazgeçerlerse, artık onlara düşmanlık ve zulüm yoktur. Düşmanlık ancak haddi aşan zâlimleredir. *Te'vîlât*'taki açıklama burada bitti.

Şeyh Necmeddin (k.s.) der ki: *"Haram ay, haram aya karşılıktır."* âyetinde şuna işâret edilmektedir: Nefsî sıfatların üstün geldiği ve bu yüzden nefsin gevşeklik gösterdiği anlarda kaçırdığınız virdler ve kaybettiğiniz vakitleri ay-ay, gün-gün, saat-saat, vakit-vakit ve vird-vird telâfi ediniz. Kaçırdığınız bu virdleri ve borçlarınızı kaza ediniz. Nefsî sıfatlardan birisi sizi sarıp hâkimiyeti altına aldığı zaman cimriliği cömertlikle, öfkeyi yumuşaklıkla, dünyâ hırsını dünyâyı terketmekle, şehveti riyâzatla ve böyle kötü vasıfları zıddıyla tedâvî ediniz. Fakat nefse karşı düşmanlıkta ileri gitmekte

Allah'dan korkunuz. Nefis mücâdelesinde haddi aşarak, nefsinizi büsbütün helâk etmekten sakınınız. Biliniz ki Allah, nefis mücâdelesindeki yardım ve desteğiyle muttakîlerin yanındadır.

وَأَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ۛ وَأَحْسِنُوا ۛ
إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

195. Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Her türlü hareketinizde dürüst davranın. Çünkü Allah dürüstleri sever.

İnfâk; malı yararlı işlere harcamaktır. Burada *"yol"*dan maksad, kulu Allah'ın mükâfât ve rahmetine götüren "din"dir. Allah Teâlâ'nın, dîni yüceltmek ve ikame etmek konusunda emrettiği bütün harcamalar bu âyetteki *"Allah yolunda infâk ediniz"* hükmüne dâhildir. Hac ya da umre yapmak, kâfirlerle cihâd etmek, sıla-i rahîm yapmak, yakın akrabayı ziyâret etmek, güçsüzleri, fakir ve yoksulları maddî yönden desteklemek, âile ve çocuklarının haklarını gözeterek nafakalarını sağlamak ve bunlardan başka kulu Allah'a yaklaştıracak bütün harcamalar, bu emrin çerçevesi içindedir. Allah Teâlâ önce can ile cihâdı emretmişti. Burada da mal ile cihâdı emretti. Yâni mallarınızı Allah yolunda harcayın; ellerinizi sımsıkı tutup cimrilik etmeyin ve kendinizi tehlikeye atmayın.

"İlkâ" bir şeyi görebileceğin bir yere atmaktır. Sonraları örfen her şeyi atmak anlamında kullanılmıştır.

Âyetteki *"eydî"* (eller) den maksad, *"enfüs"* (nefisler)'dir. Çünkü el nefsin ayrılmaz bir parçasıdır. Âyette nefse bağlı bulunan diğer organlar arasında özellikle elin tercih edilmesi, çoğu işlerin bizzat el vasıtasıyla ortaya çıkarılmasındandır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: *"Nefislerinizi tehlikeye atmayın!"*

Buradaki tehlike; isrâf ile hayatın devâmını sağlayan kazanç yolunu kaybederek nefisleri helâka götürmektir. Bu durumda âyet anlam olarak ***"Ve harcadıkları zaman, ne isrâf ederler ne de cimrilik ederler; harcamaları, bu ikisinin arasında dengeli olur."*** (el-Furkân, 25/67) âyetinin bir benzeri olur. Ya da buradaki tehlike; cihâdı terketmek ve infâk edilmesi icab eden yerlere gerekli harcamaları yapmamaktır. Çünkü cihâdı terketmek, düşmanı kuvvetlendirerek size saldırma gücü verir. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.)'den rivâyet edilen hadis-i şerif bu görüşü destekliyor. **Ebû Eyyûb el-Ensârî** (r.a.) anlatıyor:

"Allah dînini azîz, peygamberini muzaffer kılınca kendi aramızda: "Biz âilelerimizi ve mallarımızı bırakıp İslâm yolunda çalıştık. Ama şimdi İslâm yayıldı, Allah peygamberini muzaffer kıldı. Artık mal ve âilelerimizin yanına dönerek onların arasında yaşasak ve kaybettiklerimizi telâfi etmeye, bozulan iş düzenimizi yeniden kurmaya çalışsak!" dedik. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: "Allah yolunda harcayın ve

kendi kendinizi tehlikeye atmayın” âyetini indirdi. *“Yâni mal ve âile arasına sıkışıp kalmak sûretiyle cihâdı terkederek kendinizi tehlikeye atmayın.”*

Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) vefât edinceye kadar Allah yolunda cihâd etmiştir. En son **Hz. Muâviye** döneminde İstanbul’a yapılan bir sefere katılmış, bu kuşatmada vefât etmiş ve İstanbul surları dibine defnedilmiştir. Bugün hâlâ İstanbul halkı, kendisini vesîle ittihâz ederek Allah’dan şifâ talebinde bulunur.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *“Cihâd niyeti taşımadan ölen (müslüman), bir çeşit nifâk üzere ölmüş olur.”*[118]

Fakirlere iyilik edin. Çünkü Allah fakirlere iyilik edenler hakkında hayır diler. Anlatılır ki: **Haccâc** Irak valiliğine tayin edildiğinde, her gün bir sofra kurdurarak 10.000 kişiye yemek veriyor ve halkı yemeğe dâvet etmek için adamlar gönderiyordu. Talepler artınca Haccâc halkı toplayıp: “Ey nâs! Bundan böyle benim dâvetçim güneştir; güneş doğunca sabah yemeğine, batınca akşam yemeğine geliniz,” dedi. Halk bu şekilde yemeğe gidip gelmeye başladı. Bir gün, gelenlerin sayısında azalma olduğunu gören Haccâc hemen: “Bu insanlara ne oldu da, sayıları böyle azalıverdi?” diye sordu. Bir adam cevap verdi: “Ey Emir! Sen halkı o kadar zenginleştirdin ki, artık evlerinde yiyorlar; senin sofrana gelmeye gerek duymuyorlar.” Cevap Haccâc’ın çok hoşuna gitti ve adama: “Allah hayrını versin, otur bakalım!” diyerek hoşnutluğunu belirtti. İşte devrinin en zâlimi Haccâc’ın bile halkına iyilik ve cömertliği bu şekildeydi.

Sa’dî der ki:

İyilik yap, yarın kıyâmette divan kurulacak,
Herkese iyiliğine göre makam verilecektir.

Hüdâyî Hazretleri nakleder: Esedoğulları ve Kays kabîlesinden bir gurup Nûmân’ın yanına gelmek üzere yola koyuldular. Yolda, cömertliğiyle meşhur Hâtim Tâî’ye rastladılar. Dediler ki: “Biz seni övgü ve hayırla yâdeden bir kavmin yanından geliyoruz. Onlar sana bir mesaj gönderdiler.” Hâtim: “Nedir o mesaj?” diye sorunca Esedîler, Nâbiğa’ya âid bir şiir okudular. Hâtim de şiire şiirle karşılık verdi. Bunun üzerine: “Bizim bir ihtiyacımız var ama, senden istemekten utanıyoruz,” dediler. Hâtim: “Neye ihtiyacınız var?” diye sordu. Onlar da: “Bizim bir arkadaşımız var, O devesini kaybetti,” dediler. Hâtim: “İşte atım. Arkadaşınızı bindirin ve alın gidin onu,” dedi. Atın bir de tayı vardı. Câriye, tayı elbisesiyle bağladı. Fakat tay kurtulup annesinin peşinden gitmeye başladı. Câriye de geri çevirmek için tayın peşine düştü. Bu manzarayı gören Hâtim, adamların arkasından: “Peşinizden gelenler de sizindir,” diye bağırdı. Onlar da atı, tayı ve câriyeyi alıp gittiler. **İbn Zeydün el-Vezir**, *Risâle’sinin* şerhinde de olay böyle nakledilmiştir.

Rivâyete göre: Hz. Peygamber (s.a.) mîrâca çıktığında kendisine cehennem gösterildi. Hz. Peygamber cehennemde sığınak gibi bir yer gördü. İçindeki adama hiç ateş dokunmuyordu. Bu durum Efendimiz'in dikkatini çekti ve Cebrâîl (a.s.)'e: *"Şu sığınaktaki adamı niçin ateş yakmıyor?"* diye sordu. Cebrâîl (a.s.) de sebebini şöyle açıkladı: "O Hâtim Tâî'dir. Allah Teâlâ cömerdliğinden dolayı ondan cehennem azâbını kaldırdı." *Enisü'l-vahde ve celîsü'l-halve* isimli eserde böyle nakledilmiştir.

Bir kudsî hadiste buyuruluyor ki: *"Ey Îsâ! Eğer mukarreb meleklerle havada uçmak istiyorsan, şefkat ve merhamette güneş gibi, ayıpları örtmekte gece gibi, tevâzu ve alçak gönüllülükte toprak gibi, hilim ve yumuşaklıkta ölü gibi, cömertlikte akan nehir gibi ol."*

Sûfilerden birisi infâk âyetini şöyle yorumlamıştır -ki gerçekten güzel bir yorum-: Ruhlarınıza Allah yolunda infâkta bulunun, size ebedî hayatı kazandıracak kelime-i şehâdetten men'ederek nefislerinizi tehlikeye atmayın. Yoksa helâk olur, bu ebedî hayatı elinizden kaçırırsınız. Nefislerinizi Allah'a güzelce teslim edin. Çünkü Allah nefislerinizi sizden satın almıştır.

Mesnevî'de der ki:

Ölümsüzlük içinde ölüm bize helâldir.
Bizce azıksızlık içinde azık nasîb olur.
Bizim ölümümüzün zâhiri ölüm, bâtını hayattır.
Onun zâhiri fenâ, bâtını bekâ ve ebediyettir.
Çünkü bizim için ecel, aşk ve muhabbet-i ilâhiyedir.
Bu yüzden ***"kendinizi tehlikeye atmayın"*** *emri bizedir.*
Yasak, tatlı ve hoş olan dânelerden olur.
Acı olan şeyden sakındırmaya ihtiyac olmaz.
Öyle bir dâne ki onun içi ve dışı acı olur,
Onun acılığı hakikatte işte o yasaktır.
Ölüm dânesi bize tatlı ve şirin gelir,
Çünkü Allah'ın ***"onlar dirilerdir."*** *âyeti bizim hakkımızdadır.*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle gelmiştir: "Mallarınızı ve canlarınızı *Allah yolunda harcayın.* Bu sizin için daha hayırlıdır. Sattığınız malı alıcıya teslim etmeyerek *nefislerinizi tehlikeye atmayın.* Çünkü siz sattığınız canı alıcıya yâni Allah'a teslim etmezseniz, O da size can ve malınızın karşılığında vereceği cenneti teslim etmez. Yahut, can ile cihâd ederken saldırıda ifrat ve tefrite kaçarak nefislerinizi tehlikeye atmayın. Kâfirlerle savaşırken bir kişinin üçten fazla bir topluluğa karşı savaşa çıkması ifrat, iki kişiden kaçması tefrittir.

Şehvet ateşinden koruyarak nefislerinize, gaflet kirlerinden temizleyerek kalblerinize,

dünyâ bağlantılarından himâye ederek rûhlarınıza, dünyâ telâşına düşmekten sakınarak sırlarınıza lütuf ve *ihsânda bulunun.* Eziyet veren şeyleri kaldırıp faydalı işler yaparak mahlûkata iyilik edin. Emir ve yasaklarda kulluk ve itâat, belâ ve musîbetlere sabır, nimet ve müjdelere şükür, her zaman tevekkül ile büyük-küçük bütün işleri O'na havâle ederek, ezelde verdiği hükümlere teslim ve râzı olun. Kulların cüz'î irâdesini O'nun kadîm irâdesinde fâni kılarak Allah'a karşı güzel davranışlarda bulunun ve O'nu görüyormuşçasına ibâdet edin. *Çünkü Allah*, kendisini görüyormuşçasına ibâdet ve *iyilik edenleri sever.*" *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*den özetlediğimiz bölüm burada sona erdi.

---

[113]. *Buhârî,* Hiyel, 10, Mezâlim, 16; *Müslim,* Akdiye, 4; *Tirmizî,* Ahkâm, 11; *Ebû Dâvud,* Akdiye, 7; *Nesâî,* Kazâ, 13, 33; *İbn Mâce,* Ahkâm, 5; *Muvattâ,* Akdiye, 1; *Müsned,* VI, 203, 290, 308

[114]. *Münâvî,* IV, 332

[115]. *Müslim,* Salât, 222; *Ebû Dâvud,* Vitr, 5; *Tirmizî,* Deavât, 112; *Nesâî,* Tatbik, 47, 71; *İbn Mâce,* İkâme, 117; *Muvattâ,* Kur'ân, 31; *Müsned,* I, 58, 96, 118, 150

[116]. *Müsned,* III, 324, 334

[117]. *Buhârî,* Îmân, 4, 5; *Müslim,* Îmân, 64, 65; *Tirmizî,* Kıyâmet, 52; *Nesâî,* Îmân, 8,9; *Müsned,* II, 160, 163, 187

[118]. *Müslim,* İmâre, 158

HAC VE UMRE

وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَرِيضًا اَوْ بِه۪ٓ اَذًى مِنْ رَاْسِه۪ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ
نُسُكٍ فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ
مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ
اِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ
حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ
الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ ف۪يهِنَّ الْحَجَّ
فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ
يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى وَاتَّقُونِ يَٓا اُو۬لِي
الْاَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ
فَاِذَٓا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ
وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِه۪ لَمِنَ الضَّٓالّ۪ينَ ﴿١٩٨﴾

ثُمَّ اَف۪يضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَح۪يمٌ ﴿١٩٩﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ
اٰبَٓاءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا
وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا
فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمْ نَص۪يبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾ وَاذْكُرُوا
اللّٰهَ ف۪ٓي اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ ف۪ي يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ
وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّكُمْ
اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

196. Haccı ve Umreyi Allah için tam yapın. Eğer *(bunlardan)* alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir. *(Hac yolculuğu için)* emin

olduğunuz vakit kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmek gerekir. Kurban kesmeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki, hepsi tam on gündür. Bu söylenenler, âilesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'dan korkun. Biliniz ki Allah'ın vereceği cezâ ağırdır.

197. Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse *(ihrâmını giyerse),* hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. *(Ey mü'minler! âhıret için)* azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır. Ey akıl sahipleri! Benden *(emirlerime muhâlefetten)* sakının.

198. "*(Hac mevsiminde ticâret yaparak)* Rabbinizden gelecek bir lütfu *(kazancı)* aramanızda size herhangi bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin ve O'nu size gösterdiği şekilde anın. Şüphesiz siz daha önce yanlış gidenlerden idiniz."

199. "Sonra insanların *(sel gibi)* aktığı yerden siz de akın. Allah'dan mağfiret isteyin. Çünkü Allah affedici ve esirgeyicidir."

200. "Hac ibâdetlerinizi bitirince, babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın. İnsanlardan öyleleri var ki: Ey Rabbimiz! Bize dünyâda ver, derler. Böyle kimselerin âhıretten hiç nasibi yoktur."

201. Onlardan bir kısmı da: Ey Rabbimiz! Bize dünyâda da iyilik ver, âhırette de iyilik ver. Bizi cehennem azâbından koru! derler.

202. İşte onlar için, kazandıklarından büyük bir nasip vardır. *(Şüphesiz)* Allah'ın hesâbı çok süratlidir.

203. Sayılı günlerde *(eyyâm-ı teşrikte telbiye ve tekbir getirerek)* Allah'ı anın. Kim iki gün içinde acele edip *(Mina'dan Mekke'ye)* dönmek isterse, ona günah yoktur. Bunlar günahtan sakınanlar içindir. Allah'dan korkun ve bilin ki hepiniz O'nun huzurunda toplanacaksınız.

Haccın, gücü yeten her müslümana farz olduğunda ittifak vardır. Umre ise Ebû Hanîfe'ye göre sünnettir ve aynen nâfile namaz gibi, başlamadıkça vâcib olmaz. Yâni umre ve nâfile namaz, sünnet olmakla birlikte, bunlardan birine başlayan kimsenin artık o ibâdetini tamamlaması vâcib olur. Bir görüşe göre; nâfile ibâdetin başlamakla vâcib olması, hazırlık yapıp niyet etmekle değil, fiilen o ibâdete başlamakla gerçekleşir. Ancak fiilen başlanan ibâdetin tamamlanması vâcib olur.

Hac ve umrenin özellikle Allah için tamamlanmasını istemenin, yâni ***"Allah için"*** ifâdesinin getirilişindeki fayda şudur: Araplar hacca toplantı ve gösteri yapmak veya panayırlara katılmak için gidiyorlardı. Bu hareketlerinde ne Allah'a itâat etme, ne de O'na yaklaşma gâyesi vardı. Bu yüzden Cenâb-ı Mevlâ kullarına, haccın farzlarını

yaparak hakkını vermelerini, yalnız Allah rızâsını kazanmak niyetiyle hac etmelerini emretti. Yâni hac ve umrenin rükünlerini, şartlarını ve gereklerini Allah rızâsını kazanmak için tamamlayın ve hiçbirini noksan bırakmayın. Yalnız Allah'a ibâdet maksadıyla hac ve umreye gidin; işin içine dünyevî gayeleri karıştırmayın. Kazancınız da helâlinden olsun.

Haccın rükünleri beştir: 1- İhram, 2- Arafât'ta bir müddet durmak, 3- Tavaf, 4- Safâ ile Merve arasında sa'y etmek, 5- Saçı tıraş etmek veya kısaltmak.

Yerine getirilmedikçe ihrâmdan çıkılamayan fiiller haccın rüknüdür. Terkedildiğinde kurban kesmeyi gerektiren fiiller haccın vâcibleri; terki hiçbir şey gerektirmeyen fiiller ise sünnetleridir.

Umrenin de hac gibi rükünleri, vâcibleri ve sünnetleri vardır. Umrenin rükünleri dörttür: 1- İhrâm, 2- Tavaf, 3- Safâ ile Merve arasındaki sa'y, 4- Tıraş olmak.

Hacc için, ihrâmdan çıkma anlamına gelen iki tehallül vardır. İhrâmdan çıkmayı sağlayan sebebler ise üçtür:

1- Kurban Bayramının birinci günü Akabe cemresini taşlamak, 2- Tıraş olmak, 3- Ziyâret tavâfı yapmak.

Bu üç sebebten ikisi yerine getirildiğinde ihrâmdan çıkmanın birinci şekli gerçekleşmiş olur. Üçüncü sebeple yâni ziyâret tavâfı yapmakla da ikinci ihrâmdan çıkış gerçekleşir. İlk çıkışla kadınlara yaklaşmak hâriç, ihrâmlıyken mahzurlu olan diğer yasaklar mübah olur. İkinci çıkışla ise eşlere yaklaşmak da dâhil ihrâmlıya yasak olan her şey mübah olur.

Hac ve umrenin üç şekilde yerine getirilebileceği konusunda âlimler ittifak etmişlerdir: 1- İfrad haccı, 2- Temettû haccı, 3- Kıran haccı.

Bunların uygulanış şekilleri şöyledir:

İfrad haccı: Sâdece hac niyetiyle ihrâma girilerek îfâ edilir. Hac bittikten sonra mîkât yerleriyle Harem arasındaki Hill'den tekrar ihrama girilerek umre yapılabilir.

Temettû haccı: Hac aylarında umre niyetiyle ihrama girilerek önce umre yapılıp ihrâmdan çıkılır, sonra hac niyetiyle Mekke'den tekrar ihrâma girilir ve aynı yıl hacc edâ edilir.

Kıran haccı: Hem hac, hem de umre yapmaya niyet edilerek ihrâma girilir önce umre yapılır, ancak ihrâmdan çıkılmaz. Sonra hac menâsiki yerine getirilir. Bu durumda hacc edâ edilirken umre de edâ edilmiş olur.

Kıran haccı şu şekilde de yapılabilir: Önce umre için ihrama girilir. Daha tavafa başlamadan, hacca da niyet edilir. Böylece hac ile umreyi birleştirmiş ve hacc-ı kırân yapılmış olur. Şayet hac için ihrama girip; daha sonra umreye niyet edilerek ikisini birleştirmek isteyen için umre ihramı geçerli olmaz, sadece haccetmiş olur. Buna "ifrâd haccı" denir.

Bize göre bu üç hac şekli içinde en üstün olanı, kırân haccıdır. Çünkü bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Hac ve umreyi peşpeşe yapınız. Çünkü körük nasıl demir, altın ve gümüşün kir ve pasını giderip temizlerse, hac ve umre de fakirliği giderir,*

kulu günahlardan temizler. Makbûl bir haccın karşılığı ancak cennettir."[119]

İhrâma girdikten sonra eğer hastalık, düşman korkusu, âcizlik, yol parası, binek veya diğer engeller yüzünden hacdan ve Beytullah'a ulaşmaktan alıkonursanız kolayınıza gelen bir hedy kurbanı göndermeniz gerekir. Bu genelleme İmâm-ı Â'zam'a göredir. Âyette her ne kadar Rasûlullah (s.a.) ve ashabına hitab edilmiş ve onları düşman engellemişse de, sadece düşman korkusu değil, ihrâmlıyı Hac'dan ve Beytullah'a ulaşmaktan alıkoyan her şey bu âyetin hükmüne girer. Çünkü hükümde sebebin husûsîliğine değil, lâfzın umûmîliğine itibar edilir. Burada da *"alıkonursanız"* lâfzı umûmîdir.

Bu kurbanın en düşüğü koyun, ortası inek ve en yukarısı bir deve kesmektir. Beytullah'a gönderilen kurban, kulun Rabbına bir hediyesi sayıldığı için burada kurbana *"hedy"* denilmiştir. Âyetin mânâsı şöyledir: *"İhrâmlı herhangi bir sebeple Beytullah'a ulaşmaktan alıkonur ve ihrâmdan çıkmak isterse, alıkonduğu yerde kolayına gelen bir deve, inek veya koyun keserek ihrâmdan çıkar."* **İmam Şâfiî**'ye göre, ihrâmlı nerede olursa olsun hedy kurbanını keser ve hemen ihrâmdan çıkabilir. Bize yâni Hanefi mezhebine göre; kurbanını Harem'e gönderir. Gönderdiği adamın eline kurbanın kesileceği günü gösteren bir işâret koyar. O gün gelip de kendisinde kurbanın kesildiğine dâir bir bilgi oluşunca ihrâmdan çıkar. Çünkü âyetin devamında Allah Teâlâ: *"Harem'e gönderilen hedy kurbanının kesilmesi gereken yere ulaştığını öğrenmedikçe, başlarınızı tıraş etmek sûretiyle ihrâmdan çıkmayın."* buyurmuştur.

Âyetteki *"mahıllehû"* kelimesi *"hulûl"* masdarından türemiştir. Hulûl, gelmek, girmek ve inmek anlamlarında olup hem zaman, hem de mekân için kullanılır. Meselâ: "*Mahıllü'd-deyn"* ibâresi "borcu ödeme zamanını", *"mahıllü'l-hedy"* "kurban kesilme yerini" ifâde eder. Bize göre hedy kurbanının kesilmesi gereken yer Harem'dir. Bir başka âyet-i kerîmede ***"Sonra onların varacakları yer Eski Ev'dir."*** (el-Hacc, 22/33) buyurulmuş ve Harem bölgesinin tamamı kasdedilmiştir. Çünkü Harem'in tamamı Beytullah'a tâbidir. Bu hüküm ifrad, temettû, kıran haccı yapan bütün hacıları ve umre yapanları içine almaktadır. Beytullah'a gitmekten alıkonulmamış bile olsalar, böylelerinin hedy kurbanını kesmeden başlarını tıraş etmeleri câiz değildir.

Saçı tıraş etmek, kısaltmaktan daha evlâdır. Bununla birlikte başın dörtte birini tıraş etmek ihrâmdan çıkmak için yeterli olur. Fakat Rasûlullah (s.a.)'a uymak için tamamını tıraş etmesi daha iyidir. Bu hüküm hacla ilgilidir. Hacc dışında ise Peygamber Efendimiz (s.a.), başını sayılabilecek kadar az tıraş etmiş, çoğu zaman saçını uzatmıştır.[120] Yâni bir kısmını kesip bir kısmını uzun bırakmamıştır.

Hz. Ali (r.a.), Rasûlullah (s.a.)'ın: *"Her kılın dibinde bir cünüplük (pislik) vardır"*[121] sözünü duyduğu andan itibaren hep saçının tamamını tıraş etmiştir.

İçinizde hasta olan veya yara, baş ağrısı, bit sarması gibi bir sebeple başından rahatsız bulunan ve ihramlıyken tıraş olmak zorunda kalan kimseler varsa onlar hediy kurbanını kesinceye kadar başını tıraş etmeden ihrâmda kalır. Ancak hastalık veya

başındaki bir rahatsızlık sebebiyle tıraş olmak zorunda kalanların, fidye olarak ya üç gün oruç tutması, ya her birine yarım ölçek sa'[122] olmak üzere altı fakire sadaka vermesi veya kurban kesmesi gerekir. Bu kurbanın en büyüğü deve, ortası inek, en düşüğü de bir koyun kesmektir.

Fidye şekillerini açıklarken kullanılan (أَوْ) *"ev"* edatı serbestliği ifâde etmek içindir. Yâni ihrâmlı bu üç şıktan herhangi birini tercih edebilir.

Korktuğunuz şeyden emin olup güvene, hastalığınız iyileşip sağlığınıza kavuştuğunuzda, kim hac ayları içinde hac ibâdetinden önce umre imkânı bulur ve temettû ya da kıran haccı yaparsa, bu nimete şükür için kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kesilmesi gereken bu kurban, şükür kurbanıdır. Şükür kurbanı **Ebû Hanîfe'ye** göre *"nüsük"*[123] kurbanıdır. Mükellef bu kurbanı ancak kurban bayramı günlerinde kesebilir ve kendisi etinden yiyebilir.

Kurban kesmeye imkân bulamayanın da hac aylarında üç gün ve hac görevini bitirip geri döndüğünde yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutması gerekir. Hac aylarında tutacağı üç gün orucu hac ve umre ihrâmları arasında ister arka arkaya, ister ayrı ayrı tutabilir. Fakat Zilhicce ayının 7-8 ve 9. günlerinde tutması daha faziletlidir. Bu orucu kurban ve teşrik günlerinde tutmak câiz değildir.

Hac görevini bitirdikten sonra oradan ayrılmak, memlekete geri dönüş sebebi olduğu için, *"Hac görevini bitirdiğinizde"* yerine *"geri döndüğünüzde"* ifâdesi kullanılmıştır. Böylece özel sebeb zikredilip sonuç kastedilerek mecâz-ı mürsel sanatı yapılmıştır.

Bu âyet-i kerîmede te'kid edilen hüküm kurban bulamayanların oruç tutarken *"on"* sayısına dikkat etmesidir. "*Aşere*" (on) kelimesi, tutulan bu oruçta *"on"* sayısına dikkat etmenin kesinlikle ihmâl edilmemesi gereken önemli işlerden olduğunu açıklamak için *"Kâmile (tam)"* sıfatıyla te'kid edilmiştir. Bu durum, âilesi Mescid-i Haram'da oturmayanlar içindir.

Şâfiî'ye göre bununla işâret edilen faydalanmanın kendisi değil, hükmüdür. "İşte bulabilenin kurban kesmesi, bulamayanın da kurban yerine on gün oruç tutması gerektiğini bildiren bu hüküm, âilesi Mescid-i Haram'da oturmayanlar içindir."

Kişiye en yakın insanlar âilesidir. Genellikle insan âilesinin oturduğu yerde ikamet eder. Bu sebeple âyette *"âile"* zikredilmiş, bizzat o şahsın oturduğu yeri ifâde etmek için *"âilesinin oturduğu yer"* denilmiştir. Buna göre âyet-i kerîmedeki *"âilesi Mescid-i Haram'da oturmayanlar"* ifâdesi "kendileri Mescid-i Haram'da oturmayanlar" anlamındadır.

Bize göre Mescid-i Haram'da oturanlardan maksad, Mekke halkı ve evi mîkât sınırları içinde olanlardır. Bunlar yukarıdaki hükümden faydalanamazlar; temettû haccı ve kıran haccı yapamazlar.

Eğer Mekke halkı ve evi mîkât sınırları içinde olanlar temettû ve kıran haccı yaparlarsa işledikleri bu suçtan dolayı bir koyun veya keçi kesmeleri gerekir. Ayrıca kestikleri bu kurbanın etinden yiyemezler. Mescid-i Haram'da oturanların umrelerini

hac dışındaki diğer aylarda yapmaları gerekir. Hac aylarında sadece ifrâd haccı yaparlar; hem hac, hem umreyi bir arada yapamazlar. Zira hac ayları haccetmek içindir.

Mescid-i Haram dışında oturup temettû ve kıran haccı yapan âfâkîlerin kestiği kurban, cinâyet kurbanı değil, şükür kurbanıdır. Bundan dolayı kestikleri kurbanın etinden yiyebilirler.

Şâfiî'ye göre Mescid-i Haram'da oturanlardan maksad, Harem halkı ve Harem'e dört rekâtlı farz namazların kısaltılamayacağı "sefer" mesâfesinde oturanlardır.

Özellikle hac ile ilgili emir ve yasaklarını koruyup gözetme konusunda Allah'dan korkun ve kendisinden korkmayanlara vereceği cezânın ağır olduğunu bilin ki, bu bilginiz Allah'a isyan etmenize engel olsun.

Sa'dî (k.s) der ki:

Ey oğul, günah yükünün altına girme!
Çünkü yol uzadıkça yük altında ezilirsin.
Hakk'tan cezâ gelmeden tevbe kapısını çal!
Zirâ musîbet vakti ah u figân kâr etmez.

Haccın, zâhirî yoldan tamamlandığı gibi bâtınî yoldan da tamamlanması gerektiğini bilmek gerekir. Sâlih kullardan biri hacca gitmiş ve hac görevlerini yerine getirdikten sonra arkadaşına şöyle demiş:

- Haydi gel, haccımızı tamamlayalım. Sen **Zi'r-Rumme**'nin söylediği şu şiiri duymadın mı?

Haccın tamamlanması, nefs bineğinin arzularının,
Sevgilinin (Harka) yanında gözleri kapalı durdurulmasıdır.

Şiirdeki *"Harka"* şâirin sevgilisinin adıdır. Burada şâir, sevgilisinin yanında durmayı, haccın kendisiyle tamamlandığı bâzı hac menâsikine benzetmiştir. Aslında şâirin dile getirmek istediği gerçek şudur: Hacca giden nasıl çöller aşıp yollar katederek Allah'ın evine ve haremine ulaşmışsa, katettiği bu yollar gibi nefsin arzu ve isteklerini de katetmeli, kalb perdelerini delmeli ki müşâhede makamına ulaşsın ve Harem'den döndükten sonra Allah'ın lütuf ve kereminin izlerini görebilsin.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki:

Avâmın haccı Kâbe'ye yönelmek, onu ziyâret etmektir. Havâssın haccı ***"Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek"*** (es-Sâffât 37/99) diyen Allah dostu İbrâhîm (a.s) in haccı gibi Kâbe'nin Rabbına yönelmek ve O'nu müşâhede etmektir. Allah'a yönelip O'nu isteyen, tamamen O'na yönelen, malını, canını ve evlâdını Allah uğruna fedâ eden ve Allah'dan başka her şeyi düşman kabûl edip ***"İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi benim dostumdur."*** (eş-Şuarâ 26/77) diyen İbrâhîm'in haccı gibi. İbrâhîm (a.s.)in bu hareketleri gerçek hacda yerine getirilmesi gereken görevlerdendir. Bu sebeple Allah Teâlâ, Beytullah'ı ilk olarak İbrâhîm'e (a.s.) bina ettirmiş, ilk tavâf ve ilk haccı ona yaptırmıştır. Sonra diğer insanların haccetmesine izin vermiş ve İbrâhîm (a.s.)'ın haccederken yerine getirdiği bu

fiiller hac menâsiki sayılmıştır.

Hac şekil ve mânâ olarak İbrâhîm (a.s.)'ın makamıydı. Nasıl onun bir makamı varsa, Peygamber Efendimiz'in de hâli vardı. Hâl, makamdan daha üstündür. Çünkü makamlar çalışarak elde edilen menzillerden, haller ise Hak vergisi mevhibelerdendir. Mevhibe olmadan makamlara sülûk edilebilir. Manevî makamlar geçilmeden de mevhîbeye ulaşılamaz İbrâhîm (a.s) makam ehlinden olduğu için ***"Ben rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek."*** (es-Sâffât 37/99) dedi. Nebî (s.a.) mevhibe ehlinden olduğu için onun hakkında ise: ***"Kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şânı yücedir."*** (el-İsrâ, 17/1) buyruldu.

İbrâhîm (a.s.) gerçek hacca kendisi gittiği için yedinci semâda kaldı. Daha ileriye gitmekten alıkondu ve kendisine: *"Eğer alıkonursanız kolayınıza gelen bir kurban gönderin"* denildi. O da İsmâîl (a.s)'ı Allah'a kurban etti.

Peygamber Efendimiz kendisi gitmedi, götürüldü. O, Allah tarafından götürüldüğü için hiçbir şey ona engel olamadı ve kendisine *"Haccı ve Umreyi Allah için tamamla"* denildi. O da yaklaştı ve daha yaklaştı. Araları neredeyse iki yay aralığı kadar belki de daha yakın olacak şekilde haccını tamamladı. Sonra izzet-i ilâhiyye perdelerinin açılmasıyla şühûda ererek maksûd olan nûr-ı ilâhiyye kamerinin tecellîsiyle umre şerefine erdirilen Allah Rasûlü'ne orada artık âşıkla mâşûk arasında olan oldu, vuslat güneşi ve ***"Allah kulu Muhammed'e vahyedeceğini vahyetti."*** (en-Necm, 53/10) Sonra en büyük hac günü hacların sonuncusu olan Vedâ haccında, Arafât'ta vakfeye durduğunda haccı ikmâl ve itmâm konusunda celâl perdeleri arkasından kendisine şöyle seslenildi: ***"Bugün size dîninizi ikmâl ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim."*** (el-Mâide, 5/3)

Bil ki: Her kalb, Rabbi tanımaya, her nefis Rabbe hizmet etmeye lâyık olamaz. Her iyi mal da Rabbin hazinesine lâyık olamaz. Ey kul, o halde eksiklerini gidermekte acele et! Elinde neyin varsa onunla, hiç malın yoksa nefsinle cömertlik et. Eğer hem malını, hem canını Allah yolunda harcama imkânın varsa ne güzel! Bak, İbrâhîm (a.s) malını misafirlere, vücûdunu ateşe, oğlunu kurbana ve kalbini Rahmân'a verdi de onun bu cömertliği meleklerin hoşuna gitti. Allah da ona kendi dostluğunu ikrâm ederek: ***"Allah, İbrâhîm'i dost edinmişti."*** (en-Nisâ 4/125) buyurdu.

Mâlik b. Dînâr anlatır: Bir gün Mekke'ye gitmek üzere yola koyuldum. Yolda bir genç gördüm. Gece karanlığı bastırınca ellerini havaya kaldırıp Rabbi'ne şöyle yalvardı: "Ey itâatlara sevinen, günahlardan zarar görmeyen Allah'ım! Bana seni sevindirecek ameller yapmayı nasîb et. Sana zarar veremeyen şu günahlarımı da bağışla!"

İnsanlar ihrama girip telbiye getirdiler. Gencin telbiye getirmediğini görünce: "Sen niçin telbiye getirmiyorsun?" dedim. Bunun üzerine genç: "Ey şeyh, telbiyenin geçmiş günahlara, yazılmış suçlara ve yapılmış isyanlara ne faydası olacak? Ben Allah'a: "Lebbeyk: Buyur Allah'ım!" deyince O'nun bana: "Ne buyurması? Ben senin sözünü dinlemiyor, yüzüne dahi bakmıyorum" demesinden korkuyorum. İşte bu yüzden telbiye

getirmiyorum, dedi ve geçip gitti. Onu tekrar Mina'da görebildim. Şöyle yalvarıyordu: "Allah'ım, beni bağışla! Allah'ım! İnsanlar kurbanlarını kestiler, sana yaklaştılar. Benim ise canımdan başka kendisiyle sana yaklaşabileceğim hiçbir şeyim yok. Canımı kurban olarak kabûl et, ya Rabbi!" Bu duâdan sonra bir haykırdı ve rûhunu teslim edip yere yığıldı.

Allah'ım! Bize kemâl-i kereminle muâmele et. Bizi yüce huzûruna ve Harem'ine ulaştır.

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌۚ فَمَنْ فَرَضَ فٖيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا
فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُۜ
وَتَزَوَّدُوا فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰىۘ وَاتَّقُونِ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

197. Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse *(ihrâmını giyerse)*, hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. *(Ey mü'minler! âhıret için)* azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır. Ey akıl sahipleri! Benden *(emirlerime muhâlefetten)* sakının.

Bize göre hac ayları; Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce'nin on günüdür. Haccın vakti, insanlar arasında bilinen aylardır. İnsanlar bu bilgiyi birbirlerine nakletmişlerdir. İslâmiyet onların bu örfünü onaylamış ve hac vaktinde herhangi bir değişiklik yapmamıştır.

Hac ile ilgili fiillerin, ancak bu aylarda yapıldığında sahîh olacağını belirtmek üzere hac vakti bu aylar olarak sınırlandırılmıştır. Her ne kadar bu ayların dışında hac ihrâmına girmek **Ebû Hanîfe'ye** göre sahîh ise de, mekruhtur. İmâm-ı Âzam'a göre ihrâm, haccın şartlarındandır. Nasıl namazın edâ vakti girmeden temizlik yapmak; abdest almak câizse, haccın edâ vakti girmeden, yâni hac aylarından önce ihrama girmek de câizdir. *"Haccın vakti bilinen aylardır"* sözü hac ihrâmına girme vakti bu aylardır anlamında değil, hac görevlerini yerine getirme vakti bu aylardır, anlamındadır. Yılın bütün aylarında ihrama girilebilir ve bu ihrâm sahîh olur. Çünkü bir başka âyet-i kerîmede: ***"Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir."*** (el-Bakara, 2/189) buyurulmuş ve yılın bütün ayları haccın vakit ölçüsü yapılmıştır. Bilindiği gibi, bütün aylar haccın edâsının sahîh olma vakti değildir. Öyleyse geriye bir tek şık kalıyor. O da bütün aylar haccın edâ vakti değil, ihrâmın sahîh olmak vaktidir. Bir kimse kurban günü, gelecek senenin haccı için ihrama girse, İmâm-ı Âzam'a göre bu ihrâm kerâhetsiz câiz olur. **İbn Şeyh**'in hâşiyelerinde böyle nakledilmiştir.

Kim o aylarda telbiye getirerek veya kurbanının boynuna gerdanlık takarak hacca

niyyet edecek olursa... Hac bir ibâdettir; helâl ve haramları vardır. Aynen namazda olduğu gibi sadece niyet etmekle bu farza başlanmış olmaz. Bunun için yukarıda belirttiğimiz telbiye ve kurbanlığın boynuna gerdanlık takıp götürmek gibi hacca başladığını gösteren bir iş yapması gerekir.

Bu aylarda hacca niyyet edenin artık hac sırasında karısına yaklaşmak ve buna sebeb olacak şekilde öpüşmek ve oynaşmak da mahzûrludur. Çünkü bu fiilleri ihramlıyken yapmak yasaktır. Bir görüşe göre Arafât'ta vakfe yapmadan önce kadına yaklaşmak, haccı ifsâd eder. Vakfeden sonra yaklaşmak ise bedeneyi, yâni bir deve kurban etmeyi gerektirir. Öpmek ve oynaşmak gibi sebebler, kadına yaklaşma tehlikesini ortadan kaldırmak için haram kılınmıştır.

"Kadına yaklaşmak" ve âyetin devamında gelen *"günah işlemek ve tartışmak yoktur"* ifâdesi şekil olarak hac esnasında bu işlerden herhangi biri meydana gelmez anlamında olumsuzluk (nefiy) gibi görünüyorsa da, âyetin gerçek maksadı hac esnâsında bu işlerin olmadığını haber vermek değil, bunları yasaklamaktır. Âyet-i kerîmeyi, olayı haber verme şeklindeki bu zâhirî mânâ üzere bırakmak Allah'ın verdiği haberden dönmesini gerektirir. Çünkü Allah hac sırasında genellikle bu tür işlerin meydana geleceğini biliyordu. Fakat nehyin vücûbunda mübâlağa yapmak için yasak, ihbâriyye cümleleri ile ifâde edilmiştir. Sanki mükellef bu konuların yasak olduğunu iyice anlayıp belirtilen yasaklardan vazgeçmiş ve Allah Teâlâ da hac sırasında bu fiillerin bulunmayacağını, hiç kimsenin bu fiilleri yapmayacağını haber vermiştir.

"Yasakları çiğneyerek şerîat sınırlarından çıkmak (füsûk) da yoktur..." Sövmek ve kötü lâkap takmak da dâhil, Allah'a karşı işlenen bütün günahlar, O'na karşı yapılan bütün isyanlar *"fısk"* tır.

"Hac günlerinde tartışmak da yoktur." Hizmetçilerle, arkadaşlarla ve kendisini aldatanlarla tartışmak yoktur. Çünkü bu tartışma kin ve nefrete, öfkeye, aradaki sıcaklık ve dostluğun yok olmasına sebeb olur. Fakat bir konuyu öğrenmek ve anlamak maksadıyla dînî konularda tartışmada bir sakınca yoktur.

Her zaman ve her yerde kaçınmak gerektiği halde bu fiilleri hac esnâsında işlemek daha çirkin olduğu için hac günlerinde bu fiillerden sakınmak özellikle emredilmiştir. Namazda ipek giymenin, Kur'ân okurken nağme yapmanın daha çirkin olması gibi. Yasaklanan nağme, bazı Kur'ân okuyucularının yaptığı gibi harflerin asıl mahrecini bozarak mûsikî nağmeleri ve garib makamlarla Kur'ân okumaktır. Yoksa Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okumak ve uzatmak mendûbtur. Efendimiz (s.a.) bu konuda: *"Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştiriniz."*[124] buyurmuştur. Çünkü güzel ses, Kur'ân'ın güzelliğini artırır. Uygun bir şekilde yapılan nağme gönlü yumuşatır, nefsi Kur'ân'a yöneltir. **Ebû Hanîfe** ve seleften bir grup bu görüştedir.

"Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir." Kulun işleyeceği bütün hayır ve iyilikleri Allah ezelî ilminde bilir. Burada Allah'ın bilmesi, o amelleri bilip karşılığında mükâfât vermesinden kinâyedir. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir ve karşılığında mükâfâtını verir.

Allah Teâlâ burada üç günahtan nehyetmiş, buna karşılık tüm iyilik ve itâatlere teşvik etmiştir. Aynı zamanda yasakladığı kötü işlerden biri yapıldığında bu kötü işin peşinden hemen bir iyilik yapmayı emretmiştir. Çirkin söz yerine güzel söz söylemek; günah ve isyan yerine iyilik yapmak ve takvâ sahibi olmak; tartışmak yerine güzel ahlâk sahibi ve uyumlu olmak da âyette teşvîk edilen hayır işler grubuna dahildir.

Kötülüklerden sakınarak âhıretiniz için *"azık hazırlayın. Şüphesiz en hayırlı azık takvâdır,"* yanınıza alacağınız yiyecek değil.

İnsanın iki yolculuğu vardır. Dünyâdaki yolculuğu ve dünyâdan âhırete yolculuğu. İnsanın dünyâda yapacağı yolculuk sırasında yanına azık alması gerekir. Bunlar yiyecek, içecek, binek ve maldır. Dünyâdan yapacağı yolculuk sırasında da yanında azık bulundurması gerekir. Bu yolculukta yanına alacağı azık, mârifetullah (Allah'ı tanımak), muhabbetullah (Allah'ı sevmek) ve Allah'a itâatle meşgul olarak yasaklarından ve O'na muhalefet etmekten sakınarak mâsivâdan yüz çevirmektir. Bu, yolcunun dünyâda hazırlayacağı en hayırlı azıktır. Çünkü dünyâ azığı geçici bir ızdıraptan, âhıret azığı ise devamlı azâbtan kurtarır. Dünyâ azığı geçicidir. Âhıret azığı kalıcıdır ve insanı sâf lezzetlere ulaştırır.

Yemenliler yanlarına hiç azık almadan yola çıkarlar ve "Biz tevekkül ehliyiz. Biz Allah'ın evini haccederiz de O bizi doyurmaz mı?" diyerek başkalarına yük olurlardı. Mekke'ye geldiklerinde dilenirler, zorda kalınca gasb ve yağmaya kalkışırlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Azık hazırlayın"*; yâni yanınıza açlığınızı yatıştıracak ve size yetecek miktarda ekmek, zeytin yağı, kavut, hurma ve benzeri yiyecekler alın. Yiyecek istemekten, insanları rahatsız etmek ve onlara yük olmaktan sakının. Şüphesiz en hayırlı azık, dilenmekten, yağmalamaktan ve zorla almaktan sakınmaktır. *"Ey akıl sahipleri, benden korkun!"* Çünkü Allah'dan korkmak ve O'na saygı duymak aklın gereğidir.

Cenâb-ı Hak insanları önce takvâya teşvik etti. Sonra asıl gâyelerinin Allah olmasını ve Allah dışındaki her şeyden uzak durmalarını emretti. İşte bu davranış, arzu ve isteklere uyma noksanlığından sıyrılmış aklın gereğidir. Bundan dolayı özellikle akıl sahiplerine hitab edilerek: *"Ey akıl sahipleri, benden korkun!"* buyurulmuştur. Zira Allah'dan korkmayanın âdetâ aklı yok gibidir.

O halde akıllı kimsenin yapması gereken aklını noksanlık ve şâibelerden kurtarmak, nefsini terbiye etmek, en yüksek mertebelere ulaşarak kemâle erdirmek ve noksanlarını gidermektir. Şâir der ki:

Görmedim insanlarda hiçbir ayıp,
Tamamlamaya gücü yetenlerin noksanı gibi.

İmam der ki: İnsanda üç kuvvet vardır:

1. *Şehevî kuvvet*: Hayvânî bir kuvvettir.
2. *Gazabî kuvvet*: Yırtıcı ve şeytânîdir.

3. *Vehmî kuvvet*: Aklî bir kuvvet olup kendini gösterme arzusudur.

Âyetteki kadına yaklaşmak, günah işlemek ve tartışmak ifâdeleriyle anlatılmak istenen işte bu üç kuvvetin yâni *şehevî*, *gadabî* ve *vehmî kuvvetler*in üstün gelerek insanı etkisi altına almasıdır.

"Hacda kadına yaklaşmak yoktur" sözü şehevî kuvvetin üstün gelmesine, *"günah işlemek yoktur"* sözü insanı günaha sürükleyen gadabî kuvvetin üstün gelmesine işâret etmektedir. *"Tartışmak yoktur"* sözü de insanın Allah'ın zâtı, sıfatları, fiilleri, isimleri ve koyduğu hükümler konusunda tartışmaya sürükleyen vehmî kuvvetin -ki bu kuvvet insanı her konuda diğer insanlarla tartışmaya da sevkeder- üstün gelmesine işâret etmektedir. Kötülükler bu üç kuvvete bağlı olduğu için Allah Teâlâ kesin olarak şöyle buyurdu: "Hac'da kadına yaklaşmak, günah işlemek ve Allah'ın mârifet ve muhabbetine yönelen, O'nun celâlinin nûruna vâkıf olmaya ve Allah'ın has kullarının yolunu takip etmeye çalışan kimseler hakkında tartışmak yoktur."

Şöyle bir görüş vardır: Yürüyerek gidebilen kimsenin hacca yüreyerek gitmesi en fazîletli iştir. Eğer yürümek vücûdunu zayıf düşürüyor ve ahlâk bozukluğuna, görevini noksan yapmasına sebeb oluyorsa bu durumda bir binek üzerinde gitmesi daha faziletlidir.

Ebû Ca'fer Muhammed Bâkır der ki: "Şu üç hasleti yerine getirmedikten sonra Allah bu beyte (Kâbe'ye) yönelen kimsenin haccını ne yapsın? Allah'ın yasaklarından kendisini koruyacak bir verâ, öfkesini önleyecek hilim (yumuşaklık) ve kendisine yoldaşlık eden müslümanlarla güzel arkadaşlık. Her yolcunun, özellikle hac yolcusunun bu üç haslete ihtiyacı vardır. Kim bu üç özelliği tamamlarsa haccını tamamlamış olur. Yoksa kâmil bir hac yapmış olmaz.

Sa'dî ne güzel söylemiş:

Söyleyin başkalarını inciten hacıya
Halkı azarlayıp üzen kişiye:
Sen hacı değilsin ama belki deven;
Hacıdır, yük taşıyıp biçâre diken yiyen.

Hacı, arkadaşından ve çevresinden ayrılmadan önce onlarla helâlleşmeye, kendisinde hakkı bulunana hakkını helâl etmeye çalışmalı. Gıybet, koğuculuk ve malını alma gibi olaylar sebebiyle meydana gelen haklardan ancak sözle helâllik alarak kurtulabilir. Bundan sonra, arkadaşını hatırlayınca hayırla anmalı, diğer kusurlarına göz yummalı. Çünkü selef-i sâlihin hac yolculuğundan döndükten sonra arkadaşlarını hayırla yâd ederlerdi. Ayrıca amel defterini Allah'ın affi ile temizleyen bir hacı, isyan kirlerine geri dönmekten de sakınmalı.

Âyetin işârî mânâlarından biri de şudur: "Allah Teâlâ'ya ulaşmak için yola koyulanların bu yönelişi ancak şu fânî dünyâ hayatının belirli aylarında olabilir. Nasıl hac ayları geçtikten sonra hacca yönelmenin hacıya bir faydası yoksa, ömür tükendikten sonra çalışmanın da hiç kimseye faydası olmaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

“Ancak Rabbinin, *(onları îmâna mecbûr edecek)* ***bazı âyetleri*** *(işâretleri)* ***geldiği gün, önceden inanmamış, ya da îmânında bir hayır kazanmamış olan kimseye*** *(o günkü)* ***îmânı bir fayda sağlamaz.”*** (el-En’âm, 6/158) Ve nasıl hac ihrâmına girmek için belirli vakitler varsa, Allah’a yönelmenin de belirli vakitleri vardır. Bu da bülûğ çağından kırk yaşına gelinceye kadarki gençlik günleridir.

Kırk yaş, olgunluk sınırıdır. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyuruyor: ***“Nihâyet insan güçlü çağına erip kırk yaşına varınca...”*** (el-Ahkâf, 46/15) Bu sebeple meşâyıh demiştir ki: “Kırkından sonra sûfî olan nâdirdir.”

Yâni bir müridin irâde ve isteği kırk yaşından sonra ortaya çıkarsa, onun bütün şartlarıyla gerçek maksada ulaşması nâdirdir. Fakat isteği, irâdesindeki samimiyeti ve vuslatı sağlayan şeyler, kırk yaşından önce ortaya çıkarsa, kırkından sonra tüm gayretini sarfederek bütün şartları ve sınırlarıyla gerçek maksada ulaşma ihtimali daha fazladır. Gençliğinin baharında mürîd olma zamanını kaçıran kimsenin yaşlılıkta vuslata ermesi çok zordur. Fakat sonucu cennet olan ibâdetleri yapabilir. Çünkü böyleleri yazın bol sütünü kaçırdığına hayıflanan kimselere benzer.

Meşâyihten biri, bir cami kapısında durdu. Halk camiden kalabalık bir şekilde çıkıyordu. Onlara bakıyor ve “Bunlar cennet’in kalabalığıdır. oturup sohbet edilecek olanlar bunlar değil, hâs kullardır” diyordu. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

Kâşânî der ki: Kırk yaşına kadar Haccın her biri bir dönem mesâbesinde olan üç çağı vardır: 1. Gelişme çağı. 2. Vukûf çağı. 3. Olgunluk (kühûlet) çağı. Allah Teâlâ’nın Bakara sûresinde kurbanlık ineği nitelerken ***“Ne yaşlı ne de körpe. İkisi arası bir inek.”*** (el-Bakara, 2/68) buyurduğu gibi orta yaş esastır.

Hâfız der ki:

Aşk, gençlik ve kalenderliği bir arada toplamak,
Ne güzeldir, sonra ince mânâlardan dem vurmak.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَاِذَا اَفَضْتُمْ مِنْ
عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ
وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّٓالّ۪ينَ ﴿١٩٨﴾

198. “*(Hac mevsiminde ticâret yaparak)* Rabbinizden gelecek bir lütfu *(kazancı)* aramanızda size herhangi bir günah yoktur. Arafat’tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş’ar-i Haram’da Allah’ı zikredin ve O’nu size gösterdiği şekilde anın. Şüphesiz siz daha önce yanlış gidenlerden idiniz.”

Bu âyet tüccârın ve deve kervancılarının haccı yoktur, diyenlere cevap vermek için nâzil olmuştur. Fakat hac sırasında ticâret yapmak mübah ise de, yapmamak daha

uygundur. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Dini yalnız kendine has kılarak Allah'a kulluk etmeleri emrolundu."*** (el-Beyyine, 98/5) buyuruyor. İhlâs ise, bir işi yalnız ibâdet ve itâat olduğu için yapmak. Ona başka amaç ve gâyeler karıştırmamaktır.

Arafât'tan akın ettiğinizde, yâni Arafât vakfesini tamamlayıp güneşin batmasıyla birlikte kalabalık gruplar hâlinde oradan çıktığınızda el-Meş'aru'l-Haram yanında telbiye, tehlil, tesbih, hamd, senâ ve duâlarla Allah'ı zikredin.

et-Teysîr'de şöyle gelmiştir: Âyetteki ifâde gruplar hâlinde gidip gelen kalabalığın hareketidir. **Arafât** vakfeye mahsûs mekânın adıdır. Kelime çoğul olmakla birlikte gerçek çoğul anlamında değildir. Harflerindeki fazlalık, mânâya kuvvet vermek içindir. Çünkü Arafât peygamberler tarafından bilinen, tanınan bir yerdir.

Rivâyete göre Cebrâîl, Arafât'ı İbrâhîm'e özellikleriyle anlatmış ve İbrâhîm de Arafât'ı görünce hemen tanımıştır. Bu yüzden bu mekâna "Arafât" denilmiştir.

Bir başka görüşe göre Cebrâîl, İbrâhîm'e hac menasikinin icrâ edildiği yerleri gezdiriyor ve ona her gösterdiği yerin ardından: "Burayı tanıdın mı?" (عَرَفْتَ)" diyordu. O da o yeri görünce hemen "tanıdım, bildim" (عَرَفْتُ) diyordu. Bu yüzden buraya "Arafât" denilmişti.

Bir başka rivâyette ise buraya "Arafât" denilmesinin sebebi şuydu: Âdem ve Havvâ cennetten yeryüzüne indirildiklerinde Âdem, Hind diyarına, Havvâ da Cidde'ye bırakılmıştı. Her ikisi birbirini aramaya koyuldular. Nihâyet Arefe gününde Arafât'ta buluşarak birbirlerini bilip tanıdılar. Bu konuda tefsirlerde başka rivâyetler de vardır.

Bu âyette, Arafât vakfesinin farz oluşuna delîl vardır. Çünkü âyette *"ifâza"* "sel gibi akıp gitme" emredilmektedir. İfâzanın meydana gelmesi o mekânda bulunmaya ve vakfeye durmaya bağlıdır. Bu sebebten ifâza ancak vakfeyle tamamlanabileceğinden vakfe farzdır.

el-Meş'aru'l-Haram, Kuzeh dağındaki Mîkâde üzerinde imamın vakfe yaptığı yerdir. *el-Muğrib* isimli eserde, Mîkâde Kuzah'ın üzerinde bulunan Meş'ar-i Haram yeridir, denilir. Câhiliyye döneminde Araplar Mîkâde'nin üzerinde ateş yakarlardı. Zikir ve vakfenin Meş'ar-i Haram'la sınırlanması, Kuzah dağına yakın bölgede yapılan Müzdelife vakfesinin diğer bölgelerde yapılanlardan daha fazîletli olduğuna dikkat çekmek içindir. Ancak vakfenin Meş'ar-i Harâm civarında olmasına âid hüküm, Müzdelife'nin diğer bölgelerinde yapılan vakfenin geçersiz olduğu anlamına gelmez.

Nitekim Arafât'ın her tarafı vakfe yeri olmakla birlikte Cebel-i Rahme yanında yapılan vakfe diğerlerinden daha efdal ve evlâdır.

el-Meş'ar, ibâdet için alâmet, demektir. *"Şeâir"*, şiâr kökünden alâmetler demektir. Meş'ar'ın *"Haram"* kelimesiyle mevsûf olması hürmet ve değerinden dolayıdır. Buralarda yasak olan şeyler işlenemez demektir.

"O'nu size gösterdiği şekilde anın", yâni size nasıl zikretmesini emrettiyse öyle zikredin. O'nu "zikr-i kesîr" ile yalvararak, O'ndan korkarak rahmetinden ümidvâr olarak, gazabından ürkerek celâlini ve cemâlini müşâhede ederek anın. Nitekim Peygamberimiz (s.a.)'in *"Allah'ı görüyormuşcasına kulluk"* diye târif ettiği *"ihsan"*

bu anlamdadır.

Âyette *"kemâ hedâküm"*ün başındaki *"kâf"* teşbih için değil, takyîd içindir; yâni zikrin Allah'ın öğrettiği şekilde olmasını, onun öğrettiğinden geri dönülmemesini anlatmak içindir. Nitekim bizdeki "nasıl öğrettiysem öyle yap" sözü de bu anlamdadır. Yoksa burada, yukarıda geçen ve Meş'ar-i Harâm yanında zikretmeyi emreden âyetin tekrârı söz konusu değildir. Birinci zikir emri, zikrin ve vakfenin yerini açıklamakta ve bu mekâna uygun olan hac menâsikini öğretmektedir. İkinci ile emredilen ise Hak Teâlâ'ya karşı zikir görevimizin O'nun öğrettiği şekilde kemmiyet ve keyfiyetini göstermektedir. Bizim size hidâyetimiz ulaşmadan önce îmân ve tâattan haberdar değildiniz.

Kâşânî diyor ki: Allah Teâlâ önce nefs makamında dille zikretmeyi, ardından kalb ile zikri öğretmektedir. Kalb ile zikir, aynı zamanda fiilî bir zikirdir, Allah'ın nimet ve ihsanlarını düşünmektir. *Kalbin zikrinin ardından sırrın zikri gelir* ki, o da ef'âl-i ilâhiyyeyi temâşâ ve Hakk'ın sıfatlarının tecellî ilmini mükâşefedir. *Sırrın zikrini rûhun zikri izler.* O da zât-i ilâhiyye nûrunu mülâhaza ile sıfat-ı ilâhiyyenin tecelli nûrlarını müşâhededir. *Rûhun zikrinin ardından zâtî şühûd makamı demek olan zâtın zikri gelir.* Kul bu duruma gelince kendisine, siz bu makamlara erdirilmeden bunların hiçbirinden haberdar değildiniz, denilir.

İfâzayı; yâni gruplar hâlinde Arafat'tan ayrılmayı yerine getirince zikr-i ilâhî emrinin akabinde tekrar insanların gruplar hâlinde yoğun bir biçimde yollara düşmeleri emredilerek şöyle buyrulmaktadır:

ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

199. "Sonra insanların *(sel gibi)* aktığı yerden siz de akın. Allah'dan mağfiret isteyin. Çünkü Allah affedici ve esirgeyicidir."

Burada sel gibi akma emri Müzdelife'den değil, ama Arafât'tandır. Çünkü *"Hums"* diye anılan Kureyş ve müttefikleri vakfeyi sadece Müzdelife'de yapıyor: "Biz ehlullahız; Allah'ın has kullarıyız. O'nun Harem'inde oturanlarız. Harem'den dışarı çıkamayız." diyorlar ve Arafât'ta insanlarla vakfe yapmayı kendileri için küçüklük sayıyorlardı. Çünkü Arafât, "hill" bölgesiydi (helâl bölgeydi). Harem bölgesinin dışındaydı. Diğer Araplar ise İbrâhîm (a.s)'ın dinine ittibâ ederek Arafât'ta vakfe yapıyorlardı. İnsanlar sel gibi Arafat'tan gelince, Kureyş ve yandaşları Müzdelife'den çıkıyorlardı. Allah Teâlâ, Kureyş'in tavrıyla ilgili bu âyeti indirerek Arafât vakfesini emrettiği gibi, Arafât'tan çıkışında diğer insanlarla birlikte olmasına hükmetti. Âyette *"en-nâs"* kelimesiyle kasdedilen Kureyş ve müttefiki olan *"Hums"* kabîlelerinin dışındaki Araplardır.

“Hums” kelimesi *“Ahmes”* kelimesinin çoğulu olup “kahraman yiğit” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda dinde ve savaşta gayretli, salâbet ve şiddet sâhibi kimse demektir. Bu adı alan Kureyş, Kinâne, Cedile ve Kays kabîleleri dinde salâbet sahibi idiler. Minâ’da kalınan günlerde gölgede oturmazlar evlere de kapılarından girmezlerdi. Onlarla ittifak edenler ile evlenenler de aynı kurala uyarlardı.

Cahiliyet sebebiyle hac menâsikini ve vakfe yerini değiştirmenizden dolayı Allah’dan af dileyin. Allah af dileyenin suçunu bağışlar. O’na ihsânda bulunur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Ebû Bekir (r.a.)’e hacc emîri olduğu yıl, ona halkın tamamını vakfe yapmak üzere Arafât’a çıkarmasını emretmişti.

Rivâyet olunduğuna göre Allah Teâlâ, Arafât halkı ile meleklere karşı iftihâr eder ve buyurur ki: *“Uzak beldelerden üstleri başları toz- toprak, perişan bir halde koşup gelen şu kullarıma bakın. Şâhid olun ki ben onları bağışladım.”*[125]

Rivâyete göre şeytan, arefe günü Arafât’ta olduğu zamankinden daha horlanmış ve küçümsenmiş bir halde bir başka zaman görülmemiştir. O’nun bu horlanmışlığının sebebi, o gün inen rahmet-i ilâhiyye ile kulların büyük günahlarının bağışlanmasıdır. Çünkü denilmiştir ki günahlardan bazıları vardır ki onun bağışlanması ancak Arafât vakfesi sâyesinde mümkün olabilir.

Bir hadis-i şerifte de şöyle gelmiştir. *“En büyük günah, arefe günü vakfeye durduğu halde Allah’ın kendisini bağışlamadığını sanmaktır.”*[126]

Bir haccın fazîleti Allah yolunda yapılan yirmi gazveden daha fazladır. **Nehrânî**’den şöyle bir nakil vardır:

Hamam fırınını yakan bir adama bir deste deve kemiği getirildi. Adam onları fırına attı, fakat kemikler dışarı fırladı. Adam tekrar fırına attıysa da kemikler tekrar şiddetle dışarı çıktı. Üçüncü defa attığında kemikler yine dışarı fırladı ve hâtiften şöyle bir ses duyuldu:

“Yazıklar olsun sana, bu kemikler on defa Mekke yolunu arşınlamış bir devenin kemiğidir. Ateş onları nasıl yaksın?”

Hacda binit olan deve hakkında böylesine merhamet söz konusuysa, hac yapana nasıl merhamet edileceğini bir düşün.

Kulun hallerine göre fazl-ı ilâhî üç türlü olur. Bu çeşitlilik Hakk’ın sıfatlarının değişmesine göre değil, kulun hâlinin değişmesine göre meydana gelir.

1- İnsanın hayatıyla ilişkili olan mal ve mevki türü, yeme, içme, giyim kuşam nev’inden fazl-i ilâhî. Bu tür fazl-ı ilâhîye rızık da denilir. ***“Allah’ın fazlından dileyin.”*** (el-Cum’a, 62/10) âyetindeki fazl bu mânâyadır.

2- Kulun âhıret işlerine âid fazl-ı ilâhî. Bu da iki türlü olur. Biri, şerîata uygun ve sünnete muvafık şekilde şeytanın yalandan sakınmak sûretiyle gerçekleşecek olan fazl-ı ilâhîdir ki şu âyet buna işarettir. ***“Allah’dan fazl ve rızâ istiyorlar”*** (el-Feth, 48/29) Diğeri de kalb amelleriyle nefis tezkiyesine aid olan fazldır. Şu âyette ona işâret vardır.

"Eğer üstünüzde Allah'ın fazl ve merhameti olmasaydı içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı." (en-Nûr, 24/21)

3- Allah'a aid olan fazldır, o da iki çeşittir. Biri kurb ile mânevî yakınlıkla gerçekleşir. Nitekim ***"Mü'minleri Allah'dan büyük bir fazl ile müjdele!"*** (el-Ahzâb, 33/47) âyetindeki *"fazl-ı kebîr"* tam yakınlık olarak yorumlanmıştır. Çünkü Allah'a tam yakın olmak dünyâda da âhırette de en büyük ikramdır. Diğeri ise vuslatla ilgili fazl-ı ilâhîdir. Nitekim ***"Bu Allah'ın fazlıdır, Onu dilediğine verir. Allah büyük bir fazl sahibidir."*** (el-Hadîd, 57/21; el-Cum'a, 62/4) âyetindeki *"büyük fazl"* vuslattır. Çünkü vuslatı ilâhiyye her şeyden değerli ve büyüktür.

Fazlın bu üç çeşidinden herbirinin bir makamı ve ulaşma şekli vardır. Uhrevî işlerle alâkalı olan ve "rahmet fazlı" denilen fazl-ı ilâhiyyeyi istemenin yolu, mevcûd varlığı terk için *"bezlü'l-mechûd"* yâni elden gelen gayreti göstermek; bir bakıma Arafât'a doğru yürümektir. Vehbî olan fazlı istemenin yolu ve makamı ise Arafât'ta vakfe durmaktır. Arafât aynı zamanda mârifete de -aynı kökten olduğu için- işarettir. Mârifet vuslat rükünlerinin en büyüğüdür. Dünyevî işlerle ilgisi olan rızık türü fazl-ı ilâhînin zaman ve makamı ise mârifet Arafât'ına ulaşıp orada vakfeyi tamamladıktan sonra gruplar hâlinde halkın içine inme zamanıdır. Tasavvuftaki seyr ü sülûk ifadesiyle Nüzül ba'de'l-uruc demektir.

Âyette hem takdîm, hem de tehir vardır. *"Arafat'tan sel gibi gruplar hâlinde aktığınızda"* ibâresi sülûk ehlinin hâllerinin başlangıcında dünyâyı terkederek ondan soyutlanmalarını, ortada tevekkül ile Hakk'a yönelmelerini nihayette de mârifet ve tevhide ermelerini ifâde etmektedir. Dünyevî işlere başlamak ancak nihâyet makamına ermiş olanlar için sağlıklı olabilir. Çünkü onlar, mârifete ermek ve Allah'ın kalblerini dünyâ sevgisi kirinden temiz kılması için bir endişe ve kaygı taşımaktadırlar. Hakk'ın görünmez ilâhî lütuflarla gönüllerini doldurmasını ummaktadırlar. Dünyâ şehvetlerine ve âhıret nimetlerine aldırmazlar, dünyâ nimetlerine tasarruf kaygıları yoktur. Onların tasarrufları Allah ile ve Allah içindir, nefis hazları için değil. Düşünce ve çalışmaları din için ve başkalarına hayır ulaştırmak içindir. Bu ibâreler, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'den alınmıştır.

Mesnevî'de der ki:
Kendini iyi ve temizlerle etme kıyas,
İmlâda bir olan kelimeler, mânâda bir olmaz.

Allah Teâlâ bizim himmet ve gayretimizi sadece kendine has kılsın amin.

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾

200. “Hac ibâdetlerinizi bitirince, babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah’ı anın. İnsanlardan öyleleri var ki: Ey Rabbimiz! Bize dünyâda ver, derler. Böyle kimselerin âhıretten hiç nasibi yoktur.”

Yâni Cahiliyye âdetlerini terkedin. İslâm’ın usullerine uyun. Allah’ın zikriyle meşgul olun. Eskiden Araplar, hac menâsikini tamamlayınca Minâ’da câmi ile dağ arasında vakfe yaparken, atalarının fazîletlerini iyi zamanlardaki üstünlüklerini zikrederek övünürlerdi. Böylece her kabîle atalarının meziyetleriyle kendini yücelterek şöhrete ermek isterdi. Allah Teâlâ, bu âyetle bu âdeti sona erdirdi ve onlara babalarını anmak yerine Allah’ı anmayı, O’nu hamd ve senâ etmeyi emretti. Çünkü her türlü hayır O’nun katındandır. İnsanların babaları da, ataları da nihâyet O’nun kuludur. Her ne fazîlete ermişlerse Allah’ın ihsan ve ikrâmı sâyesinde ermişlerdir. **Sa’dî** der ki:

Hak’tan kuluna hayırlı başarı olmazsa
Kuldan ona başarı nasıl olur?

Daha güçlü bir şekilde zikredin; yâni babalarınızı övünerek andığınız gibi Allah’ı anın, ya da ondan daha güçlü ve belli bir şekilde O’nu anın.

Hacc farîzasını yapanlardan bazıları zikirlerini dünyâ talebine tahsîs ederek: ***“Ey rabbımız bize dünyâda iyilik ver”*** diye duâ ederler. Onların dünyâdan beklentileri makam, zenginlik ve düşmana karşı zafer gibi dünyevî hazlardır. Sadece dünyâlık talebinde bulunanlar ise müşriklerdir. Çünkü onlar, ancak dünyâlık ihtiyaçlarını isterler. ***“Onların âhırette bir nasîbleri olmaz.”*** Çünkü onların arzuları sadece dünyâya münhasırdır. Çünkü yerlerin en yücesinde, isteklerin en bayağısıyla uğraşırlar. Dâimî olan cennet nimetlerinden talepte bulunmazlar.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾

201. Onlardan bir kısmı da: Ey Rabbimiz! Bize dünyâda da iyilik ver, âhırette de iyilik ver. Bizi cehennem azâbından koru! derler.

et-Teysîr’de gelmiştir ki: *“Hasene”* iki dünyâda hayırları cem’ eden şey, demektir. Âhıretteki hasene (güzellik) ise sevap ve rahmettir.

Şeyh Ebu’l-Kasım el-Hakîm der ki: Dünyanın hasenesi, mutlu bir hayat ve kelime-i şehâdetle ölümdür. Âhıretin hasenesiyse kabirden müjdeyle kalkmak, Sırat köprüsünü selâmetle geçmektir.

Hz. Ali der ki: Dünyâda hasene, sâliha bir hanım âhırette ise hûrîlerdir. Cehennem azâbı ise kötü kadındır, **Sa’dî** der ki:

Güzel yüzlü ve namuslu kadın,
Güzellik ve namusuyla cennet yaşatır.

Bu âyetin özet anlamı şudur: Allah'ı çokça zikredin, O'ndan iki cihan saâdeti isteyin. Âhıret talebi üzerine duâda kusurlu olanı anmayın. Çünkü sâdece âhıret tâlibi olan kişi dünyâda bulunmaz. Zira hem dünyâ ve hem de âhıreti isteyenlere kazandıklarının karşılığı güzel ameller cinsinden verilecektir ki o da sevâbtır. Ya da âyetteki ***"mimmâ kesebû"*** daki *"min"* sebeb içindir. Buna göre âyetin mânâsı: "İşte onların kazançları sebebiyle payları vardır." şeklinde olur. Çünkü onlar bu güzel sevâbı, güzel amelleri sebebiyle haketmişlerdir.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا ۚ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

202. İşte onlar için, kazandıklarından büyük bir nasip vardır. *(şüphesiz)* Allah'ın hesâbı çok süratlidir.

Âyette: *"İşte onlar..."* diye işâret edilenler hem bu dünyâ ve hem de âhıret için duâ edenlerdir. Çünkü sadece dünyâ için duâ edenlerin durumu *"Onların âhırette hiçbir nasibi yoktur."* şeklinde belirtilmişti. Allah Teâlâ, âyetin devamında ölüm ile korkutarak ve iyi amelleri teşvik için kendi kudret-i ilâhiyyesine işâretle şöyle buyurmaktadır: *"Allah hesâbı çabuk görendir."* Burada "hesab"dan maksad amellerin karşılığının kendi cinsinden verilmesidir. Çünkü hesap, alma ve vermenin sebebidir. Sebebin sonuca isim olarak verilmesi ise yaygın bir gelenektir. Yâni demek oluyor ki, kulların ve amellerinin çokluğuna rağmen göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir sürede insanlar hesâba çekilirler. Çünkü Allah Teâlâ'nın böyle bir muhâsebe sırasında parmaklarla saymaya, sözü iyice dinleyip kulak vermeye ve düşünüp yorum yapmaya ihtiyacı yoktur. Bu sebeple öyle güçlü bir varlığa itaatta kusur etmekten sakının. Ya da *"Allah hesâbı serî olandır"*ın mânâsı, "yakında kıyâmeti koparır, insanları hesâba çeker," demektir.

Eskilerden biri, bir konuşmasında şöyle demiştir: *Dünyâ bir ayakkabı gibi ihtiyarladı ve her tarafı su almaya başladı. Mü'min olan kişi hemen tâata ve hasenâta yönelsin, her hâlü kârda zikirle meşgul olsun.*

Hasan Basrî der ki: "Kul, Allah'ı çocuğun ana-babasını andığı gibi anmalıdır. Çünkü çocuk, konuşmayı öğrenir öğrenmez "anne, baba" demeye başlar. Her müslümanın da "ya Rabbi, ya Rabbi" demesi gerekir. Nitekim hadis-i kudsî'de şöyle buyrulur. *"Benim katımda, veli kullarımın en çok gıbta edilmeye lâyık olanı malı ve hesâbı hafif, namazı çok ve Rabbına ibâdetini ihsan duygusuyla yapan, gönülden itaat eden, insanlar arasında kendini gizleyen, bu yüzden de insanlar arasında parmakla gösterilmeyen, rızkı yetecek ölçüde olduğu halde daima sabr edendir."* Hz. Peygamber bunları söyledikten sonra elini vurarak şunları söyledi: *"Böylelerinin dileği çabucak olur. Böylelerin azığı da azdır, serveti de."*[127]

Hz. Peygamber (s.a.) *"Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ..."* "Ey Rabbımız, bize dünyâda da

âhırette de iyilik ve güzellik ver. Bizi cehennem azâbından koru!” duâsını çok okurdu. [128]

Âyetin işârî mânâsına gelince; vuslat menâsikini tamamlayıp kemâl sâhibi ricâl mertebesine ulaştığınızda sakın Allah’ın mekrinden emîn olmayın. Sakın ola ki zikr-i ilâhî görevinizi ihmâl etmeyin. Çocukluğunuzda nasıl ihtiyacınız olduğunda, acze düştüğünüzde veya canınız sıkıldığında ebeveyninizi çağırıyor idi iseniz, aynı şekilde Allah’ı çağırın. O’nu anın. Sizin Allah adamı olduğunuz zamanki huccet ve iftihârınız O’nun sevgisi olacaktır. Allah’ı, O’na olan ihtiyacınızı ve O’nun sevgisiyle iftihârınızı bilerek tam anlamıyla anın. Âyette *“veya daha fazla zikredin”* diye te’kid edilmiştir. Çünkü çocuk başında velisi olunca kendini Allah’dan müstağnî sayar. Bunun gibi, bâliğ olan kimse de Allah’dan başkasıyla iftihâr edebilir. Oysa kullar için Allah’dan başka ne bir velî, ne de bir koruyucu vardır.

İnsanlardan; sülûk yoluna girmiş tâlib ve sâliklerden bazıları nisyân ile kendilerini vuslata ve kemâle ermiş sanarak nefse aldanıp güven duymaya başlayabilir. Bu duruma düşünce de: *“Ey Rabbim, bize dünyâda iyilik ver”* demekle yetinir. Yâni nefsi dünyaya meylederek gerçek gayeyi unutur. Tâlib kendisine kurulan tuzağı göremez ve kendisini gayret ve çalışmadan müstağnî sanarak zikir görevini, nefs, kalb ve sır ile ilgili riyâzat, murâkabe ve kontrol vazifelerini unutur. Nefsin esâretine düşer, hevâ ve arzularının tutsağı olur. Şeytan onu yeryüzünde şaşkına çevirir. Hatta sonuçta mahrûmiyet, hicrân ve fırkat vâdîlerine düşürür. Âhırette onun iyilikten hiçbir nasîbi olmayacaktır.

Vuslat ve fütüvvet ehlinden bazıları ise: “Ey Rabbımız bize zâhiri nimetler türünden âfiyet, sıhhat, genişlik, ferâgat, tâat, Hakk’a yöneliş, irşâd, ahlâk gibi güzel nimetler ver. Âhırette de bâtınî nimetler türünden keşf, müşâhede, kurb ve vuslat ver. Bizi cehennem azâbından; Hak’tan mahrûmiyet ateşi ve ayrılık yangınından koru. Böyleleri için bir nasîb vardır. Yâni ricâl olma şerefine kavuşmuş ve vuslata ermiş olanlar için bir nasîb vardır. Bu nasîb de onların ulaştıkları makam, kerâmet ve hasenât olarak istedikleri şeylerdir. Allah, hesâbı son derece çabuk olandır. O’nun hesâbının çabukluğu kendisinden dünyâ ve âhıret talebinde bulunan insanların herbirine niyetleri ölçüsünde aynı olacaktır. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle yazılıdır.

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فٖى اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فٖى يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ
عَلَيْهِ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا
اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

203. Sayılı günlerde *(eyyâm-ı teşrikte telbiye ve tekbir getirerek)* Allah’ı anın. Kim iki gün içinde acele edip *(Mina’dan Mekke’ye)* dönmek isterse, ona günah yoktur.

Bunlar günahtan sakınanlar içindir. Allah’dan korkun ve bilin ki hepiniz O’nun huzurunda toplanacaksınız.

Hac menâsikinin açıklanmasına devam edilerek buyruluyor ki: Allah’ı zikrediniz. Yâni namazlarınızın akabinde, şeytan taşlarken, kurbanlarınızı keserken ve diğer zamanlarda tekbir getirin; *“Allahu Ekber”* deyin, *“Bismillahi Allahu Ekber”* deyin. O’nun yüceliğini dâima zikredin. Bu tekbirlerinizi sayılı günler içinde; yâni bayram günü ile teşrik günleri denilen üç gün içinde yapın. Bu günlerin birincisi Zilhicce’nin 11. günü olan ve hacıların Mina’da karar kıldıkları gündür. Bu güne “*yevmü’l-karar*: Karar kılma günü” denir. İkinci gün de “*yevmü’n-nefri’l-evvel*: Birinci ayrılma günü”dür. Bu güne bu adın verilmesine sebeb, hacılardan bazılarının o gün Mina’dan ayrılmış olmalarıdır. Üçüncüsü de “*Yevmü’n-nefri’s-sânî*: İkinci ayrılma günü” denilen gündür. İşte bu üç gün ve Zilhicce’nin onuncu günü olan Kurban bayramının birinci günü, şeytan taşlama ve namazların akabinde teşrik tekbiri getirilir. Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *“Arefe gününden itibaren teşrik günlerinin sonuna kadar her namazın peşinde tekbir getir.”*[129]

Âyette bu günlerin *“Sayılı günler”* şeklinde zikredilmesi sayıca az olmaları itibariyledir. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede ***“Sayılı birkaç dirhem”*** (Yûsuf, 12/20) buyurularak Yûsuf (a.s.)’ın az parayla satıldığına işâret edilmiştir. Hac sûresindeki ***“belli günlerde Allah’ın ismini anmaları”*** (el-Hac 22/28) âyetindeki “فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ : ***belli günler”*** Zilhicce’nin ilk on günüdür. Bu günlerin sonuncusu, kurban bayramının birinci günüdür.

Kurban bayramının birinci gününden sonraki üç günün, ilk ikisinde şeytan taşlamayı bitirdikten sonra, üçüncü günü için beklemeyip de Mina’dan ayrılmak isteyen kimseye, bu aceleciliği sebebiyle herhangi bir günah yoktur. Böyle yapmasına ruhsat verilmiştir. **Ebû Hanîfe’ye** göre böyle bir kimse, üçüncü günün (ki bayramın dördüncü günüdür) fecr-i sâdıkı doğmadan önce Mina’dan ayrılmalıdır.

Konuyu hulâsa edecek olursak; hacı, teşrik günlerinin birinci ve ikincisinde (bayramın ikinci ve üçüncü günü) Mina’da geceler. Bu günlerin her birinde, yedişer taştan üç şeytana zevaldan sonra yirmi bir taş atmış olur. Bunları yaptıktan sonra Mina’da gecelemeyi terkedebilir. Bu, deve çobanlarına ve hacılara su dağıtanlara verilmiş bir ruhsattır. Yine bunun gibi, ikinci teşrik günü (bayramın üçüncü günü) şeytan taşlayan kimse de bu ruhsattan faydalanabilir. Fakat ikinci günü güneş batıncaya kadar Mina’dan ayrılmayan kişinin, üçüncü günün (bayramın döndüncü günü) gecesinde de Mina’da kalması ve üçüncü günün taşlamalarını yapması ve daha sonra ayrılması vâcibtir.

Kim de erkenden ayrılmaz da üçüncü günün şeytan taşlamalarını da -ister zevalden önce isterse sonra olsun- yaparsa -ki bu günkü uygulama bu şekildedir-[130] ona da bu hareketinden dolayı bir günah yoktur. **İmam Şâfiî** ve **İmameyn**’in (İmam Muhammed ve Ebû Yusuf) görüşü de budur. Bu demektir ki hacılar bu konuda muhayyerdirler. Dileyen ikinci günden sonra ayrılır, dileyen üçüncü günden sonra. “Şayet, te’hîr ta’cîl’den yâni

üçüncü güne kalmak; acele edip ikinci gün ayrılmaktan daha fazîletli olmaz mı?” diye soru akla gelirse, buna cevap olarak deriz ki: Evet elbette daha faziletlidir. Fakat daha fazîletli olması muhayyer bırakılmaya engel teşkil etmez. Nitekim, seferî olan kimse de, oruç tutması daha fazîletli olmasına rağmen tutmak ile tutmamak arasında muhayyerdir.

Âyet-i kerîmede *“günah yoktur”* buyurulmasının sebebi şudur. Cahiliyye zamanında halk bu konuda iki fırka olmuştu. Bir kısmı acele edip ikinci gün Mina’dan ayrılmayı günah kabûl ederken, bir kısmı da üçüncü güne kalmayı günah kabûl ediyordu. İşte bu anlayışların her ikisinde de yanlış olduğunu ifâde için, acele edene de etmeyene de günah olmadığı beyân buyurulmuştur.

Yukarıda zikredilen muhayyerlik ve acele edene ve geri bırakana günahın terettüb etmeme hali, muttakî olan kimseler içindir. Yâni bu ruhsatlar ve ikrâmlar yasaklardan sakınan, Allah’a karşı haşyet duyan ve gönlü ürperen kimseler içindir. Zaten hakîkatte hacı olanlar da ancak böyleleridir. Hacc’ın menâsikinden istifade edebilenler de bu vasıfta olanlardır. Zira Hak Teâlâ hazretleri: ***“Allah ancak müttakîlerden kabûl eder”*** (el-Mâide, 5/27) buyurmuştur.

Hacdan önce türlü türlü mâsiyetlerle kirlenmiş ve hac menâsikini icrâ ederken de bu nevî günahları irtikâb etmekte devam eden kişi zâhiren haccın gereklerini yerine getirse bile, haccı kendisine bir fâide sağlayabilir mi? İşte bu sebeple Allah’dan korkup sakının. O’na karşı hürmette kusur etmeyin. Hac menâsikini îfâ ederken, haccınızı tamamladıktan sonra takvâdan ayrılmayın ki, amelleriniz makbûl olsun. Çünkü takvâsızlıktan kaynaklanan mâsiyetler, amellerin tartısı sırasında terâzîde iyiliklerinizi yer bitirir.

“Hem bilmiş olun ki; siz O’nun huzurunda toplanacaksınız.” Öldükten sonra diriltilip amellerinizin karşılığını görmek için O’nun katında bir araya getirileceksiniz. Yüce Allah böyle buyurmakla, takvâya sımsıkı sarılmalarını istemiştir. Çünkü kişi, haşredileceğini, amellerinden hesâba çekileceğini ve yaptığının karşılığını bir gün mutlaka göreceğini bilirse, bu inanç, onu takvâya sımsıkı sarılmaya sevkeder.

Câhiliyye devrinde halk, hacdan döndükten sonra, mâsiyetlere korkusuzca dalardı. İşte bu sebeple Hak Teâlâ hazretleri, hacıları bu şekilde davranmaktan sert bir şekilde sakındırmıştır.

Ebu’l-Âliye der ki: “Kıyâmet gününde, hacı olan kimse şayet hacda günahları mağfiret olunduktan sonra geri kalan ömründe takvâya sarılıp kendini mâsiyete düşmekten alıkoymuş ise günahsız bir kimse olarak tertemiz bir şekilde huzûra gelir. Günahında ısrarlı olan kimse haccetse de dönüşünde tekrar günahına devam ettikçe onun haccı makbûl olmaz.

Hacc-ı Mebrûr: Kabul edilmiş haccın alâmeti, kişinin dünyâya karşı rağbetsiz, âhırete istekli olmasıdır. Yâni hacdan döndükten sonra, gönlünden dünyâyı çıkarması ve âhırete yönelmesidir. Kişinin haccı mebrûr olursa, günahları mağfûr olur. Duâsı müstecâb olur. İşte bu sebeple hacdan döneni güzel bir şekilde karşılamak ve ondan duâ taleb etmek hoş olur.

Hacc-ı mebrûr, İbrâhîm b. Edhem ile Belhli sâlih bir yol arkadaşının haccı gibi olan haccdır. **İbrâhîm b. Edhem** hacdan dönünce dünyaya karşı zâhid, âhırete tâlib oldu. Saltanatını, malını, ehl u iyâlini ve diyârını terkedip, gurbete çıktı. Elinin emeğiyle kazandığını yemeğe râzı oldu. Buna kanâat etti. Bazen bir şeyler ekip biçer, bazen de bostan bekçiliği yapardı. Kazancını bu şekilde elde ederdi.

Büyüklerden biri de şöyle der: "Şerefli hür adam, ezelî ahdini bozmaz. Nefsin seni Mevlâ'ya olan ahdini bozmaya çağırırsa, ona: Yusuf (a.s.)'ın Züleyha'ya söylediği gibi ***"Allah'a sığınırım, Rabbim bana daima ihsânda bulunmuştur."*** (Yûsuf, 12/23) de!

Mesnevî'de de şöyle bir beyit vardır:

Ahdi bozup tevbeden dönmek
Sonuçta lâneti mûcib olur.
Senin terâzin eğri olduğu halde,
Kıyâmette doğru terâziyi nasıl istersin?

Yine büyüklerden birisi, başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştır: Bir toplulukla beraber hacdan dönmüştüm. Bir ara nefsim beni bir kötülüğe sevketmek istedi. Beytullah tarafından şöyle bir ses duydum: "Yazıklar olsun sana! Sen haccetmedin mi? Yazık yazık sana! Sen hacı olmadın mı?" Bunun üzerine o işten el çektim, Allah Teâlâ bugüne kadar beni muhâfaza buyurdu.

Şüphesiz bazı ameller, kişi onlara dayanıp güvendiği zaman kendisine perde olur. Nitekim anlatıldığına göre bir Türk, **Şeyhülislâm Ahmed en-Nâmıkî el-Câmî**'nin sohbetlerine devam eder ve onun başının üstünde kalkan gibi bir nûr görürmüş. Nihâyet hacca gidip geldikten sonra şeyhin meclisinde bu nûru göremez olmaya başlamış. Şeyhe bunun sebebini sorunca şu cevabı almış: "Sen hacca gitmeden önce kendini küçük görüyor ve tazarru hâlinde bulunuyordun. Fakat şimdi, yaptığın hac sana gurûr vermiş. Sen de nefsine değer verir olmuşsun. İşte bu sebeple önceki mertebeden düşmüşsün. Dolayısıyle de gördüğün o nûru göremez olmuşsun."

Hac vazifesini yerine getiren kimseye gereken, haramlardan kaçmak ve nafakasını helâl yoldan kazanmaya çalışmaktır. Zira Cenâb-ı Hak, ancak tertemiz olanı kabûl eder. Anlatılır ki; adamın biri hac vazifesini îfâ ettikten sonra dönerken yolda vefât eder. Arkadaşları onu defnederler. Fakat kazmayı kabrin içinde unuturlar. Onu almak için kabri açtıklarında bir de ne görsünler. Ölen arkadaşlarının boynu ve iki eli kazmanın sapına sarılmış bir vaziyette. Hemen üzerine toprak atıp kapatırlar. Doğruca âilesine gidip durumunu araştırırlar. Âilesi der ki: "Kendisi birisiyle arkadaş olmuştu. Onun malını aldı ve o parayla hacca gitti." Hadîs-i şerifte buyurulmuştur ki: *"Kim helâl kazancı ile haccederse attığı her bir adım için Allah kendisine yetmiş hasene yazar. Yetmiş hatâsını da siler. Ve yine onu yetmiş derece yükseltir."*[131] **Ebu'l-Âli**'ye *"el-Hâlisa"* adlı eserinde bu hadisi zikretmiştir.

İçinde haram şüphesi bulunmayan helâl bir malla haccetmek isteyen kişi, hacc için borç alır, sonra da borcunu malından öder. **Ebu'l-Kâsım el-Hakîm**, sultanın hediyyesini

kabûl ederdi. Zarûri bütün ihtiyaçları için başkalarından borç alır ve bu borcunu da sultandan aldığı hediyyelerden öderdi. Helâlinden yemek için böyle bir yol tâkîb ederdi. **Ebû Yusuf**, bu gibi konularda böyle yapmanın mübah olduğunu söylemiştir. *“Hızânetü’l-Fetâvâ”*da böyle yazılıdır.

---

[119]. *Tirmizî,* Hac, 2; *Nesâî,* Hac, 6; *İbn Mâce,* Menâsik, 3; *Müsned,* I, 25, 387; III, 446

[120]. bk. *Tirmizî,* Şemâil, s. 24-27

[121]. *Ebû Dâvud,* Tahâret, 97; *Tirmizî,* Tahâret, 78; *İbn Mâce,* Tahâret, 106; *Müsned,* I, 94, 101; VI, 111, 254. Bu hadis-i şerif, gusül esnasında saç diplerinin iyice yıkanması gerektiğine işâret etmektedir.

[122]. Bir sa’: Yaklaşık 3 kg. civarındadır.

[123]. Nüsük kurbanı, umre ile haccı beraber yapmaya şükür olarak kesilen bir kurbandır.

[124]. *Dârimî,* Fazâilü’l-Kur’ân, 34; *Buhârî,* Tevhid, 53

[125]. *Müsned,* II, 224, 305

[126]. *Deylemî,* II, 224, 305

[127]. *Tirmizî,* Zühd, 35; *İbn Mâce,* Zühd, 4; *Müsned,* IV, 252, 255

[128]. *Buhârî,* Deavât, 55; *Müslim,* Zikr, 26

[129]. bk. *Muvatta,* Hac, 205

[130]. Müellif kendi dönemi 18. yüzyılı kastetmektedir.

[131]. *Kenzü’l-Ummâl,* V, 25.

SULH VE SELÂM

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ ۚ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ
وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى
مَا فِي قَلْبِهِ ۙ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْأَرْضِ
لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ ۗ وَلَبِئْسَ
الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ۗ
وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ
كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِنْ
زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
﴿٢٠٩﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰئِكَةُ
وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۗ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

204. İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünyâ hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbinde olana *(samimi olduğuna)* Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, hasımların en yamanıdır.

205. O, dönüp gitti mi *(yahut bir iş başına geçti mi)* yeryüzünde ortalığı fesâda vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.

206. Böylesine "Allah'dan kork!" denilince benlik ve gurûr kendisini günaha sevkeder. *(Cezâ ve azâb olarak)* ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir!

207. İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızâsını almak için kendini ve malını fedâ eder. Allah da kullarına şefkatlidir.

208. Ey îmân edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır.

209. Size *(Kur'ân ve Sünnet gibi)* apaçık deliller geldikten sonra, eğer barıştan saparsanız, şunu iyi bilin ki Allah azîzdir, hakîmdir.

210. Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler? Halbuki iş bitirilmiştir. *(Allah nizamı artık değişmez.)* Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülür.

❀

İnsanlar içinde öyle kimseler vardır ki, dünyâ hayatı hakkındaki sözleri seni hayran bırakır. Sözlerinin dış görünüşünü güzel ve makbûl bulursun. Âyet-i kerîmede geçen (يُعْجِبُ) *"yu'cibu"* fiilinin masdarı olan *"îcâb"* kelimesi, bir şeyi güzel bulup ona meyletmek ve ta'zîm göstermek anlamındadır. **Râgıb el-Isfahânî** der ki: *Taaccüb*, sebebi bilinmeden, insanda meydana gelen hayrettir.

O kimsenin dünyevî konuşmaları seni hayrân bırakır. Zîrâ onun hedefi senin muhabbetini elde etmektir. Bundan da kasdı, belli bir dünyâlık elde etmektir. Zaten bu sebepledir ki, âhıret hakkında değil de, dünyâ hakkında söz söyler.

Şu mânâda da anlaşılabilir: Onun dünyevî konuşması, sözündeki tatlılık ve fesâhatinden dolayı senin hoşuna gider. Yoksa uhrevî konularda konuşması, yalanı ve çirkefliği ortaya çıkacağı için hoşuna gitmez. Böyleleri bir de kalkar: Allah'ı kalbindekine şâhid gösterir. "Allah şâhid, gönlümde îmân ve size karşı muhabbet vardır. Dilim ne ise kalbim de odur" der. Halbuki düşmanlığı en şiddetli olan odur. Müslümanların can düşmanıdır o.

Bu âyet-i kerîme, **Ahnes b. Şerîk es-Sekafî** hakkında nâzil olmuştur. Bu kişi, Rasûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'e dostluk gösterisinde bulunur, müslüman olduğunu ve dîni sevdiğini iddiâ ederdi. Görünüşü güzel, sözü tatlı birisiydi. Hem sevgi iddiâsında bulunur, hem de mürted ve din düşmanlarına karşı müslümanca tavır takınmaz, Allah Rasûlüne muvâfakat etmezdi. Halbuki seven, sevdiği neyi severse o da onu sever. Nitekim şâir der ki:

Allah'ı sevdiğini iddia ediyorsun.
Halbuki O'na isyanda berdevamsın.
Andolsun ki bu görülmedik bir iş.
Sevginde samimi olsaydın eğer,
İsyan değil, itâat ederdin.
Zira seven sevdiğine boyun eğer.

Hâfız Şirâzî de der ki:
Sadâkatle kulak ver ki, güneş kendiliğinden doğar.
İlk fecir, yalancı olduğu için hemen yüzü kararır.

وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ
وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾

205. O, dönüp gitti mi *(yahut bir iş başına geçti mi)* yeryüzünde ortalığı fesâda vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.

O kimse senin meclisinden ayrılıp bir iş başına geçince yeryüzünde bozgunculuk

yapmak için sa'y u gayret gösterir. Sa'yetmek demek, âdetâ koşmak ve işi ciddî tutmak demektir. Koşma işinin yeryüzünde olacağı âşikâr iken, âyet-i kerîmede *"yeryüzünde"* diye zikredilmesi, o kişinin fesâdının umûmî oluşunu ve bozgunculuğunu âdetâ yeryüzünün her cüz'üne yaymak gibi bir niyetini göstermek içindir. Bozgunculukla da yetinmez, onun zararı daha da ileri olur ve ekili dikili ne varsa, nebâtât nevinden her şeyi; insan olsun hayvan olsun, her türlü canlının neslini ortadan kaldırmaya çalışır. Nitekim **Ahnes**, Sakîf kabîlesine böyle bir cürümde bulunmuştur. Geceleyin bu kabîleye varıp, hayvanlarını ve ekili-dikili sebzelerini, aralarında var olan bir düşmanlık sebebiyle yok etmiştir.

Kötü idâreciler de, haksız yere cana kıymak ve milletinin malını boş yere telef etmekle aynı kötülüğü yaparlar. Ya da adâleti bırakıp zulme meyledeler de Allah onların bu kötülükleri sebebiyle yağmuru keser. Neticede bitkiler ve nesiller susuzluktan telef olur. Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *"Hak Teâlâ, mâişet sebeblerini yarattığı zaman bereketi nebâtâta ve canlıların nesillerine koymuştur."*[132] Dolayısıyla bu iki şeyin helâkı demek, fesâdda zirveye ulaşmak demektir.

Yine hadiste buyurulmuştur ki: *"Kıyâmet günü idâreci bir kimse getirilir ve cehennem köprüsü üzerine atılır. Bunun üzerine köprü, şiddetli bir şekilde sallanır ve o kişinin bütün mafsalları yerinden oynar. Şayet amelleriyle Allah'a itaat eden birisiyse, köprüden geçip kurtulur. Yok âsî olmuşsa, köprü yarılır ve o kişi cehennemin elli yıllık derinliğine düşüp yuvarlanır."*[133]

Allah fesâdı hiç sevmez. Bozgunculuğa asla rızâsı yoktur. Fesadçılar O'nun buğz ve gazabını hak ederler.

"Allah Teâlâ bizzat kendisi, varlıkta olan şeyleri yıkıp bozduğu halde nasıl olur da fesâdı sevmez, diyenler çıkabilir?" şeklinde bir soru akla gelirse, buna şu şekilde bir cevap verilebilir: Hakîkatte ifsâd, bir şeyi sû-i niyetle iyi hâlinden çıkarmaktır. Böyle bir şey Hak Teâlâ'nın yapıp ettiklerinde mevcûd olamaz. O, böyle bir şeyin yapılmasını emretmediği gibi, yapana da muhabbet etmez. O'nun fiillerinde öyle bir şey görülmez. Zâhiren bizim fesâd gibi gördüğümüz şeyler, bize göre öyledir. Biz onu öyle kabûl ettiğimiz içindir. Hak Teâlâ nazarında ise bütün bunların hepsi ifsâd değil ıslahtır, düzene koymadır.

وَاِذَا قٖيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُۜ
وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾

206. Böylesine "Allah'dan kork!" denilince benlik ve gurûr kendisini günaha sevkeder. *(Cezâ ve azâb olarak)* ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir!

O münâfik bozguncu kimselere, nasîhat ve öğüt yollu: "Allah'dan kork da bu kötü işleri yapma. Münâfıklığı ve fesadçılığı bırak" diye nasîhat edilecek olursa *"İşlediği*

günahlar sebebiyle gurûr ve kibir kendisini yakalar." Cahillikten kaynaklanan hamiyeti ve kendisindeki kibir onu, yasak kılınan günah ve suçlara yöneltir. Veya içindeki kibir onu sırf inad olsun diye nasihatçının sözünü kabûl etmemeye sevkeder. Cezâ olarak cehennem ona yeter. Yaptığına karşılık cehenneme girmesi ve ebedî olarak orada kalması ona kâfidir. Ne dehşetli bir tehdît! Vallahi cehennem ne kötü bir yataktır.

Abdullah b. Mes'ûd der ki: Allah katında en büyük günahlardan biri de: "Allah'dan kork" denilen kimsenin: "Sen kendine bak" demesidir.

Hz. Ömer'e "Allah'dan kork" denilince hemen Allah'a karşı olan tevâzuundan yanağını yere koymuştur. Yukarıda geçen âyet-i kerîme'de Cenâb-ı Hak, dînini dünyâsı için fedâ eden kimselerin hallerini beyân etmişti. Şimdi de, canını ve malını din için ve Hak katında kıyâmet günü elde edeceği şeyler için bezledenlerin durumlarını beyân etmek için buyurur ki:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرٖى نَفْسَهُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ رَؤُ۫فٌ
بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

207. İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızâsını almak için kendini ve malını fedâ eder. Allah da kullarına şefkatlidir.

İnsanlar içinde öyleleri de vardır ki, nefsini; canını satar. Kişi, oruç tutarak, namaz kılarak, hac ve cihâd gibi tâatlara kendisini verip de Hak Teâlâ'nın lütuf ve ihsânını kazanırsa, sanki Hak Teâlâ'nın mükâfâtları karşısında canını satmış gibi olacağından, âyet-i kerîme'de *"canını satar"* tabiri kullanılmıştır. Burada alıcı ise "Allah Teâlâ"dır. Kulunun canını, ona verdikleri sevap ve mükâfât karşılığında satın almıştır. Kulun bu satıştan gâyesi Allah'ın rızâsını elde etmek, O'nun kendisinden râzı olmasını istemektir.

Allah kullara karşı pek şefkatlidir. İşte bu sebepledir ki, onları takvâ ile mükellef tutmuş ve onlara sevap elde etmelerini lutfetmiştir. Kullarına olan şefkat ve merhametinin bir tecellisi de onların mallarını ve canlarını -kendisinin tam bir mülkü olmasına rağmen- sayı ve hesâba gelmez lütuf ve ihsânıyla, sanki onların kendi mülkleriymiş gibi onlardan satın almasıdır. Bunu da lütuf, kerem ve ihsan olarak yapmıştır.

Bu âyet-i kerîme'nin, **Suheyb** (r.a.) hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Bu sahâbî, Medîne-i Münevvere'de Rasûl-i Ekrem (s.a.)'e kavuşmak için yaşı yüze ulaşmasına rağmen Mekke'den hicret etmek niyetiyle çıkmıştı. Kureyş müşriklerinden bir gurup peşine düşerek Suheyb'in beraberinde olanları öldürdüler. Suheyb'in beraberinde bir mikdar oku vardı. Gayet keskin nişancı idi. Onlara dedi ki:

"Ey Kureyş cemâati! Bildiğiniz gibi içinizde en iyi ok atanlardanım. Vallahi, ben oku adamın kalbine oturturum. Allah'a yemin ederim ki, okluğumdaki bütün oklar bitmeden ve elimdeki kılıcım tamamen kırılıp parçalanmadan yanıma yaklaşamazsınız. Bundan

sonra dilediğinizi yapabilirsiniz. Benim aranızda olmamın, size hiçbir faydası olacak değil. Artık ben ihtiyar bir adamım. Mekke'deki evimde bir miktar malım vardır. Gidin onu alın. Beni müslümanlığımla başbaşa bırakın."

Bu sözler üzerine Suheyb'e yol verdiler. Medîne-i Münevvere'ye varınca **Ebû Bekir Sıddîk** (r.a.) onu karşılayıp; "Satışın kârlı çıktı yâ Suheyb mübârek olsun," deyince Suheyb: "Hangi satış yâ Ebâ Bekir?" diye sordu. Ebû Bekir (r.a.), Allah Teâlâ'nın Suheyb hakkında inzâl buyurduğu bu âyet-i celîleyi haber verdi. Suheyb çok sevindi.

Âyetteki *"yeşrî"* satın almak anlamındadır. Çünkü Suheyb, malını vererek, canını müşriklerden satın alıp kurtarmıştı.

Bilesin ki mü'minler canlarını kendi istekleriyle satarlar. Bunun karşılığı cennettir. Evliyâullah da nefislerini kendi irâdeleriyle satarlar. Ancak onların nefislerinin karşılığı Allah Teâlâ'nın rızâsıdır. Onlarla sıradan mü'minler arasında birçok fark vardır.

Sâlike gereken beşeriyyet vatanından çıkıp, yakınlarının diyârından uzaklaşmaktır. Tâ ki bu sâyede gerçek bir mücâhid ve mânevî şehîd olabilsin.

Efendimiz (s.a.) buyurmuştur ki: *"Gariblere müjdeler olsun"*[134] ve yine bir hadis-i şerîfinde: *"Garib olarak ölen kimse şehîd olarak ölmüştür."*[135] buyurarak gönülden mâsivâ alâkasını kesip, Hakk Teâlâ'ya yönelmenin gereğine işâret buyurmuşlardır. Bu hâle ulaşmak ise, çoğunluğun yapageldiği âdetlerle şehevî arzulara muhâlefet etmeden mümkün olmaz.

Hadis-i şerifte Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz, Enes (r.a.) 'e: *"Ey Enes! Gücün yeterse devamlı abdestli bulunmaya çalış. Çünkü, ölüm meleği abdestli iken bir kulun rûhunu kabzederse, o kula şehîdlik sevâbı bahşedilir."*[136] buyurmuştur. Zira abdest Allah'dan başka her şeyden tecrîd olmaya işarettir. Nitekim namaz da, Allah Teâlâ'ya vuslatın bir işâretidir. Yine hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *"Devamlı abdestli bulun ki, rızkın bol olsun."*[137]

Zâhirî temizlik, zâhirî rızkın çoğalmasına vesîle olduğu gibi, bâtınî temizlik de mânevî rızkın çoğalıp artmasına sebeptir. Bâtınî temizlik arttıkça irfan, ilhâm ve mânevî vâridât da çoğalır. Böylece kalb, tertemiz bir hayatla dirilik kazanırken, nefs de kötü sıfatlar bakımından ölmüş olur. Bütün bunlar hakîkî bir mücâhedenin neticesi olarak ortaya çıkar. Nefs bağından kurtulup da ihtiyârî bir ölümle ölen kimse, ebedî diriliği, ölümsüzlüğü elde etmiştir. *Mesnevî*'de gelmiştir:

Ey Cenâb-ı Hakk'ın hükmüne güvenerek şehîd olan kişi,
Şehîdler dünyevî hükümle ölü olsalar da âhırette diridirler.

Kula gereken; halktan sıyrılıp, Hâlık'a yükselmek ve nefsinin ihtiyâc-ı tâmmesinden soyutlanıp Hakk ile gerçek zenginliğe ulaşmaktır. Her türlü hayrı elde etmek ve bütün âfetlerden sâlim olmak için tutulacak yol budur. Kul, halktan kaçıp, Hakk'a sığınır, cemâline vâsıl olur ve celâlinin müşâhedesinde kendini kaybederse, Allah Teâlâ'nın ***"Sen Allah de ve sonra da onları bırak"*** (el-En'âm, 6/91) kavl-i celîlinin sırrını

müşâhede etmiş olur. Bu işin başı öncelikle malı terketmektir, sonra çoluk çocuğu, sonra da nefsi. Buradaki terketmek, gönülden muhabbetlerini silip atmak demektir. Yoksa ihmâl edip bırakmak anlamında değildir. Malı terkedince *“tevhid-i ef’âl”* tecellî eder. Evlâd u iyâli terkedince *“tevhid-i sıfât”* tecellî eder. Nefsi (canı) terkedince de *“tevhid-i zât”* tecellî eder. Bu ise derecelerin en üstünüdür. Akıllı olana gereken; Allah Teâlâ’yı çok zikretmektir. Çünkü çokça zikrullahda bulunmak, tasfiye-i bâtın ve kalb aynasının parlaması için bir sebeptir.

Hak Teâlâ, ***“Allah’ı çokça zikredin ki, felâha erişesiniz”*** (el-Cum’a, 62/10) buyurmuştur. Tâlibin matlûbuna vâsıl olmasından daha büyük bir felâh düşünülemez. Allah’ım! Bizi felâha erenlerden eyle.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾

208. Ey îmân edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır.

Buradaki hitâbın muhâtabı, ya münâfıklardır. Buna göre mânâ: “Ey dilleriyle inandık diyenler” Allah’a zâhiren ve bâtınen, gönlünüzle ve âzâlarınızla boyun eğip teslim olun. O’na itaat edin.” şeklinde olur.

Ya da muhâtab ehl-i kitâbın mü’minleridir. Buna göre mânâ: “Ey mü’minler! İslâm’a tam anlamıyla girin. İslâm’a, onda olmayan şeyi katıp karıştırmayın.” şeklinde olur. Çünkü onlar, müslüman olduktan sonra da eski dinlerinin bir kısım ahkâmına riâyet etmekte idiler. Nitekim rivâyet edildiğine göre, **Abdullah b. Selâm** ve arkadaşları cumartesi gününe hürmet, devenin et ve sütünden yararlanmaktan sakınmak gibi Tevrât’ın bazı hükümlerine uymanın İslâm’da da mübah olduğu görüşünde idiler. Önceki şerîatlerinde farz olan bu ahkâmın İslâm’da hiç olmazsa mübah olduğunu düşünüyorlardı. Alıştıkları bir âdetten ayrılmak zor geldiği ve helâl olduğuna inandıkları için bu ahkâmın tatbikine devam ettiler. Efendimiz (s.a.)’ e de dediler ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Tevrât da Allah’ın bir kitabıdır. Gece namazlarımızda ondan da okusak ne buyurursunuz?” Nebiyy-i Ekrem (s.a.) buyurdular ki: *“Ahkâmı ortadan kaldırılmış olan* (bir kitâb)*ın hiçbir şeyine uymayınız. Alışkanlıklarınızı bırakınız. Ondan vazgeçmekten de çekinip ürkmeyiniz.”*

Hak ile beraber olan yalnız olmaz. Dâvâsı hak olan kimsenin korkup çekineceği bir şey yoktur. Korku ve çekingenlik, şeytanın ilkââtından başka bir şey değildir. Şeytanın adımlarına uymayınız; onun yolundan gitmeyiniz. Onun Hak’tan ayırıcı yollara olan dâvetine icâbet etmeyiniz. Boş kuruntu ve vesveselerine aldırmayınız. Zira o size apaçık düşmandır. Verdiği bu nevi vesveselerle müslümanlığınıza gölge düşürüp; yok etmek ister. Âyetteki *“hutuvât”*, *“hutve”* kelimesinin çoğulu olup yürürken iki ayak arasında

kalan mesâfe demektir.

فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾

209. Size *(Kur'ân ve Sünnet gibi)* apaçık deliller geldikten sonra, eğer barıştan saparsanız, şunu iyi bilin ki Allah azîzdir, hakîmdir.

"Zelel" kelimesi lügatte "ayak kayması" anlamına gelir. Daha sonra bu kelime, doğru itikad ve sâlih amelden sapmak, yüz çevirmek mânâsında kullanılmıştır. Buna göre mânâ şöyle olur: Çağrıldığınız ve girmeniz istenen İslâm hakkında apaçık deliller ve şâhidler geldikten sonra, Hak'tan sapar, ilim ya da amel bakımından zulme meylederseniz bilin ki, Allah Aziz'dir; yapmak istediğini yapar. Sizden intikam almasına mâni olacak kimse yoktur. Hakîm'dir; haklı bir intikam alır.

Âyette İslâm'a girmekten kaçınan kimselere etkili bir tehdîd vardır. Meselâ bir baba evlâdına: "Bana karşı gelirsen, beni tanırsın, karşı gelenlere tavrımın nasıl olduğunu da bilirsin" derse, bu sözü "döğerim, çarparım" gibi sözlerinden daha etkili olur. Âyet böyle bir tehdîd ihtivâ ettiği gibi; *"Hakim"* kelimesiyle de bir vâd içermektedir. Zira hikmetin gereği, iyi kimse ile kötünün birbirinden ayrılması ve iyinin mükâfatlandırılıp kötünün de kötülüğünün cezâsını çekmesidir. Hakîm'den beklenen budur. Hikmet ve rahmetin gereği de budur.

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
وَقُضِيَ الْاَمْرُ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٢١٠﴾

210. Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler? Halbuki iş bitirilmiştir. *(Allah nizamı artık değişmez.)* Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülür.

Âyetteki *"Yenzuru"* fiili, beklemek anlamındaki *"yentazıru"* mânâsınadır. İslâm'a girmeyi terkeden ve şeytanın adımlarına tâbi olan kimseler, ancak Allah azâbının gölgeler içinde gelmesini bekliyorlar değil mi? Âyet-i kerîme'deki "*Allah'ın gelmesi*" tabiri, "*Allah'ın azâbının gelmesi*" demektir. Çünkü Allah Teâlâ gelmek, gitmek gibi sonradan olan yaratıklara aid fiil ve vasıflardan münezzehtir. Kadîm olan Allah bu gibi şeylerle muttasıf olamaz.

Hazret-i Ali'ye: "Yer ve gökler yaratılmadan önce Hak Teâlâ hazretleri nerede idi?" diye sual edildi. O da dedi ki: "Nerede sorusu bir mekân ifâde eder. Halbuki herhangi bir mekân bulunmaz iken de Allah mevcûddu. Hak Teâlâ, bugün de mekândan

münezzehdir.” Selefin bu ve buna benzer âyetler hakkındaki tutumu şudur: İnsan bu nevi âyetlerin zâhirine îmân etmeli, hakîkatını Allah’a havâle etmeli. Zirâ bu nevi âyetlerde murad-ı ilâhî’nin tayini hatâdan sâlim olmaz. Evlâ olan bu gibi konularda sükût etmektir. Kelâmcıların cumhûrunun takip ettiği yol ise, bu nevi âyetleri tafsîlî bir şekilde tevil etmektir.

“*Zulel*” kelimesi “*Zulle*” kelimesinin çoğuludur. Gölgelendiren nesneye denir. “*Gamam*” kelimesi ise ince beyaz buluta verilen addır. Bu adın verilmesine sebeb, örtücü bir özelliği olmasındandır. Bulutun gölgelendirici olması ancak, üst üste toplu bir şekilde bulunduğu zamandır. *“Buluttan gölgeler”* tâbiri, son derece kesîf ve gayet büyük ayrı ayrı bulut parçalarını ifâde eder. Bunlardan her bir parça gölgeleyicidir.

Yukarıda zikri geçen kimseler Allah’ın buluttan gölgeler içinde gelmesini bekledikleri gibi, meleklerin de kendilerine gelmesini beklerler. Çünkü melekler Allah’ın emrinin gelmesine vâsıta olan varlıklardır. Hatta azâb-ı ilâhîyi getirenler de onlardır.

Buraya kadar anlatılanlardan çıkan netice şudur: Bütün deliller, burhanlar gelmiş ve ortaya çıkmıştır. Azâbın inmesinden başka bir şey kalmamıştır. Şayet denirse ki: “Âd kavmine, Şuayb ve Yûnus (a.s.)’ ın kavimlerine olduğu gibi, bu tâifeye bulut içinde niçin azâb gelmemiştir?”

Bu soruyu şöyle cevablandırmak mümkündür: “*Gamâm*” kelimesinin ifâde ettiği “bulut” mânâsı yağmura sebeb olan rahmet bulutunu ifâde etmektedir. Şayet bu buluttan rahmet yerine azâb yağacak olursa durum daha şiddetli ve korkunç olur. Zira şer, umulmadık bir yerden gelecek olursa insanı daha çok gam ve kedere boğar. Nitekim umulmadık bir yerden bir hayır gelecek olursa verdiği sürûr daha çok olur. Ya bir de hayır umulan yerden şer çıkarsa durum ne olur, var sen kıyas et! İşte bu sebeple “*Sâika*” (yıldırım), ağır ve acı azâblardan biri sayılmıştır. Çünkü yağmur beklenilen bir yerden gelmiştir.

Yine bu sebebtendir ki, ehl-i tefekküre Kur’ân-ı Kerîm’deki ***“Hiç hesap etmedikleri şeyler Allah’dan karşılarına çıkmıştır”*** (ez-Zümer, 39/47) âyeti çok ağır ve korkutucu gelmiştir. Bunun tefsirinde şöyle demişlerdir: Hasenât olarak yaptıklarını zannettikleri ameller, seyyiâtın tâ kendisi olmuştur da, farkında olamamışlardır. Bu da amellerini kendilerince geçerli saymalarından kaynaklanmıştır. Sonuçta da hayır ve sevap bekledikleri yerlerden, şer ve cezâ ile karşılaşmışlar ve bundan korkup titremişlerdir. Anlatıldığına göre **Muhammed b. Vâsî**, ömrünün sonuna kadar bu âyeti okuyunca “Âh! Âh!” demeye devam etmiştir.

İslâm’a tam anlamıyla girmeyen kimseler, azâbın ne ve nasıl olduğunu bilmeden, “*İşin tamam olmasını,* (işlerinin bitirilip helâklarının gerçekleşmesini) *bekliyorlar.*” buyrularak mâzî sîga kullanılması, işin gerçekleşeceğine ve sanki olmuş bitmiş gibi bir mânâya delâlet etmesi içindir.

“Bütün işler yalnız Allah’a döndürülüp götürülecektir.” Mahlûkatın işleri ve amelleri Allah’a arzedilecek ve aralarında O hükmedecektir. Kıyâmet gününde mükâfatlandıran ve cezâlandıran O olacaktır. Durum böyle olunca mü’mine gereken

Hakk'a teslim olup, nefsin arzu ve isteklerinden uzak durmak ve şeytanın peşinden gitmemektir.

Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Mevlâ-yı Müteâl hazretleri ümmetimden şikâyet edip buyurdu ki: Ben onlar için şeytanı huzûrumdan tardettim. Durum böyle iken onlar, bana isyan ediyorlar şeytana da itaat ediyorlar."*

Sa'dî der ki:

Bu utanmazlıkla başımı nereye götüreyim.
Şeytanla sulh hâlindeyim, Hakk ile cenkte.
Dostun nazarı senin tarafına nâdirdir.
Çünkü senin yüzün Hakk'ın düşmanına dönüktür.
Bilmez misin ki dost ayağını koymaz,
Düşmanın içinde bulunduğu saraya.

Şeytanı tard edip nefsi daima suçlu görmek, en büyük tâatlerdendir. Şöyle bir hâdise anlatılır: Bir adam kırk yıl oruç tutar. Bir gün bir ihtiyacının yerine getirilmesi için duâ eder. Fakat duâsına icâbet edilmez. Nefsini levmederek der ki: Ey şer yumağı, duâya icâbet edilmemesi de senin şerli oluşundandır. Yüce Allah, zamanın nebisine vahyederek buyurur ki: "Git o adama söyle: Senin bu şekilde nefsini öldürüp ayaklar altına alman, katımda kırk yıl oruç tutmandan daha sevimlidir."

Sa'dî bir beytinde de der ki:

Nâfile orucunu yiyenin elinden hayır gelir.
Oruç tutmayan, yıl orucu tutan dünyâperestten yeğdir.

"Ey mü'minler İslâm'a bir bütün olarak girin" âyetinde biri umûmî, diğeri husûsî olmak üzere iki mânâ vardır. Umûmî mânâ bütün îmân edenleri içine alan bir mânâdır ki; ey mü'minler! Zâhiren olduğu gibi bâtınen de İslâm'ın gereklerine uyunuz. Müslüman olmanın gereklerinden biri de Habîb-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'in şu buyruğunu yerine getirmektir: *"Müslüman, elinden ve dilinden diğer müslümanların sâlim kaldığı kimsedir. Mü'min de insanların kendisinden emin olduğu kimsedir."*[138]

Husûsî mânâ ise, her insanın şahsını zâhirî ve bâtınî bütün cüzleriyle kuşatan bir mânâdır. Kişi bütün uzuvlarıyla İslâm'a girmelidir. Göz görürken, kulak işitirken, ağız yerken, el tutarken, ayak yürürken Hak Teâlâ'nın emirlerine ve nehiylerine göre hareket etmeli ve böylece İslâm'a toptan girmelidir. Hatta uzuvlardan herbiri malâyanîyi terkederek mutlaka yapmaları gereken vazîfelerini yapmalıdırlar.

Zâhirî âzâları İslâm'a göre hareket ettirmek münâfik için kolaydır. Ancak bâtınî âzâlara İslâm'ı benimsetmek ancak din kahramanlarının ve kâmil kimselerin yapabileceği bir iştir. Nefsin İslâm'a girmesi demek , kötü sıfatlardan ve

alışkanlıklardan kurtulup, ubûdiyyetle huzûr ve sükûna ermesi demektir. Bu sâyede kul, Hak Teâlâ hazretlerinin ***“Ey huzurâ eren nefis! Yaptığın işler Allah’ı memnûn etmiş ve aldığın nimetlerle Allah tarafından memnûn edilmiş olarak Rabbine dön! Kullarım arasına gir! Cennetime gir!”*** (el-Fecr, 87/27-30) özel hitâbına mazhar olan kulların makamına girmeye hak kazanmış olur.

Kalbin İslâm’a girmesi, nefsin kötü ahlâkının pisliklerinden temizlenip, rûhun yüce ahlâkının güzellikleriyle bezenmek sûretiyle olur. Rûhun İslâm’a girmesi, ise Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanmak, kadere rızâ ve teslîmiyet göstermek ve mâsivâdan alâkayı kesmekle tahakkuk eder. Bu da ancak ilâhî cezbe ile gerçekleşir. Sırrın İslâm’a girmesi ise *“fenâfillah”* ve *“bakâbillah”*a ulaşmakla olur.

“Şeytanın adımlarını izlemeyin!” Şeytanın sîreti ve sıfatı üzere bulunmayınız. Bunlar da emirlerden yüz çevirmek ve kibirlenmektir ki bunlar İslâm’ın zıddı olan şeylerdir. *“Şeytan size apaçık düşmandır.”* Hem de ezelî düşmandır. Bu da yaratılış mayanızın farklı oluşundandır. Şeytan sizdeki fitrî nûrdan yoksundur. Çünkü ateşten yaratılmıştır. Sizin de ateş ehlinden olmanızı ister. Ehl-i nûrdan olmanızı istemez. O, dost görünen can düşmanınızdır.

Şayet sıfat tecellileri olan *“Bunca deliller size geldikten sonra”* hakîkî İslâm yolundan *“ayağınız kayarsa, bilin ki Allah Aziz’dir.”* Bu sebeple himmeti düşük, ufku dar, zelîl kimseler ona ulaşamaz. *“Hakîm’dir”* dilediğini izzetinin sarayına iletir.

Diğer sıfatları ile değil de kahır sıfatları ile *“buluttan gölgeler içinde Allah’ın gelmesini tecellî etmesini ve”* semâvî kuvvetleri tasarrufunda bulunduran *“meleklerin gelmesini ve levh-ı mahfûzda yazılmış olan işlerinin bitirilmesini mi bekliyorlar? Her şey nihayetinde yalnız Allah’a racî olur.”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de böyle yazılıdır.

---

[132]. *Münâvî,* I, 190.

[133]. *Münzirî,* Terğîb, III, 456

[134]. *Müslim,* Îmân, 232; *Tirmizî,* Îmân, 13; *İbn Mâce,* Fiten, 15; *Müsned,* II, 177, 222; IV, 73

[135]. *İbn Mâce,* Cenâiz, 61

[136]. *Irâkî,* Muğnî, II, 202

[137]. *Kenzü’l-Ummâl,* XVI, 128

[138]. *Buhârî,* Îmân, 4-5; *Müslim,* Îmân, 65, 66; *Tirmizî,* Kıyâmet, 52; *Nesâî,* Îmân, 8, 9; *Müsned,* II, 160, 163, 187

DÜNYA HAYATI

سَلْ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍۜ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ
مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذ۪ينَ
كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۢ وَالَّذ۪ينَ اتَّقَوْا
فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾
كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّ۪نَ مُبَشِّر۪ينَ وَمُنْذِر۪ينَۖ
وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ ف۪يمَا اخْتَلَفُوا
ف۪يهِۜ وَمَا اخْتَلَفَ ف۪يهِ اِلَّا الَّذ۪ينَ اُو۫تُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ
الْبَيِّنَاتُ بَغْياً بَيْنَهُمْۚ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا ف۪يهِ مِنَ
الْحَقِّ بِاِذْنِه۪ۜ وَاللّٰهُ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿٢١٣﴾
اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذ۪ينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلِكُمْۜ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَٓاءُ وَالضَّرَّٓاءُ وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ
وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِۜ اَلَٓا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَر۪يبٌ ﴿٢١٤﴾

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلْ مَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ
وَالْاَقْرَب۪ينَ وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَابْنِ السَّب۪يلِۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ ﴿٢١٥﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْۚ
وَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـٔاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَعَسٰٓى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـٔاً وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

211. İsrâîloğulları'na sor ki kendilerine nice apaçık mûcizeler verdik. Kim mûcizeler kendisine geldikten sonra Allah'ın nimetini *(âyetlerini)* değiştirirse bilsin ki Allah'ın azâbı şiddetlidir.

212. Kâfir olanlar için dünyâ hayatı câzib kılındı. *(Bu yüzden)* onlar, îmân edenler ile alay ederler. Oysa ki, *(îmân edip)* inkârdan sakınanlar kıyâmet gününde onların üstündedir. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.

213. İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah îmân

edenlere, üzerinde ihtilâfa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.

214. ***(Ey mü'minler!)*** **Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihâyet peygamber ve beraberindeki mü'minler: Allah'ın yardımı ne zaman! dediler. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır.**

215. Sana ***(Allah yolunda)*** **ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir.**

216. Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Âyet-i kerîmede *"sor"* buyurularak Hz. Peygamber'e ya da muhâtab olabilecek herkese asr-ı nebevîde mevcûd olan Beni İsrâîl'in ileri gelenlerine, baba ve dedelerine verilen bir nice âyetten sual etmeleri emrolunmaktadır. Beni İsrâîl'e verilen âyetlerden murad, kendilerine gönderilen peygamberlerden zuhûr eden mûcizelerdir. Mûsâ (a.s.)' ın asâsı, bembeyaz parlayan eli, kudret helvası ve bıldırcın etinin indirilmesi ve benzeri hârikulâde olaylardır ki, akl-ı selîm sahibi olan kimseler, bunların Allah katından olduğunu bilir. Ya da bu âyetlerden murad, kitaplarının İslâm dîninin hak din olduğuna şehâdet eden âyetleridir.

"Kendilerine nice açık âyetler verdik." ifâdesindeki soru, muhatabı susturmak için getirilmiş bir ifâde tarzıdır. Nitekim kıyâmet günü kâfirlerin suâle çekilmesi de bu kabildendir. Bundan anlaşılan onlara birçok âyetin verildiğidir. Artık bunca nimetlerden sonra kim de Allah'ın apaçık âyetlerini tebdîl ve tağyîr ederse, üstelik ayağına kadar geldikten sonra, artık bu kimse bilmelidir ki: Allah azâbı en çetin olandır.

Tebdîl: Bir şeyi aslı üzere bırakmayıp değiştirmek demektir. İsrâîloğulları'nın tebdîl ettikleri nimet, Allah'ın apaçık âyetleridir. Âyete nimet denilmesi hidâyete vesîle olmasındandır. Bu ise nimetlerin en büyüğüdür. Onların âyetleri tebdili şöyle olmuştur: Allah Teâlâ bu âyetleri hidâyetlerine vesîle olsun diye inzâl etmişken, onlar bu âyetleri inkâr etmek sûretiyle dalâletlerine sebeb kılmışlardır. Dolayısıyla nimete şükretmeyip nankörlük etmişlerdir. Âyetteki *"kendisine geldikten sonra"* ifâdesinden maksad, kendisine ulaştıktan ve iyice kavradıktan sonra, demektir. Gelmeden bir şeyi değiştirmek düşünülemiyeceğine göre ayrıca bunun zikredilmesi, onların gelen âyetlerin tafsîlâtına vâkıf olduktan sonra değiştirdiklerini ifâde etmek içindir.

Âyet-i kerîmenin *"Muhakkak ki Allah azâbı en çetin olandır"* ifâdesiyle son bulmasından sanki şöyle denilmek istendiğini anlıyoruz: Kim Allah'ın nimetini

değiştirirse Allah onu şiddetli bir azâba çarptırır. Zira O, nimeti tebdîl ve tağyîr edene hem dünyâda, hem de âhırette şiddetli cezâ verir. Nitekim tağyîr-i nimet eden yahûdîlerden Kurayza oğulları öldürülmekle, Nadir oğulları da sürülmekle dünyâda cezâlandırılmıştır. Âhırette de şiddetli azâba dûçâr olacaklardır.

İbnu't-Temcid der ki: Nimeti cehâletle, bilmeden değiştirmek bir suçtur. Bilerek değiştirmek ise daha büyük bir suçtur. Bu sebeple ahkâm-ı ilâhîyi bilip de gereğini yerine getirmeyen âlimlere yapılan tehdîd, câhillere yapılandan daha şiddetlidir. Zira cehâlet -ilâhî ahkâm konusunda mazeret kabûl edilmese de- bazen mazeret olabilir.

زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُواۢ وَالَّذِينَ
اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

212. Kâfir olanlar için dünyâ hayatı câzib kılındı. ***(Bu yüzden)*** **onlar, îmân edenler ile alay ederler. Oysa ki,** ***(îmân edip)*** **inkârdan sakınanlar kıyâmet gününde onların üstündedir. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.**

Dünyâ hayatı kâfirlerin gözünde güzel göründü de muhabbeti kalblerine içirildi. Öyle ki onun için canhıraş çalıştılar. Onun uğruna her şeyden yüz çevirdiler. Dünyâ hayatının tezyîni, yaratılış cihetinden Allah'a âiddir. Zira her şeyi yaratan O'dur. Süslü gösterilme işi ise şeytandan ve hayvânî kuvvetlerdendir. Dünyâda var olan behîmî ve şehevî her şey geçici olarak süslenmiş, güzel gösterilmiştir.

Dünyâ hayatının geçici süsüne aldanan bu kâfirler, Abdullah b. Mes'ûd, Ammar b. Yâsir, Suheyb Rûmî, Hubeyb ve Bilâl Habeşî gibi Rasûlullah'a îmân edip dünyaya iltifat etmeyen mü'minlerden bir kısmını ve bâ-husûs fukarâ-yı sâbirînle alay ederler. Onları aşağılayarak derler ki: Dünyanın lezzetlerini terkedip kendilerine eziyet ediyorlar. İbâdetlerle kendilerini yoruyor ve rahatlarını bozuyorlar. Dünyanın güzelliklerinden yararlanamıyorlar.

Bu kâfirlerin mü'minlere karşı ilk tavırları hafife alma ve alay şeklinde oluyor. Halbuki ehl-i takvâ olan; yâni Allah'a itâat edip fakrı tercih eden mü'minler, kıyâmet gününde o müşriklerin üstündedir. Zira onlar esfel-i sâfilînde iken bunlar âlâ-yı iliyyîndedirler. Buna göre *"müttakîlerin müşriklerin üzerinde olması"*, hakîkî mânâsındadır. Şöyle de denilebilir: Mü'minler ilâhî ihsan ve ikrâmın zirve noktasında iken, müşrikler zillet ve alçaklığın son noktasındadırlar. Buna göre *"müttakîlerin müşriklerin üstünde olma"* ifâdesi mecâzî bir ifâde olmuş oluyor.

Burada mü'minlerin takvâ vasfıyla zikredilmesi şunu anlatmak içindir: Onların dünyâdan yüz çevirmeleri, takvâlarından dolayıdır. Çünkü dünyâ, Cenâb-ı Hakk'a tam bir şekilde yönelmelerine engeldir. Buradan anlaşılan diğer bir mânâ da: Allah katında mertebesi yücelen ancak, müttakî mü'mindir.

Allah gerek dünyâda ve gerek âhırette dilediğine hesapsız rızık verir. Zira Hak Teâlâ

hazretleri hazînesinin bitmesinden korkmaz. Çünkü gerçek zengin O'dur. Güç ve kudretiyle yapıp ettikleri sınırsızdır. Hikmeti ve meşiyeti gereği, dilediği kullarına genişlik verir. Kimine verilen genişlik istidrâc kabilinden olur ki yukarıda zikri geçen kâfirlere, Karûn'a ve benzerlerine verilen bu nevi bir genişliktir. Kimilerine de ikrâmen ve kerâmeten lutfedilir ki; zengin mü'minlere, Süleyman (a.s.) ve benzerlerine bahşedilen genişlik bu türdendir.

Resûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz buyurmuşlardır ki: *"Cennetin kapısında durdum; çoğunun fakirler olduğunu gördüm. Cehennem kapısında durdum; çoğunluğunu kadınların teşkil ettiğini gördüm."*[139]

Tenlerine önem veren cesed ehli bekletilerek içlerinden cehennem ehli olanların cehenneme girmeleri emrolunur.

Hâfız der ki:

Bu iki kapılı handan çaresiz göçülecektir.
Maişetinin yüksek ve alçak olmasının önemi yoktur.
Varlığa sevinme, yokluğa üzülüp yerinme.
Zira her kemâlin bir zevâli vardır, nihâyet yokluktur.
Kanad açıp uçarak yoldan çıkma, zira uzağa atılan ok,
Bir süre havada gitse de sonra yere düşecektir.

Şöyle bir olay nakledilir: Îsâ (a.s.), bir Yahûdî ile yolculuğa çıkar. Îsâ (a.s.)'ın yanında üç yufka vardır. Bunları Yahûdîye teslim edip muhâfaza etmesini ister. Bir müddet sonra Yahûdî yufkalardan birini yer. Îsâ (a.s.) bir yere gelince Yahûdîden yufkaları getirmesini ister. Fakat Yahûdî, iki yufka ortaya koyar. Îsâ (a.s.) "üçüncüsü nerede?" diye sorunca Yahûdî kendisine: "İki yufkadan fazla teslim etmediğini" söyler. Beraberce yola devam ederler. O kişi, Îsâ (a.s.)'dan hayret verici birçok hâdise müşâhede eder. Üçüncü yufkayı yediğini ikrâr etmesi için Îsâ (a.s.) ona yemin verdirirse de adam bir türlü ikrâra yanaşmaz. Yola devam ederler. Biraz gittikten sonra üç parça külçe altına rastlarlar. Yahûdî bunları görünce hemen Îsâ (a.s.)'a: "Haydi bunları bana taksim et," der.

Îsâ (a.s.): "Şu biri senin, diğeri benim, üçüncüsü de yufkayı yiyen üçüncü arkadaşımızın" der. Yahûdî sabredemeyip: "Üçüncü yufkayı yiyen benim," der.

Îsâ (a.s.): "Öyleyse benden uzak ol artık! Cenâb-ı Hakk'ın bunca kudret ve âsârını gördüğün halde bu suçunu itiraf etmedin de beş paralık dünyevî menfaatı görünce ikrâr ettin. İnsaniyet derecen bu kadarmış" deyip altın külçelerinin hepsini ona bırakıp yoluna devam eder.

Çok geçmeden üç tane hırsız gelir. Anlaşıp Yahûdîyi oracıkta öldürürler. Sonra acıkmış bulundukları için içlerinden birini şehrin çarşısına gönderirler. O gidince geriye kalan ikisi onu öldürüp üç altını üçe değil ikiye taksim etmek üzere anlaşırlar ve derler ki: "O çarşıdan dönüp geldiği zaman onu öldürürüz. Altını ikiye taksim ederiz.

Onun payını da biz almış oluruz.”

Çarşıya giden de; arkadaşlarını öldürüp altının hepsini almak düşüncesiyle yiyeceklerin içine zehir koyarak getirir. Zehiri de bol koyar ki çabuk ölsünler. O çarşıdan dönüp geldiği sırada diğer ikisi el birlik hücûm ile onu öldürürler. Sonra oturup ölüsü yanında onun getirdiği yiyeceği yerler. Daha yiyecekler bitmeden onlar da oracıkta yığılır kalırlar.

Bir müddet sonra Îsâ (a.s.)’ın yolu buraya uğrar. Bir de görür ki üç parça altın yanında yatmakta olan dört ölü. Hayretler içinde onlara bakarken Cebrâîl inip olup biteni kendisine haber verir.

Akıllı olana gereken, dünyâlığın çokluğuna aldanmamak, mal toplamaya ehemmiyet vermemek, âhırette biçmek için dünyâda amel tohumları ekmektir. Zira dünyâ âhıretin tarlasıdır. Zenginliklerinin gurûru ile zenginlerin, fakirleri hakir görmemesi ve onlarla alay etmemesi gerekir. Çünkü bu, kâfirlerin vasıflarındandır. **Sa’dî Şirâzî** der ki:

Geçen günler, alçak adamı zengin kılar.
Fakir dervişin dar gönlüne yük kor.
Sefih adam, kendini yüksek görüp kendine tapar.
Alçak, damının üstüne çişini ve hâcetini yapar.

Âyet-i kerîmenin işârî tefsiri şudur: Allah, seçkinlerinden olan bir kulun kalbine, melekût âleminin kapılarını açar ve ona bir nice âyetlerini gösterir de, kul evvelki hallerini değiştirir ve ucbe düşerek kendini beğenirse ve nefsin isteklerinden herhangi birine yönelip nefse muvâfakat ederse, bilmelidir ki o, üzerinde olan nimeti tebdîl etmiş ve *“azâbı çetin olan Allah’ın”* cezâlandırmasını haketmiştir. Allah onun evvelki güzel hâlini ondan söküp alır. Şu âyet de bunu destekler mahiyettedir: ***“Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez.”*** (er-Ra’d, 13/11)

Hak Teâlâ hazretlerinin *“Şedîdu’l-ıkâb”* yâni cezâlandırması çetin olmasındandır ki bir kul, küçük günah işler de tevbe etmeden bunu işlemeye devam ederse büyük günah işlemiş gibi kabûl edilip eldeki nimetin zevaline sebeb olur. Âhırette de azâba dûçâr olur.

Yine O’nun *“Şedîdu’l-ıkâb”* oluşundandır ki *“kâfirlere dünyâ hayatı süslü gösterilmiştir”* de onlar, dünyâyı aşırı derecede sever ve *“îmân edenlerle alay eder”* olmuşlardır. Hâssaten fakir mü’minleri ve din ulularını hafife almışlardır. Yine *“Şedîdu’l-ıkâb”* oluşunun bir tecellîsi olarak kâfirler, Allah dostlarına karşı dil uzatıp eziyet etmelerinin cezâsını ileride göreceklerdir. ***“Zâlimler pek yakında nasıl tepetaklak gelip yok olup gideceklerini anlayacaklardır.”*** (eş-Şuarâ, 27/227)

“Takvâ sâhibleri ise kıyâmet gününde onların üstündedirler. Ve Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.” Âlâ-yi illiyyîn’den esfel-i safilîn derekelerine kadar herkese

nasîblerince nihâyetsiz bir şekilde rızık verir. Nihâyeti olmayan bir şey hesâba gelmez. Allah'ın dilediğine rızkı hesapsız olarak vermesinde âyetin bir kısmında şöyle bir mânâ da düşünülebilir: Kula dünyâda rızık olarak verilenin harâmının azâbı, helâlinin ise hesâbı vardır. Fakat âhırette verilenin ise hesâbı yoktur. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böylece tasrîh edilmiştir.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۖ
وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ۗ
وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا
بَيْنَهُمْ ۚ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ ۗ
وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾

213. İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah îmân edenlere, üzerinde ihtilâfa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.

"İnsanlar bir tek ümmet idi." Îmânda ve hakka tâbi olma konusunda Adem (a.s.)'dan Nûh (a.s.)'ın peygamber olarak gönderilişine kadar bütün insanlar ittifak içinde idiler. Bu iki nebî arasında on asırlık bir zaman vardır. Her asır ise cumhûra göre seksen yıldır. Buna göre sekiz yüz sene geçmiş demektir.

Hak ve hakîkat üzere devam eden insanlar zamanla ihtilâfa ve anlaşmazlığa düştüler. *"Bunun üzerine Allah"*, îmân edip tâatta bulunanı sevâbla *"müjdeleyici"*, inkâr edip isyan edeni de azâbla *"korkutucu peygamberler gönderdi. Ve onların beraberinde içinde gerçekleri taşıyan"*, doğruluğunda şüphe bulunmayan ve nebînin nübüvvetine *"şâhid olan bir kitap indirdi"*.

Her nebiye ayrı ayrı kitap verilmediği gözönünde tutulursa burada kitap indirilen nebîlerden maksad, kendilerine özel bir kitap verilen peygamberlerdir. Kendisine özel bir kitap indirilmemiş nebîler, kendilerinden önceki kitaplarla amel etmiş ve ondaki gerçekleri açıklayıp tebliğ etmişlerdir. Bu kitaplar indirildi ki Allah, *"anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetsin."* Yâni bir zamanlar ittifak üzere oldukları hakkın ne olduğunu ortaya koyup ihtilâfı gidersin. Kitabın indiriliş gâyesi bu iken, kendilerine kitap verilmiş olanlar, *"kendilerine açık deliller geldikten sonra o hak kitap hakkında ihtilâfa düştüler."*

Burada *“indirilme”* ifâdesi yerine *“kendilerine kitap verilenler”* ifâdesinden anlıyoruz ki onlar kitapta belirtilen hakikatlerin ne olduğuna vâkıf idiler. Buna rağmen istenilen ve beklenenin aksini yaptılar; ihtilâfı kaldırmak için indirilen kitabı, ihtilâfın daha da kökleşme vasıtası kıldılar. Bunu da başka bir sebebten değil sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü yaptılar. Aşırı dünyâ hırsı, hased ve zulüm onları böyle bir harekete sevketti. Nitekim Kâbil’e kardeşi Hâbil’i öldürten de bu haseddi. Her asırda böyle olmuştur. Genelde bunu yapanlar, halkın elebaşlarıdır. Halk da onlara tâbi olur. Bu yolda çığır açanlara arkalarından gelenlerin suçları da eklenir.

Yine bu âyetten anlıyoruz ki hak olanda ihtilâf etmek, İslâm’dan önceki durumdur. Artık, bunun üzerine Allah mü’minleri onların üzerinde ihtilâf ettikleri gerçeğe iletti. Bunu da izni, lütfu, şefkati, irâdesi ve tevfîk-i sübhânîsi ile kolaylaştırarak yaptı. Bu sâyede inananlar da gerçeğin ne olduğunu apaçık görüp bildiler. Zaten şu bir hakîkattir ki: *“Allah dilediğini dosdoğru yola iletir.”* O öyle bir yoldur ki ona giren şaşırıp sapıtmaz.

Yüce Allah, geçmiş ümmetlerin, apaçık âyetler geldikten sonra peygamberlerinin getirdiklerine muhâlefetlerini beyânın ardından, Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz’e ve mü’minlere -şecâatlarını artırmak ve kâfirler karşısındaki dirençlerine sebât katmak maksadıyla- buyuruyor ki:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

214. ***(Ey mü’minler!)*** **Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihâyet peygamber ve beraberindeki mü’minler: Allah’ın yardımı ne zaman! dediler. Bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır.**

Yoksa siz, sizden öncekilerin durumu başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız. Yok öyle zannetmeyin, iş o kadar kolay değil. Geçmiş peygamberlerin ve onlara inanan mü’minlerin başlarına gelen şiddetli ve çetin ibtilâlara maruz kalmadan cennete gireceğinizi mi zannedersiniz?

Onlar öyle imtihan olundular ki başlarına gelen hâdiseler âdetâ bir darb-ı mesel olmuştur. Öyle şiddetli korku ve fakirlik, hastalıklar ve acı verici sıkıntılar dokunmuş, başlarına gelen şiddetli hâdiselerden öyle sarsılmışlardı ki, nihâyet peygamber ve onunla birlikte olanlar: *“Allah’ın yardımı ne zaman?”* diyecek olmuşlardı.

Sıkıntı ve şiddetin uzaması sebebiyle: “Allah’ın bize olan zafer vâdi ne zaman

tahakkuk edecek?" diyor ve O'nun yardımını talep ediyorlardı. Zaten sıkıntı ne kadar kısa sürerse sürsün, dûçâr olana göre uzundur. Bu sebeple yardımın geciktiği zehâbına kapılır. *"Allah'ın yardımı ne zaman?"* diye yardım bekliyenlere Cenâb-ı Hak cevâben buyurur ki: Âgâh olun, Allah'ın yardımı elbette yakındır. Pek yakında âcil bir yardıma kavuşacaksınız. Şüphesiz Ben Azîmüşşân dostlarıma yardım eder, onlara zaferler ihsan ederim. Nusretim de yakındır. Zaten her gelecek yakın değil mi ki?

Cevâbta *"Allah'ın yardımı yakındır"* ifâdesinden anlıyoruz ki; onların sorusu, yardımın ne zaman olacağı, yâni yakında mı yoksa daha sonra mı olacağıdır. Şâyed soru nusret-i ilâhînin olup olmayacağı konusunda olmuş olsaydı, cevap soruya mutâbık olmazdı.

Bu âyet-i kerîmede, vâsıl-ı ilallah olmak ve Hak katında üstün kerâmetlere nail olmak için, hevâ ve hevesin terkedilip, şiddetli hallere ve riyâzatlara göğüs germek gerektiğine işâret vardır. Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz buyurmuşlardır ki: *"Cennet, nefsin hoşlanmadığı ona zor gelen şeylerle kuşatılmıştır. Cehennem ise onun hoşlanıp sevdiği şehevî arzularla çevrilmiştir."*[140] **Kadî Beydâvî** tefsirinde bu şekilde açıklanmıştır. Bir şiirde şöyle söylenmiştir:

Felek bir adamın dimâğını murad kokusuyla güzelleştirir.
Ki o adamın gözünde şehîdlik toprağı misk ve anber olur.

Habbâb b. Eret (r.a.) anlatır: "Rasûl-i Ekrem (s.a.)'e müşriklerden gördüğümüz ezâ ve cefâdan şikâyette bulunmuştuk. Bunun üzerine buyurdular ki: *"Sizden önceki ümmetler çeşit çeşit belâ ve eziyetlere dûçâr olmuşlardı da yine de bu sıkıntılar onları dinlerinden çevirememişti. Hatta öyle ki, bir adamın başına bir testere koyup, onunla ikiye biçilir, demir taraklarla etleri kemiklerinden sıyrılırdı da bu işkenceler, onu dîninden çeviremezdi. Vallahi, Allah Teâlâ bu işi mutlaka tamamlayacaktır. Hatta sizden birisi süvari olarak San'a'dan Hadramut'a kadar yolculuk yapacak da Allah'dan başka kimseden korkmayacak. Sürüsünü kurda kaptırmaktan endişe etmeyecek. Fakat siz acele ediyorsunuz."*[141]

Alimler demişlerdir ki: Her peygamber *"Allah'ın yardımı ne zaman?"* diyecek kadar bir zorlukla karşı karşıya gelmiştir. Bu hal, Rasûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'de, Mekke fethinden önce sıkıntının en yüksek olduğu günlerde görülmüştür. Hatta Hendek savaşında sahâbe-i kirâm'da sabır azalıp sızlanarak nusret taleb ettiklerinde Hz. Peygamber: "Metâ *nasrullah? Allah'ın yardımı ne zaman?"* demiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ rüzgâr ve melek orduları göndermiş ve kâfirler gürûhu da böylece hezimete uğramıştı. O gün müslümanlar, takatsizlik, şiddetli korku ve aşırı soğuktan öyle bir durumda idiler ki Hak Teâlâ bu duruma: ***"Yürekler korkudan hançerelere dayanmıştı."*** (el-Ahzâb, 33/10) ifâdesiyle telmîh eder.

Asr-ı saâdette Rasûlullah (s.a.) ve mü'minlerin, yahûdîlerin düşmanlıklarından, münâfıkların gizli hile ve desîselerinden ve kendi kavimlerinin ezâ ve cefâlarından uğradıkları musîbetlere vâkıf olsan, bu konuda sana yeterli bir ibret olurdu. Özellikle içinde bulunduğumuz şu zamanda bu nevi sıkıntı ve musîbetlere göğüs germemiz

gerekmektedir. Öyle bir devirdeyiz ki, insanların dillerinden ve ezâlarından sâlim kalmak mümkün olamamaktadır. Hem biz biliyoruz ki, en çok sıkıntı ve belâya maruz kalanlar peygamberlerdir. Sonra velîler ve sonra da bunların hâline yakın olanlar. Nitekim **Sâib** der ki:

Değirmende elbette toz bulunur ey Sâib,
Kâinât olaylarından emniyyet mümkün mü?

"İnsanlar tek bir ümmetti" âyet-i kerîmesi hakkında *"et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye"*de denilmiştir ki: İnsanların birçoğunda mevcûd olan kötü hasletler, sonradan ortaya çıkmıştır. Zira bezm-i elestte bir tek ümmet idiler. Hepsi de fıtrat-ı İslâm üzere dünyaya geldiler. Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *"Her doğan İslâm fıtratı üzere dünyaya gelir. Daha sonra ebeveyni onu yahûdî, nasrânî ya da mecûsî yaparlar."*[142]

Efendimiz (s.a.)'in *"ya da müslüman yaparlar"* buyurmaması iki sebebtendir: Birincisi; küfür taklîd ile oluşur. Halbuki îmân fıtrîdir; taklîd ile gerçekleşmez. İkincisi ise buradaki ebeveynden murad insanın mayasındaki aslî iki unsur olan yıldızlarla anâsır-ı erbeadır ki onlar da toprak, su, hava ve ateştir. Her iki takdîre göre de mânâ şudur ki: Çocuk, ana-babanın kötü terbiyesi sonucu hak yoldan sapar. Tevhid ve mârifet yolu olan sırat-ı müstakîmden uzaklaşır. Peygamber de olsa, mutlaka hak yola erdirici bir hâdiye ihtiyaç vardır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) hakkında Yüce Allah buyurmuştur ki: ***"Seni şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?"*** (ed-Duhâ, 93/7)

Her kimsenin saîd ya da şakî olduğu yazılmıştır. Rasûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem- Efendimiz buyurmuşlardır ki: *"Hiç bir kimse yoktur ki, onun kitabına ehl-i cennetten, ya da cehennemden olduğu yazılmış olmasın. Kişinin saîd, ya da şakî olduğu yazılmıştır."* Bunun üzerine sahâbe-i kirâm (r.a.): "O halde ey Allah'ın Rasûlü! Mâdem ki her şey yazılı, amel etmeyi bırakıp işi kadere havâle etsek olmaz mı?" diye sorunca Efendimiz (s.a.): *"Amel işleyiniz. Zira herkes ne için yaratılmışsa o, ona kolaylaştırılır. Şakâvet ehline şakîlerin amelleri kolaylaştırılırken, saâdet ehline de saîdlerin ameli kolaylaştırılır."*[143] buyurmuşlardır.

Sülûk yolunda terk-i dünyâ, fakirlik, tecrîd gibi sıkıntılara göğüs germek gerektir ki, cemâl cennetine ve karar yurduna girmek mümkün olsun. Büyükler hicâb müddetinin uzamasından ve visâl yolunda çokça çalışıp çabalamaktan, mücâhededen bıkıp sıkılmazlar. Müşâhede-i cemâl ve zevk-i visâl için sabırları kalmayınca nusret-i ilâhîyi taleb ederler. Nefislerinin kötü alışkanlıklarını ortadan kaldırması için tecellî-i Rahmân'ı isterler. Bununla beraber Mevlâ'nın emir ve yasaklarına sabırla riâyet edip, murad-ı ilâhî'ye boyun eğerler. Bütün bunların sonunda nusret-i ilâhî gelir de hicâb kalkar ve envâr-ı cemâl zuhûr eder.

يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ

وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ
بِهٖ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

215. Sana *(Allah yolunda)* ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir.

Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz, ashâbını Allah yolunda tasaddukta bulunmaya teşvik edince onlardan oldukça yaşlı birisi olan **Amr b. Cemuh** (r.a.) ki -ashâbın ileri gelen zenginlerden biri idi- Efendimiz (s.a.)'e: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi malımızı nereye sarfedeceğiz" diye sorunca bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Malın hayır olarak isimlendirilmesinin sebebi, malın hakkının hayır yoluna sarfedilmek olması dolayısıyla, sanki o, hayrın tâ kendisi olmuş olmasındandır.

Şayet denirse ki; "cevap soruya uygun düşmüyor. Zira onlar neyi infâk edeceklerini soruyorlardı. Halbuki cevap nerelere infâk edileceğini beyân ediyor." Buna şöyle cevap veririz: *"Hayır olarak ne harcarsanız"* ifâdesi sorunun cevâbını içermektedir. Zira bu ifâdeden her türlü hayrın infâk edilebileceğini anlamaktayız. Hem kelâm, en mühim olan şey üzerine kurulmuştur, o da: Malın harcanma yerleridir. Zira infâkın olması, ancak yerini bulduğu zamandır.

Âyet-i kerîme'de infâk mahalli olarak "isteyenlere ve mükâteb kölelere" değinilmemesi, ya başka âyetlerde zikredilmesi sebebiyle onlarla iktifa edilmesinden, ya da, *"hayır olarak yaptığınız her şeyi Allah bilir"* ifâdesinin içinde mütâlaa edileceğindendir. Zira bu ifâde, her nereye yapılırsa yapılsın, her hayrı içine alan bir ifâdedir. Yâni hayır adına ne yaparsanız Allah Teâlâ onun künhünü bilip sevâbını tastamam verir, demektir.

Bu âyet-i kerîme ile hedeflenen nokta, ana-babaya iyilik etmeye, yakın akrabayı görüp gözetmeye ve ihtiyaç sahiblerinin ihtiyacını ibâdet zevkiyle görüvermeye teşviktir. Zekâtın farziyyeti ve sarf yerlerinin sekiz sınıf ile sınırlandırılması bu şekilde hayır yapmaya münâfî değildir.

Zekâtın sarf yerlerini beyân eden Tevbe sûresinin 60. âyetinin meâli şöyledir: ***"Sadakalar*** (zekâtlar) ***Allah'dan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, onlar üzerinde çalışan*** (zekât toplayan) ***memûrlara, kalbleri*** (İslâm'a) ***ısındırılacak olanlara, kölelik altında bulunanlara, borçlulara, Allah yoluna ve yolcuya mahsûstur*** (toplanan zekât, ancak bu sayılan yerlere verilir.) ***Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."***

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْۚ وَعَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ
خَيْرٌ لَكُمْۚ وَعَسٰى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ ۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ

لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

216. Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Kâfirlerle savaşma size farz kılındı. Cumhûr-ı ulemâ cihâdın cenâze namazı gibi farz-ı kifâye olduğu görüşündedir. Yâni müslümanlardan bir topluluğun bu farzı yerine getirmesi diğerlerini mes'ûliyetten kurtarır. Ancak hiç kimse bu farzı yerine getirmezse o zaman bütün müslümanlar günahkâr olur. Selâma icâbet de farz-ı kifâyedir. Evet, *"cihâd size farz kılındı, gerçi sizin hoşunuza gitmez ya."* Yâni size meşakkatli geldiğinden hoşlanmazsınız. Âyetteki *"kürh"* kelimesi masdar olup *"kerâhet"* mânâsınadır. *"Kıtal"* kelimesine sıfat olmuştur. Bunda belâğat açısından mübâlağa sanatı vardır. Burada sanki kıtâl, hakikatte hoşlanılmayacak şeyin ta kendisiymiş gibi bir anlam çıkmaktadır ki; onların ondan hiç hoşlanmadıklarına telmihtir. Aslında bu hoşlanmama savaştaki mal sarfı ve can meşakkati sebebiyle beşer tabîatının ondan kaçmasıdır. Yoksa onlar Allah'ın emrini kerih görüyor değillerdi. Tabîat-ı beşeriyyenin bir şeyden nefreti zemmi mûcib değildir. Bilakis tabîatın hoşlanmamasına rağmen emr-i ilâhiyyeye imtisâl etmek ubûdiyyetin tahakkukudur. Fakat îtikâden kerih görmek ise münâfıkların sıfatlarındandır.

Sizin bir şeyi kötü görmeniz, ya da bir şeyden hoşlanmamanız onun hoşlanılmayacak kötü bir şey olmasını gerektirmez ki. Zira bazen bir şeyden hoşlanmazsınız. Bunlar da genelde meşakkatli bulunan ve yapmakla mükellef tutulduğunuz şeylerdir -ki savaş da bunlardan biridir- halbuki hoşlanmadığınız o şey hakkınızda hayırlı olabilir. Meselâ cihâdda sizin için iki güzel şeyden birisi mutlaka vardır; ya zafer ve ganimet ya da cennet ve rütbe-i şehâdet.

Sevmediğiniz bir şey hayrınıza olabileceği gibi, bazen hoşlandığınız bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Nefsin hoşlandığı şeyler genelde nehyedilen şeylerdir ki cihâda gitmeyip oturmak da bu çeşit bir arzudur. Meselâ cihâda gitmeyip geri kalınırsa, Cenâb-ı Hakk'ın bahşedeceği mükâfatlardan mahrûm olunacağı gibi, ganimet ve düşmana gâlib gelme nimetleri de elden kaçmış olur. Ayrıca müslümanların yurtları düşman istilâsına uğramış olur. Şunu unutmamak gerekir; dînî ve dünyevî açıdan sizin için neyin hayırlı olduğunu ancak Allah bilir. Buna göre bir şeyin yapılmasını, ya da yapılmamasını emreder. Halbuki siz bilmezsiniz. Bilmediğiniz için de kâfirlerle cihâdı hoş görmezsiniz. Nitekim **Mevlânâ** *Mesnevî*'de der ki:

Tasavvuf nedir? Dedi ki: Ferah bulmaktır.
Gönüle hüzün çöktüğünde ferahlamaktır.
Herkes belâ ve korku zincirine vurulmuştur.
Evliyâ'nın dışında herkes bu yoldan gider

Yâni mukallid, zât-ı hazrete zoraki gider. Oysa velî severek gider.

Zünnûn-i Mısrî (k.s.) der ki: İnsanlar arasına fesâd altı şeyden girmiştir:
1- Âhıret ameline karşı niyyet zayıflığı,
2- Bedenlerin, şehvetler elinde rehin olması,
3- Ecelin her an gelebilme ihtimâline rağmen tûl-i emeli bırakmamaları,
4- Mahlûkların rızâsını Hâlık'ın rızâsına tercih etmeleri,
5- Hevâ ve heveslerine uyarak, nebîlerinin sünnetini terkedip arkalarına atmaları,
6- Selefin zelle kabilinden olan hatâlarını hüccet edinip onların asıl örnek alınacak menâkıbını bırakmaları, ahlâklarını örnek almamaları.

Hevâ, şehvet ve bid'atın yok olması, kitap ve sünnetle amel sevgisinin kalblerde iyice yerleşmesi için, akıllı insanın nefis ve tabiata karşı mücâhede etmesi gerekir.

İbrâhîm Havvâs demiştir ki: "Ben bir defasında Lükkâm dağında bulunuyordum. Orada bir nar gördüm, canım istedi, yaklaştım, bir tâne aldım, yardım, baktım ki ekşi, bıraktım yoluma devam ettim. Derken bir tarafa atılmış bir adam gördüm ki, yüzüne sinekler konmuş, *"es-Selâmu aleyküm"* diye selâm verdim, Selâmımı, "sana da selâm ey İbrâhîm!" diyerek aldı. "Beni nereden tanıdın?" dedim. "Allah'ı tanıyana hiçbir şey gizli kalmaz" dedi. Bunun üzerine ona dedim ki: "Görüyorum ki Allah ile berabersin, Allah'a duâ etsen de, seni bu sineklerin ezâsından korusa ya." Buna karşılık o da dedi ki: "Görüyorum ki, sen de Allah ile berabersin, duâ etsen de seni bu nar arzusundan korusaya. Zira insan, yüreğini nar sevgisinin sokmasının elemini âhırette duyar. Sineklerin sokma acısını ise yalnız dünyâda hisseder." Bunun üzerine onu bıraktım ve yoluma devam ettim.

Sa'dî der ki:
Şehvetin kulu olan nefse itâat eyleme,
Zira o nefsin her an kıblesi ve arzusu başka yönedir.
Nefs-i emmâre insanı hor ve hakir kılar.
Eğer akıllıysan nefsine izzet verme.

et-Te'vîlâtü'l-Kâşâniyye'de bu âyet-i kerîmenin tefsirinde denilmiştir ki. "Size şeytan ve nefisle savaşmak farz kılındı, hoşunuza gitmese de. Gerçek cihâd mecâzî varlığın ortadan kalkmasıdır. Zira kul ile Rabbi arasında perde odur. Nitekim benliğin öyle bir günahtır ki, hiçbir günah onunla mukayese edilemez," denilmiştir. **İbn Mansûr** da bir beytinde der ki:
Aramızdaki senlik ve benlik bana darlık veriyor,
Cûd ve kereminle aramızdan bunu kaldırıver.

Nefsinizin hevâsı ve dünyâ muhabbeti sebebiyle hicâb içinde olduğunuz için birçok hayır ve ulvî, rûhânî lezzetlerin bulunduğu *"bazı şeyleri, hayrınıza olmasına rağmen kötü görmüş olabilirsiniz."* Halbuki ondaki hayrı bilseydiniz, ebedî ve sermedî

lezzetler ve hayırlar uğruna, gelip geçici sıkıntıları küçük ve önemsiz addederdiniz. Yine öyle şeyler olur ki, cismânî ve nefsânî lezzetlerden *"bir şey hoşunuza gider, fakat o şey sizin için bir şer olabilir."* Basit lezzetler uğruna rûhânî lezzetlerden mahrûm kalmış olabilirsiniz.

Hulâsa neyin hayır, neyin şer olduğunu *"Allah bilir"*. Şurası unutulmaması gerekir ki kalbin rahat ve huzûru, nefsin hoşlanmadığı şeylere konulmuştur. Fakat *"siz bilmezsiniz"*. Kalbin hayatı, nefsin ölümünde, yine kalbin ölümü de nefsin diriliğindedir. Nitekim **İbn Mansûr** bir diğer beytinde şöyle der:

Ey dostlar! Öldürün beni öldürün.
Zira ölümümde hayat içinde hayat vardır.

Mesnevî'de de şöyle gelmiştir:

Hançer ve kılıç benim fesleğen çiçeğimdir,
Benim ölümüm de nergistan bahçesine girmemdir.

---

[139]. *Buhârî,* Îmân, 21; Hayz, 6; *Müslim,* 132; *Tirmizî,* Îmân, 6; *Nesâî,* Îdeyn, 19; *İbn Mâce,* Fiten, 19; *Dârimî,* Vudu', 104; *Muvatta,* Küsûf, 2; *Müsned,* I, 307; II, 67

[140]. *Müslim,* Cennet, 1; *Ebû Dâvud,* Sünnet, 22; *Tirmizî,* Cennet, 21; *Nesâî,* Eymân, 3; *Dârimî,* Rikak, 117, *Müsned,* II, 260, 333; III, 153, 254

[141]. *Buhârî,* Menâkıb, 25; Menâkibü'l-Ensâr, 29; İkrâh, 1; *Ebû Dâvud,* Cihâd, 97; *Müsned,* V, 109, 110, VI, 395

[142]. *Buhârî,* Cenâiz, 80, 93; *Müslim,* Kader, 22-25; *Ebû Dâvud,* Sünnet, 17; *Tirmizî,* Kader, 5; *Muvatta,* Cenâiz, 52; *Müsned,* II, 233, 253, III, 435, IV, 24

[143]. *Buhârî,* Tefsîr (92), 6; *Müslim,* Kader, 6; *Müsned,* I, 129

HARAM AYLARI

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدٌّ عَنْ
سَبِيلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهِ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ
اللّٰهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ
عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا ۗ وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ
وَهُوَ كَافِرٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ
هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ۙ اُو۬لٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ۗ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

217. Sana haram ayı, yâni onda savaşmayı soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir günahtır. *(İnsanları)* Allah yolundan çevirmek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyâretine mâni olmak ve halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük günahtır. Fitne de adam öldürmekten daha büyük bir günahtır. Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dîninizden döndürünceye kadar size karşı savaşa devam ederler. Sizden kim, dîninden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyâda da âhırette de boşa gider. Onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar.

218. İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihâd edenler var ya, işte bunlar, Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah, gafûr ve rahîmdir.

Rivâyet edilmiştir ki Rasûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz, Bedir gazasından iki ay evvel, Medîne'ye hicretinden on yedi ay sonra Cumade'l-âhıre ayında halasının oğlu Abdullah b. Cahş'ı muhacirlerden Sa'd b. Ebî Vakkas ez-Zührî, Ukkâşe b. Mıhsan el-Esedî, Utbe b. Gazvan es-Sülemî, Ebû Huzeyfe b. Rebîa, Süheyl b. Beyza, Âmir b. Rebîa, Vâkıd b. Abdillah ve Hâlid b. Bükey (r.a.) den oluşan sekiz zât ile beraber seriyye olarak göndermiş ve kumandan olan Abdullah b. Cahş'a bir mektup vererek:

"Allah'ın adı üzere yola çık. İki gün yol gitmeden mektubu açıp bakma. İki gün sonra konaklayınca mektubu aç ve arkadaşlarının huzurunda oku. Sonra da emirlerimi yerine getir. Arkadaşlarından hiçbirini seninle beraber gelmeleri için zorlama" diye tâlimât vermişti. Abdullah iki gün yol gidince mektubu açıp baktı. Mektupta şunlar yazılı idi.

"Bismillahirrahmânirrahîm. Bu mektubumu açıp baktığında sana tâbi olanlarla

beraber Batn-ı Nahle denilen yere kadar yürü. Oraya varınca Kureyş kervanını gözetleyip haberlerini bize bildir.”

Bu emirnâmeyi okuduktan sonra “başüstüne” dedi ve arkadaşlarına dönerek: “Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz, benimle beraber gelme husûsunda sizi zorlamamı nehyetti. Binâenaleyh, hanginiz şehîd olmak ister ve şehâdete rağbet ederse gelsin, istemiyen dönsün” dedi ve hareket etti. Arkadaşları da beraber hareket ettiler, hiçbiri geri kalmadı. Hicaz’a doğru gittiler.

Bahrân denilen mahalle vardıklarında Sa’d b. Ebî Vakkas ile Utbe b. Gazvan’ın nöbetleşe bindikleri binekleri kayboldu. Aramak için ikisi kaldılar. Abdullah ile diğerleri gittiler. Mekke ile Tâif arasında bir yer olan Batn-ı Nahle’ye indiler. Derken oraya Kureyş’in kuru üzüm vesair yiyecek ve ticâret malları yüklü Tâif’ten gelmekte olan kervanı uğradı. İçlerinde Amr b. Hadramî, Hişam b. Muğîre’nin kölesi Hakem b. Keysân ve biraderi Nevfel b. Abdullah vardı. Bunlar Rasûl-i Ekrem (s.a.)’ in ashâbını orada görünce içlerine bir korku düştü. Bunun üzerine Abdullah b. Cahş dedi ki:

“Kafiledekiler sizden korktu. En iyisi aranızdan birinin saçını kazıyın da onlara yaklaşsın.” Bunun üzerine Ukkâşe’nin başını kazıdılar. Ukkâşe b. Mıhsan onlara yanaşıp umreci bir topluluk olduklarını, kendilerine herhangi bir kötülük yapılmayacağını söyledi. Böylelikle onlar da rahatlayıp kendilerini emniyette hissettiler. O günü Abdullah ve arkadaşları Cumade’l-âhıre’nin son günü olarak biliyorlardı. Oysa Recep ayının birinci günüydü. Aralarında istişâre edip dediler ki: Bu gece onları bırakırsanız Harem’e girerler, siz de onlara bir daha erişemezsiniz. Bunun üzerine ittifâkla onlara taarruzda bulunmaya karar verdiler.

Vâkıd b. Abdullah es-Sehmî bir ok atıp **Amr b. Hadramî**’yi öldürdü. Müşriklerden öldürülen ilk kimse budur. Hicretten sonra öldürülen ilk kişi de budur. **Osman b. Abdullah** ile **Hakem b. Keysân** da esir alındılar. İslâm’da müslümanların aldığı ilk esirler bunlardır. Nevfel kendi atıyla kaçıp kurtulmayı başardı. Peşinden koşanlar onu yakalayamadı.

Abdullah b. Cahş ve arkadaşları iki esir ve kervanı doğruca Rasûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz’e getirdiler. Bu olay üzerine Kureyş şöyle demeye başladı: “Muhammed haram aylardan birini ihlâl etti. Halbuki korkan kimse o aylarda emin olur. Ve insanlar geçimlerini o aylarda emniyetle temin eder, ticâret için değişik beldelere rahatça gidebilirlerdi. Böyle bir ayda Muhammed kan döktü, esirler ve ganimetler aldı.”

Bunu dillerine dolayarak, Mekke’de bulunan müslümanlara şöyle diyorlardı: “Ey atalarının dînini terkeden Sâbiîler topluluğu! Siz haram bir ayı helâl sayıp, onda savaş mı yaparsınız?”

Bu durum Rasûl-i Ekrem (s.a.)’e duyuruldu. Efendimiz de Abdullah b. Cahş ve arkadaşlarına: *“Ben size haram ayda savaşmanızı emretmemiştim”* diyerek yaptıklarının hatâlı ve yapmamaları gereken bir şey olduğunu ifâde etti. Esirleri ve kervandaki malları taksim etmeyip olduğu gibi bıraktı. Ganimetten bir şey almadı. Allah’dan bu konuda bir izin bekliyordu. Abdullah b. Cahş ve arkadaşları helâk

olacaklarından korktular. Başlarını önlerine eğerek Efendimiz'e dediler ki:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Amr b. Hadramî'yi öldürdüğümüz günün akşamında hilâle baktık. Fakat Recep ayı girdi mi girmedi mi, bilemedik. İnsanlar bu konuda ileri geri konuşmaya başladılar. Çoğumuzda aynı tereddüd vardı."

İşte bu olaydan sonra bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Bu âyetin nüzûlünden sonra Nebiyy-i Ekrem (s.a.) ganimetin beşte birini aldı. İslâm'da alınan ilk beşte bir (humus) budur. Geri kalan ganimet mallarını, seriyyeye katılanlar arasında taksim etti. Mekkeliler esirlerinin kurtarılması için fidye göndermiş iseler de Peygamberimiz Sa'd ve Utbe gelmeden onları bırakmayacağını, sağ gelmezlerse bunları onların yerine öldüreceğini bildirdi. Sa'd ve Utbe gelince o iki esiri de salıverdi. Esirlerden Hakem b. Keysân müslüman olup Hz. Peygamber'in yanında kaldı. Bi'r-i Maûne'de şehîd edildi. Diğer esir Osman b. Abdullah ise Mekke'ye dönüp küfür üzre öldü. Nevfel b. Abdullah da Hendek savaşında hendeği geçmek isterken atıyla beraber hendeğe yuvarlanıp cehennemi boyladı. Müşrikler cesedini para karşılığında almak istediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.): *"Alın götürün, habîsin hem kendisi, hem de diyeti pistir, diyet istemeyiz,"* buyurdular.

Âyet-i Kerîme'de *"sana soruyorlar"* derken kimin sorduğu mübhem bırakılıyor. Bu sebeple buradaki soranlardan murad, ya müslümanlardır ki, mâlûmât sâhibi olmak için soruyorlardır, ya da kâfirlerdir ki inâdcılıklarından soruyorlardır. "Haram aydan; onda savaş yapmanın" hükmünden soruyorlar. Burada "haram ay"dan maksad, Receb ayıdır. O ayda savaş yapmak haram olduğu için böyle isimlendirilmiştir. Ey habibim! Cevap olarak ***"De ki: Onda savaş yapmak"*** Allah katında "***büyük bir*** (günah)***tır."*** Cumhûr-i müfessirîne göre bu âyet, ***"Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün"*** (et-Tevbe, 9/5) âyetiyle neshedilmiştir.

Evet, haram ayda savaş yapmak büyük suçtur. Fakat şunu da iyi bilmek gerekir ki: Kulu Allah'a eriştiren İslâm'dan alıkoymak, Allah'ı inkâr etmek ve müslümanları Kâbe'yi ziyâretten, Mekke'ye girmekten men'etmek ve Mescid-i Haram'ın ehli olan peygamber ve mü'minleri oradan sürüp çıkarmak, Allah katında günah ve cezâyı hak etme bakımından, müslümanların Amr b. Hadramî'yi haram ayda öldürmelerinden daha ağır bir suçtur. Çünkü kıtâlin helâl olduğu zaman vardır. Fakat küfür hiçbir zaman helâl değildir. Hem müslümanlar o günün Recep ayının birinci günü olduğunu bilerek o işi yapmadılar. Zann ile amel ederek öyle bir işe giriştiler. Halbuki küfür ve inkârın te'vîle gelir tarafı yoktur.

Yüce Allah'ın müslümanları Mekke'de olmamalarına rağmen Mescid-i Haram'ın ehli diye adlandırması, onların Mescid-i Haram'ın hakkına gereği gibi riâyet ettiklerine, eninde sonunda oranın gerçek ehli olacaklarına işâret olduğu gibi, kâfirlerin Mekke'de bulunmalarına rağmen bu adla anılmamaları da, orada geçici olduklarına ve oranın hakkına gereği gibi riâyetlerinin olmadığına telmihdir.

Hulâsa *"Fitne çıkarmak (adam) öldürmekten daha büyük bir günahtır."* Yâni müşriklerin irtikâb ettikleri; müslümanları vatanlarından sürüp çıkarmak, Allah'a şirk

koşmak ve insanları Allah yolu olan İslâm'dan alıkoymaya çalışmak gibi suçlar, Allah katında haram ayda **Amr b. Hadramî**'nin öldürülmesinden daha büyük bir suçtur.

Bu âyet nâzil olunca Abdullah b. Uneys, Mekke'de bulunan mü'minlere bir mektup yazarak "şayet müşrikler, haram ayda kıtal yapmakla sizi ayıplarsa siz de onları Allah'ı inkâr etmeleri, Rasûlü'nü Mekke'den çıkarmaları ve müslümanların Beyt-i şerîf'i ziyâret etmelerine engel olmalarıyla ayıplayın" diye haber göndermiştir.

Mü'minlere kâfirlerin din konusunda fitnelerinde ısrarlı olacaklarını ve düşmanlıklarının devam edeceğini ve hatta onlarla savaşmaktan geri durmayacaklarını beyân etmek üzere buyuruluyor ki: *"Onlar yapabilseler sizi dîninizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler."* Kendi bâtıl dinlerine sizi çevirmek için bir an geri durmazlar.

Âyet-i kerîmedeki: *"güç yetirebilseler"* ibâresiyle mü'minlerin îmândaki salâbetine ve sebatlarının sağlamlığına işâret edilmektedir ki "bunu nereden yapacaklar" gibi bir mânâya telmîh ederek, müslümanların gönülleri ferahlatılmaktadır. Bu şuna benzer: Bir adamın kendine güveni tamsa, rakibine "beni yenersen hiç acıma, ayağının altında ez" der ki, bu rakibinin kendisini asla yenemiyeceğini ifâde eder. Evet öyle bir şey düşünülemez ama: *"Sizden kim dîninden döner"* yâni onların saptırmalarına kanar da İslâm'dan küfre avdet etmeye kalkar *"ve kâfir olarak ölürse işte onların bütün yaptıkları, dünyâda da âhırette de boşa çıkmıştır."*

Âyet-i Kerîme'deki *"ve kâfir olarak ölürse"* ifâdesinde irtidâddan sonra da İslâm'a dönmeye teşvik vardır. Ve bu dönüş ölüm ânına kadar mümkündür. Fakat ölünceye kadar irtidâdında ısrar edenlerin müslüman iken işledikleri amelleri bile boşa çıkar. Dünyâda irtidâdı sebebiyle öldürülür. Müslümanların yardım ve dostluğunu kaybettiği gibi, güzel bir adla anılma nimetinden de mahrûm kalır. Nikâhı bâtıl olur. Müslüman olan yakınlarına da mirasçı olamaz. Âhırette de büyük bir hüsranla karşılaşır. Hak Teâlâ'nın vereceği sevâblardan ve nimetlerden mahrûm kalır. Zira dünyâda iken, ibâdetleri sahîh; yâni geçerli olmadığından, mükâfâtı da hak edemez.

Amelin bâtıl olması demek amelin bizzat ortadan kalkıp yok olması demek, değildir. Çünkü ameller, sonradan ortaya çıkmaları sebebiyle ârazdırlar. Var olmaları nasıl mümkün ise yok olup gitmeleri de aynı şekilde mümkündür. Mâdûm; yok olan bir şeyin yok olması ise muhaldir. Dolayısıyla yukarıda zikredilen konuda amellerin yok olması demek, irtidâd hâdisesinin önceki îmân ve îmânın semeresi olan amellerin sevâbını gidermesi demektir.

Âyet-i kerîmenin zâhirinden anlaşılan dünyâda ve ukbâda amellerin geçersiz sayılması, kişinin -Allah korusun- irtidâd üzre ölmesine bağlıdır. Ebedî olarak cehennemde kalması, küfr üzerine vefât etmesi durumundadır. Şayet irtidâdından sonra yeniden İslâm'a dönerse o zaman yukarıdaki ahkâm hakkında geçerli değildir.

Bu sebeple **İmam Şâfiî** "mürted küfr üzere ölmedikçe amelleri boşa çıkmaz" hükmüne bu âyetle delîl getirmiştir. **Ebû Hanife** ise: ***"Eğer onlar Allah'a ortak koşmuş olsalardı, yaptıkları güzel şeyler hiç olur, giderdi."*** (el-En'âm, 6/88) âyeti

ve: ***“Kim îmânı inkâr ederse, onun ameli boşa çıkmıştır”*** (el-Mâide, 5/5) âyeti ile istidlâl ederek, irtidâdın ameli boşa çıkardığını ve sâhibi yeniden müslüman olsa bile önceki amellerinin bir hiçden ibâret olduğunu söylemiştir.

Bu konu üzerine iki mesele ortaya çıkmıştır.

1- Kelamcı bir gurup der ki: İman ve küfrün sahîh olmasının şartı ancak vefatla tahakkuk eder. Îmânın îmân olması, sâhibinin mü'min olarak ölmesine bağlı olduğu gibi, küfrün de küfür olması sâhibinin küfür üzerine ölmesine bağlıdır.

2- Müslüman bir kimse namazını kılsa sonra da -Allah korusun- irtidâd etse ve sonra vakit çıkmadan İslâm'a yeniden dönse **İmam Şâfiî'ye** göre namazını iâde etmesi gerekmezken **İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye** göre iâde etmesi gerekir. Hacda da durum aynıdır.

Evet, irtidâd edenin durumu bununla da kalmaz aynı zamanda *“onlar, cehennem yârânı olmuşlardır. Ondan ayrılamazlar. Orada onlar ebediyyen kalacaklardır.”* Hiç îmândan nasibi olmamış kâfirlerle aynı mesâbededirler.

Mü'mine gerekir ki, sâlih amel işlesin ve bu amelini boşa götürecek husûslardan da korunsun. İrtidâdın yegâne sebebi yakînin olmamasıdır. Değilse gerçek tevhide ulaşmış bir muvahhidin çevresine ne şeytan, ne de şirk yaklaşabilir. Zira o her türlü berzahlardan ve kayıtlardan kurtulup Mâbûd-ı hakîkî olan Rabbu'l-âlemîne vâsıl olmuş yalnız rızâ-yı Bârî için yapılan sâlih amellere kavuşmuştur. Zaten Allah'ın rızâsı kastedilmeden yapılan her amel fâsiddir, sâhibine hiçbir fâidesi dokunacak değildir.

Hâfız Şirâzî der ki:

Yarın kıyâmette işin hakikati ortaya çıkacak,
Sûretâ ibâdet yapan sâlikler mahcûb olacak.

Hasenelerin; yâni sâlih amellerin en üstünü tevhîddir. Zira o, her şeyin temeli ve esâsı olduğundan mîzanda tartılamaz. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“İşlediğin bütün ameller, kıyâmet günü mîzanda tartılacak. Ancak kelime-i tevhîd müstesnâ, o mîzanda tartılamaz. Zira kelime-i tevhidi, sıdk ile söyleyenin mîzanının bir kefesine kelime-i tevhîd, diğerine de yedi kat gökler ve yer içindekiler beraberce konsa, kelime-i tevhid bunlardan daha ağır basar.”*

Bütün sâlih ameller, îmân nûrunu artırır. O halde tâat, hasenât ve ilâhî mârifetlere vâsıl olmaya devam et. Zira Allah'ı bilmek amellerin en faziletlisidir.

Efendimiz (s.a.)'e: “Amellerin efdali hangisidir yâ Rasûlallah?” diye sorulduğunda cevâben: *“Allah'ı bilmek,”* buyurmuştur.

“Biz amelden soruyoruz, siz ilimden cevap veriyorsunuz” denilince Efendimiz (s.a.): *“İlimle az amel fayda verir, fakat cehâletle çok amel fayda vermez,”* buyurmuştur.

Bu ancak, içi tevhîd cilâsı ile temizleyerek çeşitli zikirlerle gerçekleşir. Bunu ancak âlimler düşünüp anlayabilirler. **Mesnevî**'de şöyle bir beyit vardır:

Hakk’ı zikret; cin ve şeytanın sesine kulak verme!
Akbaba mesâbesindeki dünyaya gözünü kapa!

Şeyh Hasan Muhammed b. Serrâc, Cüneyd Bağdâdî (k.s.)’un şöyle dediğini nakleder: Rüyamda İblisi sanki çırılçıplak bir hâlde gördüm. “İnsanlardan utanmaz mısın?” dedim. Cevâben dedi ki: “Eğer bunlar insan olsaydı, çocukların topla oynadığı gibi bunlarla oynamazdım.” O halde “insanlar kimdir?” dedim. Şeytan cevâben dedi ki: “Onlar, Şûnîzî câmiindeki bir topluluktur ki, bedenimi zayıflatıp, kalbimi yaktılar. Her ne zaman onları sapıtmaya kalkışsam, derhal Allah’ı zikrederler, nerde ise zikirlerinin nûruyla yanacak hale geldim.” Derken uyandım ve bir gece adı geçen mescide gittim. Mescide girdiğimde oturmuş, başları örtülerle kapalı üç kişi gördüm. Beni farkettiklerinde, bir tanesi başını açtı ve dedi ki: “Ya Eba’l-Kâsım! Sana herhangi bir şey söylendiğinde, kabûl eder, dinlersin. Bunların Allah yolundaki gayretlerine bak, Allah’dan başka gönüllerinde hiçbir şey yok. İşte bunlar hakiki müslümanlardır.”

Şeyhim **Atpazârî Osman Efendi**, Peygamber (s.a.)’in: *“İslâmiyet garib olarak başladı, garib olarak nihayete erecektir.”*[144] hadis-i şerîfi hakkında bana dedi ki: Hadis-i şerîf’te söz edilen İslâm, hakîkî İslâm’dır. Bu İslâm’ın sâhibi olan müslüman ebediyyen mürted olmaz. Garib oluşu ise, kendisi ile dostluk kurup, anlaşacak bir kimsenin bulunmayışıdır. *Mesnevî*’de anlatılır:

Bâyezid Bistâmî zamanında bir mecûsî vardı.
Bir bahtiyar müslüman ona dedi ki:
Sen müslüman olsan ne olur sanki?
Bu sâyede yüz necât ve sevinç bulursun
Mecûsî dedi ki: Eğer gerçek müslüman varsa
O, âlemin şeyhi Bayezid Bistâmî’dir.
Ben gizlice mü’min olayım, îmân getireyim.
Gerçi mührümün ağzı kapalıdır, îmân istidâdım yoktur.
Gerçi benim îmânım da sizin îmânınız gibidir.
Benim sizin îmânınız gibi bir îmâna meyil ve arzum yoktur.
Îmân tarafına yüzlerce meyil ve muhabbeti olan kimse,
Sizi, sizin hâl ve ahvâlinizi görünce îmândan uzaklaşır.
Çünkü sadece bir isim vardır ortada, mânâ yoktur.
Farsça’daki beyâbân Arapça’daki mefâze hep sahrâdır.

Mânâ değişmedikten sonra isim değişmiş neye yarar?

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِۙ
أُولٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

218. İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihâd edenler var ya, işte bunlar, Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah, gafûr ve rahîmdir.

Bu âyet-i kerîme yukarıda anlatılan **Abdullah b. Cahş** komutasındaki seriyyeye katılanlar hakkında nâzil olmuştur. Bir evvelki âyette haram ayda savaşmadan dolayı gönüllerine gelen gam ve kederin ferâha tebdîl edilmesinden sonra yaptıklarından sevâb ümid etmeye başladılar ve Efendimiz'e: "Yâ Rasûlallah! Yaptıklarımızdan dolayı bir cezâ terettüb etmiyeceğine göre bize ecir var mı? Biz bu seferimizin bir gazve ve tâat olduğunu umuyoruz," dediler. Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerîme nâzil oldu.

Âyette bahsedilen sıfatların hepsi onlarda vardı. Mü'mindiler, muhâcirdiler ve seriyyeye katıldıkları için de mücâhid idiler. Onlar hakkında; *"Onlar ki inandılar"*, buyurularak îmânlarında sebatkâr olup mürted olmadıkları beyân edilmiştir. Evlerinden, yurtlarından ve ehl ü iyâllerinden Allah için ayrıldıkları da *"hicret ettiler"*, şeklinde ifâde edilmiştir. Müşriklerle harbettiklerine ise *"cihâd ettiler"*, buyurularak işâret edilmiştir. Cihâd, ya da mücâhede, bir şey uğruna var gücünü sarfetmek demektir. Mutlak savaş övülmüş değildir. Önemli olan ne uğruna savaşıldığıdır. Onun için, *"Allah yolunda"*, kaydı getirilmiştir ki, Allah'ın kelimesi en yüce olması için savaşılması gereğine işarettir.

İşte bu kurtuluşun temel esasları diyebileceğimiz îmân, hicret ve cihâd vasfını hâiz olanlar var ya, işte onlar, Allah'ın rahmetini umarlar. Sevâba nail olacak onlardır. Onların amelleri mürtedlerin ameli gibi boşa gitmez. Âyet-i kerîmede kurtuluş anlamında olan ***"fevz"*** kelimesinin kullanılmayıp ta ümid ifâde eden ***"recâ"*** kelimesinin kullanılmasında şu nükteye işâret vardır: Onlar, amelin mutlaka ecri gerektirici olmadığını ve ecrin fazl-ı ilâhî olduğunu bilenlerden idiler. Yoksa kurtuluşlarından şüphe içinde oldukları için böyle bir ifâdeye yer verilmiş değildir.

"Allah çok mağfiret edici ve şefkati bol olandır." Kullarının haddi aşan hatâlarını affedici, ecir ve sevâbı cömertçe bahşedendir. **Katâde** der ki: "İşte bunlar, bu ümmetin hayırlı ve seçkinleridir. Allah onları ümid ehli kılmıştır. Siz de duymuşsunuzdur: Ümid eden ister, korkan ise kaçar."

Anlatıldığına göre, **Ebû Ömer el-Bîkendî** bir gün bir sokağa girdi. Gördü ki kalabalık bir grup insan, bir delikanlıyı uygunsuz işleri yüzünden mahalleden çıkarıp atmak istiyor. Delikanlının annesi de bir kenarda ağlıyor. Ebû Ömer kadına acıyıp delikanlı için oradaki kalabalıktan müsâade istedi ve: "Bu defalık onu benim hatırım için affedip, bağışlasanız. Şayet bir daha aynı şeyi yapacak olursa, artık iş size kalmıştır. İstediğinizi yapabilirsiniz" dedi. Ebû Ömer'in hatırı için onu bağışladılar. Ebû Ömer de geçti gitti. Birkaç gün sonra yine o sokaktan geçiyordu ki, delikanlının bulunduğu evin kapı arkasından ihtiyar bir kadının ağladığını işitti. Kendi kendine: "Herhalde delikanlı yine uygunsuz iş işledi ve mahalleden sürüldü" diye mırıldandı. Sonra kapıyı çaldı ve kadına genci sordu. Kadın: "Öldü" diye cevap verdi. Gencin

durumunun nasıl olduğunu sordu. Kadın şöyle cevap verdi: Ölümü yaklaşınca dedi ki: "Ölümümü komşularımıza söyleme. Çünkü ben onlara gerçekten eziyet ettim. Hem onlar da hakkımda uygunsuz lâflar edecekler, cenâzeme gelmeyecekler. Bu sebeple onlara ölüm haberimi ulaştırma. Şu üzerinde besmele yazılı olan yüzüğümü al da defnedeceğin zaman onu da benimle beraber gömersin. Defin işim bitince Rabbime benim için duâ et!"

Ben onun vasiyyetini yerine getirip kabrinin başından ayrılırken şöyle söylediğini işittim: "Anneciğim, gidebilirsin artık. Çünkü ben, Kerîm olan Rabbime ulaştım."

Şâir ne güzel söylemiş:

Cenâb-ı Hak kuluna bir bahâne ile pek çok ihsan eder
Fakat adliyle muâmele edince verdiği seni kurtarmaz.

Haccâc-ı Zâlim'in vefatı yaklaşınca şöyle demeye başlamış: "Allah'ım beni bağışla. İnsanlar beni bağışlamayacağını zannediyorlar. Onlar öyle zannetse de sen beni mağfiret et." Haccâc, Hicrî 95 yılında kendi kurduğu şehir olan Vâsıt'ta vefât etti. Ölüm gününe "Irak'ın düğün günü" adı verilmişti. Öldüğünü kimse bilmiyordu. Bir câriye sarayın yüksekçe bir yerine çıkıp ağlıyor ve şöyle diyordu: "Ah, yemek yediren, üzüntü ve kederleri dağıtan kişi öldü." Daha sonra defnedildi.

Şamlılardan biri kabri başında durup dedi ki: "Allah'ım! Haccâc'ın şefâatinden bizi mahrûm etme." Iraklı biri de "Haccâc cehennemlik değilse hanımım boş olsun" diye yemin etmişti. Bu adam sonra gidip **Tâvus**'tan bu yaptığının fetvâsının ne olduğunu sordu. O da: "Allah dilediğini bağışlar. Zannım odur ki; hanımın boş olmuştur," dedi. Aynı adam **Hasan Basrî**'den de durumu sorup fetvâ istedi. O da: "Hanımına git ve onunla beraber ol. Haccâc'ın ateşte olmasının size bir zararı olmadığı gibi, sizin haramda olmanız da ona zarar vermez", dedi.

Bu anlatılanlardan anladım ki, Allah bol bol bağışlayan ve pek çok merhamet edendir. Deniz köpüğü kadar günahla gelse de kulunu afvedip bağışlayabilir. Kula gereken, ümid üzere olmak; Allah'dan ümid kesmemektir.

Râğıb el-İsfehânî der ki: İman, hicret ve cihâd üç mertebedir ki ***"Ey îmân edenler, Allah'dan korkun, O'na*** (yaklaşmaya) ***yol arayın ve O'nun yolunda savaşın!"*** (el-Mâide, 5/35) âyet-i kerîmesinde kasdedilen de budur.

Hicret îmândan sonra mümkün olabildiği gibi, hevâ ve hevesle mücâhede etmek de, ancak şehevâtı terketmekle mümkündür. Mücâhedeyi gereği gibi yapıp başaran da, rahmet-i Rahmân'ı umabilir.

Hicret iki kısımdır:

Birincisi **sûrî hicret** ki, zâhirde bir beldeyi terkedip diğer bir beldeye göç etmektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.)'in asr-ı saâdetlerinde hicret, Mekke'nin fethinden sonra bitmiştir.

Hadis-i şerifte: *“Fetihten sonra hicret yoktur”*[145] buyurulmuştur.

İkincisi **mânevî hicret** ki, insanın içinde tahakkuk eder. Bu da nefs yurdundan kurtulup, kalb Kâbe’sini fethederek oradan şirk ve dalâlet putlarını temizlemek için Allah’a yönelmektir ki, hükmü kıyâmete kadar bâkî olup her mü’mine farz-ı ayındır.

Aynı şekilde Allah yolunda cihâd da iki kısma ayrılır. **Küçük cihâd:** Küffâr ile yapılan mücâhede ve muhârebedir. **Büyük cihâd:** Nefisle cihâd etmektir ki bâtını ıslâh demektir. Muhârebe zâhiri ıslâhtır. Bâtın ıslâhı ise zâhiri ıslâhtan daha zor ve uzundur. Küçük cihâdın gâyesi cennet ve rahmete nâil olmak, büyük cihâdın gâyesi ise Hak Teâlâ’yı ve cemâl-i ilâhîyi müşâhedeye vâsıl olmaktır. Küçük cihâdın gâyesi şehâdet, büyük cihâdın gâyesi sıddîkıyetdir. Sıddîkların derecesi ise, şehîdlerin derecesinden üstündür. Nitekim âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak: ***“Kim Allah’a ve Rasûle itâat ederse işte onlar Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştır”*** (en-Nisâ, 4/69) buyurarak sıddîkları şehîdlerden önce zikretmiştir.

Kişi büyük cihâd dediğimiz ve kibrît-i ahmer’den daha değerli olan nefisle mücâdelede başarıya ulaşır ve onu ıslâh ederse kullara şefkat ve merhameti artar. Ondan kimse zarar görmez. Bu kimse birine zarar vermeyi gönlünden bile geçirmez.

Hikâye olunur ki bir sâlik, büyüklerden birine senelerce hizmet ettikten sonra: “Efendim, bana İsm-i âzam’ı öğretmenizi istiyorum” der. O büyük zât: “Buna ehliyetiniz var mıdır?” dedikte: “Evet”, diye cevâb verir. Şeyh: “Öyle ise şehrin kapısına git, orada olup bitenleri gel bana anlat”, der.

Sâlik çıkar, şehrin kapısına gidip oturur. Görür ki bir ihtiyar, hayvanla bir yük odun getiriyorken bir asker onu döver ve odunlarını zulmen gasbeder. Sâlik biraz daha bekledikten sonra daha fazla sabredemeyip kalkar ve gidip hadiseyi şeyhine anlatır. Şeyh dinledikten sonra sorar:

“Eğer İsm-i âzam’ı bilse idin orada ne yapardın?“ Sâlik cevab verir: “Askerin helâkına duâ ederdim?” Şeyh: “Fakat bilesin ki bana İsm-i âzam’ı öğreten o ihtiyar oduncudur”.

Bir mü’minde bu oduncuda olduğu gibi sabır, rahmet ve halka şefkat sıfatları kemâliyle tahakkuk etmeksizin İsm-i âzam’ı bilmeğe lâyık olmaz, bu sebeple cihâd-ı ekbere ihtimam ederek nefsi ıslah eylemek ve Hakk’a teslimiyetle kâmil bir kul olmak lazımdır.

Sa’dî Şirâzî der ki:

Kadir oldukça yaratıkların gönlünü yaralama.
Eğer incitecek olursan kendi temelini sökersin.

Az konuşmak, nefsi ıslâhta en çok fâidesi dokunan bir haslettir. Kalb tasfiyesi ve tabîatın ıslâhında ise, helâl lokmanın ehemmiyeti pek büyüktür. Nitekim **Mevlânâ**, *Mesnevî*'sinde der ki:

Can çocuğunu şeytan sütünden uzak tut.
Ondan sonra onu melek ile ortak ve arkadaş yap.
Ta ki karanlıkta hüzünlü ve bulanık kalmayasın.
Bilesin ki şeytan kızkardeşin gibi sana yaklaşır.
İnsanın nûr ve kemâlini artıran lokma,
Şüphesiz helâlden kazanılmış olmalıdır.
Bizim yakacağımız yağ, çerağımızı söndürüyorsa
Sen ona yağ deme, çünkü yağ çerağı söndürmez.

---

[144]. *Müslim,* Îmân, 232; *Tirmizî,* Îmân,13; *İbn Mâce,* Fiten, 15; *Müsned,* II, 177, 222, IV, 73

[145]. *Buhârî,* Cihâd, 194; *Nesâî,* Bey'at, 15; *Müsned,* III, 401; V, 71; VI, 466

İÇKİ VE KUMAR

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِۜ قُلْ فِيهِمَٓا اِثْمٌ كَب۪يرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِۘ
وَاِثْمُهُمَٓا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَاۜ وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَۜ قُلِ الْعَفْوَۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَۙ ﴿٢١٩﴾

219. Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için birtakım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. “İhtiyaç fazlasını” de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz.

İbn Abbâs (r.a.) demiştir ki: Rasûlullah (s.a.)’in ashâbından daha hayırlı bir topluluk görmedim. Onlar Peygamber Efendimiz (s.a.)’e sadece on üç mesele sormuşlardır. Bunların hepsi de Kur’ân’da zikredilmiştir. Onlar ancak kendilerine ve müslümanlara fayda verecek şeylerden soruyorlardı.

Hamr, “örtmek” mânâsında olan *“hamara”* fiilinden masdardır. Üzüm suyunun şiddetli bir şekilde kaynatılıp köpürmesinden elde edilir. İnsan aklını, iyiyi kötüden ayırma gücünü örtüp çalışmaz hale getirmesi sebebiyle ona bu isim verilmiştir. Sanki o örtünün tâ kendisidir. Nitekim şaraba “*sekr*” de denmiştir. Çünkü o aklı sarhoş ederek işe yaramaz hale sokar.

*“Sana şarabtan sorarlar”*dan maksad, şarabın kullanımının hükmünü sorarlar, demektir. Çünkü helâl ve haram, günah ve tâat *“ef’âl-i mükellefîn”*in kısımlarındandır. Eşyânın kendisinde günahlık yoktur. Şarabın kullanımına, onun alınıp satılması ve diğer başka tasarruflar da girer.

Meysir (kumar), *mev’id* ve *merci* gibi *“yesura”* fiilinden masdar-ı mîmîdir. İştikakı husûsunda iki görüş vardır: Birincisi, kolaylık mânâsında olan “*yüsr*” kelimesindendir. Çünkü kumar, malı herhangi bir yorgunluk ve güçlük çekmeksizin kolaylıkla alma yoludur. İkincisine göre ise o, “*yesâr*” kelimesindendir. Çünkü kumar, bir nevi soygundur. Bütün kumar çeşitleri, satranç ve çocukların ceviz v.b. şeylerle yaptıkları oyunlara varıncaya kadar her şey, *“meysir”* kelimesinin muhtevâsına dahildir.

İçki ve kumarın kullanımında büyük bir günah vardır. Çünkü her ikisi de malın yok olmasına sebeb olduğu gibi ayrıca şarap, din ve dünyanın temeli olan aklın istenilen şekilde çalışmasını engeller. İçki ve kumarda insanlar için bazı faydalar da vardır. Meselâ içki satışı yapan kimse, yüksek düzeyde para kazandığında içinde bir ferah ve sevinç bulur. Ayrıca şarap, zayıf yapılı olanları takviye eder. Yenen şeylerin hazmedilmesini kolaylaştırır. Cimâda daha kuvvetli olmaya yardımcı olur. Mahzunu teselli eder. Korkak olana güç verir. Cimrinin daha cömert davranmasına sebeb olur. Rengi saflaştırır. Âciz ve yorgun gence güç verir ve himmeti cûşa getirir. Kumarın

dünyevî faydasına gelince o da herhangi bir güçlük ve yorgunluk olmaksızın mal elde etmeye vesîle olur. Kumarda kazanılan devenin etinden fakirler istifade ederdi. Çünkü o dönemde kumar yoluyla elde edilen deve kesilir ve eti fakirlere ve muhtaçlara dağıtılırdı.

Vâkıdî demiştir ki: "Bazen yüz deve karşılığı kumar oynanır ve bir kişi herhangi bir yorgunluk çekmeksizin ve bir kuruş dahi vermeksizin yüz deve kazanırdı. Sonra bunları muhtaçlara dağıtarak medh ü senâ edilmeye hak kazanırdı. "Ancak içki ve kumarın günah ve kötülüğü, sağladıkları faydalardan daha büyüktür. İçki, insanlar arasında düşmanlık ve kızgınlık doğurur. Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoyar. Akıllıyı sefih (beyinsiz) yapar. Şarap içen kimse, kusuntusuyla, sidiğiyle ve hatta pisliğiyle oynayacak kadar aptallaşır.

İbn Ebi'd-Dünyâ şu hatırasını nakleder: Bir gün sarhoş bir adama rastladım. Elinin içine bevlediyor, sonra onunla abdest alan kimse gibi yüzünü yıkıyor ve şöyle diyordu: "İslâm'ı bir nûr ve suyu da tahûr (temizleyici) yapan Allah'a hamdolsun." Kumarda ise malını karşılıksız olarak kaybeden kimse arkadaşına kötülük düşünüyor ve düşmanlık ediyor.

İçkinin haram kılınması dört merhalede olmuş ve bu konuda dört âyet nâzil olmuştur. Allah Teâlâ:

1. ***"Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır."*** (en-Nahl, 2/67) buyurmuştur. Bu âyet inince müslümanlar şarap içmeye başladılar. Çünkü o zaman henüz şarap içmek helâldi.

2. **Hz. Ömer**, **Muâz b. Cebel** ve sahâbeden bir grup kimse Rasûlullah (s.a.)'e gelerek: "Ya Rasûlallah bize içki hakkında fetvâ ver. Çünkü o aklı gidermektedir" dediler. Bunun üzerine: ***"Sana şarabtan ve kumardan sorarlar"*** (el-Bakara, 2/219) âyeti indi. Bir takım müslümanlar şarap içmeye devam ettiler ve dediler ki: "Biz faydasını alır kötülüğünü terkederiz." Diğer birtakımı ise şarap içmeyi terkedip: "İçinde pek büyük bir günah olan bir şeye bizim ihtiyacımız yok", dediler.

3. **Abdurrahmân b. Avf** (r.a.), şarap içenlerden bazılarını evine dâvet etti. İçtiler ve sarhoş oldular. Namaz vakti olunca namaza durdular. İmam *"Kâfirûn"* sûresini okumaya başladı. Şöyle diyordu: "De ki: Ey kâfirler, ben sizin ibâdet ettiğinize ibâdet ederim." Sûrenin sonuna kadar *"ibâdet etmem"* ifâdelerini hep "ibâdet ederim" şeklinde okudu. Bunun üzerine ***"Ey îmân edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- namaza yaklaşmayın..."*** (en-Nisâ, 4/43) âyeti indi. Bu âyetin inmesinden sonra şarab içenler epey azaldı. Şarabı terkedenler: "Bizi namazdan alıkoyan bir şeyde hayır yoktur", dediler. Bazı kimseler ise namaz vakti dışında olmak üzere şarab içmeye devam ettiler. Meselâ yatsı namazından sonra içiyor sabahlayınca sarhoşluğu zâil olmuş oluyordu. Veya sabah namazından sonra içiyor ve öğle vakti gelinceye kadar ayılıyordu.

4. **Utban b. Mâlik** bir ziyâfet tertip edip müslümanlardan bazılarını dâvet etti. Dâvet edilenlerin içinde **Sa'd b. Ebî Vakkâs** (r.a.) da vardı. Utban misafirleri için deve kellesi kızartmıştı. Ondan doyuncaya kadar yediler ve sarhoş oluncaya kadar şarab içtiler. Sonra nesebleriyle övünmeye ve bu konuda şiirler söylemeye başladılar. Bu sırada Sa'd, ensârı hicveden, kötüleyen bir şiir söyleyip kavmi ile övününce bir adam, devenin çene kemiğini alarak Sa'd'ın başına vurdu ve yardı. Bunun üzerine Sa'd (r.a.), Rasûlullah (s.a.)'e gelerek ensârdan olan adamı şikâyette bulundu. Orada bulunan Hz. Ömer (r.a.): "Allah'ım, bize şarap husûsunda açık olarak hükmünü bildir." diye duâ etti. Bu sebeple: ***"Ey îmân edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içkide ve kumarda, ancak aranıza düşmanlık kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık*** *(bunlardan)* ***vazgeçtiniz değil mi?."*** (el-Mâide, 5/90-91) âyetleri nâzil oldu. Hz. Ömer de: "Evet, artık vazgeçtik ya Rabb." dedi.
İçki, hicrî üçüncü yılda Ahzâb gazvesinden birkaç gün sonra haram kılınmıştır.

Kaffâl demiştir ki: Şarabın haram kılınışının bu tertip üzere oluşunun hikmeti şudur: Allah Teâlâ, o dönemde Kur'ân'ın hitab ettiği insanların şarap içmeye çokça alışkın olduklarını ve bundan birtakım faydalar elde ettiklerini biliyordu. Ve yine Allah, şarabı bir kerede haram kılmanın o insanlara ne kadar zor geleceğini de biliyordu. Bu sebeple şarabın haram kılınışında bu tedrîcî metodu; rıfk ve mülâyemet yolunu kullandı. Ama haram hükmü inince de bütün şarablar döküldü.
İbn Ömer (r.a.) demiştir ki: Şarap haram kılınınca biz şarap küplerini yollara çıkardık. Bazılarımız küplerini kırıyor, bazılarımız ise içindeki şarabı döküp küpü çamur ve su ile yıkıyordu. Bundan sonra Medîne sokakları tam bir çamur oldu. Yağmur yağınca akan sularda şarap rengi gözüküyor ve şarap kokusu duyuluyordu. Şarap haram olduğu zaman Arapların en güzel içeceği oydu. Bu sebeple şarabın haram kılınışı onlara fevkalâde zor gelmiştir.

Rivâyet olunmuştur ki: Cebrâîl (a.s.), Peygamber Efendimiz (s.a.)'e demiştir ki: Allah Teâlâ, **Ca'fer-i Tayyâr**'a dört husûsiyet vermiştir. Ca'fer, cahiliye döneminde de İslâmiyet döneminde de bu husûsiyetleri üzerinde bulundurmuştur. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), Ca'fer'e bunların hangi özellikler olduğunu sordu. Ca'fer dedi ki: "Yâ Rasûlallah! Eğer Allah Teâlâ bunları sana haber vermemiş olsaydı, ben de söylemekten uzak dururdum. Bu dört şey şunlardır:
1) Ben asla şarap içmezdim. Çünkü baktım ki şarap aklı gideriyor. Ben ise aklımın zâil olmasından daha ziyâde, artmasına muhtâcım.
2) Asla puta tapmadım. Çünkü onların fayda veya zarar vermeye güç yetiremediklerini gördüm.

3) Kendi âileme düşkünlüğüm sebebiyle asla zina etmedim.
4) Alçak bir davranış oluşu dolayısıyla da asla yalan söylemedim.

Temîmoğulları'nın büyüklerinden olan **Amr b. Edhem** şarabı kötüleyerek şöyle der: "Eğer akıl satın alınsaydı, satın alınmaya lâyık en güzel şey o olurdu. Fakat malı ile ahmaklığı satın alıp onu kafasına sokan, yakasına kusan ve eteğine pisleyen kimseye taaccüb olunur."

Hz. Ali (r.a.)'den rivâyet edilmiştir ki: "Bir kuyuya bir damla şarap düşse sonra o kuyunun yerine bir minâre inşâ edilse, o minârede ezan okumam. Denize bir damla şarap düşse sonra o deniz kuruyup yerinde ot bitse asla orada hayvanlarımı otlatmam."

İbn Ömer (r.a.)'dan şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Eğer bir parmağımı şaraba sokarsam o parmağı kendimden saymam". İşte hakiki îmân ve takvâ budur. Müslüman olan kimsenin, şarap içmek şöyle dursun, bunu aklına bile getirmemesi ve şarap içenlerden uzak durması gerekir. Çünkü şarap içenlerle beraber oturup kalkanlara onun pisliğinin bulaşmasından korkulur.

Hüseyin Vâiz el-Kâşî demiştir ki:

Cenâb-ı Rahmân sana buyurur ki: Ey mü'min, şarab içme!
Tabîb de sana der ki: Sende safra vardır, tatlı yeme!
Sen fıtratındaki şakâvet sebebiyle Rahmân'ın sözünü tutmaz,
Hıristiyan doktorun dediğini tutar, bal ve şekerden uzaklaşırsın.

Ashâb-ı kirâm'dan birisinin şöyle dediği rivâyet olunur: "Kızını şarap içene veren kimse sanki onu zinâya sevketmiş gibi olur." Bu sözün mânâsı şudur: Şarap içen, farkında olmaksızın hanımını boşayabilir, sonra da onunla cimâ eder. Bu da zinâ olur. Bu sebeple kız çocuklarının ve kız kardeşlerin, günahkâr, fasık ve kötülük işleyen kimselerle evlendirilmemesi gerekir.

İçine sıcak su katmak, tuz veya ekmek koymak gibi yollarla şarabı sirke hâline dönüştürüp kullanmak helâldir. Yâni şarabı sirkeleştirmekte bir beis yoktur. Hadis-i şerifte: *"En güzel sirke, şarabtan yapılan sirkedir."*[146] buyurulmuştur.

"*Meysir*", "kumar", *"yâsir"* de kumar oynayan demektir. İlk zamanlar kumar deve karşılığı oynanırdı. O da şöyle olurdu: Araplardan servet sahibi kimseler bir deve satın alıp parasına kefil olurlar, fakat ödemezlerdi. Sonra kumar oynarlar ve devenin parasını ödeyecek kimse belli olur, bunun üzerine deveyi boğazlayıp on parçaya, diğer bir görüşe göre yirmi sekiz parçaya bölerler; sonra bu parçalar için "**ezlâm** ve **eklâm**" denilen on tane fal oku çekerler. Bunlardan yedisi için pay vardı, üçü için yoktu.

Pay olan oklar üzerinde: *"Fezz, tev'em, rakîb, hıls, nâfis, müsbil ve muallâ"* yazılı idi. Bunlardan *fezz* okunu çekene bir, *tev'em* okunu çekene iki, *rakîb* okunu çekene üç, *hıls* okunu çekene dört, *nâfis* okunu çekene beş, *müsbil* okunu çekene altı, *muallâ* okunu çekene ise yedi pay verilirdi. Üçü için ise pay yoktur. Bunlar *menîh*, *sefîh* ve *vağd*

isimli oklardır. Sonra bu okları *“rabâbe”* ismi verdikleri bir çantanın içine koyup çantayı *“mücîl”* ve *“müfîd”* diye isimlendirdikleri kendilerince âdil olan bir kimsenin eline teslim ederler. O da eliyle okları hareket ettirerek karıştırır ve bu işe ortak olan adamların adına okları birer birer çekerdi. Nasibli oklardan rastgelen kimseler belirli nasîblerini alırlar. Nasibsiz olan üç oktan biri rastgelen ise bir pay alamadığı gibi devenin parasını ödemeye borçlu olurlardı. Bunlar bu paylardan kendileri bir şey yemezler, onları tamamen fakirlere dağıtırlar ve bununla iftihar ederlerdi. Bu işe ortak olmayanları kınarlar ve onları keremi, ihsânı ve insanlığı olmayan mânâsında *“berem”* diye isimlendirirlerdi. İşte Arapların oynadığı ve müslümanların nehyolunduğu kumarın aslı ve esası budur.

“Meysirin”, sadece anlatılan bu muayyen kumar için mi, yoksa bütün kumar çeşitleri için mi isim olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Bâzı âlimler demiştir ki: Âyetteki zikredilen *“meysir”*den murad; tavla, satranç ve sâir bütün oyun çeşitleridir.

Rivâyet edilmiştir ki: Bir adam diğer bir adamla, şu şu mala karşılık şu kadar yumurta yiyeceği husûsunda bahse girdi. **Hz. Ali** (r.a.) bunun kumar olduğunu söyledi.

İbn Sîrin der ki: Bahse girmek söz konusu olan her şey kumardan sayılır. Rasûlullah (s.a.)’den şöyle dediği rivâyet olunmuştur: *“Şu iki meş’ûm zardan sizi sakındırırım. Çünkü bunlar acemlerin kumar çeşitlerinden ikisidir.”*[147] Peygamberimiz (a.s.) bu ikisiyle tavla ve satranç oyunlarının haram olduğuna işâret etmiştir. Deve, at ve ok yarışı ise başka bir delîlle teşvik edilmiştir. **Sa’dî** demiştir ki:

İhtiyarladın ama hâlâ çocuk gibisin.
Yaşlandın ama delikanlı gibi her şeye heveslisin.
Oyunun başına oturup sağa sola,
Kızgın feleğe ok ulaştırmaya çalışıyorsun.
Halbuki senin yerin, ihtiyarlık musîbetine ağlama yeridir.
Oysa sen çocuk gibi oyunda oynaştasın.

Âyet-i celîle’de şu işâretler olduğu söylenmiştir: Görünürdeki şarap, üzüm, hurma, kuru üzüm, buğday ve arpa vesâir muhtelif bitki ve danelerden yapıldığı gibi, bâtın şarabı da gaflet, şehvet, hevâ, dünyâ sevgisi ve emsâli cinslerden oluşur. İşte bu şarablar insanın akıl ve nefsini uyuşturur, sarhoş eder. Bunda büyük bir günah vardır. Bu sebeple sarhoş eden her şey haram kılınmış, çoğu sarhoş eden şeylerin azının da haram olduğu belirtilmiştir.

Bir çeşit şarap daha vardır ki, kalbleri, ruhları ve sırları sarhoş eder. Bu şarap, Allah Teâlâ’nın sıfatlarının tecellî sâkîsinden müşâhede kadehlerine dökülen şarabtır. Bu şarap, içine döküldüğü nefislerin şehvetlerini söndürür, vecd ile kalbleri kesretten, şühûd ile ruhları vücûddan yâni varlıktan, cemâle bakmakla sırları kemâl mülahazasından sarhoş edip alıkor. İşte bu şarap insanlar için faydalıdır ve helâldir. Şuna ne kadar taaccüb etsek azdır ki: Bir grup kimseleri şarabın varlığı sarhoş ederken diğer bir grup insanı, şarap sunanı görmek sarhoş ediyor. Nitekim bir şâir der ki:

Kalabalık, kâselerin dolaşmasından sarhoş oldu.
Benim sarhoşluğum ise kâseleri sunandandır.

Mesnevî'de denilmiştir ki:
Eğer biz rindmeşreb ve meczûb isek
Hakk şarabının sarhoşu oluşumuzdandır.
Hak şarabıyla sarhoş olanların haşır günü,
Sûra üfürülmedikçe aklı başına gelmez.
Elest bezminin sâkîsi bir damla döktü de
Çorak ve alçak toprağın üzerine,
Toprak kaynadı, bu yüzden biz ve toprak kaynarız.
Diğer damla sâyesinde pek çok lütuf ve ihsâna uğrarız.

Seyr ü sülûk yolunun nihâyetinde visâl kâselerinden yüz çevirmenin günahı, bidâyette bir yıllık talebin faydasından daha büyüktür. Şarabla sarhoş olanlar namazdan alıkonuldukları gibi gaflet ve hevâ ile sarhoş olanlar da Allah'a vâsıl olmaktan perdelenmişlerdir.

Kumara gelince o, çirkin fiil, yalan ve kötü sözle hîle ve aldatma yoluna girme bakımından pek çok memlekette yaygındır. Ahyâr yâni iyiler indinde bu pek büyük bir günahtır ve böyle bir işi yapmak iyilerin özelliklerinden oldukça uzaktır. Kumarın faydası dünyâ ve âhırete iltifâtı terketmek ve iki âlemin nakışlarını zarın bir yüzüne fedâ etmektir.

Şu kadar var ki, şarap ve kumarın kötülüğü faydasından daha büyüktür. Çünkü onların kötülüğü geneldir. Faydası ise çok az bir kesimedir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de bu açıklama yapılmıştır.

"Bir de sana neyi infâk edeceklerini sorarlar." Bu sual, hangi cins şeylerin infâk edilebileceği hakkında olabileceği gibi, infâk edilecek şeyin mikdar ve kemmiyeti hakkında da olabilir. Çünkü: ***"Onlar sana neyi infâk edeceklerini sorarlar. De ki: Maldan vereceğiniz şey, ananın, babanın, akrabanın, yetimlerin, yoksulların, yolcularındır. Her ne hayır işlerseniz Allah onu çok iyi bilendir"*** (el-Bakara, 2/215) âyeti inince **Amr b. el-Cemûh**: "Neyi infâk edeceğim?" demişti. Bunun üzerine: *"De ki: Afvetmek"* âyeti indi. Yâni afvı infâk ediniz.

Afv; kolaylık ve sühûlet kelimelerinin mukâbili olan meşakkat mânâsındaki *"cehd"* kelimesinin zıddıdır. Sanki şöyle denmek istenmiştir: "De ki: Sana infâkı zor gelmeyeni, kolay olanı infâk et." Malın afvı; infâkı kolay olan, cehdi ise infâkı zor olandır. İnfak edilecek miktar eğer kendinin, âilesinin ve geçimi üzerinde olan kimselerin ihtiyacından fazla ise onu infâk etmek kolay olur.

İşte Allah, kolay olan kısmın infâkının, zor olan kısmın infâkından daha uygun olduğunun belirtilmesi örneğinde görüldüğü üzere, şer'î ahkâmına delâlet eden âyetleri açıklar. Olur ki dünyâ husûsunda da, âhıret husûsunda da iyice düşünüp öğüt alırsınız.

Dünyâda kolayınıza gelen ve menfaatinize uygun düşeni alarak âhırette de en çok fayda sağlayacak yolu tutup neticede zarar verecek şeylerden sakınırsınız.

Âyetlerin açıklanmasından maksad; onların birbirlerine karıştırılmasından sonra uygun bir tarzda ayrıştırılıp vuzûha kavuşturulması değil, âyetlerin ilgili anlam ve mânâyı beyân eder bir şekilde peyderpey indirilmesidir.

el-Bağavî der ki: Allah Teâlâ dünyâ ve âhıret ahvâli hakkında âyetlerini böylece açıklar. Umulur ki dünyanın zevâl bulup yok olacağını düşünerek ondan uzaklaşırsınız. Âhıretin de sizi karşılamakta olduğunu; ebedî olarak devam edeceğini tefekkür ederek ona rağbet edersiniz. Bu âyet-i celîle, malın fazlasından ve kolayından olmak şartıyla tasadduk ve infâka teşvik etmektedir.

Rivâyet olunduğuna göre bir adam, savaşların birinde elde ettiği bir miktar altını Hz. Peygamber (s.a.)'e getirerek: "Yâ Rasûlallah, bunu benden sadaka olarak kabûl et. Allah'a yemin olsun ki, bundan başka da hiçbir mala sahip değilim" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ondan yüz çevirdi. Adam sağ taraftan gelerek yine aynı şeyi söyledi. Peygamberimiz yine yüz çevirdi. Bu kez adam sol tarafından gelerek aynı tarzda kelâm sarfetti. Hz. Peygamber (s.a.) yine yüz çevirerek gadablı bir halde: *"Onu bana getir"* buyurdu. Sonra altın parçasını eline alarak şiddetlice fırlattı. Eğer o, adama isâbet etseydi ya başını yarar veya onu yaralardı. Sonra şöyle buyurdu:

"Biriniz malının tümünü getirip tasadduk ediyor, sonra da oturup insanlardan dileniyor. Sadaka ancak malın fazlasından olur. Sen malını geri al, bizim ona ihtiyacımız yoktur."[148]

"Afv" lâfzı, kişinin infâk ettiği şeyin, infâk ânında gönlünde bir iz bırakmaması gerektiğine işâret etmektedir. Yâni kişi, gönül hoşluğu ile infâkta bulunmalıdır. Çünkü afvın aslı, mahvetmek, silmek ve yok etmektir.

Malın kifâyet miktarından fazlasını vermek, havâss zümresinden olanların yoludur. Havâss-ı havâssa gelince onların yolu îsârdır. Yâni başkalarını, kendi nefislerine tercih etmektir; velev ki onlar kendilerinden daha zengin olsalar bile. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur. ***"Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler."*** (el-Haşr, 59/9)

Ömer b. Hattâb (r.a.) anlatıyor: "Bir gün Rasûlullah (s.a.) bize, elimizde olanlardan tasadduk etmemizi emretti. Bu da yanımda mal bulunduğu bir güne rastladı. Kendi kendime dedim ki: "Bari bugün Ebû Bekr'i geçeyim." Ve elimde ne varsa yarısını tasadduk ettim. Rasûl-i Ekrem (s.a.) sordu:

"Ey Ömer, evine ne bıraktın?" buyurdu.

"Elimdekinin yarısını yâ Rasûlallah", dedim. Ebû Bekir'e:

"Sen evine ne bıraktın?" diye sorunca Ebû Bekir:

"Allah'ı ve Rasûlü'nü bıraktım," diye cevap verdi. Ben de kendi kendime:

"Bundan sonra hiçbir işde seninle yarışmam yâ Ebâ Bekir," dedim. Sonra Nebiyy-i Ekrem bize dönüp:

"Aranızdaki fark, söylediklerinizin arasındaki fark kadardır", buyurdular.[149]

Bu olaydan Hz. **Ebû Bekir**'in, Hz. **Ömer**'e olan üstünlüğü anlaşılmaktadır. Fakat bir yönden üstünlük, diğer yönlerden de üstün olmayı gerektirmez. Çünkü kâmil olan bir kimsenin bütün işlerde ehl-i kemâl olarak davranması oldukça zor olduğundan, şart da değildir. Önde veya sonda olmak Allah'ı tanıyıp bilmeye göredir.

Şeyh Üftâde (k.s.) demiştir ki: Hepsi de kâmil olmakla birlikte Hz. Ebû Bekir'in mârifet yönü, Hz. Ömer'in şerîat yönü, Hz. Osman'ın tarîkat yönü, Hz. Ali'nin de hakîkat yönü gâlibti.

Hüseyin Vâiz el-Kâşî der ki:

Tevfîk-ı rabbânînin aslı Hakk'ın kula keremidir.
Yakîn hazinesine, para ve akçeyi terkle ulaşılır.
Ölüm yolunun azığı, ekmeğinden yoksula verdiklerindir.
Ebedî aşk hayatına ermek dilersen canından vermelisin.

Avâmın cömertliği mal vermektir. Havâssın sehâveti rûhundan, özünden vermektir. Ancak böyleleri azdır. Nitekim bir şâir şöyle der:

Cömerd için yüzbin akçe vardır.
Lâkin asıl iş, O'nun yolunda can vermektir.

Rasûlullah (s.a.), ashâbını sadaka vermeye teşvik etti. Onlar da güçleri yettiği kadar sadaka vermeye başladılar. **Ebû Ümâme el-Bâhilî**, Rasûlullah (s.a.)'in önüne oturmuş, dudaklarını kımıldatıyordu. Rasûlullah (s.a.) ona: *"Dudaklarını kımıldatırken ne söylüyorsun?"* diye sordu. O: "Yâ Rasûlallah! Görüyorum ki insanlar mallarını tasadduk ediyorlar. Benim ise tasadduk edecek bir şeyim yok. Bu sebeple içimden

"Sübhânellahi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallahu ekber" diyorum, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Efendimiz:

"Bu kelimeleri söylemen, miskinlere bir müd[150] *altın tasadduk etmenden senin için daha hayırlıdır."* buyurdular.[151]

Nitekim bir şiirde şöyle gelir:

Mâdem ki hayattayım, O sevgilinin cemâlini anmak elimdedir.
O'nu anmak, benim canımın sevgilisi, dostu ve rûhudur.

Rivâyet edilir ki, ilk kez *"Sübhânellâh"* diyen **Cebrâîl** (a.s.)'dır. Allah Teâlâ, Cebrâîl (a.s.)'ı yaratınca Arş'a baktı ve onun azâmetini görünce *"Sübhânellâh"* dedi. Bu sebeple kim *"Sübhânellâh"* derse Cebrâîl (a.s.)'ın tesbih sevâbına nâil olur.

İlk kez **Âdem** (a.s.), kendisine rûh üflenince *"Elhamdülillâh"* demiştir. *"Elhamdülillâh"* diyenler Âdem (a.s.)'ın tahmîd sevâbına hak kazanırlar.

İlk kez tûfânı ve belânın şiddetini görünce *"Lâ ilâhe illallah"* diyen **Nûh** (a.s.)'dır. Kim *"Lâ ilâhe illallah"* derse Nûh (a.s.)'ın tevhid sevâbına nâil olur.

İlk kez *"Allahü Ekber"*, diyen **İbrâhîm** (a.s.)'dır. Bunu, **İsmâîl**'e fidye olarak Allah tarafından gönderilen koçu gördüğünde söylemiştir. Kim *"Allahü Ekber"* derse İbrâhîm (a.s.)'ın feyzinden istifâde etmiş bulunur.

Bizleri zâkir ve şâkir kullarından eyle yâ Rabbe'l-âlemîn!

---

[146]. *Aclûnî,* I, 470

[147]. *Müsned,* I, 446

[148]. *Buhârî,* Nafakât, 2; *Ebû Dâvud,* Zekât, 39; *Nesâî,* Zekât, 53; *Dârimî,* Zekât, 25; *Müsned,* II, 230, 245, 402

[149]. *Tirmizî,* Menâkıb, 16; *Dârimî,* Zekât, 26

[150]. *Müd*: "Sa'ın" dörtte birine eşittir. 729 gr'dır.

[151]. bkz. *Münzirî,* Terğîb, II, 99

YETİMLER HAKKINDA

فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۗ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى ۗ قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ۗ
وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۗ
وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾

220. Dünyâ ve âhıret hakkında ***(lehinize olan davranışları düşünün ve ona göre hareket edin).*** **Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek** ***(yüz üstü bırakmaktan)*** **daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız,** ***(unutmayın ki)*** **onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzelteni bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Çünkü Allah güçlüdür, hakîmdir.**

Ashâb-ı kirâm, Hz. Peygamber (s.a.)'e yetimlerle beraberce yiyip içme ve oturmanın hükmünü soruyorlardı. Çünkü herhangi bir şey hakkında sorulan soru, o şeyden kasdolunacak en büyük gâyeye yönelik sayılır. Yetimler meselesinde ise en çok göze çarpan durum, onlarla karışık yaşama ve onları görüp gözetmedir. Bu mesele, ***"Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir."*** (en-Nisâ, 4/10) âyetinin nâzil olmasından sonra ortaya çıkmıştır.

Bu âyet nâzil olunca müslümanlar, yetimlerle berâber oturmayı ve aynı sofrada yeyip içmeyi terkettiler. Hatta yanında bir yetim bulunan adam, onun için ayrıca bir oda ayırıyor ve her öğün yemeğini de ayrı olarak kendisine takdîm ediyordu. Müslümanlar, yetimlerin mallarını kendi mallarından ayırmışlardı. Şayet yetim için hazırlanmış yemekten arta kalan bir şey olursa ona dokunmazlar, bozuluncaya kadar öylece bekletilirdi.

Bu durum, müslümanlara oldukça zor gelmeye başladı. Bir gün **Abdullah b. Revâha** dedi ki: "Yâ Rasûlallah, herbirimizin yetimlere ayıracak özel yerimiz ve onlara ayrı olarak takdîm edebileceğimiz yiyecek ve içeceğimiz yok." Bunun üzerine söz konusu âyet inmiştir. Âyetin tefsîrî anlamı: *"De ki: Yetimlerle ilgilenerek yetiştirmek ve mallarını korumak, onlardan uzaklaşmaktan daha hayırlıdır."* şeklindedir.

Sizin yetimleri ıslah edip yetiştirmeniz her iki taraf için de, ıslah eden taraf için de, ıslah edilen taraf için de hayırlıdır. Islâh eden taraf için hayırlıdır, çünkü böylece çokça sevap elde etme imkânına sahip olmaktadır. Islâh edilen (yetim) için de hayırlıdır; zirâ bu yolla yetimin malının korunup artırılması söz konusudur. Eğer yetimlerle, onlara faydalı olacak bir tarzda birlikte olur, onlarla beraber yer içerseniz unutmayın ki, onlar sizin din kardeşlerinizdir. Din kardeşliği ise neseb kardeşliğinden daha mühim ve daha kuvvetlidir. Islâh ve yardım etme gâyesiyle bir din kardeşin diğer bir din kardeşiyle

ilgilenmesi ise İslâm'a göre kardeşlik haklarındandır.

İbn Abbas demiştir ki: Yetimlerle beraber yaşama senin, onun hurmasından yemen, sütünden içmen ve çanağını kullanman, onun da, senin hurmanı yiyip sütünden içmesi ve çanağını kullanmasıdır. Fakat senin yediğin, yetimin malına katkın ölçüsünde veya ondan daha az olmalı, daha çok olmamalıdır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Zengin olan** (veli) **iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da** (ihtiyaç ve emeğine) **uygun olarak yesin."*** (en-Nisâ, 4/6)

Bazen muhâlata, yetimin malını kendi malına karıştırarak kullanma sûretinde olur ki bu şer'an yasak kılınmıştır.

Ebû Ubeyd der ki: *"Eğer onlarla berâber olursanız unutmayın ki onlar sizin kardeşlerinizdir"* âyeti; beraberce yolculuğa çıkmış olan arkadaşların, yolculuk esnasında yemek yerken uyguladıkları usûle bir esas teşkil eder. Çünkü onlar, yemek masraflarına eşit olarak iştirak ederler. Halbuki onların bâzısı çok, bâzısı ise daha az yer. Bununla beraber az yiyenlerden her biri, arkadaşına ihsânda bulunmaya gönül hoşluğu ile muvâfakat etmez. Fakat âyetin ifâde ettiği bu yöntem, yetimlerin malının kullanımı husûsunda bir genişlik getirdiğine göre, yetim olmayan insanların malları husûsunda daha büyük bir genişlik sağlamış olur. Eğer böyle olmasaydı bu durumun, insanlara oldukça büyük bir zorluk ve darlık getirmesinden korkulurdu.

Muhâlata, evlilik yoluyla akraba olmaya da hamledilir. Bir kimsenin bir delikanlıyı kızıyla veya bir kızı oğluyla evlendirip böylece ülfeti pekiştirmesi ve onun yalnızlık ve yabancılığını izâle ederek kendisi ve âilesiyle içiçe olmasını sağlaması tarzında cereyan eder. Bu görüş **Hasan Basrî**'den rivâyet olunmuştur.

Allah, yetimin malını ifsâd edecek olanla ıslah edecek olanı pek iyi bilir. Kimin bozmak gâyesiyle, kimin de ıslah maksadıyla yetimin malına müdâhale ettiği Allah'a gizli kalmaz. Allah, kişinin niyetine göre karşılığını verir. Onun için bu hususta Allah'dan sakının ve ıslah yolundan başka yola yönelmeyin.

*"Müfsid"*in, muslıhtan önce zikredilmesi, tehdîdin şiddetini ızhâr etmek içindir. Allah, yetimlerle ihtilât edip onların ahvâlini bozacak olanı bilir ve onu, bu konuda ıslah yolunu tutandan ayırır.

Eğer Allah sizi meşakkate sokmak isteseydi, size yetimlere müdâhale etme izni vermezdi. Allah *azîz*dir; sizi meşakkate dûçâr kılmaya güç yetirir. *Hakîm*dir; hikmete ve tâkata göre hükmeder. Bu iş, Allah için uzak değil, hemen istediği an yapabileceği bir iştir.

Yetimlerle meşgul olup onların ıslâhına çalışmak yüksek ahlâk sahibi kimselerin işidir. Bunun bilhassa yetimle meşgul olana daha çok faydası vardır. Nebiyy-i Ekrem (s.a.):

"Kim yetimin başını şefkat ve merhametle okşarsa onun için elinin değdiği her bir saçı adedince hasene yazılır,"[152] buyurmuştur.

Yine hadis-i şerifte buyurulmuştur ki:

"Üç zümre vardır ki kıyâmet günü Arş'ın gölgesi altındadır.

1. Kocası ölüp de yetimleri kalan, sonra başkaları tarafından istendiği halde varmayıp: "Şu yetimler ve ben ölmedikçe vallahi bunları yetiştirinceye kadar bunlara bakacağım" diyen kadın.

2. Zengin olup da yemek yapan ve yaptığı güzel yemeğe yetim ve miskinleri çağıran ve yediren kimse.

3. Sıla-i rahmi ihmâl etmeyen kimse.

Bu kimselerin rızıkları artar, ömürleri uzatılır, kıyâmet gününde de Arş'ın gölgesi altında olurlar."[153]

Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'a şöyle vahyetmiştir: "Ey Mûsâ, yetimlere karşı merhametli bir baba, dullara karşı şefkatli bir koca ve gariblere karşı da iyi bir kardeş gibi davran ki, ben de sana o şekilde davranayım." Nitekim **Hâfız** der ki:

Gariblere bakmak iyi sıfatla anılmaya sebeptir,
Ey dostum! Meğer bu kaide sizin ülkenizde yokmuş.

Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki:

"Ben ve yetimi koruyup gözeten (onu, akrabası olup olmamasına bakmaksızın kendisinin veya yetimin malıyla, yetimin faydasına çalışan) *kimse,* (orta parmağı ile işâret parmağını birleştirerek) *cennette şöyleyiz."*[154] Yâni yetime bakan kimse, cennette, Nebiyy-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'e yakın olma şerefine nâil olacaktır. Yoksa bu kimsenin derecesi, Rasûlullah'ın derecesine ulaşacak değildir.

Şeyh Sa'dî der ki:

Sen başını önüne eğmiş bir yetimi gördüğünde,
Kendi oğlunu öpme ki, o yetim mahzûn olmasın.
Dikkat et, yetim ağlayıp Arş-ı Âlâ titremesin.
Çünkü yetimin ağlaması Arş'ı titretir.

Yetimin hakkına tecâvüz etmekten, malından bir tâne dahi yemekten ve ona haksızlık yapıp kahretmekten son derece kaçınmak gerekir.

Hikâye olunur ki, **Zaloğlu Rüstem**, **İsfendiyâr** ile kapıştı. Fakat Rüstem güçlü olmasına rağmen onu yenmeye güç yetiremedi. İsfendiyâr, her hamlede Rüstem'i yaralıyor, Rüstem ise bir şey yapamıyordu. İsfendiyâr'ın vücûdu balık gibiydi, ona hiçbir şey tesir etmiyordu. Sonra Rüstem, bu hususta babasıyla istişârede bulundu. Babası ona dedi ki: Sen, iki gedikli bir ok yapıp onu İsfendiyâr'ın iki gözüne isâbet ettirmedikçe onu yenemezsin. Rüstem de babasının dediği gibi ok yapıp İsfendiyâr'ın iki gözünü kör ederek gâlib geldi.

Bu olayın sebebi hakkında şu hikâye anlatılır: İsfendiyâr gençliğinde bir ağaç dalıyla yetimin birine vurarak gözünü çıkarmış ve onu ağlatmıştı. Yetim, İsfendiyâr'ın kendisine vurduğu dalı alıp dikti. Dal büyüyüp ağaç olunca Rüstem, İsfendiyâr'ın iki gözünü kör edecek okunu, bu ağacın dallarının birisinden yaptı.

Yetimin vasîsi bulunan kişi, kendi çocuğunu nasıl terbiye ediyorsa öyle terbiye edecektir. Kıyâmet gününde bundan sorumludur. Onun durumunu düzeltecektir. Terbiye tehdîd, dövme, menfaatlarını kısma, ihsân ve iyilik gibi çeşitli şekillerde olabilir. Zirâ insanlar kabiliyet bakımından farklıdır. Bazıları, kabalık ve sertlikle terbiye edilir, yumuşak ve iyilik bunları bozar. Bazıları da aksinedir. Cenâb-ı Allah, kulların yapmış olduğu kötülüklerin ölçüsüne göre had ve ta'zir cezâları koymuştur. Hür ve soylu insanların terbiyesi devlet idârecilerine, köleler ve çocukların terbiyesi de efendiler ve babalara âiddir. Bunlar, terbiyeden sorumlu ve bunu yerine getirmelerinden dolayı da mecur olacaklardır.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Ey îmân edenler! Yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden kendinizi ve âilenizi koruyun."*** (et-Tahrîm, 66/6)

Hadis-i Şerif'te: *"Hepiniz çobansınız, emriniz altında bulunanlardan mes'ûlsünüz."*[155] buyurulmuştur.

"Eğer onlarla beraber olursanız unutmayınız ki onlar sizin din kardeşinizdir." âyetinde, kişinin insanlarla berâber yemek yeme alışkanlığını edinmesi gerektiğine işâret vardır. Zirâ insanların en kötüsü yalnız başına yemek yiyendir. *Avârif*'te geçen bir hadis-i şerîf'te: *"Taamların Allah'a en sevimli olanı kalabalıkla yenilendir."*[156] buyurulmuştur.

el-Mesâbih'de zikredildiğine göre ashâb-ı kirâm: "Yâ Rasûlallah! Yiyoruz, fakat doymuyoruz." dediler. Efendimiz (s.a.): *"Belki de tek başınıza yiyorsunuz."* deyince Ashâb: "Evet," dediler. Bunun üzerine Efendimiz: *"Yemeğinizi topluca yiyin ve besmele çekin"*,[157] buyurmuştur.

en-Nevâdir isimli eserin müellifi **Cümmeyn**'e denildi ki: "Falanın evinde hiç yemek yedin mi?" "Hayır fakat o yemek yerken kapısının önünden geçtim." "Onun evi olduğunu nereden bildin?" denilince: "Ellerinde kurşun ve taş parçalarını avlayıp düşürmek istedikleri kuşlara atan çocuklarını gördüm." diye cevap verdi.

Cimri bir adama: "İnsanların en cesâretlisi kimdir?" diye soruldu. O da: "İnsanların diş gıcırtılarını duyduğunda acaba benim bir şeyimi mi yiyecekler diye ödü patlamayan kimselerdir", diye cevap verdi.

Hadis-i şerifte: *"Bir mü'mine ziyafet veren kimse Hz. Âdem (a.s.)'a ziyafet vermiş gibi olur. İki kişiye ziyafet veren kimse ise Âdem ve Havvâ (a.s.)'a ziyafet vermiş gibi olur."* **Hüseyin el-Vâiz**'in *er-Risâletü'l-Aliyye* isimli eserinde böyle geçmektedir.

---

[152]. *Münzirî,* Terğîb, IV, 128

[153]. *Münâvî,* III, 318
[154]. *Buhârî,* Talâk, 25; *Müslim,* Zühd, 42; *Ebû Dâvud,* Edeb, 123; *Tirmizî,* Birr, 14; *Muvattâ,* Şear, 5; *Müsned,* II, 375, V, 333
[155]. *Buhârî,* Cuma, 11; *Müslim,* İmâre, 20; *Ebû Dâvud,* İmâre, 1, 13; *Tirmizî,* Cihâd, 27; *Müsned,* II, 5, 54, 55, 108
[156]. *Sühreverdî,* Avârif, 176 (Câbir'den)
[157]. *Ebû Dâvud,* Et'ıme, 15; *İbn Mâce,* Et'ıme, 17; *Müsned,* III, 501

MÜŞRİK VE MÜ'MİNE KADINLAR

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ۜ وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ
وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكٖينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا ۜ وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ
خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ ۜ اُولٰٓئِكَ يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ ۚ وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا
اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
﴿٢٢١﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحٖيضِ ۜ قُلْ هُوَ اَذًى ۙ فَاعْتَزِلُوا النِّسَٓاءَ
فِي الْمَحٖيضِ ۙ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ ۚ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ
حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ ۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابٖينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرٖينَ ﴿٢٢٢﴾
نِسَٓاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ ۖ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ ۘ وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ ۜ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ ۜ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا
تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۜ
وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٢٤﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فٖٓي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ
يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ ۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلٖيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِلَّذٖينَ
يُؤْلُونَ مِنْ نِسَٓائِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ ۚ فَاِنْ فَٓاؤُ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
رَحٖيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٢٧﴾

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُٓوءٍ ۜ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ
مَا خَلَقَ اللّٰهُ فٖٓي اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۜ وَبُعُولَتُهُنَّ
اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فٖي ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُٓوا اِصْلَاحًا ۜ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذٖي عَلَيْهِنَّ
بِالْمَعْرُوفِ ۖ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ۚ ﴿٢٢٨﴾

221. Îmân etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kadından, îmânlı bir câriye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de *(kızlarınızla)* evlendirmeyin. Beğenseniz bile, putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir. Onlar *(müşrikler)* cehenneme çağırır. Allah ise, izni *(ve yardımı)* ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.

222. Sana kadınların ay hâlinden sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay hâlinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.

223. Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın. Kendiniz için önceden *(uygun davranışlarla)* hazırlık yapın. Allah'dan korkun, biliniz ki siz O'na kavuşacaksınız. *(Yâ Muhammed!)* mü'minleri müjdele!

224. Yemînlerinizden dolayı Allah'ı *(O'nun adını),* iyilik etmenize, O'ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın. Allah işitir ve bilir.

225. Allah sizi kasıtsız yemînlerinizden sorumlu tutmaz. Lâkin kasıtlı yaptığınız yemînlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah gafûrdur, halîmdir.

226. Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer *(bu müddet içinde)* kadınlarına dönerlerse, şüphesiz Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir.

227. Eğer *(müddeti içinde dönmeyip kadınlarını)* boşamaya karar verirlerse *(ayırılırlar)*. Biliniz ki, Allah işitir ve bilir.

228. Boşanmış kadınlar, kendi başlarına *(evlenmeden)* üç ay hali *(hayız veya temizlik müddeti)* beklerler. Eğer onlar Allah'a ve âhıret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz. Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sâhibidirler. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdir, hâkimdir.

Harbî[158] olan müşrik kadınlarla evlenmek haramdır. Ehl-i Kitâb'dan olan kadınlarla ise, müşrik olsalar bile, evlenmek cumhûra göre câizdir. Mâide sûresindeki: ***"Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere mehirlerini vermeniz şartıyla size helâldir."*** (el-Mâide, 5/5) âyeti ile bu cevâza işâret buyurulmuştur. Mâide sûresinin hiçbir âyeti nesholunmamıştır. Eğer müşrik kadınlar îmân edip Allah'ı ve Hz. Muhammed (s.a.)'ı tasdik ederlerse onlarla evlenmek câiz olur.

Rivâyet edilmiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.), **Mersed el-Ganevî**'yi, müslümanları gizlice oradan çıkarmak üzere Mekke'ye gönderdi. Bu sırada ona, cahiliye döneminde sevip âşık olduğu **Anâk** isminde bir kadın gelerek: "Benimle başbaşa kalmak istemez misin" dedi. Mersed: "İslâm, zinâyı haram kılarak yasakladı." karşılığında bulundu. Kadın: "Peki, öyleyse benimle evlenir misin?" dedi. **Mersed**: "Evet, fakat bu hususta

Rasûlullah'dan izin almam gerekir," dedi. Mersed, izin almak üzere Hz. Peygamber (s.a.)'a gidip durumu izah edince: *"İman etmiş bir câriye, hoşunuza gitse de müşrik bir kadından kesinlikle daha iyidir."* âyeti nâzil oldu. Yâni kölelik sebebiyle hor ve hakir görülüp önemsenmeyen mü'min bir câriye ile evlenmek, güzelliği, malı, nesebi, şerefi ve daha pek çok şeyiyle hoşunuza giden müşrik bir kadınla evlenmenizden din ve dünyânız açısından daha hayırlıdır.

el-Kevâşî Tefsiri'nde der ki: Âyetteki (لَوْ) *"lev"*, (إِنْ) "*in*" anlamındadır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: "Her ne kadar putperest kadınlar sizin hoşunuza gidiyor ve onları seviyorsanız da şüphesiz îmânlı kadınla evlenmeniz daha hayırlı ve iyidir." İman edip küfürden vazgeçinceye kadar müşrik erkeklere îmânlı kadınları nikâhlamak da haramdır.

İbnü'ş-Şeyh el-Havâşî'de der ki: Yâni küçük kız çocuklarınızı ve velâyetiniz altında bulunup bu hükümde olanları, müşriklerle evlendirmeyin. Îmânlı kadınlardan erginlik çağına ermiş olanlar da müşriklerle evlenmekten uzak dursunlar. Âyette *"evlendirmeyin"* emrinin erkeklere verilmiş olması ekseriyâ, kadınların erkekler tarafından evlendirilmeleri sebebiyledir. Bu hükümde her hangi bir ihtilâf yoktur. Çünkü "*müşrik*" lâfzı, umûmî bir mânâ ifâde ettiğinden bütün küfür çeşitlerine şâmildir. Ne tür bir kâfir olursa olsun onunla mü'min bir kadını nikâhlamak asla helâl değildir.

Müşrik bir erkek hür oluşu, malı, güzelliği ve daha başka özellikleriyle hoşunuza gitse bile, bütün hakirlik ve önemsizliğine rağmen mü'min bir köle ondan daha iyidir. Çünkü müşrik kadın ve erkekler, kendileriyle beraber bulunup yakın olanları, küfür ve fisk gibi insanı cehenneme sürükleyecek kötülüklere dâvet ederler. Bu sebeple onlara yaklaşıp akraba olmaktan son derece kaçınmak gerekir. Allah'ın dostları olan mü'minler ise, Allah'ın izniyle, insanı, cennete ve mağfirete ulaştıracak sahîh itikad ve sâlih amel gibi güzel şeylere çağırırlar. Bu sebeple onlar, kendileriyle akrabalık kurulmasına daha lâyıktırlar. Allah, yüce hüküm ve hoşa giden hikmetler ihtivâ eden âyetlerini insanlara açıklar. Umulur ki onlar öğüt alır, bu âyetlerin muktezâsınca amel edip Allah'ın mağfiretini kazanır ve cennete girerler.

Âyetin sonunda *"umulur ki öğüt alırlar"* ifâdesinin kullanılması, bu hükümlerin gayet açık olup, daha önceki ahkâmda olduğu gibi fazla tefekküre ihtiyaç göstermediğine işâret eder. Bir önceki âyetin sonu *"umulur ki düşünürsünüz"* hitâbıyla bitmiştir. Âyet-i celîle, kâfirlerle yakınlık kurmayı yasakladığı gibi, mü'minlerle iç içe olmayı da teşvik etmiştir. Ne kadar zengin ve güzel olursa olsun herhangi bir putperest kadını sevmek, îmân sahibi kimseye yaraşmaz. Çünkü bir müşrik kadından daha çok insanın hoşuna gidecek, beğenisini kazanacak nice mü'min kadın vardır.

el-Muhît isimli eserde şöyle denilmektedir: Müslüman biri, gösterişli, güzel hıristiyan bir kadın görüp kendisi de hıristiyan olup onunla evlenmek istese kâfir olur. Bu durum, o kimsenin ahmaklığını gösterir. Fakat burada en mühim husûs kişinin yapısı ve durumudur: Mü'minler, mü'minlerle evlenirler. ***"Zinâ eden erkek, zinâ eden veya müşrik bir kadından başkası ile evlenemez.".*** (en-Nûr, 24/3) Herkes kendi cinsine

meyleder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur. ***“Habîs kadınlar habîs erkekler içindir, temiz kadınlar da temiz erkekler içindir.”*** (en-Nûr, 24/26)

Şâir ne güzel söylemiş:

Bütün kuşlar kendi cinsleriyle uçar.
Güvercin güvercinle, doğan doğanla.

Zemahşerî’nin nüktelerinden biri şudur: Seninle aynı kafa ve gönül yapısına sahip olanlardan başkasıyla oturup hemhâl olma. Çünkü en şiddetli işkence ülfet edemiyeceğin kimselerle beraber olmandır.

Es’iletü’l-Hikem adlı eserde şöyle denilmektedir: Ahlâkların farklı oluşu; bedenler şehâdet âleminde birbirleriyle karşılaşmadan rûhların, ruhlar âleminde birbirleriyle tanışmalarından dolayıdır. Kimin rûhu, sâlih bir adamın rûhuyla tanışmışsa, bu ezelî tanışma dolayısıyla sâlih olur. İşte ahlâkın sâlih ve fâsid diye farklı oluşu bir münâsebet sebebiyledir. Bu alâka, cismânî veya rûhânî olabilir. Cismânî alâka, insanoğlunun yaratıldığı çamurla ilgilidir. Rûhânî açıdan alâkaya gelince o da daha önce zikredilen rûhânî münasebetle ilgilidir. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur. *“Ruhlar, düzenli ordular gibidir. Ruhlar âleminde birbirleriyle tanışanlar dünyâda kaynaşır, birbirini yadırgayanlar da ihtilâfa düşerler.”*[159]

İmam Sehâvî, *el-Makâsıdü’l-Hasene* adlı eserinde der ki: Bu hadîs-i şerîf’in vürûd sebebi olarak Hz. Âişe’den rivâyet edilen şu vak’a anlatılır: “Mekke’de bir kadın, Kureyş kadınları arasına girer, onları güldürürdü. Cenâb-ı Allah imkân verip bu kadınlar hicret edince onları güldüren kadın da Mekke’den geldi. Hz. Âişe diyor ki: Kadınları güldüren o kadın benim yanıma geldi, ona: “Ey falan kadın kime geldin? ” dedim, cevâben: “Size” dedi. “Nerede konuk oldun” deyince: “Medînelileri güldüren kadına konuk oldum,” diye cevap verdi. Bu sırada Allah Rasûlü (s.a.) geldi ve buyurdular ki: *“O güldüren falan kadın yanınızda mı?”* Ben “evet” deyince, *“Kime konuk olduğunu”* sordu. Cevâben “falan güldüren kadına” dedim. Allah Rasûlü (s.a.): *“Hamd, yalnız Allah’a âittir. Ruhlar düzenli ordular gibidir...”* buyurdular.

Bir şâir şöyle der:

Benimle senin aranda olan sevgide
Bu âlemin sırrından gizlenmiş bir nisbet vardır.
Biz ikimiz, Allah, Âdem’in çamurunu yaratmadan
Ruhları birbirini sevmiş iki kişiyiz.

Hüseyin el-Kâşifî der ki:

Bilesin ki her cins, kendi cinsini çeker,
Herkes kendi cinsine âşıktır, onu sever.

Mesnevî’de denilir ki:

Kötü kötülere yakın durur,

Hakk ile bâtıl bir arada olmaz.
İyiler dâimâ iyiler tarafına gider
Kötüler de kötülerden yana.

Şunu bil ki, hayra meyledip şerden kaçmak akıllara yerleştirilmiş bir melekedir. O halde aklı başında olan insanın iyice düşünmesi gerekir, zira kendini görebilen, hâlini düşünebilen kişi, hakka muhâlif yollara çağıran arkadaşlarından uzak kalır ve hevâ, heves dâvetçisine karşı çıkar. Kibar-ı acem'den biri: *"Allah bes, bâki heves"* demiştir. Yâni Allah yeter, O'ndan başkası boştur, aldanma!

Cenâb-ı Allah şöyle buyurmuştur: ***"İnsanlardan hangisinin ameli daha güzel, onları imtihan edelim diye, biz yeryüzünde olan şeylere, kendilerine mahsûs bir zinet verdik."*** (el-Kehf, 18/7) Mukarreb olanlar, varlık âleminde neler varsa hepsini bırakıp, Allah'a koşarlar ve Allah rızâsından başka hiçbir şeye iltifat etmezler. İşte bunlar, niyetleri güzel ve amelleri sâlih kimselerdir. Bunların üzerinde yürüdükleri yol da sırat-ı müstakîmdir.

Allah'ım! Bize doğruyu ilham et, nefislerimizin şerrinden bizi koru. Muhakkak ki, yalvarışlara cevap verecek sensin!

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِى
الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ
حَيْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

222. Sana kadınların ay hâlinden sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay hâlinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.

"Mahîz", *"mecî'"* ve *"mebît"* gibi masdar bir kelimedir. Hayz ise belli vakitlerde rahimden gelen pislik ve kirliliktir. Sahâbe-i kirâmın bu suâlden maksadları, hayız hâlindeki kadınlarla birlikte olunup olunamayacağını öğrenmektir. Bu sebeple sorunun cevâbında: *"De ki, hayız insanı tiksindiren ve yakınında bulunana ezâ ile nefret veren bir durumdur"*, denilmiştir.

Rivâyet olunduğuna göre, cahiliye döneminde insanlar, mecûsîlerin ve yahûdîlerin yaptığı gibi, hayızlı olan kadınları evlerinde barındırmazlar ve onlarla berâber yiyip içmezlerdi. İslâm geldikten sonra durum aynı şekilde devam etti. Nihâyet **Ebu'd-Dahdâh** bir grup sahâbe içinde Rasûlullah (s.a.)'e: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hayızlı kadınlara karşı nasıl davranalım? Onlara yaklaşalım mı, yaklaşmayalım mı?" diye sordu. Bunun üzerine: *"Ay hâlinde olan kadınlardan uzak durun* (onlarla cinsî temasta

bulunmayın)*”* âyeti nâzil oldu. Bu âyet inince müslümanlar, îtizâl; yâni uzak durma kelimesinin zâhirî mânâsını alarak ay hâlinde olan kadınları evlerinden çıkarmaya başladılar. Bir gurup insan Hz. Peygamber’e gelerek: “Ya Rasûlallah! Soğuk pek şiddetli, giyecek elbiselerimiz ise pek azdır. Eğer biz, ay hâlindeki kadınlara ayrı ve özel bakarsak ev halkının artakalanı helâk olacak. Yok eğer diğer âile fertlerine bakıp bunları ihmâl edersek bu kez bunlar helâk olacak” diye şikâyette bulundular. Buna karşılık Allah Rasûlü: *“Siz, Acemlerin yaptığı gibi hayızlı kadınları evlerinizden çıkarmakla değil, hayız hâlinde onlarla cima etmeyi terketmekle emrolundunuz.”*[160] buyurdular. Bu ise Yahûdî ve Hıristiyanların yaptıklarına nazaran orta yoldur. Çünkü Yahûdîler bu durumdaki kadınları evden çıkarıyorlar, Hıristiyanlar ise onlarla cimâ’ edip hayızlı oluşlarına aldırmıyorlardı.

Kadınlar hayızdan temizleninceye veya hayız kanının akması kesilinceye kadar onlarla cima etmek haram kılınmıştır. **Ebû Hanîfe’ye** göre, kadının hayızlı olduğu günler on güne bâliğ olunca gusletmese dahi onunla cima etmek câizdir. Hayız müddetinin en azı olan üç gün içerisinde, kanın akması durursa, gusletmeden veya üzerinden bir namaz vakti geçmeden, cima câiz değildir.

Hayızlı kadınlar gusledip temizlendikten sonra onlara, Allah’ın size helâl kıldığı yerden; yâni ön taraftan yanaşmanızda bir beis yoktur. Şüphesiz Allah, günahlarına çokça tevbe edenleri, hayızlı kadınlarla cimâ etmek ve Allah’ın uygun görmediği yerden kadınlara yaklaşmak gibi kötülüklerden uzak durup temizlenenleri sever.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

223. Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın. Kendiniz için önceden *(uygun davranışlarla)* hazırlık yapın. Allah’dan korkun, biliniz ki siz O’na kavuşacaksınız. *(Yâ Muhammed!)* mü’minleri müjdele!

Nutfenin, çocuğun aslî maddesi, tohumun da bitkinin temel maddesi oluşu hasebiyle aralarındaki benzerlikten ötürü kadınlar ekim yerlerine benzetilmiştir. *“Hars”* ile *“zer’”* kelimelerinin mânâları arasında fark vardır. *“Hars”*; tohumu toprağa ekmek, *“zer’”* ve zirâat ise atılan tohumu gözetip yetiştirmek; bitirmek mânâsına gelir. Bu fark sebebiyle Allah Teâlâ: ***“Şimdi bana, ektiğinizi haber verin. Onu siz mi bitiriyorsunuz. Yoksa bitiren biz miyiz?”*** (el-Vâkıa, 56/63-64) buyurmuş ve *“hars”*i kullara, *“zer’”*i ise kendisine nisbet etmiştir.

Kadınlara tarla denilince, onlarla cinsî münâsebete de “varma” anlamına *“ityân”* tabiri kullanılmıştır. Varacağınız yer, ekim yeri olan ön taraf olmak üzere, kadınlara istediğiniz taraftan dilediğiniz şekilde yaklaşabilirsiniz. Kadının arka tarafı, ekim yeri

değildir. Âyetteki *“ennâ”* ifâdesi *“keyfe”* anlamındadır. Bunun “yer” mânâsına olduğunu söyleyip muhayyerliğe hamletmek mümkün olmadığından kadınlara arkadan yanaşmanın câiz olduğu söylenemez. Binâenaleyh bu ifâdenin mekânda değil, keyfiyette muhayyerliğe hamledilmesi gerekir. O takdirde âyetin mânâsı: “Kadınlara istediğiniz şekilde yanaşın” olur.

Bu âyetin nüzûlüne sebeb olan şu olay da zâten bu mânâya delâlet eder: Rivâyet edildiğine göre Yahûdîler, kadını yüzüstü yatırıp arkadan ön tarafa münâsebette bulunan kimsenin çocuğunun şaşı doğacağını zannederdi. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.)’e bildirilince söz konusu âyet nâzil olarak Yahûdîlerin bu inançlarının yanlış olduğunu belirterek, nikâh akdinden maksadın, hangi keyfiyetle olursa olsun, ekim mahalline temasta bulunmak olduğunu açıkladı.

Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *“Karısına arkasından cinsî temasta bulunan mel’ûndur”*[161] Kadına arkadan yanaşmak küçük livatadır. Erkeğe arkadan yanaşmak ise büyük livatadır.

Ebû Hânîfe’ye göre livâtanın hükmü, ta’zir ve tevbe edinceye kadar hapistir. **İmâmeyn**’e göre ise livâta yapana zinâ haddi uygulanır. Yâni livâta yapan evli değilse celde vurulur, evli ise recmolur.

Kendiniz için önceden sâlih ameller işleyin ki muhtaç olduğunuz günde onun karşılığını görebilesiniz. Kadınlarla sadece şehvetinizi gidermek niyetiyle birleşmeyin. Bilakis nikâhın meşrû kılınmasından maksûd olan hükmü; yâni çocuğu mülâhaza ederek tâat niyetiyle cinsî münâsebette bulunun. Mâsiyetlerden kaçınmak sûretiyle Allah’dan sakının ve bilin ki şüphesiz siz, O’na; yâni mükâfat veya cezâsına kavuşacaksınız. Bu sebeple o gün, O’nun huzurunda utanmayacak şekilde azıklanın. Ey Muhammed sen de Allah’ın emir ve nehiylerine kulak asıp gereğince amel eden mü’minleri, iyilikle ve dâimî nimetlerle müjdele!

İmanın eman-hânesinde emniyyetle otur!
Emniyyet istiyorsan, îmân hânesinden ayrılma!

Hakiki îmân, sâhibini günahlardan alıkor ve tâata teşvik eder. Âriyet veya emânet hâlinde bulunan îmân ise sâhibini günahlardan uzaklaştıramadığı gibi, tâat ve ibâdete de sevketmez. Çünkü bu îmân kalbe tam olarak yerleşmemiştir.

“Biliniz ki siz O’na kavuşacaksınız.” âyetinde, kişinin dönüp varacağı yeri düşünerek orada kendisine lâzım olacak sâlih ameller işlemesi gerektiğine işâret olunmuştur.

Mânevî mertebesi en düşük olan amel, âhıret için amel yapmaktır. Mertebelerin en yücesi, maksadların ve isteklerin en üstünü Allah Teâlâ için ameldir. Nitekim bir âyet-i celîlede: “(Ya Muhammed) **sen “Allah” de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar**” (el-En’am, 6/91) buyurulmuştur. Bu mertebeye ulaşabilmek için sadece Allah rızası için amel etmek gerekir. Cennet ümidiyle veya cehennem korkusuyla değil.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şu işârî tefsîre yer verilmiştir: Kadınlar için zâhirde onları, namaz ve oruçtan alıkoymak sûretiyle îmânlarının (ibâdetlerinin) eksik oluşuna sebeb olan bir hayız hali olduğu gibi, aynı şekilde, erkekler için de bâtında onları, namazın hakikati olan münâcâttan ve orucun hakîkati olan nefsin isteklerine gem vurmaktan men'ederek îmânlarının (ibâdetlerinin) noksanlaşmasına yol açan bir hayız hâli vardır ki o da hevâdır. Hayız hali, kanın, kadının fercinden akmasıyla husûle gelir. Hevâ ise insânî ihtiyaçların ve beşerî sıfatların arzularının kabarıp insanı etkisi altına almasıdır. Nefsin arzusu gâlib gelince safâ bulanır ve gönül ızdırap duyar.

Hevâ ü hevesten bir katre, safâ dolu; yâni saf bir denizi bulandırmaya yeter. Böyle olunca da nefis, hakîkî mânâda namaz kılıp oruç tutmuş sayılmaz. Her ne kadar zâhiren bunlarla meşgul oluyor gözükse bile.

Mü'minler üç tabakadır: *"Avâm, havâss, havâss-ı havâss."*

Avâm, hakîkatten habersiz oldukları için onlara, müsâade edilen şekle münâsib bir tarzda olmak üzere, hanımlarıyla cinsî münâsebette bulunmaları husûsunda cevâz verilmiş ve *"Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın"* denilmiştir.

Havass tabakasından olanlar, her halükârda huzûr-ı ilâhide bulunmakla müşerref olduklarından, sadece kendi emsâlleriyle hemhâl olmalılar. Onlara: ***"Allah, de, sonra onları bırak..."*** (el-En'am, 6/91) emri verilmiştir. Bunlar tefrîd (Hakk'ın dışında her şeyden kesilme) yolunu tutup neticede tevhîd Kâbesine ulaşmışlardır.

Havass-ı havassa gelince onlar, hakîkat âlemine ulaşmış olup Hakk'ın hilâfetiyle mâsivâda tasarruf eden kimselerdir. Bunlar ricâlullah, yâni Allah adamlarıdır. Bunlar peygamberler ve evliyânın önde gelenleridir. Dünyâ, inananlar için âhıretin tarlası olduğu gibi, dünyâ ve âhıret de bu havass-ı havasdan olan kimseler için birer tarladır. Orada istediklerini, diledikleri şekilde ekip biçerler. Onlar ancak Rableri sâyesinde dilerler. Çünkü onların dilemesi, Allah'ın irâdesinde fânî olmuş ve tasarruf kudretleri de Allah'ın takviyesiyle bakâya kavuşmuştur. Onların takdîm ettiklerini takdîm eden ve tehir ettiklerini de tehir eden bizzat Allah'tır.

"Allah'dan sakının ve bilin ki siz O'na mülâkî olacaksınız" Yâni: "Ey dünyâ ve âhıret tarlasında tasarruf hakkına sahip, önde gelen velî kullarım! Allah ile Allah'dan sakının. Çünkü siz O'na mülâkî olacaksınız. Hiç bir şey sizi O'ndan perdeleyemez, gizleyemez. Avâmdan olan mü'minlere de, Allah ile Allah'dan sakındıkları takdirde O'na mülâkî olabileceklerini müjdele. Yâni isteklerinde sâdık ve samimi olup gerekli olan şartları yerine getirmek şartıyla sıradan mü'minlerin de önde gelen evliyânın mertebesine çıkmaları mümkündür. **Hâfız** der ki:

Sevgilinin yüzü, örtü ve perde tutmaz, cemâli açıktır.
Yoldaki tozu tozutma ki onu rahat görebilesin.

❀

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا
بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٢٤﴾

224. Yemînlerinizden dolayı Allah'ı *(O'nun adını),* iyilik etmenize, O'ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel kılmayın. Allah işitir ve bilir.

Rivâyet edilir ki: **Beşîr b. Nûmân el-Ensârî**, **Abdullah b. Revâha**'nın kız kardeşi olan hanımını boşadı. Sonra onunla yeniden evlenmek istedi. Bu sırada Abdullah b. Revâha ise Beşîr'in yanına gitmemeye, onunla konuşmamaya ve kızkardeşi ile onun arasını ıslah etmemeye yemin etmişti. Kendisine Beşîr'in yeniden evlenme teklifi bildirilince: "Ben şöyle şöyle yapmamağa Allah adına yemin ettim. Dediğiniz şeyi yapmam için yemînimi bozmam gerekir." dedi. Bu olay üzerine bu âyet nâzil oldu.

"Urza" sunulan, arz olunan şey, mânâsında bir masdar olup, herhangi bir şeyi örten ve içindekilerinin görülmesine engel teşkil eden şeye isim yapılmıştır. Meselâ yemek veya su kabının üzerine konan tahta parçasının, kabın içinde olanı örtüp, kap ile ona yönelecek olan şey arasında bir perde veya engel olması bu mânâya örnek olarak gösterilebilir. Yâni Allah adını anmayı ve Allah adına yemin etmeyi iyilik, takvâ ve ıslah gibi, yapmamaya yemin ettiğiniz hayırlı işleri işlemeye mâni kılmayın. Zira Allah adına yemin etmek, bu tür hayırlı işlerin yapılmasına engel olmaz. Binâenaleyh âyette zikredilen *"eymân"* lâfzı, "yapılmamak üzere yemin edilmiş hayırlı işlerden" mecâzdır. Yeminin kendisine taalluku sebebiyle *"yemin edilen şey"*, "yemin" olarak isimlendirilmiştir.

Allah yemînlerinizi işitir ve niyetlerinizi bilir. Ta ki Allah'ın kalblerinizde taşıdığınız niyetinizi bildiğini düşünerek dünyevî basit maksadlar için Allah adına yemin etmeyi terkedip Allah Teâlâ'ya gerekli ta'zîm ve hürmeti gösteresiniz. Dolayısıyla bu husûsa dikkat edin ve teklif olunduğunuz emirleri gereğince yerine getirin. *Mesnevî*'de denilir ki:

Cenâb-ı Hakk kendi hakkında buyurdu ki: İşiticiyim,
Tâ ki insanlar dudaklarını kötü sözden tutalar.
Yine zâtı hakkında buyurdu ki: Görücüyüm.
Böylece ne işlerlerse gördüğünü söyleyerek kulları uyardı.
Ben her şeyden haberdarım ve her şeyi bilirim, buyurarak:
İnsanları fesâda düşmekten sakındırmış oldu.

Âyet-i celîle, hiçbir kimseye iyilik yapmamak, isyandan kaçınmamak, nefsinin isteklerini yerine getirmek ve birbirine düşman ve dargın olan insanların arasını düzeltmemek üzere Allah adına yemin eden herkese şâmildir. Sanki Allah Teâlâ şöyle demektedir: "Başkalarına iyilik yapmak, isyandan kaçınmak v.s. gibi şeyler iyilik ve tâat cinsindendir. Yemin etmiş olmanız, bunların yapılmasını engellemez. Şayet bunları yapmamaya yemin etmişseniz hemen yemîninizden vazgeçip bu gibi hayırlı işleri işlemeye koyulunuz. "Biz Allah adına yemin ettik. Bu gibi işleri yapıp yemînimizi

bozmak husûsunda Allah'dan korkarız." demeyiniz. Çünkü iyilik, takvâ ve ıslah gibi hayırlı işleri yapmama konusunda edilen yemîni bozmak, bozmamaktan daha hayırlıdır. Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: *"Bir şey hakkında yemin edip başkasını daha hayırlı gören kişi yemîninin keffâretini versin ve daha hayırlı gördüğü şeyi yapsın."*[162]

Yemîni bozmadan önce keffâretini ödemek câiz olmadığı gibi bozduktan sonra keffâret vermek, ittifakla vâcibtir. **İshâk**'a göre de yemîni bozmadan önce, sırf yemin sebebiyle keffâret ödemek câiz değildir.

eş-Şir'a'da gelmiştir ki: Kişinin, doğru veya yalan yemînle ticâret eşyâsına sürüm kazandırmaya çalışması doğru değildir. Çünkü böyle birisi şâyed yalancı ise yemîni, büyük günahlardan biri olan yemin-i gamûstur. Yok eğer doğru ise, Allah'ı, yemînine araç yapmış ve dolayısıyla hatâ etmiştir. Çünkü dünyâ malı, zarûret olmaksızın Allah adıyla tervice lâyık olmayacak kadar değersizdir. Küçük veya büyük, az veya çok her şeyde yemin eden kişinin, dili yemin etmeye alışır. Fakat gönlünde yemînin bir yeri, bir itibarı kalmaz. Dolayısıyla bu kişinin yalan yere yemin etmesinden de emin olunmaz. Böylece yemînden maksûd olan esas gâyeye halel gelmiş olur. Haberde gelmiştir ki: *"Sürekli olarak "Vallahi bu böyledir vallahi bu böyle değildir" diye yemin eden tüccarlara yazıklar olsun."*[163]

Bustânü'l-Ârifin adlı eserde şöyle denilmiştir: Kişinin, ticâret eşyâsı satarken Peygamber Efendimiz (s.a.)'e salât ü selâm getirip: "Allah, Hz. Muhammed'e salât ü selâm etsin, şu mal ne kadar da güzel" demesi de hiç hoş değildir.

Hz. Peygamber (a.s.) buyurmuştur ki: *"Tâcirler, fâcirlerin tâ kendileridir."* Denildi ki: "Ya Rasûlallah, niçin öyle söylüyorsun? Allah alışverişi helâl kılmadı mı?" Buyurdular ki: *"Ancak onlar yemin edip günah kazanırlar ve çokça yalan söylerler."*[164]

"Vallahi, Allah şöyle şöyle yapacak" şeklinde yemin etmek doğru değildir. Fakat bir Allah dostu, zikredilen şekilde yemin ederse, kerâmet olarak Allah onun yeminini yerine getirir ve yalancı çıkarmaz. **Ebû Hafs Haddâd** bir gün yolda yürüyordu. O sırada dehşete düşmüş, şaşkın halde bir köylü gördü. Ebû Hafs ona: "Sana ne oldu?" dedi. Köylü: "Merkebimi kaybettim. Başka binek almaya da gücüm yok." dedi. Ebû Hafs "Ey Allah'ım, izzetine yemin ederim ki, bu adamın bineğini geri iâde etmedikçe bir adım atmam" dedi. Derhal o vakit merkeb zuhûr ediverdi. Bu kıssa, *Şerhu'l-Meşârik* adlı eserde zikredilmiştir.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

225. Allah sizi kasıtsız yemînlerinizden sorumlu tutmaz. Lâkin kasıtlı yaptığınız yemînlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah gafûrdur, halîmdir.

"Lağv"; itibar edilmeyen boş söz demektir. *"Eymân"*, yemin kelimesinin çoğulu olup "yapılan yemînler" mânâsına gelir. İki mânâ sebebiyle bu ismi almıştır: Birincisi, bu "sağ el" mânâsındaki *"yemin"* kelimesindendir. Araplar, ahidleşip yemînleştikleri zaman, sağ elleriyle müsâfaha yaparlardı. Bu sebeple buna "yemin" denilmiştir. İkincisi, yemîn kuvvet mânâsındadır. Nitekim: ***"Elbette onu kuvvetle** (bi'l-yemîn) **yakalardık"*** (el-Hakka, 69/45) âyeti bu mânâya delâlet eder. Yemin eden kişi, yemîniyle, yapma veya terketme husûsunda yemin ettiği şeyi muhâfaza etmek için kuvvet kazanır. Bu sebeple yemine bu isim verilmiştir.

"Yemin-i lağv"; akidsiz ve kasıdsız boş yere yapılan yemîndir. Kişinin, doğru olmadığı halde, kendisinin doğru olduğunu sandığı bir meselede Allah adına yemin etmesi buna örnek teşkil eder. Yemin edilen husûsun geçmiş veya geçmemiş olması arasında fark yoktur. **Ebû Hanîfe'ye** göre böyle yemin eden kimse için ne bir günah, ne de bir keffâret vardır.

İmam Şafiî'ye göre *"Yemin-i Lağv"*; "evet vallahi, hayır vallahi" gibi yemin kasdı olmaksızın sadece sözü te'kid amacıyla söylenen sözlerdir. Buna alışık olan birine: "Seni Mescid-i Haram'da yemin ederken duydum" desen, bunu asla kabûl etmez ve belki de: "Bin defa hayır vallahi" demekten kendini alamaz.

Âyet-i kerîmede iki ayrı mânâ vardır. **Birincisi:** Doğru olduğunu sanarak yemin edip kasıdsız yanılmanızdan dolayı Allah sizi cezâlandırmaz. Fakat Allah sizi, yalan yere yemin etmek husûsunda kalblerinizde bulunan kasıdlı, kötü niyetleriniz sebebiyle sorumlu tutup cezâlandırır. Kişinin, bildiğinin hilâfına yemin etmesi buna örnektir. Bu tür yemine, *"yemîn-i gamûs"* denilir. Çünkü bu şekilde bile bile yalan yere yemin eden kişi büyük bir vebâl altına girer.

İkinci mânâ: Kasıdsız olarak yaptığınız *"yemîn-i lağv"*den dolayı size keffâret lâzım gelmez. Fakat sadece dil ile söylemekten öte gönüllerinizin de niyet edip kasdettiği yemînlerden dolayı size keffâret gerekir.

et-Teysîr adlı eserde denilmiştir ki: Bu âyette bahsedilen cezâlandırmadan maksad, âhıretteki cezâlandırmadır. ***"Allah, kasıdsız olarak ağzınızdan çıkıveren yemînlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yemînlerden dolayı sizi sorumlu tutar."*** (el-Mâide: 5/89) âyetinde zikredilen cezâlandırma ise, keffâretle olan cezâlandırmadır. Yalnız keffâret, *"yemîn-i mün'akide"* için gereklidir. Diğerlerinde keffâret söz konusu değildir. Bu iki âyet, iki değişik sorumlu tutma ve cezâlandırma şeklini ifâde etmektedir.

Allah, dikkatsizlik yüzünden olmakla beraber, kasıdsız olarak ağızlarınızdan çıkıveren yemînlerden dolayı sizi sorumlu tutmadığı cihetle *"gafûr"*dur, günahları örtüp affedendir. *"Halîm"*dir; cezâlandırmaya acele etmez.

"Allah gafûrdur, halîmdir" ifâdesi, âyette zikredilen muâhezenin, keffâreti gerekli kılma değil, âhıretteki cezâlandırma mânâsında olduğuna işâret eder. Çünkü mağfiret ve hilim, keffârete değil, âhıretteki cezâya taalluk eder.

"Halîm" ile *"Sabûr"* sıfatları arasında şu fark vardır: Halîm olan zât, herhangi bir

işten tiksinmez, öfke onun sabır ve metânetini yok ederek kararsız kılmaz ve istediği an intikam almaya gücü yettiği halde kızgınlık onu acelece intikama sürüklemez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“**Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları** (hemen) **cezâlandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı yaratık bırakmazdı.**”* (el-Fâtır, 35/45)

Kulun, Cenâb-ı Hakk’ın halîm vasfından alacağı ders ve nasîbin ne olacağı ortadadır. Hilm, kulların en güzel vasıflarından birisidir. Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *“Kişi hilim vasfıyla, gündüz sâim ve gece kâim olanların mertebesine ulaşır.”*[165]

Hüseyin el-Vâiz el-Kâşifî der ki:

İlim hilimle olursa yüzdeki ben gibidir.
Hilimsiz ilim ise köy toprağı gibi değersizdir.
Tahammül göstermek akıllıların süsüdür.
Hilmi olmayan da güzellik ve süsten mahrûmdur.

Alimler demişlerdir ki: Bir kimse, gelecekte olacak bir şey için yemîn eder, sonra yemîninden dönerse keffâret gerekir. Bu tür yemîne *“yemîn-i mün’akide”* denilir. Eğer yemîn ettiği husûs geçmişe âid olur ve kişi, doğru olarak bildiğinin aksine yemin ederse, bu büyük bir günahtır. **Ebû Hanîfe’ye** göre büyük günahlar için keffâret geçerli değildir. **İmam Şafiî**’ye göre ise keffâret vâcibtir. Bu şekilde yapılan yemîne *“yemîn-i gamûs”* denilir. Eğer yemin eden kişi, doğru olduğunu sanarak bir hususta yemin eder ve daha sonra böyle olmadığı anlaşılırsa, **Ebû Hanîfe**’ye göre bu, yemîn-i lağv olup keffâret gerekmez. **İmam-ı Şafiî**’ye göre ise bu yemin-i gamûstur ve keffâretini ödemek vâcibtir.

Yemîn, Allah adıyla, O’nun isim veya sıfatlarının birisiyle yapılır. *“Kendisi için namaz kıldığım zâta yemin ederim ki”*, *“nefsim kudret elinde olan zâta yemin ederim ki...”* şeklinde yapılan yemînlerle, *“vallâhi”*, *“verrahmâni”* v.s. diye yapılan yemînler Allah’ın ismiyle olan yemînlere; “Allah’ın izzetine, azametine, celâl veya kudretine andolsun” tarzında olan yemînler de Allah’ın sıfatlarıyla yapılan yemînlere örnek teşkil eder.

Allah’dan başkası adına olmak üzere *“Kâbe’ye andolsun”* diyen veya başka şeyler adına yemin eden ve sonra da yeminini bozan kişiye keffâret lâzım gelmez. Çünkü bunların hiçbirisi yemin sayılmaz. Bu tür şeylere yemin etmek mekruhtur. **İmam Şâfiî**: “Bu tür yemînlerin günah olmasından korkarım” demiştir.

Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *“Allah’dan başkası adına yemin eden kişi, Allah’a şirk koşmuştur.”*[166] Bu hadîsin mânâsı şöyledir: Kim ta’zîm maksadıyla Allah’dan başkası adına yemin ederse, yemin ettiği şeyi, Allah’a ortak tutmuş olur. Fakat ta’zîm kasdı yoksa bir beis yoktur. “Babama yemin olsun ki, hayır öyle değil” şeklinde âdet olarak kullanılan sözler buna misâl olarak gösterilebilir.

Ali er-Râzî der ki: “Hayatıma andolsun”, “hayatına yemin olsun” ve benzeri şekillerde yemin eden kimsenin küfre girmiş olmasından korkarım. Eğer avâm halk, bu

sözleri öğrenip kullanıyor olmasalardı, muhakkak bunun şirk olduğunu söylerdim. Çünkü yemin ancak Allah adına yapılır. İslâm dîninden çıkmayı gerektirecek şekilde yemin etmek doğru değildir. Bilerek bu tür yemin yapan kimse sâlim olarak İslâm'a dönemez. Yalan yere böyle yemin edenin ise küfründen korkulur." Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *"Yalan yere İslâm'dan başka bir din adına yemin eden, dediği gibidir."*[167] Hadîsin zâhiri şuna delâlet eder: Müslüman bir kimse "şayet şöyle yaparsam Yahûdî olayım" der, sonra da dediğini yaparsa tekfîr olunur. *Şâfiîler* bu görüşe göre amel etmişlerdir. *Hanefîler* ise tekfîr olunmayacağını savunup hadîsin, tehdîd maksadıyla vârid olduğunu söylemişlerdir.

Şâyed işlemiş olduğu bir fiille ilgili olarak "Eğer şöyle şöyle yapmış isem ben Yahûdîyim" derse, Hanefiler bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Sahîh olan görüşe göre, kişinin bu sözden maksadı yemin etmekse tekfîr olunmaz. Fakat yaptığı yemînle tekfîr olacağını bilir ve yine de yemin ederse, küfre rızâ göstermiş olması sebebiyle küfre girer. Çoğunluğa göre hadîsten kasdolunan mânâ budur. *el-Fetavâ'l-Bezzâziyye*'de bu tür yemînin, yemin olup keffâreti mûcib olduğuna dâir fetvâ vardır.

Âyet-i celîlede şu işaretler olduğu söylenmiştir: Gönüllerde belli bir niyet ve kasıd olmaksızın zâhiren yapılan işlerin hayır veya şer bakımından büyük bir önemi ve fazla bir tesiri yoktur. Eğer kalbte bulunanın zıddına, sadece dil ile söylenen sözde bir hayır olsaydı Allah Teâlâ: ***"Onlar kalblerinde olmayanı dilleriyle söylerler"*** (el-Feth, 48/11) buyurarak bu vasıfta olan bir topluluğu ayıplamazdı.

Aynı şekilde kalb; niyet edip dil söylediği halde âzâlarla tatbîke konmayan, yapılmayan bir iş kabûle şâyân olsaydı Allah Teâlâ: ***"Yapmayacağınızı söylemeniz, Allah yanında şiddetli bir buğza sebeb olur"*** (es-Saff: 61/3) tenbîhinde bulunarak bu durumda bulunan kimseleri uyarmaya gerek duymazdı.

Yine böyle bir davranışın iyilik bakımından bir tesîri bulunsaydı Allah Teâlâ: ***"Allah, kasıdsız olarak ağızlarınızdan çıkıveren yemînlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, lâkin kalblerinizin kazandığı şeyler ile sorumlu tutar"*** buyurarak bu konumdaki şahıslara belli bir genişlik tanımaz ve ***"Kalbi îmân ile mutmain olduğu halde dinden dönmeye zorlanan hâriç"*** (en-Nahl, 16/106) istisnâsını yaparak gönlü îmân dolu olduğu halde zor karşısında mü'min olmadığını ifâde etmek mecburiyetinde kalan kimseleri afvetmezdi. Bunun sebebi şudur:

Kalb zirâata müsâid bir tarla, diğer âzâlar; ekim-dikim işini yapmaya yarayan âletler, ameller ile sözler ise tohum gibidir. Tohum, her ne kadar ekim âletlerinin herhangi birisi içinde bulunsa bile, zirâata elverişli hâle getirilmiş bir toprağa düşmedikçe bitip yeşererek gelişme imkânı bulamaz. Bunu böylece bilmek gerekir.

Zâhiren yapılan hayırlı işlerin, kalbe zerre mikdârı dahî tesiri olsa Allah Teâlâ, fazl ü kereminin kemâlinden dolayı onu asla zâyi etmez. Hatta onu, durmadan büyütür ve çoğaltır. Aynı şekilde zâhiren yapılan günah fiil, kalbte en küçük bir tesir meydana getirse, lütuf ve ihsânı nihâyetsiz olan Allah, o kulu, bununla sorumlu tutmaz. Ona

hilimle muâmele eder, tevbesini kabûl edip günahını bağışlar. İşte Allah Teâlâ'nın: *"Allah gafûrdur, halîmdir."* buyruğu buna işarettir. Bu işârî yorum *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye* adlı eserden alınmıştır.

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ فَاِنْ فَاؤُ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾

226. Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer *(bu müddet içinde)* kadınlarına dönerlerse, şüphesiz Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir.

"Îlâ" yemin demektir. Yemin ederek kadınlardan uzaklaşanlar için, herhangi bir rucû (yemînden vazgeçip tekrar kadınlarına dönme) veya talâk isteğinde bulunmaksızın, dört ay bekleme müddeti vardır.

Kocanın karısına îlâ yapması şöyle olur: Ya kaç ay olacağını belirterek "Vallâhi sana dört ay veya beş ay... yaklaşmayacağım" der. Yahut her hangi bir sınırlamada bulunmaksızın "Vallâhi sana yaklaşmayacağım" der. Şayet koca, dört aydan az bir zaman içerisinde karısı ile cimâ yapmayacağına yemin etse, bu kişi, îlâ yapan değil, yemin eden biri konumunda olur. Belirttiği müddet bitmeden önce hanımıyla cinsî münâsebette bulunursa, sahîh olan görüşe göre, bozmuş olduğu yemînin keffâretini ödemesi gerekir.

Îlâ'nın iki hükmü vardır: Îlâ'dan dönmenin ve îlâ'nın gereğini yerine getirmenin hükmü. Îlâ'dan dönülünce, şayet yemîn Allah adına yapılmışsa, îlâ müddeti içinde cinsî münâsebette bulunmakla keffâret ödenmesi gerekir. Şayet yemin, talâk, köle âzâd etme ve nezîr gibi şeyler cinsinden ise, o zaman bu sayılan husûslar yerine getirilir.

"Îlâ"nın hükmü ise, îlâ müddeti olan dört ayın bitmesiyle nikâh altında bulunan hür kadının bâin talak ile boşanmış olmasıdır. Bu hüküm hür kadınlar hakkındadır. Eğer hakkında îlâ söz konusu olan nikâhlı kadın başkasına âid bir câriye ise, iki ay geçmekle boş olmuş olur.

Katâde demiştir ki: Cahiliyye insanları îlâ'yı, talak olarak kabûl ederlerdi.

Saîd b. Müseyyeb der ki: Îlâ, cahiliyye döneminin zararlı işlerinden biri idi. Adam hanımından hoşlanmadığı gibi onun başka biriyle de evlenmesini istemediği takdirde ebedî olarak ona yaklaşmayacağına yemin eder ve kadını ne dul, ne de kocalı bir hale sokardı. Bu âdet, İslâm'ın geldiği ilk yıllarda da devam etmiştir. Fakat Allah Teâlâ bunun böylece devam etmesini istemeyerek kadınları, bu zararlı âdetin elinden kurtarmıştır. Bunun için de, düşünüp karara varabilmesi için erkeğe belli bir süre tanımıştır. Eğer erkek, faydayı yemin ettiği mazarratı terketmekte görürse ona göre amel eder. Yok eğer kadını boşayıp ondan ayrılmayı daha uygun bulursa, o zaman o yolu tutar.

Şayet hanımlarıyla cimâ'ı terketmek husûsunda yemin eden kimseler, yemînlerinden dönerlerse şüphesiz Allah gafûrdür, rahîmdir, îlâ yapan kimsenin, kadına zarar verme

kasdından veya yemîni bozmuş olmasından kaynaklanan günahlarını affeder.

وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٢٧﴾

227. Eğer ***(müddeti içinde dönmeyip kadınlarını)*** **boşamaya karar verirlerse** ***(ayırılırlar)*****. Biliniz ki, Allah işitir ve bilir.**

"*Azm* veya *azîmet*", yapılması istenilen bir işi yapmaya kalbin kesin olarak karar vermesi, demektir. Îlâ yapanlar, kendilerine tanınan dört ay müddet bitinceye kadar, hanımlarına yaklaşmayı terk husûsunda sebât ederler ve böylece boşanmış olmak isterse boşanırlar. Şüphesiz Allah onların talâklarını işitir ve ne maksadla bu işi yaptıklarını bilir.

Cenâb-ı Hak kullarından hiçbirinin hakkını zâyi etmez. Kendisi kulun hakkını tastamam ödediği gibi, mazlumun hakkını da zâlimden almaktan geri durmaz. Kadın, âdetâ kocasının elinde imiş şeklindeki konumu sebebiyle gereken şekilde hakkını müdâfaa edemediğinden Allah Teâlâ, onun hakkını gözetme işini üzerine almış ve kocayı, tekrar hanımına dönmek ile onu boşamak şıklarından birini tercihe mecbûr kılmıştır. İşte Hak Teâlâ, insan haklarının muhafazasına bu kadar büyük önem vermiş ve bunlardan birini ihlâl edeni şiddetli bir şekilde cezâlandıracağını bildirmiştir. Buradan, Allah hakkına karşı ne kadar çok saygılı olunup, îcâbının yerine getirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Îlâ yapanların yemînlerden dönmeleri için tanınan dört ay müddet, rûhun cenîne üfürülüş müddetidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: *"Sizden birinizin yaratılış maddesi, kırk günde anne rahminde derlenip toplanır."*

İbn Mes'ûd (r.a.)'dan rivâyet olunduğuna göre nutfe, rahme düşüp Allah Teâlâ ondan insan yaratmayı murad edince, tırnakların altlarına ve saçların diplerine varıncaya kadar kadının bütün vücûduna yayılır ve böylece kırk gece bekler. Sonra tekrar bir kan hâlinde rahme iner.

İşte Rasûlullah (s.a.)'in hadîsindeki *"cem"*den; yâni menînin rahimde derlenip toplanmasından maksad budur. *"Sonra bu kan kırk günde alaka (embriyo) hâline gelir. Sonra da kırk gün içinde bir çiğnemlik et oluverir. Sonra Allah ona bir melek gönderir, melek de ona rûh üfler."*[168] Bu, çocuğa insan şeklinin verilmesinin üçüncü kırk gün içinde olduğunu gösterir. *Meleğe, Allah Teâlâ'nın hükmettiği dört şeyi yazması emrolunur.* Bu kelimeleri yazma işi kırk gün içinde olur. *Melek de çocuğun rızkını, ecelini; ne kadar yaşayacağını veya ne zaman öleceğini, amelini ve şakî mi, yoksa saîd mi olduğunu yazar.*

Şakî; cehenneme, saîd ise cennete gidecek kimselerdir. "Şâkî" nin, önce zikredilmesi, insanların çoğunun şakî olduğuna delâlet eder.

Kâdî Beydâvî'ye göre çocukla ilgili olarak bu dört husûsun yazılmasından maksad,

Allah Teâlâ'nın bunları meleğe ızhâr etmesidir. Yoksa Cenâb-ı Hak bunları çok önceden hükme bağlamıştır.

Allah'a kavuşmayı kasdetmiş kimselerden birine, sülûk esnasında nefsin bıkkınlık ve nefreti sebebiyle bir duraklama ve nefret ârız olursa şeyhin ve arkadaşlarının o zâtı terketmemeleri, onu tekrar eski hâline döndürmek için gayret göstermeleri ve dört ay süreyle tekrar dönüş yapmasını beklemeleri gerekir. Eğer samîmî olarak tâlib olur, arkadaşlık ve dostluk hukûkuna riâyet etmek üzere dönüş yapar, kusûrunun bağışlanmasını ister ve bu sûretle kendisine ikinci bir kez manevî ve rûhî bir heyecan verilirse, arkadaşları ona yönelirler ve kusûrlarını affederler. Fakat bu öyle bir bahar yeşilidir ki orada ancak aşktan zayıf düşenler; öyle meskendir ki orada ancak Allah'dan başka her şeyden soyunanlar oturur. Bu öyle bir kaynaktır ki ondan ancak mâsivâyı unutanlar içebilir. Bu öyle bir kapıdır ki sabredenlerden başkası onu çalamaz. Hattâ bu sadece âriflerin tadacağı bir şarap ve âşıkların zevk alacağı bir şarkıdır.

Şayet dört ay geçtikten sonra yine de Allah'a vuslat yolunu terke azmedip ayrılık yolunu tutmada ısrar ederlerse, arkadaşlarına düşen artık şu âyetin hükmüne yapışmaktır: ***"İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır"*** (el-Kehf, 18/78). Çünkü Allah onların konuştuklarını işitir ve hâllerini bilir. **Sa'dî** der ki:

Bizim ortağımızda ahd-i vefâ vardı.
Sen cefâ ettin ve ahdini bozmuş oldun.
Sen tekrar ahdini tazeleyecek olursan
Öncekinden daha hoş ve sevgili olursun.

Şeyh **Ebû Abdullah Şîrâzî** der ki: Rüyamda Rasûlullah (s.a.)'i gördüm, şöyle diyordu: *"Kim Allah'a giden yolu tanır, o yola sülûk eder, sonra vazgeçerse Allah ona, âlemlerde hiç kimseye yapmayacağı azâbı yapar."*

Levâkıhü'l-envâri'l-kudsiyye fî menâkıbı'l-Ülemâ ve's-sûfiyye adlı eserde böyle geçmektedir.

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوٓءٍۜ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ
مَا خَلَقَ اللّٰهُ فٖٓي اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ وَبُعُولَتُهُنَّ
اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فٖي ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُٓوا اِصْلَاحاًۜ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذٖي عَلَيْهِنَّ
بِالْمَعْرُوفِۖ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌۜ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٢٨﴾

228. Boşanmış kadınlar, kendi başlarına *(evlenmeden)* üç ay hali *(hayız veya temizlik müddeti)* beklerler. Eğer onlar Allah'a ve âhıret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz.

Eğer kocalar barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sâhibidirler. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah azîzdir, hakîmdir.

Âyette geçen *"mutallakât"* yâni boşanmış kadınlardan maksad; kendileriyle nikâh sûretiyle cinsî münâsebette bulunulmuş, hayız gören hür kadınlardır. Çünkü nikâh altında olduğu halde kendileriyle cimâ' edilmemiş kadınların boşanması hâlinde iddet beklemek gerekmez. Yaşının küçüklüğü veya büyüklüğü sebebiyle hayız görmeyen kadınların iddeti üç ay, hâmile kadınların iddeti ise rahimlerinde bulunan çocukları doğuruncaya kadardır. Câriyenin iddeti ise iki kur' (iki âdet veya iki temizlik süresi ya da iki aydır).

"Tatlîk"; iki şey arasında bulunan bağlantıyı kesip ortadan kaldırmak, demektir. İşte kocalarıyla kendi aralarında mevcûd olan nikâh bağlarından sıyrılıp kopmuş olan kadınların, üç kur' yâni üç âdet veya temizlik süresi bekleyip kendilerini gözetlemeleri ve hâmile olup olmadıklarına bakmaları gerekir. Bu müddet içinde evlenmeleri haramdır.

"Kurû'", *"kur'"* kelimesinin çoğuludur. *"Kur'"*, temizlik ve hayız gibi iki zıd mânâyı ihtivâ eden bir kelimedir. Meşhûr olan görüşe göre bu kelime, mecâz değil, hakîkî olarak hem temizlik, hem de hayız için kullanılır. Nitekim *"şafak"* kelimesi de hem kırmızılık, hem de beyazlığın ismidir.

Ebû Hanîfe ve arkadaşları *"kur'"*un, "hayız" mânâsında olduğu görüşünü savunmuşlardır. Çünkü Allah Teâlâ, ay hesâbıyla iddet beklemeyi, *kur'* hesâbıyla iddet beklemekten bedel yaparak şöyle buyurmuştur: ***"(Yaşlılıklarından ötürü) âdetten kesilen kadınlarınızın (bekleme sürelerinden) şüphe ederseniz (bilin ki) onların bekleme süresi üç aydır"*** (el-Talak, 65/4). Hayız durumunun ortadan kalkması hâlinde konulan bu hüküm, iddet beklemede göz önüne alınacak husûsun hayız olması gerektiğine delâlet eder.

Şâfiîler ise: ***"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman onları iddetleri içinde*** *(âdetten temiz oldukları sırada)* ***boşayın"*** (et-Talak, 65/1) âyetiyle istidlâl ederek *"kur'"*un temizlik mânâsına geldiğini savunmuşlardır. Çünkü âyetteki *"li-iddetihinne"*nin başındaki *"lâm"* vakit içindir. Buna göre iddet vaktinin hayız vakti olması câiz değildir. Zîrâ hayız hâlinde talâk yasaktır.

Hanefîler buna şöyle cevap veriyorlar: Şâfiîler'in istidlâl etmiş oldukları âyetin mânâsı: "Kadınları, üç hayız müddeti olan iddetlerini beklemeye başlamak üzere boşayınız" demektir. Böylece talâk vuku bulur ve kadın iddetini beklemeye başlar. Yoksa âyetin mânâsı; talâk, iddet içinde vâki olur, demek değildir.

Şâfiîlerle Hanefiler arasındaki bu ihtilâfın şu faydası vardır: Şafiî'ye göre iddet müddeti daha kısa, Ebû Hanîfe'ye göre ise daha uzundur. Şafiî'ye göre adam hanımını temizlik hâlinde boşasa, bunun akabinde kadın hemen hayız görse bile, boşamanın vuku

bulduğu temizlik süresinin artakalan kısmı bir *kur'* sayılır ve kadın üçüncü hayız hâline başladığı anda iddeti bitmiş olur.

Ebû Hanîfe'ye göre ise; şayet talâk temizlik ânında vuku bulmuş ise üçüncü hayız bitmeden; eğer hayız hâlinde iken vuku bulmuşsa dördüncü hayızdan temizlenmeden iddetinin bittiğine hükmedilmez.

Boşanmış kadınların, kocalarının çocuk ve ric'at haklarını iptâl etmek gâyesiyle hâmile oldukları halde hâmile olmadıklarını veya hayızlı oldukları halde hayızlı olmadıklarını söyleyerek rahimlerinde bulunanı gizlemeleri helâl değildir. Kadın kocasından ayrılmak isteyince, boşanmak üzere çocuğun doğmasını beklememek için bazen hâmile olduğunu gizler. Bazen de kocasının tekrar kendisine dönmesinden ve çocuğa acıyarak boşanmaktan vazgeçmesinden korkarak çocuğunu düşürür. Veya bir an önce boşanmış olmak için hayızlı olduğunu gizler. Çünkü sünnet hükümlerine göre talâk ancak temizlik hâlinde vuku bulur. Âyet-i kerîme hâmile veya hayızlı olup olmamaları konusunda kadınların sözünün kabûlüne delîldir.

Eğer boşanmış kadınlar, Allah'a ve âhıret gününe inanıyor iseler, bile bile böyle büyük bir hatâyı işlemeye cür'et etmemeleri gerekir. Çünkü Allah'a, mükâfât ve cezânın vuku bulacağı âhıret gününe inanmak, bu şekilde yalan bir beyânât vermeye kesinlikle engel teşkil eder. Burada kadınlara şiddetli bir tehdîd vardır. Fakat bu nehy, kadının mü'min olma şartına bağlı değildir. Çünkü mü'min veya kâfir bütün boşanmış kadınlar bu hüküm bakımından eşittirler.

"Buûle", *"ba'l"* kelimesinin çoğuludur. *"Ba'le"* "kadın" demektir. *"Ba'l"*, efendi ve mâlik mânâlarına gelir. Kadının bütün işlerini üstlenip yürütmesi sebebiyle kocaya *"ba'l"* tesmiye olunmuştur. Sanki kocası, kadının mâliki ve efendisidir, denilmek istenmiştir. Kadını, sarih bir şekilde boşadıktan sonra kocaya *"ba'l"* denilmesi, nikâhın henüz yürürlükte olduğuna ve eski durumda henüz bir değişmenin bulunmadığına delâlet eder. Bu hüküm, hanımını ric'î, ya da bâin talâkla boşayanların hepsine şâmildir. Bâin talâkla boşanan kadınların bir başkasıyla nikâhlanmaya hakkı yoktur. Çünkü ric'îde olduğu gibi bunların kocaları bunları yeniden nikâhlamaya ve bekleme süresi içinde karılarına dönmeye daha münâsibtirler.

Kadınlarını ric'î talâkla boşayan kocalar, kadınlarıyla aralarında bulunan sürtüşmeyi düzeltmek, onlara iyilikle muâmele etmek isterler ve câhiliyye döneminde yaptıkları gibi, onlara zarar vermeyi terketmek arzu ederlerse, bekleme müddeti içinde kadınlarına dönüp onları tekrar nikâhları altına alma hakkına sahiptirler. Kocanın karısına dönme hakkı, iddet müddeti ile sınırlıdır. İddet müddeti bitince kocanın tekrar hanımına dönme hakkı ortadan kalkar. Âyetteki "*ehakk*" ism-i tafdîl mânâsında değil, ism-i fâil mânâsınadır. Buna göre âyetin mânâsı "Hanımlarını ric'î talâkla boşayan kocalar, onları tekrar nikâhları altına almaya hak sâhibidirler" şeklindedir. Zira bu kadınlar üzerinde kesinlikle kocalarından başka kimse için bir hak sözkonusu değildir. Ayrıca kadınların da herhangi bir îtirâz hakkı yoktur ki, kocalarına dönmekten imtinâ edebilsinler.

Ancak kocaların kadınlarına tekrar dönmeleri hâlinde onlara zarar verme

düşüncesinde olmamaları gerekir. Nitekim cahiliye döneminde öyle yaparlardı: Adam, karısını boşar ve iddeti bitmeye yaklaşınca tekrar ona dönerdi. Sonra bir müddet daha geçince tekrar boşardı. Böylece kadının iddetinin uzamasını isterdi. Fakat bu açıklamadan, kadına tekrar dönmek için ıslah kasdının bulunmasının şart olduğu anlaşılmamalıdır. Çünkü koca, kadına zarar vermek üzere ric'at etse bile bu câizdir. Fakat âyet-i celîle ıslaha teşvik etmekte ve zarar kasdından sakındırmaktadır.

Allah Teâlâ, ric'attan maksadın kadının hâlini ıslah etmek olduğunu, yoksa ona zarar ve kötülükte bulunmak olmadığını açıkladıktan sonra karı ve kocadan herbirinin birbirleri üzere hakları bulunduğunu beyân etmek üzere buyurmuştur ki: *"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde birtakım iyi davranışa dayalı hakları vardır."* Yâni kadın ve erkek, şerîâtın reddetmediği örfe ve insanların âdetlerine göre karşılıklı hak sahibidirler. Dolayısıyla erkekler, hakları olmayan şeyi kadınlardan istememeli ve kadın ve erkek birbirlerini zor durumda bırakmamalıdırlar.

Karı ve kocanın hakları arasındaki benzerlik, karşılıklı hak ve vazife anlayışıdır. Yoksa aynı cins haklara sahip olmak demek değildir. Meselâ kadının koca üzerinde mehir, nafaka ve mesken hakkı vardır. Fakat kocanın kadın üzerinde bu cinsten bir hakkı yoktur.

"Ancak erkekler için kadınlar üzerinde bir üstünlük payı vardır." Erkek kadından, akıl, din ve bu iki husûsa taalluk eden mes'elelerde belli bir üstünlüğe sâhibtir. Bunda şüphe yoktur. Fakat bu makama münâsib üstünlük iki şekilde ortaya çıkar:

Birincisi erkeğin kadın üzerinde olan hakkı, kadının erkek üzerinde olan hakkından daha üstündür. Çünkü kadın erkeğine ait olup ona tâbidir. Bu yüzden meselâ kocasından izinsiz olarak nâfile oruç tutamaz ve evinden dışarı çıkamaz. Erkek, kadını boşamaya ve boşadığı zaman da, kadın istesin veya istemesin, ona dönme hakkına sâhibtir. Kadın ise bu işlerden hiçbirini yapamaz. Kadının erkek üzerindeki hakkı ise mehir, kifâyet miktarı rızık, mesken ile kendisine zarar vermemesidir.

İkincisi ise **Zeccâc**'ın şu sözüyle ifâde ettiği üstünlüktür: Nikâh bakımından erkek, kadından istifade ettiği gibi, kadın da erkekten istifâde eder. Bu yönden kadın-erkek eşit haklara sahiptirler. Fakat erkek, kadının nafakasını temin gibi birtakım sorumluluklar taşıyarak ona üstün tutulmuştur. Buna göre erkeğin kadına olan üstünlüğü merhamet ve ihsân gâyesiyle sağladığı mehir, nafaka, mesken, ondan zararı defedip faydasına olan şeyleri yapma ve her türlü âfet ve belâlara karşı onu korumasıdır. Nitekim, **Ebû Hüreyre** (r.a.)'den rivâyet olunduğuna göre Rasûl-i Ekrem (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kimsenin, Allah'dan başka biri için secde etmesini emretseydim muhakkak kadının kocasına secde etmesini emrederdim."*[169] Çünkü Allah Teâlâ: ***"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve erkekler mallarından harcama yaptıkları için kadınların yöneticisi ve koruyucusudur"*** (en-Nisâ, 4/34) buyurarak erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan haklarının büyük olduğunu bildirmiştir. Binâenaleyh bu haklar sebebiyle kadının, kocasının hizmetinde

bulunmasının gerekliliği, te'kidle vâcib olmuş olmaktadır.

"Allah azîzdir"; emir ve ahkâmına aykırı davrananlardan intikam almaya gücü yeter. *"Hakîmdir"*; koyduğu hükümler, pek çok hikmet ve maslahat ihtivâ eder.

Şu husûslara riâyet etmeden evlilikten beklenen maksad gerçekleşmez. Karı koca birbirlerinin haklarına riâyet etmeli ve birbirlerinin faydalarına çalışmalıdırlar. Nesillerin devam etmesini isteme, çocuklarını terbiye etme, karşılıklı ilişkilerde muâşeret kurallarına uyma, evi muhâfaza, ev işlerini düzenleme ve elleri altında bulunanları iyi bir şekilde idâre etme gibi şer'an güzel sayılan ve âdeten uygun olan hususları yerine getirmede samîmî ve duyarlı olmalıdırlar.

Hadîs-i şerîfte buyurulmuştur ki: *"Kadının cihâdı, kocasına karşı görevini en güzel şekilde yerine getirmektir."*[170] Kadın, kocasına karşı iyi davranıp, üzerine düşen görevleri mümkün olduğu kadar yerine getirmeye çalışırsa ona, hadiste geçtiği üzere, *"kocasına hizmeti ve geçimi iyi kadın*" denilir.

Yine hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *"Kocası kendisinden râzı olduğu halde ölen kadın cennete girer."*[171]

Karı ve kocanın, birbirlerine güzel görünmek için süslenmeleri, karşılıklı haklarından biridir. **İbn Abbas** (r.a.) demiştir ki: "Hanımım benim için süslendiği gibi, ben de hanımım için süslenirim" Nitekim Allah Teâlâ: ***"Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır."*** (el-Bakara, 2/228) buyurmuştur.

Sa'dî der ki:

Gönül güzel yüzlü hanımı görünce sevinir, hoşlanır.
Fakat yüzü ve huyu çirkin hanımdan Allah'a sığınmak ister.

Bir başka şâir de şöyle der:

Kadının iffeti güzellik makamına kâimdir.
Cilve haramdır, ama kadının helâline değil.

Hikâye olunmuştur ki: İsrâîloğulları içinde sâlih bir zât vardı. Hanımını aşırı derecede severdi. Bir gün Cenâb-ı Hak, bir melek vasıtasıyla ondan üç dilekte bulunmasını istedi. Bunun üzerine adam, hanımına, ne isteyeceğini bilmediğini söyledi. Kadın:

"O zaman bir hâcet benim için, iki hâcet de senin için iste," dedi. Adam kadına ne istediğini sordu. Kadın:

"Rabbından beni, en güzel ve en çekici bir sûrete sokmasını iste" dedi, adam da istedi. Kadının güzelliğinden ev aydınlandı. Güzelliğin verdiği heyecanla yerinde duramaz hale gelen kadın, evden çıkmak istedi.

Adam ona, “nereye gitmek istediğini” sorunca:

“Falan sultanın yanına gidiyorum. Bu güzellik ve cemâlimi, senin gibi ihtiyar biri için zâyi edemem” dedi.

Adam evden çıkmasına engel oldu. Fakat kadının güzelliği, söz konusu sultana ulaştı. Sultanın askerleri gelerek kadını zorla aldılar ve götürdüler. Bunun üzerine sâlih zât:

“Ey Allah’ım! Dilek için iki hakkım kaldı. Şimdi de beni bırakıp kaçan hanımımı maymun sûretine çevir,” deyince Allah Teâlâ kadını maymun sûretine çevirdi.

Kadındaki değişikliği fark eden sultan, onu, yanından kovdu. O da doğruca kocasının evine döndü. Bu kez o zât:

“Allah’ım! Onu, başlangıçta nasıl idiyse o hâle getir” diye duâ ederek böylece üçüncü dileğini de istemiş oldu. Fakat isteklerin üçü de boşa gitti. Bunlardan ne kendisi, ne de kadın bir fayda sağlayabildi.

Âyet-i celîlede şu işâretin olduğu söylenmiştir: Boşanıp ayrılma, kadın tarafından değil de, erkek tarafından olsa bile, kocalarına olan birliktelik hakkının îfâsı için kadınlar, iddet beklemekle emrolunmuşlar, kocalarının mekânlarını hemen terketmeyip iddetleri bitinceye kadar sabretmekle yükümlü tutulmuşlardır.

Bütün bunlar, ubûdiyete riâyet husûsunda, rubûbiyetin vefâsına birer delîl teşkil etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, ayrılma ve kopma kul tarafından olsa da, kereminin kemâlinden ötürü, fazl yularını iyilikle kulun boynuna dolar ve cefâ iddeti bitinceye kadar ona mühlet verir. Vefâ şartının yerine gelmesi için hemencecik kulundan yüz çevirmez.

Umulur ki kul, iddet müddeti içinde gaflet uykusundan uyanır ve Rabbına olan muhabbetinin bir neticesi olarak kalbinin gizliliklerinde bulunan îmân dâvetçisi harekete geçer. Şayet Allah onu ayrılık ızdırâbıyla ibtîlâya uğratsa da o, pişmanlıkla tevbe kapısını çalar ve borçlu ayağıyla tekrar Rabbına dönmek isteğinde bulunur. Allah Teâlâ’nın fazl ve kereminin yüceliği sebebiyle ona:

“Ey kapıyı çalan kimse! Nefsini bırak ve bize gel. Kim bizden bir kurtuluş dilerse sabah-akşam devamlı eşiğimize yüz sürsün!” denilir.

---

[158]. Ehl-i İslâm ile aralarında antlaşma bulunmayan gayr-i müslim ülke halkları hakkında kullanılan bir tabirdir.

[159]. *Buhârî,* Enbiyâ, 2; *Müslim,* Birr, 159

[160]. *İbn Hâcer,* Kâfî, I, 265

[161]. *Ebû Dâvud,* Nikâh, 46; *İbn Mâce,* Nikâh, 29; *Müsned,* II, 444

[162]. *Müslim,* Eymân, 12; *Tirmizî,* Nüzûr, 5

[163]. *Irâkî,* Muğnî, II, 75.

[164]. *Tirmizî,* Büyû', 4; *İbn Mâce,* Ticârât, 3; *Müsned,* III, 428, 444.
[165]. *Buhârî,* Îmân, 4, 5; *Müslim,* Îmân, 64, 65; *Ebû Dâvud,* Cihâd, 2; *Tirmizî,* Kıyâmet, 52; *Nesâî,* Îmân, 8, 9; *Dârimî,* Rikak, 4, 8; *Müsned,* II, 160, 163, III, 154
[166]. *Ebû Dâvud,* Eymân, 4; *Tirmizi,* Nüzur, 9; *Müsned,* II, 86, 87
[167]. *Buhârî,* Edeb, 44; *Müslim,* Îmân, 176; *İbn Mâce,* Keffâret, 3
[168]. *Buhârî,* Bed'ü'l-halk, 6, Kader, 1; *Müslim,* Kader, 1; *İbn Mâce,* Mukaddime, 10.
[169]. *Ebû Dâvud,* Nikâh, 41; *Tirmizi,* Nikâh, 10; *İbn Mâce,* Nikâh, 4; *Müsned,* IV, 381; V, 227, 228; VI, 76.
[170]. *İbnü'l-Esîr,* en-Nihâye, I, 141.
[171]. *Tirmizî,* Rada, 10; *İbn Mâce,* Nikâh, 4.

BOŞANMA AHKÂMI

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ وَلَا
يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا اٰتَيْتُمُوهُنَّ شَيْـًٔا اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيمَا
حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ
اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ
حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا
اِنْ ظَنَّا اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ
﴿٢٣٠﴾ وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ
يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا
نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ
يَعِظُكُمْ بِهٖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ
اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ
كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

229. Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden *(boşanma esnasında)* bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. *(Ey mü'minler!)* Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhâfaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının *(erkeğe)* fidye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zâlimlerdir.

230. Eğer erkek kadını *(üçüncü defa)* boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa, *(her iki taraf da)* Allah'ın sınırlarını muhâfaza edeceklerine inandıkları

takdirde, yeniden evlenmelerinde beis yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar.

231. Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine kötülük etmiş olur. Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, *(size verdiği hidâyeti),* size öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'dan korkun. Bilesiniz ki Allah, her şeyi bilir.

232. Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların *(eski)* kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. İşte bununla içinizden Allah'a ve âhıret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Bu öğüdü tutmanız kendiniz için en iyisi ve en temizidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

"Ric'î talak", ayrı ayrı zamanlarda olmak üzere iki kez yapılır. **Ebû Hanîfe**'ye göre iki veya üç talâkı aynı anda yapmak haramdır. Bunun vukûu câiz ise de sünnete uygun değildir.

Erkek için kadına tekrar dönme hakkının olması için henüz bir veya en fazla iki ric'î talâkın vuku bulmuş olması gerekir. Erkek, ikinci talâktan sonra üçüncü talâk girişiminde bulunursa, kesin olarak tekrar kadına dönme hakkını kaybeder ve kadın ona ancak başka bir kocanın nikâhı altına girip boşanmadıkça helâl olmaz.

"Talak (boşama) *ikidir."* âyetinin zâhiri haber gibi gözükse de aslında emir mânâsı ifâde etmektedir. Çünkü eğer biz bu âyeti zâhirine hamledersek, iki veya üç talâkı bir anda yapan biri söz konusu olduğu takdirde Allah Teâlâ'nın bildirdiği bir haberde bir aykırılığın gözükmesine sebeb olacaktır. Allah'ın bildirdiği bir haberde ise yanlışlık ve aykırılığın bulunması asla câiz değildir. O takdirde âyetten maksad emir olup: "Kadınlarınızı iki defada boşayınız" demektir.

İki talâktan sonra hüküm şudur: Erkek ya ıslah ve hüsn-i muâşeret maksadıyla -zarar vermek kasdıyla değil- kadına tekrar dönüp onu güzelce tutar. Ya da iddet müddeti bittiği halde kadına mürâcaatı terketmek sûretiyle onu iyilikle salıverir. İyilikle salıvermek şu demektir: Erkek kadını terkedince ona, mâlî hukûkunu tam olarak öder ve onu kötülükle yâd edip insanları ondan nefret ettirmeye çalışmaz.

Bu konuda şu hükümleri zikretmek mümkündür: Cinsî münâsebet vâkî olduktan sonra hür bir kadını kocası, bir veya iki talâkla boşasa, iddet müddeti içinde olduğu sürece kendi rızası olmaksızın ona dönme hakkına sâhibtir. Şayet iddet bittiği halde mürâcaat söz konusu olmazsa veya cinsî münâsebet vaki olmadan önce boşarsa, yahut da onunla muhâlaa[172] yaparsa, kadının tekrar helâl olması için kendisinin ve velîsinin izniyle yeni bir nikâhın yapılması gerekir. Eğer erkek, kadını, üç kez boşarsa kadın, başka bir

koca ile evlenip onunla cinsî münâsebette bulunmadıkça, tekrar ona helâl olmaz.

Bir köle, nikâhı altında bulunan bir câriyeyi iki talâkla boşarsa, bâin talâkla boşamış olur ve başka bir koca ile evlenmedikçe ona tekrar helâl olmaz. **Ebû Hanîfe**'ye göre, talâkın sayısı konusunda kadının durumuna (hür veya köle) itibar olunur. Binâenaleyh bir köle, hür olan karısını üç kez boşama hakkına sâhibtir. Hür bir erkek de, câriye olan hanımını ancak iki kez boşama hakkına sâhibtir.

"Onlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız, size helâl değildir"

Rivâyet olunduğuna göre, Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün kızı Cemîle, kocası Sâbit b. Kays'tan hoşlanmıyordu. Bir gün Rasûlullah (s.a.)'e gelip: "Ya Rasûlallah! Ben, Sâbit'le beraber yaşayamam. Başımızı bir yastığa koyamıyoruz ve bir türlü anlaşamıyoruz. Vallahi onu, dînî veya ahlâkî bir eksiklikten dolayı ayıplıyor değilim. Fakat müslüman olduktan sonra tekrar küfre dönmeyi hoş karşılamıyorum. Artık ona katlanacak tâkatım kalmadı. Çadırın kenarını kaldırdığımda onu, birkaç kişi arasında bana doğru gelirken gördüm. Bir de baktım ki o, orada bulunanların en siyah tenlisi, en kısa boylusu ve en çirkin yüzlüsüdür. Hemen yanına indim ve bana mehir olarak verdiği bahçe karşılığında beni boşamasını istedim."

Cemîle bu sözleri söyleyince Sâbit dedi ki: Yâ Rasûlallah (s.a.), ona emret, verdiğim bahçeden daha fazlasını versin. Onu boşamam için bahçeye râzı olmam. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), Cemîle'ye bu îtirâzı nasıl karşıladığını sordu. Cemîle de bunu mâkûl görüp bahçenin dışında bazı şeyler daha verebileceğini belirtince Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.) Sâbit'e: *"Cemîle sadece bahçeyi değil, daha başka şeyler de verecek. Onun verdiği şeyleri al ve yolunu serbest bırak"* buyurdu.[173] Sâbit de Rasûlullah'ın emrini, buyurulan şekilde yerine getirdi. İslâm'da vuku bulan ilk *"hul'"* veya *"muhâlaa"* budur.

"Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız, size helâl değildir. Şayet erkek ve kadın, Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarlarsa başka." Âyet-i celîledeki bu hitab hâkimleredir. Her ne kadar hâkimler, hakîkî mânâda alan ve veren değillerse de, mesele halledilmek üzere kendilerine arzedildiği zaman, almayı ve vermeyi emreden onlardır. Bu sebeple onlar, alıp veren kişilermiş gibi takdim edilmişlerdir.

Erkeğin, talak karşılığı olarak, boşadığı hanımına daha önce vermiş olduğu mehir v.s.den -çoğu bir kenara bırakalım- azıcık bir şey dahi alması câiz değildir. Ancak karı-kocanın, Allah'ın koyduğu sınırları muhâfaza edememekten korkmaları hâli müstesnâ. Dolayısıyla: Ey hâkimler! Müşâhede ettiğiniz bazı emâre ve eksiklikler sebebiyle boşanan karı-kocanın, nikâh bağından mütevellid ortaya çıkan hakları yerine getirememelerinden korkarsanız biliniz ki, o zaman, kadının ayrılmak için, hakkından vazgeçip verdiği fidyede ikisine de bir günah yoktur. Ne kadının vermesinden, ne de kocanın almasından bir günah terettüb etmez. Fakat bu durum, huysuzluğun kadın tarafından olması hâlinde söz konusudur. Çünkü kadın, haksız olarak malı telef etmekten men' edilmiştir.

Ancak huysuzluk kocadan ise o takdirde kocanın, kadına verdiği şeylerden hiçbir şey alması helâl değildir. Allah Teâlâ'nın: ***"Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz takdirde, onlardan birine*** (evvelki eşinize) ***kantarlarca mal vermiş olsanız bile verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın..."*** (en-Nisâ, 4/20) buyruğu bu hükme delîl teşkil eder.

Erkek kadını, fidye vermeye de zorlayamaz. Çünkü bu da yasaklanmıştır. Nitekim âyet-i celîlede: ***"Onlara verdiklerinizin bir kısmını*** (onlardan) ***alıp götürmek için onları sıkıştırmayın."*** (en-Nisâ, 4/19) buyurulmuştur.

"Fidye olarak verdiği şey" ifâdesinin umûmî olarak zikredilip bir mikdârın tahsîs olunmayışı, karının kocasından mehir olarak aldığından az veya çok bir mal karşılığında *"muhâlaa"* yapmanın câiz olduğuna işâret etmektedir. Fukahanın çoğunluğu da bu görüştedir.

Âyet-i celîlenin zâhirinden, öfke ve korku hâli hâriç başka sebeblerle *"muhâlaa"* yapmanın câiz olmadığı anlaşılmaktadır. Müctehidlerin çoğunluğu, korku hâlinde ve korku hâli dışında muhâlaa yapılabilir, demişlerdir. O takdirde buradaki istisnâ, istisnâ-yı munkatı'dır. Nitekim: ***"Yanlışlık dışında bir mü'min, bir mü'mini öldüremez"*** (en-Nisâ, 4/92) âyetindeki istisnâ da bunun gibidir. Yâni öldürmemesi gerekir. Fakat yanlışlıkla öldürürse, mü'min bir köle âzâd etmesi ve ölenin âilesine de bir diyet vermesi gerekir.

el-Beğâvî demiştir ki: Huysuzluk olmaksızın da hul'; yâni muhâlaa yapılabilir. Yalnız bu, sebebsiz olarak bir birliği parçalamak olduğu için iyi karşılanmamıştır. Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: *"Allah Teâlâ'nın hoşuna gitmeyen helâllerden biri, talâktır."*[174]

İşte zikredilen bu hükümler, Allah'ın hudûdlarıdır; emir ve yasakları cümlesindendir. Herhangi bir sûrette bunlara aykırı olarak davranmaktan kaçınınız. Çünkü kim Allah'ın sınırlarını aşar; emir ve yasaklarını çiğnerse, işte onlar, Allah Teâlâ'nın azâb ve kızgınlığına uğramak sûretiyle nefislerine zulmedenlerin tâ kendileridir.

Şunu bilmek gerekir ki kadın, kötülüklerden uzak ve iffetli olunca, kocaya düşen onunla güzel bir şekilde geçinmek ve hoşa gitmeyen bazı hâl ve hareketlerine sabretmektir. Erkeğin Hz. Peygamber (s.a.)'in âdâbıyla edeblenmesi ve ahlâkıyla ahlâklanması lâzımdır. Rasûlullah (s.a.), eşleriyle dâima güzel geçinirdi. Kadınlarla güzel geçinmek ve onlara karşı sabırlı davranmak, insanın ahlâkını güzelleştiren unsurlardandır. Şüphesiz sabırlı kimseler, Allah yolunda cihâd edenlerden sayılırlar.

Rivâyet olunduğuna göre, âbidlerden biri hanımına karşı çok iyi davranırdı. Bir gün hanımı öldü. Kendisine evlenmesi teklîf edildi ise de bundan imtinâ edip bekârlığın kendisi için daha iyi olduğunu ileri sürdü. Adam şöyle anlatıyor: Hanımın vefâtından bir hafta sonra onu rüyamda gördüm: Sanki göğün kapıları açılmıştı. Bu kapılardan bir kısım adamlar inip birbiri ardısıra havada yürüyorlardı. Bunlardan önde bulunan bir

arkadakine “işte o uğursuz olan, bu adamdır.” diyordu. Diğeri de ona “evet” cevâbını veriyordu. Üçüncüsü, dördüncüsü, hep aynı şeyi söyleyip geçiyordu. En sonuncusuna gelinceye kadar onlara, bu adamın kim olduğunu sormaktan çekindim. Nihâyet sonuncusuna: “Bahsettiğiniz uğursuz adam kimdir?” diye sordum. “Sen” diye cevap verdi. “Niçin?” diye soruyu tekrarlayınca o cevâben: “Biz senin amellerini; Allah yolunda cihâd edenlerin amelleriyle beraber göğe çıkarıyorduk. Fakat geçen cumadan beri, senin amelini, cihâda gitmekten geri kalanlarınki ile aynı tutmakla emrolunduk. Yalnız bunun niçin böyle olduğundan da haberimiz yok” dedi. Bu rüyayı gördükten sonra âbid, arkadaşlarından, hemen kendisini evlendirmelerini istemiş ve ölünceye kadar evli yaşamıştır.

Kâşifî der ki:
Sanma ki yiğidlik ve insanlık güç ve kuvvetledir.
Eğer nefsini yenebilirsen kâmil insan sensin.

Fakat hanımlara karşı bu kadar iyi davranıp, yüksek dereceler elde etmek çok az kimseye nasip olacak husûsiyetlerdir. Nitekim: “Harblerin yiğitleri vardır. Eğer sen başa çıkamadığını boşamak istiyorsan, önce nefsini boşa.” denilmiştir. Bir şiirde denilmiştir ki:
Kötü kadın mesâbesindeki nefsini boşayan kişinin
Benzerini bu gökkubbenin altında bulamazsın.
Nefs çöplüğünden, şehvet esâretinden kurtul,
Ki rûhun aşkla arzuladığın vuslat rüzgârını koklasın.

Kocakarı mesâbesindeki nefs, bâtınını teşviş edip, kalb evini harâbeye çevirmeye çalıştığı sürece, rûh gelini sır perdesinin arkasından gözükmez ve müşâhede evine girmez. Kadrini bilip haddini aşmayan kişiye Allah rahmet eylesin.

Âyet-i kerîmede şu işâretler olduğu söylenmiştir:

Ehl-i sohbet olan kimseler, doğru ve dürüst olan arkadaşlarından sâdır olan bir veya iki suç sebebiyle onları terketmezler. Bilakis bir veya iki suçu affederler. Üçüncüsü vuku bulunca, ya onu güzelce îkaz edip dostluklarını devam ettirirler veya güzelce ondan ayrılırlar. Nitekim Hızır (a.s.), Mûsâ (a.s.)’ın, iki kez vuku bulan îtirâzını affetmiş, üçüncüsünde ise ***“İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır”*** (el-Kehf, 18/78) demek durumunda kalmıştır.

Vaktini, Allah’ın azâbını kazanma yolunda harcayan, kötülüklerle dolu oluşu sebebiyle ömrün lezzetini kaçıran, ta’zîmsiz ve hürmetsiz sohbetler, ne tarîkatta, ne de şerîatta hoş karşılanır. Hem tarîkat, hem de şerîat bakımından bu tür beraberlik ve sohbetler, oldukça zararlı birer öldürücü zehir olup Hak yolunu keser.

Sohbet ehli kimselerin, kendilerinden ayrılan arkadaşlarından bütün hâtıralarını geri

istemeleri, din kardeşliğinin tesis ettiği yakınlığı koparmaları ve yüce himmetlerini onlara bağışladıktan sonra kalblerini onlardan çekip almaları muvafık düşmez. Çünkü hîbe ettiği şeyi geri alan kimse, kustuğunu tekrar yiyen gibidir. Yalnız dostluk ve arkadaşlık hukûkuna riâyet husûsunda Allah'ın sınırlarını koruyamamaktan korkmaları hali müstesnâ. Eğer bazı dînî vecîbeleri yerine getirmede ihmalkârlığa, yağcılık ve münâfıklığa sebeb olması bakımından, bu husûstaki Allah'ın hudûdunu korumaktan korkarsanız, hukuka riâyet için bazı hazları fedâ etmekte bir beis yoktur. İşte bunlar, Allah'ın hak ve vazîfelerden müteşekkil sınırlarıdır. Hak elde etmek düşüncesiyle vazifelere riâyeti terkederek sınırları aşmaya kalkışmayın. Bu işârî izahlar, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye* adlı eserden alınmıştır.

فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ فَاِنْ
طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا اِنْ ظَنَّا اَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِ
وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

230. Eğer erkek kadını *(üçüncü defa)* boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa, *(her iki taraf da)* Allah'ın sınırlarını muhâfaza edeceklerine inandıkları takdirde, yeniden evlenmelerinde beis yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar.

Erkek, hanımını iki talâkla boşadıktan sonra, üçüncü bir kez daha boşarsa, artık bu üçüncü talâktan sonra ne ric'at yoluyla, ne de yeni bir akid vâsıtasıyla ona dönemez. Fakat bu kadın, kendisini boşayan erkeğin dışında başka bir erkekle evlenir, vardığı ikinci koca da onu boşarsa ancak bu takdirde eski karı-kocanın tekrar evlenme hakları doğar. Fakat evlenebilmeleri için Allah Teâlâ'nın koyduğu evlilikle ilgili hükümle hareket etme niyet ve düşüncesinde olmaları gerekir. Âyette *"şâyed zannederlerse"* denilip "şayet bilirlerse" denmemiştir. Bunun sebebi şudur: Çünkü insan yarın ne olacağını bilmez, ancak zanneder. İşte bunlar, Allah'ın değişme ve tenâkuzdan uzak belli başlı hükümleri olup bunları anlayıp bilen kimselere açıklamaktadır. Dâvet ve tebliğ herkese şâmil olduğu halde, bu hükümlerin sadece bilen kimselere açıklanmış olması dikkat çekicidir. Zira ancak bilen kimseler, bunlardan tam anlamıyla istifade ederler. Câhiller ise ne bu hükümlere kulak asarlar, ne de inceliklerine dikkat ederler.

Âyette, boşanmış kadının evleneceği; fakat henüz evlenmemiş olduğu ikinci şahsa; zevc (koca) denmiştir. Çünkü hemencecik yapılacak bir akidle zevc olması mümkündür. Daha sonra alacağı vasıfla önceden isimlendirilmiştir.

Âyette zikredilen "nikah"dan maksad cimâ değil, sadece akiddir. **Saîd b. Müseyyeb** de bu mânâyı tercih etmiştir. Âyette kullanılan ifâde de bu mânâya şâhidlik etmektedir.

Çünkü: “Kadın, başka bir kocayla cima edinceye kadar” denmemiştir. Âyet mutlak olsa bile ancak nikâh akdi yapıp evleninceye kadar eski kocasına haram olduğuna delâlet eder. Fakat yapılan ikinci evliliğin, cimâ ile kayıtlandırılması sünnet iledir. Cimâ’ın şart olduğu konusunda icmâ vardır.

Rivâyet olunduğuna göre Rifâa isimli sahâbînin hanımı, Rasûlullah (s.a.)’e gelerek dedi ki: “Yâ Rasûlallah! Rifâa beni üç talâkla boşadı. Sonra Abdurrahman b. Zübeyr benimle evlendi. Fakat onun zekeri -eteğini tutarak- işte şu püskül gibi, bana hiçbir faydası olmuyor.” Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.) tebessüm ederek buyurdu ki: *“Tekrar Rifâa’ya dönmek istiyor musun?”* Kadın, “Evet”, deyince Peygamberimiz (s.a.): *“Fakat bu, sen onun balcağızından, o da senin balcağızından tatmadan olmaz.”* buyurdu.[175]

Hadis-i şerifte geçen *“useyle”* (balcağız) kelimesinden maksad, “cimâ”dır. Rasûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz, cimâı bala benzetmiştir.

Üç talâkla boşanmış kadının tekrar eski kocasına helâl olabilmesi için, varacağı ikinci koca ile cimâ etmesinin şart koşularak sâdece nikâh akdi ile yetinilmemesindeki hikmet, insanları (olur olmaz her durumda) talâka koşmaktan (teşebbüs etmekten) engellemektir (alıkoymaktır). Zira genellikle insan tabiatı, hanımının bir başka erkekle yatmasını hiç hoş karşılamaz. Dolayısıyla erkeği (kocayı) talaktan alıkoymak, bu vazgeçme duygusu, ancak kadının tekrar helâl olmasının, cinsî münâsebet şartına bağlanmasıyla gerçekleşir. Yoksa mücerred nikâh akdi pek fazla vazgeçirici ve gayrete getirici değildir. Bu sebeple, talâka olan koşuşmayı engelleyici unsur olarak, kadının tekrar helâl oluşunun, mücerred akde bağlanması kişinin talaka teşebbüsünü engelleyici ciddî bir önem arzetmez.

Belli bir müddet sonra boşamak üzere, karı kocalığın devam etmeme şartı ile sırf kadını, ilk kocasına helâl olmasını sağlamak maksadıyla ikili anlaşmaya dayalı olarak yapılan bir nikâh çoğunluğa göre fâsiddir. Ebû Hanîfe’ye göre ise böyle bir nikâh kerahetle birlikte caizdir. Yine Ebû Hanîfe’den nakledilen bir görüşe göre, her iki taraf nikâhı yapan kişiler bunu sırf kadını eski kocasına tekrar helâl kılma düşünce ve maksadlarını gizleyip tasrih etmezlerse bu tür bir nikâhda kerâhet söz konusu da olmaz.

Zeylaî şerhinde geçtiğine göre, üç talâkla boşanmış bir kadın, kendisiyle evlenen ikinci kocasının kendisini boşamamasından korkup ona: “Ey falan! İradem elimde olmak ve istediğim zaman boşanabilmek şartıyla seninle evlendim,” der, adam da kabûl ederse nikâh câiz olur ve boşanma hakkı da kadının elinde olur.

“Hulle” için çare sayılan hîle-i şer’iyye yollarından biri de şudur: Bâin talâkla boşanmış kadın, erkekliği uyanmış küçük bir köleyle evlenir. Cinsî münâsebette bulunduktan sonra herhangi bir yolla köleyi satın alır ve aralarında bulunan nikâh akdi

böylece fesh olur.

Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: *"Hulle yapana da yaptırana da Allah lânet etsin"*[176] Hulle yapan; ikinci koca, yaptıran ise birinci kocadır. Hadis-i şerifte zikredilen "lânet"in mânâsını şöyle anlamak gerekir: Hulle yapan lânete uğramıştır. Çünkü devamlılığı için meşrû kılınan nikâh akdini, belli bir süre sonra ayrılmak maksadıyla gerçekleştirmiş, dolayısıyla insanların davarlarını çiftleştirmek için belli bir müddet dahilinde emâneten aldıkları "teke" konumuna düşmüştür. Hulle yaptıran da lânete uğramıştır; zira böyle bir nikâhın yapılmasına sebeb olmuştur. Sebeb olan da, yapan kadar günaha ortaktır.

Buradaki lânetin bir başka anlamı: Bu iki kimsenin rezilliğidir. Hulle yapanın rezilliği, bu tür bir nikâha teşebbüs etmesi sebebiyledir. Rasûlullah (s.a.)'in, hulle yapan kişiyi kasdederek: *"Dikkat ediniz! Size ödünç alınan tekeden haber vereyim mi?"*[177] buyurması bu alçaklığa delîldir. Hulle yaptıranın rezilliği ise, ikinci bir kocanın yatağına aldığı ve istimtâ ettiği bir kadına tekrar dönerek, selîm bir tabîatın hoş karşılayamayacağı bir işi yapması bakımındandır. Yoksa burada, hakîkî mânâda bir lânet kasdedilmiş değildir. Çünkü ümmeti hakkında hakîkî anlamda lânet, risâlet mansıbının sâhibi Hz. Muhammed (a.s.)'a lâyık değildir. Zira O (s.a.), lânet edici olarak gönderilmemiştir.

Âyet-i celîlede şu işâret vardır: Sohbet ehli kimseler, ihvânlarının bir veya iki kez vuku bulan hatâlarını affederler. Üçüncüsünde yine, ihvânla sohbetten uzaklaşırsa, kendisi gibi yoldan uzaklaşmış kimselerle arkadaşlık etmedikçe onunla ilişki içinde olmak câiz değildir. Fakat, bundan sonra, yaptıklarına pişman olup, o tür arkadaşlarından usanarak tekrar eski ihvânına dönerse, Allah için sohbet ve ubûdiyet şartlarını yerine getirebileceklerine inandıkları takdirde, böyle bir dönüş ve kabûl ediş sebebiyle, onlara bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'a yakın olanların ve O'na doğru yürüyenlerin yoludur ki, Allah Teâlâ bunu tasrîh (açıkça ifade etmek), ta'rîz (üstü kapalı sözle anlatmak), îmâ, ibâre ve işâretlerle, kapalı nükteleri çözen ve işâretlerden anlayan kimselere böylece açıklamaktadır. Bu açıklama *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye* isimli eserden alınmıştır.

Ahmed b. Hadraveyh der ki: Yol açıktır, delîl meydandadır. Dâvetçinin de ne dediği gayet nettir. O dâvetini duyurmuştur. O halde şaşkınlığın mânâsı nedir? Bundan sonra şaşkınlık ancak körden beklenebilir. **Hâfız** der ki:

Güneşin yüzünün özelliklerini yarasalardan sorma!
Kemâl ehli nazar sâhibleri O'nun cemâliyle hayran ve sekrandır.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا ۚ وَمَنْ

يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۜ وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا ۘ وَاذْكُرُوا

نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ ۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

231. Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine kötülük etmiş olur. Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, *(size verdiği hidâyeti),* size öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'dan korkun. Bilesiniz ki Allah, her şeyi bilir.

Âyette, iddetin, hakiki anlamda sona ermesi murad olunmamıştır. Çünkü iddet gerçek mânâda sona erince, kocaya bundan sonra kadını iyilikle tutma hakkı yoktur. Zira *"bâin talâk"* vuku bulmuştur. Bu duruma göre âyetin mânâsı: *"Bekleme sürelerinin sonuna yaklaştıklarında"* şeklinde olur.

Bu âyet-i celîle, Ensârdan Sâbit b. Yesâr hakkında nâzil olmuştur. Sâbit karısını boşamış, iddeti bitmeye yaklaşınca onu, tekrar yanına almış, sonra sırf ona zarar vermek kasdıyla tekrar boşamıştı. Bunun üzerine bu âyet indi.

"Mârûf"; şerîat, örf ve âdet bakımından akılların uygun bulduğu ve nefislerin hoş karşıladığı şeylerdir. Burada kasdolunan mânâsı; iyi geçimdir.

Kadınları boşayıp iddetleri bitmeye yaklaşınca, ya iyilikle tutup, güzel bir geçimle evlilik hayatına devam etmek veya iyilikle iddetlerini tamamlamak üzere serbest bırakmak lazımdır. İddetlerini ve hapsedilmişliklerini uzatmak sûretiyle haklarına tecâvüz edip, zarar vermek amacıyla onları salıvermeyip tutmak pek uygun olmayan bir durumdur.

Şayet denilse ki: *"Onları iyilikle bırakın"* emri ile *"haklarına tecâvüz edip zarar vermek için onları (yanınızda) tutmayın"* yasağı arasında mânâ bakımından ne fark vardır. Çünkü bir şeyin yapılmasını emretmek, o şeyin zıddını yapmaktan nehyetmek demektir. O takdirde burada gözüken tekrârın faydası nedir? Buna şöyle cevap veririz: Buradaki emir, tekrar ifâde etmediği gibi, emredilen şeye uymanın bütün vakitlerde matlûb bir şey olduğunu da göstermez. Dolayısıyla "Onları, zarar vermek amacıyla tutmayınız" yasağı, yukarıda zikredilen tutma şeklinin, bütün vakitlerde uygun görülen bir tutma olduğuna delâlet etmekle, kadınları iyilikle tutma yolundaki tavsiyeyi mübâlağalı olarak pekiştirmektedir.

Kadınları, zulmetmek ve haksızlık etmek kasdıyla yanlarında tutanlar, bu yolla Allah'ın azâbına mârûz kaldıkları için kendi nefislerine zulmetmiş olurlar. 'Bu sebeple yüz çevirmek ve muktezâsınca amel etmede gevşek davranmak sûretiyle Allah'ın burada zikredilen ahkâmla ilgili âyetlerini veya diğer bütün âyetlerini eğlenceye almayın. Âyetin muhâtabları mü'minlerdir. Allah'ın âyetleriyle alay etmek ve onları eğlenceye almak ise mü'minlerin yapacağı bir iş değildir. Bu sebeple nehyin mânâsı: "Allah'ın âyetlerini iyi bir şekilde dinleyip anlayınız ve bunlara uygun şekilde amel etmeye gayret

gösteriniz" demektir.

Hakîm Senâî der ki:

İlmin var, fakat amelin nerede?
Kılıcın var, fakat cihâdın nerede?

Allah Teâlâ, vuku bulacak bir gevşekliğe karşı mü'minleri tehdîd ile emrettiklerini, gereği şekilde yerine getirmeye teşvik ettikten sonra, şükretsinler ve hakkını versinler diye nimetlerini hatırlatarak buyurmuştur ki: *"Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayın"* Çünkü O, sizi, içerisinde dünyevî ve uhrevî bütün saâdetinizin bulunduğu gerçekleri göstermiştir. O halde siz de buna şükürle ve muktezâsını yerine getirmekle mukabelede bulununuz.

Âyet şöyle de tefsir edilmiştir: Allah'ın size olan nimetlerini anın. Çünkü o sizi erkek olarak yaratmış, sizin için kendileriyle sükûn bulacağınız eşler kılmış: Nikâh, talâk ve ric'at hakkını sizin elinize vermiştir. Önceki ümmetlere yaptığı gibi sizin yolunuzu daraltmamıştır. Zira onlara ancak tek kadınla evlenmeyi helâl kılmış ve kadının ölmesi hâlinde başka bir kadınla evlenme hakkını tanımamıştı. Allah'ın size öğüt vermek üzere indirdiği Kur'ân'ı ve sünneti de hatırlayın. Şerefli öğüt kaynağı olmaları bakımından sadece bu ikisi zikredilmiştir. Emirlerini tutmak ve hukûkuna riâyet etmek husûsunda Allah'dan sakının ve bilin ki, Allah her şeyi bilir. Yaptığınız ve terkettiğiniz hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Eğer emrine muhalefet ederseniz çeşitli şekillerde sizi cezâlandırır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye adlı eserde bu âyetin şu işâretleri ihtivâ ettiği belirtilmiştir: Eziyet ve zarar vermek; ne İslâm'ın, ne îmânın, ne de genel mânâda müslümanların şiârından değildir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki:

"Mü'min; insanların kendisine güvendiği kimsedir."[178]

Ve yine buyurmuştur ki:

"Müslüman; elinden ve dilinden insanların selâmette olduğu kimsedir."[179]

Âyet, genel olarak insanlar ile iyi geçinmenin bütün unsurlarını ihtivâ etmektedir.

İyi geçinme bakımından karı-kocanın ayrıca bir husûsiyetleri daha vardır. Erkeklerin, hanımlarıyla güzel geçinmeleri, onlara ezâyı ve düşmanlık üzere kızmayı terketmeleri gerekir. Ya ezâ ve cefâ etmeksizin yollarını serbest bırakırlar veya vefâ şartlarına muvâfık olarak beraber yaşama hukûkuna riâyet ederler. Kim eziyet ve zarar verir ve cefâ ile düşmanlık ederse, kendi nefsine zulmetmiş olur. Çünkü Allah Teâlâ, kıyâmet günü, zâlimin hasenâtını mazlûma vermek ve mazlûmun seyyiâtını da zâlime yüklemek sûretiyle her ikisine hak ettikleri karşılığı verecektir. Zâlim, başkasına kötülük ederse kendine kötülük etmiş olur. İyilik ederse kendine iyilik etmiş sayılır. Böylece zâlimin yaptığı kötülüğün, hakîkatte başkasına değil kendisine döndüğü ortaya çıkmaktadır. Allah Teâlâ'nın şu buyruğu buna işârettir: ***"İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendi aleyhinizedir"*** (el-İsrâ, 17/7)

Sa'dî der ki:

Gücün yettikçe halkın gönlünü yaralama,

Eğer yaralarsan, bunun zararı sanadır.

Mânâlarını düşünmeden, işâretlerini anlamadan, esrârına vukûf ile hakîkatlerine tâbi olmadan, envârıyla nûrlanıp hikmet ve mev'izalarıyla öğüt alma niyeti gibi bir niyet bile taşımadan sâdece zâhirini, lâfızlarını tilâvetle *"Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayınız."*

Öğüt, şâhin gibidir. Şâhin ölü üzerine değil, ancak diri üzerine konar. Kalbi ölen kimse -bundan Allah'a sığınırız- öğütlerden etkilenmez. Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: *"İçinizde iki sarhoşluk, geçim sarhoşluğu ve cehâlet sarhoşluğu belirmedikçe siz bu gün Rabbinizden bir beyyine yâni size, gideceğiniz yolu gösterecek bir beyân üzeresiniz."*

Rivâyet olunduğuna göre Hasan Basrî, hacca giderken devesini kaybetmişti. Onu ararken bir çocuğa rastgelip devenin nerede olduğunu sordu. O da "falan yerde idi" diye cevap verdi. Târif edilen yerde deveyi bulduktan sonra çocuk Hasan Basrî'ye:

"Ey ihtiyar! Ne yer, ne giyersin?" dedi. Hasan Basrî:

"Şehvetimi kırmak için arpa ekmeği yer ve yün elbise giyerim." diye cevap verdi. Çocuk:

"Helâl olduktan sonra istediğini ye ve istediğini giy," dedi ve devamla:

"Nerede yatıp kalkıyorsun?" diye sordu. Hasan:

"Sazlıkdan yapılmış bir kulübede," dedi. Çocuk:

"Kendine zulmetme, istediğin yerde konakla," dedi. Bunun üzerine Hasan Basrî:

"Eğer çocuk olmasaydın konuştuğun şeyleri dinler ve gereğince amel ederdim," dedi. Çocuk:

"Seni gâfil görüyorum. Sana dünyâdan haber verdim, kabûl ettin. Sana şimdi dinden haber veriyorum istinkâf ediyorsun. Evine dön, bu hâlinle sana hac gerekmez." dedi.

Sa'dî der ki:

Adam olana nasîhatı kulağında tutması yakışır.
Nasihat duvar üstünde yazılmış olsa da.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ
اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ
كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

232. Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit,

aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların *(eski)* kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. İşte bununla içinizden Allah'a ve âhıret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Bu öğüdü tutmanız kendiniz için en iyisi ve en temizidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Kadınların bekleme sürelerine ulaşmaları, bu sürelerin bitmelerini ifâde eder. Çünkü bundan sonra nikâh (evlenme) zikredilmektedir. Evlenme ise ancak bekleme müddetinin bitmesinden sonra olur.

"Adl"; men'etmek, hapsetmek ve daraltmak mânâlarına gelir. *"Kadınlarınızı boşadığınız zaman"* hitâbı kocalara, *"engel olmayın"* hitâbı ise kadınların velîlerinedir. Bu mânâ, âyetin iniş sebebi olan şu olaya göredir:

Rivâyete göre, Ma'kıl b. Yesâr, kızkardeşi Cemîle'nin ilk kocası Ubeydullah b. Âsım'a dönmesine engel olmak isteyince nâzil olmuştur. Ubeydullah, bekleme müddeti bitince Cemîle'nin yanına gelip ona tekrar evlilik teklifinde bulunmuş, o da kabûl etmişti. Ma'kıl b. Yesâr ise önce bu evliliğe engel olmak istemişse de bu âyeti işitince: "Ben kendi arzumdan vazgeçip kızkardeşimi, istediği ile evlendirecek ve böylece Rabbimin emrine itâat edeceğim" demişti. Bu olaya binâen âyetin mânâsı şöyle olur: "Kadınları boşadığınız zaman ey kocalar ve ey velîler onların evlenmelerine engel olmayın". Bu mânâda biraz zayıflık varsa da bütün mahlûkatın Allah'ın ilmi karşısında bir tek cemaat mesâbesinde olmaları bakımından, tek kelâmda vaki olan iki hitâbtan birisinin bir gruba, diğerinin de başka bir gruba yöneltilmesi mümkündür.

Boşanmış kadınların, bekleme süreleri sona ermeden önce de kendilerini boşayan ilk kocalar ile evlenmeleri caizdir. Bununla beraber âyette, bekleme sürelerinin sona ermesine işâret edilmesi, evlenme ânında söz konusu olacak engellemeyi ortadan kaldırmak içindir. Yoksa âyette, kadının kendi başına evlenemeyeceğini belirten bir delîl yoktur. Eğer böyle bir delîl olsaydı, velîlerin evlenmeye mâni olmalarını önlemeye ihtiyâç duyulurdu. Çünkü buradaki yasak kadınların zararını önlemek içindir. Kadınlar, kendi başlarına evlenmeye güç yetirseler bile kınanmaktan ve akrabalık bağlarının kesilmesinden korkmaları sebebiyle bundan uzak dururlar.

Âyetteki her iki hitab da kocalaradır. Çünkü onlar, câhiliyye taassublarına uyarak boşadıkları kadınları evlenmekten alıkoyup onları zulüm ve zorla istedikleri kimselerle evlenmeye bırakmıyorlardı. Yâni, ey kocalar! Boşadığınız kadınların, bekleme sürelerini bitirince, kendi aralarında güzelce anlaştıkları takdirde; sahîh bir akid, geçerli bir mehir ve güzel geçinme şartıyla âdil şâhidlerin huzûrunda, kendilerine koca olmasını istedikleri kimselerle evlenmelerine mâni olmayın.

"Ma'rûf"; şerîatın kabûl ettiği, insanlık ve aklın güzel gördüğü şeylerdir. Burada, denklik ve mehr-i misil sözkonusu olmayan bir evliliğe mânî olmanın, âyette zikredilen men'etme kapsamına girmediğine işâret vardır.

Ey velîler ve kocalar, size evliliğe mâni olmayı yasaklayan bu emir, Allah'a ve âhıret gününe inanan kimseye verilen bir öğüttür. Çünkü; inananlar da bundan istifade ederler. Bu emirden öğüt almak ve gerektiği şekilde amel etmek, çokça sevap elde etmeniz

bakımından sizin için daha faydalı, günah ve kötülüklerin zarar ve kirlerinden korunma açısından daha temizdir. Bunun için boşanan kadınların gerekli şartlar altında evlenmelerine mâni olmaktan sakının. Böyle davranmakla husûle gelecek fayda ve salâhı; bu konudaki teferruâtı Allah bilir. İlminizin eksik oluşu sebebiyle siz bilmezsiniz. Çünkü mükellef, her ne kadar bu tekliflerde bulunan güzellikleri genel mânâda bilse de etraflıca bilemez. Fakat Allah Teâlâ kullarına bildirdiği emir ve nehiylerin hikmetini tafsîlâtıyla bilir.

Ey kişi, gözünü aç bir zerre bilgi bile Allah'dan gizli değildir.
Kaldı ki O'nun nezdinde açık ve kapalı, zâhir ve bâtın birdir.

Bu sebeple kendi fikir ve görüşlerinizden vazgeçip bütün işlerinizde Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uyunuz. Muselâ bir baba, sıhhatının bozulmaması için çocuğunun bazı yiyecekleri yemesine mâni olur. Bu sadece çocuğun iyiliği içindir. Çünkü baba çocuğun bilmediklerini bilmektedir. Aynı şekilde Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de bize doğru ve güzel olan şeyleri yapmamızı emretmekte ve bizi kötülük ve helâke götürecek her şeyden sakındırmaktadır. Fakat nasîhatı dinleyip gereğince amel etmek ancak akıllı kimselerin işidir. Nitekim bu konuda **İmam Gazzâlî** demiştir ki:

Nasihat etmek kolaydır. Zor olan, onu kabûl edip gereğince davranmaktır. Çünkü nasîhat, nefse tâbi olanlara acı, yasaklanan şeyler ise hoş ve sevimli gelir. Nasihat, ancak hakîkî mü'mine fayda verir. Hakiki mü'minleri ise Allah Teâlâ kitabında şöyle vasfetmektedir: ***"Mü'minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir."*** (el-Enfâl, 8/2)

İbn Mes'ûd (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir ki: Mutlu ve bahtiyar; başkasından öğüt alan kişidir. Nasîhat dinlemede sizin durumunuz kuş avlayan şu adamın durumu gibidir. O bir kuş avladı. Kuş ona: "Beni boğazlama, şâyet beni boğazlarsan eline ne geçecek? Bilakis beni serbest bırakırsan, sana fayda verecek üç hikmet öğretirim:

Birincisi, belli bir faydası olan şeyi terketme.

İkincisi, muhal olan bir şeyi tasdik etme.

Üçüncüsü, ulaşılması mümkün olmayan şeye elini uzatma." dedi.

Adam kuşu serbest bırakınca kuş uçtu ve dedi ki: "Midemde öyle büyük bir cevher var idi ki, eğer onu çıkarmış olsaydın büyük bir servet elde etmiş olurdun."

Adam kuşa yaklaşıp; onu tekrar yakalamak isteyince kuş ondan uzaklaşıp dedi ki:

"Ey ahmak! Sana verdiğim nasîhatı ne kadar da çabuk unuttun. Beni serbest bırakmakla elinde bulunan faydayı terkettin. Şimdi ise ulaşamayacağın şeye elini uzatmaktasın, ayrıca muhal olan bir konuda beni tasdik ettin. Çünkü benim midem ancak bir veya iki dâneyi içine alabilir. Hâl böyleyken nasıl olur da büyük bir cevher taşıyabilir?" İşte nasîhat dinlemede sizin durumunuz da böyledir.

Rivâyet edildiğine göre **Şakîk Belhî** ilk zamanlar hıristiyan beldelerde ticâret yapardı. Bir gün hıristiyanların emîri ona dedi ki: "Memleketinden buraya ne kadar zamanda gelip gidersin?" Şakîk "Üç ayda gelir, üç ayda ticâret eşyâsını satın alır, üç ayda memleketime döner ve üç ayda da satarım." dedi. Bunun üzerine emîr dedi ki: Bütün bu aylar, tam bir sene eder. "Peki Rabbına ne zaman ve nasıl ibâdet ediyorsun?" deyince Şakîk'in kalbi bu sözden son derece etkilenip ticâreti bıraktı ve Rabbına ibâdetle meşgul olmaya başladı.

Eğer Hakk'ın tevfîki kulun refîki olursa, başına gelen âfet ve felâketlere rağmen, maksûda ulaşıncaya kadar durmadan yol alır. Fakat kul nefsinin eline düşerse ona ne kınama fayda verir, ne de söz tesir eder.

Rasûlullah (s.a.)'in ümmetine verdiği nasîhatlardan birisi de şudur: *"Allah Teâlâ'nın kuldan yüz çevirmiş olmasının alâmeti, kulun kendisine faydası olmayan şeylerle meşgul olmasıdır. Ömrünün bir ânı yaratıldığı gayenin dışında geçen kişi hasret ve nedâmetinin artmasına hak kazanmıştır. Kırk yaşını aştığı halde hayrı şerrini geçmeyen kimse, cehenneme hazırlansın."* Bu nasîhat, ehl-i ilim için yeter.

Sa'dî demiştir ki:

İnsanlara faydalı olduğunu bildiğin sözü söyle.
O sözü hiç kimse beğenmezse de yine söyle.
Değilse yarın kıyâmette pişmanlık duyarsın.
Âh u vâh edersin, hakk sözü niçin tutmadım, dersin.

Allah'ım bizleri senin sözlerinden öğüt alan kimselerden kıl! Âmîn.

---

[172]. Kadının vereceği bedel karşılığında yapılan boşanma akdi.

[173]. *Buhârî,* Talâk, 12.

[174]. *Ebû Dâvud,* Talâk, 3; *İbn Mâce,* Talâk, 1.

[175]. *Buhârî,* Talâk, 4; Libâs, 6, 23; *Müslim,* Talâk, 1, 2, 4; *Ebû Dâvud,* Talâk, 49; *Tirmizî,* Nikâh, 28; *Nesâî,* Nikâh, 4; *İbn Mâce,* Nikâh, 32; *Muvattâ,* Nikâh, 17; *Dârimî,* Talâk, 4; *Müsned,* I, 214, II, 25, 26, 85.

[176]. *Tirmizî,* Nikâh, 28; *Nesâî,* Talâk, 13; *Dârimî,* Nikâh, 53; *İbn Mâce,* Nikâh, 33; *Müsned,* I, 448.

[177]. *İbn Mâce,* Nikâh, 33.

[178]. *Tirmizî,* İman, 12; *Nesâî,* İman, 8; *İbn Mâce,* Fiten, 2; *Müsned,* II, 206, 215; III, 154; IV, 224.

[179]. *Buhârî,* İman, 4, 5; *Müslim,* İman, 64, 65; *Tirmizî,* Kıyâmet, 52; *Nesâî,* Îmân, 8, 9; *Müsned,* II, 160, 163, 187.

İDDET MÜDDETİNİ BEKLEMEK

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ
الرَّضَاعَةَۜ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۜ لَا
تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَاۚ لَا تُضَٓارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ
بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَۚ فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا
وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَاۜ وَاِنْ اَرَدْتُمْ اَنْ تَسْتَرْضِعُٓوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَٓا اٰتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا
اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذ۪ينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ
اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًاۚ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ف۪يمَا فَعَلْنَ ف۪ٓي اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِۜ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ف۪يمَا عَرَّضْتُمْ بِه۪ مِنْ
خِطْبَةِ النِّسَٓاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ ف۪ٓي اَنْفُسِكُمْۜ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ
وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلَّٓا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًاۜ وَلَا تَعْزِمُوا
عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُۜ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ
مَا ف۪ٓي اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُۚ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَل۪يمٌۚ ﴿٢٣٥﴾

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوا
لَهُنَّ فَر۪يضَةًۚ وَمَتِّعُوهُنَّۚ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُۚ
مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٢٣٦﴾ وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ
مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَر۪يضَةً فَنِصْفُ مَا
فَرَضْتُمْ اِلَّٓا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذ۪ي بِيَدِه۪ عُقْدَةُ النِّكَاحِۜ وَاَنْ
تَعْفُٓوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىۜ وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٢٣٧﴾ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى
وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِت۪ينَ ﴿٢٣٨﴾ فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًاۚ فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾ وَالَّذ۪ينَ

يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا ۚ وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى
الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ ۚ فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ف۪ي مَا فَعَلْنَ
ف۪ٓي اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ ۜ وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ
مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۜ حَقًّا عَلَى الْمُتَّق۪ينَ ﴿٢٤١﴾ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ
اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۟﴿٢٤٢﴾

233. Emzirmeyi tamamlatmak isteyen *(baba)* için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına âittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri *(nafaka temini)* vâris üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı *(süt anne tutup)* emzirtmek istediğiniz takdirde, süt anneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla, üzerinize günah yoktur. Allah'dan korkun. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı görür.

234. Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına *(evlenmeden)* dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşrû işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.

235. *(İddet beklemekte olan)* kadınlarla evlenme husûsundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur. Allah bilir ki siz onları anacaksınız. Lâkin, meşrû sözler söylemeniz müstesna, sakın onlara gizlice buluşma sözü vermeyin. Farz olan bekleme müddeti dolmadan, nikâh kıymaya kalkışmayın. Bilin ki Allah, gönlünüzdekileri bilir. Bu sebeple Allah'dan sakının. Şunu iyi bilin ki Allah gafûrdur, halîmdir.

236. Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluğu yoktur. Bu durumda onlara müt'a *(hediye cinsinden bir şeyler)* verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasib bir müt'a vermek iyiler için bir borçtur.

237. Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temâs etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın *(velinin)* vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz *(mehirden vazgeçmeniz),* takvâya daha uygundur. Aranızda iyilik ve ihsânı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür.

238. Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın.

239. Eğer *(herhangi bir şeyden)* korkarsanız *(namazlarınızı)* yürüyerek yahut binmiş olarak *(kılın)*. Güvene kavuştuğunuz zaman, siz bilmezken Allah'ın size öğrettiği şekilde O'nu anın *(namaz kılın)*.

240. Sizden ölüp de *(dul)* eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları husûsunda *(sağlıklarında)* vasiyet etsinler. Eğer o kadınlar, *(kendiliklerinden)* çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşrû şeylerden size bir günah yoktur. Allah azîzdir, hakîmdir.

241. Boşanmış kadınların, hakkaniyyet ölçülerinde *(kocalarından)* menfaat sağlamak haklarıdır; bu, Allah korkusu taşıyanlar üzerine bir borçtur.

242. Allah size işte böylece âyetlerini açıklar ki düşünüp hakikati anlayasınız.

"Vâlidât"; boşanmış veya evli, bütün anneler demektir. Çünkü lafız umûmî olup tahsîse delâlet edecek bir şey bulunmadığından umûm üzere terkedilmesi gerekmiştir.

"Rad"; süt çıkarmak için memeyi emmek, mânâsına gelir. Âyete *"emzirirler"* şeklinde haber hâlinde gelen kelime, emir mânâsında olup *"emzirsinler"* anlamı taşır. Bu emir "*nedb*" ifâde etmektedir. Mendubluk yönü ise şudur: Çocukların yetiştirilmesinde anne sütü diğer sütlerden daha çok yarayışlıdır. Aynı zamanda anne şefkati başkalarının şefkatinden daha üstündür. İşte bu bakımdan çocukları, annelerinin emzirmesi tavsiye olunmuştur.

Anne sütü emmek zorunda olmayan çocuğu annenin emzirmesi mendubdur. Fakat çocuğu emzirecek annesinden başka bir kadın bulunmaması, yahut çocuğun annesinden başkasını emmemesi veya babanın, çocuğunu emzirmesi için başka bir kadın kiralamaya gücü yetmemesi gibi sebeblerle bir mecbûriyet durumu hâsıl olursa bu takdirde anneye, çocuğunu emzirmesi vâcib olur. Nitekim zor durumda kalan bir kimseye yemek husûsunda yardım etmek herkese vâcibtir.

Boşanmış anneler çocuklarını, çocuklarının babalarından başkaları ile evleninceye kadar emzirirler. Evlenince artık kocalarına hizmet etmekle meşgul olduklarından, çocukları en güzel şekilde yetiştirmek için fazla fırsat bulamazlar. Ayrıca eğer bu kadınlar çocuklarını yanlarına alsalar, kocaları bu çocuklara pek iyi nazarla bakmayıp pek fazla nafaka vermeyebilirler.

*"Emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse"*den maksad sadece anneler olabileceği gibi, hem anneler, hem de babalar olabilir. Emzirme süresi tam iki yıldır. İki yılın kemâl sıfatıyla te'kid edilip "tam iki yıl" diye belirtilmesi, yılın çoğu kez kesinlik ifâde etmeyen bir zaman dilimi olarak kullanılması sebebiyledir. Meselâ birisinin yanında bir yıldan biraz fazla kalan kimse: "Ben şurda falanın yanında iki yıl kaldım" der. Halbuki tam iki yıl kalmamıştır.

Ebû Hanîfe'ye göre emzirme müddeti iki buçuk yıldır. İmameyne göre ise, bu âyetten

hareketle, emzirme süresi iki yıldır. Bu vakitten sonra emzirmenin mübah olup olmaması husûsunda görüş ayrılığı vardır. Aslında emzirmenin mübah sayılması zarûrîdir. Çünkü süt emzirme, insanoğlunun bir parçasını teşkil etmekte olup bu da zarûret miktarı takdîr olunur.

Ebû Hanife demiştir ki: Bu âyet, emzirme karşılığı ücretin tahakkuk ettiği müddeti belirtmektedir. Ücret karşılığı emzirme müddetinin iki yıl olduğu husûsunda icmâ vardır. Hatta iki yıldan sonra baba ücret ödemeye icbâr edilemez.

Eğer iki yıldan sonra emzirme haram olsaydı: *"Eğer (anne-baba), anlaşıp danışarak (çocuğu memeden) kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur"* (el-Bakara, 2/233) âyetinin bir mânâsı olmazdı.

Ebû Hanîfe'ye göre süt emmeden dolayı evliliğin haram olması için emzirmenin ilk otuz ay içerisinde olması gerekir. Otuz aydan sonra artık hürmet sözkonusu değildir. **İmâmeyn**'e göre ise ilk iki sene içinde tahakkuk eden emzirme ile hürmet gerçekleşir. İki seneden sonra sözkonusu değildir. **İmâm Şâfiî** de bu görüştedir.

Ebû Hanife, bu âyetten istidlâlle emzirmenin tam iki yıl olmasının şart olmadığını söylemiştir. Çünkü âyetteki *"emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için"* ifâdesinde, emzirmenin iki yıldan az olmasının da câiz olduğuna delâlet vardır. Eğer anne, nafaka elde etme arzusuyla iki yıl emzirmek isterse, emzirir. Fakat herhangi bir zarar verme söz konusu olmaksızın iki yıldan az emzirmek isterse bunu tamamlamaya zorlanamaz. Yâni iki yıl dolmadan önce çocuk sütten kesilir; başka yiyeceklerle yetinirse emzirme gerekmez. Şayet çocuk başka yiyeceklerle yetinmez, emzirmeye ihtiyaç duyarsa sütten kesmek haram olur. Bu görüşü **Zeylaî**, **Ebû Hanîfe**'den rivâyet etmiş ve fetvânın bu görüş üzere olduğunu zikretmiştir.

Allah Teâlâ *"Anneler çocuklarını emzirirler"* buyurarak annelere çocuğun korunup gözetilmesini vasiyet ettiği gibi, *"kadınların uygun biçimde yiyeceği ve giyeceğini sağlamak çocuğun babasına âiddir"* buyurarak da babalara, annelerin korunup gözetilmesini emretmiştir. Her iki durumda da çocuğun en iyi bir şekilde yetiştirilmesi amacı güdülmüştür.

Allah Teâlâ *"Onların uygun bir şekilde yiyeceğini ve giyeceğini sağlamak, çocuğun babasına âiddir"* sözü ile babalara çocukların annelerine örfe uygun biçimde yedirip giydirmelerini emretmiştir.

Bunun şart ve akid ile sınırlı olması veya olmaması arasında fark yoktur. Bazen de bu, sadece örf ile sınırlandırılmış olabilir. Çünkü *baba*, kadın için kâfî miktarda yiyecek ve giyecek temin edince, emzirme karşılığı belli bir ücretin takdîr edilmesine gerek kalmaz.

Âyette *"baba"* yerine *"kendisi için çocuk doğrulan kimse"* ifâdesi kullanılması, çocukların babalara âid olduğunu bildirmek içindir. Çünkü zevce, çocuğu ancak kocası için doğurur. Bu sebeple çocuklar annelerine değil, babalarına nisbet edilirler.

Rivâyet edilmiştir ki, **Me'mûn**, halife olmak isteyince **Hişam b. Ali** onu kınayıp dedi ki: "Duyduğuma göre sen halife olmak istiyormuşsun. Sen bir câriyenin oğlu olduğun

halde nasıl olur da halife olabilirsin?" Me'mûn dedi ki: "**İsmâîl** (a.s.) da bir câriyenin oğludur. **İshâk** (a.s.) ise hür bir kadının oğludur. Böyle olduğu halde Allah Teâlâ İsmâîl (a.s.)'ın sulbünden Âdemoğulları'nın en hayırlısı olan Hz. Muhammed (s.a.)'i çıkarmıştır." **Me'mûn** sonra şu şiiri okudu:

Anası Rum, iri gözlü siyâhî,
Diye bir genci suçlamayın.
Çünkü anneler, emânet kaplardır,
Onların bir de babaları vardır.

Farsça bir beyitte de şöyle denmiştir:
Öd ağacını aslâ âdi bir ağaç sanma sen,
Kokusunun güzelliğinden mest olursun hemen

Çocukları emziren annelerin yiyecekleri ve giyecekleri, aynı şekilde süt annelerin emzirme ücretleri çocukların babalarına âiddir. Çünkü anneler, vücûdlarını besleyip sağlıklı tutacak yiyeceklere ihtiyaç duyarlar. Bir de, çocuklar süt ile beslenirler. Bu da ancak, annenin uygun bir şekilde yemesi ve içmesi ile hâsıl olur. Ayrıca anneler, örtünmeye de ihtiyaç duyarlar. Bu âyetten, yeme ve giyinmenin, zarûri ihtiyaçlardan olduğu anlaşılmaktadır.

"Eşliği devam eden kadın, ister çocuğu emzirsin ister emzirmesin, nikâh sebebiyle nafaka ve giyim-kuşamı hak ettiği halde, "âyette, nafaka ve kisvenin emzirmeye bağlanmasının hikmeti nedir?" denilirse buna şöyle cevap veririz:

Nafaka ve kisve, kadının, kocasının evinde oturup ona hizmet etmesi karşılığında vâcib olur. Fakat anne, çocuğun bakımı ve emzirmesi sebebiyle kocasına hizmet için vakit bulamaz. Kocaya hizmet husûsunda meydana gelen kopukluk sebebiyle nafaka ve kisvenin düşeceği vehmedilebilir. İşte Allah Teâlâ, kadın çocuğu emzirmekle meşgul olsa da, nafaka ve kisvenin babaya âid olduğunu bildirerek bu vehmi ortadan kaldırmıştır. **Vâhidî**, *el-Basît*'te bu açıklamaya yer vermiştir.

"Herkes, ancak gücü ölçüsünde bir şeyle sorumlu tutulur." Teklif; birini, bir şeyi yapmaya mecbûr kılmak demektir. Bir iş yüklenmenin mânâsı, o işin eserini ortaya koymaktır. Âyette sanki şöyle denmiştir:

Niçin annelerin nafaka ve kisvelerini tedârik etmek kendilerine vâcib kılınmadı? Ve yine niçin aslî ihtiyaçlardan olan yeme ve giyinme ma'rûf ile takdîr olunmuştur? Buna da şu şekilde cevap verilmiştir:

Anneler, bünyelerinin zayıf oluşu ve kocalarının hizmetiyle meşgul oluşları sebebiyle kendi zarûrî ihtiyaçlarını karşılamaya güç yetiremezler. Eğer yeme ve giyinmeleri babalara değil de kendilerine vâcib kılınmış olsaydı bu, âcize yapamayacağı bir şeyi teklif etmek olurdu. Aynı şekilde babalara da bu ihtiyaçları, normalin dışında tedârik etmeleri emredilmiş olsaydı bu da yine, güç yetirilemeyecek şeyle teklif, olurdu.

"Anne çocuğu yüzünden zarara sokulmasın." Burada "anne" fâil veya mef'ûl

olabilir. Fâil oluşuna göre mânâ: Anne, çocuğunun nafaka ve giysisini tam ödeyen babaya, çocuğu emzirmeyi terketmek sûretiyle zarar vermesin, şeklinde olur. Mef'ûl oluşuna göre ise mânâ: Baba, çocuğu ondan ayırmak sûretiyle anneye zarar vermesin, şeklinde olur

"Çocuğun âid bulunduğu baba da çocuğu yüzünden zarara sokulmasın." Anne ve babadan herhangi birinin diğerini, çocukla ilgili bir mesele yüzünden öfkelendirmemesi gerekir.

Çocuk, hem anneye hem de babaya izâfe edilmiştir. Böylece hem annenin hem de babanın çocuğa karşı şefkat ve merhametle muâmele etmeleri istenmiştir. Çünkü çocuk, her ikisinden ortaya çıkmış ve onlardan uzak olmayan bir varlıktır. Dolayısıyla çocuğa en iyi şekilde muâmele etmek ve onu yetiştirip büyütmek anne-baba üzerine vâcibtir. Ayrıca onların, bakılıp büyütülmesi husûsunda çocuğa en faydalı yöntemlerin uygulanmasında müttefik olarak davranmaları, bu konuda çocuğa bir zarar vermemeleri ve çocuk sebebiyle herhangi bir zarara uğramamaları gerektiğine dâir uyarı vardır.

"Mirasçının da aynı şeyi yapması gerekir." Âyetteki vâristen maksad, baba ölünce onun yerine geçip çocuğa vâris olan mahremi; yâni çocukla evlenemeyecek tarzda akrabalığı bulunan kişidir. Yoksa, ister evlenilmesi haram olan akraba veya böyle olmayan erkek veya kadın herhangi bir vâris değildir. İşte nafaka, giysi ve emzirme ücreti gibi tedâriki baba üzerine vâcib olan şeyler, baba öldüğü zaman, böyle bir vâris üzerine vâcibtir. Bize göre bu âyetten istidlâlle, mahrem olan akrabanın nafakasını temin vâcibtir.

"Fisâl"; sütten kesme demektir. Çocuğun anne sütüyle beslenmeyi bırakıp başka yiyecekler yemeye başlamasını ifâde eder. Anne-baba, danışarak ve anlaşarak çocuğu, iki yıldan önce sütten kesmek isterlerse, ikisine de bir sorumluluk ve bir güçlük yoktur. Çünkü onların anlaşmaları, çocuğun salâhının sütten kesilmede olduğunu araştırdıktan sonra olmuştur. Bu konuda hata içinde olmaları, az bir ihtimaldir. Fakat ikisinden birisi bu işe râzı olmazsa olmaz. Çünkü o takdirde ya kadının emzirmeden bıkması, ya da babanın emzirme ücretini vermede cimri davranması gibi neticede çocuk sebebiyle zarara uğramaya vesîle olacak bir durum söz konusu olabilir. Veya müddeti bitmeden önce husûle gelen sütten kesilme, çocuğun gelişip büyümesi bakımından sakıncalar doğurabilir.

Çocuğun sütten kesilmesi konusunda ana-babanın istişâre ederek anlaşmaları istenmiştir. Çünkü babanın çocuk üzerindeki velâyeti, annenin ise şefkati esastır. Çocuğun hâlini en iyi bilen annedir. Fakat aralarında anlaşıp en hayırlısının hangisi olduğuna karar verdikten sonra çocuğu iki yıldan daha az veya daha çok emzirmelerinde bir sakınca yoktur.

Babaların emzirme ücretlerini uygun bir şekilde verdikleri takdirde, çocuklarını süt annelere emzirtmelerinde bir günah yoktur. Ücreti işin başlangıcında teslim etmek, emzirmenin sahîh ve câiz olması için şart değilse de evlâ ve münâsib olanıdır. Çünkü süt annelere ücretlerin hemen verilmesi, çocukların menfaatleri açısından daha

uygundur. Âyetin bu kısmında, babanın anneyi emzirmekten men’edip çocuğu, süt anneye emzirtmesi hakkına sahip olduğuna delâlet vardır.

Bir başka izaha göre “ma’rûf”tan maksad, verilen ücretin helâl olmasıdır. Çünkü helâl yiyen annenin sütü, çocuğa daha faydalı ve daha çok salâhını mûcibtir.

Demişlerdir ki, çocukta, hayır veya şer, emzirdiği kadının ahlâkının tezâhür etmesi câri olan âdetlerden biridir. Bu yüzden güzel ahlâklı, temiz bir kimse için: “Onu, iyi huylu sâliha bir kadın emzirmiş” derler. Çünkü ahmak bir kadının sütü, çocuğa sirâyet ederek ahmaklığının tesiri günden güne ortaya çıkar. Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *“Emzirme, çocuğun fıtratını değiştirir.”*[180]

Bu hadîsten hareketle, **Şeyh İbn Muhammed el-Cüveynî** bir gün evine girip oğlu **İmam Ebu’l-Meâlî**’nin annesinden başka bir kadını emdiğini görünce onu hemen emzirmekten alıkoyarak başını eğmiş, karnını sıvazlamış, elini ağzına sokmuş böylece çocuğun, emdiği sütü dışarı çıkarmasını sağlamıştır. Annesinden başkasının sütüyle çocuğunun fıtratının bozulmasını istememiştir. Sonra İmam Ebu’l-Meâlî büyüyüp yaptığı ilmî münâzaralarda başarısız oldukça “İşte bu başarısızlıklar, annemden başka bir kadından emdiğimin kalıntılarındandır.” derdi.

Çocuklar ve süt anneler husûsunda bildirilen ahkâma uyma konusunda Allah’dan sakının ve bilin ki O, bütün yaptıklarınızı görücüdür. Yaptıklarınıza göre, size gereken karşılığı verecektir. Burada bir vaîd ve tehdidin olduğu açıktır. **Hüseyin el-Kâşî** demiştir ki:

Elbisesiz, çıplak dışarı çıkan kimseye
Hemen delilik damgasını vuruverirler.
Dış elbisesi olmadığından ötürü bunu söyleyip
İnsanlar arasında seni rezil ve mahcûb ederler.
Düşün ki yarın takvâ ve verâ elbisen olmazsa
O korku ve dehşet gününde acaba ne yaparsın?
Kendini takvâ libâsı içinde tutmaya bak.
Ta ki iki dünyâda makbûl ve mûteber olasın.

Âyet-i celîle, âdâb-ı muâşeret husûsunda son derece mühim ahlâkî güzellikleri ve sohbet kaidelerini ihtivâ etmekte olup yaratıklara karşı şefkat ve merhametle muâmele etmek gerektiğini belirtmektedir. Çünkü *“merhamet etmeyene merhamet edilmez.”*[181]

Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.), çocuklarını öpmediğini söyleyen birisine: *“Allah Teâlâ rahmeti, ancak şakî kulların kalbinden söküp alır.”*[182] buyurmuştur.

Kezâ:

“Çocukları sevmek, ateşe perdedir. Onlara ikramda bulunmak, sırat köprüsünü

geçmeye yardımcı olur. Onlarla beraber oturup yemek ateşten beraattir, kurtuluştur.” buyurulmuştur.

Yine hadis-i şerifte vârid olmuştur ki:

“Kul, dört çeşit *nafakadan kıyâmet günü hesâba çekilmez. Bunlar; ana-babasına verdiği, iftarda ve sahurda kullandığı ve ehl ü iyaline harcadığı nafakadır.”*[183]

Lütuf ve merhamet çokça övülmüştür. Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki:

“Kötü yollara düşmüş günahkâr bir kadın sıcak bir günde dilini sarkıtıp kuyunun etrafında dönen bir köpek gördü. Ona kuyudan çıkarıp su verdi ve günahları affolundu”[184]

Buhârî demiştir ki: *Susuz köpeği gören kadın, ayakkabısını çıkarıp ona baş örtüsünü bağladı. Sonra onunla su çıkarıp köpeğe verdi. Böylece günahları mağfiret olundu.*

Bu hadis-i şerif, büyük günahların iyi ameller sâyesinde kavlî olarak tevbe etmeksizin affedilebileceğine delîl teşkil etmektedir. Ehl-i sünnet mezhebi de bu görüştedir. Yine bu hadis, yemeye muhtaç birisine yediren kimsenin sevap kazandığına delâlet etmektedir.

Akıllıya gereken kitap ve sünnet ile amel etmektir.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ
اَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۚ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ
فِي اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾

234. Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına *(evlenmeden)* dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşrû işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.

“Teveffî” bir şeyi tam olarak almak, demektir. Âyetteki fiil, meçhûl okununca “ölenler, ruhları kabzolunanlar” mânâsına gelir. Mâlûm okununca ise, “ecel ve ömürlerini tamamlayanlar” anlamını taşır. Zaten ölen kişi, ömrünü tamamıyla yaşayıp bitirmiş demektir.

“Ezvâc”, zevc kelimesinin çoğuludur. Nikâhlanmış kadın hem “zevc”, hem de “zevce” olarak isimlendirilir. Fakat çoğunlukla “zevc” şeklinde kullanılır. Meselâ âyet-i celîlede: ***“Ey Âdem! Eşin ve sen cennette kal”*** (el-Bakara: 2/35) buyurulmuş ve burada Havvâ validemize “zevc” denilmişti.

Kocaları ölmüş kadınlar, dört ay on gün beklerler ki, eğer hâmile iseler, rahimlerindeki çocuğun kime âid olduğu bilinebilsin. Bu müddet sona erinceye kadar evlenemezler.

"Aşr", on gün demektir. "Aşr" kelimesi, geceler itibara alınarak "aşere" şeklinde müennes olarak kullanılır. Ayın başlangıcının gece oluşuna binâen, Araplara göre tarih gece ile başlar. Gündüz geceye tâbidir.

İslâm'ın ilk dönemlerinde iddet müddeti bir yıl idi. Bu âyetle neshedildi. Ancak hâmile kadınların iddeti, çocuklarını dünyaya getirinceye kadardır. Allah Teâlâ buyurmuştur ki: ***"Gebe olanların bekleme süresi, yüklerini bırakıncaya kadardır."*** (et-Talâk: 65/4)

Kocası ölen kadın câriye ise, onun bekleme süresi, selefin icmâı ile hür kadınlarınkinin yarısı yâni; iki ay beş gündür.

"İçinizden vefât edip geriye eşlerini bırakanlar" hitâbı sadece mü'minleredir. Mezkûr iddetin, ehl-i kitaptan olan kadınları içine almasını gerektirecek hiçbir gerekçe yoktur.

Bu durumdaki kadınların iddeti bitince, artık kendileri için uygun olanı yapmalarında; süslenme (tezyîn), evlilik tekliflerine muhâtab olma vesâir iddetini bekleyen kadınlara yasak olan işleri işlemelerinde *"bir günah yoktur."* Burada hitab, hâkimlere ve sülehâ-yı müslimînedir. Çünkü o kadınlar, iddet müddetleri içinde evlenirlerse, her bir kimseye gücü yettiği takdirde, bu işe mânî olması gerekir. Gücü yetmezse devlet başkanına durumu bildirmesi icab eder.

Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Ona göre size karşılık verecektir. Bu sebeple, emrine muhalefet edip yanlış davranışta bulunmayınız.

Cenâb-ı Hakk'ın emrine âsî olan kimsenin
Kökünü Allah'ın kahr-ı ilâhîsi yerinden söker.

Âyette zikredilen *"tarabbus"*; yâni beklemekten maksad, nikâhtan, koca evinden çıkmaktan ve süslenip zînetlenmekten uzak durmaktır. *"Tarabbus"* lâfzı, mücmel gibidir. Çünkü, hangi hususta beklenmesi veya hangi şeyden kaçınılması gerektiği konusunda açıklık yoktur. Fakat şu kadar var ki, kocası ölmüş kadının ilk dört ay on gün içinde nikâhtan imtinâ etmesi gerektiği icmâ ile sâbittir. Zarûret ve ihtiyaç dışında kadının kocasının evinden çıkmaması ve süslenmeyi terketmesi de vâcibtir. Bu konuda Âişe ve Hafsa'dan, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Allah'a ve âhıret gününe inanan bir kadının, herhangi bir ölü için üç günden fazla yas tutması helâl değildir. Ancak ölen kocası ise onun için dört ay on gün yas tutar."[185]

Hadiste görüldüğü üzere, kadının iddet müddeti içerisinde evlenmesi haram olduğundan, erkeklerin dikkatlerini çekmemesi açısından, süslenip zinetini takınmaması ve kocasının ölümüne yas tutması emrolunmuştur. Kadının kocası için yas tutmasının bir sebebi de nafaka, mesken ve sâir ihtiyaçlarının karşılanmasına sebeb olan nikâh nimetinden mahrûm kalması dolayısıyla üzüntüsünü ızhâr etmek içindir.

Ölü için yas tutma müddeti üç gündür. Yasın üç günü geçmemesi için kadınlar, üçüncü günde güzel koku sürünürler. Eğer bu, dördüncü güne kalırsa, yas da dördüncü güne

kadar uzamış olur. Bu ise haramdır.

Ölü için yaka paça yırtmaktan, beden üzerine kızgın demir ve sâir izler yapmaktan, Araplarda adet olduğu üzere saçları tıraş etmekten veya Acemlerin yaptığı gibi saçları kesmekten ve bağırıp çağırarak yüksek sesle ağlamaktan kaçınmak sünnettendir. Bu gibi davranışlarda bulunanlardan Rasûlullah (s.a.) uzaktır. Çünkü bunlar cahiliyye âdetlerindendir. Günümüzde pek çok kimse, özellikle kadınlar, bu gibi şeylere çokça mübtelâ olmaktadırlar. Meselâ kadınlar günlerce hatta aylarca siyah elbiseler giymektedirler. Bazen bir adam görürsün; cumalarda ve bayramlarda dahi güzel elbiselerini giymez. Niçin böyle yaptığı sorulsa, babasının, annesinin veya başka bir yakınının öldüğünü, bu sebeple böyle davrandığını söyler. Halbuki onun ölümünün üzerinden aylar geçmiştir.

Râfizîler de böyledir. Onlar, Hz. Hüseyin (r.a.) Efendimiz'in şehîd edilmesine üzülüp yas tutmada haddi aşmışlardır. Aşûrâ gününü onun ölümü için yas günü ilan etmişlerdir. Böyle bir mübârek günde onlar, Hz. Hüseyin (r.a.) için uzun uzun bağırıp çağırarak ağlaşırlar, hüzün ve keder ızhâr edip uygun olmayan davranışlarda bulunurlar ve hatta sahâbeden bâzılarına sövecek kadar ileri giderler. Bu ise, Allah'ın azâb ve cezâsına müstehak olan sapıkların amellerindendir. Sanki onlar yas konusunda vârid olan nehyi duymamış gibidirler. Fakat şu kadar var ki, doğru bir şekilde davranmak, ancak Allah'ın tevfîk ve inâyetiyle mümkündür.

Âyette işâret edilmiştir ki, müslümanın ölümü, ihtiyârî bir ayrılış değildir. Zevci sebebiyle, onun vefât müddeti, dört ay on gün daha uzamaktadır. Hakk'a ulaşmaya talip olan kulun durumu da böyledir. Kendisi ile matlûbu arasındaki ölüm hali, kulun ihtiyârı dışında olup, mahbûbunun kerem müddeti içinde matlûbunun husûluyle meydana gelir. Nitekim âyet-i celîle'de: ***"Kim Allah ve Rasûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer"*** (en-Nisâ: 4/100) buyurularak bu mânâ dile getirilmek istenmiştir.

Bu âyette, pisliğin tâ kendisi olan şeytanın, vesvese vererek, talep yolunu üzerlerine kapamaması için, mü'minlerin gönlüne teselli vardır. Şeytan der ki: "Hakkı talep etmek büyük bir iş, zor bir durumdur. Sen ise zayıf bir varlıksın, ayrıca ömrün de kısadır." Halbuki fazl duvarları arkasından kerem çağrısı şöyle nidâ eder; "Dikkat ediniz! Beni isteyen beni bulur. Çünkü beni isteyenleri, ben de istemekteyim." *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle bir açıklama vardır.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِي
اَنْفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا
اِلَّا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ
الْكِتَابُ اَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ

وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَل۪يمٌ ﴿٢٣٥﴾

235. ***(İddet beklemekte olan)*** **kadınlarla evlenme husûsundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur. Allah bilir ki siz onları anacaksınız. Lâkin, meşrû sözler söylemeniz müstesna, sakın onlara gizlice buluşma sözü vermeyin. Farz olan bekleme müddeti dolmadan, nikâh kıymaya kalkışmayın. Bilin ki Allah, gönlünüzdekileri bilir. Bu sebeple Allah'dan sakının. Şunu iyi bilin ki Allah gafûrdur, halîmdir.**

Allah Teâlâ, kocası ölen kadına, malı, güzelliği veya başka bir özelliği sebebiyle, insanların rağbet göstereceğini bildiğinden, rağbet edenlerin, bu durumdaki kadınlarla evlenme arzularını üstü kapalı olarak bildirmelerine müsâade etmiştir.

"Ta'rîz", bir şeyi üstü kapalı olarak ifâde etmek, bildirmek demektir. Yâni bir şeyi hem o mânâya, hem de başka mânâya ihtimali olabilecek şekilde anlatmaktır. *"Hıtbe"*, evlilik girişiminde bulunmak, *"hutbe"* ise, vaaz ve nasihat ihtivâ eden söz demektir. Kadına hıtbede bulunmaktan maksad, onunla evlenme husûsunda konuşmaktır.

Âyet-i kerîmede, kocaları öldüğü için iddet müddetini bekleyen kadınlardan söz edilmektedir. Bir başkasıyla nikâhlanmamış ve ric'î talâktan dolayı iddet beklemeyen kadınlara gelince, bunlara hem açıkça hem de üstü kapalı olarak evlilik teklifinde bulunmak câizdir. Ancak şu kadar var ki, bir erkeğin evlilik teklifinde bulunup müsbet cevap aldığı bir kadına başka birisi teklifte bulunmamalıdır. Bu konuda Rasûl-i Ekrem (s.a.) buyurmuştur ki:

"Sizden biriniz, kardeşinin teklifte bulunduğu kadına evlilik teklif etmesin!"[186]

Eğer evlilik teklif edilen kadın, buna açıkça red cevabı verirse o takdirde başka birisinin ona evlilik teklifinde bulunması helâldir. Kendisine yapılan evlilik teklifini açıkça kabûl veya red etmeyen bir kadına, bir başkasının teklifte bulunması konusunda görüş ayrılığı vardır.

Üç talâkla boşanan veya liân[187] ve ridâ'[188] sebebiyle bâin talâkla boşanan bir kadına, üstü kapalı olarak evlilik teklifinde bulunmanın câizliği husûsunda ihtilâf vardır.

Mal vererek kocasından boşanan kadın -ki bununla bir bâin talâk vâki olur- veya herhangi bir kusur, cimâda iktidarsızlık veya kadının nafakasını vermede cimri davranma gibi nedenlerle nikâhı feshedilmiş bulunan kadın gibi kocasına tekrar nikâhı helâl olan kadına açık veya kapalı olarak evlilik teklif etmek, kocasına helâl olduğu halde başkaları için câiz değildir. Çünkü o, iddet beklemekte olan bir kadın olup, bu müddet içerisinde kocasının tekrar kendisini nikâhı altına alması caizdir. Ric'î talâkla boşanmış bir kadına evlilik teklifinde bulunmanın helâl olmayışı gibi böyle bir kadına ne açıkça, ne de kapalı bir şekilde evlilik teklif etmek kocasından başkası için câiz değildir.

Kişinin, iddet bekleyen bir kadına: "Sen çok güzel ve sâliha bir kadınsın, seninle evlenmek istiyorum veya senin gibi bir kadına istek duyuyorum, yahud ben şöyle şöyle

vasıfta bir kadına muhtâcım” demesi veya “Ben, ahlâkı güzel, infâkı bol ve kadınlarla geçimi güzel biriyim” diyerek kadının kendine rağbetini celbetmek maksadıyla kendini tavsîfe çalışması veya “Sana arzu duyan ve seni elde etmek isteyen niceleri var.” şeklinde evlilik isteğini belirten ifâdeler kullanması, ta’riz yoluyla evlilik teklifine örnek teşkil eder. Bu sözleri duyan kadın, kendisiyle evlenilmek istenildiğini anlar ve eğer hoşuna giderse onunla evlenmek için bekler.

Kişinin, iddet bekleyen bir kadına açık olarak: “Ben seni nikâhlamak istiyorum, seninle evlenmek istiyorum veya sana evlilik teklifinde bulunmak istiyorum” şeklinde ifâdeler kullanması câiz değildir. İddet bekleyen kadını, iddet müddeti içinde nikâhlamak câiz olmadığı gibi, ona açıkça evlilik teklifinde bulunmak da câiz değildir.

İddet bekleyen kadınlarla olan evlilik isteğinizi gönüllerinizde saklayarak onu açık veya üstü kapalı bir şekilde zikretmeniz sebebiyle size bir günah yoktur. Âyetin ilk kısmı, iddetini beklemekte olan kadına, üstü kapalı olarak evlilik teklifinde bulunmanın mubah, bunu açıkça yapmanın ise haram olduğunu belirtmektedir. Hemen onun akabinde gelen kısım da “iddeti bitince ben bu kadına açık olarak evlilik teklifinde bulunacağım” şeklinde kişinin, içinden böyle bir karara varmasının câiz olduğuna işâret etmektedir. Sonra Allah Teâlâ bunu mübah kılış cihetini açıklamak üzere buyurmuştur ki: “Çünkü Allah, sizin onları muhakkak anacağınızı”, onlara olan isteğinizi ifâde etmekten kat’î sûrette ayrılmayacağınızı bilmektedir. Bundan maksad yine, üstü kapalı olarak evlilik teklifinde bulunmanın cevâz yönünü açıklamaktır.

Onları anın ve onlara olan isteğinizi ızhâr edin. Fakat sakın iddet müddeti içinde onlarla nikâh akdi yapma husûsunda gizlice sözleşmeyin. Bilakis size yapılmasına ruhsat verilen ta’rîz yoluyla evlilikten bahsetmekle yetinin. Âyette “nikâh” yerine, gizli anlamına gelen *“sirr”* kelimesinin kullanılması, nikâhın, gizli olarak yapılması gereken cinsel ilişki sonucunu doğurmasındandır.

“Azm” herhangi bir işi yapmaya gönül bağlamaktır. **Râğıb el-Isfahânî** demiştir ki: İnsanı bir işi yapmaya sevkeden âmiller derece derecedir: *Sânih* yâni kalbe doğuş; *hâtır*, o konuda tefekkür; sonra *himmet* ve en sonunda da *azm*. *Himmet*, nefsi o fiili işlemeye hazır hale getirmek, *azm* ise o işi yapmaya kesin karar vermek, demektir. *“Ve farz olan bekleme müddeti dolmadan nikâh bağını bağlamaya kalkmayın.”*

“Azm”, kalbi bir işi yapmaya bağlamak demek olup fiilden başkasına taalluk etmez. Âyetteki *“akd-i nikâh”* izâfet-i beyâniye olup “iki kişinin karşılıklı akidleşmesinden hâsıl olan şer’î irtibat” mânâsına gelir. Âyetten maksad, iddet müddetini bekleyen bir kadını nikâhlamayı yasaklamaktır. Ancak iddet müddeti içinde nikâh yapmayı nehiyde mübâlağa olması bakımından, nikâh akdini yapmaya azmetmeyi dahi haram saymıştır. Çünkü bir şeyi yapmaya azmetmek, o işi yapmaktan önce gelir. Bir şeyin mukaddimelerinden birinin yasaklanması ise, evlâ tarîkıyla o şeyden tamamen kaçınılması gerektiğini gösterir.

Allah Teâlâ’nın, yapılması câiz olmayan bir işi yapma husûsunda içinizde bulunan azmi bildiğini bilin ve ilk olarak böyle bir işe azmetmekten kaçınmak ve tahakkukundan

sonra da ondan sıyrılıp ayrılmak sûretiyle Allah'dan sakının. Yine bilin ki Allah gafûrdur, bağışlayandır; yasak olan bir şeyi yapmaya azmedip Allah korkusuyla onu terkedeni afveder. Halîm'dir; cezâ vermekte acele etmez. Fakat Hak Teâlâ'nın cezâyı geciktirmesini, nehyolunduğunuz işin muâhezeyi gerektirmeyen bir şey olduğuna hamletmeyin. Cezâyı gerektirecek bütün sebeblerden sakının. Rabbinizin size emrettiği şekilde amel ederek ömrünüzü ganimet bilin ki sonunda pişman olup teessüf etmeyesiniz. Nitekim ifrâta kaçanlar ve neticede mütehassir olanlar diyeceklerdir ki:

Her şeye gücüm yeterken bilgim yoktu.

Şimdi ise bilgim var ama kuvvetim kalmadı.

Allah Teâlâ bu âyetlerde, şer'î bir ruhsat olmaksızın nefsinin arzu ve isteklerine meyleden kimseleri azarlamaktadır. Akıl sahibi kişi, Allah'ın rızâsını, nefsinin rızâsına tercih etmeli ve Allah'dan başka mal, kadın veya bunların dışında herhangi bir şey onun, ulaşmak istediği bir gaye olmamalıdır.

Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki:

"Hicreti Allah ve Rasûlü'ne olanın hicreti, Allah ve Rasûlü'nedir. Elde edeceği bir dünyâlık veya nikahlayacağı bir kadın için hicret edenin hicreti ise, hicret ettiği şeyedir."[189]

Herkese arzuladığı şeyin karşılığının ve ulaşmak istediği şeyin sevâbının nasıl verildiğini düşün. Varlığı oyun ve eğlenceden ibâret olan dünyanın alçaklığına ve itibara lâyık olmayışına işâret olunmak üzere nasıl tekrar edilmediğinden ibret al. Sanki onun yok hükmünde olduğunu kabûl et.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in *"Kişinin hicreti, hicret ettiği şeyedir."* buyruğuna ve Allah Teâlâ'dan başka her şeyden uzaklaşmayı emreden mânâsına kulak ver. Dünyanın ve onunla birlikte, yine dünyâdan bir parça olan kadının zikredilmesinin, dünyâdaki her şeyin mala veya şehvete taalluk ettiğini belirtmek için olduğunu düşün. Nihâyet hadis-i şerîfin, Allah için dünyâdan hatta her şeyden çıkıp uzaklaşmak gerektiğini emrettiğini anla ve mûcibince amel etmeye gayret göster.

Tâlib-i Hakk, şer'î ilimlerden hak ile bâtılın arasını ayıracak kadarını öğrenmeli ve tabiî ilimler ile yürürlükteki şer'i kanunları felsefî yorum ve derinliklerine dalmadan tefsir ve hadis kaynaklarından çıkarabilecek kadar meşgul olmalıdır. Zira felsefî yorumlara dalmak, kifâyet miktarından fazla olursa ehl-i şerîat ve tarîkat esaslarına göre yasak olan şeylerdendir. Hakk'a sülûk etme yolunun başlangıcı böyledir. Gerekli âdâb ve erkâna uyarak kemâle erdikten sonra sâlik, zâhirî ilimlerle meşgul olduğu nisbette Hakk'ı idrâkten uzaklaşır. Çünkü sülûk, her şeyden uzaklaşma ve kesilmeye, konuşmayı ve dinlemeyi terketmeye, bâtını bütün alâkalardan, hattâ ilimlerden bile, boşaltıp temizlemeye ve husûsî veya umûmî, dâhilî veya hâricî bütün meşgalelerden sıyrılmaya dayanır. Bazılarının, ehl-i sülûkün herhangi bir şeyle iştigallerini nefyeden sözleri işte bu mânâya dayanır. Yoksa câhil sofuların sandığı gibi, aslolanı terketmeye değil. Biz böyle düşünmekten Allah'a sığınırız. Çünkü ilim sâlikin sülûk ettiği maksadlara ulaşmasını sağlayan nûrdur.

Ehl-i sülûkten yolun nihâyetine gelmiş olanların durumlarını ise herhangi bir şeyle hasretmek mümkün değildir. Çünkü onlar, kesretle vahdetten, vahdetle de kesretten perdelenmezler. Zira onlar, makam-ı ağyârı geçip, döndükleri her yönde nûrları müşâhede etmişler ve neticede hakîkate ulaşmışlardır. Bu sebeple onların nazarında ne hakîkî, ne de îtibârî bir ağyâr kalmıştır. Rasûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz'e kadınların sevdirilmiş olması işte bu sebebe dayanır. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'in sevgisi insanların bildiği gibi değildir. Bilakis o, ancak vâris-i enbiyâ olanların muttali olabilecekleri gizli bir sırdır. Bu konuda sözü bu kadar uzatmamın sebebi, yapılan açıklamaların sûfîlerin uydurmalarından olmadığının bilinip bunların, işâret ettiğim mânâlara hamledilmesi içindir. Bu yola sülûk etmeyen kimseler, ehl-i tahkîk ve tetkîkin durumlarından anlamazlar.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ
فَرِيضَةً ۚ وَمَتِّعُوهُنَّ ۚ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ ۚ مَتَاعًا
بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾

236. Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluğu yoktur. Bu durumda onlara müt'a *(hediye cinsinden bir şeyler)* verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münâsib bir müt'a vermek iyiler için bir borçtur.

Bu âyetteki *"cünah"*tan maksad, mehrin vücûbudur. Yâni bu durumda olanların mehir verme sorumluluğu yoktur. Âyete şu şekilde mânâ vermek mümkündür: Boşama, cinsî temastan önce vukû bulursa, hiçbir sûrette boşanan kimse mehir talebiyle zorlanmaz. Ancak mehrin adı konmuş, mehir takdîr edilmiş ise o takdirde boşayanın, belirtilen mehrin yarısını vermesi vâcib olur. Fakat mehir söylenmemiş ise, mehr-i mislin yarısını değil, sadece bir miktar bir şey (müt'a) vermek gerekir. Talak, cinsî temastan sonra olunca, eğer mehir konmuşsa, belirlenen mehrin tamamını, yok eğer tesbit olunmamış ise mehr-i mislin tamamını vermek gerekir.

Belli bir mehir kararlaştırmadığınız ve cinsî temasta bulunmadığınız kadınları boşadığınızda, onlara faydalanabilecekleri bazı şeyler (müt'a) veriniz. Bu şekilde bir müt'a verilmesinin vacib kılınmasının hikmeti, kocanın, kadını boşamakla yalnız bırakmasını bir ölçüde telâfi etmek içindir. Kişi, gücü nisbetinde, kadına bedenini örteceği bir elbise, evden dışarı çıkarken üzerine giyeceği bir çarşaf veya pardesü ve başını örteceği bir başörtüsü vermelidir.

Mûsî; yâni durumu iyi, zengin kimse, imkânı ve tâkatı ölçüsünde fakir de gücü nisbetinde boşadığı hanımına bir şey vermelidir. Yâni verilen metâ; kadının değil, erkeğin durumuna göredir. Beş dirhemden az olmamalı, mehr-i mislin yarısından da çok

bulunmamalıdır.[190] Çünkü tesbit edilen mehirin hükmü, mehr-i misilden daha güçlüdür. Bu sebeple belirlenmemiş olan verilecek mal, para veya eşyâ, mehr-i mislin yarısından daha çok olmamalıdır. Zira bu malın mehr-i mislin yarısından fazla olmaması efdaldir.

“Kadr” ve *“kader”* iki ayrı kelimedir. “*Kadr”*; masdar, *“kader”* ise isimdir. *“Add”* ve *“aded”*, *“medd”* ve *“meded”* gibi. *“Kadr”*; vüs’at ve genişlik, *“kader”* ise mikdar mânâsındadır. Verilecek bu tür bir müt’ayı, mârûf ile yâni şerîatın ve mürüvvetin güzel gördüğü tarzda vermek gerekir. Ve bunu verilecek yere uygun şekilde vermek, emirlere uymaya koşmak sûretiyle nefislerine iyilik etmek isteyenlere vâcib bir borçtur.

İbn Temcîd demiştir ki: Boşanmış kadının dört durumu vardır. *Birincisi*, cinsî temasta bulunulmamış ve mehir tesbit edilmemiş olması. *İkincisi*, cinsî temasta bulunulmuş ve mehir tesbit edilmiş olması. *Üçüncüsü*, cinsî temasta bulunulmuş fakat mehir tesbit edilmemiş olması. *Dördüncüsü*, cinsî temasta bulunulmamış fakat mehir tesbit edilmiş olması. *“Cünah”*ın kaldırılması, mehrin günahının kaldırılması mânâsındadır. Bu ise bahsettiğimiz dört durumdan ancak birincisinde geçerli olup diğer üçünde geçerli değildir. Çünkü birinci durumda mehir kısmen vâcib olmadığı halde diğer üç durumda mehir vâcibtir. Birinci durumda mehrin kısmen vâcib olmayışı, mehr-i mislin ikiye bölünemeyişi sebebiyledir. Tamamının vâcib olmayışı ise kadın ile cima edilmiş olmamasındandır. Yalnız bu durumdaki kadınlar, *“onları faydalandırın”* emri muktezasınca, hak sahibidirler. Bunlar, kendileri için mehir tesbit olunmamış ve cinsî temas olmadan boşanmış kadınlardır. Eğer mehir tesbit edilmiş olsaydı, onlar bir şekilde yararlandırma değil, tesbit olunan mehrin tamamını hakederlerdi.

وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً
فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّٓا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذ۪ي بِيَدِه۪ عُقْدَةُ النِّكَاحِۜ
وَاَنْ تَعْفُٓوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىۜ وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٢٣٧﴾

237. Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temâs etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın *(velinin)* vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz *(mehirden vazgeçmeniz),* takvâya daha uygundur. Aranızda iyilik ve ihsânı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür.

Nikâh ânında mehir tesbit ettiğiniz hanımlarınızı temastan önce boşarsanız, tesbit ettiğiniz mehrin yarısını onlara vermeniz gerekir. Evli olan karı-kocadan biri, henüz dühûl olmadan ölse, tesbit olunan mehrin tamamının verilmesi lâzımdır. Çünkü ölüm, tesbit olunan mehrin takrîrinde dühûl gibidir. Akid sırasında mehir tesbit olunmamış ise

o takdirde, ikisinden birisinin ölümü, mehr-i mislin tamamının verilmesini îcâb ettirir.

Boşanmış kadınlar, kendilerine kocaları tarafından verilmesi gereken haklarından vazgeçerlerse, kocalar üzerinden bu borç sâkıt olur. Veya elinde nikâh bağı bulunan koca, mûtâd olduğu üzere akid ânında kadına bütünüyle verdiği mehrin, boşanma sebebiyle kendisine dönmesi gereken yarısını, bir iyilik olmak üzere kadına bırakabilir. Kocanın, kendi hakkı olan bir şeyi kadına terketmesi şüphesiz bir afv, bir bağıştır.

Nikâh bağı elinde bulunan kişiden maksad kadının velîsi değil, kocadır. Kocanın afvından murâd ise, hem vâcib olan, hem de kendisine dönen kısmı ile mehrin tümünü kadına vermesidir. Araplarda genel olarak koca, evlilik ânında mehrin tümünü kadına teslim ederdi. Dühûlden önce boşayınca erkek, kadına verdiği mehrin yarısını geri isteme hakkına sahip olur. Eğer istemezse hakkını kadına bırakmış olur. Bu sebeple normalde verilmesi vâcib olan miktara yapılan ziyâdeye *"afv"* denilmiştir.

Afvetmeniz yâni müsamaha gösterip mehrin tümünü vermeniz takvâya daha yakındır. Çünkü bu durumda, erkeğin, hakkını geri almaya kalkışması, sanki karşılıksız bir şey almak istemesi gibi bir şey olur. Veya bu noktada mürüvveti terketmek sanki takvâyı terketmek gibi olur. Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *"Ben hakkımı tam olarak alırım, hiçbir şey bırakmam demesi kişinin cimri olduğunu belirtmeye yeter."*[191]

Esmaî demiştir ki: Bir bedevî, bir topluluğun yanına gelerek dedi ki: Bu zât hakk üzere veya haktan daha hayırlı bir şey üzeredir. Denildi ki: Haktan daha hayırlı şey nedir? Bedevî: "Hakedilen şeyi almaktan vazgeçmek, onun tümünü almaktan daha hayırlıdır." dedi. **Sehâvî**'nin *el-Mekâsidu'l-Hasene* isimli eserinde bu açıklama vardır.

"Aranızda birbirinize iyilik etmeyi unutmayın." buyurulmasından maksad, unutmayı yasaklamak değildir. Çünkü unutma kulun elinde olan bir şey değildir. Bilakis bunun mânâsı "terktir". Yâni adam, mehrin tümünü kadına vermek ve kadın da kendine düşen kısmı bırakmak sûretiyle aranızda birbirinize iyilik etmeyi terketmeyin, demektir. Böylece Allah Teâlâ, hem erkeği, hem de kadını iyilik ve ihsâna teşvik etmiştir. **Sa'dî** (k.s.) demiştir ki:

Dünyâ ve âhıreti iyi gören kimse
İyiliği, Hâlık'ın mahlûkuna ulaştırır.

"Allah yaptıklarınızı görmektedir." Sizin, hakkınızdan vazgeçip iyilikte bulunmak sûretiyle yaptığınız amellerinizi aslâ zâyî etmez.

Allah Teâlâ'nın basar; görme özelliği görülebilecek şeylerin bütün vasıflarının en güzel şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu durum diğer varlıkların görülebilen zâhirî şeyleri eksik görme özelliğiyle idrak ederek algılamalarından çok daha açık ve net bir görmedir.

Kulun *"basar"* ism-i celîlinden alacağı dînî haz ikidir:

Birincisi; Kulun, Allah Teâlâ'nın, kendisine, âyetlere ve melekût ve semâvâtın acâibliklerine bakıp ibret alması için görme gücü; yâni göz verdiğini bilmesidir.

Îsâ (a.s.)'a denildi ki: Halk içinde senin gibi olan başka biri var mı? Dedi ki: "Bakışı

ibret, susması fikir ve konuşması zikir olan kimse benim gibidir."

İkincisi; Kulun, Allah Teâlâ'nın yardım ve inâyetiyle görüp işittiğini bilip, Allah'ın her an kendisine nazar kıldığından ve hâline muttali olduğundan gâfil olmamasıdır.

Allah'dan gizleyemeyeceği bir şeyi başka birinden gizlemeye çalışmak, Allah'ın devamlı görmekte olduğunu hafife almak demektir. Allah'ın devamlı gördüğünü bilip buna göre murâkabe hâlinde olmak îmânın meyvelerinden biridir. Allah'ın, kendisini görmekte olduğunu bildiği halde mâsiyetlere dalan kimse ne kadar da cesâretlidir, ne kadar da hüsrana uğramıştır. Allah'ın görmediğini zanneden kimse ise, -maazallah- ne kadar büyük bir inkâr içerisindedir. **İmâm Gazzâlî**'nin *Şerhu'l-esmâi'l-hüsnâ* isimli eserinde bu açıklama vardır.

Tefsîri yapılan âyetlerde şu işâretler vardır: "Dünyevî bir maksadla ehl ü iyal ve dostlardan ayrılmakta bir günah" olmadığı halde, onları dînî bir maslahatla terketmenizde nasıl bir günah ve sorumluluk olabilir? Siz Beytullah'ı ziyâret için, onlardan ayrılmakla emrolunmuşsunuz. O halde Allah'ı ziyâret için, nasıl olur da onlardan ayrılmazsınız? Beytullah'ı ziyâret için ehl ü iyal ve vatandan ayrılmak gerekir. Allah'ı ziyâret için ise rûhlardan ve bedenlerden ayrılmak lazımdır: ***"Nefsini bırak, gel ve "Allah" de, sonra bırak onları daldıkları bataklıkta oynaya dursunlar."*** (el-En'am, 6/91)

"Onları faydalandırın" ifâdesinde şu işâret vardır: Hakk'a ulaşmak isteyen müridler, dost ve akrabalarından ayrılırken malını onlara dağıtsın. Böylece malın tadı onlara, ayrılığın acısına tahammül etme imkânı sağlasın. Çünkü alışılmış olan şeyden ayrılmak gerçekten zor bir iştir. Malı dostlarına ve akrabalarına yakınlık ve uzaklıklarına göre infâk etmeyip, mîrâs gibi Allah'ın hakkı olarak taksim etsin. Çünkü o, onlardan, hakîkî mânâda ölüp ayrılmaktadır.

"Affetmeniz takvâya daha yakındır" âyetinde işâret edilmiştir ki: Hakîkî mânâda Allah'dan takvâ üzere olmak, ancak Allah'dan başka her şeyi terketmekle mümkündür. Çünkü Hâlik olan Allah'a ulaşmak, mahlûktan ayrılma nisbetindedir. Allah'a yakın olmak ise, mâsivâdan uzak olma mikdârıncadır.

Burada yâni dünyâda iken *"aranızda birbirinize iyilik etmeyi unutmayın."* Çünkü âhırette, cenneti hakedip oraya girmek ancak Allah'ın fazlı ve iyiliği ile mümkündür. Nitekim âyet-i celîlede: ***"O Rabb ki lütfuyla bizi, durulacak yurda (cennete) kondurdu."*** (el-Fâtır, 35/35) buyurularak, cennete girmenin ancak Allah'ın lütfu ve keremi ile olacağı bildirilmiştir. *"Şüphesiz Allah"* aranızda iyilik yapıp *"yapmadığınızı görmektedir."* Bu açıklama *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'den alınmıştır.

Mahlûkata iltifat, kuldaki, eşyanın hakikatini idrâk nûrunu yok eder. Eğer âhıretin dünyâdan daha hayırlı olduğu, Allah katında bulunanın her şeyden daha hayırlı ve bâkî bulunduğu anlayışını sağlayan yakîn nûru gönle doğsaydı, âhıretin hemen varılacak bir yer olduğunu, dünyâ güzelliklerinin ise, fenâ kisvesine bürünmüş bulunduğunu muhakkak görürdün. Çünkü gelmesi kesin olan şey, hâli hazırda var gibidir. Âhıretin geleceğini gösteren alâmetler ise açıktır. Baksana durumlar değişmekte, dünyâdaki insanlar teker

teker göçüp gitmekte ve her şey bir yok oluşa doğru sürüklenmektedir. Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki:

"Nûr kalbe girince orada yayılır, genişler." Denildi ki: *"Yâ Rasûlallah nûrun kalbte yayılıp çoğaldığının bir alâmeti var mıdır?"* Buyurdu ki: *"Dar-ı gurûr olan dünyâdan vazgeçip; ebedîlik âlemi olan âhırete yönelmek ve gelmeden önce ölüm için hazırlık yapmaktır."*[192]

Allah'ım bizi, Sana kavuşma istidadında olan kimselerden eyle ve bize sana vuslata nâil olmayı nasip eyle! Âmin.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

238. Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın.

Vaktinde ve devamlı kılmak sûretiyle namazları muhâfaza ediniz. "Namazlar" dan murad, bir gün ve gecedeki beş vakit farz namazdır. Bu namazların beş vakit oluşu, bu âyetin dışında başka âyetlerle, mütevâtir hadislerle ve bu âyette bulunan bir işâretle sâbit olmuştur. Bu işâret *"orta namaz"* ifâdesinden anlaşılmaktadır.

"Orta (vustâ)", birbirine eşit iki sayı arasındaki sayıdır. Bunun en azı ise "beş"dir. "Üç" sayısının bu vasıfta olduğu söylenemez. Çünkü bunu, çift sayılar ortaya almamaktadır. Ondan önceki sayı da tek, sonraki sayı da tektir. Tek olan sayıya aded denmez. Aded, iki tarafı birleşince iki katı olan şeydir. Tek sayının ise, kendisinden önce başka bir sayının olmayışı sebebiyle iki tarafından birisi eksiktir.

Özellikle beş vakit namazın ortasında bulunan namazı vaktinde kılmaya dikkat ediniz. *"Orta namaz"*dan maksad, ikindi namazıdır. Çünkü o, iki gece iki de gündüz namazının ortasında bulunmaktadır. İkindi namazının orta namaz olduğuna, Rasûlullah (s.a.)'in Ahzâb gazvesi sırasında buyurduğu şu söz de delâlet etmektedir:

"Bizi orta namaz olan ikindi namazını kılmaktan alıkoydular. Allah onların kabirlerini ve evlerini ateşle doldursun."[193]

Âyette ikindi namazının özel olarak zikredilmesi, fazîletinin çokluğu sebebiyledir. Çünkü ikindi namazı vaktinde insanlar ticâret ve çalışma ile yoğun bir şekilde meşgul durumda olduklarından, Allah Teâlâ, bu meşgûliyet arasında ikindi namazının heder edilmemesine dikkat çekmiştir. Ayrıca gece ve gündüz melekleri; bu vakitte bir araya gelmektedir. Rasûlullah (s.a.) buyurmuşlardır ki:

"İkindi namazını kılmayan kimse ehlini ve malını kaybetmiş gibidir."[194] Yâni mü'minler, ikindi namazını kaçırmaktan, mal ve çocuklarının yok olmasından korktuğu gibi korkmalı ve sakınmalıdırlar.

Rasûlullah (s.a.)'in, yukarıda zikrettiğimiz hadisi; Allah Teâlâ'nın, bütün namazları korumaya teşvik için mübhem bıraktığı bir ifâde olduğunu savunanlar aleyhine bir

delîldir. Çünkü Rasûlullah'ın Ahzâb günü buyurduğu orta namazın, ikindi namazından başka bir şey olduğunu bunun cuma günündeki icâbet ânına benzediğini söyleyenler de vardır.

Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemizin Rasûl-i Ekrem (s.a.)'den rivâyet ettiği: *"Namazları, orta namazı ve ikindi namazını koruyun"* hadîs-i şerîfi, orta namazın, ikindi namazından başka olduğuna delâlet etmez mi? denirse" deriz ki: Bu hadis-i şerîfteki *"vüstâ"* kelimesinin lakab, *"Asr"* kelimesinin ise isim olması muhtemeldir. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz, bu hadîslerinde, ikindi namazını hem ismiyle hem de lakabıyla zikretmiştir. **İbn Melek**'in *Şerhu'l-meşârik* isimli eserinde bu açıklama vardır.

"Gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzûruna durun!"

*"Kunût"*un bir anlamı da zikir demektir. Buna göre âyetin mânâsı: *"Allah'ı zikrederek O'nun huzûruna durun"* demek olur. Rivâyet edilmiştir ki, Ashâb-ı kirâmdan biri namaza durduğunda bitirinceye kadar gözünü sağa sola kaydırmaktan, çakıl taşlarıyla oynamaktan ve içinden dünyâ işlerini geçirmekten son derece sakınır, bu konuda Allah'dan korkardı.

فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًاۚ فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ
مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

239. Eğer *(herhangi bir şeyden)* korkarsanız *(namazlarınızı)* yürüyerek yahut binmiş olarak *(kılın)*. Güvene kavuştuğunuz zaman, siz bilmezken Allah'ın size öğrettiği şekilde O'nu anın *(namaz kılın)*.

"Ricâl"; *"râcil"* kelimesinin çoğulu olup yürüyenler; *"rükbân"* ise *"râkib"* kelimesinin çoğulu olup "biniciler" mânâsına gelmektedir. Düşmandan veya herhangi bir şeyden korku içinde olunduğu zaman namazlar yürüyerek veya binek üzerinde kılınabilir. **Ebû Hanîfe'nin** görüşüne göre ise, yürüme ve savaşma hâlinde durmak mümkün olmayınca namaz kılınamaz. Ancak durmak mümkün olunca, durarak namaz kılınır. *"Şayet korkarsanız..."* şeklinde başlayan âyet buna delâlet etmektedir.

Emniyete erip korku zâil olunca Allah'ın size öğrettiği şekilde, emniyette iken kılınması gereken bir tarzda namazı kılınız. Burada namaz, "zikir" olarak tâbir edilmiştir. Çünkü zikir, namazın rükünlerinden en büyüğüdür. Âyetteki teşbîhten murâd, edâ edilen namazın, Allah'ın öğrettiğine muvâfık olmasıdır. Bu ünvanla zikredilmesi ise, belli bir nîmetin hatırlatılması içindir. Veya Allah'a, İslâm'ın hüküm ve prensiplerinden size öğrettiklerine -ki korku ve emniyet hâlinde nasıl namaz kılınacağı meselesi de bu hükümlerden biridir- karşılık olarak şükrediniz.

Şunu iyi bil ki: Namaz, ziyâfet makamındadır. Cenâb-ı Allah bu ziyâfeti ehl-i tevhid kullarına her gün beş defa hazırlamıştır. Nasıl ki ziyâfette çeşit çeşit yiyecekler varsa ve her yiyeceğin ayrı bir lezzet ve rengi bulunursa, namazın da değişik rükün ve fiilleri ve

bunların her birinin kendine has lezzeti vardır, ayrıca namaz günahlara keffârettir.

Ka'b el-Ahbâr'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Cenâb-ı Allah, bir münâcâtına karşı Hz. Mûsâ'ya şöyle demiştir: "Ya Mûsâ! Ahmed ve ümmetinin kılacağı dört rekat namazın (öğle namazı) ilk rekâtında onları bağışlarım, ikincisinde mîzânlarını ağırlaştırırım, üçüncüsünde onlar için tesbih eden ve istiğfâr eyleyen melekler görevlendiririm. Gökte ve yerde hiçbir melek kalmamak üzere hepsi bunların günahlarının affi için Allah'a duâ ederler. Melekler kim için duâ ederlerse ben onlara ebedî olarak azâb etmem. Dördüncü rekâtta onlar için semâ kapılarını açarım ve iri gözlü hûrîler onlara bakar. Ya Mûsâ! Ahmed ve ümmetinin kılacağı dört rek'at ikindi namazı var ki, hangi ihtiyaçları benden isteseler mutlaka yerine getiririm. Ya Mûsâ! Ahmed ve ümmetinin kılacağı üç rekat akşam namazı sebebiyle onlara semânın kapılarını açacağım. Ya Mûsâ! Ahmed ve ümmetinin kılacağı dört rek'at yatsı namazı onlar için dünyâ ve içindekilerden daha hayırlıdır. Bu evsaftaki mü'minler dünyâdan, analarından doğdukları gibi, tertemiz olarak çıkacaklardır."

Ezanı işiten kimseye cemâati terketme ruhsatı verilmemiştir. Çünkü cemâate devam, müekked sünnetlerdendir. Eğer bir bölgede bulunan kimseler cemâatle namazı terkederlerse onlarla savaşmak vâcib olur. Çünkü cemâatle namaz, İslâm'ın temel esaslarındandır. Eğer bir kimse, şer'î bir özrü olmaksızın cemâati terkederse o kişiye ta'zîr cezâsı verilir ve şehâdeti kabûl edilmez. Onun bu durumuna göz yuman imam, müezzin ve komşuları da günahkâr olur.

Gunyetü'l-Fetâvâ'da denilmiştir ki: Bir kimsenin, cemâatinin çokluğu sebebiyle büyük bir mescidde namaz kılmasından, cemâatı az veya çok olsun kendi mahallesindeki mescidde namaz kılması daha fazîletlidir. Çünkü mahallesindeki mescidin onun üzerinde hakkı vardır. Bu hak sebebiyle diğer mescidlerdeki cemâatin çokluğu veya imamının takvâ veya ilminin yüceliği onu kendi mahalle mescidinin hakkından kurtaramaz.

Cemaat olan kişinin ilk safta ve imamın hizasında yer almaya gayret göstermesi gerekir. Rasûlullah (s.a.)'den rivâyet olunmuştur ki: *"Cemaatle namaz kılarken birinci safta olup imamın tam arkasında bulunana yüz, onun sağındakine yetmiş beş, solundakine elli ve diğer saflarda bulunanlara da yirmi beş namaz sevâbı verilir." Gunye* isimli eserde bu açıklama vardır.

Kişi bir boşluk görüp, ilk safa geçmek isteyince insanlara eziyet etmeden, onları itip kakmadan geçmelidir. Namaz sırasında cemâattakiler, omuzları aynı hizada olmak üzere safları iyice sıklaştırmalıdırlar. Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki:

"Saflarınızı düzgün ve sık tutunuz. Omuzlarınız aynı hizada olsun. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben, şeytanın, safın boşlukları arasından küçük siyah bir koyun şeklinde girdiğini görmekteyim."[195] Hadis'te geçen *"halel"*; boşluk, kopukluk, *"hazef"* ise; Hicaz bölgesinde yetişen küçük siyah koyun, mânâsındadır. *Tenvîr* isimli eserde bu açıklama vardır.

Şimdi söz, namazı huzûr ve teveccüh-i tâm ile kılma konusuna geldi. Bir şâir demiştir

ki:

Benim kıblem senin kaşlarının mihrâbı olmasaydı,
Benim namazımı melekler Hakk katına nasıl ref'ederdi?

Hikâye olunur ki: Şeyh Ebu'l-Abbas el-Cevâlikî, ilk zamanlar çuval ticâretiyle meşgul olur, çuval yapıp satardı. Bir gün birine parasını daha sonra almak üzere bir çuval sattı. Fakat daha sonra müşterinin kim olduğunu unuttu. Namaza durunca, çuvalı sattığı şahsı hatırladı. Selâm verip namazı bitirince talebesine dedi ki: "Namaz kılarken çuvalı kime sattığım aklıma geldi. İşte o, falan kimse idi." Talebesi ona cevâben dedi ki: "Yâ Üstâd! Sen namaz kılmakla mı meşgul oldun, yoksa çuval ticâretiyle mi?" Bu söz, Şeyhin gönlünde büyük tesir meydana getirdi. Sonra bir çuval giyip dünyâyı terketti. Vuslata erinceye kadar riyâzetle meşgul oldu.

Merd olan insanlar gayret ve zorluk ile makamata ererler.
Senin gibi mârifetten uzak kişi nefsini besleyerek nereye varabilir?

Yukarıda tefsiri yapılan âyetlerde şu işâretler vardır: Allah Teâlâ iki kişi arasında vuku bulan mübâlağa sîğasıyla namazın korunmasına işâret etmiş ve *"Benimle sizin aranızda namazın muhafazasına dikkat ediniz"* buyurmuştur. Nitekim Cenâb-ı Hak bir hadis-i kudsîde buyurmuştur ki: *"Namazı, kulumla benim aramda ikiye taksim ettim. Yarısı benim, yarısı da kulum içindir ve kuluma istediği şey verilecektir."*[196] Bunun mânâsı şudur: Ben sizi tevfîk icâbet, kabûl ve sevap verme kudretimle muhâfaza ederim. Siz de namazı sıdk, ihlâs, huzûr, hudû, tezellül ile münâcât, inkisâr, istiâne, istihdâ, sükûn, vakar, heybet, ta'zîm ve devamlı müşâhede ile kalblerinizi korumak sûretiyle kılınız. Kalbi muhâfaza "orta namaz" sayılır. Çünkü insan bedeninin orta yerinde bulunan kalb, rûh ile cesed arasında bir vâsıtadır. "Kalb" olarak isimlendirilmesinin sebebi de budur.

Devamlı müşâhede hâlinde olmak sûretiyle özellikle kalb namazının korunmasına dikkat çekilmesinde şu işâret vardır: Beden; namaz erkânının sûretini bir saat muhâfaza etse bile diğer saat edemez. Yâni bedenin sürekli olarak namaz içinde olmasına, onun rükünlerini korumasına ve yine aynı şekilde huzûr ve şuhûd ile namazın mânâlarını da devamlı bir tarzda muhâfaza etmesine imkân yoktur. Bunu yapmak ancak kalbin işidir. Nitekim âyet-i celîlede buyurulmuştur: "***Şüphesiz ki bunda aklı** (kalbi) **olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler için öğüt vardır.***" (Kâf: 50/37) Dâimî olarak namazda olmak, erbâb-ı kulûbun sıfatlarından biridir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de bu açıklama yapılmıştır.

Sâlikler, ölüm gelip kabirlere girmeden önce huzûr ile namaz kılmaya koşsunlar. Çünkü gaflet ile kılınan namaz, Gayûr, (son derece kıskanç) olan Allah indinde makbûl değildir. Gönülde zât nûru tecelli etmesi için, bütün her şeyden yüz çevirip O'na

dönmek gerekir. Yoksa Amr'ın huzurunda durup Zeyd'e nidâ eden kişiye, asla icâbet olunmaz. **Şeyh Sa'dî Şîrâzî** demiştir ki:

Fıstık gibi, her tarafını öz olarak gördüğün insan başka,
Soğan gibi kabuk üstüne kabuk bağlayan insan başkadır.
Bunlar birtakım zâhidlerdir yüzleri halka,
Arkaları Hakk'a veya kıbleye dönük namaz kılarlar.

Tevfîk Allah'tandır.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجاًۚ وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعاً
اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍۚ فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍۜ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

240. Sizden ölüp de *(dul)* eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları husûsunda *(sağlıklarında)* vasiyet etsinler. Eğer o kadınlar, *(kendiliklerinden)* çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşrû şeylerden size bir günah yoktur. Allah azîzdir, hakîmdir.

Âyette henüz ölmemiş fakat ölmek üzere olan eşler kasdedilmiştir. Çünkü, vefâttan sonra vasiyyette bulunmak mümkün değildir. Ölmekte olduğunu anlayan kocaların ölmeden önce, eşlerinin bir yıla kadar faydalanmaları için bıraktıkları terekeden nafaka ve kalacak yer için vasiyet etmeleri vâcibtir.

Bu âyet, **Hakîm b. Hâris** isimli Taifli bir adam hakkında nâzil olmuştur. Hakîm, ana-babası, karısı ve çocuklarıyla beraber Medîne'ye hicret etti ve orada öldü. Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.), adamın mîrâsından ana-babasına ve çocuklarına verdi. Hanımına ise bir şey vermeyip onu, bir yıl boyunca kocasının terekesinden faydalandırılmasını emretti.

İslâm'ın ilk dönemlerinde, kocası ölen kadının evlenebilmesi câiz olması için beklemesi gereken iddet müddeti bir sene idi. Bir yıl dolmadan vârisin, onu evden çıkarması haramdı. Evden çıkmadığı süre içinde nafaka ve kalma yerinin, kocasının terekesinden sağlanması vâcibti. Yalnız ona mirastan pay ayrılmazdı. Eğer kadın, kocasının evinden çıkarsa, nafaka temini de otomatikman düşerdi. Böyle olunca da ölen adamın, terekesinden istifade etmesi için karısına vasiyette bulunması gerekirdi.

Allah Teâlâ, daha sonra inen mîrâs âyeti ile yıllık nafakayı; kadının, çocuğu veya çocuğunun çocuğu olması hâlinde terekeden dörtte bir, bunların olmaması hâlinde ise sekizde bir pay ile neshetmiştir. **Ebû Hanîfe**'ye göre; barınma yeri hakkı da düşmüştür. Bakara Sûresi 234. âyeti ile de bir yıllık bekleme süresi, dört ay on gün ile neshedilmiştir. Nesheden âyet, her ne kadar tilâvette bu âyetten önce ise de nüzûl bakımından sonradır.

Kocaları ölen kadınlar kendi istekleriyle eşlerinin evlerinden çıkarlarsa, ey imam ve hâkimler, onların zînetlenme, koku sürünme, yası terketme ve üstü kapalı olarak evlilik tekliflerine muhâtab olma gibi şerîatın uygunsuz karşılamadığı davranışlarda bulunmalarından ötürü bir günah yoktur. Bu âyet, kadının, kocasının evinde kalmasının ve onun ölümüne yas tutmasının şart olmadığına; bilakis kocasının evinde kalıp nafaka almak ile evden çıkıp nafakayı terketmek arasında muhayyer bulunduğuna delâlet etmektedir.

Allah *Azîz*'dir; emrini yerine getirmeye kadir olup emrine muhalefet edenleri cezâlandırır. *Hakîm*'dir; koyduğu hükümlerde kullarının maslahatını gözetir.

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

241. Boşanmış kadınların, hakkaniyet ölçülerinde *(kocalarından)* menfaat sağlamak haklarıdır; bu, Allah korkusu taşıyanlar üzerine bir borçtur.

Kendileriyle cinsî temas yapılmış veya yapılmamış bütün kadınların kocaları üzerinde bir menfaat ve hakları söz konusudur. Kur'ân'ın "*metâ*'" dediği bu müt'a hükmü, müstehab ve vâcib olana da şâmildir. Eğer boşanmış kadın, mehirsiz alınmış ve dühûl de yapılmamış ise, ona belli bir bağışta bulunmak koca üzerine vâcibtir. Şayet mehirle alınmışsa, ona müt'a vermek müstehabtır. Daha önce geçen *"onları faydalandırın"* âyetinin delâlet ettiği *"temettü'"* lafzı, vücûba hamledilir. Bu sebeple bu iki âyet arasında tezâd söz konusu değildir.

Boşanmış kadınları iyilikle; şerîatın ve örfün öngördüğü şekilde faydalandırmak, takvâ sahibi kimselerin yapması gereken şeylerden birisidir. Yoksa vâcib değildir. Fakat gönüllerini, hased ve kinden temizleyerek, hoş etmek gâyesiyle onlara, bu tarzda teberruda bulunmak, takvânın şartlarındandır.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

242. Allah size işte böylece âyetlerini açıklar ki düşünüp hakikati anlayasınız.

Allah Teâlâ size böylece mânâsını düşünüp anlayasınız ve mûcibince amel edesiniz diye talâk, iddet vesâir konulardaki, kulları için koyduğu hükümlere delâlet eden âyetlerini beyân etmektedir. *Mesnevî*'de denilmiştir ki:

Şerli adam demir atmamış gemiye benzer,
Böyle bir geminin kendini rüzgârdan koruması zordur.
Akıl, geminin demiridir, akıllıya eman verir.
Akıllılardan aklın ne olduğunu sor.

Bazı ehl-i işâret demişlerdir ki: Boşanmış kadın, kocasından ayrılmak ile mübtelâ kılınınca Allah Teâlâ onun kırık kalbini müt'a; yâni kocasından alacağı bağış ile onarmış ve bununla şuna işâret etmiştir: Sâdık bir mürîd; tâlibliğinin ilk zamanlarında akrabalarından, sevdiklerinden ve dostlarından ayrılmak, dünyanın mal ve şöhretinden vazgeçmek, seçilmiş müstesnâ kişilerle sohbet edebilmek için vatan ve memleketten ayrılıp başka bir bölgeye hicret etmek ve fayda elde etmek için zorluklara katlanmak ile mübtelâ olursa, Allah Teâlâ ona ihsanını lutfeder, hüznünü giderir ve onun kırık kalbini *"Ben; benim için kalbi kırık olanların yanındayım"*[197] müjdesiyle onarır. Böylece âh ü vâh içinde olan tâlib, mârifete erdirilerek, en güzel şekilde yararlandırılmış olur. İşte bu şekilde Allah Teâlâ sizlere âyetlerini, çeşitli lütûflarını, merhametinin vasıflarını açıklamaktadır. Umulur ki, lütfunun nûrları yardımıyla sıfatlarının kemâlâtını düşünür, anlarsınız. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de bu açıklama yapılmıştır.

Akıllı olan kişi, dünyaya ve onun içindekilere nazar kılmaz. Bilakis dünyevî bütün menfaat ve garazlardan vazgeçip zât-ı mutlaka kavuşuncaya kadar Hak yolunda zorluklara göğüs gerer.

Şakîk Belhî bir zaman üç gün yiyecek bulamadı ve ibâdetle meşgul oldu. Fakat ne zaman ki ibâdet etmekten iyice tâkatsiz kaldı, elini semâya kaldırdı ve: "Ey Rabbim! Beni doyur!" diye duâ etti.

Duâsını bitirince döndü, kendisine bakan bir şahıs gördü. O şahıs Şakîk'a selâm verip:

"Ey Şeyh, benimle beraber gel" dedi. Şakîk da kalkıp onunla beraber gitti. Adam, Şakîk'i bir eve götürdü. Şakîk orada üzerinde çeşitli yemekler bulunan masalar gördü. Masaların etrafında genç hizmetçiler ve câriyeler bulunmakta idi. Şakîk yemeğini yerken adam yanıbaşında ayakta durmakta idi. Şakîk, yemeğini bitirip evden ayrılmak isteyince adam:

"Nereye ey Şeyh" dedi. Şakîk:

"Mescide," diye cevap verdi. Adam:

"İsmin nedir?" diye sordu, o da:

"Şakîk," diye cevap verdi. Adam:

"Ey Şakîk! Şunu iyi bil ki, bu ev senin evindir. Bu hizmetçiler senindir, ben de senin hizmetçinim. Ben vaktiyle babanın kölesiydim. Ticâret için beni başka diyâra göndermişti. Geri döndüğümde baban ölmüştü. Onun için bu ev de, içinde bulunanlar da senindir." Şakîk dedi ki:

"Bu köleler benimse hepsi Allah için hürdürler. Bu mallar benimse hepsini size bağışladım, aranızda taksim edin, zira ben, kulluğuma engel olacak hiçbir şeyi istemiyorum."

Sa'dî demiştir ki:
Mâsivâya ilgi perdedir ve faydasızdır,
Eğer ayak bağını koparırsan vâsıl olursun.
Dünyâ ilgi çekicidir. Özellikle bu fitne ve şer zamanında. Belki de bu zamanda, uyuyan uyanık olandan daha hayırlıdır.

Hikâye edildi ki: **Süleyman** (a.s.)'a cennet şarabı sunulur: "Bunu içersen ebediyyen ölmeyeceksin" denilir. O da emrindeki hayvanlarla istişâre eder, ancak kirpi bu istişârenin dışında kalır.

Hepsi Süleyman (a.s.)'a "iç" derler. Sonra Süleyman (a.s.), at ve doğanı kirpiye gönderir ki, onu dâvet etsinler. Ancak kirpi bunlara icâbet etmez. Süleyman (a.s.) köpeği gönderir. Kirpi köpeğin dâvetini kabûl eder. Süleyman (a.s.) kirpiye: "At ve doğana niçin icâbet etmedin?" diye sorunca kirpi şöyle cevap verir:

"At ve doğan, kaba ve duygusuzdur. At, sahibi ile birlikte yola çıkıp koştuğu gibi, düşmanla da gider. Doğan da sâhibine itâat ettiği gibi başkalarına da itâat eder. Köpeğe gelince o şüphesiz ki vefâkârdır. Sahibi onu evden kovsa bile o, tekrar eve döner."

Bunun üzerine Süleyman (a.s.) kirpiye der ki: "Bu şarabı içeyim mi?" Kirpi der ki: "İçme; zira ömrün hapiste geçecek. İzzetle ölmek, hapishanede yaşamaktan daha hayırlıdır."

Esâret bağından kurtulmuş bir esîri
Her hal ü kârda, esârette bulunan padişahtan daha iyi bil!

Bunun üzerine Hz. Süleyman (a.s.) ona "âferin" der ve o şarabın denize dökülmesini emreder.

Nitekim bir şiirde şöyle gelmiştir:
Dünyâdan gerekli azığı al; zira göçeceksin.
Azığı almakta acele et; zira ölüm şüphesiz gelecektir.
Yetmiş sene ömür sürmüş bir kişi
Âhıreti için azık hazırlamamışsa câhildir.
Dünyân bir gölgeden ibârettir, hırsı terket.
Zira gölge mutlaka zevâl bulacaktır.

Sa'dî de demiştir ki:
Eğer nimet içinde mağrûr ve Hakk'tan gâfil olursan,
Bazan gönlün hasta ve hâlin fakîr ve yoksul olur.
Çünkü insan bâzan genişlik, bâzan darlık hâliyle mübtelâ olur.
Sen sadece darlığa düşünce Allah'ı hatırlarsın.
Allah'ım! Bizi sana ulaşmayı engelleyecek mânilerden muhâfaza buyur! Âmin.

[180]. *Sehâvî,* s. 227.

[181]. *Buhârî,* Edeb, 18, 27; *Müslim,* Fezâil, 65; *Ebû Dâvud,* Edeb, 140; *Tirmizî,* Birr, 12; *Müsned,* II, 228, 241, 269, 514.

[182]. *Ebû Dâvud,* Edeb, 58; *Tirmizî,* Birr, 16; *Müsned,* II, 301, 442, 461, 539.

[183]. *Münâvî,* III, 320.

[184]. *Buhârî,* Eşribe, 9; *Müslim,* Selâm, 153; *Ebû Dâvud,* Cihâd, 44; *Muvattâ,* Sıfatu'n-nebî, 23; *Müsned,* II, 375, 507, 517.

[185]. *Buhârî,* Talâk, 45; *Müslim,* Talâk, 58.

[186]. *Buhârî,* Nikâh, 45; *Müslim,* Nikâh, 50-52; Büyû', 8.

[187]. **Liân**: Karısının zina ettiğini söyleyen kocanın doğru olduğuna dâir dört kere yemin etmesi ve beşincide eğer yalancı isem Allah'ın lâneti üzerime olsun demesidir, sonra da aynı şekilde kadın yemin eder.

[188]. **Radâ**: Süt emme.

[189]. *Buhârî, B*ed'ü'l-vahy, 1; Itk, 6; Talâk, 12; *Müslim*, İmâret, 155; *Ebû Dâvud*, Talâk, 18; *Nesâî*, Tahâret, 59; Talâk, 24; *İbn Mâce*, Zühd, 26.

[190]. İbareden de anlaşılacağı gibi buradaki ifadeler "misliyet" ifade etmez. Kesret ve kılletten kinayedir. Sosyal ve ekonomik şartlara göre değerlendirilmeli.

[191]. *Sehâvî,* s. 319.

[192]. *İbn Mübârek,* Kitâbü'z-zühd ve'r-rakâik, s. 78.

[193]. *Buhârî,* Cihâd, 98; *Müslim*, Mesâcid, 202, 206; *Tirmizî*, Tefsir (2), 31; *Nesâî*, Salât, 14; *İbn Mâce*, Salât, 6; *Müsned,* I, 79, 81, 113, 122, 126.

[194]. *Buhârî*, Mevâkît, 14; *Müslim*, Mesâcid, 200; *Ebû Dâvud*, Salât, 5; *Tirmizi*, Salât, 14; *Nesâî*, Salât, 17; *İbn Mâce*, Salât, 6; *Dârimî*, Salât, 27; *Muvattâ*, Vukut, 21; *Müsned,* II, 8,13, V, 329.

[195]. *Ebû Dâvud*, Salât, 94; *Nesâî*, İmamet, 28; *Müsned,* III, 154, 260.

[196]. *Müslim*, Salât, 38; *Ebû Dâvud*, Salât, 132; *Tirmizî,* (tefsir), 2, 1; *Nesâî*, İftitâh, 23; *İbn Mâce*, Edeb, 52; *Müsned,* II, 241, 285, 460.

[197]. *Sehâvî,* s. 96; *Aclûnî,* I, 234.

ALLAH YOLUNDA

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ
فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾

243. Binlerce oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi? Allah onlara "Ölün!" dedi *(öldüler)*. Sonra onları diriltti. Şüphesiz Allah insanlara karşı lütufkârdır. Lâkin insanların çoğu şükretmez.

244. Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah, her şeyi işitir ve bilir.

Âyetteki *"görmedin mi?"* hitâbı zâhirde her ne kadar Rasûlullah (s.a.)'e müteveccih ise de, mânâ yönünden ehl-i kitabdan ve târih ilmiyle meşgul olan kimselerden bu kıssayı işiten herkese yöneliktir. Zâhirî mânâ îtibâra alındığında "Sen onların kıssasını işitmedin mi?" denilmesi gerekirdi. Ancak kıssanın, işitenler nezdinde zuhûr ve iştihârını tenbîh etmek için, sanki onu görmüşler gibi kabûl edilmişler ve "görmedin mi?" diye hitap olunmuşlardır. *"Görmedin mi?"* ifâdesi, kıssası anlatılan kimselerin hâllerinin taaccübe şâyan olduğunu belirtmekte ve muhatabları bu olayın gerçekliğini ikrâra sevketmektedir.

İmam Vâhidî demişdir ki: Buradaki "görmek"ten maksad, kalb ile görmek olup bilmek mânâsındadır.

Âlimler demişlerdir ki: Kur'ân-ı Kerîm'de vuku bulup, Hz. Peygamber (a.s.)'ın belli bir açıklama getirmediği bütün *"görmedin mi"* ifadeleri "ilmin ona ulaşmadı mı" mânâsındadır.

et-Teysir'de denilmiştir ki: *"Görmedin mi?"* ifadesinin mânâsı, "bunu bil" demektir.

el-Kevâşi'de zikredilmiştir ki: Bunun mânâsı vücûb; yâni gerekliliktir. Çünkü hemze-i istifhâm, nefiy veya istifhâm üzerine girerse takrir ve icâbı gerektirir. O takdirde mânâ şöyle olur: "Muhakkak sen, ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları bildin."

İbn Temcîd, *Havâşî*'sinde demiştir ki: *"Görmedin mi?"* hitabıyla, bazen kıssa hakkında önceden bilgisi olan kimseye hitap edilir, bazan da bilgisi olmayan kimseye hitâb edilir. Meselâ biri diğerine: "Falanı görmedin mi, niye konuştun?" der ve bununla konuşan adamı ona tanıtmak ister. Burada âyetteki *"görmedin mi?"* hitabına muhatap olanlar; ya tarihle meşgul olup hitaptan önce bu kıssayı işiten ve bilenlerdir ki, böyle bir hitabta bulunmakla Allah Teâlâ onlara, bu kıssanın ne olduğunu hatırlatmış ve onları hayretler içinde bırakmıştır. Veya bunlar, kıssa hakkında bir şey işitmemiş kimselerdir. Bu hitapla kıssanın, bu gibilere öğretilip taaccüblerini celbetmek gayesi güdülmüştür.

Hitap umûmîdir; kıssanın yaygın ve meşhûr olduğuna delâlet etmesi bakımından görme kabiliyeti olan herkesedir. Çünkü bu tarzda meşhur olan bir kıssayı görüp veya bilip ona hayret etmiş olmak, genel olarak herkes için söz konusudur.

"Ulûf", "elf" (bin) kelimesinin çoğulu olup, sayı isimlerinden biridir. Memleketlerinden ölüm korkusuyla çıkanların sayılarının kaç olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Meseleye lâfız yönünden baktığımızda onların adedlerinin on binden fazla olduğu söylenebilir. Zira *"ulûf"* cem'i kesret olup on bin ve daha aşağısı için kullanılmaz.

Allah Teâlâ bunlara bir melek vasıtasıyla *"ölün"* buyurdu. "*Ölün*" emrini, aradan melek lâfzının kaldırılarak doğrudan doğruya Allah'a isnâd edilmesi, sözün dehşet ve korkutuculuğunu artırmak içindir. Çünkü Kâdir ü Kahhâr ve Melik ü Cebbâr olan Allah'ın sözünün başka bir husûsiyeti vardır. Bu emir üzere onlar da öldüler. Sonra Allah Teâlâ onları, geriye kalan ömürlerini tamamlamaları ve kaderden kaçmanın mümkün olmadığını bilmeleri için tekrar diriltti.

İbn Arabî demiştir ki: Bir ceza olmak üzere Allah Teâla onları tekrar diriltmiştir. İbret almak için tekrar hayata dönmenin mümkün olduğu ölüm ukûbet ölümü, ondan sonra tekrar hayatın olmadığı ölüm ise ecel ile ölümdür.

Hasan Basrî'den nakledilmiştir ki: Allah Teâlâ onları, ecelleri dolmadan önce bir ceza olmak üzere öldürdü. Sonra ömürlerinin geri kalan kısmını tamamlamaları için onları tekrar diriltti.

Çoğu müfessirlerin zikrettiğine göre bu kimselerin kıssası şöyledir: Bunlar, İsrâîloğullarından olup Vâsit civarında Dâverdân kasabasında oturan bir topluluk idiler. Kasabalarında veba çıktı. Zenginler ve önde gelenler kaçıp gitti, fakir ve sefiller orada kaldı. Kasabada kalanların çoğu helâk oldu. Kaçanlar ise ölümden kurtulup vebâ hastalığı ortadan kalkınca sâlim olarak kasabalarına döndüler.

Kasabada kalıp helâk olmayanlar dediler ki: "Vebadan kaçan arkadaşlarımız bizden daha ihtiyatlı davrandılar. Eğer biz de onlar gibi yapsaydık, hepimiz hayatta kalırdık. Şayed ikinci bir kez daha veba salgını olursa biz de buradan, veba olmayan yere çıkıp gideceğiz."

Bir yıl sonra tekrar vebâ çıktı. Kasabanın tüm halkı kaçıp iki dağ arasında bulunan bir vâdîye indiler. Bu vâdîye yerleşip kurtulduklarını sandıkları sırada, vâdînin alt ve üst tarafından birer melek onlara: *"Ölünüz"* diye nidâ etti.

Allah'ın emri ve dilemesiyle herhangi bir illet olmaksızın hepsi, tek bir insanın ölümü gibi, bir anda öldüler. Hayvanları da öldü. Üzerlerinden sekiz gün geçti. Cesedleri de şişip dağıldı ve koktu. Etraftaki insanlar gelip onları defnetmek istediler. Ama buna güç yetiremediler. Sonunda yırtıcı hayvanların parçalamasından korumak için etraflarını duvarla çevirdiler. Cesetlerini oraya bıraktılar. Bir müddet böylece kaldılar. Cesedleri çürüdü ve kemikleri ortada kaldı.

Mûsâ (a.s.)’dan sonra İsrâîloğulları’nın üçüncü halifesi olan Hazkîl (حزقيل بن يوزى) adında bir peygamber, bu çürümüş cesedlerin yanına uğradı. **Mûsâ** (a.s.)’dan sonra İsrâîloğulları’nın başına yönetici olarak geçenlerin birincisi **Yûşâ b. Nûn**; ikincisi **Kâlib b. Yuhannâ**; üçüncüsü de **Hazkîl** idi. Hazkîl’e İbn Acûz da denilirdi. Çünkü annesi ihtiyar bir kadın iken kısırlaştıktan sonra Allah’tan kendisine, bir erkek çocuk vermesini istedi. Allah da ona Hazkîl’i verdi.

Hasan Basrî demiştir ki: O peygamber Zülkifl idi. Hazkîl, canını siper edip yetmiş peygamberi ölümden kurtardığı için “Zülkifl” diye isimlendirilmiştir. O, yahûdîlerin peygamberlerini öldürdüğü bir sırada, yetmiş peygamber arkadaşına: “Siz gidiniz, ben kalayım. Eğer öldürülürsem; sadece benim öldürülmem, hepimizin öldürülmesinden daha iyidir.” dedi. Onlar gittiler. Yahûdîler gelip Zülkifl’e diğer yetmiş peygamberin nerede olduklarını sorduklarında o, onların gittiklerini ve nerede olduklarını bilmediğini söyledi. Allah Teâlâ da fazl ve keremiyle Zülkifl’i yahûdîlerden korudu.

İşte bahsettiğimiz bu Hazkîl peygamber vâdîde bulunan ölülerin yanına uğradı. Görülen şeyin çokluğu sebebiyle orada durup hayretler içinde tefekkür etmeye başladı. Bu sırada Allah Teâlâ ona vahyetti ki:

“Sana bir âyet, bir mûcize göstermemi ister misin?” O da: “Evet”, dedi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk:

“Ey kemikler! Allah sizin toplanıp bir araya gelmenizi emrediyor” diye nidâ et, dedi.

O da böylece nidâ etti de, baştan sona kadar vâdîde bulunan bütün kemikler bir araya toplanıp bir kısmı bir kısmına bitişerek etsiz ve kansız, kemikten cesedler haline geldiler.

Sonra Allah Teâlâ ona tekrar şöyle nida etmesini vahiy buyurdu:

“Ey ruhlar! Allah size kalkıp kıyam etmenizi emrediyor.” O da bu şekilde nidâ edince kalktılar ve:

“Sübhânekellahümme ve bihamdike lâ ilâhe illâ ente” diyerek yeniden hayata döndüler. Onlarda, cesedleri çürüdüğü zaman hasıl olan kokudan bir iz kaldı.

Bu kıssanın anlatılmasından maksad; müslümanları cihada, şehîd olma yollarına başvurmaya teşvîk; teslim ve tevekkül ehli olmaya tergîbdir. Ölüm muhakkak gelecektir. Ondan kaçış mümkün değildir. Böyle olduğuna göre evlâ olan bunun, Allah yolunda olmasıdır.

“Şüphesiz Allah, insanlara karşı ikrâm sâhibidir.” Âyetteki “insanlar” (nâs)’dan maksad; ya kıssaları anlatılan kimselerdir. Allah, fazl ve kereminden, başlarına gelen hâdiselerden ibret alarak saâdet-i uzmâya kavuşmaları için onları tekrar diriltmiştir. Veya kıssayı işitenlerdir; Hak Teâlâ, basîret gözlerini açıp olaylardan ibret almalarını sağlamak sûretiyle onlara lütuf ve ihsanda bulunmuştur. *“Fakat insanların çoğu”*; bazısı aczi sebebiyle, bazısı da inkâr yüzünden, Allah’ın kendilerine olan fazlına gerektiği şekilde “şükretmezler.”

وَقَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾

244. Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah, her şeyi işitir ve bilir.

Hitap ümmet-i Muhammed'edir. Yâni "Ey Muhammed ümmeti! Allah'ın emrine itâat edip ölümden kaçmanın mümkün olmadığını ve kaderin muhakkak vukû bulacağını bilerek Allah'ın dinini yüceltmek gayesiyle O'nun yolunda savaşın. Böylece şu iki nasîbten birisini elde etmekten mahrum kalmayın: Ya zafer ve sevap veya Melik ü Vehhâb olan Allah yolunda ölüm.

Biliniz ki Allah *semî*'dir; cihâda koşup başkalarını da cihâda teşvik edenlerin söyledikleri sözleri ve cihaddan geri kalanların da, diğer kimseleri cihaddan caydırmak için yaptıkları konuşmaları işitir. *Alîm*'dir; onların, içlerinde gizledikleri her şeyi; savaştan geri kalanın hangi maksadla geri kaldığını, savaşa gidenin de hangi sebeple; Allah için mi yoksa dünyalık için mi, savaşa gittiğini bilir.

Allah Teâlâ'nın *"görmedin mi?"* hitâbı, ölüm korkusuyla yurtlarından çıkan kimselerin hallerini kötüleme maksadıyla vârid olmuştur. Cenâb-ı Hak onların, ölümden kaçmak için memleketlerini terketmelerini, kurtuluş ümitlerini yok etmekle cezalandırmıştır. Bütün bunlar, vebâ salgını olan bir yerden kaçmanın kerâhetine delâlet etmektedir. Bu âyetle, vebâ çıkan yerde kalmanın daha iyi ve faydalı olduğu bildirilmek istenmiştir. Hadis-i şerifte buyurulmuştur ki: *"Vebâdan kaçan, savaştan kaçan gibidir."*[198] Bu hadis, vebâdan kaçmanın haramlığına ve böyle davranmanın büyük günah olduğuna delildir.[199]

Rivâyete göre **Abdülmelik**, vebâdan kaçmak üzere geceleyin binitine binip çıktı. Yanında bir de çocuk vardı. Çocuk, binit üzerinde uyukluyordu. Abdülmelik ona dedi ki:

–"Bana bir şeyler söyle!" Çocuk:

–"Ben kimim ki sana bir şeyler söyliyeyim?" dedi. Abdülmelik:

–"Her olay hakkında işittiğin bir şey vardır. İşte onlardan anlat," dedi. Çocuk dedi ki:

"Bana ulaştığına göre vaktiyle bir tilki, kendisini istediği şeylerden koruması için bir aslana hizmet eder, aslan da onu korurmuş. Tilki bir gün bir kartal görünce aslana sığınmış. Aslan onu sırtına oturtmuş. Kartal süzülerek gelmiş ve tilkiyi gagalayıp parçalamaya başlamış. Tilki şöyle bağırmış: "Ey aslan! Bana olan sözünü hatırla ve imdâdıma yetiş." Bunun üzerine aslan demiş ki:

–"Ben, seni ancak yeryüzü ehlinden korumaya güç yetirebilirim. Ben seni semâ ehlinden koruyamam."

Bu fıkrayı dinleyen Abdülmelik çocuğa: "Bana öğüt verdin ve bunu becerdin" dedi. Kazâya râzı olarak vebâdan kaçmaktan vazgeçti.

Sa’dî demiştir ki:
Hükm-i kazâ bir gemiyi bir yere iletmek isterse
Geminin kaptanı üstündeki elbiseyi parçalasa da faydası yok.
Ucu bucağı görünmeyen büyük bir okyanusta
Dalgıç olmak ne işe yarar ki?

Kaderde yazılı olan muhakkak vukû bulur. Hiçbir şey bunun vukûunu engelleyemez. Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: *“Sakınmak, kadere fayda vermez.”*[200]

Ancak muallakta olan, kesin olarak hükmedilmemiş bulunan meselelerde sadaka ve emsâli şeyler etkili olabilir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) buyurmuştur ki: *“Sadaka ve sıla, diyarları onarır ve ömürleri artırır.”*[201]

Tahkik erbabından bazıları demişlerdir ki: Mukadderât iki çeşittir. *Birincisi* külliyâta; *ikincisi* cüz’iyyâta âid olan. İnsana mahsûs olan külliyât, Rasûlullah (s.a.)’in haber verdiği şu dört şeydir:

Ömür, rızık, ecel, saâdet veya şakâvet.

Bu dört şey, asla değişiklik kabul etmez. Bu hususta, sıla-i rahim gibi bazı ibâdet ve duâların da tesîri olmaz. Ancak farazî bir fayda mülâhaza edilebilir. Şöyle ki: Sıla-i rahim öyle hayırlı bir iştir ki eğer ömrü uzatıp rızkı artırmak mümkün olsa bunu ancak sıla-i rahim yapabilirdi. Bir hikmete binâen, farz-ı muhal bir şeyle istidlâl câizdir. Buna misâl olarak âyeti gösterebiliriz: ***“De ki: “Eğer Rahmân’ın çocuğu olsaydı (O’na) tapanların ilki ben olurdum.*** (Çünkü çocuğa saygı, babasına saygı demektir. Fakat böyle bir şey olamaz.).” (ez-Zuhruf: 43/81)

Cüz’iyyâta ve bunun ayrıntılı kısımlarına gelince, bunların, insan için husûle gelmesi birtakım sebep ve şartlara bağlıdır. Duâ, kesb, sa’y ü gayret ve kasd gibi şeyler, bu sebep ve şartlara örnek teşkil eder. Yâni cüz’i meselelerde, sebep veya şart olmaksızın, bir şeyin husûle gelmesi takdir olunmaz.

Hikâye olundu ki: Bir çamaşırcı, **İsâ** (a.s.) ile beraberinde bulunan bir gurup havârînin yanına uğradı. İsâ (a.s.), havârîlere dedi ki: “Bu adamın cenâzesini öğle vaktine hazırlayın.” Fakat adam ölmedi. Cibril (a.s.) gelince Îsâ (a.s.) ona: “Sen, bu çamaşırcının öleceğini bana haber vermemiş miydin?” diye sordu. Cibril cevâben dedi ki: “Evet, haber vermiştim. Fakat bu adam, daha sonra üç ekmek tasadduk etti ve ölümden kurtuldu.”[202]

İmâm Kuşeyrî, *“Allah yolunda savaşınız.”* âyetinin mânâsı hakkında demiştir ki: Size bir elem, ızdırap dokunup sizden bir inilti yükselirse, biliniz ki Allah, iniltilerinizi işiten ve durumunuzu bilendir. Bu âyet, müslümanlara zor gelen acı ve ızdırap türü her şeyi kolaylaştırmayı gerekli kılıyor. Şâirlerden biri demiştir ki:

İnsanlar neşe ve rahat içinde olmayı arzularlarken
Ben halimi sana şikâyet edip, bunu dinlemeni istedim.
Allah'ım! Bizleri, sana koşan ve iyi kullarından olmaya çalışanlardan eyle. Âmin.

---

[198]. *Müsned,* III, 324, 360.

[199]. Bu hadis aynı zamanda vebâ gibi bulaşıcı hastalıkların bulunduğu yerden kaçıp gitmenin mikrobu başka yerlere taşımak anlamına geldiğini, vebâ bulunan yerde beklemenin ise bir bakıma karantina özelliği taşıdığına da işâret etmektedir.

[200]. *Müsned,* V, 234.

[201]. *Münâvî,* IV, 193, 195, 237.

[202]. Vebâ salgını ve ondan kaçmanın hükmüyle ilgili bilgiler bu sûrenin 59. âyetinin tefsîrinde geçti, oraya bakılabilir.

KARZ-I HASEN

مَنْ ذَا الَّذٖى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُٓ اَضْعَافًا كَثٖيرَةً
وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

245. Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç *(isteyene faizsiz ödünç)* verecek yok mu? Darlık veren de bolluk veren de Allah’tır. Sadece O’na döndürüleceksiniz.

“Karz”, lügat olarak “kesmek” mânâsında olup, karz-ı hasende bulunan yani borç veren kimsenin, karşılığında sevap almak maksadıyla verdiği malı, kendi malından kesip ayırarak vermesi sebebiyle bu ismi almıştır. *“Allah’a borç vermek”*, sevap kazanmak için güzel ameller işleyip onları Allah’a takdim etmek gerektiğine dâir bir misâldir.

Karz-ı hasen: İhlâs ve gönül hoşluğu ile verilen borç demektir. “*Karz*” kelimesi ism-i mef’ûl olarak kullanılmış olabilir. O zaman “karz-ı hasen”den maksad verilen borcun, helâl ve içinde başkalarının da hakkı olabileceği şüphesinden uzak olmasını ifâde eder.

Denildi ki: Karz-ı hasen, Allah yolunda mücâhede ve infâktır. Bir kimsenin: *“Sübhânellahi velhamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallahu vallahü ekber”* demesi de karz çeşitlerinden biridir.

Allah’a güzel bir borç veren kimseye Allah, verdiğini kat kat fazlasıyla öder. *“Kat kat fazlasıyla”* ifadesi, “acaba artırmanın miktarı ne kadardır?” şeklindeki vehim ve düşünceleri ortadan kaldırmakta ve bunun mikdarını, Allah’tan başka kimsenin bilemeyeceği gerçeğini gönüllere yerleştirmektedir.

Allah Teâlâ bire yedi yüz verir. İyiliklerin kat kat artırılmasının hikmeti, kıyamet günü hasımlar başına toplandığı zaman kulun iflas etmemesi içindir. Kulun yaptığı haksızlıkların bedeli, asıl iyiliklerinden değil, yapılan artırımlardan ödenir. Çünkü iyiliklerin sevabını artırmak, Allah’tan bir fazl ve ihsândır. Yapılan bir iyiliğe, sadece bir iyilik sevabı vermek ise Allah Teâlâ’nın adâleti gereğidir.

İmam Beyhakî zikretmiştir ki: İyiliklerin artırılması, kula ve onun ameline bağlı olmaksızın, Allah’ın bir fazl u ihsânıdır. Allah Teâlâ, katından bir iyilik olmak üzere onu, kulu için biriktirir. Kul cennete girince, bunlara göre kuluna muâmele eder. **Sa’dî** demiştir ki:

İyi iş ve iyi görüş sâhibi insanın
Bir iyiliğine Allah on misli sevap yazar,
İyilik yap, yarın kıyamette dîvân kurulacak,
Makam ve menziller iyilikler ölçüsünde verilecek.

Allah Teâlâ ve tekaddes hazretleri kullarının mallarından bir kısmını ayırıp infâk etmeye teşvik edince onlara karz-ı hasende bulunmayı kolaylaştırdı ve bunun ancak Allah'ın tevfik ve inâyetiyle mümkün olabileceğini bildirmek üzere şöyle buyurdu: *"Allah rızkı kısar da, açar da. Hepiniz O'na döndürüleceksiniz."* Allah, bazısına az verir, bazısına çok verir. Veya hikmet ve maslahata mebnî meşîeti gereği bazen rızkı daraltır, bazen de genişletir. Kul, bunu böyle bilince, vermek kendisine kolaylaşır. Çünkü Allah Rezzâktır; rızık verenin tâ kendisidir. Bir kuluna bolca rızık verir. Sonra verdiğini geri ister. Böylece geri istediğine karşılık, kuluna, dünyada daha çok vermek, âhırette de sevap elde etmesini sağlamak gayesini güder.

Sanki Allah Teâlâ şöyle der: "Allah Teâlâ'nın *"Kâbız"* (daraltan) *"Bâsit"* (genişleten) olduğunu ve elinizdeki varlığın O'nun vergisi bulunduğunu bildiğinize göre Allah'a karşı cimri davranmayın. Size verdiğinden siz de infak edin. Cimrilikle aksine bir davranışta bulunmayın. Eğer aksini yaparsanız, Allah da size, sizin fakirlere karşı davrandığınız gibi davranır ve elinizdeki malı mülkü alarak sizi çar-nâçâr perişan bir halde bırakır. *"Allah (rızkı) kısar da açar da"* âyetinde *"bast"*ın *"kabz"*dan sonra zikredilmesi, fakirler için bir tesellî olmak üzere, genişliğin darlığı takip ettiğine işâret içindir.

İmam Gazzâli, *Şerhu'l-esmâi'l-hüsnâ* adlı eserinde demiştir ki:

el-Kâbız: Ölüm anında cesedlerden ruhları çekip alan, kabzeden demektir.

el-Bâsit ise insanları tekrar dirilteceği zaman ruhları cesedlere koyan demektir.

Sadaka ve zekâtları zenginlerden alır, fakirlere verir. Zenginlere o kadar bol verir ki, hiçbir ihtiyaçları kalmaz, fakirlerden de o kadar esirger ki, hiç tâkatları kalmaz.

Kalpleri tutar, o kadar daraltır ki, onlara aldırmadığını, yüceliğini ve celâlini gösterir. Bazen de kalpleri iyilik, lütuf ve cemaliyle yaklaşarak onları ferahlatır.

Kullardan *"Kâbız"* ve *"Bâsıt"* olana gelince bunlar: Hikmet san'atları kendilerine ilham edilen kimselerle "*cevami'ul-kelim*" olma vasfı kendilerine ihsan edilenlerdir. Allah'ın bu tip kulları, bazen Allah'ın nimetlerini insanlara hatırlatarak gönülleri ferahlatır. Bazen de Allah'ın celâl ve kibriyasını, çeşitli azap ve belâlarını ve düşmanlardan intikamını hatırlatıp korkutarak kalpleri daraltır.

Nitekim Rasûlullah (s.a.) Efendimiz bir defasında ashabına, kıyâmet gününde Allah'ın Hz. Âdem'e şöyle diyeceğini anlattı:

"Ben cehennem'e göndermek üzere insanları dirilteceğim." Bunun üzerine "Cehenneme gondereceklerin kaç olacak?" diye soracak. Allah (c.c.) da: *"Her binde 999"* buyuracak.

Bunu duyunca ashabın kalpleri kırıldı ve ibâdete karşı bir gevşeklik duydular. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz, sabahleyin onları sıkıntılı görünce, diğer kavimlere nisbetle onların, beyaz bir öküzün derisinde siyah bir nokta gibi olduklarını hatırlatarak kalplerini ferahlatıp ve rahatlattı.[203]

Kuşeyrî, *Risâle*'sinde şöyle demektedir: Kabz ve bast iki haldir ki, kulun havf ve recâ halinden terakkî etme ölçüsü nisbetindedir. Ârif-i billâh için kabz, mübtedî, yâni yeni

başlayan için havf makamındadır. Ârif-i billâh için bast, mübtedî için recâ makamındadır.

“Hepiniz Allah’a döndürüleceksiniz”. O da size, hayır veya şer olarak takdim ettiğiniz amellere göre karşılık verecektir. Cömertlik gösterenleri cennete, cimrilik edenleri ise cehenneme atacaktır. Bu, hem bir vâd, hem de bir tehdiddir. Burada bir de şu tenbîh vardır: Zengin, ölüm geldiğinde malından muhakkak sûrette ayrılacaktır. O halde fırsat elinden gitmeden infâk etmeye koşsun.

Zenginlerden ve fakirlerden bir grup insan bir araya toplandı. Zenginlerden biri dedi ki: “Allah Teâlâ bizim derecemizi yükseltmiştir. Hatta bizden borç istemiştir.” Buna karşılık fakirlerden biri: “Hayır, bilakis Allah bizim derecemizi yükseltmiş ve zenginlerden bizim adımıza borç istemiştir. Bir kimse, sevmediği bir kimseden borç isteyebilir. Ama şurası bir gerçektir ki, kişi sevdiğinden başkası için borç isteyemez.” diyerek îtirâzda bulundu.

Rasûlullah (s.a.) Efendimiz, vefat ettiklerinde âilesinin geçimi için aldığı arpa karşılığı olarak zırhı, bir yahûdînin yanında rehin olarak bulunmaktaydı.[204] Kimden, kimin için borç istendiğine dikkatle bak.

Hadis-i şerifte vârid olmuştur ki:

“Allah Teâlâ kıyâmet günü şöyle buyurur: “Ey Âdem oğlu! Beni doyurmanı istedim, fakat doyurmadın.” Kul der ki:

“Ya Rabbi! Ben seni nasıl doyurabilirim ki, sen izzet sahibi bir Rabsın.” Bunun üzerine Allah Teâlâ:

“Falan kulum senden, kendisini doyurmanı istedi. Fakat doyurmadın. Eğer onu doyurmuş olsaydın, muhakkak yaptığın o iyiliği benim yanımda bulurdun.”[205] buyurur.

Borcu, ancak fakir ve muhtaç olan kimse ister. Hasta ve fakir kullarını taltîf için *“hasta oldum beni ziyaret etmedin, aç kaldım beni doyurmadın.”* buyurarak kendini hasta ve fakir konumuna koyduğu gibi, burada Allah Teâlâ kendini, muhtaç bir kimse seviyesine indirmiştir. Muhakkıklara göre bu durum, kulun muhabbetini kemale erdirip onu, müşahede ehli halkasına cezbetmek maksadıyla vukua gelen rahmânî tenezzülât cümlesindendir. Zira *“Hakk’ın cezbelerinden bir cezbe, ins ve cinnin ameline denktir.”*[206] İşte bu makam, cezbeye kapılan kulun, her noktada, farklı şekillerde, Rahmân olan Allah’ın cemâl cilvelerini müşahede ettiği makamdır. *Mesnevî*’de şöyle denmektedir:

Sevgililerin yüzleri aynada daha da güzelleştiği gibi
İhsan ehlinin ihsânı da yoksulların üstünde daha güzel görünür.
Bundan sonra Cenâb-ı Hakk Ve’d-Duhâ sûresinde buyurur:
Ey Muhammed, fakirleri bağırıp çağırarak hor görme.
Çünkü fakirler senin cömertliğinin aynasıdır, sakın
Ayna üzerine soluyup onun parlaklığına zarar verme!

Cenâb-ı Allah kullarına lütuf ve lereminin kemâlinden dolayı onları yarattı, servet ü sâmân sahibi yaptı. Sonra da onlardan cennet karşılığında canlarını ve mallarını satın aldı. Sonra âriyeten bu malları onlara geri verdi ve sonra onlardan karz-ı hasen isteyip, buna mukâbil de kendilerine kat kat karşılık vereceğini müjdeleyerek onlara ikrâmda bulundu. Sâdık ve samîmî bir kul ancak gayreti ölçüsünde talepte bulunur, verdiklerine karşılık olarak da ancak Allah'tan ister. Allah da ona, himmeti ölçüsünde, istediğini verdiği gibi, ilâveten kendi keremi gereği onlar için hazırladığı, gözlerini aydın edecek nice nimetleri kat kat verecektir. Dünya nimetini azımsayan artık çok olana baksın.

Allah'ım! Bizi evliyânın kalblerine ilhâm ettiğin şeyle faydalandır ve bizi, gözlerini yalnız sana kavuşmaya dikmiş, oradan ayırmayan kimselerden eyle.

---

[203]. *Buhârî,* Rikak, 45, 46; enbiyâ, 7; *Müslim*, Îman, 376-378; *Tirmizî*, Cennet, 13; *İbn Mâce*, Zühd, 34.

[204]. *Buhârî*, Cihâd, 89; *Tirmizî*, Büyu', 7; *Nesâî*, Büyu', 58.

[205]. *Müslim*, Birr, 43.

[206]. *Keşfü'l-Hafâ,* I, 332.

TÂLÛT VE CÂLÛT

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَنٖى اِسْرَٓائٖلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰىۢ اِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ
لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِۜ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُواۜ قَالُوا وَمَا لَنَٓا اَلَّا نُقَاتِلَ فٖى سَبٖيلِ اللّٰهِ وَقَدْ
اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَٓائِنَاۜ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلٖيلًا
مِنْهُمْۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِالظَّالِمٖينَ ﴿٢٤٦﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ
بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًاۜ قَالُٓوا اَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ
اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِۜ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ
عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِى الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتٖى مُلْكَهُ مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖٓ اَنْ يَاْتِيَكُمُ
التَّابُوتُ فٖيهِ سَكٖينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَ اٰلُ هٰرُونَ
تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَۚ﴿٢٤٨﴾

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِۙ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلٖيكُمْ بِنَهَرٍۚ فَمَنْ شَرِبَ
مِنْهُ فَلَيْسَ مِنّٖىۚ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَاِنَّهُ مِنّٖٓى اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً
بِيَدِهٖۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ اِلَّا قَلٖيلًا مِنْهُمْۜ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا
مَعَهُۙ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهٖۜ قَالَ الَّذٖينَ يَظُنُّونَ
اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِۙ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلٖيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثٖيرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ
مَعَ الصَّابِرٖينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهٖ قَالُوا رَبَّنَٓا اَفْرِغْ
عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَۜ ﴿٢٥٠﴾
فَهَزَمُوهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِۙ وَقَتَلَ دَاوُ۫دُ جَالُوتَ وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ
وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَٓاءُۜ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ
الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمٖينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّۜ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلٖينَ ﴿٢٥٢﴾ تِلْكَ الرُّسُلُ
فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍۢ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ

دَرَجَاتٍ ۚ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۜ
وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ
وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ ۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ
مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا
مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ ۜ
وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

246. Mûsâ'dan sonra, Benî İsrâîl'den ileri gelen kimseleri görmedin mi? Kendilerine gönderilmiş bir peygambere: "Bize bir hükümdar gönder ki *(onun komutasında)* Allah yolunda savaşalım" demişlerdi. "Ya size savaş yazılır da savaşmazsanız?" dedi. "Yurtlarımızdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz halde Allah yolunda neden savaşmayalım?" dediler. Kendilerine savaş yazılınca, içlerinden pek azı hariç, geri dönüp kaçtılar. Allah zalimleri iyi bilir.

247. Peygamberleri onlara: Bilin ki Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi, dedi. Bunun üzerine: Biz, hükümdarlığa daha lâyık olduğumuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünde geniş imkânlar verilmemişken o bize nasıl hükümdar olur? dediler. "Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah her şeyi ihâta eden ve her şeyi bilendir" dedi.

248. Peygamberleri onlara: Onun hükümdarlığının alâmeti, Tâbût'un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o Tâbût'un içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet, Mûsâ ve Hârûn hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için bunda şüphesiz bir alâmet vardır, dedi.

249. Tâlût askerlerle beraber *(cihad için)* ayrılınca: Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç içen müstesna kim ondan içmezse bendendir, dedi. İçlerinden pek azı müstesna hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçince: Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler.

250. Câlût ve askerleriyle savaşa tutuştuklarında: Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır. Bize cesaret ver ki tutunalım. Kâfir kavme karşı bize yardım et, dediler.

251. Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Dâvud da Câlût'u öldürdü. Allah ona *(Dâvud'a)* hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah, bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir.

252. İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Biz onları sana doğru olarak anlatıyoruz. Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin.

253. O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya açık mûcizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile güçlendirdik. Allah dileseydi o peygamberlerden sonra gelen milletler, kendilerine açık deliller geldikten sonra birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat onlar ihtilafa düştüler de içlerinden kimi iman etti, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi onlar savaşmazlardı; lâkin Allah dilediğini yapar.

254. Ey iman edenler! Kendisinden artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün *(kıyamet)* gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zalimlerdir.

"Mele"; istişâre için toplanmış bir topluluk ve cemaat demektir. İnsanların gözlerini mehâbetle ve meclisleri güzellikle doldurdukları için bu ismi almışlardır. "Kavim" kelimesi gibi, bu kelimenin de tekili yoktur.

En meşhur görüşe göre, âyette zikredilen peygamberlerden maksad, İşmûyil (a.s.)'dır. İsrâîloğulları'ndan bir grup, İşmûyil (a.s.)'dan, kendilerine önderlik edecek ve harp tedbiri hususunda yol gösterecek bir hükümdar nasbetmesini istediler. Bu hükümdarın emrine uyup Allah yolunda savaşacaklarını bildirdiler.

Yâni bunlar peygamberlerinden, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz'in techiz ettiği ordulara komutan tayin edip ona itâati emretmesi gibi bir davranışta bulunmasını arzu ettiler. Nitekim, Rasûlullah (s.a.)'in, sefere çıkan insanlara, içlerinden birisini emir tayin etmelerini emrettiği mervidir.

Bunun üzerine İşmûyil (a.s.) dedi ki: *"Ya size savaş yazılınca savaşmazsanız?"* Yâni ben sizin savaştan korkacağınızı ve böyle bir durumla karşılaşınca ondan kaçacağınızı sanıyorum."

Zemahşerî, *Keşşâf*'ta der ki: Âyetteki mânâ şudur: *"Ya durum benim beklediğim gibi olur da siz savaşmaya yanaşmazsanız?"* Peygamberleri bu ifâde ile: "Ben sizin savaştan korkacağınızı sanıyorum." demek istemişti. Bunun üzerine İsrâîloğulları dediler ki: *"Biz hangi sebeple savaşı terkedeceğiz? Halbuki biz, vatan ve memleketimizden çıkarıldık; evlâd ü iyâlimizden uzaklaştırıldık."* Bunlar ise savaşmamızı icap ettiren çok mühim sebeplerdir. Özellikle "çocukların" zikredilmesi, savaşma sebeplerini daha fazla takviye etmek içindir.

İsrâîloğulları'ndan bir grubun, peygamberlerinden böyle bir "istekte bulunmalarının sebebi şu idi: Mûsâ (a.s.) ölünce, İsrâîloğulları'nın başına "*Yûşâ*" (a.s.) geçti. Yûşâ (a.s.), ölünceye kadar onların içinde, Tevrât'ın emir ve hükümlerini uygulamaya çalıştı. Sonra "*Kâlib*" isminde biri başlarına geçip ölünceye kadar Yûşâ (a.s.)'ın yaptığını yapmaya devam etti. Daha sonra İsrâîloğulları içinde olaylar büyüdü. Allah'a

verdikleri sözü unutup putlara tapmaya başladılar. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onlara "*İlyâs*" (a.s.)'ı peygamber olarak gönderdi. İlyâs (a.s.) da onları Allah'a kulluğa çağırdı.

Mûsâ (a.s.)'dan sonra İsrâîloğulları'na gönderilen peygamberler, yeni bir şerîat getirmiyorlar, sadece Tevrat'tan unutulan kısımları yeniden canlandırıp uygulamaya koyuyorlardı. İlyâs (a.s.)'dan sonra "*Elyesa*" (a.s.) geldi. Allah'ın dilediği kadar içlerinde kalıp sonra öldü. Bundan sonra İsrâîloğulları içinde ihtilâflar arttı, hatalar büyüdü ve karşılarına, *"Belnânâ"* ismi verilen Câlût'un kavmi, düşman olarak çıktı. Câlût'un kavmi, Mısır ile Filistin arasında bulunan Rum denizi kıyısında oturmakta idiler. Bunlar, Amlîk b. Âd'ın oğulları olup kendilerine Amâlika denilirdi. Bunlar, İsrâîloğulları'na saldırdılar, topraklarının büyük bir kesimini işgal altına alıp pek çok kimseyi ve meliklerinin çocuklarından 440 tanesini de esir aldılar. Onları cizyeye bağladılar. Tevrat'larını da ellerinden aldılar. İsrâîloğulları, bunlar sebebiyle büyük ve şiddetli bir belâya mübtelâ oldular.

Nübüvvetin devam ettiği sülâle tamamen helâk olup, kendilerine başkanlık ederek işlerini düzenleyecek hiçbir peygamberleri ve hâmile bir kadından başka hiç kimseleri kalmadı. İsrâîloğulları, bu kadının doğuracağı çocuğu merakla bekliyorlar ve bunun erkek olmasını arzu ediyorlardı. Kadın bu durumdan haberdar olduğu için ona, kız doğurduğu takdirde bunu erkek bir çocukla değiştirme fırsatı vermemek üzere bir eve hapsettiler. Kadın, çocuğunun erkek olması için Allah'a yalvardı. Allah Teâlâ duâsına icâbet edip ona bir erkek çocuk verdi. Kadın ona, İşmûyil yâni İsmâîl ismini verdi.

İsmâîl büyüyünce onu Beyt-i Makdis'te Tevrat'ı öğrenmek üzere bir bilgenin yanına teslim ettiler. Bilge de onu evlâd edindi. İsmâîl, âkıl bâliğ olunca, hocasının yanında uyuduğu bir sırada Cebrâîl (a.s.) yanına gelip, onun hakkında başka bir kimseye güvenmediği için hocasının sesiyle "Ey İsmâîl" diye seslendi. Çocuk kalkıp süratle hocasının yanına giderek:

"Babacığım, beni çağırdınız, buyurunuz" dedi. Hocası, çocuğun telaşlanıp korkmaması için, seslenen kendisi olmadığı halde "hayır" demekten çekinip:

"Oğulcuğum, yerine dön ve uyu" dedi. Çocuk döndü ve uyudu. İkinci bir kez tekrar:

"Ey İsmâîl" diye bir ses duydu. Kalkıp hocasına "beni çağırdınız" dedi. Hocası tekrar:

"Dön ve uyu" dedi. Üçüncü kez tekrar nidâ olunca Cebrâîl (a.s.) çocuğa görünerek dedi ki:

"Ey İsmâil! Kavmine git ve onlara Rabbinin risâletini tebliğ et. Çünkü Allah seni onlara peygamber olarak gönderdi."

İsmâil (a.s.) kavmine gelip kendisinin peygamber olduğunu söyleyince onu yalanlayıp dediler ki:

"Henüz peygamber olacak zamanın gelmedi. Bu işte acele davrandın. Eğer peygamber olduğun iddiasında doğru isen, nübüvvetinin tasdikine dair bir mûcize olarak, başımıza bir hükümdar tayin et, onun önderliğinde Allah yolunda savaşalım."

İsrâîloğulları'nın işleri, hükümdarların etrafında toplanmaktı. Hükümdarları da, peygamberlerinin emri doğrultusunda yürürdü. Hükümdar, kalabalıkların başında bulunup onları idare eder; peygamber de ona ne yapması, nasıl davranması gerektiğini bildirir ve Rabbinden haber getirirdi.

Bunlar, peygamberlerden böyle bir istekte bulunup, peygamberleri de bunu yerine getirdikten; yâni onların başlarına bir hükümdar tayin ettikten sonra Allah Teâlâ onlara savaşmayı farz kılınca, Allah'ın emrini hiçe sayarak cihâddan yüz çevirip geri kaldılar. Fakat bunu, işin başında değil, düşmanın çok ve güçlü olduğunu gördükten sonra yaptılar. Allah Teâlâ, bunların sözleri ile fiilleri arasındaki tutarsızlık ve zıtlığı ortaya koymak için, burada sadece işin neticesini haber vermiştir. Ancak içlerinden az bir kimse sözlerinden caymadılar. Bunlar, Tâlût ile birlikte nehri geçen ve bir avuç su ile iktifa eden 313 kişilik bir gruptu. Sayıları, ehl-i Bedr'in sayısına denkti.

"Allah zalimleri bilir." Bu, savaşı bırakıp cihâdı terketmek ve verdikleri söze aykırı davranmak suretiyle yaptıkları zulümlere karşılık Allah'tan onlara bir vaîd, bir korkutmadır.

Âyette şu işaret vardır: Bir topluluk, içlerinde gizlediklerinin aksini ızhar edip, ketmettiklerinin gayrisini iddiâ edince, iddiaları özlerindeki mânâ ile değerlendirilir. Fakat böyle bir imtihanda başarıya ulaşamazlar. Çünkü, iddialarını ispatlayacak delil getirmekten acizdirler. İmtihana tâbî tutulan insan, neticede ya ikrâma nâil olur veya alçaltılır. **Hâfız**, bir beytinde şöyle demiştir:

Mihenk taşı tecrübe edilirse mihenk olur,
Yalan söyleyenin de yüzü kara olur.

İşte ehl-i sülûk ve başkalarından işin hakikatini kavrayamayıp sadece iddiâcı olanların hâli böyledir. Hakîkat ehlinden biri der ki: Bunlar, "biz yurtlarımızdan ve oğullarımızın arasından çıkarılıp sürüldük" diyerek savaşmaları gerektiğine sebep olarak, bir kısım şahsî haz ve menfaatlerine taalluk eden şeyleri ileri sürdüler ve yardımsız kalıp perişan oldular. Eğer bunlar:

Nasıl olur da biz "Allah'a âsî olan, Allah'ın beldelerini harâb edip kullarını perişan bırakarak O'nun nûrunu söndürmeye çalışan kimselerle savaşmayız?" deselerdi, muhakkak ki Allah'ın yardımına mazhar olurlardı.

Âyet-i celîle aynı zamanda Allah'ın has kullarının gayet az olduğunu ifâde etmektedir. Nitekim başka bir âyet-i kerîmede: ***"Kullarımdan şükreden azdır"*** (Sebe, 34/13) buyurulmuştur. Bu durum, bütün zamanlar için geçerlidir. Fakat yücelik ve izzet sâhibi az şey, alçak ve zelîl olan çok şeyden daha üstün ve değerlidir. **Sa'dî** şöyle demiştir:

Duydum ki Çin toprağından olurmuş,
Kırk yıl bekleyince bir Çin kâsesi
Bağdad'da günde yüz kâse yaparlar.
Kırk yılda yapılanla bir günde olan bir olur mu?

İns ve cin, yalnız Allah'a kulluk etmek için yaratılmış olmalarına rağmen, hak ehli

bâtıl ehlinden daha azdır. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmuştur: ***“Ben cinleri de insanları da (başka bir hikmete mebnî değil) ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”*** (ez-Zâriyât, 51/56) Zira kullukta en büyük gaye, insan-ı kâmildir. Ya da sayıca az olsalar bile, fazîlet ve şeref bakımından yüksek olan hidayet rehberleridir. İnsân-ı kâmil Hz. Peygamberle gerçekleşmiştir. Nitekim bu hususla ilgili olarak şöyle denilmiştir: Hidayet rehberleri sayıca az, güç kuvvet bakımından ise çokturlar. Yâni onlar kemmiyet bakımından az olsalar da, keyfiyet itibârı ile çokturlar.

İbn Mes’ûd (r.a.)’dan rivâyet olunmuştur ki: Hak ve hikmet üzere olan tek kişi yerine göre büyük bir topluluk gibidir. Çünkü herkesin ihlâs ve Allah’a tam yöneliş üzere ittifak halinde bulunması zordur. Zira bu hâl, umûmî dünya nizâmını alt üst eder. Bu yüzden şöyle denilmiştir: Allah’ın ahmak kulları olmasaydı, dünyâ harâp olurdu. Bilakis hikmet şunu gerektirir: Hakk’ın her iki elinin durumlarına uygun izâfe edilecek şeyler vardır. Birincisine izâfe edilecek şey, rahmet, cennet ve her türlü seadettir. Diğerine ise izâfe edilecek şey kahır ile gadab ve gerekleridir. Gadab, şimal adı verilen ele ait makamın kemal noktasıdır. İki elden yemin adıyla anılan diğeri ise cemâle mazhar ve mübarektir. Bu iki elden herbirinin hükümleri birbirinin zıddıdır. O halde akıllı insan gadap sebeplerinden sakınmalı ve Rabbın keremine nâil olmak için çalışmalıdır.

Hz. Ali şöyle buyurmuştur: *“Kim, cehd etmeden Allah’a kavuşacağını zannederse o, boşuna temennilerde bulunmuştur. Kim de cehdini tam sarfettiğini zannederse o da kendini meşakkate sokmuş demektir.”*

Allah’ım! Fazl ü kereminden üzerimize bol bol saç ve bizi, senin vâsıtanla sana kavuştur ya Erhamerrâhimîn!

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًاۜ قَالُوا اَنّٰى
يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ
الْمَالِۜ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللّٰهُ يُؤْتٖي مُلْكَهُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٤٧﴾

247. Peygamberleri onlara: Bilin ki Allah, Tâlût’u size hükümdar olarak gönderdi, dedi. Bunun üzerine: Biz, hükümdarlığa daha lâyık olduğumuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünde geniş imkânlar verilmemişken o bize nasıl hükümdar olur? dediler. “Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah her şeyi ihâta eden ve her şeyi bilendir” dedi.

İşmûîl, İsrâîloğulları’na: “Bilin ki Allah, Tâlût’u size hükümdar gönderdi. Ona itâat ediniz ve onunla beraber düşmanlarınıza karşı savaşınız.” dedi. Onlar: “O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir?” dediler, taaccub edip kabullenmek istemediler.

Peygamberlerini yalanlayıp küfre girdiler. Başka bir îzâha göre onlar mü'min kimselerdi. Fakat Tâlût'un hükümdar olmasına hayret edip bunun hangi hikmete dayandığını öğrenmek istediklerinden dolayı bu sözü söylemişlerdi. Nitekim Âdem (a.s.)'ın halife olmasına taaccub eden melekler de: ***"Yeryüzünde fesâd çıkaracak ve orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?"*** (el Bakara, 2/30) demişlerdi.

İsrâîloğulları sözlerine şöyle devam ettiler: Onun bize hükümdar olmasından bizim hükümdar olmamız daha uygundur. Ona büyük bir servet ve zenginlik verilmemişdir ki; nesep bakımından bir üstünlük sağlayamadığı takdirde, mal ve servetini şeref ve üstünlük vesilesi edinsin. Yâni hükümdar olmaya ondan daha layık kimseler var ki belli bir çoklukta mal ve mülkü dahi olmayan bir kimse hükümdar olmaya nasıl hak kazanabilir? Halbuki hükümdarın, istediği şekilde kullanabileceği ve gerekli yerlere sarfedebileceği belli bir malı olması zorunludur.

İsrâîloğulları'nın Tâlût'un hükümdar olmasını uzak görmelerinin sebebi: İsrâîloğulları'nda peygamberlik, kendi kabîlelerinden belli bir kabîleye mahsus idi. Bu kabîle, Ya'kûb (a.s.)'ın oğlu Lâvid'in sülâlesinden gelen kabîle idi. Mûsâ ve Hârûn (a.s.) bu kabîledendir. Hükümdarların çıktığı kabîle ise yine Ya'kûb (a.s.)'ın oğlu Yahûdâ'nın soyundan gelen kabîle idi. Dâvud ve Süleymân (a.s.) da bu kabîledendir.

Tâlût, bu iki kabîlenin hiçbirisinden değildi. O, Ya'kûb (a.s.)'un oğlu Bünyâmin'in soyundan gelmekteydi. Bünyâmin'in soyundan gelen kabîle halkı, büyük günahlar işlediler. Hatta gündüzleri sokaklarda kadınlarla yatıp kalktılar. Bundan dolayı Allah Teâlâ, onlara gadab edip mülk ve serveti onlardan söküp aldı. Tâlût, sıradan bir meslekle iştigal ederdi. Dericilikle uğraşan, yahud suculuk yapan veya gündelikçi işçi olan bir kimse olduğu söylenmektedir.

İsrâîloğulları'nın bu îtirâzlarına karşılık İşmûîl dedi ki: "Allah sizin üzerinize onu seçti. Her ne kadar onun nesep ve mal bakımından bir şeref ve üstünlüğü yok ise de, sizin bilmediğiniz başka fazîletleri vardır. O da şudur: Allah ona dînî konularda ve hükümdarlık hususunda geniş bir bilgi vermiş ve onu uzun boylu ve güçlü kılmıştır." Zira insan, ilmiyle insanlar içinde daha azametli, cismiyle kalblere daha çok dehşet ve korku verici olur. Tâlût'un, başı ve omuzları herkesten yüksekti. Ayakta duran bir adam, elini yukarı kaldırsa ancak başına ulaşabilirdi.

İsrâîloğulları, nesep ve fakirliği yönünden Tâlût'un hükümdar olmasını uygun görmeyince Allah onların bu iddialarını şu şekilde reddetti. *Birincisi:* Hükümdar olmak, Allah'ın seçmesine bağlıdır. Allah, Tâlût'u size tercih etmiştir. O, neyin daha faydalı olduğunu sizden daha iyi bilir. *İkincisi*: Hükümdar olmanın en önemli şartı ilmî olgunluk ve güçlü bir bedene sâhib olmaktır. Ancak mükemmel bir ilimle, siyasetle ilgili işleri onaylayıp yürütmek mümkün olabilir. Büyük ve güçlü bir bedene sahip olmasının faydasına gelince, insanların kalplerine korku salmak, düşmanların mukavemetine güç yetirmek ve savaşların zorluklarına katlanmak ancak güçlü bir bedenle mümkündür. İşte Allah Teâlâ bu iki önemli özelliği Tâlût'a tam ve mükemmel bir şekilde vermiştir.

“Allah, mülkünü dilediğine verir.” Çünkü O, mülk ve melekûtun sahibidir, istediğine vermekte serbesttir. Allah vâsi’dir; fakir kullarına genişlik verip onları zengin kılar. Alîm’dir; hükümdarlığa kimin layık olup olmadığını en iyi şekilde bilir.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de şöyle denmiştir: İsrâîloğulları mülk ve saltanattan mahrûm edildiler. Çünkü onlar kendilerini beğenir oldular. Tâlût’a karşı mütekebbir davranarak ona hakaret nazarı ile baktılar. Kendilerini üstün görerek dediler ki: “Biz hükümdarlığa ondan daha lâyıkız” tekebbürlerinden dolayı da: “Nasıl olur da bizim başımızda hükümdar olabilir?” dediler. Yine Tâlût’u küçümsediklerinden: “Kendisine maldan bolluk verilmemiştir” dediler. Binâenaleyh, onlar kibirlenince Allah onların kadrini alçalttı ve saltanattan mahrum oldular.

Sa’dî şöyle demiştir:

Buluttan bir yağmur damlası damladı.
Deryânın büyüklüğünü görünce kendinden utandı.
Deryâ hududsuz bir yer, onun yanında ben hiçim.
Deryâya nisbetle, benim varlığım yok sayılır.
Böylece damla kendisini küçük görünce
Sedef bu damlayı can kucağında besledi.
Felek de onu bir yere ulaştırdı ki
Artık o damla da namlı şanlı inci oldu
Onun bulunduğu bu yükseklik ve değer tevâzuundandır.
Damla yokluk kapısını çaldı ve varlığa vardı.

Zemahşerî’nin belâğat nüktelerinden birisi şudur: İki pis şeyin karışımından, nice hoşa giden çocuklar meydana gelir. İşkembe ve kanın arasından tertemiz bir süt çıkar. Yâni karı ve kocanın pis suyundan, insanlar arasında ayıplanmayan ve herhangi bir kötülüğü söylenmeyen tertemiz çocuklar çıkar. Bu gayet normal bir hâdisedir. Bundan daha ilginci, dışkı ile kan arasından çıkan süttür. Kan ve dışkı, pis olmalarına rağmen, sütte bunların tat ve renginden bir eser bulunmaz. Bilakis süt, bu ikisi arasından hoş içimli tertemiz bir sıvı olarak çıkar.

Allah Teâlâ sütü, yarı sindirilmiş gıda (*fers*) ile kan arasından yaratmıştır. Yâni kan ve fers, süt çıkan kanalın etrafını kuşatmıştır. Fakat süt ile bu ikisinin arasında, Allah’ın kudreti ile konmuş bir perde vardır. Bu perde sebebiyle sütte, kanın ve pisliğin hiçbir renk, tat ve kokusunu hissetmek mümkün değildir. Bilakis sütün, bunların hepsinden uzak ve temiz olduğu görülmektedir.

Hayvan, otu yiyip işkembesine yerleştirince, işkembe onu sindirir. Çünkü işkembe insandaki mide gibidir. Sindirilen bu gıdanın en alt kısmı, fers (dışkı), orta kısmı süt maddesi ve en üst kısmı da kan olur. Ciğer, bu üç grup maddenin üzerine hükümran olup bunları kısımlara ayırır. Kan damarlara, süt memelere akar ve fers işkembede kalır. Düşünen kimse için, bütün noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah Teâlâ’nın kudreti ne yüce, hikmeti ne incedir!

İnsanın, hem salâha, hem de fesâda mütemâyil kâbiliyet ve özellikleri vardır. Bazen babalarda bulunan iyi ve güzel huylar, ıslaha yönelik istidâdlar, çocuklarda tezâhür etmektedir. Bazen de bunun aksi olmaktadır. Yâni babalardaki kötü huylar, çocuklarda gözükmemektedir.

Yaratma işi böylece bazı huyları ortaya çıkarıp bazılarını da gizleyerek deverân eder. Örnek olarak Âdem (a.s.) ile iki oğlu Kabil ve Habil'e bak. Sonra günümüze kadar süre gelen zaman içindeki, ana-baba ve çocuklarına bak! Hasılı Tâlût, İsrâîloğulları yanında en zayıf bir insan ise de, Allah katında büyük ve şereflidir. Zîrâ nazar-ı ilâhî bir taşa teveccüh ederse onu cevher, bir dikene taalluk ederse onu gül ve çiçek yapar.

O halde hiçbir kimse, hükmünde Allah'a îtirâzda bulunamaz. O'nun kazâ ve kaderini geri çevirecek de yoktur. İnsanlar kendi aralarında yükseltseler de Allah'ın alçalttığı kimse alçaktır. İnsanlar hakir görseler de Allah'ın yücelttiği kimse yücedir. Akıllı kimse bu gibi misâlleri düşününce vicdânında insâf ve sükût belirir. İşi, ölmeyen Allah'a bırakır. Çünkü ***"Allah, hakkı söyler ve doğru yolu gösteren de O'dur."*** (el-Ahzâb, 33/4).

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِه۪ٓ اَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ ف۪يهِ سَك۪ينَةٌ مِنْ
رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَ اٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُ
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٢٤٨﴾

248. Peygamberleri onlara: Onun hükümdarlığının alâmeti, Tâbût'un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o Tâbût'un içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet, Mûsâ ve Hârûn hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin için bunda şüphesiz bir alâmet vardır, dedi.

"Tâbût" dönme mânâsına gelen *"tevb"* kelimesinden türetilmişdir. Bazı şeylerin, içine konulup alınmasına müsâid bir zarf oluşu sebebiyle *"tâbût"* denilmiştir. Ondan çıkan şey yine ona döner ve sâhibi ihtiyaç duyduğu şeyleri almak için ona mürâcaat eder.

Âyetteki *"tâbût"*tan maksat, Tevrât'ın içinde bulunduğu sandıktır. Mûsâ (a.s.)'ın vefatından sonra Allah Teâlâ, azgınlık ve isyanları sebebiyle İsrâîloğulları'na kızdığından bu sandığı ref'etmiş, ortadan kaldırmıştır.

İsrâîloğulları peygamberlerinden, Tâlût'un hükümdarlığına dâir bir delil, alâmet istediklerinde peygamberleri dedi ki: "Onun hükümdarlığının alâmeti, size meleklerin muhâfazasında gökten bir tâbûtun gelmesidir." Nihayet insanların gözü önünde gökten anlatılan şekilde bir tâbût inip Tâlût'un yanında yer aldı. Bu îzâh **İbn Abbas**'dan rivayet edilmiştir.

Şöyle bir rivâyet vardır: Cenâb-ı Allah Hz. Âdem'e bir tâbût indirdi ki; onda

evlâdlarından peygamberlerin şimşir ağacından yapılmış heykeller vardı. Bunların uzunluğu üçe iki (3x2) zira' kadardı. Âdem (a.s.) vefat edinceye kadar bu tâbût onun yanında kaldı. Vefatından sonra da evlâdlarına geçti, nihâyet Hz. Ya'kûb'a kadar ulaştı. Mûsâ (a.s.)'a ulaşıncaya kadar, İsrâîloğulları'nın elinde kaldı.

Hz. Mûsâ ona Tevrât'ı ve bazı eşyalarını koyuyordu. Savaştığı zaman da o tâbûtu ordunun önünde götürüyor, böylece İsrâîloğulları'nın gönüllerini ferahlatıyordu. Vefat edinceye kadar tâbût Hz. Mûsâ'nın yanında kaldı. Sonra İsrâîloğulları'nın elinde dolaştı.

Herhangi bir şeyde ihtilâf etttikleri zaman ona başvururlar, o da onlara konuşur, aralarında hükmederdi. Savaşa gittikleri zaman onu önlerinde götürürler, düşmanlara karşı onunla zafer talebinde bulunurlardı. Melekler onu askerin üzerinde taşırlardı. Sonra düşmanla savaşırlar, tâbûttan bir ses duyduklarında zaferin kesin olduğuna inanırlardı. Fakat isyan edip bozulduklarında, Allah Teâlâ onlara Amâlikalıları musallat etti, mağlup oldular. Tâbûtu ellerinden aldılar ve hakâret için onu abdest yerlerine; helâlarına koydular. Allah Teâlâ, Tâlût'un komutanlığını murad eyleyince onlara öyle bir belâ musallat etti ki, o tâbûtun yanına abdestini bozan herkes bâsûr hastalığına yakalandı. Beldelerinden beş şehir helâk oldu.

Kâfirler bunun sebebinin, tâbûtu küçük görmeleri olduğunun farkına varınca onu, bulunduğu yerden çıkardılar, bir arabaya koydular. İki öküzü arabaya koştular, öküzler yürümeye başladı. Cenâb-ı Allah bu iki öküze dört melek müvekkel kıldı. Bu melekler öküzleri sürüyorlardı. Nihayet Tâlût'un evine geldiler. İsrâîloğulları peygamberlerinden Tâlût'un komutanlığına dâir alâmet istedikleri zaman peygamber: "Onun komutanlığının alâmeti evinde tâbûtu bulmanızdır" dedi. Onlar da gerçekten Tâlût'un evinde tâbûtu bulunca onun komutanlığına kesinkes inandılar. Âyette *"Tâbût'un size gelmesi"* tâbiri bir mecâzdır. Zirâ o, kendi kendine gelmez, getirilir.

Tâbûtta veya tâbûtun gelişinde, Rabbınızdan sizin için bir sekînet ve gönül hoşluğu vardır. Bazı muhakkikler demişlerdir ki: Sekînet lafzı iştirak sebebiyle üç mânâya gelir:

1. Tâbût'un içerisinde İsrâîloğulları'na verilen şeyler. Nitekim Allah Teâlâ: *"Gerçekten onun hükümdarlığının açık alâmeti, size o tâbûtun gelmesi olacaktır ki, içinde Rabbinizden bir sekînet vardır"* buyurarak bu mânâya işâret etmiştir.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Tâbûtta bulunan şey sâkinleştirici güzel bir kokudur. Bu koku, iki ordu karşılaştığı zaman düşmanın kalplerini korku ile doldurmaktaydı. Bu korku, İsrâîloğulları'nın peygamberlerinin bir mûcizesi, komutanlarının bir kerâmeti idi.

2. Sekînet, Hak Teâlâ'nın yaratma inceliklerinden bir şeydir. Meleğin, sırları ortaya koymak üzere peygamberlerin kalplerine vahyi ilka ettiği gibi, bu da, konuşan kimsenin diline hikmet ilkâ eder.

3. Sekînet, peygamberin ve mü'minlerin gönlüne inen şeydir. Bu, nûr, kuvvet ve ruhtan müteşekkil olup korkmakta olan kimsenin sakinleşmesini; hüzünlü olanın da tesellî bulmasını sağlar. Nitekim âyet-i celîlede:

"Allah, rasûlünün ve mü'minlerin üzerine sekînetini (güven veren rahmetini)

indirdi" (el-Feth, 48/26) buyurularak buna işâret olunmuştur.

Denilmiştir ki: Tâbût, kalptir. Sekînet ise orada bulunan ilim, ihlâs ve kalplerin kendisiyle huzûra kavuştuğu zikrullahtır. Tâbûtun gelişi, kalbin, daha önce öyle değilken, ilim ve vakar mahalli oluşuna delâlet eder.

"Mûsâ ailesi ile Hârûn âilesinin geriye bıraktıklarından bir kalıntı." Bunlar, Tevrât levhalarının parçaları, Mûsâ (a.s.)'ın cennet ağacından yapılmış asâsı, elbisesi ve iki nâlini, Hârûn (a.s.)'ın sarığı, Tevrât'tan bir kısım, Süleymân (a.s.)'ın yüzüğü ve Tih çölünde İsrâîloğulları'nın yedikleri kudret helvâsından bir parça idi. Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn (a.s.)'ın ehlinden maksad, bizzat kendileri veya onların haberleri veya tâbileridir.

"*Bu tâbûtu melekler taşımaktadır."* Yalnız daha önce zikrettiğimiz iki rivayete göre tâbûtu melekler taşımamışlardı. Birinci rivâyette tâbûtun, gökten kendi başına indiği meleklerin ise onu korumakta olduğu bildirilmişti. İkinci rivayette de tâbûtun, öküz arabasıyla getirildiği, meleklerin sadece öküzleri istedikleri istikamete doğru sürdükleri belirtilmişti. Her iki rivâyette de öyle olmadığı halde, taşıma işi meleklere izâfe edilmiştir. Çünkü bir şeyi yolda koruyup muhafaza eden kişinin, o şeyi taşımasa hatta hâmil başkası olsa bile, o şeyi taşımış olmakla vasıflandırılması caizdir. Meselâ birisi: "Şu maddeleri Zeyd'e taşıdım" der. Halbuki, onları başkası taşımış, o sadece bunları yolda muhâfaza etmiştir.

İşte ey İsrâîloğulları, tâbûtun tekrar size geri döndürülmesinde, sizin için Tâlût'un hükümdarlığına ve peygamberlerinizin "Allah onu hükümdar yaptı" sözünün doğruluğuna delâlet eden kesin ve büyük bir alâmet vardır. Eğer inanıyorsanız ve Allah'ı tasdik ediyorsanız, Tâlût'un size hükümdar kılındığını tasdik edip kabulleniniz.

Bu âyette şu husûslara işâret olduğu söylenebilir: Kul için, hilâfet hükümdarlığının alâmeti, kalp tabûtunu elde etmektedir ki, onda Rabbinden bir gönül rahatlığı vardır. Bu da imân sâyesinde elde edilen hususdur. Allah'a yakınlaşmaktır.

"Mûsâ âilesiyle Hârûn âilesinin geriye bıraktıklarından bir kalıntı" Âyette zikri geçen bu kalıntı, *"Lâ ilâhe illallah"* zikrinin asâsıdır. O da takvâ kelimesidir, o da bir ejderhâdır ki ağzını açtığı zaman nefs fir'avnının sihirbazlarını yutar. İşte bu zikrullah asâsı kalb tâbûtunun içindedir. Cenâb-ı Allah bunu cemâl ve celâl parmakları arasına koymuştur. Nitekim Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Mü'minin kalbi Rahmân olan Allah'ın iki parmağı arasındadır."*[207] Celâl sıfatıyla günahını cemal sıfatıyla da takva ve Allah korkusunu ilham eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Sonra da ona hem kötülüğü, hem (ondan) sakınmayı ilhâm edene yemin olsun..."*** (eş-Şems, 91/8)

Bu âyetle Allah Teâlâ müminlerin kalbini ne bir mukarreb meleğe, ne de bir peygambere emanet etmiş; kendi kudret elinde bulundurmuştur.

Her ne kadar İsrâîloğulları'na indirilen tâbûtta Tevrât'ın bazı kısımları mevcut ise de, Muhammed ümmetinin kalplerinin sandığında Kur'ân'ın tamamı mahfûzdur. İsrâîloğulları'nın tâbûtlarında peygamberlerin sûretleri bulunan bölümler vardı. Kalb tâbûtunda boşluklar vardır ki, orada Allah'tan başkası olamaz. Nitekim Peygamber

Efendimiz bir hadis-i kudsîde Cenâb-ı Hakk'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: *"Arzım ve semâm (yer ve gök) beni ihâta edemez, ancak mü'min kulumun kalbi beni ihâta edebilir."*[208] Allah, insan rûhu mesâbesindeki Tâlût'a, rabbânî kalb tâbûtunu müyesser kılıp hilafet hükümranlığını, saltanat makamını teslim edince artık o da, aldatıcı dünyaya meyletmez, aksine onu terkeder ve nefs-i emmâre Câlût'u ile savaşa tutuşur. Bu da, Cenâb-ı Allah'ın lutfu olmadan; tarikata bağlanıp, hakikate yapışmadan müyesser olmaz.

Cenâb-ı Hakk'a giden yol budur, yüzünü bu yoldan çevirme!
Vuslata ermek istersen ayağını bu yoldan ayırma!

Kim sekînet isterse mârifete ulaşsın. Zira mârifet-i ilâhiyye kalbte sekînet sağlar.

Bâyezîd'e mârifetten sual edildi, cevaben dedi ki: ***"Şüphesiz ki hükümdarlar bir memlekete girdikleri zaman orasını perişan ederler. Halkından şerefli olanları hor ve hakir kılarlar."*** (en-Neml, 27/34). Yâni o memleketin daha önceki halini değiştirirler. İşte ilâhî ilhamlar birçok şeylerle dolu kalbe girince, oradaki bütün kötü sıfatları çıkarır atar." dedi. **Bâyezîd**'e: "Bu mârifeti nasıl buldun?" denilince cevâben: "Aç karın, çıplak bedenle" dedi.

Sa'dî demiştir ki:

Eğer gerçek adamsan yemeğini ölçülü ye.
Mideni küp gibi doldurma, insan gibi ol.
Bedenlerini besleyenler uyanık olamaz.
Zira dolu mideliler, hikmet ve fazîletten yana boş olur.

Allah'ım, sana vuslat yolunda bütün manileri önümüzden kaldır! Amin, amin.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ
مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً
بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ
أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللّٰهِ
وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

249. Tâlût askerlerle beraber *(cihad için)* ayrılınca: Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç içen müstesna kim ondan içmezse bendendir, dedi. İçlerinden pek azı müstesna hepsi

ırmaktan içtiler. Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçince: Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler.

"Cünûd", büyük ve güçlü bir ordu mânâsına gelen *"cünd"* kelimesinin çoğuludur. *"Cünd"* de, şiddetli, sert kara parçası anlamını taşır. Bir ta'rîfe göre mahlûkattan her sınıfa *"cünd"* ismi verilir.

Rivâyet edildi ki, İsrâîloğulları, tâbûtu görünce, zaferde şüphe etmediler, derhal cihada koştular. Tâlût dedi ki: "İhtiyar, hasta, binasını bitirememiş adam, ticâreti ile iştigal eden kişi, borçlu ve evlenip de henüz zifâfa girmemiş kişiler benimle gelmesin. Ben ancak kuvvetli, boş; işi olmayan gençler istiyorum." Tâlût'un seçtiklerinden 80.000 kişi toplandı. Mevsim çok sıcaktı, bir çöle girdiler, suyun azlığından şikâyet ettiler. Ve Allah'ın, kendileri için nehir akıtmasını istediler. Tâlût onlara dedi ki: "Allah sizi bir nehirle imtihan edecektir."

Bu imtihanın sebebi, Tâlût'un yanında niyeti samimi olanla; olmayanın belli olması ve ihlâssızların askerden ayrılması idi. Zira savaşmak istemeyen kimseler askere karıştığı zaman, orduda zaaf belirtileri görülür, onun uğursuzluğu yüzünden bozguna uğrardı.

Cenk ve cihâdı, ancak kendi kanıyla oynayan adam yapabilir.
Savaştan kaçan, askerin kanının dökülmesine sebep olur.

Tâlût onlara: "Allah sizi nehirle imtihan edecektir. Bu nehirden, avucuyla veya herhangi bir kapla değil de, ağzını dayayarak içen benden ve mü'minler grubundan değildir." dedi.

Âyette *"benden değildir"* ifâdesi geçmektedir. Bunun sebebi şudur: Tâlût'un askerleri, ona o derece gönülden bağlı idiler ki sanki bedeninin bir kısmını teşkil etmekteydiler. Bu durumda âyetteki *"min"* teb'îziyye için olur. Ya da âyetin anlamı "benimle beraber değildir" de olabilir. Bu durumda *"min"* ittâsiliye için olmuş olur. Nitekim Tevbe sûresinin 67. âyetinde: ***"Münâfık erkekler, münâfık kadınlar birbirlerindendir"*** buyurulur ki, onlar bir ve beraberdirler, anlamındadır.

"Ondan, azıcık dahi olsa hiç tatmayan ise bendendir, benim dinimdendir. Sadece eliyle bir avuç alıp içen de bendendir." "Eliyle bir avuç alanlar", "nehirden kana kana içip imtihanı kaybedenler"den istisnâ edilmiştir. Sudan hiç tadmayanlar ile bunlar arasında fark vardır. Çünkü emre uyup başlangıçta suya hiç yanaşmamak ve ondan hiç tatmamak, azimettir. Bir avuç almak ise ruhsattır. Azimetle amel etme durumunu açıklama, ruhsat ile amel etme durumunu açıklamaktan daha mühim olduğundan önce azimetle amel, daha sonra da ruhsat ile amel zikrolunmuştur.

"Gurfe", suyu avuçlamak anında el içerisinde hasıl olan mikdarın ismidir. *"Gurf"* ise, aslında "kesmek" mânâsında olup burada el, kap ve saire ile su almak anlamındadır. Binanın içindeki kısımlara da "oda" anlamına *"gurfe"* ismi verilir.

İbn Abbâs (r.a.), demiştir ki: "el-Ğurfe, kişinin hayvanlarının, hizmetçilerinin içtiği

ve arta kalanı da daha sonra kullanmak üzere taşıdığı bir miktar su" demektir.

İmâm Fahreddîn Râzî demiştir ki: Bu söz, iki mânâya hamledilebilir: Birincisi herkese bir defada olmak üzere kova veya küp ile istediği kadar su almaya izin verilmesi anlamına. Çünkü bu şekilde alınan su, adamın kendisine, hayvanlarına ve hizmetçilerine yeter de artardı bile. Kalanını da beraberinde götürürdü. İkincisi ise kişi eliyle az su alırdı. Allah o suya bereket verir de su içmesi gereken her canlıya yeterdi. Bu da o zamanın peygamberlerinin bir mûcizesi olurdu. Nitekim Allah Teâlâ Hazretleri, Hz. Muhammed (a.s.) zamanında, çok sayıda insanın az su ile susuzluklarını gidermiş, suya kandırmıştır.

Tâlût askerleriyle kalkıp nehre ulaşınca, askerler nehir ile imtihân olundular. Onlar, pek azı müstesnâ, bu nehirden içtiler. İçmeyip imtihânı kazananlar, Bedir'de bulunan ashâbın sayısı kadar; yani 313 idi. Bunlar suyu avuçlayıp içtiler ve kandılar. Emre muhâlefet edenler, avuçlarıyla değil, ağızlarını suya dayayarak bol bol içtiler ama içtikçe susuzlukları daha da arttı. Dudakları simsiyah oldu ve nehrin kenarında kalakaldılar. Böylece Tâlût kimlerin emre uyup uymadığını anladı. Emre muhâlefette aşırı gidenleri geri bıraktı.

Şer'î hükümlere uymadan su bile içmek hatâdır.
Eğer şer'i fetvâ ile kan döksen bile lâyık ve münâsiptir.

Tâlût'un askerleri, aslında helâl olan fakat özel bir durum için içmesi yasaklanan su husûsunda emre karşı çıktıklarından helâk oldular. O halde mahzâ haram olan yiyecek içecekleri kullanmaktan çekinmeyen kimselerin hâlini düşünün! Bunlar nasıl olur da müslüman kabûl edilir ve duâlarına nasıl icâbet olunur? Emre âsî olan askerlerin, nehri geçmeyip memleketlerine döndükleri husûsunda müfessirler arasında görüş birliği vardır. Nitekim bu husûs âyetin devâmındaki: *"Nihâyet Tâlût ve kendisiyle ırmağı geçenler..."* ifâdesinden anlaşılmaktadır.

Tâlût ve ona itâat edip emrine uyan az sayıdaki askerleri nehri geçtiler. Bunlar da iki gruba ayrıldılar. Bir grubu hayatı sevip ölümden hoşlanmayanlardan oluşmaktaydı. Bunlarda korku ve sabırsızlık hâlleri belirgindi. Diğer grubu ise cesâretli, kalbi kavî ve Allah'a itâat yolunda ölümden korkmayanlardan müteşekkildi.

Câlût ve askerleri çok kuvvetli idiler. Silâhla donatılmış ve 100.000 kişi kadardı. Birinci gruptakiler bunları görünce şöyle dediler: "Bizim bunlara gâlip gelmemizi bırakın, savaşmaya ve karşı koymaya bile gücümüz yok."

Aziz ve kadîr olan Allah'ın yardımına kavuşacaklarına kanâat getiren diğer guruptakiler ise, cevaben dediler ki: Nice az bir topluluk vardır ki, Allah'ın izniyle, O'nun yardımı ve kolaylaştırması ile, sayıca çok topluluklara galip gelmişlerdir. Çünkü bütün işlerin deverânı Allah'ın dilemesine bağlıdır.

Sayıca az bile olsa O'nun yardım ettikleri asla zelil olmaz. Sayıları ve güçleri çok olsa da Allah'ın zelîl kıldığı kimseler asla aziz olamazlar. Biz de aynı şekilde inşaallah Câlût ve ordusuna gâlip geleceğiz. Allah, düşmanlara karşı yardım ile, çarpışma anında

da sabra muvaffak kılmak suretiyle sabredenlerle beraberdir.

Râğıb Isfahânî der ki: Bu kıssada nehirden içenler ve içmeyenlerle dünyaya ve dünyada bulunan insanlara bir işâret ve bir misâl vardır. Zira dünyadan kendine yetecek kadarını alan kişi onunla iktifâ eder ve başkaca ihtiyaç belirtmez. Böylece selâmete kavuşmuş olur. Ancak yetecek kadarıyla yetinmeyip de daha fazlasını alan kişinin susuzluğu artar. Bu sebeple denilmiştir ki: "Dünya tuza benzer, kim daha fazlasını isterse susuzluğu artar."

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Âdemoğlu'nun iki vâdi dolusu altını olsa üçüncüsünü ister. Onun karnını ve gözünü ancak toprak doldurur. Allah, tevbe edenlerin tevbesini kabûl eder."[209]

İnsanoğlu ölünceye kadar, durmadan dünya için ihtirasla çalışır, nihayet kabrinde onun karnı toprakla dolar, ancak tevbe edenler hâriç. Allah Teâlâ bunların dünyaya aid mezmum hırslarını ve daha başka hatâlarını bağışlar. O halde akıllı kişi, dünya malı toplamak için kendini yormamalıdır. Zira rızık daha önceden taksîm edilmiştir.

Allah Teâlâ, **Dâvud** (a.s.)'a şöyle vahyetti: *"Ey Dâvud! Sen de diliyorsun ben de. Eğer sen benim dilediklerime râzı olursan, senin dileklerinde ben sana kâfi gelirim. Şayed benim dileklerime râzı olmazsan seni yorarım. Sonunda yine ancak benim dediğim olur."* Binâenaleyh insanlar, maddî tabîatın kaynağı olan bir nehirle imtihân edildiler. Hırsla kana kana içmeye çalışanlar hakîkat ehlinden değil, tabiat ehlindendir. Aynı zamanda kendilerini Allah'tan uzaklaştıran şehevî arzuların kölesidirler. Ancak yiyecek, içecek, giyecek ve mesken gibi dünyâ metâından gerekli olanla yetinip kanâat eden hâriç. Bu gibiler Allah'ın velî kullarındandır.

Hülâsa nehir, dünyâ zînetidir. Nehrin kenarında kalıp ona gönül bağlayanlar, nehri geçenlerden ve ona meyletmeyenlerden daha çoktur. Çünkü Allah ehli olanlar gerçekten çok azdır. Dünya ehli ise sayılamayacak kadar çoktur. Allah bize ve size kuvvet ve kanaat versin ve bizi ehl-i sünnet ve'l-cemâat eylesin, onlardan ayırmasın.

Rivâyet edildiğine göre Efendimiz (s.a.) Ebû Hûreyre'ye vasiyyetinde şöyle demiştir:

"Yâ Ebâ Hüreyre! Sen, birtakım insanların yoluna gir ki, halk, korku ve dehşete kapıldıkları zaman onlar titremez. Halk cehennemden emân istediklerinde onlar korkmazlar."

Ebû Hüreyre:

"Onlar kimdir ey Allah'ın Rasûlü?" deyince, Efendimiz (s.a.) şöyle buyurdu:

"Onlar, âhır zamanda benim ümmetimden bir topluluktur ki, kıyamet gününde peygamberler gibi haşrolunacaklardır. Görenler hallerinden onları peygamber zannedecekler. Nihayet ben onları tanıyacağım, ümmetim ümmetim, diyeceğim. O zamanda diğer insanlar, onların peygamber olmadığını anlayacaklar. Onlar Sırat

köprüsünü, şimşek veya rüzgar gibi geçeceklerdir. Nûrlarından, dünya bağlısı kişilerin gözleri dönecek."

Ebû Hüreyre tekrar:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Bana da onların ameli gibisini emret ki, belki onlara katılabilirim." dedi.

Efendimiz (s.a.) buyurdular ki:

"Onlar, çetin bir yola girdiler. Allah doyurduktan sonra onlar açlığı, giydirdikten sonra açıklığı, suya kandırdıktan sonra susuzluğu tercih ettiler. Bütün bunları, Allah'ın yanındaki nimetleri umarak, terkettiler. Hesabından korkarak helâli bile terkettiler. Dünyada bedenleriyle bulundular. Dünyanın herhangi bir şeyi ile iştigal etmediler. Melekler, peygamberler onların Allah'a olan tâatlarine hayret ettiler. Onlara müjdeler olsun. Ben de istiyorum ki, Allah Teâlâ benimle onların arasını cem'etsin."

Efendimiz (s.a.) böyle söyledikten sonra, onlara hasret duyduğu için ağladı ve şöyle buyurdu:

"Cenâb-ı Allah ehl-i arza azâb murad edip de, onlara nazar ederse, azâbı onlardan başkasına çevirir. Ey Ebâ Hüreyre! Onların yoluna sarıl!"

Allah'ın selâmı rahmet ve bereketi onların üzerine olsun. Allah'ım bizi de onlara katılanlardan eyle! Âmin.

Şeyh **Attâr** şöyle demiştir:

Hakk yolunda birtakım kâmil insanlar kendilerini gizlemişlerdir.
Cisimsiz cihetsiz olmuşlar, namsız ve nişânsız kalmışlardır.
Onların vücûdları şerîatte, gönülleri de hakîkattedir.
Onların gönülleriyle canları birdir, onlar Lâ-mekânîdir.

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ
أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾

250. Câlût ve askerleriyle savaşa tutuştuklarında: Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır. Bize cesaret ver ki tutunalım. Kâfir kavme karşı bize yardım et, dediler.

Tâlût ve onunla beraber bulunan mü'minler, Câlût ve askerleriyle savaşmak üzere ortaya çıkıp harp meydanında yerlerini aldılar. Düşman ordusunun aded ve hazırlık bakımından çok güçlü olduğunu görüp sayı itibariyle bunlara güç yetirmenin mümkün olmadığına iyice kanaat getirince Allah'a tazarru ve niyâzla şöyle dediler: "Ey Rabbimiz, biz senin kullarınız. Hâlimizi ıslah etmeni istiyoruz. Harbin sıkıntı ve zorluklarına karşı dayanabilmemiz için, her tarafımızı kuşatıp saracak şekilde üzerimize sabır dök. Ayaklarımızı sağlam tut. Bizim gönüllerimize sebât, düşmanın gönlüne ise korku sok. Savaşın her anında kuvvet ve gücümüzü artır. Mukavemet anında

sarsılmaktan ve korkup kaçmaktan bizleri koru. Kâfirleri kahr ü perişan etmek sûretiyle bize yardım et!”

Bu duâda onlar güzel ve belîğ bir tertîbe riâyet etmişlerdir: Önce her işin başı olan sabrın gönüllerine akıtılmasını istemişler, sonra üzerinde durdukları ayaklarının sağlam tutulmasını dilemişler ve nihâyet son olarak düşmana karşı zafer ve yardım talebinde bulunmuşlardır.

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللّٰهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

251. Sonunda Allah’ın izniyle onları yendiler. Dâvud da Câlût’u öldürdü. Allah ona *(Dâvud’a)* hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah’ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah, bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir.

Hâk Teâla hazretleri, Tâlût ve askerlerinin duâsını kabûl etti de onlar, Câlût ve ordusunu hezîmete uğrattılar. Dâvud da Câlût’u öldürdü. Câlût, Amlîk b. Âd oğullarından güçlü ve kuvvetli bir kimse olup zamanında Amâlika halkının reis ve hükümdarı idi. Tek başına orduları bozup hezîmete uğratırdı. Onun, üç yüz rıtıl (yaklaşık 122 kg.) demirden yapılmış bir miğferi vardı. Boyunun uzunluğu kadar gölgesi bir mil (1848 m.) idi.

Dâvud (a.s.)’ın babası Eyşâ da, Tâlût ile beraber ırmağı geçenler arasında idi. Yanında yedi oğlu bulunmaktaydı. Bunların en küçüğü Dâvud olup koyun güderdi. Ordunun peygamberi olan İşmûîl’e, Câlût’u öldürecek olanın Eyşâ oğlu Dâvud olacağı vahyedildi. İşmûîl, Dâvud’un, yanına getirilmesini talep etti ve getirildi. Ona dedi ki: “Şüphesiz Allah, Câlût’un senin elinle öldürülmesini murad buyurmuştur. Bu sebeple savaşmak üzere bizimle beraber gel.”

Dâvud, onlarla beraber çıktı. Yolda bir taşa rastladı. Taş ona: “Ey Dâvud, beni yanına al ve taşı. Çünkü ben, Hârûn (a.s.)’ın benimle falan hükümdarı öldürdüğü taşım.” diye seslendi. Dâvud onu heybesine koyup yürüdü. Sonra başka bir taşa rastladı. Taş ona: “Beni yanına al. Çünkü ben, Hz. Mûsâ’nın kendisiyle falan falan kimseleri öldürdüğü taşım.” diye nidâ etti. Dâvud (a.s.) bu taşı da heybesine koyup yola devam etti. Sonra bir taş daha ona: “Beni yanına al. Çünkü Câlût’u benimle öldüreceksin.” dedi. Onu da heybesine koydu.

Ok, taş vesâir şeyler atıp öldürmek Dâvud’un âdetinden idi. Kurt, aslan ve pars gibi herhangi bir canlıya attığı taş muhakkak isâbet ile onu helâk ederdi. Her iki ordu, saflar halinde dizilince Câlût, kendisiyle savaşması için müslümanlardan birini mübârezeye davet etti. Kimse çıkmayınca şöyle dedi: “Ey İsrâîloğulları, eğer siz hak üzere olsa

idiniz muhakkak içinizden biriniz bana karşı gelirdi.” Bunun üzerine Dâvud kardeşlerine dönüp: “Şu sünnetsiz ile dövüşmek için içinizden kim çıkar?” diye sordu. Hepsi sustular, Tâlût ise Dâvud’un çıkmasını istedi. Eğer çıkarsa onu kızı ile evlendirip mülkünün yarısını ona vereceğine ve bu işe mührünü vuracağına dâir söz verdi.

Dâvud bu teklifi kabul edip Câlût’a doğru yönelince Tâlût ona bir at, bir zırh, bir de silah verdi. Dâvud, zırhı giydi, silahı kuşandı, ata bindi ve yakın bir mesâfede gezindikten sonra tekrar Tâlut’un yanına döndü. Talût’un yanındakiler: “Bunun hareketlerinde çocuk korkusu seziliyor.” dedi. Dâvud gelip Tâlut’un yanında durunca Talut ona: “Ne oldu? Niçin geldin?” diye sordu. O da: “Eğer Allah Teâlâ bana yardım etmezse bu silahın bana hiçbir faydası olmaz. Beni bırak, istediğim gibi savaşayım” dedi. Hükümdar da: “Olur” diye cevap verince Dâvud heybesini alıp boynuna astı. İçinden sapanı alıp Câlût’a doğru yürüdü.

Rivâyet olunduğuna göre Câlût, Dâvud’u görünce kalbine bir korku düştü. Dâvud’a: “Ey genç, geri dön, sana acıyor ve öldürmek istemiyorum.” dedi. Dâvud: “Aksine ben seni öldürmek istiyorum.” dedi. Câlût: “Elindeki sapanı ve taşı, bana köpek gibi getir.” dedi. Dâvud: “Evet, sen köpekten daha şerlisin.” dedi. Câlût: “Yemin olsun, senin etini yeryüzündeki yırtıcı hayvanlar ile gökyüzünün kuşları arasında dağıtır paylaştırırım.” dedi. Dâvud: “Bilakis Allah senin etini paylaştırır.” dedi. Sonra “İbrâhîm’in ilâhının adıyla” deyip bir taş çıkardı. Peşinden “İshâk’ın ilâhının adıyla” deyip bir taş daha çıkardı. Nihayet: “Ya’kûb’un ilâhının adıyla” deyip üçüncü taşı çıkardı. Üç taşı birden sapana koyunca üçü bir taş oluverdi. Sapanı Câlût’a doğru çevirip taşı fırlattı. Allah Teâlâ ona bir rüzgar müsahhar kıldı ve Câlût’un miğferinin tepesinden beynine ulaştı. Miğfer kafasından çıkıp yere düştü. Dâvud, Câlût’un peşi sıra otuz asker daha tepeledi. Böylece Allah, Câlût’un ordusunu hezimete uğrattı.

Câlût ölü olarak yere düşünce, Dâvud onun cesedini sürükleyip Tâlût’un önüne attı. Bunun üzerine müslümanlar son derece sevindiler ve sâlimen şehre döndüler. Tâlût kızını, Dâvud’la evlendirip memleketinin yarısını ona devretti. İnsanlar Dâvud’a meyledip onu sevmeye ve çokça anmaya başladılar. Tâlût bu durumu çekemeyip Dâvud’u öldürmek istedi. Dâvud bunu farkedince uzaklara giti. Tâlût, onu bulup getirmeleri için casuslar görevlendirdi. Fakat bu gayreti de neticesiz kaldı.

Dâvud, yanındaki âbidlerle beraber bir dağa çıkıp uzun bir süre orada ibâdetle meşgul oldu. Âlimler ve halk Tâlût’u, Dâvud’u öldürme fikrinden caydırmaya çalıştılar. Fakat bir türlü söz dinletemediler. Tâlût, kendisini bu işten alıkoymak isteyeni öldürüyordu. Hattâ böylece pek çok âlimi öldürdü. İsrâîloğulları içinde öldürmeye güç yetirdiği her âlimi öldürdü.

Sonra yaptığı kötülüklere pişman oldu. Gece gündüz ağladı. Hattâ insanlar ona acımaya başladılar. Her gece kabirlerin yanına varıp ağlıyor ve şöyle diyordu: “Benim için tevbenin mümkün olacağını bilip, onu bana haber veren kula Allah merhamet etsin.”

Bu şekilde tazarru ve niyâzı günden güne artarak devam edince yakınlarından birisi ona: Eğer sana bunu haber verecek birini söylersem onu öldürmenden korkarım.” dedi.

Tâlût: “Hayır, vallahi öldürmeyeceğim. Bilakis ona en güzel şekilde ikramda bulunup hükmüne boyun eğeceğim.” dedi.

Adam, Tâlût’tan bu şekilde bir söz alınca onu, Allah Teâlâ’nın ism-i a’zâmını bilen bir kadının kapısına götürdü. Tâlût kadınla karşılaşınca, önünde eğilip yeri öptü ve tevbe etmesinin mümkün olup olmayacağını sordu. Kadın:

“Vallahi bunu bilemem. Bir peygamber kabri biliyor musun?” diye sordu. Tâlût onu İşmûîl (a.s.)’in kabrine götürdü.

Kadın kabrin başında namaz kılıp duâ etti. Sonra da kabirde bulunana nidâ etti.

Bunun üzerine İşmûîl, başındaki toprağı silkeleyerek kabirden doğrulup çıktı. Etrafındakilere bakıp: “Ne oluyor, yoksa kıyâmet mi koptu?” diye sordu. Kadın:

“Hayır, fakat Tâlût, tevbe etmesinin mümkün olup olmadığını soruyor.”dedi. İşmûîl dedi ki:

“Ey Tâlût, benden sonra ne işler işledin?” Tâlût:

“Yapmadığım hiçbir kötülük kalmadı. Sonunda tevbe talebi için buraya geldim” dedi. İşmûîl:

“Kaç çocuğun var?” dedi. Tâlût:

“On erkek çocuğum var” dedi. İşmûîl:

“Tevben kabûl olunur mu, olunmaz mı bilemem. Ancak mülkünü ve saltanatını bir tarafa bırakır ve çocuklarınla beraber Allah yolunda savaşa çıkarsın, çocuklarını öne sürersin. Hepsi gözlerinin önünde öldürülürler. Sonra sen savaşırsın ve onların sonuncusu olarak sen de öldürülürsün” deyip kabrine girdi.

Tâlût geri döndü. Öldürülünceye kadar emredileni yaptı. Tâlût’u öldüren adam, onu öldürdüğünü müjdelemek üzere Dâvud’un yanına gelip: “Düşmanını öldürdüm” dedi. Dâvud: “Ondan sonra sen de yaşayacak değilsin” deyip adamın boynunu vurdu.

Tâlût, öldürülünceye kadar kırk sene hükümdarlık yapmıştı. Ölümünden sonra İsrâîloğulları Dâvud’un yanına gelip Tâlût’un hazînelerini ona verdiler ve onu üzerlerine hükümdar yaptılar. Dâvud, Tâlût’tan sonra yetmiş yıl hükümdarlık yaptı.

“Allah, ona hükümdarlık ve hikmet verdi.” Allah Teâlâ, Dâvud’a Arz-ı mukaddes’in doğu ve batısında bulunan bütün İsrâîloğulları’nın hükümdarlığını, bunun yanında bir de peygamberlik verdi. Ondan önce İsrâîloğulları’nın hükümdarı birden çok olurdu.

Dâvud (a.s.)’dan önce hiçbir kimse hem hükümdar, hem de peygamber olmamıştı. Bilakis daha önceleri hükümdar, İsrâîloğulları’nın bir kabîlesinden, peygamber de diğer bir kabîlesinden olurdu. Dâvud (a.s.)’da bu ikisi birleşmiştir.

Allah Teâlâ, Dâvud (a.s.)’a Zebûr’u dört yüz sûre olarak indirmiştir. Dâvud (a.s.), *“Emmâ ba’d”* (bundan sonra) ibâresiyle konuşan ilk kimsedir. *“Emmâ ba’d”*, Dâvud (a.s.)’a verilen *“faslu’l-hitâb”* yâni söz gücüdür.

“Ve ona dilediğini öğretti.” Allah Teâlâ, Dâvud (a.s.)’a öğretmek istediği her şeyi öğretmiştir. Meselâ demiri yumuşatarak zırh yapmasını ta’lîm buyurmuştur. Dâvud (a.s.), zırh yapıp satardı ve elinin emeğinden başka bir şey yemezdi.

Cenâb-ı Hak ona kuşların dilini, dağlarla beraber tesbîh etmeyi, karınca ve sâir

canlılarla konuşmayı öğretti. Ona kimseye vermediği güzel bir ses ve tatlı bir avaz vermişti. Dâvud (a.s.) Zebûr'u okuduğu zaman, vahşî hayvanlar, boyunlarından tutulup yakalanabilecek bir tarzda ona yaklaşır, kuşlar ötüşür, akan su durur ve esen rüzgâr esmez olurdu.

"Eğer Allah Teâlâ, şer ve fesâd işleyen, bozgunculuk yapan bazı insanları, diğer bir kısım insanlarla bertaraf etmeseydi, dünya bozulurdu." Zenginlik kaynakları yok olur ve onu îmâr ve ıslâh eden ekin ve nesil gibi şeyler atâlete uğrardı.

Bu âyetin tefsîrinde denildi ki: Allah Teâlâ mü'minler ve iyi kullarla, kâfir ve fâcirleri önleyip savmasaydı, yeryüzü ve içindekiler helâk olurdu. Fakat Allah mü'min kul sebebi ile kâfiri, sâlih kul sebebiyle de fâciri önleyip savar. Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz ki Allah Teâlâ, sâlih müslüman sebebiyle komşu evler halkından yüz kişiden belâyı savar."*[210] Sonra Efendimiz (s.a.) yukarıdaki âyeti okudu.

Burada mülke hâkim olmanın fazîletine tenbîh vardır. Zira bu hâkimiyet olmasa dünyânın düzeni bozulur. Bu sebeple "Din ve mülk ikizdir." denilmiş. Binâenaleyh birinin yükselmesi, diğerinin yükselmesi demektir. Çünkü din esas, mülk bekçidir. Esası olmayan şey yıkılır, bekçisi olmayansa zâyî olur.

İnsanlar, peygamberlerinin hüccetleri zâhir olmasına rağmen, riyâsetleri altına girmiyorlardı. Dolayısıyla gerek lisanla tebliğ ve dâvet, gerekse kılıçla mücâdele ihtiyâcı beliriyordu. Bu vazîfe peygamberler ve onlara tâbî olanların belli ecelleri sona erip bu dünyâdan göçünce; her asırda dini müdâfaa ve cihâd edecek halîfelerin olmasını gerektirdi. İşte Allah'ın insanların bir kısmı ile diğer kısmını önleyip savması budur.

Allah Teâlâ'nın insanların bir kısmı ile diğer kısmını savması açık veya gizli iki şekilde olur. Açık savma, şu dört vâsıta ile olur: Peygamberler, hükümdarlar, ***"hikmet verilen kimseye çok hayır verilmiştir"*** (el-Bakara: 2/268) âyetiyle kasdolunan hakîmler ve vâizler.

Peygamberlerin kuvvet ve otoritesi umûm ve husûs, zâhir ve bâtın herkes üzerinedir. Hükümdarların otoritesi ise herkesin yalnız zâhirinedir. Nitekim şöyle denilmiştir: "Biz onların bedenlerinin melikleriyiz, dinlerinin değil" Hükemânın otoritesi, herkese değil, sadece belirli özel kimseleredir. Vâizlerin otoritesi ise âmmenin bâtınları, iç dünyaları üzerinedir. Gizli savma ise akıl ile olur. Aklın otoritesi, kötülüklerin çoğundan insanı korur; aynı zamanda kişinin, başında bulunan hükümdara uymasını ve onun emirlerine sarılmasını sağlar.

"Fakat Allah bütün âlemlere karşı lûtüf sahibidir." Yâni Allah Teâlâ, bir kısım insanların fesâdını, diğer kısım ile savar. Böylece yeryüzü bozulmaz, dünya işleri yoluna girer ve ümmetlerin hali düzelir.

Allah'ın fazl ve lütfu bütün alemleri kuşatır. Allah'ın dünyâdaki fazlı, insanları doğruluk, güzellik ve salâh yoluna sevketmesidir. Âhiretteki ise, cennetler, yüksek dereceler, necât ve felâh iledir. Allah Teâlâ'nın, peygamberler, kâmil velîler, ehl-i yakîn ve onların izinden yürüyenler gibi bazı kullarından vâsıtasız olarak belâları savması O'nun fazl u keremi cümlesindendir.

❀

تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

252. İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Biz onları sana doğru olarak anlatıyoruz. Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin.

Buradaki *"Allah'ın âyetleri"*nden maksad, binlerce kişilik gruplar hâlinde ölüm korkusundan dolayı memleketlerini terkedenlerin durumu, Tâlût'un hükümdar kılınması, Tâbût'un gelişi, cebbar ve zâlim olanların yenilgiye uğraması ve Dâvud'un Câlût'u öldürmesi hakkındaki anlatılanlardır. İşte bunlar Allah katından inmiş âyetlerdir. Bunlar ehl-i kitâb'ın ve târihi malûmâtı olan kimselerin hiç şüphe etmeyecekleri bir tarzda, Cebrâîl (a.s.) vâsıtasıyla doğru olarak Hz. Peygamber (a.s.)'a okunmuştur. Onların kitaplarında yazılı bulunan malûmâta muvâfıktır.

Sen de ey Muhammed, risâletimizi teblîğ, emir ve ahkâmımızı icrâ için ümmetlere gönderilen peygamberlerden birisin. Eğer sen peygamber olmasaydın, başkalarından dinleyip öğrenmeden bu âyetlerden haberdar olamazdın. Rasûlullah (s.a.)'in kat'î surette peygamber olduğunun belirtilmesi kâfirlerin "Sen peygamber değilsin" şeklinde iddiâlarını red içindir. Şâir der ki:

Ey şanlı peygamber Hz. Ahmed, her müşkili halleden sensin.
Bence senin kısaca özelliğin her efendinin efendisi olmandır.
Şeriatı açıklayan sensin, tarikatı îzâh eden de sensin.
Ey eşsiz sultan, hakikat de ancak sende zâhir olmuştur.

Zikri geçen âyetlerde şu işâretler olduğu söylenmiştir: Nefs-i emmâre Câlût'u ile mücâhede eden kimse, rabbine dönüp: "Rabbimiz, nefsimizi tâatına sokup mâsiyetlerden kaçınmamız için üzerimize sabır dök! Zorluk ve genişlik ânında, bolluk ve darlıkta, ahkâm-ı kazânın hücûmu esnâsında sana karşı teslîmiyet gösterme husûsunda ayaklarımızı sâbit kıl! Kâfirler gürûhuna karşı bize yardım et!" diye yalvararak Allah'tan yardım talebinde bulunmalıdır. Yoksa nefs-i emmâre ile başka türlü bir mücâhede etmek ve bunda başarılı olmak çok zordur.

Kâfirler, umûmî olarak bizim din düşmanlarımızdır. Nefs-i emmâre ise, vücûdumuzun iki yanı arasında bulunan en azılı özel bir düşmandır. Bu düşmanlara karşı mücâdelede muvaffak olmak için, yer ve göğün Rabbına içten gelerek ilticâ edilirse, duâya icâbet dolayısıyla düşmanlara karşı zaferin tahakkuku umulur. Allah'ın izni ve nusratı ile onları bozguna uğrattılar. Çünkü Allah vâdini tutan, kuluna yardım eden ve tek başına nice orduları, grupları hezimete uğratandır.

Kalb Dâvud'u, nefs Câlût'unu öldürdü. Kalb Dâvud'u, dünyaya karşı hırs, âhırete meyil ve hevâ ile nefse bağlılık taşlarını birer birer aldı. Sonra bu üçü, "Allah'tan başkasına iltifât" olarak tek taş hâline dönüşünce kalb Dâvud'u onu teslîmiyet ve rızâ sapanına koyarak nefis Câlût'una attı. Allah Teâlâ inâyet rüzgârını müsahhar kılarak

atılan taşı, hevâ-yı nefsin miğferinin kenarına isâbet ettirdi. Böylece miğfer yere düşüp kalbteki faydasız pek çok haslet çıkıp gitti. Bunun akabinde nefsin sıfat ve ahlâkından otuz tanesini daha öldürdü. Allah Teâlâ da şeytanlardan ve onların hiziplerinden müteşekkil arta kalan orduyu hezimete uğrattı.

“Allah ona hükümdarlık ve hikmet verdi.” Yâni kalb Dâvud’una, hilafet hükümdarlığını ve Rabbanî ilhâmlar hikmetini verdi. Ve ona, Kur’an’ın hakikat, esrâr ve işâretlerinden dilediğini öğretti.

“Eğer Allah, insanların bir kısmıyla diğerlerini savmasıydı” âyetinde şuna işâret vardır: Eğer Allah, taleb erbâbını, Allah’a vâsıl olmuş meşâyih vasıtasıyla seyr ü süluk yoluna sokmasaydı, onların, kavîm olan dinin kemâlatını, nefs Câlût’unun ve onun ordular halindeki kötü sıfatlarının istilâsından korumak ve yine bunların, ruh beldelerini, ahlâksızlık, bulanıklık ve hayvânî sıfatlarla harâb etmelerini engellemek üzere ahsen-i takvîm üzere yaratılan istîdâd ve kabiliyetleri bozulurdu.

“Fakat Allah, bütün âlemlere karşı lûtuf sahibidir.” Yâni fazl ve rahmetinin kemâlinden, tâliplerin talep zincirini hareket ettirip onlara, kâmîl şeyhlerin irâdesiyle sırlar ilham eder. Böylece onların, şeyhlerinin tasarruf ve terbiyeleri altında yetişip mücâdelelere karşı sabır ve sükûn sahibi olmalarını ister. Şeyhlere, müridlerine karşı ilgi gösterip onları huzûrlarına kabûl etmelerine ve şiddetli muhâlefetlere karşı onlara güç takviyesinde bulunmalarına işâret buyurur. Eğer Allah Teâlâ’dan bu tarzda lütuflar olmasaydı onlar, asla nefislerini tezkiye edemezlerdi.

Bu işâret ancak ehl-i hayırdan olanlar için tahakkuk eder, başkaları için değil. Bu sebeple Allah Teâlâ habibi Hz. Muhammed (a.s.)’ı seçmiş, onun nefsini temizleyerek hakikâte erdirmiş ve şöyle buyurmuştur: “İşte bu âyetlerin içinde pek çok hakikatler ve incelikler vardır. Biz onları, hâkikatleri üzere senin önüne açıyoruz. Ve sen, bütün makamları geçen, ahvâl ve kerâmetleri müşâhede eden peygamberlerdensin.” *et-Te’vilatü’n-Necmiyye*’de bu açıklamalar yapılmıştır.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍۘ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ
بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍۜ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ
الْقُدُسِۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا
جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُر۪يدُ ﴿٢٥٣﴾

253. O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa’ya açık mûcizeler verdik ve onu Rûhu’l-Kudüs ile güçlendirdik. Allah dileseydi o peygamberlerden sonra gelen milletler, kendilerine açık deliller geldikten sonra

birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat onlar ihtilafa düştüler de içlerinden kimi iman etti, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi onlar savaşmazlardı; lâkin Allah dilediğini yapar.

Rasûlullah (s.a.)'ın de dahil olduğu peygamberlerden bir kısmı, diğerlerinden üstün kılınmıştır. Bütün peygamberler nübüvvette eşittirler. Zira nübüvvet tek şeydir. Bu bakımdan bir üstünlük söz konusu değildir. Üstünlük ancak derece itibâriyledir.

İbrâhîm (a.s.) dostluk (hullet) makamına ulaşmıştır. Bu durum başka bir peygambere nasîb olmamıştır.

Dâvud (a.s.)'da hem hükümdarlık, hem de peygamberlik birleşmiştir. Ayrıca kendisine güzel nağme kabiliyeti verilmiştir. Başka bir nebîde bu mazhariyet yoktur. İns ve cin, kuşlar ve rüzgâr, Süleyman (a.s.)'ın emrine musahhar kılınmıştır. Halbuki bu meziyet, babası Dâvud (a.s.) için mümkün olmamıştır.

Hz. Muhammed (a.s.) insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmiş, getirdiği şerîat, önceki bütün şerîatları neshetmiştir. Bu sadece Muhammed (a.s.)'a mahsûs bir durumdur.

Peygamberlerden bir kısmı ümmetini, bilfiil tevhîd-i ef'âle ve bilkuvve sıfât ve zâta dâvet etmiştir. Bir kısmı bilfiil sıfâta ve bilkuvve zâta çağırmıştır. Birisi bilfiil zâta dâvet etmiştir. Bu, İbrâhîm (a.s.)'dır. O, tevhidin kutbudur. Zira peygamberler ümmetlerini mebde ve meâda ve bazı ilâhî sıfatlarla mevsûf tek zâta dâvet ediyorlardı. İbrâhîm (a.s.), tek ilâhî zâta çağırmıştır. Bu sebeple Allah Teâlâ, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.)'e: ***"Sonra da sana, doğru yola yönelerek İbrâhîm'in dînine uy, zîrâ o müşriklerden değildi, diye vahyettik"*** (en-Nahl, 16/123) buyurarak, İbrâhîm (a.s.)'a ittibâ etmesini emretmiştir. Dolayısıyla Peygamber Efendimiz tafsil değil, cem' itibariyle İbrâhîm (a.s.)'ın etbâındandır. Zirâ Peygamber Efendimiz (a.s.)'dan başka sıfatları tamamlayan yoktur. Bu sebepledir ki o, peygamberlerin sonuncusu olmuştur.

Bütün peygamberler, ümmetlerinin özelliklerine göre dâvet dereceleri bakımından birbirlerinden farklı iseler de, hepsi Allah'a vâsıl olup O'nda fenâ bulmuşlar ve Allah ile bakâyâ ermişlerdir. Zira velâyet nübüvvetten önce gelir. Velayetin en son derecesi nübüvvet makamlarının ilkini teşkil eder. Yâni nübüvvet, velâyete dayanır.

Velâyet, Allah'ta fenâ bulmak, Allah ile bâki olmak demektir. Peygamber, ancak fiilî, sıfâtî ve zâtî bütün tevhîd mertebelerini ihrâz edip Allah'a vâsıl olan kimselerden olur. Onlar içinde Allah'ın kendisiyle vâsıtasız olarak konuşup tafdîl ettiği bir peygamber vardır. O, Mûsâ (a.s.)'dır. Mûsâ (a.s.), Allah'ın kelîmidir.

"Allah onların kimisiyle konuştu." Burada kasdedilen Mûsâ (a.s.)'dır. Allah, Mûsâ (a.s.) ile vâsıtasız olarak konuşmuştur.

Mûsâ (a.s.)'ın ve diğer peygamberlerin Allah Teâlâ'dan işittiği kelâmın, sesler ve harfler cinsinden olmayan ezelî ve kadîm olup olmadığı hususunda ihtilâf edilmiştir.

İmam Eş'arî ve ona tâbî olanlar, duyulan kelâmın ezelî kelâm olduğunu söylemişler ve "keyfiyetsiz görmek imkânsız olmadığı gibi, keyfiyetsiz işitmek de uzak görülmez" demişlerdir.

Bir kısım âlimler ise, ezelî kelâmın duyulmasının muhal olduğunu, dolayısıyla Mûsâ (a.s.)'ın ve diğer peygamberlerin işittiği kelâmın, harfler ve sesten müteşekkil söz olduğunu savunmuşlardır.

"Kimini de birçok derecelere yükseltmiştir.." Âyetin bu kısmında söz edilen peygamberin Hz. Muhammed (a.s.) olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü o, diğer peygamberlerden pek çok bakımdan üstündür. Zira ona, hiçbir peygambere verilmeyen üç binden fazla mûcize verilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.)'a Kur'an'dan başka hiçbir mûcize verilmeseydi, o bile, diğer peygamberlere verilenlere bir üstünlük olarak yeterdi. Çünkü Kur'ân, kıyâmete kadar devam edecek ebedî bir mûcizedir. Diğer mûcizeler ise böyle değildir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Altı şeyle diğer peygamberlerden üstün kılındım: Bana cevâmi'u'l-kelim; az sözle çok mânâ ifâde etme özelliği verildi. Düşmanın gönlüne korku salmakla yardım olundum. Bana ganimet helâl kılındı. Yeryüzü benim için temiz kılınıp mescid sayıldı. Bütün mahlûkâta peygamber olarak gönderildim ve peygamberlik benimle sona erdi."*[211]

et-Te'vilatü'n-Necmiyye'de şu açıklama yapılmıştır: "Şunu iyi bil ki: Her fazîlet sahibinin fazîleti, nûrunun ziyâsının yüceliği ölçüsündedir. Çünkü mânevî derecelere yükselmek mâneviyât yüceliği ile alâkalıdır. Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır: ***"Allah kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini artırır."*** (el-Mücâdele, 58/11).

İlim, vahdâniyet nûrunun ziyâsı ve aydınlığıdır. İlim arttıkça derece de artar. Bütün bunlar, Rasûlullah (s.a.)'in Mîrâc hakkında vermiş olduğu haberi anlatır. Efendimiz (s.a.), birinci semâda Âdem (a.s.), ikinci semâda Yahyâ ve İsâ (a.s.), üçüncüde Yûsûf, dördüncüde İdris, beşincide Hârûn, altıncıda da Mûsâ ve yedinci kat semâda İbrâhîm (a.s.)'ı görmüştür. Efendimiz (s.a.) buraları geçip tâ "*Sidretü'l-Müntehâ*"ya yükselmiştir. Buradan da *"Kabe kavseyn"*; yâni *"iki yay kadar, yahud daha yakın olma"* makamına yükselmiştir.

İşte Efendimiz (s.a.)'in İlâhi huzûra derece derece yükselişi, onun kâinâta galebe çalan nûrunun kuvveti ve tevhîd nûrlarının vücûd karanlıklarına galebesi ölçüsündedir. Peygamberlerin mertebeleri varlık karanlığı üzerine tevhîd nûrlarının galebesi ölçüsünde farklı farklıdır.

Allah'ın tevhîd nûru peygamberlerin insânî zulmetine galebe edince, cemâl ve celâl sıfatlarının tecellî gücüyle peygamberlerin varlık karanlığı, yok olup gider.

Her peygamber kendinde bulunan vücûd zulmeti ölçüsünde semâda belli bir mekânda kalmıştır. Efendimiz (s.a.) ise hiçbir yerde kalmamış, yükselmiş, hiçbir beşerin hatta meleğin ulaşamadığı yerlere ulaşmıştır. Zira o, varlık karanlığından uzaktı, onda Allah'ın varlığının nûru bâkî idi. Bu yüzden Cenâb-ı Allah ona Kur'an-ı Kerîm'inde "*Nûr*" ismini vermiştir: ***"Size Allah'tan hakiki bir nûr ve apaçık bir Kitâb gelmiştir."***

(el-Mâide, 5/15).

Burada nûr, Muhammed (s.a.) kitâp ise Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu izâhı iyi anla ve değerlendir. Zirâ bu mânâları ancak burada (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de) bulabilirsin.

"Meryem oğlu İsâ'ya da açık deliller verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs (Cebrâîl) ile destekledik..."

Îsâ (a.s.)'a, ölüleri diriltme, hastaları şifâya kavuşturma körü ve alatenliyi iyileştirme, çamurdan kuş yaratma, gaybî şeylerden haber verme ve İncil gibi açık mûcizeler verilmiş ve bunlar onun üstünlük ve fazîletine sebep kılınmıştır. Şu kadar var ki apaçık delil ve mûcizelerin verilmesi Îsâ (a.s.)'a mahsus bir durum değildi. Ancak Îsâ (a.s.)'a verilen mûcizeler oldukça büyük olup başka bir peygamberde bunları bir arada görmek mümkün değildir.

Açık deliller yalnız Îsâ (a.s.)'a verilmemişken âyette isminin açıkça belirtilmiş olması, peygamberliğini inkâr edip onu tahkîrde aşırı giden yahûdîler ile, onu peygamberlik mertebesinden ilâhlık makamına çıkararak ta'zîmde ifrâta kaçan hristiyanları kınamak içindir.

"Rûhu'l-kudüs", Allah Teâlâ'nın Îsâ (a.s.)'a üfleyip onu, erkek ve dişi iki nutfeden yarattığı diğer insanlardan ayırdığı ruhtur. Çünkü Îsâ (a.s.)'a, erkeklerin sulblerinden hiçbir şey katılmamış, onu hayız gören rahim içinde barındırmamıştır.

"Kudüs", mukaddes mânâsındadır. Veya Kudüs Allah, rûh ise Cebrâîl (a.s.)'dır. İzâfet de teşrîf içindir. Bu takdirde şöyle bir mânâ ortaya çıkar: Cebrâîl (a.s.), İsâ (a.s.)'a işin başında, ortasında ve sonunda yardım etmiştir. Cebrâîl'in ilk yardımı hakkında Cenâb-ı Hak: ***"Biz de ona** (Meryem'e) **rûhumuzdan üfledik"*** (et-Tahrîm, 66/12) buyurmuştur. Burada üfleyen Cebrâîl (a.s.)'dir. İşin ortasında Cebrâîl (a.s.) ona, pek çok ilmi öğretmiş ve onu düşmanlardan muhâfaza etmiştir. İşin sonunda ise, yahûdîler Îsâ (a.s.)'ı öldürmek istediklerinde Cebrâîl (a.s.) onu semâya yükseltmiştir.

Eğer Allah dileseydi peygamberler, kendilerine ittibâı gerektiren ve yollarından ayrılmayı yasaklayan apaçık deliller ve mûcizeler getirdikten sonra, ümmetleri, peygamberlere uyma bakımından müttefik kılar, onlar da aralarında ayrılığa düşüp birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah onların birbirlerini öldürmemelerini dilemedi; çünkü onlar, kötü ihtilâflara düştüler. Kimisi peygamberlerin getirdiği delîl ve mûcizelere inanıp onunla amel etti. Kimisi ise bunları inkâr edip kabûle yanaşmadı. Hâsılı, hikmet-i ilâhiyye gereği birbirlerini öldürmemeleri husûsunda meşîet-i ilâhiyye sâdır olmadı. Dolayısıyla onlar da durumlarına göre savaşıp kan döktüler.

İhtilâf ve ayrılıktan sonra eğer Allah, tekrar savaşmamalarını dileseydi, savaşmazlar ve onlardan iyilik ve yardımlaşma teri akmazdı. Çünkü hepsi Allah'ın melekûtü altındadır. Şu kadar var ki Allah istediğini yapar. İstediğini var eder, istediğini de yok eder. Ümmetlerin birbirleriyle savaşmamalarını dilememiş olması da bu cümledendir. Çünkü bir şeyi yapmayı terk de bir fiildir. Hiçbir şey Allah'ın, belli bir şeyi dilemesini

gerekli kılamadığı gibi, dilemesine mânî de olamaz.

Bu âyetten, hayır veya şer, îmân veya küfür her hâdisenin Allah'ın dilemesine bağlı olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu ise Mûtezile mezhebinin aleyhinde bir delîldir.

İmam Gazzâli, Allah Teâlâ'nın *"en-Nâfi'"* ve *"ed-Dârr"* isimlerinin açıklanmasında şöyle demektedir: Hayır ve şer, fayda ve zarar, melekler, insanlar ve cemâdât vâsıtasıyla veya vasıtasız olarak Allah'a nisbet olunur. Sanma ki; zehirin bizzat kendisi öldürür ve zarar verir, yemek bizzat doyurur ve fayda verir veya melek, insan, şeytan veya yıldız vesâir mahlûkattan herhangi biri kendi başına hayır veya şerre, fayda ve zarara muktedir olur. Bilakis bütün bunlar musahhar kılınmış, emre âmâde hâle getirilmiş sebepler olup bunlardan, râm olunduklarından başkası sudûr etmez.

Câhilin îtikâdına göre bütün bu sebeplerin ezelî kudrete izâfesi, kalemin kâtibe olan nisbeti gibidir. Nitekim hükümdar bir iyilik yapmak veya bir cezâ vermek istese bunu, kaleme değil, kalemin emrine verildiği kimseye yapar. Diğer vâsıtalar ve sebepler de bunun gibidir. Yukarıda "câhil inancına göre" diye kayıt koyduk. Çünkü câhil, kalemi kâtibin emrine verilmiş bir şey olarak görür. Arif ise, kalemin Allah tarafından kâtibin emrine verildiğini ve onun elinde bulunduğunu bilir. Dolayısıyla kalemin emrine verildiği zâtın Allah olduğunu anlar. Çünkü kâtibi yaratan, ona güç kuvvet veren ve parmaklarını oynatıp kalemi hareket ettirmesini sağlayan Allah olunca, o takdîrde insanın eli ve kalemiyle yazanın Allah olduğu anlaşılır. Cüz'î irâdeye sâhip insanlar hakkında durum böyle olunca bunun, cemâdât âleminde daha bâriz olduğu görülür.

Ravzatü'l-ahyâr müellifi şöyle demiştir: Hakîki müessir Allah'tır. Yıldızlar ise sıradan sebeplerdir. Güneş *"Hayy"* isminin mazharıdır. Zühre *"Mürid"*, Utârid *"Müskıt"*, Ay ise *"Kâbil"* isimlerinin mazharlarıdır. Bu sebeple Beyt-i İzzet, O'nun mülkündedir. Merih *"Kâdir"* için, Müşteri *"Alim"* için ve Zühâl *"Cevvâd"* içindir.

İsimlerin aslı dörttür: Hayat, ilim, kudret ve irâde. İsrâfîl (a.s.) *"Hayy"* isminin mazharıdır. Hayat hisseleri onda toplanmıştır. Cebrâîl (a.s.) *"İlim"* ve *"söz"* izhâr edendir. İlme göre O, Rûhu'l-kudüs; söze göre ise Rûhu'l-emin'dir. Cebrâîl (a.s.) bu sebeple vahiy taşıyıcısı olmuştur. Mikâil (a.s.) *"İrâde"* sıfatının mazharıdır. O'na cömerdlik yerleştirilmiştir. Bu sebeple o, rızıkların taksîmi ile görevlendirilmiştir. Azrâîl (a.s.) ise *"Kudret"* sıfatının mazharıdır. Bu sebeple o, zâlim ve azgınları kahr ü perişan eder, öldürmek sûretiyle onları zelîl kılar.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ
فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

254. Ey iman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün *(kıyamet)* gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zalimlerdir.

Âyette emrolunan infâk vâcib olan infâktır, yâni zekâttır. Çünkü peşi sıra büyük bir vaîd (tehdîd) gelmektedir. Böyle bir tehdîd ancak farzı veya vâcibi terkedenlere lâyıktır. Çoğunlukla emir, vâcib ve mendûba şâmil olur.

Allah Teâlâ'nın burada *"bizim sizi rızıklandırdığımız şeylerden"* buyurarak, rızık verenin kendisi olduğunu belirtmiş olması, inananları infâka teşvik içindir.

Kıyâmet günü gelmeden infak ediniz. Çünkü o gün alışveriş yapmanız mümkün değil ki alıp satıp eksiklerinizi tamamlayasınız. O gün dostluk da yoktur ki, dostlarınız gelip işlediklerinizden ötürü size müsamaha göstersinler.

"Hulle"; sevgi ve sadâkat demektir. Bu kelimenin aslı, ara ve aralık demektir. Sanki bu, insan âzâlarına, mafsallarının aralarına giren ve içine işleyen bir sevgidir.

"Halîl", arkadaş, dost demektir. Çünkü o, insanın içine geçmiş, gönlünde yer etmiştir. Kıyâmet günü bütün akraba ve dostlar arasında sevgi, bağlılık ve sadakât denen bir şey kalmaz, kopar gider. Fakat müttakîler bunların dışındadır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"O gün dostlar, birbirine düşmandır. Yalnız takvâ sâhipleri hâriç."*** (ez-Zuhruf: 43/67) buyurarak bu durumu belirtmiştir.

O gün şefâat da söz konusu değildir ki, şefâatçılara güvenesiniz de, onlar da zimmetinizde bulunan günahlarınızın affi için size şefâat etsinler. Âyette belirtilen kıyâmet günü şefâatın olmaması şefâat etmek isteyen kimsenin kendisine izin verilmeksizin şefâat etmeye kalkışması durumunda olur.

Kıyâmet günü izin verildiği takdîrde mü'minler için şefâat olunacağı hakkında pek çok delil vardır. Ancak şefâata lâyık olacak kişinin Allah'a hiçbir şey ortak koşmaksızın mü'min ve muvahhid olarak ölmüş olması şarttır.

Âyetin sonundaki kâfirlerden maksad zekâtı terkedenlerdir. Nitekim haccın farziyeti ile ilgili âyette gücü yettiği halde haccetmeyen kimse için *"kim de küfrederse"* denilmiştir. Bu gibilere kâfir denilmesi; zekât ve hac gibi farz ibâdetleri terketmenin kâfirlerin sıfatlarından olduğunu bildirmek ve bu durumda olanları şiddetli bir şekilde de tehdîd ederek korkutmaktır. Nitekim başka bir âyet-i celîlede de: ***"Zekâtı vermeyen müşriklerin vay haline"*** (Fussilet, 41/6-7) buyurulmuştur.

İşte zekâtı terkeden "kâfirler, zâlimlerin tâ kendileridirler." Çünkü onlar, mallarını uygun bir tarzda sarfetmediklerinden dolayı cezâyı haketmişler ve böylece nefislerine zulmetmişlerdir.

Cenâb-ı Hakk'ın lütfu olan servetten zekât vermezsen,
Ben ne çare bulabilirim ki? Bunun sonu yanmaktır.

Râğıb Isfahânî şu açıklamayı yapmıştır: Tariflerde söz konusu edilen infâk, malın infâkıdır. Fakat düşman ve nefsin hevâsı ile mücâdele etmek ve emredilen ibâdetleri yapmak için bedenin ve nefsin bezli de bir nevî infâktır. Bu sebeple Allah Teâlâ mü'minleri, kendilerine verdiği nefse ve bedene âid nimetlerden infakta bulunmaya teşvik etmiştir.

Dünya imtihân ve kazanma evidir. Âhiret ise sevap ve cezâ yeridir. Bu sebeple Allah Teâlâ, insanın âhırette herhangi bir menfaat elde etmesinin mümkün olmadığını

belirtmiştir. Âyette alışveriş, dostluk ve şefâat zikredilmiştir. Bunlar menfaat elde etmenin üç yoludur:

Birincisi; “muâvaza” yâni değiş tokuştur. Bunun en meşhûru *“mubâyaa”* yani para karşılığı alış veriş yapmaktır.

İkincisi; “hediye ve sıla” diye isimlendirilen, sevgi yoluyla elde edilen şeylerdir.

Üçüncüsü ise başkasının yardımıyla ulaşılan menfaattir. İşte bu da şefâattir.

Genel olarak adâlet üçtür. İnsanla nefsi arasındaki adâlet, insanla diğer insanlar arasındaki adâlet ve insanla Allah arasındaki adâlet. Aynı şekilde zulüm de üç mertebededir. Adâletin en büyüğü kul ile Allah arasında olan adâlettir ki o, imândır. En büyük zülum de kul ile Allah arasındaki vuku bulan zulümdür ki o da küfürdür. İşte bu münâsebetle *“Kâfirler, zâlimlerin tâ kendileridirler.”* buyurulmuş ve şüphe edilmeksizin bu vasıf onlara ıtlak edilmiştir. Bu sebeple kulun, infâk ve ihsân ile îmânını takviye etmesi gerekmektedir.

Hikâye olunmuştur ki: Zamanın birinde âbid bir ihtiyâr vardı. Şeytan onu aldatmak istedi, fakat bir türlü başaramadı. Şeytan ona bir gün dedi ki:

“Âdemoğulları’nı ne ile, nasıl aldatıp sapıttığımı öğrenmek ister misin?” İhtiyâr:

“İsterim, sana göre insanları saptıran, yanlış yola sevkeden en güçlü amiller nedir? Bunu bana haber ver!” dedi. Şeytan:

“Cimrilik, kızgınlık ve sarhoşluktur” dedi. “Çünkü insan cimri ise kendi malını gözünde küçültür, onu başkalarının elindekine rağbet ettiririz. Eğer kızgın ise çocukların topu aralarında dönüp dolaştırdıkları gibi onu aramızda dönüp dolaştırırız. Duâsıyla ölüleri dirilten biri olsa dahi onu sapıtmaktan asla ümidsizliğe düşmeyiz. Sarhoş olduğu zaman ise onu, keçinin boğazından tutulduğu gibi tutar ve bütün kötülükleri yaptırırız.” dedi. *Âkâmü’l-Mercân* isimli eserde bu açıklama vardır.

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî demiştir ki: Bana ulaştığına göre Allah Teâlâ Cebrâîl (a.s.)’a vahyedip şöyle buyurmuştur: “Eğer seni dünyaya gönderip, oranın ehlinden kılsaydım tâatlardan hangisini işlerdin?” Cebrâîl (a.s.) cevaben:

“Ya Rabbi, durumumu sen benden daha iyi bilirsin. Fakat buyurduğun durumda olsaydım şu üç şeyi yapardım:

Birincisi; çoluk-çocuk sahibi kimselere nafaka yardımında bulunurdum.

İkincisi; kullarının ve mahlûkatının kusûr ve ayıplarını senden başka kimse bilmemesi için, kulların ayıp ve kusûrlarını örterdim.

Üçüncüsü ise susuzları, sulardım” dedi. *Ravzatu’l-Ulemâ*’da bu olay anlatılmıştır.

Sa’dî demiştir ki:

Kendini güçlü, durumunu iyi gören insan
Hâline şükrederek yoksulların yükünü almalıdır.

Değilse onun hâli hazînedeki tılsım sûreti gibi olur.
İsmi vardır, resmi vardır hazîneyi bekler ama faydasız
Eğer kerem ağacını besleyecek olursa
İyilik yapmış olur ve adı iyilerden yazılır şüphesiz.

---

[207]. *Müslim*, Kader, 17; *İbn Mâce*, Mukaddime, 13; *Müsned,* VI, 91.
[208]. *Sehâvî,* s. 373.
[209]. *Buhârî*, Rikak, 10; *Müslim*, Zekât, 116; *Tirmizî*, Zühd, 27; *İbn Mâce*, Zühd, 27; *Dârimî*, Rikak, 62; *Müsned,* III, 122; IV, 368; V, 117; VI, 55.
[210]. *Münâvî,* II, 261.
[211]. *Buhârî*, Teyemmüm, 1; *Müslim*, Mesâcid, 3,5.

AYETÜ'L-KÜRSÎ

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌۜ لَهُ مَا
فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۜ
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ٓ اِلَّا
بِمَا شَٓاءَۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ وَلَا يَؤُ۫دُهُ حِفْظُهُمَاۚ
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظ۪يمُ ﴿٢٥٥﴾ لَٓا اِكْرَاهَ فِي الدّ۪ينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ
الْغَيِّۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقٰىۗ لَا انْفِصَامَ لَهَاۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢٥٦﴾ اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذ۪ينَ
اٰمَنُواۙ يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اَوْلِيَٓاؤُ۬هُمُ
الطَّاغُوتُۙ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِۚ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

255. Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; O, hayydir, kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefâat edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. *(O'na hiçbir şey gizli kalmaz.)* O'nun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür.

256. Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.

257. Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da Tâğut'tur, onları aydınlıktan alıp karanlığa götürür. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar.

"Allah" lafza-ı celâli, hadis-i nebevîde beyân olunan doksan dokuz esma-ı hüsnânın en büyüğüdür. Sıfât-ı ilâhiyyenin cümlesini câmi bulunan zât ismidir. Bu ism-i celîl, hiçbir sıfât-ı ilâhî hâriç olmamak üzere hepsini ifâde eder. İlim, kudret, fiil gibi diğer esmâ-i ilâhiyye her bir sıfata münferid olarak delâlet ederler. *"Allah"* lafza-i celâli, her cihetten husûsîdir. Allah'dan başka hiç kimse için ne hakîkaten ne de mecâzen kullanılmaz. Kâdir, alîm, rahîm gibi diğer isimler başkaları hakkında da kullanılır.

Kulun bu ism-i celâl-i ilâhî'den nasîbi büyük olmalı, kalbi ve himmeti bu ism-i celîl

ile müstağrak olmalı, O'ndan başkasının muhabbetini kalpten çıkararak o hâle gelmelidir ki O'ndan başkasını arzulamasın, O'ndan gayriden korkmasın. Çünkü O'ndan başka her şey boştur. Rasûlullah (s.a.) Efendimiz: *"Arab'ın söylediği sözlerin en doğrusu Lebîd'in sözüdür ki şöyle demiştir: "Biliniz ki Allah'dan başka her şey boştur."*[212]

Bu yüce ism-i ilâhî'de, başka isimlerde olmayan husûsiyetler pek çoktur. Bunlar saymakla bitmez. Bunlardan biri şudur: Diğer ilâhî isimlerden bir harf düşer; yâhud çıkarılırsa hemen mânâsı bozulur, alâkasız, hattâ kötü mânâlı bir kelime olur. Fakat bu ism-i celîl bundan uzaktır. Şöyle ki:

Başındaki elif hafzolunsa *"lillâh"* (لله) kalır. Nitekim:

(لله ما فى السموات والأرض) gibi âyet-i celîleler'de olduğu gibi. Birinci *"lâm"* hazfolunsa (له) olur. (له ما فى السموات والأرض) âyetinde olduğu gibi. İkinci *"Lâm"* da hazfolunsa Allah lâfzının yerini tutan (ه) zamiri kalır, (هو الله الذى لا اله الا هو) gibi âyet-i celîleler'de olduğu gibi. Hülâsa olarak hangi şekilde kalırsa kalsın muhakkak O'na açıklıkla delâlet eden bir mânâ ifâde eder.

Hz. Şeyh Üftâde der ki: **Alâuddîn Halvetî**, Bursa'ya gelince vaaz etmek üzere Ulu Câmi kürsüsüne çıktı. Konuşmasını bekleyen kalabalık bir cemâat vardı. Söze başlayıp sadece bir kez *"Ya Allah"* dedi. Cemaatta öyle bir hâlet-i rûhiye hâsıl oldu ki hepsi raksedip dönmeye başladılar. Neredeyse cemaat korku ve ağlamaktan normal hallerine dönemeyeceklerdi.

Hikâye olunmuştur ki: Zamanın padişahı ölünce bir grup adam toplanıp vezîri öldürmek istediler. Vezîr, bunların elinden kurtulmak için İstanbul'da bulunan Şeyh Vefâ hazretlerinin evine sığınıp yardım talebinde bulundu. Şeyh onu evine aldı. Vezîri kovalayan adamlar topluca Vefâ hazretlerinin evine saldırdılar. Şeyh Vefâ dışarı çıkıp bir kez *"Yâ Allah"* deyince hepsi dağılıp kaçtılar.

İşte bu tür kimselerin Allah adını andıkları zaman son derece müessir sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. Aynı ismi bizler de zikrettiğimiz halde böyle bir tesîr hâsıl olmamaktadır. Çünkü onlar nefislerini tezkiye edip güzel huylarla bezemişlerdir. Bizde ise böyle bir durum olmadığı gibi buna kabiliyetimiz de yoktur. Ancak feyiz Allah Teâlâ hazretlerindendir. **Hâfız** der ki:

Hz. Cebrâîl feyziyle yardıma yetişirse
Diğer insanlar da İsâ gibi ölüleri diriltirler.

"Ondan başka ilâh yok." İbâdet edilmeye lâyık olan başkası değil, sadece O'dur.

Anlatıldığına göre Kutbu'l-aktâb'ın tesbîhi *"Yâ hû, yâ men hû hû, ve yâ men lâ ilâhe illâ hû"* idi. Bunu, hâl tarîkıyla söylerse bazı tasarruflara muktedir olur.

Tevhîdin üç mertebesi vardır: *Birincisi*, mübtedîlerin tevhîdi. Bu *"Lâ ilâhe illallah,"*

şeklindedir. *İkincisi* mutavassıtların; yani yolun ortasında bulunanların tevhîdi *“Lâ ilâhe illâ ente”* (Sen’den başka ilâh yoktur.) şeklindedir. Çünkü onlar şuhûd makamındandırlar. Allah’a *“Sen”* diye hitap etmek, bu makamın bir gereğidir. *Üçüncüsü* ise insân-ı kâmillerin tevhîdidir. Bunlar, tevhîdi, Muvahhad’den birliği ikrar edilmiş bulunan Rab Teâlâ’dan işitirler. Burası “ene’l-hak” yâni fenâ makamıdır. Onlar Allah’da fânî olmuşlardır.

İbnü’ş-Şeyh İhlâs sûresi hâşiyesinde şöyle der: *“Hû”* lafzı, mukarrabûn makâmına işârettir. Mukarreb makamında bulunanlar, eşyânın hakîkatine ve mâhiyetine bakarlar. Bu sebeple Allah’dan başka varlık görmezler. Çünkü Hak Teâlâ vâcibu’l-vücûddur; varlığı, zâtının bir gereğidir. O’ndan başkası ise mümkinü’l-vücûddur. Varlığı mümkün olan bir şeyin hakîkatine bakıldığında aslında ma’dum; yâni yok olduğu görülür. Bu sebeple mukarrebûn sınıfından olanlar Hak Teâlâ’dan başka bir mevcûd görmezler.

“Hû” kelimesi mukarreb makamında bulunan âriflerin dilinde “Hak” anlamınadır. Vâkıa bu zamir yazı ve konuşma sırasında ya önceden bilinen birtakım işâretler ya da sonradan gelen bazı açıklamalarla mânâsı malum olan şeyler hakkında kullanılır. Çünkü (هُو) lafzıyla sûfiler ayırıcı bir özelliğe ihtiyac duymadan bunun Hak mânâsına geldiğini bilirler. Çünkü onlar akıl ve gönül gözleriyle sâdece “Bir”i müşâhede ederler. Bu sebeble de *“Hu”* lâfzıyla sûfiler için tam bir irfan gerçekleşmiş olur.

Burada bu açıklamayı zikretmemin sebebi, *“Hû”* kelimesini zikirde kullanmanın faydasız olduğunu savunup sûfiyyenin bu konudaki fikirlerini reddedenlere karşı bir delîl olması içindir.

Nitekim: *“İlâhınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilâh yoktur”* (el-Bakara, 2/263) âyetinin tefsirinde bu konuya temas edilmiştir. Bedenime nisbetle rûhum mevkiinde olan şeyhim Atpazârî Osman Efendi demiştir ki: Ârif-i billâh olan âlimlere göre *“Lâ ilâhe illallah”* zikri *“Allah, Allah”* diye zikretmekten efdaldir. Çünkü *“Lâ ilâhe illallah”*, nefiy ile isbâtın arasını cem’ettiği gibi, aynı zamanda fazlaca ilim ve mârifeti hâvîdir. *“Lâ ilâhe”* hiçbir ilâh yoktur diyerek halkı ilmen değil de hükmen nefyeden kimse, Hakk’ın varlığını hem hükmen, hem de ilmen isbât etmiş olur.

Yine şeyhim demiştir ki: *“Lâ ilâhe illallah”* dediğin zaman, halkın fiil, sıfat ve zatlarının, Hakk’ın fiil, sıfat ve zatında yok olduğunu hakîkî mânâda müşâhede et. Bu, cem’ ve ahadiyyet makamlarının muktezâsıdır. *“Lâ ilâhe illallah”* kelime-i tevhîdi işte bu mertebeye işârettir. *“Muhammedün Rasûlullah”* deyince de halkın fiil, sıfat ve zatlarının Hakk’ın fiil, sıfat ve zâtiyle bakâ bulduklarını gör. Bu da fark ve vâhidiyyet makamlarının bir gereği olup *“Muhammedün Rasûlullah”* sözü bu mertebeye işâret eder. İşte kulun tevhîdi, bu tarzda bir müşâhede üzere olursa hakîkî ve hakkânî bir tevhîd sayılır, resmî, sûrî ve nefsânî değil.

Molla Câmî der ki:

Kelime-i tevhidin “Lâ”sı adem bulanıklığı anlamını ihtivâ eder,
“İllâ” lâfzı ise Kadîm olan nûr-i Yezdân’ın bakâsını ihtivâ eder,
Gerçi “Lâ” lâfzı, her ne kadar küfür ve inkâr ifâde etse de

İllâ lâfzı “şühûd” hazînesinin kilid ve anahtarıdır.
“Lâ” lafzı kesret yaygısını dürüp toplamaktır.
İllâ lâfzı vahdet şarabından kadeh sunmaktır,
Birincisi sûret âleminin ziyâde ve noksânını bıraktırır.
İkincisi senin ayağını vahdet deryasına ulaştırır,
Ki bu suretle kesret perdesi seni uzaklara götürmesin.
Vahdet güneşinin nûruna engel koymasın.
Vahdet güneşinin nûru daimâ parlamaktadır,
Senin perden yine sendendir, O’nu senden gizleyen sensin
Kendi perdeni aşıp dışarı çıkabilirsen eğer
Aradan “ikilik” kalkıp vahdet kalırmış meğer
Yer ve zaman, kevn ile mekân el-hâsıl her şeyden
Açık ve gizli sadece ve yalnız O’nu görürsün.
Allah’ım, bizleri cem’, ayn ve yakîn makamlarına ulaştır.

O Hayy’dır. “Hayy”, lugatte “hayat sâhibi” demek olup, ölüm ve cansızlığın zıddı, irâdî his ve hareketi gerektiren bir sıfattır. İnsanın en önemli özelliği, ilâhî ihsân diyârı olan âhıret yurdunda ebedî bir hayata kavuşacak olmasıdır. Yalnız Allah Teâlâ’nın bu lütfuna nâil olmak için çalışıp gayret göstermek gerekir.

Denildi ki, Allah Teâlâ *“hayy”*dır demek O, dâimdir, bâkîdir, ölmesi ve fenâ bulması mümkün değildir. O ezelî ve ebedî bir hayata sâhibdir, demektir.

İmam Gazzâlî, *el-Esmâü’l-Hüsnâ Şerhi*’nde şöyle der: *“Hayy”*, hareketi ve anlayışı olan demektir. Hiçbir fiil ve anlayışı olmayan varlık, ölünün tâ kendisidir. İdrâk derecelerinin en azı, kişinin kendini hissetmesi ve anlamasıdır. Kendisinin ne olduğunu hissetmeyen, cansızdır, ölüdür.

Kemâl noktasında bulunan mutlak *“Hayy”*, bilinmesi gereken her şeyi idrâki altında toplayan ve bütün mevcûdâtı kendi fiili altında bulundurandır. Böylece onun bilmediği hiçbir şey ve yapmadığı hiçbir fiil söz konusu olamaz. İşte bu Allah’dır. Allah mutlak *“Hayy”*dır, gerçek hayat sahibidir. O’nun dışında kalanların hayatı ise idrâk ve fiilleri nisbetindedir.

O Kayyûm’dur. “Kayyûm”, kâim kelimesinin mübalağa şekli olup “işleri evirip çeviren” mânâsı taşır. Allah Teâlâ Kayyûm’dur; bütün işleri düzenli bir şekilde yürütme, her şeyi yaratma, rızıklandırma, lâyık oldukları kemâl noktasına ulaştırıp koruma bakımından dâimâ kendiyle kâimdir.

İmâm Gazzâlî şöyle demiştir: Eşyâ, âlemde yer tutan ve tutmayan, olarak ikiye ayrılır. Ârazlar ve vasıflar, belli bir mahalle ihtiyaç duyanlara örnek teşkil eder. Bunlara nefsi ile kâim denmez. Bir mahalle muhtaç olmayanlara ise nefsi ile kâim denilir. Cevherler gibi. Ancak cevher, her ne kadar nefsi ile kâim olup kendini ayakta tutacak bir mahalle ihtiyaç duymasa da, varlığı için gerekli olan eşyâdan müstağni olması mümkün değildir. Bunlar onun varlığı için şart olur. Dolayısıyla nefsi ile kâim

olamaz. Çünkü o, kıyâm için bir mahalle ihtiyaç duymasa bile, varlığı başka şeyin varlığına muhtaçtır. Mevcûdat içerisinde zâtı zâtına yeten ve varlığının devamı için başka bir şeyin varlığı şart olmayan, mutlak olarak nefsi ile kâim olan sadece O'dur.

Bütün varlıkların kıyamı kendisine bağlı olup O'nsuz hiçbir eşya için vücûd mümkün olmayan varlığa *"Kayyûm"* denir. O'nun kıyamı kendiliğinden olduğu gibi, diğer her şeyin kıyamı da O'na bağlıdır. Kulun bu vasıftan nasibi, Allah'dan başka her şeyden müstağnî oluşu istiğnâsı nisbetindedir.

*"el-Hayyu'l-Kayyûm"*un Allah'ın en büyük isimlerinden olduğu söylenmiştir (İsm-i âzam). İsâ (a.s.), ölüleri diriltmek istediğinde: *"Yâ Hayyü yâ Kayyûm"* diye duâ ederdi. Denizcilerin boğulma tehlikesi ile karşı karşıya kaldıklarında: *"Yâ Hayyü yâ Kayyûm"* ile duâ ettikleri söylenir.

Hz. Ali (r.a.) den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Bedir muhârebesi günü, geldim, Allah Rasûlü'nün ne yapacağına bakıyordum. Birden secdeye giderek: *"Yâ Hayyü yâ Kayyûm"* demeye başladı. Ben, birkaç defa gittim geldim. O, aynı şekilde, ilâve yapmadan bu duâyı okuyordu. Fetih müyesser oluncaya kadar böyle devâm etti." İşte bu da gösteriyor ki *"Ya Hayyü ya Kayyûm"* ismi çok büyüktür.

et-Te'vilatü'n-Necmiyye'de, ism-i âzamdan bahsedilirken *"Yâ Hayyu yâ Kayyûm"* isimlerine de işâret olunmaktadır. Zira Cenâb-ı Allah'ın *"Hayy"* ismi, bütün isim ve sıfatlarını içine almaktadır. Çünkü *kudret*; kadir olmak, *ilim*; bilmek, *semi*; işitmek, *basar*; görmek, *kelâm*; konuşmak, *irâde*; dilemek ve *bakâ*; bâkîlik, *"Hayy"* isminin ayrılmaz vasfıdır. *"Kayyûm"* ismi de bütün mahlûkatın Allah'a muhtac olduğu anlamını ifade etmektedir. Allah Teâlâ bu iki sıfatla kula tecellî ettiğinde, *"Hayy"* sıfatının tecellîsi ânında kul, Allah Teâlâ'nın bütün esmâ ve sıfatını mükâşefe yoluyla bilir. *"Kayyûm"* sıfatının tecellîsi ânında ise; kendisinin ve eşyanın kıyamlarının Allah'ın kayyûmiyetine bağlı olduğunu ve onun dışındaki her şeyin fenâ bulduğunu müşâhede eder.

Hak gelip bâtıl gidince varlık olarak sâdece Hayy ve Kayyûm olan Allah görülür. *"Hayy"*, Allah'ın diğer bütün sıfatlarını, *"Kayyûm"*da bütün mahlûkatın kıyamını selbettiğinde ikilik kalkar. Böylece çokluk yok olup teklik kalınca Hayy ve Kayyûm isimleri, tecellî ettikleri kimse için ism-i âzam olur. Bu tecellîye nâil olan kişi, vahdâniyetin azâmetini müşâhede edince, insaniyet değil, ferdâniyet lisaniyle *"Yâ Hayyü yâ Kayyûm"* diye zikreder. Bu isimle duâ ederse icâbet olunur, bir şey isterse verilir. Zâkir gaybet halinde olursa, kendisiyle duâ ettiği hiçbir isim, "ism-i âzam" olamaz. Fakat Allah Teâlâ'nın azametini müşâhede hâlinde ise duâ ettiği her isim, ism-i âzam olur.

Bâyezîd Bistâmî'ye ism-i âzam'dan sual edilmiş, o da cevaben: "O öyle bir isimdir ki onun çizilmiş bir sınırı yoktur. Fakat sen, kalbini Allah'ın vahdâniyeti için boşalt, mâsivâdan kalbini temizle. Bu durumda olduğun zaman O'nu dilediğin herhangi bir isimle zikret!" demiştir.

Şunu iyi bil ki, ism-i âzam, Muhammedî hakîkattan ibârettir. Muhammedî hakîkâtı

bilen ism-i âzamı da bilir. Muhammedî hakîkât, ilâhî, ism-i câmi'in sûreti ve mazharıdır. Allah bu sûretin Rabbi'dir, feyz O'ndandır. Bunu böyle bil ki, en yüksek nasîbe fevz ü necât bulasın.

Onu uyuklama ve uyku tutmaz. "Sine", uykuya dalmadan önce beliren uyku ağırlığı mânâsına gelir ve uyku kapsamına girmez. *"Nuas"*, uyku başlangıcı demektir. Uyku ise canlı varlıklara mideden kalbe doğru yükselen buharların beyin sinirlerini gevşetmesi sebebiyle ârız olan bir durumdur ve duyu organlarının çalışmasını durdurur. Âyette uyuklamanın, uykudan önce zikredilmesi meydana gelişlerindeki sıraya istinadendir. Zira insana önce uyuklama, sonra uyku ârız olur.

"Sine" ile *"nevm"* arasında geçen *"Lâ"* kelimesi, nefyin, her ikisini de içine aldığını belirtmek içindir. Bu ise, ne uykunun ve ne de uyuklamanın Allah'ın şânına lâyık olmayacağını, belirtmektedir. Uykunun etkisi göz önünde bulundurularak *"O'na uyku arız olmaz"* veya "O'na uyku gelmez" ifadesi yerine, *"O'nu uyku almaz (tutmaz),"* tabiri kullanılmıştır. Çünkü uyku ve uyuklama, yayılma suretiyle insanı etkisi altına alır.

Âyetin bu kısmı, Cenâb-ı Hakk'a diğer varlıklar gibi uyuklama ârız olması şeklindeki teşbîhi nefyetmekte ve Allah'ın hayy ve kayyûm olduğunu te'kid etmektedir. Zîra kendisini uyku tutan varlığın hayatı aksak; yönetim ve denetimi eksik olur.

O hâlde Allah'a yönetim ve denetim konusunda sehv, gaflet, bıkkınlık ve gevşeklik gibi yaratılmışlara âid olan sıfatlar ârız olamaz. O'na İstirahat etmeyi gerektirecek uyku gibi herhangi bir yorgunluk isâbet etmez. Çünkü uyku ölümün kardeşidir. Ölüm ise hayâtın zıddıdır. Allah gerçek hayat sâhibidir. Bu sebeple hayatın sıfâtına zıd olan herhangi bir şey O'na ulaşamaz. Nitekim O, kemal sıfatları ile muttasıf, noksan sıfatlardan münezzehtir.

Anlatıldığına göre, Mûsâ (a.s.) rüyâsında meleklere: "Rabbimiz uyur mu?" diye sordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, meleklere onu uyku bastırınca üç kez uyandırmalarını ve uyumaya bırakmamalarını emretti. Sonra Mûsâ (a.s.)'a: Eline iki dolu bardak almasını buyurdu. O da aldı. Hemen Mûsâ'yı uyku tuttu ve bardakların ikisi de elinden yere düşüp kırıldı. Sonra Allah Teâlâ, Mûsâ'ya: "Ben, kudretimle gökleri ve yeri tutmaktayım. Şayed beni uyku veya uyuklama tutacak olsa yer ve gök yok olurdu." diye vahyetti. *Keşşâf*'ta böyle geçer.

Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur: *"Allah asla uyumadığı gibi, uyku O'na yaraşmaz da."*[213]

İbn Melek: "Bu hadis-i şerif, Allah'ın uykudan münezzeh olduğunu açıklamaktadır. Çünkü uyku âcizliktir. Allah ise her türlü âcizlikten yücedir." demiştir.

Kulun, Allah'ın uyumama *"sine"* sıfatından nasîbi, uykuyu terketmesidir. Allah, her ne kadar, bir iyilik olarak, kulların uyumasına izin vermişse de, fazla uyku tembellik getirir. Allah ise tenbelliği asla sevmez.

Bâyezîd Bistâmî (k.s): "Geceler gündüz olmadan bana hiçbir sır fetholunmadı" derken uykusuzluğun önemini vurgulamıştır.

Sa'dî der ki:

Akıllı olan kimse başını yastığa bırakır da
Uyku onu kahr ve kemend ile bağlayıverir.

Bir şeyhin iki müridi vardı. Bunlar bir gün münâkaşaya tutuştular. Birisi: “Uyku daha hayırlıdır. Zira insan uyku halinde Allah’a âsî olmaz” diyordu. Diğeri ise: “Uyanıklık daha hayırlıdır. Çünkü Allah’ı tanımak ancak bu halde mümkündür.” diye ısrar ediyordu. Durumu şeyhlerine arzettiler. O da: “Ey uyanıklığın önemini savunan kişi! Hayat senin için daha hayırlıdır.” diyerek uyanıklığın uykudan daha mühim olduğuna işâret etti.

Adamın biri bir câriye satın almıştı. Gece olunca câriyeye yatağı hazırlamasını söyledi. Câriye: “Efendim, senin efendin var mı?” diye sordu. Adam, “var” diye karşılık verdi. Câriye: “Senin efendin uyur mu?” dedi. Adam: “Hayır uyumaz.” cevabını verdi. Bunun üzerine câriye: “Efendin uyumadığı halde sen uyumaktan utanmıyor musun?” dedi.

Bilâl Habeşî (r.a.)’ın bazı seher vakitlerinde terennüm ettiği beyitlerden birisi şöyledir:

Ey derin uykuda olan kişi,
Rabbı uyumayan kişiye uyumak yakışır mı?
Yoksa sen, ben bir günahkar kulum,
Uyuyarak günaha düşmüyorum mu diyorsun?

“Göklerde ve yerde olan her şey O’nundur.” Âyetin bu kısmı, Allah’ın Kayyûmiyetini tahkik etmekte ve O’nun ülûhiyyette tek olduğunu kesinlikle ifâde etmekdedir. Zira içindekileriyle beraber gökleri ve yeri yaratan O’dur.

Allah Teâlâ, yerde ve göklerde olan her şeyi insan için yaratmıştır. Bu, insanın Allah’a ortaklığını gerektirmez. Zaten böyle bir ortaklık imkânsızdır. Çünkü yerde ve gökte bulunan canlı cansız, akıllı akılsız her şey Allah’ındır. Kimsenin bunlarda bir payı yoktur ve Allah üzerinde başka bir güç yoktur. O halde O’ndan başkasına kulluk etmek câiz olmaz. Nitekim sizden biriniz, kölesinin izinsiz olarak bir başkasına hizmet etmesini ister mi?

Yerde ve göklerde olan şeylerden maksad, her ikisini meydana getiren cüzler; buralarda mevcud akıllı, akılsız bütün varlıklar, içte ve dışta cereyan eden bütün olaylardır.

“Göklerde ve yerde olan her şey O’nundur.” demek, gökler ve yer ile onlarda bulunan her şey O’nundur.” demekten daha belîğdir. Zira “Gökler ve yer” den sonra getirilen “onlarda bulunan her şey” kaydı, semâvât ve arzın hâricinde meydana gelen olaylara şâmil olur. Eğer bununla, yer ve göklerin dâhilinde ve hâricinde var olan ve

vukû bulan her şey kasdedilmiş olsaydı o takdîrde semâvât ve arzın zikredilmesine gerek kalmazdı.

"O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir?" sözünde iki mânâ vardır. "O'nun izni olmadan hiçbir kimse O'nun katında şefâat edemez." Allah katında belli bir yeri ve makamı olan kimse dahi O'nun izni olmadan asla şefâat edemez. Bu mânâ daha kuvvetlidir. Zira yanında olan ve O'na yakın bulunan kimseler şefâat edemezlerse başkalarının şefâat etmesi daha zordur. Bir başka görüşe göre mânâ şöyledir: "İzinli olduğu durum müstesna, diğer hallerde O'nun yanında şefâat edecek kimse yoktur."

Müşrikler, putlarımız Allah'ın ortaklarıdır ve O'nun yanında bizim şefâatçilerimizdir, diyorlardı. Buna binaen Allah, şirki nefyetmek ve tevhîdi isbat etmek sûretiyle kendini birledi. O halde, O'nun izni ve müsâadesi olmadan hiçbir kimsenin hiçbir kimseye şefâat etmesi mümkün değildir. Bir habere göre, kâfirlere şefâat edilmesine izin verilmeyecektir.

Bu görüş, şefâatı kabûl etmeyen Mûtezilî'ye bir reddiyedir. Zira Allah, "izin verdikleri müstesna" kaydıyla bazı kimselerin şefâat edebileceğini bildirmiştir.

et-Te'vilatü'n-Necmiyye'de bu istisnanın Hz. Peygamber (a.s.)'a aid olduğu kaydedilmektedir. Zira Allah Teâlâ O'na makam-ı Mahmûd'u vaadetmiştir. Bu ise şefâat etme makamıdır. O takdirde mânâ: Kıyamet günü kulu Hz. Muhammed (s.a.)'den başka O'nun yanında şefâat edecek kimdir? Zira ona şefâat etme izni verilmiştir. Diğer peygamberler de kendilerine şefâate gelenlere onu göstereceklerdir. Nitekim bir şiirde şöyle gelmiştir:

Üzülme Hz. Peygamber'in şefâati senin içindir,
O'nun yüksek kadr ve makamı sana şefâat içindir,
Hâsılı ibâdet ve tâatımız yoksa da
O'nun şefâatından ümidimiz vardır.

Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur: *"Rabbimin katından bana biri gelip beni, ümmetimin yarısının cennete girmesi ile şefâat arasında muhayyer bıraktı. Ben şefâatı seçtim."*[214]

Şöyle bir rivâyet vardır: Kıyamet günü bütün peygamberler, şefâat için Hz. Peygamber (a.s.)'ı gösterecekler ve insanlar O'na koşacaklar. Hz. Peygamber (a.s.): *"Evet, ben onun için varım ve şefâat edeceğim"* buyuracaktır. İşte bu, Allah'ın kıyamet günü Hz. Peygamber (a.s.)'a vereceğini vaad ettiği makâm-ı Mahmûd'un ta kendisidir.

Hz. Peygamber (a.s.) gelecek, secde edecek ve daha önce bilmediği ve ancak Allah Teâlâ'nın kendisine ilhâm edeceği bir hamd ile O'na hamd edecektir. Sonra Rabbinden insanlar için şefâat kapısını açmasını dileyecektir. Allah Teâlâ da bu kapıyı açacak ve meleklere, rasûllere, nebîlere ve mü'minlere şefâat etme izni verecektir.

Kıyâmet günü Hz. Peygamber (a.s.) bütün insanların efendisi olacaktır. Zira, meleklerin ve diğer peygamberlerin şefâat etmeleri için Rabbından o izin almıştır. Bununla beraber o, o gün herkese üstünlüğü ortada olmasına rağmen, meleklerin bu

kapsama girmemesi için, "Ben bütün mahlûkatın efendisiyim" dememiş, bilakis *"Ben bütün insanların efendisiyim"*[215] buyurmuştur.

Diğer peygamberlere verilen makamların tümü Hz. Peygamber (a.s.) de toplanmıştır. Bununla beraber Hz. Âdem (a.s.)'ın, bütün isimleri bilme özelliği ile meleklere üstünlük sağlaması gibi bir durum Peygamber Efendimiz için söz konusu olmamıştır. Fakat kıyâmet günü gelince, bütün melekler ve Âdem'den meydana gelen bütün insanlar, şefâat kapısının açılması ve Allah katında olan nüfûzunu ortaya koyması husûsunda O'na boyun eğeceklerdir ki, o vakit ilâhî kahır ve ceberût bütün herkesi lâl etmiş; susturmuştur. Allah Teâlâ'nın gazap sıfatının tecellî ettiği böyle bir zamanda Hz. Peygamber (a.s.)'ın isteğini bildirmek üzere Hakk Teâlâ'ya münâcâtta bulunabilmesi ve Rabbinin da ona icâbet etmesi onun ne denli bir şeref ve îtibâra sâhib olduğuna delâlet etmektedir. **Molla Fenârî**'nin *Tefsîrü'l-Fâtiha*'sında böyle geçmektedir.

Kıyâmet günü şefâat kapısını açacak ve halka şefâat edecek ilk kimse Rasûlullah (s.a.) olacaktır. Sonra sırasıyla diğer peygamberler, Allah'ın velî kulları ve mü'minler şefâat edeceklerdir. Şefâat edenlerin en sonuncusu merhametlilerin en merhametlisi olan Allah Teâlâ hazretleri olacaktır. Zira Rahmân olan Allah, suçlu kimseye, ancak şefâatçilerin şefâatıyla şefâat edecektir. Onlara şefâat kapısının açılmasını sağlayan Hz. Peygamber olmuştur.

Allah'ın şefâat etmesi şöyle olur: Cehennemde şer'an mü'min olan hiçbir kimse kalmayınca Allah Teâlâ oradan bir topluluk daha çıkarır. Bunlar, tevhîdi, aklî delillerle bulmuş ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamış iseler de; şerîatın sunduğu tarzda inanmamış, herhangi bir peygambere ittibâ etmemeleri sebebiyle asla bir hayırlı amel işlememiş ve yanlarında îmanın zerresi bulunmayan kimselerdir. Böyle olmalarına rağmen, merhametlilerin en merhametlisi olan Allah bunları cehennemden çıkaracaktır.

Bu görüş, mürşidimin bana keşfen ifâde ettiği garâib cümlesindendir. Aynı hâdisenin, **Molla Fenarî**'nin *Fatiha Sûresi Tefsiri*'nde dahi kaydedildiğini görmüşümdür.

Ey Allah'ım bizi affet ve bize merhamet et. Zira sen Erhamu'r-râhimînsin!

"O, yarattıklarının önlerindeki ve arkalarındakini bilir." Allah Teâlâ'nın, şefâatı hakedip etmeme bakımından mahlûkatının durumunu çok iyi bildiğini belirten bu cümleye değişik mânâlar verilmiştir. Şöyle ki:

Allah, onların önlerinde olan dünya işlerini ve arkalarındaki âhıret hâllerini bilir. Önlerinde bulunan ve varacak oldukları âhıreti ve arkalarında bıraktıkları dünyayı bilir. Yahut gökten yere kadar önlerinde olan her şeyi ve bunların ötesindeki semâlarda bulunanları bilir. Öldükten sonra karşılaşacakları her şeyi ve yaratılmalarından önceki durumlarını veya hayır ve şerden yapıp gönderdikleri ile bundan sonra yapacaklarını hakkıyla bilir. Bu ifâde, Allah Teâlâ'nın, sevap veya cezâ gerektiren bir durumda,

şefâatçinin ve şefâat edilen kimsenin ahvalini çok iyi bildiğini açıklamaktadır.

“(Mahlûkatı) O’nun ilminden, kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar.” Melekler, peygamberler ve diğerleri, Allah’ın mâlûmatından hiçbir şeyi idrâk edemezler. Ancak Allah’ın onları haberdar etmek istediği geçmiş peygamberlerin kıssaları v.s. gibi hususları bilebilirler. ***“Allah gaybına kimseyi muttali kılmaz. Ancak peygamberlerden bildirmek istedikleri bunun dışındadır.”*** (el-Cinn, 72/26)

Burada *“ilim”*, *“mâlûm”* (bilinen) şeklinde tefsîr edildi. Zira Allah Teâlâ’nın zâtı ile kâim olan ilim sıfatı bölünmez. Bu sebeple ilmin, cüzlere ayrılması ve kendisinden istisnâ yapılabilmesi için, mâlûm mânâsında olması tercîh edildi.

et-Te’vilatü’n-Necmiyye’de şu açıklama vardır: Hz. Peygamber (a.s.), Allah Teâlâ mahlûkatı yaratmadan önce vukû bulan hâdiseleri bilir. Bu husûsta Peygamber Efendimiz: *“Allah’ın ilk yarattığı varlık benim nûrumdur”*[216] buyurmuştur. Yine O (a.s.), kıyametin dehşeti, insanların korkması, Rabb’ın gazaba gelmesi, peygamberlerden şefâat talebi ve onların herbirinin *“nefsî nefsî”* diyerek halkı birbirlerine havâle etmeleri ve sonunda zorunlu olarak şefâat melcei Hz. Peygamber (a.s.)’e müracaat etmeleri gibi bunlardan sonra meydana gelecek olayları bilir.

İlminden hiçbir şey kavranmayan varlığın Hz. Peygamber (a.s.) olması da mümkündür. O takdirde de âyetin mânâsı: “Hz. Muhammed (a.s.) onların hâllerine şâhiddir. Önceden tâkip ettikleri hayat seyirlerini ve muâmelelerini; âhırette karşılaşacakları hâdiseleri; cennet ve cehennemliklerin durumlarını hep bilir. Onlar ise Hz. Peygamber’in bildiklerinin hiçbirisini bilmezler. Ancak bildirmek ve haber vermek istedikleri bunun dışındadır.

Şeyhim Atpazarî Osman Efendi (k.s.) *Risâle-i Rahmâniyye*’sinde şöyle demiştir: “Enbiyânın ilmi yanında evliyânın ilmi; Peygamberimiz’in ilmi yanında diğer peygamberlerin ilmi ve Hakk Teâlâ’nın ilmi yanında Hz. Peygamber’in ilmi; yedi tane denizin yanında bir damla su nisbetindedir.

Kaside-i Bürde’den:

Ashâb-ı Kirâm’ın her biri, denizden bir avuç
Veya okyanustan bir damla alırcasına Rasûlullah’dan almışlardır.
İlim ve hikmetten yanlarında bulunan ile hadlerini bilerek
O’nun huzurunda durmuşlardır.

Hâsılı yaratılmışların ilmi, çok gibi görünse de, Allah’ın ilmine nisbetle bir nokta mesâbesindedir. Bu bilginin kaynağı Hz. Peygamber (a.s.)’in ruhâniyet denizidir. Her bir rasûl, nebî ve velî kul, kabiliyet ve istidâdı nisbetinde bu ilimden almaktadır. Fakat hiçbirisinin O’nu geçip daha ötelere gitmesi mümkün değildir.

“Kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır.” Kürsî, üzerine oturmak için tahtadan yapılan ve dilimizde sandalye veya koltuk olarak tabir edilen ev eşyasıdır. Allah Teâlâ’nın kürsüsünü, büyüklüğü ve genişliği sebebiyle, gökler ve yer kuşatamaz. Bu Allah’ın

azametini tasvîr ve mücerred bir temsîlden başka bir şey değildir. Çünkü gerçekte ne kürsî, ne de oturan vardır.

Allah, insanlara, zâtını ve sıfatlarını, onların büyüklerine ve hükümdarlarına karşı takındıkları tavırlara uygun bir tarzda tanıtmaktadır. Nitekim Kâbe'yi kendi evi kılmıştır. İnsanlar hükümdarlarının evleri etrafında dönüp dolaştıkları gibi burasını da tavâf etmektedirler. Allah burasının ziyâret edilmesini farz kılmıştır. Nitekim insanlar da meliklerinin evlerini ziyâret ederler.

*"Hacer-i Esved"*i yeryüzünde bulunan eli olarak takdim etmiş ve öpülmesi için vermiştir. Nitekim insanlar da büyüklerinin ellerini öperler. Kıyamet günü kulların melekler, peygamberler ve şâhidler huzûrunda hesâba çekilmesi ve mîzânın kurulması gibi hâdiseler de buna benzemektedir.

Aynı şekilde Allah Teâlâ: ***"Rahman, arşa istivâ etti"*** (Tâ Hâ, 20/5) buyurarak kendisine bir "Arş"; *"Kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır."* buyurarak kendisine bir "Kürsi" nisbet etmiştir. Hâsılı, Kâbe'yi tavaf etmek, Hacer-i Esved'in öpülmesi husûslarında hissedilen teşbîh endişesi, arş ve kürsü lâfızlarındakine denk, hattâ daha kuvvetlidir.

Âlimler, bu ifâdelerin sadece Allah'ın azamet ve kibriyâsını anlatmak için kullanıldığını kabûl etmişlerdir. Zirâ Allah, bu lâfızların işâret ettiği şekilde Kâbe'nin içinde olmaktan münezzehtir. Arş ve kürsî meselesinde de durum aynıdır.

Fahreddin Râzî'nin şu mütâalası kabûle şâyandır. Kürsî, arşın önünde bulunan ve yedi kat semâyı kuşatan bir cisimdir. Yeryüzü küre şeklindedir. Dünya semâsı onu, yumurtayı kuşatan dış kabuk gibi bütün yönlerinden sarmıştır. İkincisi dünya ile kuşatılmıştır. Arşın her şeyi kuşatmasına varıncaya kadar bu böyle devam etmektedir.

Rasûlullah (s.a.): *"Yedi kat gök ve yedi kat yer, kürsüye nisbetle çöldeki bir halka gibidir. Arşın kürsüye olan büyüklüğü ise çölün bu halkaya olan büyüklüğü gibidir"*[217] buyurmuştur. Arşın, felek-i burûc diye tanınan sekizinci felek olması muhtemeldir.

et-Te'vilatü'n-Necmiyye'de şu açıklama vardır: *"Kürsî"* kelimesinin yorumu hakkında şöyle bir görüş vardır:

Hiçbir müslüman, Kur'ân ve hadislerin haber verdiği esmâ-i ilâhiyyeyi, Kur'an, sünnet ve sâlih selefin yorumladığının dışında başka bir şekilde yorumlamaya kalkışmamalıdır.

Ancak, Kur'ân'ın ince sır ve işâretlerini sezen ve ifâde ettiği mânâları ve gerçekleri anlayan havâss, kendilerine keşfolunan özel mânâ ve işâretleri, bu özel isimlerin sûretlerini ibtâl etmeyecek şekilde takdîm edebilirler.

Cennet, cehennem, mîzân, sırât; cennetteki hûrîler, saraylar, nehirler, ağaçlar, meyveler; diğer taraftan arş, kürsî, güneş, ay, gece ve gündüz gibi isimler bahsedilen özel isimlere örnek teşkil etmektedir. Bunlardan hiçbiri, zâhirini ibtâl edecek şekilde, mücerred bir mânâ ile te'vîl edilemez. Bilakis geldikleri şekilde kabûl edilirler. Mânâlarının hakîkatleri bu lâfızlardan anlaşılır. Zira, Allah Teâlâ'nın, sûret aleminde

yarattığı her şeyin âhıret dediğimiz mânâ aleminde bir benzeri vardır. Âlem-i mânâda yarattığı bir şeyin benzeri, gaybu'l-guyûb diye bilinen âlem-i Hak'ta vardır. Bütün bu amellerde yarattığı şeylerin birer misâl ve örneği, âlem-i insanda mevcûddur.

İnsandaki kalb, arşın misâlidir. Kalb rûhun istivâ ettiği mahaldir. Kürsî'nin karşılığı ise sırdır. Şu nokta dikkat çekicidir ki, Rahmân'ı istivâya mahal olan Arş, mü'min kişinin kalbinin genişliğine nisbeten, yerle gök arasında bırakılmış bir halka gibidir.

Mesnevî'de der ki:

Hz. Peygamber (s.a.), Allah'ın şöyle buyurduğunu söyler:
Ben yukarıya ve aşağıya asla sığmam.
Yere, göğe, Arş'a, ferşe de sığmam.
Ey Aziz, sen beni kendine yakîn bil.
Benim mü'min kulumun gönlüne sığmama şaş!
Eğer beni ararsan mü'minlerin gönlünde ara
Arş'ın büyüklük ve uzunluğu pek fazladır.
Lâkin mânâya erene göre sûretin ne önemi var?

"Onları koruyup gözetmek kendisine ağır gelmez." Göklerin ve yerin denetimi ve muhâfazası O'na zor ve ağır gelmez. Uzak ve yakın, az ve çok O'nun katında aynıdır. Büyüklü küçüklü ecsâmıyla bütün kâinâtın yaratılması, yanında eşit olduğu halde Allah Teâlâ, küçücük bir zerreyi meydana getirmekte nasıl olur da yorulur. Bir şeyin azlığı, O'na kolaylık teşkil etmediği gibi çokluğu da zorluk getirmez. ***"Onun işi, bir şey yaratmak istediği vakit sadece "Ol" demektir. Ve o şey derhal var olur."*** (Yâsîn, 36/82)

Burada, yerde ve gökte olanlar söz konusu edilmedi. Zira yer ve göğün denetimi içindekilerin de denetimini gerektirir.

"O, yücedir, büyüktür." O, Alî'dir; zâtı ile benzeri ve ortağı olmaktan münezzehtir. *O, Azîm'dir*; O'na nisbetle her şey küçük kalır.

Âyette zikredilen *"uluvv"* (yücelik), Allah Teâlâ'nın kadr ve şerefinin, kudret ve menzilesinin üstünlüğünü ifâde etmektedir. Mekânın yüceliğini değil. Çünkü o tahayyüzden; yani bir mekâna yerleşmiş olmaktan münezzehtir. Azamet; yani büyüklük ise, Allah'ın mehâbet, kahr ve kibriyâsının büyüklüğünü ifâde etmektedir. Yoksa cisim ve cevherlerde olduğu gibi, Allah için hacim ve miktar söz konusu edilemez.

Kulların büyükleri; peygamberler, veliler ve âlimlerdir. Bunların vasıflarından birisini duyan, öğrenen akıllı bir kimsenin sadrı heybetle dolar, kalbi bu heybetle şevke gelir ve hiç boş yer kalmaz.

Hz. Peygamber (a.s.) ümmetinin, mürşid mürîdinin ve öğretmen de öğrencisinin büyüğüdür. Zirâ ümmetin aklı Hz. Peygamberin; mürîdin aklı mürşidin, öğrencinin aklı da öğretmenin vasıflarının mâhiyetini kavrayamaz. Eğer bunlar mâhiyet bakımından aynı olsalar veya öğrenci öğretmeninden daha üstün bir seviyeye sâhip bulunsa bu nisbetin yapılması mümkün olmaz.

Bu âyet-i kerîme, Allah'ın yüce zâtına ve sıfatlarına âid temel mes'eleleri konu

edinmektedir. “Allah vardır ve O, tek bir ilâhtır. Hayat sâhibidir. Bizâtihî vâcibu’l-vücûddur. Her şeyi yaratandır. Kayyûm, kendi zâtıyla kâim olan ve başkasını da ayakta tutan demektir. Tahayyüz ve hulûlden münezzehtir. Yani mekan tutmaktan ve maddî bir şeye girmekten berîdir. Tağayyür; değişiklik ve fütûr; gevşeklikten uzaktır. Onunla diğer varlıklar arasında hiçbir benzerlik yoktur. Ruhlara ve bedenlere ârız olan şeyler O’na dokunamaz. Mülkün ve melekûtün sâhibidir. Asılları ve fer’leri yoktan var edendir. Yakalaması pek şiddetlidir. İzni olmaksızın katında kimse şefâat edemez. Büyük, küçük, gizli ve açık bütün eşyâyı bilen tek O’dur. Mülkü ve kudreti, bu iki kavrama dâhil olabilecek her şeye şâmildir. O’na hiçbir şey zor gelmez. Herhangi bir iş O’nu başka bir iş yapmaktan alıkoymaz. O vehimlerin kavrayabileceği şeylerden yüce ve fehimlerin kuşatamayacağı kadar büyüktür. Bu sebeble Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur:

“Kur’an-ı Kerîm’deki en büyük âyet, Âyetü’l-kürsî’dir. Bu âyeti kim okursa, Allah Teâlâ ona bir melek gönderir. O melek o andan ertesi güne kadar bu kişinin iyiliklerini yazar ve günahlarını siler.”[218]

Âyetü’l-kürsî, ihtivâ ettiği mânâlar sebebiyle en büyük âyet olmuştur. Çünkü bir şey ancak taşıdığı değer ve ihtivâ ettiği kıymet bakımından ölçüye konur. Âyetü’l-kürsî, elli harf içinde tevhîdi işlerken ihlâs sûresi aynı konuyu on beş harf içinde ifade etmiştir.

İmam Suyûtî *el-Itkân* adlı eserinde: “Âyetü’l-kürsî, AIlah’ın isimleri konusunda, hiçbir âyetin ihtivâ etmediği özellikleri kapsamaktadır.” demiştir.

Âyetü’l-kürsi’de on yedi yerde *“Allah”* ismi zikredilmektedir. Bunlar bazı yerlerde açık, bazı yerlerde ise kapalı zikredilmiştir.

Hayy ve Kayyûm isimlerini ihtiva etmesi, Âyetü’l-kürsî’nin, âyetlerin en büyüğü olmasına yeterlidir. *“el-Hayyu’l-Kayyûm”* ism-i a’zâmdır. Bu konuda Peygamber (s.a.) Efendimiz’den bir haber nakledilmiştir: Sahabe-i kiram, Kur’an’daki en efdal âyetin hangisi olduğu husûsunda konuşurlarken **Hz. Ali** (r.a.) onlara: *“Âyetü’l-kürsî varken başkasını mı arıyorsunuz?”* dedi. Sonra şöyle devam etti: Hz. Peygamber (a.s.) buyurdu:

“Ya Ali, beşerin efendisi Âdem (a.s.), Arab’ın efendisi Hz. Muhammed (a.s.)’dir. Fakat öğünme yok. Fârisîlerin efendisi Selmân (r.a.), Rum’un efendisi Suheyb (r.a.), Habeşîlerin efendisi Bilâl (r.a.), dağların seyyidi Tûr, günlerin seyyidi Cum’a, Kelâmın efendisi Kur’ân, Kur’ân’ın efendisi Bakara, Bakara’nın efendisi de Âyetü’l-kürsî’dir.”[219]

Hz. Ali’den, Hz. Peygamber (a.s.)’ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *“İçinde âyetü’l-kürsînin okunduğu bir evi şeytanlar otuz gün terkederler. Oraya kırk gece de erkek sihirbaz giremez. Ya Ali! O’nu çocuklarına, hanımına ve komşuna öğret. Zira ondan daha büyük âyet inmedi.*”[220]

Yine **Hz. Ali** (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Peygamber (a.s.)’in minber üzerinde şöyle buyurduğunu işittim: *“Her farz namazın akabinde âyetü’l-kürsî’yi okuyan kimseyi, ölümden başka hiçbir şey, cennete girmekten alıkoymaz. Buna ancak sıddıklar ve*

âbidler devam eder. Her kim de yatağına vardığı vakit bu âyeti okursa Allah Teâlâ onu, komşusunu, komşusunun komşusunu ve etrafında bulunan diğer kimseleri kötülüklerden ve belâlardan emin kılar.”[221]

Übeyy b. Ka’b (r.a.)’ın oğlu Muhammed babasından şöyle naklediyor: “Übeyy (r.a.) in, içinde yeşil hurma yığını bulunan bir harmanı vardı. Ona her uğradığında hurmaların peyderpey eksildiğini görürdü. Bir gece harmanı korumak için bekledi. Yeni bülûğa ermiş çocuğa benzeyen biri geldi. Bana selâm verdi. Ben de selâmını aldım. Kim olduğunu sordum. Cinlerden olduğunu söyledi. “Elini bana ver” dedim, verdi. Bir de ne göreyim eli köpek eli, kılı köpek kılı gibi. “Cinlerin yaratılışı böyle mi?” diye sordum: Cevaben dedi ki: “Cinler, içlerinde benden daha güçlü biri olmadığını bilirler,” dedi. “Seni böyle davranmaya hangi şey sevketti,” diye sordum. O: “Senin sadakayı seven bir insan olduğunu duydum ve yiyeceğinden bir kısmını almak istedim,” dedi. Bunun üzerine: “Bizi sizin şerrinizden hangi şey kurtarır?” diye sordum. O da: “Bakara sûresinde bulunan Âyetü’l-kürsî,” diye karşılık verdi ve şöyle devam etti: “Kim sabahladığı zaman onu okursa akşama kadar selâmette olur. Kim de akşamleyin okursa sabaha kadar bizim şerrimizden emin olur.”

Übeyy (r.a.) sabaha çıkınca Hz. Peygamber (a.s.)’a geldi ve durumu bildirdi. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.): *“Habis (pis şeytan) doğru söylemiş”* buyurdu.[222]

Rivâyete göre adamın biri bir ağacın yanından geçmekteydi. Orada bir kıpırdanma hissetti. “Kim o?” diye seslendi, cevap alamadı. Sonra Âyetü’l-kürsî’yi okudu. Bir şeytan geliverdi. Adam şeytana: “Bizim bir hastamız var. Onu ne ile tedavi edelim?” dedi. Şeytan: “Beni ağaçtan ne ile indirdinse onunla” diye cevap verdi.

Zeyd b. Sabit (r.a.), bir defasında bahçenin duvarına çıkmıştı. Bir gürültü işitti. “Bu ne!” diye telaşlandı. Cinlerden bir adam: “Bize kıtlık geldi de meyvalarınızdan bir kısmını almak istedik, ne dersiniz?” dedi. Zeyd (r.a.), “olur”, dedikten sonra cinnîye: “Biz sizin şerrinizden nasıl kurtuluruz?” diye sordu. Cinnî: *“Âyetü’l-kürsî”* ile dedi.

Âyetü’l-kürsî’nin cinlerin zararından korunma husûsunda çok büyük tesîri vardır. Âyetü’l-kürsî’yi muhtelif vesîlelerle okuyan bazı kimseler bu âyetin pek çok konuda etkili olduğunu söylemişlerdir. Özellikle de insandan şeytanın kovulup uzaklaştırılması, saralıların iyileştirilmesi, şehvet ve eğlence düşkünü kimselerle zulüm ve gadab sâhibi şeytan taraftarlarının zararının def’edilmesi konusunda sıdk ile okunan Âyetü’l-kürsî’nin müsbet etkisi vardır. Nitekim *Âkâmü’l-mercân fî ahkâmi’l-cânn* adlı eserde böyle söylenmektedir.

Derd ile dolu gönle devâ Kur’ân’dır.
Yaralı gönle de yine Kur’ân’dır.
Her ne ararsan Kur’ân âyetlerinde ara.

Çünkü Kur'ân, ilimler hazînesidir.

Ancak Kur'ân'ı sıdk ile okumak şarttır. Doğru sözlü olanın yüzü ak, yalancının ise kara olur. Fecr-i sâdık ile fecr-i kâzib arasındaki farka bakmaz mısın? Fecr-i kâzibden sonra tekrar karanlık bastığı halde fecr-i sadıktan sonra nasıl aydınlatıcı güneş doğmaktadır. Nitekim *Mesnevî*'de gelir:

Senin toprak ve suyun buhârı olan tesbîhin,
Sağlam gönlün bir nefhasıyla cennet kuşu olacaktır.

Hâl, kâlden daha tesirlidir. Bu sebeple, insanların çoğunun, ism-i âzam ile duâ ettikleri halde, duâlarına icâbet edilmeyen kimselerden olduklarını görürsün. Allah'ım! Nefsime takvâsını ver ve onu temizle. Çünkü sen tezkiye edenlerin en hayırlısısın. Âmin.

لَٓا اِكْرَاهَ فِي الدّٖينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ
وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰىۗ لَا انْفِصَامَ لَهَاۜ
وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌ ﴿٢٥٦﴾

256. Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.

Bir kısım âlimlere göre bu âyet mecûsîler ve ehl-i kitap hakkında inmiştir. Bunlardan cizye kabûl edilir ve müslüman olmaları için zor kullanılmaz.

Dinde zorlama yoktur. Zira akıllı kimseler, hak dini, hiçbir tereddüd ve şüphe duymaksızın kabûl ederler. Bu husûsta teklîf ve ilzâma gerek duymazlar. Çünkü hak dinin delilleri apaçıktır.

"Rüşd", bütün iyilikleri ve hayırları ihtivâ eden bir lafızdır. Burada *"rüşd"*den kasıd, ebedî saâdete kavuşturan îmândır. *"Gayy"* ise, sonsuz bedbahtlığa sürükleyen küfür mânâsında kullanılmıştır.

Râğıb Isfahânî: "Gayy'ın cehâlet gibi itikâda ve amele taalluk eden iki yönü vardır. İlimle cehâletin zevâl bulduğu gibi, rüşd ile de gayy kaybolur gider." demiştir.

Tağut; Allah'ın dışında insan, cin, şeytan ve benzeri şeylerden kendisine tapılan ve bizâtihî azgın ve kınanmış olan her şeydir. Bu konuda Îsâ (a.s.)'a gelince onu inkâr, ibâdete lâyık olduğunu kabûl etmek anlamındaki küfürdür.

Allah'a iman, O'nun birliğini kabûl ve peygamberlerini tasdîk sûretiyle olur. Zira peygamberleri ve kitapları inkâr, Allah'a tam mânâsıyla îmânı engeller. Allah'a gerçek mânâda inanmak; emirlerine, yasaklarına ve açık bir şekilde kullarına gönderdiği şerîatine inanmayı gerektirir.

Tağut'u inkâr, Allah'a îmândan önce zikredilmiştir. Bu "önce kötü huylardan temizlenme sonra güzel huylarla bezenme" prensibinden hareketle, Allah'a îmânın, Tağut'u inkâra dayanmasından ötürüdür. İşte kim tağutu inkâr eder ve Allah'a inanırsa kopması mümkün olmayan bir kulpa kuvvetlice sarılmış demektir.

Bir cismin, taşınmak için tutulacağı kulpuna *"urve"* denir. *"Vüskâ"* ise pek kuvvetli mânâsına gelir. Bu kulp asla kopmaz ve parçalanmaz. Bu ise Hakk'ın delillerinin kuvvetli olduğunu ve onda şek ve şüphenin bulunmadığını göstermektedir.

Urvet-i Vüskâ'da istiâre yapılmış, hak dînin delîlleri sağlam kulpa benzetilmiştir. O halde kim hak dine bağlanmak isterse bu delîllere sarılması gerekir. İslâm dîninin delîlleri pek açık ve pek sağlam olduğu için Allah Teâlâ bunları *urvetû'l-vüskâ*; sağlam kulp olarak vasıflandırmıştır.

Ebû's-Suûd şöyle demiştir. "Bu cümlede teşbîh vardır. Delîllerin açık ve kesin oluşu sebebiyle Allah'a şek ve şüphe etmeksizin hakîkî olarak inanmak lâzımdır. Bu kopması mümkün olmayan muhkem bir ipe tutunmağa benzetilmiştir. Yoksa ayrı ayrı kelimelerde istiâre yoktur."

"Allah Semi'dir, Alîm'dir" Allah bütün söylenenleri duyar ve hak-bâtıl, doğru-yanlış bütün itikad ve niyetleri bilir. Herkesi, sözü, ameli ve inancına göre cezâlandırır. Allah'ın bu şekilde işitici ve bilici olarak tavsîfi, iyiler için bir vâd, kötüler için vaiddir (tehdittir).

Hakîkî imân müşâhedeye dayalı olarak gerçekleşen Allah inancıdır. Mecâzîsi ise, şekle ve beyana bağlı bulunan imândır. Gerçek küfür, Tâğut'a bağlı olmaktır. Mecâzî küfür ise Allah'ın birliğine bir sebebe bağlı olarak inanmaktır. Küfür üç çeşittir: 1- Nimete küfür. 2- Vahdete küfür. 3- Tâğut'a küfür.

İnsanlar da üç gruptur: 1- **Ashâb-ı meymene**: Allah'ın cemal sıfatının tecellisine mazhar olan cemâl ehli, 2- **Ashâb-ı meş'eme**: Allah'ın celâl sıfatının tecellisine mazhar olan celâl ehli, 3- **Mukarrebûn**: Kemâl ehli insanlardır. Allah'ın kemâl sıfatının tecellîsine nâil olmuşlardır.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَالَّذ۪ينَ
كَفَرُٓوا اَوْلِيَٓاؤُ۬هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

257. Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da Tâğut'tur, onları aydınlıktan alıp karanlığa götürür. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar.

Allah mü'minleri sever, yardım eder, işlerini üstlenir ve onları kimseye bırakmaz. Dostluk, bir yönden sevmek ve yardım etmek suretiyle olur. Meselâ seven kimseye dost denir. Çünkü o sevdiğine yardım ve hizmet ederek yaklaşmaya çalışır ve onu bırakmaz.

Diğer yönden ise işlerini yönetme, emir ve nehy şeklinde olur. Meselâ birilerinin işlerini üstlenen kimselere velî denilir. Zira onlar, halka, işlerini yönetmek; fayda ve menfaatlerini gözetmek sûretiyle yaklaşırlar.

Allah Teâlâ, ezelde mü'min olarak kaydettiği ve îmân etmelerini dilediği kimselerin dostudur. Zira onları karanlıklardan çıkarıp aydınlığa kavuşturur.

Âyette geçen *"zulümât"* yani karanlıklar ifâdesi kullanılmıştır. Bu, küfür, mâsiyet, şek ve şüphe karanlıkları ifâdesinden daha umûmî bir mânâ ifâde eder. Hattâ aklî ilimlerde bulunan gizlilik ve anlaşmazlıkları da içine alır.

"Nûr" ise îmân, îkân ve ıyân nûrlarını kapsar. Allah, hidâyeti ve tevfîki ile her bir mü'mini içine düştüğü karanlıktan, o karanlığa tekâbül eden bir aydınlığa çıkarır. Karanlık denmeyip "karanlıklar" dendi. Zira sapıklık ve küfür yolları pek çoktur. *"Nûr"*un tekil olarak zikredilmesi ise hidâyet yolunun tek olduğunu göstermektedir. O yol da tek hak din olan İslâm'ın gösterdiği yoldur. Yolu belirsiz ve karışık olduğu için küfre *"zulmet"*; yolu açık ve belli olduğu için de İslâm'a *"nûr"* denmiştir.

"İnkâr edip küfredenlerin ise dostları Tâğut'tur" Allah'ın ezelî ilminde kâfir oldukları sâbit olan kimselerin dostları, şeytanlar, şer öncüleri ve kâhinler gibi Hak'tan saptıran kimselerdir. Eğer Tâğut'tan, taşlardan yapılmış putlar kastedilirse, gerçek mânâda bir dostluk, arkadaşlık ve birbirlerinin işlerini üstlenme sözkonusu olamaz. Ancak kâfirlerin o putlara inanıp bağlandıkları ve onlara yönelip teveccüh ettikleri anlaşılır. Tâğut kelimesi bu hâliyle, müzekker ve müennes; müfred ve cemî mânâları taşır.

"Onları aydınlıktan alıp karanlığa götürür." Tâğut onları, bin türlü hile, desise ve vesvese ile fıtrî olan îmândan çıkarıp küfrün karanlıklarına sürükler, itikadlarını bozar ve şehvetperest kılar. Veya onları nûrundan şek ve şüphe karanlıklarına atar.

Tâğutun, kâfirleri nûrdan çıkarması mecâzîdir ve bu gerçek fâilin Allah olmasına ters düşmez. Fiil sebebine isnâd edilmiştir. Âyet-i kerîme, küfrü Tâğut'a nisbet etmiştir diye, kulun iyiliğine olmayan şeylerin Allah'tan olmadığını savunan Mûtezile için bir delil teşkil etmez.

"Onlar ateş ehlidirler." İşte yukarıda durumları anlatılan kimseler, işledikleri suçlar sebebiyle ateşe atılarak cezâlandırılırlar. *"Orada devamlı kalırlar."*

"Allah mü'minlerin dostudur, onları karanlıklardan nûra çıkarır" buyurulduktan sonra *"onlar cennet yârânıdırlar ve orada ebedî kalacaklardır."* denmedi. Bu, mü'minlerin durumunu yüceltmek ve onlar için âhıret yurdunda hazırlanan şeylerin söz ile ifade edilemeyeceğini açıklamak içindir.

Îmân konusunda mü'minler üç gruptur: 1- Avam. 2- Havass. 3- Havass-ı havass. Allah, avam tabakasını, küfür ve sapıklık karanlıklarından îmân ve hidâyet aydınlığına çıkarır. Bu husûsta şöyle buyurur: ***"Doğru yolu bulanlara gelince Allah onların hidâyetlerini artırır."*** (Muhammed, 47/17)

Havâsstan olanları, cismânî ve nefsânî sıfatların karanlığından, rabbânî ve nûrânî aydınlığa kavuşturur. ***"Bunlar iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete***

erenlerdir. Bilesiniz ki, kalbler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (er-Ra'd, 13/28) âyeti buna işârettir. Kalbin zikir ile sükûneti, nefsânî sıfatlardan temizlenmesi veya nûrânî sıfatlarla süslenmesi ile mümkün olur.

Havâss-ı havâssa gelince Allah bunları, benliklerini öldürmeleri ve varlıklarından geçmeleri sebebiyle, rûhânî yaratılışın hudûs zulmetinden kurtarıp, Allah ile bâkî olsunlar diye kıdem sıfatından tecelli eden nûra ulaştırır. ***"Hakikaten onlar Rablarına inanmış gençlerdi. Biz de onların hidâyetini artırdık"*** (el-Kehf, 18/13) âyeti bu tâifeye işâret eder.

Âyet bu gençleri, Hakk'ı bulma yolunda kendilerini tehlikeye attıkları; Allah'a inanıp Dekyanus tâğutunu reddettikleri için ehl-i fütüvvet olarak vasıflandırmıştır. Onlar asâlet ayağıyla Allah'a yaklaştıklarından Allah da bunlara olan inâyetini artırmış, nefsânî karanlıklardan rûhânî nûra çıkarmıştır. Rûhlarının nûruyla nefisleri aydınlanınca, kalpleri Allah'ın zikriyle sükûnete ermiş ve onunla ünsiyet peydâ etmişlerdir. Dünya ve içindekilerden uzaklaşmışlar ve yalnızlığı sevip ona kavuşmuşlardır.

Nitekim Peygamberimiz'in de nübüvvetin başlangıcındaki durumu böyle olmuştur. Hz. Âişe Validemiz: *"Bi'setin başlangıcında Hz. Peygamber (a.s.)'e yalnızlık sevdirildi"*[223] buyurmuştur. Yemin ederim ki sâdık ve samîmî her mürîdin durumu böyledir.

Fahreddîn Râzî şöyle demiştir: Sûfiyeden bir topluluk, Allah'tan başka bir şeyle meşgûliyet, mârifetullah'a engel teşkîl eder, demişlerdir. Halbuki peygamberler, halkla meşgul olmuşlar ve onları tâat ve ibâdete dâvet etmişlerdir. Eğer bu iş, onların Allah ile olmalarını engelliyorsa bunun doğru ve gerçek bir durum olmaması gerekir.

Fakir (müellif) der ki: Bu îtirâz yersizdir. Zira tâat ve ibâdetler mârifetullaha ulaşmak için vesîledir. Gerçekte peygamberler insanları itâate değil, mârifetullaha çağırmışlardır. Nitekim **İbn Abbas** (r.a.)'ın: ***"Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"*** (ez-Zâriyât, 51/56) âyetini *"Ben insanları ve cinleri ancak beni tanısınlar diye yarattım"* şeklinde tefsîr etmesi bu konuda bize ışık tutmaktadır.

Bu, makbûl bir mârifetin ancak ibâdet ve kullukla elde edilebileceğini göstermektedir. Bu sebeple, Allah'tan ve O'na ibâdetten başka bir şeyle meşgul olmak mârifet-i ilâhiyeye perdedir. Bunun içindir ki selef-i sâlihîn, hâllerinin başlangıcında, Hz. Peygamber (a.s.)'e uymak ve halkla ihtilâttan meydana gelecek perdeyi kaldırmak için yalnızlığı tercih ederlerdi. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle denmiştir:

Adam olanın her işte eli olur; her işe gücü yeter,
Fakat insandan beklenen tâat ve hizmet elidir.
Ben insanları ve cinleri kulluk için yarattım*, âyetini oku.*
Cihâna gelmekten maksad, ibâdetten başkası değildir.
Böylece kalb aynası cilâlanmış ve parlamış olur,
Çünkü taat ve ibâdetten sîneye safâ bahşolunur.

[212]. *Buhârî*, Edeb, 90; *Müslim,* Şir, 3.
[213]. *Müslim,* îmân, 293; *İbn Mâce,* Mukaddime, 13; *Müsned,* IV, 401, 405.
[214]. *Tirmizî*, Sıfatü'l-kıyâme, 13; *İbn Mâce*, Zühd, 37; *Müsned,* VI, 23, 28, 29.
[215]. *Buhârî,* Tefsîr (7), 5; *Müslim,* Îmân, 327.
[216]. *Aclûnî,* I, 311.
[217]. *İbn Kesîr,* I, 309.
[218]. *Müslim*, Müsâfirin, 258; *Dârimî*, Fazâilü'l-Kur'ân, 14.
[219]. *İbn Hacer*, Kâfî, I, 302.
[220]. *İbn Hacer*, Kâfî, I, 302.
[221]. *İbn Hacer*, Kâfî, I, 303. *Beyhakî*'den
[222]. bk. Ahmed Naîm, Tecrîd Tercemesi Mukaddimesi, s. 283.
[223]. *Buhârî,* Bed'ü'l-vahy, 1; *Tirmizî*, Menâkıb, 3; *Müsned,* V, 262.)

DİRİLTEN VE ÖLDÜREN ALLAH'TIR

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ي حَٓاجَّ اِبْرٰه۪يمَ ف۪ي رَبِّه۪ٓ اَنْ اٰتٰيهُ اللّٰهُ الْمُلْكَۢ اِذْ قَالَ
اِبْرٰه۪يمُ رَبِّيَ الَّذ۪ي يُحْي۪ وَيُم۪يتُۙ قَالَ اَنَا۬ اُحْي۪ وَاُم۪يتُۜ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ
فَاِنَّ اللّٰهَ يَأْت۪ي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ
الَّذ۪ي كَفَرَۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِم۪ينَۚ ﴿٢٥٨﴾ اَوْ كَالَّذ۪ي مَرَّ
عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَاۚ قَالَ اَنّٰى يُحْي۪ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ
مَوْتِهَاۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُۜ قَالَ كَمْ لَبِثْتَۜ قَالَ لَبِثْتُ يَوْماً
اَوْ بَعْضَ يَوْمٍۜ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ
لَمْ يَتَسَنَّهْۚ وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى
الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْماًۜ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۙ قَالَ اَعْلَمُ
اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٥٩﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّ اَرِن۪ي كَيْفَ
تُحْيِ الْمَوْتٰىۜ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْۜ قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْب۪يۜ قَالَ
فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ
جُزْءاً ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْت۪ينَكَ سَعْياًۜ وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٦٠﴾

258. Allah kendisine mülk *(hükümdarlık ve zenginlik)* verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrâhîm ile tartışmaya gireni *(Nemrûd'u)* görmedin mi! İşte o zaman İbrâhîm: Rabbim hayat veren ve öldürendir, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrâhîm: Allah güneşi doğudan getirmektedir, haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.

259. Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş *(alt üst olmuş)* bir kasabaya uğradı; "ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!" dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. "Bir gün yahut daha az" dedi. Allah ona: Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye *(yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar diriltik)*. Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye

kadirdir, dedi.

260. İbrâhîm Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrâhîm: Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için *(görmek istedim),* dedi. Bunun üzerine Allah: Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra *(kesip parçala),* her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdir, hakîmdir, buyurdu.

Ya Muhammed! Şimdi sana doğru bir haberle, Rabb olduğu konusunda İbrâhîm (a.s.) ile mücâdele ve münâkaşa eden bir hükümdarın kıssasını anlatıyoruz. Burada, Allah Teâlâ'nın kendisini *"İbrâhîm'in Rabbi"* diye tanıtması, İbrâhîm (a.s.)'ın şerefini ve Nemrûd'la mücadelesinde üstün geleceğini göstermektedir. Münâkaşa eden Nemrûd b. Ken'ân b. Sâm b. Nûh'tur. İlk kez başına taç koyan, büyüklenen ve Rablık iddiâ eden kimse de odur.

"Allah kendisine mülk verdi diye." Burada iki mânâ vardır:

1- Allah Teâlâ, Nemrûd'a büyük bir saltanat verdi. Bunun karşılığı olarak Rabbına şükretmesi gerektiği halde o, baş kaldırdı. Bu hal: "Kendisine iyilik edildiği için düşman olan kimsenin durumuna benzer. Halbuki o, yapılan iyiliğe dostça karşılık vermeliydi."

2- Allah Teâlâ, Nemrûd'a kibir ve gurûr verdi. O da bunlar sebebiyle mücâdeleye girişti. Bu îzâhlardan Allah'ın O'na, büyük miktarda mal ve servet verdiği anlaşılmaktadır.

Mücâhid demiştir ki: Şu dört kişiden başka kimse bütün dünyanın meliki olmamıştır. Bunların ikisi müslüman ikisi ise kâfirdir. Müslüman olanlar *Süleyman* (a.s.) ve *Zülkarneyn*'dir. Kâfir olanlar ise *Nemrud* ve *Buhtunnasr*'dır. Buhtunnasr'ın asıl ismi, Şeddad b. Ad olup Aden çöllerinde İrem bağlarını yapan kimsedir.

Bu âyet, Allah Teâlâ'nın kâfirlere mülk ve saltanat vermesini uygun görmeyen Mûtezile aleyhinde delildir. Onlara göre kulların iyiliğine en uygun olanını yaratmak Allah'a vaciptir. Kâfire mülk vermek ise onu mü'minler üzerine hükümran kılmaktır. Bu ise mü'minlerin iyiliğine yaraşır bir şey değildir. Cevap olarak deriz ki: Allah, O'na mal ve mülk vermek ve melik yapmak suretiyle hem onu, hem de kullarını imtihan etmek istemiştir.

"İşte o zaman İbrâhîm: "Rabbim yaşatan ve öldürendir" dedi". Rivâyet olunur ki, İbrâhîm (a.s.) putları kırınca Nemrud onu hapse attı. Sonra ateşte yakmak için oradan çıkardı ve: "Bizi kendisine çağırdığın Rabbın kimdir" dedi. İbrâhîm (a.s.): *"Rabbim dirilten ve öldüren; cesedlerde ölümü ve hayatı yaratandır."* diye cevap verdi. İbrâhîm (a.s.)'ın verdiği bu cevap gayet doğrudur. Çünkü Allah'ı tanımak ancak O'nun sıfatlarını ve fiillerini tanımakla mümkündür. Diriltmek ve öldürmek bu kabilden fiillerdir ve hiçbir kimsenin bu fiil ve sıfatlarda Allah'a ortak olması söz konusu

değildir.

“Nemrûd: Ben de yaşatır ve öldürürüm. dedi.” Rivâyet edilmiştir ki, Nemrûd iki adam çağırtıp bunları hapsetti. Sonra birini öldürüp diğerini serbest bıraktı ve işte ben bunu öldürdüm, şunu da dirilttim, dedi. Yâni adamı öldürmekten vazgeçmeyi onu diriltmek ve yaşatmak olarak nitelendirmiştir. Bu onun bir safsatası ve kafa karıştırmasıdır. Zira o, diriltmenin mânâsını bilmiş olsaydı böyle demezdi. Bunun üzerine İbrâhîm (a.s.): *“Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir, dedi.”* İbrâhîm (a.s.) dedi ki: “Ey Nemrud! Diriltmenin ne mânâya geldiğini bilmeden adamı diriltip öldürmeğe muktedir olduğunu iddiâ ettin. O halde benim Rabbim olan Allah güneşi doğudan getirir, sen de batıdan getir. Eğer Allah’ın güç yetirdiği şeyleri yapmağa kadir isen bu senin için kolaydır.”

İbrâhîm (a.s.), burada Nemrûd’un sözünü ibtâle kalkışmadı. Zira bu sözün mesnedsiz bâtıl bir söz olduğu açıktır. Herkes bunu rahatlıkla anlayabilir. Bunun bâtıl olduğunu ispatlamaya çalışmak, olan bir şeyi tekrar meydana getirmek için uğraşmaya benzer. Bunun yerine İbrâhîm (a.s.), o mel’ûnun karışıklık ve göz boyayıcılık yapamayacağı bir misâl getirdi. Bu, bir delilden diğer bir delile geçmesi değil, davasını anlatmak için, bir örnekten sonra başka bir örnek vermesidir. Çünkü münâzara ilminde, delîl üzere delîl getirmek pek hoş karşılanmaz.

“Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı.” Söyleyecek söz bulamadı, dili tutuldu. Neticede Nemrûd hayrete düştü ve dehşete kapıldı.

İbrâhîm (a.s.) Nemrûd’a, *“Allah güneşi doğudan doğuruyor, sen de batıdan doğur”* demiştir. Halbuki müneccimler ve sihirbazlar güneşin batıdan doğmasının mümkün olamayacağını kabûl ederler. Bu sebeple Allah Teâlâ, kıyâmet yaklaştığında güneşi batıdan doğuracak ve bunu yapmağa da kâdir olduğunu münkirlere gösterecektir. Zira güneş O’nun mülküdür. İsterse doğudan isterse batıdan doğurur.

“Allah zalim kimseleri hidâyete erdirmez.” Allah, hidâyeti kabûl etmeyip şeytânî istidlâllere yönelmek ve canlarını ebedî ateşe atmak sûretiyle zâlim olan kimselere doğru yolu göstermez. Bunlar Hakk’ın apaçık delillerini kabûlden vazgeçmişler, başarılı olamayacakları ve dâvâyı kaybedecekleri bir yol tutmuşlardır. İşte kim böyle açık seçik yolu kabûlden çekinerek nefsine zulmederse Allah onu o yola girmekten alıkoyar. Zira bu imtihan dünyasında en mühim şey, küfür ve zulüm yerine hidayeti seçmektir.

Allah zalimlere hidâyet vermez. Zira onların kalplerinde hidâyeti seçecek bir his yaratmamıştır. Onlar da sapıklığı seçmişlerdir. Diğer yönden Allah, dünyada kendisini inkar eden kimseye âhırette cennete girmeyi müyesser kılmaz.

Rivâyet edilmiştir ki, Nemrûd kibre kapılıp İbrâhîm (a.s.)’ı ateşe atınca Allah Teâlâ kavmine bir sivrisinek sürüsü gönderdi. Bunlar halkın etlerini yiyip kanlarını içtiler. Sadece kemikleri ortada kaldı. Nemrûd’a ise hiçbir şey dokunmadı. Allah ona da bir

sivrisinek gönderdi. Sinek Nemrûd'un burnuna girdi. Nemrûd bu sineği burnundan çıkartmak için tam dört yüz sene başına tokmak vurdurarak yaşadı. Dört yüz sene hükümdar oldu. Dört yüz sene de böylece cezâlandırıldı. O Babil'de yüksek bir köşk yaptırmıştı. Allah Teâlâ onu yıkıp yerle bir etti. Nitekim **Şeyh Attar** der ki:

Hakk'ın hasmı Nemrud, gönüllere ok attı;
Hakk Teâla onu bir sinek sürüsüyle helâk etti.

Allah Nemrûd'a, hiçbir kuluna vermediği bir servet verdi. O da Rab olduğunu iddiâ etti. Halbuki ondan önce kimse böyle bir cür'ette bulunamamıştı.

Allah insana, kemale (olgunluk) erme kabiliyeti vermiştir. İnsanın olgunluk kazanma yolunda sürekli mücâdele hâlinde olması bunun açık bir örneğini teşkil eder. İnsan, ister ûlvi, ister süflî olsun herhangi bir husûsta kemâle ermeyi arzû edince o yolda ilerlemeye başlar ve o husûsun en yüce mertebesine varıncaya kadar durmadan çaba sarfeder.

Eğer nefis plânında bir olgunluk arzu ederse, beş duyu organıyla dünyaya bakar, onu düşünür ve ona istinâden bir kemâl bulmaya çalışır. Bu uğurda koşturur. Bu koşuş topraktan yaratılmış insan tabîatına muvâfıktır. Çünkü toprak süflî şeylerdendir. Dolayısıyla ondan yaratılan şey de süfliyâta meyleder.

Dünya, alçak olan şeylerin başında gelir. İnsan orada yaşar ve orada olgunlaşmak ister. İlk önce kemâlin mal mülk toplamakta olduğunu sanır ve mal mülk toplamağa başlar. Sonra bunun şan ve şöhrette olduğunu zanneder. Bütün malını şan ve şöhret elde etmek için harcar. Sonra sırasıyla makam ve mevkide; daha sonra sultanlık ve hükümdarlıkta olduğunu düşünür. Herhangi bir mânî olmadığı sürece bütün dünyaya mâlik oluncaya kadar bu yolda yürür. İşte Nemrûd'un durumu böyledir.

İnsan olgunluğa erme yolunda durmak bilmez. Bilakis istiğnâsı arttıkça hırsı artar. Hırsı arttıkça da; süfliyâttan elde etmedik hiçbir şey kalmayıncaya dek arzû ve isteği ziyâdeleşir. Yine içindeki arzû dinmez. Bu kez ulvî şeylere yönelir. Yeryüzü hükümdarlarıyla mücâdeleye başlar. Bu da yetmez. Bütün meliklerin meliki ve göklerde ve yerde olan bütün mülkün sâhibi Allah ile münâzaaya tutuşur. Nihâyet Nemrûd gibi ilâhlık iddiâ eder. Azgınlığının sebebi ise kendisini herkesten ve her şeyden müstağnî görmesidir. Allah Teâlâ: ***"Gerçek o ki, insan (ilim ve malda) zengin olduğunu görmesiyle azar."*** (el-Alak, 96/6) buyurur.

İnsanoğlunun ihtiyaçsızlığı arttıkça azgınlığı da o nisbette artar. Hatta o seviyeye gelir ki bütün nimetlere karşı nankörlük eder. Bütün bunlar, nefse uymak suretiyle özde meydana gelen bozukluk sebebiyledir. Eğer insan özünü terbiye eder, onu nefsin eline bırakmazsa, istidadına göre kemale doğru yol alır. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurur: ***"Sizi doğru yola ulaştırayım."*** (Gafir, 40/29). Bunu gerçekleştirecek olansa Hz. Peygamber (a.s.) dır. Bir de insanların terbiyesiyle görevli mürşid-i kâmil dediğimiz, Hz. Peygamber'in halef ve vârisleridir. Mürşidin terbiyesi, mürîdi Allah'tan

başka her şeyden uzaklaştıracak en yüce kemâl noktasına ulaştıracaktır. Böylece mürid kendi varlığından sıyrılarak Allah ile var olma şerefine yücelecektir.

Kişinin özü bozulur ve kendisini kemale ulaştıracak kabiliyetlerden uzak kalırsa tıpkı Nemrûd gibi *“Ben de diriltir, ben de öldürürüm”* der. Fakat sözünü ıslâh eder ve istidâdlarını kemal derecesini bulmaya yönlendirirse *“Allah’tan başka hiçbir mevcut yoktur.”* demeye başlar. Nemrûdlaşan nefsini, Allah’a îmân edip tağutu reddedinceye ve Allah’tan başka hiçbir varlık tanımayıncaya kadar *“La ilâhe illallah”* balyozuyla döver. Zira Allah müşrik bir topluluğu tevhid âlemine ulaştırmaz. Şirk büyük bir zülumdür. İnsanoğlu şirk sebebiyle sapıklığa düşmüş ve sıratı müstakimden uzaklaşmıştır. Bu îzâhlar *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’den alınmıştır.

Akl-ı selim sahibi kimseye, gizli açık şirkten kurtulması ve nefsini kötü ahlaktan temizleyip mal ve evlada aldırmadan Melik-i Müteâl olan Allah’a yönelmesi gerekir.

Büyük bir taşın üzerinde şöyle yazıldığını gördüm:

“Dünyalık bir şey ile sevinmen senin Allah’tan uzak olduğunu gösterir. Elindeki şeye güvenmen Allah’a bağlılığının azlığına delîldir. Zorluk zamanlarında insanlardan yardım beklemen Allah’ı tam mânâsıyla bilmediğini gösterir”.

Sa’dî der ki:

İşittim ki iyi tabiatlı Sultan Cemşid,
Bir çeşme taşının üzerine şunları yazdırmış:
Bu çeşmeye bizim gibi çok kimse geldi
Ve gitti, bu dünyaya gözlerini kapadı.
Ben mertlik ve kuvvetle dünyayı tuttum.
Lâkin ne fayda. Saltanatı kendimle götüremedim.
Herkes bu dünyada ektiğini biçmeye gidiyor;
Kalan ise iyi veya kötü namdan başkası değil.

Ya Rabb! Bizleri ömrü uzun, ameli güzel ve emeli kısa olanlardan eyle! Amin.

اَوْ كَالَّذ۪ي مَرَّ عَلٰى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَاۚ قَالَ اَنّٰى
يُحْي۪ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَاۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُۜ قَالَ كَمْ
لَبِثْتَۜ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍۜ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ
اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْۚ وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ
اٰيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًاۜ
فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُۙ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٥٩﴾

259. Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş *(alt üst olmuş)* bir kasabaya uğradı; “ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir

acaba!" dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı; sonra tekrar diriltti. Ne kadar kaldın? dedi. "Bir gün yahut daha az" dedi. Allah ona: Hayır, yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara bir ibret kılalım diye *(yüz sene ölü tuttuk, sonra tekrar diriltti̇k)*. Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl düzenliyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz, dedi. Durum kendisince anlaşılınca: Şimdi iyice biliyorum ki, Allah her şeye kadirdir, dedi.

Önceki âyette zikri geçen Nemrûd'un yaptığını yapacak birini gördün mü? Hayır görmedin. Çünkü onun gibi hayreti gerektirecek bir iş yapanı görmedin. Allah'ın dirilten ve öldüren olduğunu inkâr edenler çoktur. Yaratmanın nasıl olduğunu bilmeyen ise sayılamayacak kadar fazladır. Fakat Rablık iddiâ edenler ayrı düşünülmelidir.

Meşhûr olan görüşe göre burada söz konusu edilen kişi Üzeyr b. Serhıyâ, *"karye"* ise Beyt-i Makdis'tir.

Rivâyet edilir ki, İsrâîloğulları, şer ve fesâdda haddi aşınca Allah onlara Bâbilli Buhtunnasr'ı musallat etti. Buhtunnasr altı yüz bin kişilik bir ordu ile onların üzerine yürüdü. Şam'ı ele geçirip Beyt-i Makdis'i yerle bir etti. Sonra İsrâîloğulları'nı üç guruba ayırdı. Bunlardan birini öldürdü. Bir gurubu Şam'da bıraktı. Diğer gurubu ise esir aldı. Esir alınanlar yüz bin kişi kadardı. Buhtunnasr bu esirleri, beraberinde bulunan meliklere taksîm etti. Her bir melike dört çocuk düştü. Üzeyr de esir edilenler arasındaydı. Allah Teâlâ, Üzeyr'i onların ellerinden kurtardı. O merkebiyle Beyt-i Makdis'in yanından geçerken, orasının çok perişan bir halde olduğunu gördü. Burasının sâkinleri göçmüş, binâların direkleri devrilmiş ve çatıları çökmüştü. İşte Üzeyr o zaman: *"Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba?"* dedi.

Evin tavanına arş denilir. Gölgelenmek için hazırlanan her şey için bu isim kullanılabilir. Âyette zikredilen karyeden maksad, o bölgenin halkı değil, bölgenin kendisidir.

Üzeyr, Allah Teâlâ'nın sonsuz kudretinden şüphe ettiği için değil, o zamanın âdetine uygun olarak, böyle bir imâr ve ihyâyı uzak gördüğü için böyle söylemiştir. Allah hemen kendisini öldürdü ve yüz sene ölü olarak sakladı. Sonra tekrar diriltti.

Rivâyet edilir ki Üzeyr, Beyt-i Makdis'e gelince bir ağacın gölgesinde oturdu. Eşeğini bir yere bağlayıp dolaşmaya başladı. Orada hiçbir kimsenin olmadığını gördü: *"Allah burasını nasıl ihyâ edecek"* sözünü işte bu zaman söyledi. Meyva zamanıydı. Bunlardan bir miktar incir ve üzüm yedi, bir miktar da yanına aldı. Biraz da üzüm suyu aldı ve uyudu. Genç yaşta, bu meyveler içecekler yanında olduğu halde Allah, uyurken onun canını aldı.

Bu ölüm, Üzeyr'in hayatının bitmesi sebebiyle değil, ibret içindir. Nitekim Bakara sûresi'nin 243. âyetinde anlatılan: ***"Sayıca binler oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi? Allah onlara "ölün" dedi (öldüler). Sonra onları diriltti."*** hâdisesi bunun gibidir.

Allah, Üzeyr ile beraber eşeğini de öldürdü ve her ikisini insanların, yırtıcı hayvanların ve kuşların gözünden sakladı. Üzeyr'in ölümünden yetmiş yıl geçince, Allah İranlı hükümdarlardan güçlü birisini, Beyt-i Makdis'i yeniden yapmak için gönderdi. Hükümdarın ismi Yüşek idi. Yanında bin kahraman, her kahramanın yanında da üç yüz bin işçi vardı. Bunlar Beyt-i Makdis'i tâmire koyuldular. Allah Buhtunnasr'ı, beynine soktuğu bir sinekle helâk etti. İsrâîloğulları'ndan sağ kalanları Beyt-i Makdis'e döndürdü.

Çevre bölgelerde bulunanlar da oraya toplanıp Beyt-i Makdis'i yeniden yapmak için otuz sene uğraştılar. İsrâîloğulları üreyip çoğaldılar ve eski hâllerini aldılar. Böylece Üzeyr'in ölümünden tam yüz sene geçmiş oldu ve Allah onu tekrar diriltti.

Allah Üzeyr'i, önceden nasılsa o şekilde diri, akıllı, anlayışlı ve mârifet-i ilâhiyyeyi sezip anlamaya kâbiliyetli olarak diriltti. Onun için âyette bu anlamları ifâde eden *"bease"* fiili kullanılmış, *"sümme ahyâhu"* denilmemiştir. Çünkü *"ahyâ"* fiilinde bu anlamlar yoktur. Allah Üzeyr'i diriltince ona: *"Ne kadar kaldın burada"* dedi. Üzeyr: *"Bir gün yahut birkaç saat"* dedi. Üzeyr'e bu soru, Allah'ın işlerini kavramaya güç yetiremeyeceğini anlaması için sorulmuştu. Çünkü öldürüp diriltme işi kısa bir müddet içinde değil, aksine uzun bir zamanda olmuştu. Bunun kolay bir şey olduğunu sanmak mümkün değildi. Ayrıca Üzeyr burada, Allah'ın kudretini gösteren mühim bir olaya da tanık olmuştur. O da, bozulabilir cinsten olan yiyeceklerin, uzun bir müddet, bozulmadan olduğu hâl üzere kalmış olmasıdır.

"Allah ona "Bilakis yüz sene kaldın, yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır." dedi.

Rivâyet edildiğine göre, Üzeyr yanında bıraktığı incir ve üzümleri, dallarından kopardığı andaki gibi; üzüm suyunu da süzdüğü zamanki gibi buldu. Yâni hiçbir değişiklik olmamıştı.

Uzun müddet ölü olarak kaldığını kabullenmen için eşeğine bak. Kemikleri nasıl çürümüş, mafsallarının birbirinden nasıl kopup ayrılmış olduğuna bir nazar kıl. *"Seni insanlar için bir âyet (ibret işareti) kılalım diye böyle yaptık"* Seni öldürüp tekrar diriltmemizin sebebi, seni, dirilttiğimiz dönemdeki insanlara bir ibret yapmaktı. İstedik ki bunlar, bir önceki asrın insanı olarak seni görsünler ve senden, çoktan beri kendilerine gizli kalan Tevrat'ın verdiği bilgileri öğrensinler. *"Şimdi sen kemiklere bak onları nasıl birbiri üstüne koyuyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz" dedi.*

Burada *"bak"* emri iki kez tekrar edildi. Halbuki yukarıda *"eşeğine bak"* denmişti ve buradaki kemikler de yine aynı eşeğin kemikleridir. Sebebi şudur: Allah ona ilk önce *"eşeğine bak"* demekle bunun, yüz yıl gibi uzun bir müddet ölü olarak kaldığını gösteren bir delil olduğunu belirtmek istemiştir. İkinci *"bak"* emriyle ise, Üzeyr'in, kendi dışındaki ölü bir varlıkta diriltme olayının nasıl gerçekleşeceğini izlemesi istenmiştir. Yâni ona şöyle denmiştir: "Diriltme hâdisesini kendi nefsinde gördükten sonra, kendi dışında da müşâhede etmen için merkebin kemiklerine bak!"

Rivayet edildiğine göre, Üzeyr gökten şöyle bir ses işitti: "Ey çürümüş ve birbirinden

ayrılmış kemikler, Allah size eskiden olduğunuz gibi bir araya gelmenizi, ete ve deriye bürünmenizi emrediyor.” Bunun üzerine kemikler, önceden bulundukları duruma göre bir araya geldiler. Kas ve damarlarla birbirlerine bağlandılar. Sonra üzerlerini et kapladı. Bir de bunlara bir deri geçirildi. Sonra rûh üflenerek anıran bir eşek oluverdi.

“Durum kendisince anlaşılınca “şüphesiz Allah’ın her şeye kadir olduğunu bilmeliyim” dedi. Üzeyr, açık olarak ölünün diriltilmesini görünce, Allah’a hiçbir şeyin zor gelmeyeceğini ve O’nun aklımızdan geçen ve geçmeyen her işi yapmağa güç sâhibi olduğunu anladı.

Rivâyet olundu ki, Üzeyr eşeğine binip mahallesine geldi. Ne insanlar onu, ne de o insanları tanıdı. Evleri hep değişmiş buldu. Kendi evine geldi. Orada kendi zamanında yaşamış, gözleri görmeyen ve kötürüm bir ihtiyâr kadının kaldığını gördü. Kadına:

“Ey falan, bu ev Üzeyr’in değil midir?” diye sordu. Kadın,

“Evet, bu ev onundur. Fakat biz onu kaybettik ve ne olduğunu bilemiyoruz”, dedi ve içli içli ağladı. O:

“Ben Üzeyr”’im dedi. Kadın:

“Subhanallah, bu nasıl olur?” diye taaccüb etti. Üzeyr:

“Allah beni yüz yıl ölü sakladı, sonra da diriltti”, dedi. Kadın:

“Üzeyr, duâları kabûl edilen bir adamdı. Hadi benim için Allah’a duâ et, gözlerimi açsın da seni göreyim” dedi.

Üzeyr Allah’a duâ etti ve kadının gözlerini sıvazladı. Gözleri iyileşti. Haydi “Allah’ın izniyle kalk” dedi. Kadın, sanki kendisini bağlayan iplerden kurtulmuşçasına sağlam bir şekilde kalktı ve Üzeyr’e baktı. “Evet”, dedi, “tanıklık ederim ki sen Üzeyr’sin.”

Kadın oradan ayrılıp İsrâîloğulları’nın mahallesine vardı. Onlar toplanmış oturuyorlardı. Üzeyr’in yüz on sekiz yaşındaki oğlu da oradaydı. Kadın onlara: “İşte şu size gelen Üzeyr’dir,” dedi. Fakat onu kabul etmeyip yalanladılar. Bunun üzerine kadın:

“Bakın, bakın ben bu hale onun duâsıyla geldim,” deyince oradakiler intibaha gelip Üzeyr’e doğru yöneldiler. Üzeyrin oğlu: “Babamın iki omuzu arasında ay kadar siyah bir ben vardı dedi.” Açıp baktılar, aynen dediği gibi idi.

Buhtunnasr, Beyt-i Makdis’te, Tevrât okuyucularından kırkbin kişiyi öldürmüştü. İsrâîloğulları’ndan Tevrât’ı okuyacak kimse kalmadığı gibi herhangi bir Tevrât nüshası da yoktu. Üzeyr, Tevrât’ı onlara en ufak bir hatâ yapmaksızın ezberden okudu. Bunun üzerine, Buhtunnasr’ın helâkinden sonra Beyt-i Makdis’e gelenlerden biri dedi ki: Babam bana, dedemin, esir edildikleri gün Tevrât’ı bağda gizli bir yere sakladığını söylemişti. Eğer bana dedemin bağını gösterirsen onu bulabilir ve size gösterebilirim.” Târif edilen yere gittiler ve orada Tevrât’ı buldular. Bununla, Üzeyr’in ezberinden imlâ

ettirdiği Tevrât'ı karşılaştırdılar. Aynı çıktı. Bir harfte dahi ihtilâf söz konusu olmadı. Bu sebeple "Üzeyr Allah'ın oğludur" dediler. Allah böyle şeylerden münezzeh ve yücedir.

Kıssadan anlaşıldığına göre bir kimse âdâbına uygun olarak duâ ederse hemen icâbet edilir. Eğer âdâbına riâyet etmezse kabûl olunmaz. Zor durumda kalır.

İbrâhîm (a.s.): ***"Ey Rabbım! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" dedi.*** (el-Bakara, 2/260). Önce Allah'ı sena ile söze başladı, sonra da ölüleri nasıl dirilttiğini sordu. Allah Teâlâ hemen duâsına icabet etti ve ona diriltme olayını kendi nefsinde değil, kuşlarda gerçekleştirmek suretiyle gösterdi.

Üzeyr ise: *"Ölümünden (yıkımından) sonra Allah burasını nasıl onarıp yapacak"* dedi. Allah da bunun nasıl olduğunu ona, kendisini öldürüp, yüz sene bu hâlde beklettikten sonra diriltmek sûretiyle gösterdi. Nitekim **Sa'dî** der ki:

Düzgün olmayan anlamsız söz söylemek yakışmaz.
Okla vurulmamış; av olmayan hayvanı kesmek de yakışmaz.

Bir kısım kimseler ruhların haşrini kabûl ettikleri halde bedenlerin haşrini inkâr ettiler ve dediler ki: Ruhların cesedlere giydirilmesinin sebebi, çocuk gibi onları dünyada olgunlaştırmak içindir. Çocuk edep öğrenmek için okula gider. İsti'dâdı nisbetinde edep tahsîl eder. Okulu bitirdikten sonra fazîletli kimselerin meclisine katılır, sohbetlerinde bulunur. Okulda öğrenemediği pek çok ilmi bunlardan öğrenir. Şu kadar var ki, çocuk bunu, okulda öğrendiği edeb nisbetinde gerçekleştirir. Nihâyet fazîletli kimselerden olur. Çocuk bu şekilde gelişip büyüdükten ve fazîletli kimselerden olduktan sonra tekrar eski okuluna dönmeye ihtiyaç hisseder mi? Ruhlar da bunun gibidir.

Ruh gölgeler ve hayâller aleminden çıkınca, dünyada iken elde ettiği cüz'î ilimler vasıtasıyla mukaddes ruhlarla birleşir. Ulvî ruhlardan ise, his aleminde bulunmayan küllî kavramların ilmini elde eder. Böyle olunca, tekrar niçin cesede dönme ihtiyacı hissetsin? Bu tarz bir düşünce, bu kimselerin nefslerinin süslemesi ve şeytanın vesveselerinden başka bir şey değildir.

Allah Teâlâ, ihlâslı kullarına olan fazl ve rahmeti sebebiyle Üzeyr'i ve eşeğini öldürüp yüz sene sonra tekrar diriltti. Akıl sâhibi kimseler, Allah'ın Üzeyr ve eşeğini beraberce diriltmesinden, ruhların cesedlerle beraber haşrolacağını anlayabilirler. Burada Üzeyr'den ruh, eşeğinden ise beden kastedilmiştir. Ruh, Yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindedir. Beden ise cennettedir. Ruh, Allah'ın cemâl ve celâl sıfatlarının tecelli ettiği kadehlerden içer. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Rableri onlara tertemiz bir içki içirir"*** (el-İnsan, 76/21) buyurur. Beden ise cennet nehirlerinden içer. Bu konuda Allah Teâlâ: ***"Her bölük içeceği pınarı tanıdı"*** (ez-Zuhruf, 43/71) buyurmaktadır. Şair der ki:

Biz su içtik, bir damla da yere döktük çünkü,
Şerefli kimselerin bardağından yerin de bir nasibi vardır.
demiştir. *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*'de böyle yazılıdır.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّ اَرِن۪ي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰىۜ قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْۜ
قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْب۪يۜ قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ
اِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْت۪ينَكَ سَعْيًاۜ
وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٦٠﴾

260. İbrâhîm Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrâhîm: Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için *(görmek istedim),* dedi. Bunun üzerine Allah: Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra *(kesip parçala),* her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azîzdir, hakîmdir, buyurdu.

"Şu zamanı hatırla" dendiği zaman, o zamanda meydana gelen olayı zikretmek gerekir.

"Rabb", duâ etmeye başlarken afv ve merhamet istendiğini belirten ve duâya derhal icâbet gerektiren bir kelimedir.

"Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster". Sen dirilt ben de bakayım. Bu şekilde ölüleri diriltme keyfiyetinin nasıl olduğunu göreyim. İbrâhîm (a.s.) bu soruyu, bildiği bir şeyi görerek tahkik etmek için sormuştu. Allah Teâlâ da onu, ilme'l-yakîn seviyesinden ayne'l-yakîne, oradan da makamların en yücesi olan Hakka'l-yakîne kavuşturmuştur. Bu üç çeşit yakîn arasındaki fark şudur:

İlme'l-yakin haber alma yoluyla elde edilir. *Ayne'l-yakin*, bir şey hakkında görerek bilgi edinmektir. Bu bilgide şek ve şüpheye yer yoktur. Nitekim Allah Teâlâ kafirler hakkında: ***"Sonra âhırette onu çıplak gözle göreceksiniz"*** (et-Tekâsür, 102/7) buyurmaktadır.

Kâfirler cehenneme girip onun can yakıcı azabını tatmaya başladıkları zaman ise Allah Teâlâ onlara: ***"İşte yalanlayıcıya kaynar sudan bir ziyâfet vardır. Ve onun sonu cehenneme atılmaktır. Şüphesiz ki bu kesin bir gerçektir"*** (el-Vâkıa, 56/93) buyuracaktır.

Allah Teâlâ, İbrâhîm (a.s.)'a: "Benim ölüleri diriltip bütün terkibleriyle eski hallerine döndürmeye kadir olduğumu yakinen bilip inanmadın mı?" dedi. Allah Teâlâ, İbrâhîm (a.s.)ın insanlar içerisinde îmânın ne demek olduğunu en iyi bilen ve inanan biri olduğunu biliyordu. Fakat, ona *"Hayır! İnandım"* dedirtmek suretiyle, imanını bütün dinleyenlere açıklamak ve *"Ya Rabb! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!"* sözüyle

ayne'l-yakîne ulaşmak istediğinin herkes tarafından bilinmesini sağlamak için *"yoksa inanmadın mı?"* sorusunu sormuştur.

İbrâhîm (a.s.): Hayır, inandım. Fakat kalbimin mutmain olması, gerçeği yakînen görerek sükûnete erip huzûr bulmasını istedim, dedi. Zira ayne'l-yakîn, ilme'l-yakînin zıddına kalbin sükûnetini sağlar. Bu durumda **Hz. Ali** (r.a.)'nin: *"Gözümün önünden perde kaldırılsa bile yakinim ziyadeleşmesi söz konusu değildir"* sözünün mânâsı nedir? şeklinde bir soru sorulabilir. Cevap olarak deriz ki: Bunun mânâsı "O'na imânım konusunda bir ziyâde olmaz." demektir. Yoksa âhıreti gördüğü vakit, ahvâlinin nice olduğu hususunda daha önce bilmediği pek çok şey öğrenecektir. Aynı şekilde İbrâhîm (a.s.)'de diriltme işinin nasıl olduğunu görünce, bu konuda daha önce bilmediği ve anlamadığı pek çok şeyi bilip anlamıştır.

"Öyleyse kuşlardan dört tanesini yakala" dedi. Bu kuşlar, tavus, horoz, karga ve güvercin idi. Bazıları güvercin yerine kartalı saymışlardır. Allah Teâlâ İbrâhîm'e, başka hayvanlardan değil de kuşlardan almasını emretmiştir. Çünkü kuşlar, insana en yakın olan ve diğer canlıların özelliklerini en çok üzerlerinde bulunduran varlıklardır.

Yakaladığın kuşların yapı ve şekillerini iyice kavra ki parçalayıp dağıttıktan sonra, eksiksiz olarak tekrar eski hallerini aldıklarını göresin. Rivayet olunduğuna göre, Allah Teâlâ, İbrâhîm (a.s.)'e kuşları kesmesini, tüylerini yolmasını ve etlerini sıyırıp parçalara bölmesini emretti. Sonra başlarını yanında saklamak suretiyle, her dağın başına onlardan birer parça koymasını istedi. İbrâhîm, her bir kuşu dört parçaya ayırdı. Bu dağların sayısının yedi veya dört olduğu söylenir.

"Sonra onlara Allah'ın izniyle bana gelin, de. Koşarak, uçarak veya yürüyerek süratli bir şekilde sana gelirler," dedi.

İbrâhîm (a.s.) emrolunduğu gibi yaptı. Her bir parçanın bir diğerine doğru uçup, bir cüsse teşkil ettiğini ve gelip kendine âid baş ile birleşerek eski hâlini aldığını gördü. Bu durum karşısında İbrâhîm (a.s.) hayrette kaldı.

Şüphesiz Allah azîzdir; emrini yerine getirtir ve yapmak istediği şeye kimse engel olamaz. Hakîm'dir; her bir işinde çok yüce ve ince hikmetleri vardır.

Allah Teâlâ'nın, fiillerini böyle bilinen basît sebeplere binâ etmesi, O'nun bu fiilleri harikulâde bir yolla gerçekleştirmekten âciz olduğunu göstermez. Bilakis böyle yapması pek çok hikmet ve maslahat ihtivâ etmektedir.

İmam Kuşeyrî şöyle demiştir: İbrâhîm (a.s.) Allah'tan kalbinin ihyasını istedi. Allah Teâlâ da ona, gönlünün başka şeylerle olan bağlantılarını kesmesi gerektiğini bildirdi.

Dört kuş ile nefiste bulunan dört mânâya işaret edilmiştir. Tavus zineti, karga emeli, horoz şehveti ve kartal da hırsı temsil etmektedir. Bundan hareketle kim mücâhede ile nefsini boğazlamazsa müşâhede ile kalbini diriltemez, mânâsı ortaya çıkmaktadır.

Mesnevî'de gelmiştir ki:

Tavus kuşunun hırsı kazın hırsının elli katıdır.

Şehvet hırsı yılana, makam hırsı ejderhaya benzer.

Kazın hırsı, şehvetten ve şehvet mahalli fercden yaratılmıştır.

Fakat kaz, baş olma sevdasında ondan yirmi derece fazladır.
Yemek yiyen yüz kişi bir sofranın etrafına sığar.
Lâkin baş olma sevdalısı iki kişi cihana sığmaz.
Karakarganın gak gak diye nara atması,
Dâima yiyip içmek, bu dünyada ömür sürmek içindir.
Nitekim İblis-i laîn de Cenâb-ı Hakk Teâlâ'dan
Kıyamete kadar ömür ve hayat talebinde bulundu
Hayât da ölüm de Hak ile olursa güzeldir.
Hakk'tan uzak bir âb-ı hayat, su değil, ateştir,
Hakk'ın rızasını talebedenlerin hayatı hoş ve güzeldir.
Karganın hayatı lâşe ve dışkı yemekten ibârettir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Dört kuştan murad, insan çamurunu oluşturan dört unsurdan doğmuş dört sıfattır. Bunlar *toprak, su, ateş* ve *hava*dır. Her bir unsurun kendine yakın diğer bir unsurla birleşmesinden ikişer sıfat doğmuştur. Toprak ve suyun birleşmesinden *hırs* ve *cimrilik* ortaya çıkmıştır. Bu iki sıfat birbirine çok yakındır. Biri bulununca muhakkak diğeri de bulunur. Ateş ve havadan *öfke* ve *şehvet* meydana gelmiştir. Bunlar da birbirine çok yakındırlar ve beraberce bulunurlar.

Bu sıfatlardan herbirinin, sükûnet bulmaları için kendilerinden yaratılan birer eşleri vardır. Havva ve Âdem gibi. Bunların birleşmelerinden birtakım sıfatlar ortaya çıkar. Hırsın eşi hased, cimriliğin kin, öfkenin kibirdir. Şehvet için husûsî bir eş yoktur. O herbir sıfatın mâşûku durumundadır ve her sıfatın ona bağlanan bir yönü vardır. Şehvetten kaynaklanan bir kısım sıfatlar daha vardır ki onları burada zikretmek mevzûmuzu uzatır.

Bu yedi kötü sıfat, cehennemin yedi kapısını temsil eder. Halk, durumlarına göre bu kapılardan cehenneme girerler. Cehennemin yedi kapısı vardır. Her kapı için ayrılmış bir zümre vardır. Bir kimsede bu sıfatlardan hangisi üstün olursa, o sıfatın temsîl ettiği kapıdan cehenneme girer. Bu sebeple Allah Teâlâ dostu İbrâhîm (a.s.)'e bu kötü sıfatları kesip atmasını emretti.

Bu sıfatlar dört kuşla temsil edildi: Tâvûs cimriliği temsîl etmektedir. Eğer dünya malı, tâvûsun rengindeki güzellik gibi cimrinin gözüne süslü gözükmeseydi asla cimrilik etmezdi. Karga hırsı simgelemektedir. Çünkü o hırsından dolayı çok şey istemektedir. Horoz şehveti temsil etmektedir ve bununla meşhûrdur. Kartal ise öfkeyi temsil eder. Çünkü o, uçarken diğer kuşların fevkinde uçmaya çalışır. Bu ise öfkeli kimselerin sıfatıdır.

İbrâhîm (a.s.), doğruluk bıçağı ile bu kötü sıfatları kesip temizleyince, cehenneme gireceği hiçbir kapı kalmadı. Mancınıkla ateşe atıldığında da ateş ona serinlik ve esenlik oldu.

Kuşların bu sûretle kesilmesi, parçalara ayrılıp tüylerinin yolunması ve bunların

birbirine karıştırılması ile dört kuşun temsil ettiği dört kötü sıfatın ve uzantılarının şerîatın veya hak vekîli olan mürşid-i kâmilin isteği üzere rûh tarafından kesilmesi gerektiğine işâret edilmiştir.

Şerîatın emri, bu kötü sıfatların parçalara ayrılıp her bir dağ üzerine konmasıdır. Söz konusu dağlar, insan bedeninin üzerine oturtulduğu dört nefistir. Birincisi, *“nefs-i nebâtiye”* diye isimlendirilen ve insanda gelişmeyi sağlayan nefstir. İkincisi *“rûh-ı hayvânî”* diye isimlendirilen *“nefs-i emmâre”*dir. Üçüncüsü *“rûh-ı tabiî”* denilen *“kuvvet-i şeytaniye”*dir. Dördüncüsü *“rûh-ı insânî”* diye adlandırılan *“kuvvet-i melekiye”*dir.

Parçalara ayrılıp cüzleri birbirine karıştırılan ve şerîatın emriyle ruh, nefis ve kuvvet dağları üzerine konan bu sıfatlar, şu bitkilerin ve sebzelerin durumuna benzer: Ziraatta mâhir bir çiftçi, bitki ve sebze tohumlarını belirli zamanlarda belirli mikdarda gübre ile gübrelenmiş toprağa eker. Sonra onu sular. Böylece oradaki tohumlar toprak, gübre ve suyun yardımıyla gelişir. Görüldüğü üzere, Allah’ın izniyle ölü toprak ihyâ edilebilmektedir. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ: ***“Allah’ın rahmetinin eserlerine bir bak, arzı ölümünün ardından nasıl diriltiyor.”*** (er-Rûm, 30/50) buyurmaktadır.

Hırs, cimrilik, şehvet ve öfke gibi sıfatlardan herhangi biri insanın rûhânî cevherine üstün gelirse onun sâfiyetini bozar ve vatan-i aslîsine dönmesini engeller. Fakat şerîatın emri ile bu sıfatların güçleri kırılır, kuvvetleri azaltılır, nûrları söndürülür ve etkileri yok edilip, ayrı ayrı parçaları birleştirilip dörde taksim edilir ve ruh, nefis ve kuvvet dağları üzerine konursa bu parçalardan her biri kuvvet bulur ve gelişir. Nihayet rûh-ı insânî tasarrufta bulunarak bunları diriltir. Bu sıfatlardan kaynaklanan karanlıkları, rûh-ı insanî ve melekiyenin husûsiyetinden olan nûr ile değiştirir. Neticede kötü vasıfları yönünden ölü olan bu sıfatlar rûhânî ahlâk ile diri durumuna geçer. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’nin açıklaması burada son bulmaktadır.

ALLAH YOLUNDA İNFÂK

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ
سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ
وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ
لَا يُتْبِعُونَ مَا اَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا اَذًى لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ
خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًى وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ يَا اَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى كَالَّذِى يُنْفِقُ
مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ
صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ
عَلٰى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾
وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ
اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ
فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾
اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ تَجْرِى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ
ضُعَفَاءُ فَاَصَابَهَا اِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ
الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

261. Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O her şeyi bilir.

262. Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah katında has mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir.

263. Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, acelesi de yoktur.

264. Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız

hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.

265. Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer *(de yine ürün verir).* Allah, yaptıklarınızı görmektedir.

266. Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden *(bir miktar)* bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! *(Elbette bunu kimse arzu etmez.)* İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetleri açıklar.

Mallarını zekât ve sadaka gibi farz ve nâfile olan hayır yollarına harcayanların hâli verimli bir toprakta biten ekin dânesine benzer. Bu dâne yedi ekin gövdesi çıkarır. Her bir gövdede bir başak vardır. Herbir başakta da yüz dâne vardır. Nitekim verimli topraklarda ekilen darı ve buğday gibi bitkilerde bu durumu müşâhede etmek mümkündür. Allah dilediği kişi için dilediği kadar artırır. Bu artırma işi, infâk eden kimsenin ihlâsına ve samîmiyetine bağlıdır. Bu bakımdan sevâp itibâriyle amellerin dereceleri farklıdır.

Allah vâsi'dir; kullarına fazla fazla vermesi ona zor gelmez. Alimdir; infâk eden kimsenin niyetini, ne kadar infâk ettiğini ve infâk ettiği şeyden elde edeceği şeyin keyfiyetini bilir.

Âyette daneye benzetilen infâk edenler değil, infâk ettikleri şeydir. Çünkü canlılar cansızlara teşbîh edilmez.

Allah yolunda tasaddukta bulunan kimse bir çiftçiye benzer. Bu adam işinde mâhir, tohum iyi, ekim yapılacak arâzî de zirâata iyice hazırlanmış ise çok verim elde edilir. Aynı şekilde tasaddukta bulunan kimse sâlih, malı temiz olur ve onu ehline ulaştırırsa çok sevap elde eder.

Bu konuda Ebû Hüreyre (r.a.) Peygamber Efendimiz (s.a.)'den şöyle bir hadîs rivâyet etmiştir: *"Her kim temiz ve helal olan kazancından bir tek hurmaya denk olabilecek bir şey tasadduk ederse Allah onu kabul buyurur. Çünkü Allah ancak temiz olanı kabul eder. Sonra onu, sizden birinizin tayını terbiye edip büyüttüğü gibi, artırıp çoğaltır. Nihayet o sadaka dağ kadar olur."*[224]

Yapılan diğer ibâdetlerin de ziyadeleştirilmesi söz konusu iken, Peygamber Efendimizin (s.a.), özellikle sadakanın ziyâdeliğe tâbi tutulacağını belirtmesi, farz veya

nâfile sadakanın Allah'ın artırımına daha lâyık olduğuna işârettir. Çünkü insan tabîatı malı sever ve onu vermek istemez.

Başka bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Mü'minin sadakası onu, dünya âfetlerinden, kabir fitnesinden ve kıyamet gününün azabından korur."*[225]

Yine başka hadis-i şerifte: *"Cömertlik, kökü cennette ve dalları dünyaya uzanmış bir ağaca benzer. Kim onun bir dalına tutunursa o dal onu cennete götürür. Cimrilik de kökü cehennemde ve dalları dünyaya uzanmış bir ağaca benzer. Kim de bunun bir dalına tutunursa, o dal onu cehenneme sürükler"*[226] buyurmuştur.

Bir diğer hadislerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.): *"Dulların ve miskinlerin ihtiyacı için koşturan kimse Allah yolunda cihad eden kimse gibidir."*[227] buyurmuştur. Zira onların ihtiyaçlarını gidermek büyük bir sabır ve gayret ister. Fakat sevabı da çok olur.

Şeyh Sa'dî'nin *Bostan*'ından:

Bilge kişilerin önde gelenlerinden biri,
Ömer b. Abdülaziz'i anlatır ve der ki:
Onun parmağında taşlı bir yüzüğü vardı.
Müşteriler ona değer biçmede âciz kalırlardı.
Geceleyin o küçük yüzük etrafa zıya saçardı.
Gündüz gibi ışık verme konusunda inci gibiydi.
Hikmet-i ilâhî, bir kıtlık yılı geldi.
İnsanların ay gibi aydınlık yüzleri karardı.
Çünkü insanlarda huzûr, kuvvet ve takat kalmadı.
Ömer b. Abdülaziz, kendi râhatını mürüvvet görmedi.
Halktan birisinin damağında bir zehir gördü.
O kişinin boğazından tatlı su bile akar giderdi.
Sultan hemen o gümüş yüzüğünün satılmasını emretti.
Sultan fakir ve yetimlere karşı merhamete geldi.
Bir haftada o yüzüğün parasını fukaraya dağıttı.
Dervişlere, yoksul ve kimsesizlere verdi.
Halkın bazısı padişahı kınayıp ayıplamaya başladı:
Böyle bir yüzük bir daha ele geçer mi?
Bunları duyan sultan gözyaşlarıyla,
Yanaklarından mumun erimesi gibi akan damlalarla demişti ki:
Padişah üzerindeki süslü yüzük, ne kötü zinettir.
Memleketin kalbi hüzünle yaralıdır.
Benim parmağıma taşlı yüzük takmak yaraşmaz.
Halkın gönlü gam ve gussalıdır.
Ne mutlu o kimseye ki, halkın huzûrunu
Kendi rahat ve huzûruna tercih etmiştir.
Mârifet ve hüner sâhipleri rağbet etmezler

Kendilerinin mutluluğuyla başkalarının sıkıntısına.

Ameller niyetlere göredir. Bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (a.s.): *"Mü'minin niyeti amelinden daha hayırlıdır"* buyurmaktadır. Bu hadisin vürûd sebebi şöyledir: Hz. Osman (r.a.), Hz. Peygamber (a.s.)'ın, su kuyusu açmanın ne kadar sevaplı bir iş olduğu hakkındaki beyânâtını duyunca hemen bir kuyu açmağa niyet etti. Fakat müşriklerden biri daha acele davranarak Osman (r.a.)'dan önce kuyuyu açtı. Bunun üzerine Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Mü'minin niyeti amelinden daha hayırlıdır."*[228] buyurdu. Yani kâfirin amelinden daha hayırlıdır.

Diğer bir mânâya göre, mü'minin niyeti, onun niyetsiz yaptığı amelinden daha hayırlıdır. Çünkü niyyet ederek yaptığı amel niyetsiz olarak yaptığından daha üstündür. Namaz gibi işlenirken niyetin gerektiği ibâdetlerde niyyet olmazsa amelin bir faydası olmaz. Bazı amellerde ise niyete ihtiyaç yoktur. Kur'ân okumak, zikir yapmak gibi.

İnfakın, birtakım mertebeleri vardır: *Avamın infakı*, bunlar mallarının bir kısmını infak ederler. Bunun karşılığı cennettir. *Havâssın infakı* ise, nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye sûretiyle hallerini düzeltmeleridir. Bunun karşılığı ise kıyâmet günü vechullaha bakmaktır. O halde mü'minin malını Allah yolunda dağıtmak sûretiyle mal sevgisinden nefsini tezkiye, kalbini tasfiye etmesi gerekir. Ancak o takdîrde, yukarıda bahsedilen şerefe ulaşabilirler. Bunun yanında kıyâmet günü Allah indinde kaybedenlerden olmamak için cimrilikten de uzak durmalıdır.

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَٓا اَنْفَقُوا مَنًّا
وَلَٓا اَذًى لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾

262. Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah katında has mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir.

Bu kimseler mallarını verilmesi gereken yerlere verirler. Yaptıkları iyiliklere minnet ve eza katmazlar.

"Men", birinin iyilik yaptığı kimseye "sana şöyle şöyle iyilik yaptım" demek suretiyle o kimseye, kendisine karşı verecekli durumunda olduğunu hissettirmesidir. İşte Allah için harcama yapanlar "ben sana şöyle şöyle iyilik yaptım; şu şu hayırların sana kavuşmasına sebep oldum" diyerek verdiklerini başa kakmazlar.

"Ezâ" ise, kişinin iyilik ettiği kimseye karşı büyüklenmesidir. Allah için infâkta bulunan kimse, iyilik ettiği kimseye: "Ben sana iyilik ettim, sen bana teşekkür etmedin", "Kaç kez gelip bana eziyet veriyorsun", "Kaç defadır isteyip duruyorsun, utanmıyor

musun” veya “Devamlı sıkıntılarla geliyorsun, Allah beni senden kurtarsın, seni benden uzak etsin” diyerek eziyet etmez.

“Onların ecirleri Rablerinin katındadır.” Allah Teâlâ yaptıkları işin sevâbını âhırette onlara verecektir. Bu durum, mükâfâtın, minnet ve ezâ olmaksızın infâk etmeğe bağlı olduğunu göstermektedir. Âhırette vuku bulacak azaptan bunlara bir korku yoktur. Dünyada işledikleri şeylerden ötürü de asla hüzün duymazlar.

Rivâyet olunduğuna göre Hasan b. Ali’nin canı bir yiyecek istedi. Bunu almak için Fâtıma’nın gömleğini altı dirheme sattı. Bir dilenci bu parayı istedi. O da verdi. Sonra deve satan bir adama rastladı. Parasını belli bir müddet sonra vermek üzere deveyi satın aldı. Hasan (r.a.) aldığı deveyi başka birisine sattı. Aldığı parayı, ilk olarak deveyi kendisine satan adama vermek isteyince onu bulamadı. Durumu Hz. Peygamber (a.s.)’e anlattı. Peygamber Efendimiz: *“Senden parayı isteyen Rıdvan, sana deveyi satan Mikâîl ve deveyi senden satın alan ise Cebrâîl idi.”* buyurdu. Yukarıdaki âyet bu hâdise üzerine indi.

Müfessirlerden bir kısmı, bu ve bundan önceki âyetin Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman b. Avf hakkında indirildiğini söylemişlerdir. Hz. Osman, Tebük gazvesinde bin deve ve bin dinar yardımda bulundu. Rasûlullah (s.a.) ellerini kaldırarak: *“Ya Rabbi ben ondan razı oldum. Sen de razı ol!”* diye duâ buyurdular.

Hz. Abdurrahman b. Avf ise malının yarısı dört bin dirhemi tasadduk etti ve dedi ki: Yanımda sekiz bin dirhem var. Bunun dörtbin dirhemini kendim ve çocuklarım için sakladım. Dört bin dirhemini de Rabbime karşı karz-ı hasende bulundum. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.): *“Sakladığını da verdiğini de Allah mübarek eylesin”* buyurdu. Hz. Osman ile Abdurrahman b. Avf mallarını tasadduk ettiler. Akıllarına menn ve ezâ türü hiçbir şey gelmedi.

Başa kakmanın (menn) nifâka, ezânın ise riyâya benzediği söylenmiştir. Bazıları da bir kimse infâk ettiğine eziyet ederse, yapmış olduğu infaktan bir ecir alamadığı gibi, yaptığı eziyet sebebiyle günahkar bile olur, demişlerdir.

Vehb der ki: “Böyle yapan kimse ne sevap, ne de günah kazanır.” Bir kısım kimseler de der ki: “Bu kimse için sadaka sevâbı vardır. Fakat kat kat sevap alması mümkün değildir. Başa kakması sebebiyle günah kazanır.”

Allah Teâlâ, kulların yaptıkları iyilikleri başa kakmalarını yasaklamıştır. Fakat kendisi kullara minnet eder: ***“Bilakis Allah size minnet eder.”*** (el-Hucurat, 49/17). Zira Allah tam bir mülk ve kudret sâhibidir. Mülkü ve kudreti başkasına bağlı değildir. Eğer kulun kalbinde birazcık iyilik duygusu varsa o da Allah’tandır. Bu his kulun kuvvetiyle oluşmuş değildir. Kul noksandır. Noksan olanın başkasına minnet etmesi veya kendini övmesi yersizdir, câiz değildir.

Minnet etmek nimetin kıymetini azaltır ve güzelliğini bozar. Çünkü sadakaya muhtaç fakîrin, ihtiyaç içinde olması hasebiyle kalbi kırıktır. O bu hâliyle verici elin üstünlüğünü kabûl etmiştir. Böyle olduğu halde veren kimse: “Ben işte sana şunu şunu verdim” derse onun kırıklığını artırmış olur. Böylece o kimse faydadan sonra zarar

veren ve iyilikten sonra kötülük yapan kimse gibi olur.

Hüseyin Kâşifî der ki:

Allah'ın sana verdiği nimeti verdiğinden ötürü
Boş yere minnet etme, zira başa kakmak yanlıştır.
Mukabilinde on misli ecir alacağın şeyle minnet etme!
Vermeğe pişman olacağın şeyi de verme!

Sa'dî de der ki:

İhsanda bulunuyorum diye kendini büyük görme!
Zira ben uluyum, başkaları elimin altındadır, sanma!
Devletine duâ eden binlerce insan görürsün, senin
Bu hâlden dolayı Cenâb-ı Hakk'a duâ etmelisin.
Senin inâyet ve lütfundan ümidvar olan insanlar var.
Sen ise hiç kimsenin elinden ümidvar değilsin.

Anlatıldığına göre İbrâhîm (a.s.)'ın beş bin koyundan oluşan bir sürüsü vardı. Bu sürüyü altın tasmalı köpekler gözetliyordu. İbrâhîm (a.s.) çölde koyunlarını otlatırken insan suretinde bir melek geldi ve: "Meleklerin ve rûhun Rabbı yücedir, ben onu tesbîh ederim" dedi. İbrâhîm (a.s.): "Rabbımı bu şekilde tekrar anarsan, gördüğün şu malın yarısı senindir," dedi. Melek söylediğini tekrarladı. İbrâhîm (a.s.) ikinci kez: "Rabbımı bu şekilde tekrar tesbih edersen şu gördüğün malın hepsi senindir." dedi. Melekler bu duruma taaccüb ettiler ve: "Sen Allah'ın dostluğuna, bütün milletler ve topluluklar içerisinde hayırla yâd edilmeye layıksın," dediler.

Mesnevî'den beyitler:

Kur'ân'da borç verin buyurulur, sen de borç ver
Ki, âhırette onun yüz kat karşılığını göresin.
Kendin için bu âlemde az iç, karnını şişirme,
Ki kendini kıyâmette Kevser havuzu başında bulasın.

Nevabiğu'l-Kelîm'de şöyle denmiştir:

Kendisinden isteyene cömerdlik edip veren ile
Cimrilik gösterip vermeyen müsâvî olur mu?

İnsanlar üç guruptur:

1- *Akviyâ* (İnfâkta güçlüler): Bunlar sâhip oldukları bütün mallarını infâk edenlerdir. Bu kimseler, muhabbet husûsunda Allah ile yaptıkları ahde sâdık kalanlardır. Hz. Ebû Bekr (r.a.) bu guruba örnektir.

2- *Mütevassıtlar* (Orta halliler): Bunlar ellerinde bulunan malları bir defada

harcamayan, ihtiyaç duyulup istendiğinde infak edenlerdir. Bunlar malı, başkaları adına ellerinde bulundurur ve kendileri ibâdete güç yetirebilecek kadarıyla iktifâ ederler.

3- *Zayıflar*: Farz olan zekâtı vermekle yetinenlerdir.

Allah'ım! Bizi senden başka her şeyden soyunup seninle yetinenlerden eyle! Amin.

قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا اَذًى وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

263. Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, acelesi de yoktur.

İsteyen kimseyi gönül alıcı sözlerle karşılamak ve güzellikle geri çevirmek; istemekte ısrâr gibi hoşa gitmeyen davranışlarını afvetmek, ardından başa kakılan sadakadan daha hayırlıdır. Çünkü kim bir fakîre iyilik eder ve yaptığı iyilikten ötürü ona eziyette bulunursa sevaptan mahrûm olur.

Şâyed denirse ki: "Kendisine eziyet karışan sadakada hangi hayır vardır ki ona hayır densin." Deriz ki: "Bu size göre böyledir. Buna şu âyeti örnek verebiliriz: ***"De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır."*** (el-Cum'a, 62/11) Yani siz, ticâretin ve eğlencenin sizin için hayırlı olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki Allah katında bulunan şey, dünyâ ve âhırette sizin için, sizin hayır saydıklarınızdan daha hayırlıdır.

Allah sizin sadakalarınızdan *ganîdir.* Fakirleri minnet ve eziyete tahammüle muhtaç etmez. Bir başka taraftan onları rızıklandırır.

Allah halîm'dir. Eziyet edip başa kakanlara ceza vermekte acele etmez. Halbuki onlar, verdikleri sadakayı başa kakmak ve eziyet etmekle azabı hak etmektedirler. Âyette, bu şekilde davrananlara Allah Teâlâ'nın gadap ettiği ve akıbetlerinin pek iyi olmadığını belirttiği açıktır.

Aziz Mahmûd Hüdâyî, *Mecâlis* adlı tefsirinde şöyle der: "Sâili güzel bir şekilde geri çevirmek, minnet ve eziyet eden kimsenin sadakasından daha hayırlıdır. Zira güzel söz, red için dahi olsa dilencinin kalbini ferahlatır, rûhunu şenlendirir.

Sadaka, cesede fayda vermek ve kalbi mesrûr etmek sûretiyle kişiye menfaat sağlar. Cesede fayda veren şeyle, rûha eziyet verecek bir şey birleşince tam fayda temin edilmiş olmaz. Şüphesiz ki rûhu ferahlandıracak şey, cesede menfaat verenden daha hayırlıdır. Çünkü insanda rûhâniyyetin mevkii çok yüce ve şereflidir.

Şa'bî demiştir ki: Kim kendisini, verdiği sadakanın sevâbına, fakîrin o sadakaya olan ihtiyacından daha ihtiyaçlı görmezse o kimsenin verdiği sadaka bâtıl olur.

Selef-i salihîn vermekte ve verirken de riyâdan kaçınmakta çok titiz davranmışlardır. Çünkü riya nefse üstün gelen ve helak eden bir haslettir. Riya, insan kabre konunca yılan suretinde karşısına çıkar ve ona eziyet eder. Cimrilik ise akrep suretinde gözükür.

İnfakın her türlüsünün asıl maksadı cimriliğin çirkinliğinden kurtulmaktır. Fakat

sadakaya riyâ karışınca sanki akrebi yılana gıdâ yapmış olur. Ve akrepten kurtulduğunu sanırken yılanın kuvvetini artırmış olur. Kalpte bulunan helâk edici sıfatlar gerekleri yerine getirilip frenlenmeyince beslenmiş olur.

Sadaka sâdece mala münhasır değildir. Bilakis yapılan her iyilik sadakadır. Bu kabilden olmak üzere güzel söz söylemek, iyi bir işe aracılık etmek, bir ihtiyâcı gidermek, hastayı ziyâret etmek cenâze teşyîinde bulunmak ve müslüman bir gönlü sevindirmek birer sadaka örneğidir.

Eğer hayır yaparsan murâdına erersin.
Her iki cihanın kapısını açılmış bulursun.
İhsan ile kendin için azık hazırlamaya bak.
Bu dünyadan oraya peşin bir azık hazırla.

Dünyanın ve mülkünün hiçbir kıymeti yoktur. Hikâye edildiğine göre hükümdarlardan birinin gazı karnında mahpus kaldı. Helâk olacak duruma geldi ve "kim benden bu sıkıntıyı giderirse bütün mülkümü ona vereceğim" dedi. Ehlullah'tan bir kimse geldi. Eliyle hükümdarın karnını meshetti. Kötü kokulu bir hava çıkıverdi ve adam âfiyet buldu. Sonra hükümdar o sâlih kimseye: "Efendim, ben kendimi hükümdarlıktan azlediyorum. Buyurun memleketin saltanat koltuğuna siz oturun" dedi. O: "Kıymeti kötü kokulu bir gaz olan metâa ihtiyacım yok. Fakat sen bu işten ibret al. Kendisiyle gururlandığın şeyin kıymeti işte budur" dedi.

Hasan Basrî'den nakledilen bir habere göre Rasûlullah (s.a.) bir gün ashâbının yanına gelerek buyurdu ki: İçinizde âmâlıktan kurtulup basîret sâhibi olmak isteyeniniz var mı?

Dikkat edin! Kim dünyaya rağbet eder ve tûl-i emel sahibi olursa, Allah Teâlâ o kimsenin kalbini bu rağbeti ve emeli nisbetince kör eder. Kim de dünyaya meyletmez ve emelini kısa tutarsa Allah ona vehbî bir ilim ve hidâyet verir.

Dikkat edin! Sizden sonra bir kavim gelecektir. Hükümdarları öldürücü ve zulmedici, zenginleri cimri ve kibirli olup nefsin arzûlarına tabi olmak onların sevdikleri şey olacaktır.

Dikkat edin! Sizden biriniz bu zamana erişip fakîrliğe sabrederse zenginden üstün olur. Buğza katlanırsa muhabbet elde eder. Rezilliğe sabrederse aziz olur. Ve bütün bunlardan Allah'ın rızâsını isterse Allah O'na yetmiş sıddîk sevâbı verir."[229]

Mesnevî'de denilmiştir ki:

Haris insanların gözü bir türlü doymaz.
Nitekim sedef de inci ile dolmadıkça doymaz.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى كَالَّذٖى

يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ

صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى

شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرٖينَ ﴿٢٦٤﴾

264. Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.

Kim sadaka verdiğine eziyet eder; başa kakarsa verdiği sadakadan hiçbir ecir alamadığı gibi, fakîre eziyetten ötürü günah kazanmış olur. *Menn* ve *ezâ*nın mânâları daha önce geçmişti. Sadakanın iptâlinden maksad ecir ve sevâbının yok olmasıdır. Sadaka, eziyet ve başa kakma ile iptâl olur ve sevap elde edilmez.

Siz sadakalarınızı, münâfıkların sadakalarını iptâl ettikleri gibi iptâl etmeyin. Münâfık malını insanlar görsün ve: "Ne cömert insan!" desinler diye infâk eder. Halbuki Allah'a ve âhırete inanmaz. Yaptığı infâk ile Allah'ın rızâsını ve âhıret sevâbını istemez.

"Riyâ", mufâale babından masdardır ve müşâreket mânâsı vardır. *"Mürâî"*; yani riyakâr kimse, infâk ederken insanların kendisini görmelerini ve övmelerini ister. Böyle birinin hayrete şâyân durumu, üzerinde az bir toprak bulunan pürüzsüz saf bir taşa benzer. Bu taşa, damlaları büyük, sert bir yağmur düşerse, üzerinde tozdan topraktan bir eser bırakmaz. Onu sert bir kaya haline getirir.

O takdirde şöyle bir soru akla gelebilir: "Peki durum böyle olunca bu gibi kimselerin halleri nasıl olur?" Cevap olarak denir ki: "Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye mâlik olamazlar. Riyâ olsun diye işlediklerinden hiçbir menfaat göremezler ve asla bir sevâp elde etmezler. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda: ***"(Onların yaptıklarını) saçılmış zerreler haline getiririz"*** (el-Vâkıa, 65/6) buyurmaktadır.

Allah Teâlâ, eziyet etmek ve başa kakmak sûretiyle sadakanın iptâl olduğunu belirttikten sonra bunu açıklamak üzere iki örnek vermektedir:

1. Allah'ı ve âhıreti inkâr ettiği halde, sırf gösteriş olsun diye malını dağıtan kimse. Böylesi kâfirin yaptığı infâkın boşa çıkması, eziyet ve başa kakmak suretiyle sadaka veren kimsenin ecrinin boşa çıkmasından daha açık ve nettir.

2. Üzerinde belli bir miktar toprak bulunan ve yağmur değince çıplak kalan bir kaya. Kâfir taşa, taş üzerindeki toprak kâfirin yaptığı infâka benzetilmiştir. Kâfirin amelini yok eden küfür, infâk edenin amelini boşa çıkaran menn ve eza taşa yağıp üzerindeki toprağı silen yağmura teşbih edilmiştir. Yağmurun, taşın üzerindeki toprağı silip götürmesi gibi menn ve eza da yapılan infâkın sevabını o şekilde yok eder. Bu açıktır.

Nitekim Mûtezile'den bir kısmı: "Salih ameller sevabı gerektirir. Büyük günahlar ise bu sevapları yok eder," diyerek bu görüşü benimsemişlerdir. Fakat ehl-i sünnet âlimleri: "Sevâp mahza Allah'ın fazlıdır," demişlerdir. Çünkü onlara göre âyetteki: "İptâl etmeyiniz!"den maksad, sevap sâbit olduktan sonra onu iptâl etmeyiniz, anlamında değil, amelin bâtıl kılınmasından nehiydir.

Menn ve eza, sadakaya vaad edilen sevâbı engeller. Çünkü amel, ancak Allah'a kulluk ve tâat ile Allah'ın rızâsına kavuşmak gâyesiyle yapılırsa vaad edilen sevâbı elde etmeğe yarar. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ: ***"Kendiniz için (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükafatça daha büyük olmak üzere"*** (el-Bakara, 2/110) ve yine: ***"Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını onlara verilecek cennet karşılığında satın almıştır"*** (Tevbe, 9) buyurmuştur. İşte bu âyetlerin mânâsına uygun tarzda amel işleyen mükâfâtını görür.

İbâdetten maksadı Allah'ın rızasını kazanmak olan kimse, ibâdetini Allah'ın istediği tarzda yapar ve Allah'ın muhlis kullarına vaad ettiği sevabı elde etmeye çalışır, âyette vaad edilen cennete kavuşur. Allah için iş yapan kimse ise verdiği sadakayı fakîrin başına kakmaz ve "Al şunu, Allah mübârek etsin" diyerek dahî eziyet etmez.

Kim de iyilik ettiğine minnet ve eziyet ederse Allah ile yaptığı anlaşmadan yüz çevirmiş; Allah'ın rızâsını gözetmeksizin sâdece fakîre teberruda bulunma yolunu seçmiş olur. Amelini kabûl olunmayacak bir tarzda yapmış ve Allah'ın, karz-ı hasende bulunan kullarına vaad ettiği karşılıktan mahrum kalmış olur. Çünkü bu kimsenin ameli Allah'ın istediği karz-ı hasen tarzında vuku bulmamıştır.

"Allah kâfir bir kavme doğru yolu göstermez" ve onları hayır işlemeye muvaffak kılmaz. Âyet-i kerîme riyâ, menn ve ezâ gibi şeylerin kâfirlerin sıfatlarından olduğunu ve mü'minlerin bu kötü sıfatlardan kaçınmaları gerektiğini ta'rîz yoluyla belirtmektedir.

Âlimlerden birinin şöyle dediği rivâyet olunmuştur: İnsanlar görsün ve duysun diye amel işleyen kimsenin durumu kesesine taş doldurup pazara çıkan adama benzer. İnsanlar: "Hele bir bakın! Şu adamın kesesi ne kadar da dolu!" derler. Bu adamın bu keseden, insanların konuştuğu dışında hiçbir menfaatı yoktur. Eğer kesesinde bulunan taşla bir şey satın almak istese ona kimse bir şey vermez.

Selef-i sâlihîn, sadakalarını insanlardan gizli tutma husûsunda pek mübâlağa etmişlerdir. Bazısı tasadduk edenin kim olduğunu bilmesin diye âmâ, görmeyen fakirleri aramıştır. Bazısı fakîrin cebine sadakasını uyurken koymuştur. Bazısı da sadakasını, fakîrin geçeceği yola atmış ve bu şekilde riyâdan uzak durma yollarını aramıştır.

Mesnevî'de gelmiştir ki:

Hz. Peygamber (s.a.) bir riyâkâra buyurdu ki:
Ey delikanlı, eğer namaz kılmıyorsan, namaz kıl.
Bu korkulara çare için namaz kıl, sen.
Beş vakit namazda "bana hidâyet ver" dersin.
Ey Rabbım, benim namazıma riyâ karıştırma.
Sapıkların, riyâ ehli olan kimselerin namazına.

Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur: *"Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey gizli şirktir."* Ashab-ı kiram (r.a.): "Ya Rasûlallah! Gizli şirk nedir?" diye sorunca Rasûlullah (s.a.): *"Riyadır"* buyurmuşlar, devamla: "Allah Teâlâ kullarına, amellerinin karşılığını vereceği gün: *"Amellerinizi göstermek için yaptığınız kimselere gidin ve bakın onlardan bir karşılık görebilecek misiniz?" diyecektir,"*[230] buyurarak riyanın ne kadar tehlikeli olduğunu ifâde etmişlerdir.

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kıyâmet günü gelince, Allah Teâlâ, aralarında hükmetmek üzere kullarının yanına iner. Her ümmet diz çökmüş beklemektedir.

İlk olarak Kur'ân hâfızı, Allah yolunda öldürülen adam ve çok malı olan kimseden oluşan bir grup hesap için çağrılır. Allah Teâlâ, Kur'ân okuyucusuna:

"Peygamberime indirdiğim şeyi sana öğretmedim mi?" der. Adam:

"Öğrettin ya Rabb!" der.

"Peki öğrendiklerinle hangi amelleri işledin?" diye sorunca kul:

"Gece gündüz Kur'ân okudum" diye cevap verir. Bunun üzerine Allah Teâlâ:

"Yalan söyledin" der. Melekler de o adama:

"Sen yalan söylüyorsun" derler. Allah Teâlâ:

"Bilakis sen "falan ne güzel Kur'ân okuyor" demelerini istiyordun. Onlar da öyle dediler" buyurur.

Daha sonra zengin kişi hesap için getirilir. Allah Teâlâ ona:

"Sana, kimseye ihtiyacın olmayacak kadar bolca mal vermedim mi?" der. Zengin:

"Verdin ya Rabb" der. Allah Teâlâ:

"Peki, sana verdiğimle hangi amelleri işledin?" diye sorunca zengin:

"Sıla-ı rahim yapar ve sadaka verirdim" der. Bunun üzerine Allah Teâlâ:

"Yalan söylüyorsun" der. Melekler de aynısını söyerler. Allah Teâlâ:

"Bilakis sen kendine "falan ne kadar cömerttir" denilmesini istedin, nitekim öyle de dendi" buyurur.

Son olarak Allah yolunda öldürüldüğünü sanan kimse hesaba çekilir. Allah Teâlâ:

"Niçin katledildin?" diye sorar. Adam:

"Senin yolunda cihad etmekle emrolundum, savaştım ve öldürüldüm," der. Bunun üzerine Allah ve melekleri:

"Hayır, yalan söylüyorsun" derler. Sonra Allah Teâlâ:

"Bilakis sen "falan ne kadar cesur ve kahraman adam" denilsin için böyle yaptın. Öyle de dendi" buyurur.

Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.): "İşte bu üç kişi, kıyamet günü Allah'ın cehennemi kendileriyle tutuşturacağı ilk kimselerdir" buyurur.[231]

Nitekim **Sa’dî** der ki:
Yakîn ehli olan evliyânın tarikatı şöyledir:
İşleri sağlam ve yerli yerincedir, kusurlarını görürler.
Riya hâtırına hırka dikmek kolaydır elbet
Eğer gücün yetiyorsa o hırkayı Cenâb-ı Hakk’a sat.
Eğer gönlün cevher ile dolu ise sadef gibi
Senin de başın içe kapanır cevherini gizler,
Eğer istersen senin hâlin ülke çapında fâşolsun
İçin hile ile dolu, dışın da tesbîh ve hırka ile süslü olsun.
Sende olmayan hâlis misk için bende vardır deme.
Eğer sende hâlis misk var ise onun kokusu kendini gösterir.
Bu belindeki zünnâr nedir, sırtındaki hırka nedir?
Zünnârı saklayıp hırkayı göstererek halkı kandırırsın.

Kul amel işlerken farklı maksadlar gözetirse, onda bir nevi Allah rızâsından yüz çevirme söz konusudur. Kim haktan yüz çevirirse bâtıla yönelmiş olur. Kim de bâtıla yönelirse yaptığı amellerden elde edeceği mükâfâtı kaybeder. ***“Artık haktan ayrıldıktan sonra sapıklıktan başka ne kalır.”*** (Yûnus, 10/32)

“Sadakalarınızı boşa çıkarmayın” âyeti ile doğru olanı yapmaktan vazgeçmek ve bâtıla yönelmek suretiyle iyi amellerinizi iptâl etmekten nehyolunmuşuzdur. Çünkü iyi ameller, minnet ile boşa çıkmış olur.

Sadakasını fakîrin başına kakan Hakk’a yöneliş arzûsundan vazgeçmiş sayılır. Çünkü insanın sadaka vermekteki maksadı eğer Hakk rızâsını taleb olsaydı iyiliğini fakîrin başına kakmayacak, aksine kendini ona karşı minnettar bilecekti. Zira fakîre infak, kişiye Hakk’a vuslat imkânı vermektedir. Bu yüzden Allah Rasûlü (s.a.): *“Fakirler olmasa, zenginler helâk olurlardı.”* buyurmuştur. Bu hadîsin mânâsı fakîrlerin zenginleri infâkları sayesinde Hakk’a götüren bir vesîle olduklarıdır.

Bazı müellifler Hz. Peygamber (s.a.)’in *“Üstteki el, alttakinden hayırlıdır.”*[232] hadîsini şöyle yorumlarlar: Üstteki el veya üstün el, fakîrin elidir. Alttaki veya aşağı el, zenginin elidir. Alttaki hayır ve ecir kazandırır, üstteki el de kendisine verilen bu ecri alır.

“Ezâ” ve eziyet bâtıla yöneliştir. Çünkü Hakk’ın dışındaki her şey, bâtıldır. Allah için bir amel yapan ve bu ameline dünya ve ahiret menfaati karıştıran kimse amelini boşa çıkarmış olur. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

Mesnevî’de de şöyle gelmiştir:
Âşıkların sevinci de üzüntüsü de hep O’dur.
Âşıkların hizmet ve ücret eli de O’nun içindir,
Eğer âşık, mâşûkundan başkasını temâşâ ederse,
O aşk değildir, ancak boş bir meraktır.
Aşk ateştir, bir kere parladıktan sonra

Mâşûktan başka ne varsa hepsini yakar.

İlâhî aşk ve Rahmânî sevgi, kulun kalbini kuşatınca ondaki mal, nefs ve evlâd konularındaki şirk damarları kesilir, Allah adamına ücretle hizmet etmek yakışmaz. Mevlâsını kerîm gören kişi, gönlünü ücret düşüncesinden ve karşılık alma kaygısından uzaklaştırır. Kendisine amelinin karşılığı olan ecir ve ücret Kerîm olan Allah'dan kemâliyle gelir. **Hâfız** der ki:
Sen kulluğu işçiler gibi ücret karşılığı yapma!
Değilse Hakk Teâlâ kulunu besleme yolunu bilir.

Allah'ım, bizim senden başkasından beklentilerimizi ve ümidlerimizi kes. Bizi ancak senin zâtına tâlib olanlardan eyle!

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ
كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾

265. Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir çisinti düşer *(de yine ürün verir)*. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.
Âyette söz konusu edilen kimseler mallarını, sırf Allah'ın rızâsını kazanmak ve nefislerini mal sevgisi ve cimrilik gibi kötü hasletlerden temizleyerek onu îmâna ve itâata sevkedebilmek için harcayanlardır. Gerçi nefisler mal sevgisi ile bezenmiştir. Ve bedenî ibâdetler ona güç gelir. Ancak gereken tedbirleri almak suretiyle onu bu halden kurtarmak mümkündür.
Kasîde-i Bürde sâhibi böyle demektedir:
Nefis çocuk gibidir. Onu serbest bırakırsan süt emmek ister.
Eğer onu sütten kesersen o da artık süt istemez olur.

Eğer ona fırsat verirsen tembelliğe, başıboşluğa ve cimriliğe alışır. Mal toplar ve onu îmânın gerektirdiği şekilde Allah yolunda harcayamaz. Eğer onu birtakım mâlî ve bedenî ibâdetleri yapmaya zorlar ve bu ibâdetlerin zorluğuna katlanmaya mecbûr edersen, sana boyun eğdiğini ve yaratılışında var olan birtakım âdetlerinden soyunup temizlendiğini görürsün.
Şayet, nasıl nefsin bir parçası olan malı infâk etmek sûretiyle tâat nefsin tâati olur ve onun îmânını güçlendirir," dersen; derim ki: Nefsin mal ile aşırı derecede içli dışlı olması sebebiyle mal ondan bir cüz sayılır. "Mal canın yongasıdır." Her kim malını, Allah rızâsı için verirse nefsinin bir kısmını iman üzere kuvvetlendirmiş olur. Hem

rûhunu, hem de malını Allah için harcayan kimse ise nefsinin tamamını îmân ve itâat üzere sâbit kılmış olur.

Mesnevî'de gelir:

Fakirlere ekmek vermek sehâvet ehline yakışır.
Mâşûk'a cân vermek de âşıkların sehâvetidir.
Ekmek verirsen, mukâbilinde ekmek verirler.
Cân verirsen, yarın sen can bulursun.
Fütüvvet, ıvazsız ve garazsız ikrâmda bulunmaktır.
Nebîler ve velîler her topluluğun üstündedir.
Şerîatta herkesin malı, kendi malıdır.
Tarîkatta ise bizim malımız, dostun malıdır.

Âyetteki *"tesbît"*, bir şeyi sâdık, muhakkak ve sabit yapmak mânâsına da gelebilir. O takdîrde mânâ: Bu kimseler gönülden İslâm'ı kabul etmişler ve yaptıkları iyiliğin mutlaka karşılığını göreceklerine inanmış oldukları için mallarını harcarlar. Çünkü infâk, kişinin gönlünün İslâm'ı kabul ettiğinin bir işâretidir.

Yapılan amellerin karşılığının verilmesine inanmak, Allah'ın salih amelleri kabul edeceğini ve onu en güzel şekilde mükâfatlandıracağını kabûlden ibarettir.

İşte bahsedilen kimselerin infâkı, yüksek bir yerde bulunan ve havasının yumuşak olması sebebiyle soğuk tehlikesinden uzak ve emniyette olan bir bahçeye benzer. Çünkü yüksek yerlerin ağaçlarının görünümü daha güzel, meyveleri daha temizdir. Alçak arâzîlerde bulunan meyve ve sebzeler, rüzgârın durgun ve havanın kesif olması sebebiyle çoğu kez soğuğun tesirinden uzak kalamaz. Âlimlerden biri demiştir ki:

Sulama imkânı olmayan ve bolca rüzgâr alan yerlerde verimli ürün elde edilmez. Ama ne yüksek, ne de alçak olup da orta yükseklikte bulunan arâzîlerde verim daha çok olur.

O takdirde *"Rabve"*den maksad, yağan yağmuru tutan ve onunla bitkilerini geliştiren güzel ve yumuşak arâzîdir. Zira toprak anlatılan şekilde olursa tabîatiyle verimi bol ve ağaçları mükemmel olur. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Sen yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir halde görürsün. Fakat biz üzerine yağmur indirdiğimizde o kıpırdanır, kabarır."*** (el-Hacc, 22/5)

Eğer o bahçeye bol yağmur düşerse daha önceki vakitlerde verdiği ürünün iki mislini verir. Bu artış yağan yağmur sebebiyledir. İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: Başka arazilerin iki yılda verebileceği ürünü burası bir yılda verir.

*"Dı'f"*dan maksad misildir. *"Dı'feyn"*i dört misille tefsir edenler *dı'f*'ı asıl mânâsına hamletmişler ve onu "bir şeyin iki misli" anlamında kullanmışlardır. Buna göre *"dı'feyn"* dört misli eder.

Bu bahçeye bol yağmur yağmasa bile bir çisenti düşer. *"Tall"*, hafif yağmur veya çisentiye denir. Toprağın verimli ve güzel, havasının da tatlı ve hoş olması sebebiyle bu çisenti, ürünün yetişmesine kâfî gelir. Çisenti devamlı olunca bol yağmurun yaptığı tesiri yapar.

Âyet-i kerîme, Allah'ın rızasını kazanmak ve îmanlarını kuvvetlendirmek için infâk ettikleri malları, toprak, su ve verim bakımından gâyet temiz ve güzel olan bir bahçeye benzetmektedir. Harcanan bu mallar, sâhiplerini Allah katında temize çıkarır ve hiçbir durumda yok olmazlar. Yalnız infâk edenlerin ihlâs ve samimiyetlerine göre, tezkiye etme keyfiyeti bakımından farklılık arzedebilir. Bu kimselerin Allah katında olan makamları ve güzel durumları, kendisine az veya bol yağmur değen ve bu vesileyle az veya çok ürün veren bir bahçeye benzetilmiştir. Her iki yağmurun netîcede ürünün artmasına sebep olduğu gibi, az veya çok her iki şekilde yapılan infâk da o kimselerin Allah katında iyilik ve derecelerinin artmasına yardım eder.

Allah yapmakta olduğunuz amellerinizin kendisi için mi, yoksa riyâ için mi olduğunu görür. O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Âyetin özellikle Allah'ın bizim yaptıklarımızdan haberdar olduğunu belirtmesi bizleri riyâ ve benzeri kötü hâllerden sakındırmakta ihlâslı ve samîmî olmaya teşvîk etmektedir. Akıllı kimseye gereken Allah'a ihlâs üzere kulluk etmek ve gizli şirk dediğimiz görünmez tâğutlardan uzak durmaktır. Çünkü kurtuluş ancak ihlas ile mümkündür. **Sa'dî** der ki:

Eğer öğüt ve nasihat dinlersen, denilmiş ki:
Diken eken kimse, hasad zamanı akça biçemez.

Diken ekiminden çiçek ve nebat elde etmek mümkün değildir. Diken ağacı meyve de vermez. Suyu ancak su dolu bardaktan içebilirsin. Allah sizi ve bizi amellerimizin boşa gitmesinden ve itikâdımızın bozulmasından emîn eylesin! Âmin!

Hâlis amel, hiçbir kimsenin övgüsünü beklemeksizin Allah için yapılan ameldir. İhlâs ile yapılan amel ruh üflenmiş cesede benzer ve sevâbı kat kat fazladır.

Hz. Ali (r.a.)'den Peygamber Efendimiz (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur: *"Sadaka sahibinin elinden çıkınca, sâilin eline varmadan önce beş şey söyler: Az idim beni çoğalttın, küçüktüm beni büyüttün, düşmandım beni kendine dost ettin, fani idim baki yaptın. Daha önce sen beni korur iken şimdi ben senin koruyucun oldum."*[233]

Mekhûl Şâmî'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Mü'min bir sadaka verince Allah ondan razı olur. Cehennem: Ya Rabbi! Bana müsâade et, sana şükür secdesi yapayım. Çünkü ümmet-i Muhammed'den bir kişi daha azâbımdan âzâd oldu. Ben Muhammed (a.s.) ümmetinden olan birine azâb etmekten hayâ ederim. Bana sâdece sana itâat etmek düşer", diye nidâ eder.

"Sadaka" lâfzı dört harften oluşmuştur. Her birinin farklı mânâları vardır:

"Sâd" harfi (اَلصَّدُّ) "alıkoymak, çevirmek" mânâsındadır; yani sadaka, dünyâ ve âhıret kötülüklerinin sahibine ulaşmasını engeller.

"Dâl" delil demektir. Sâhibine cennetin yolunu gösterir.

"Kâf" kurb mânâsında olup sahibini Allah'a yaklaştırdığını ifâde eder.

“Hâ” ise “Allah’ın hidâyeti” demektir. Sadaka veren kimse Allah’ın hidâyetine nâil olur. Şâirin biri der ki:

Azrâîl sana elini vurmadan, can tenden ayrılmadan
O acı zehiri sana uzatıp sunmadan evvel
Başından bu külâh ile destârı çıkarıp terket.
Gönlünü bir kâmil veli eline götürmeye çalış.
Bu külâh nice seneler başında kalamaz.
Bu yüz de daima ay gibi aydınlık olamaz.
Nasıl olsa ölüm bunları senden alacak.

Her kimin malı var ise, Melik ve Müteâl olan Allah yolunda infâk etsin. Zenginliğine şükretsin. Hiçbir kimsenin istediğini reddetmesin. Hadîs-i şerîfte: *“Kendisine ilticâ edenin isteğini reddedenin isteğini Allah reddeder,”*[234] buyurulmuştur.

Rivâyet olunduğuna göre âlimlerden biri bu hadîs-i şerîfi görünce gözyaşı dökerek ağladı. Buna uygun amel etme husûsunda hayrete düştü. Sâlihlerden bir zâtın yanına varıp bu hadîsi açıklamasını ve böylece hayretini gidermesini istedi.

Yanına girdiğinde adam elinde bulunan ekmeği bir köpeğe yedirmekteydi. Selâm verdi. O da selâmı aldı. Fakat daha önce yaptığı gibi gelen misâfir için ayağa kalkmadı. Köpek yemeyi bitirince ayağa kalkıp misâfirine ikrâm ve iltifâtta bulundu ve “Peygamber Efendimiz (s.a.)’in *“Kim birinin isteğini reddederse...”* hadisine imtisâlen ayağa kalkmadığını belirterek özür diledi.

Sonra şunları söyledi: “Gördüğün şu köpek benden ekmek istedi. İsteğini reddetmiş olma korkusuyla ayağa kalkmadım” dedi. Bu cevabı duyan kişinin hayreti daha da arttı. Daha fazla açıklama istemedi, yapılan açıklamalara ve o zâtın kerâmet ve velâyetine şaştı kaldı.

Allah rızâsı için ihlâsla yapılan hayırların ve tâatların meyvesi âhırette sevap elde etmek ve cennette yüksek derecelere kavuşmak için yapılana nisbetle iki kat daha fazla olur. Çünkü ikinci kimsenin nasîbi sadece cennet nimetlerinden istifâde etmektir. Fakat ihlâsla Allah’ı isteyen kimse, Hakk’ın yakınlığını kazanır, vuslat zevkini tadar, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin aklına gelmeyen nimetlere ulaşır. İki dı’fin biri budur. Diğeri ise cennet nimetleridir ki, cenneti arzulayan kimsenin nâil olduğu nimetlerden kat kat çok ve güzeldir. Allah’ım, bizi sana yönelt! Âmin!

اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ تَجْرِى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ

ضُعَفَاءُ فَاَصَابَهَا اِعْصَارٌ فيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ
الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

266. Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden *(bir miktar)* bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! *(Elbette bunu kimse arzu etmez.)* İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetleri açıklar.

Âyetin baş tarafında bulunan hemze, böyle bir şeyi kimsenin istemeyeceğini belirtmek için getirilmiştir. Yani sizden hiçbiriniz hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu bir bahçesi olup böyle bir musîbetin başına gelmesini istemez.

Burada cennet, birbirine sarmaş dolaş olmuş ağaçlar mânâsına kullanılmıştır. Altlarından sular akmasına bu mânâ daha uygundur. Cennetle, üzerinde bolca ağaç bulunan toprak parçası mânâsında bahçe kasdedilirse o zaman “ağaçların altından” diye muzâf takdîrine ihtiyaç duyulur. *“Her türlü meyvadan onun için bir rızık vardır.”* cümlesi, ***“Bizden her birimizin mâlûm bir makamı vardır.”*** (es-Saffat, 37/164) âyetine benzemektedir.

“Semerât” yani meyvelerden maksad umûm değil, çokluktur. Nitekim ***“Her türlü imkan (bolca) verilmiş”*** (en-Neml, 27/23) âyetinde de umûm değil çokluk kastedilmiştir.

“Hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçe” denildikten sonra *“orada her türlü meyve var”* denilmektedir. Bu nasıl olur? denilirse şöyle cevab veririz: Hurma ve incir, meyvelerin en faydalısı olmaları hasebiyle tağlîben bu ikisi zikredilmiş ve bahçenin bunlardan teşekkül ettiği belirtilmiştir. Halbuki bahçede diğer meyve ağaçları da mevcûddur. Bahçe bu şekilde meyvelerle dolu iken, yaşamak için gereken şeyleri tedârik etmekten âciz bırakan ve bahçenin gelirine daha çok muhtaç eden ihtiyarlık yaşı gelip çatmıştır. Bu adamın, aynı zamanda, kendi hayatlarını sürdürmeye güç yetiremeyen bakıma muhtaç küçük küçük çocukları da vardır.

“İ’sâr” yeryüzünde dönerek sütun gibi göğe yükselen şiddetli kasırga, demektir. Adam bu halde iken, içinde ateş bulunan bir kasırga gelip; o bahçeyi yakıp kül etmektedir. Bütün meyveler zâyi olup gittiği gibi bahçe de harâb olmuştur. Bahçe sâhibi ise hayretler içinde kalmıştır. Bahçeyi ekerek tekrar eski durumuna getirmesi mümkün olmadığı gibi, küçük ve bakıma muhtaç çocuklarının ona bu hususta yardım edebilmeleri de söz konusu değildir.

Bu, yaptığı iyiliği riyâ, ezâ vb. şeylerle boşa çıkaran ve kıyâmet günü sevâba en çok muhtaç olduğu bir anda yaptığı iyiliklerin sevâbının yok olmuş olduğunu gören kimsenin hayret ve üzüntüsünü anlatan bir temsildir. Sırrı ile melekût alemini dolaşan, fikri ile ceberût cennetlerine yükselen, sonra gerisin geriye asılsız ve yalan alemine dönen ve

Hak'tan başkasına yönelerek bütün gayret ve çabasını hebâ eden kimselerin hâllerini de bu örnekle anlatmıştır. Nitekim **Hâfız** der ki:

Zâhid, sakın gayretinin hilesinden emin olmayasın.
Çünkü yol, câmiden kiliseye kadar öyle düzgün değildir,

Allah, daha önce zikredilen Allah yolunda cihâd ve infâk, İbrâhîm ve Üzeyr (a.s.)'ın kıssaları bahislerinde olduğu gibi, dînin tasdîkı ve tevhîdin tahkîki husûsunda apaçık deliller ortaya koyuyor ki belki düşünüp ibret alır ve gereğince amel edersiniz.

İmam Kuşeyrî şöyle diyor: Allah Teâlâ, bu âyetleri muhlis veya münâfık, Allah yolunda infâk eden veya bâtıl uğrunda infâk eden kimselerin hâllerine darb-ı mesel olarak zikretmiştir. İyiler daha çok mal, şan ve şerefe sâhip olurken, kötüler sefâlet ve yokluk içinde kalmaktadır. İyiler amellerinin karşılığını fazlasıyla alırken kötülerin bütün çabaları boşa gitmektedir. İyilerin ve muhlislerin amelleri kat kat artarken kötülerin amelleri yok olmakta, malları hüsrana uğratmakta, işlerin âkibeti kötü olmakta ve vebâlleri günden güne ağırlaşıp artmaktadır.

İyilerin durumu, ektiği ekin iyi bir şekilde yeşerip büyüyen ve bundan fevkalâde fayda gören kimsenin durumuna benzer. Kötülerin durumu ise, alış verişi ziyâna uğramış, malı mülkü çalınmış, ihtiyarlamasına rağmen meşgaleleri çoğalmış ve her yönden sıkıntısı ve mihneti artmış olan kimsenin durumuna benzer. Bu iki gurubun durumu birbirine denk midir? Veya durumları arasında yakınlık söz konusu mudur? Bu sebeple amelleri ihlâsla yapmak lâzımdır. Ancak bu şekilde yapılan amellerden bir semere almak mümkündür.

Muaz b. Cebel (r.a.), Yemen'e vali olarak gönderilirken Rasûlullah (s.a.)'e *"Ya Rasûlallah! Bana tavsiyede bulun"* dedi. Rasûlullah (s.a.): *"İhlâslı ol, az amel sana yeter"*[235] buyurdu.

Riyâ hastalığı iki yolla tedâvî edilebilir: *Birincisi* riyâ damarını kesmek ve kökünü kazımaktır. Bu ise, riyâ sebeplerini ortadan kaldırmak ve bunun mukabili olan sıfatı elde etmekle olur. Riyânın önde gelen sebeplerinden biri dünya sevgisi, lezzet arzusu ve bunları âhırete tercîhdir.

İkincisi ise ibâdet esnâsında veya herhangi bir zamanda kalbe doğan riyâ şüphelerini defetmektir. İbâdete başlamadan önce kalbi kontrol etmeli, riyâ havâtırını oradan çıkarmalı, kalbi ihlâs üzere karar kıldırmalı ve ibâdet bitinceye kadar ihlâs üzere azimli olmalıdır. Ama yine de şeytan insanı rahat bırakmaz. Bilakis vesvese vermeğe devam eder.

Riyâ üç çeşittir:

a - Yaptığını halkın bilmesini istemek,

b - Halkın övgülerine rağbet etmek, onların yanında önem kazanmak.

c - Sonra nefsin buna boyun eğmesi ve gönlün bunu gerçekleştirmeye azmetmesi. Bütün bunları reddetmek gerekir. **Sa'dî** der ki:

Kıyamet günü cennette göreceğin kimseler,
Bâtınları Hakk'ı, zâhirleri cenneti taleb edenlerdir.
Günahkârların Hakk'tan korkup çekinmeleri,
Kendini beğenmiş âbidin hâlinden çok iyidir.

Tatarhânîye'de şöyle denmektedir: Bir kimse Allah rızâsı için namaza başlasa sonra kalbine riyâ düşüncesi girse başladığı niyet üzere me'cûr olur. Eğer insanlarla beraber olunca namaz kılıyor, yalnız kalınca kılmıyorsa riyâkârdır. Eğer insanlarla beraber olunca namazını güzelce kılıyor, yalnız kalınca namazının güzel olmasına pek dikkat etmiyorsa sadece namazın sevabını alır, güzel kılmasının değil. Oruca riyâ karışmaz.

Ebû Zerr Gıfârî (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ya Ebâ Zerr! Gemiyi yenile, çünkü deniz çok derindir. Azığı çoğalt, zîrâ yolculuk çok uzundur. Yüklerini azalt, çünkü yol korkuludur. İhlâsla amel işle, çünkü onu değerlendirecek olan Allah görücüdür."*[236]

Gemiyi yenilemekten maksad tahkîkî îmâna kavuşmak ve tevhide ulaşmaktır. Denizden maksad ise cehennemdir. Allah Teâlâ bu konuda: ***"Sonra takvâ sahiplerini kurtarır, zalimleri orada dizüstü bırakırız"*** (Meryem, 19/72) buyurmaktadır. Yolculuktan maksad âhıret ve kıyâmet yolculuğudur. Bu konuda: ***"...Bir günde ki süresi sizin saydığınızla bin yıldır"*** (el-Hacc, 22/47) buyurmaktadır.

Cennetin azığı tâatlar, cehennemin azığı ise günahlardır. Yüklerden murâd günahlar ve hatâlardır. Bunları azaltmak ise terketmeye ve yok etmeye çalışmaktır. Âhiret yolu korkuludur. Zebânîler yükü ağır olanları yoldan alıkoymaktadırlar. Akrabalarından dahî olsa yükünü taşımaya kimse yardım etmez. Bu konuda Allah Teâlâ: ***"Eğer yükü (günahı) ağır gelen kimse onu taşımak için (başkasını) çağırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa bir şey alıp taşımaz"*** (Fâtır, 35/18) buyurmuştur.

Gözetleyen anlamına gelen *"en-Nâkıd"*dan maksad Allah'tır. O temizdir; ancak şirk ve riyâdan arınmış temiz ameli kabûl eder. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Kim Rabbına kavuşmak istiyorsa salih (yani sadece O'nun için) amel işlesin ve ona ibadete hiçbir şeyi ortak koşmasın"*** (el-Kehf, 18/110) buyurmaktadır.

Bir hadîs-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ben ortaklardan berîyim. Kim benim için bir amel işler ve başkasını ona ortak ederse ben ondan berîyim."*[237]

Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: Allah Teâlâ İblis'e, Hz. Muhammed (a.s.)'e gidip soracağı soruları cevaplandırmasını emretti. İblis, Peygamberimiz'e, elinde âsâ olan bir ihtiyâr sûretinde geldi. Peygamber Efendimiz (s.a.):

"Sen kimsin?" diye sordu. O:

"Ben İblis'im" dedi. Niçin geldiğini sorduklarında o:

"Beni Rabbim gönderdi ve soracağın her soruya cevap vermemi istedi", dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.):

“Ümmetimden sana düşman olanlar kaç tanedir” buyurdu. İblis:
“On beş tanedir” dedi. Bunların ilki sensin. Sonra adâletli devlet başkanı, mütevâzı zengin, doğru ve dürüst tüccâr, Allah’tan korkan âlim, nasîhatçı mü’min, merhametli mü’min, tevbeye devam eden kimse, insanlar uyurken gecesini namazla geçiren kimse, haramlardan kaçınan kimse, temizliğe devâm eden mü’min, sadakası bol mü’min, insanlarla iyi geçinen mü’min, insanlara faydalı olan mü’min, Kur’ân hâfızı ve buna devâm eden kimse.”

Peygamber Efendimiz (s.a.):

“Ümmetimden dostların kaç kişidir” diye sorduklarında İblis:

“On tane; zâlim padişah, kibirli zengin, hâin tâcir, içki içen, koğuculuk yapan, riyâkâr, fâiz yiyen, yetim malı yiyen, zekât vermeyen ve emeli uzun olan kimselerdir.”[238] diye cevap verdi.

Hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur:

“Allah Teâlâ sizin herbirinizle arada herhangi bir tercüman ve perde olmaksızın konuşacaktır. Kişi sağına bakar, önceden gönderdiği amelinden başkasını bulamaz. Soluna bakar yine yaptığı amelden başkasını göremez. Önüne bakar cehennemi görür. Allah’tan korkun! Yarım hurmayla da olsa kendinizi cehennem azabından koruyun.”[239]

Şeyhim Allâme **Osman Fazlı** şöyle demiştir: “Kalbime şöyle bir doğuş oluyor: Kişinin Hak ile olan muâmelesinde en güzel tavrı teslîm ve rızâ, halk ile muâmelesinde ise afv ile sehâdır.”

Sa’dî der ki:

Üzüntü ve sevinç kalmaz ve fakat,
Amelin karşılığı ve iyi nâm dâimâ kalır,
Kerem ve ihsan, tac ve tahtı korumaya vesîledir.
Ey talihli zenginler, sizden kalacak ancak ihsandır.
Sakın malına, mülküne makam ve mevkiine güvenme.
Zirâ senden önce gelenler böyleydi, sonrakiler de.

Mü’minlere, nefislerini kötülüklerden temizlemek için infâkı emreden ve kendilerine fetih kapılarını açmak için ârif kullarını, mal ve rûhlarını infâka yönelten Allah’a hamd olsun. Salât, mevlâsının ahlâkıyla ahlâklanmış ve kendisine sığınana şefâat edecek olan Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.)’e ve Allah’ın diğer kullarına tafdîl ettiği onun ehl-i beyt ve ashâbına olsun.”

---

[224]. *Buhârî*, Zekât, 8; *Müslim*, Zekât, 63.

[225]. *Münâvî,* II, 362.
[226]. *Münâvî,* IV, 138.
[227]. *Buhârî*, Nafakat, 1, Edeb, 26; *Müslim*, Zühd, 41; *Tirmizî*, Birr, 44; *Nesâî*, Zekât, 78; *İbn Mâce*, Ticâret, 1; *Müsned,* II, 361, IV, 382.
[228]. *Aclûnî,* II, 430.
[229]. *Irakî,* Muğnî, IV, 204; *İbn Ebi'd-dünyâ* ve *Beyhakî*'den
[230]. *Müsned,* V, 428, 429.
[231]. *Tirmizî*, Zühd, 48.
[232]. *Buhârî*, Rikak, 11; *Müslim*, Zekât, 94-97; *Ebû Dâvud*, Zekât, 28; *Tirmizî*, Zekât, 38; *Nesâî*, Zekât, 50; *Dârimî*, Zekât, 22; *Muvattâ*, Sadaka, 8; *Müsned,* II, 4, 27, III, 330, 346.
[233]. *İbn Kesîr,* Tefsir, III, 224.
[234]. *Aclûnî,* II, 357.
[235]. *Münâvî,* I, 126.
[236].*Deylemî,* hadis no: 8368..
[237].. *Müslim*, Zühd, 46; *Tirmizî*, Tefsir (18), 7; *İbn Mâce*, Zühd, 21; *Müsned,* II, 301, 435.
[238].. *Aclûnî,* I, 537.
[239].. *Buhârî*, Rikak, 49; *Müslim*, Zekât, 67; *Tirmizî*, Kıyamet, 1; *İbn Mâce*, Mukaddime, 13; *Müsned,* IV, 256, 377.

MALIN İYİSİNİ İNFÂK

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا اَخْرَجْنَا لَكُمْ
مِنَ الْاَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ
اِلَّا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ اَلشَّيْطَانُ
يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَاْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا
وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ
الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾
وَمَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَاِنْ تُخْفُوهَا
وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ
يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ
اللّٰهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا
فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ
بِسِيمٰيهُمْ لَا يَسْاَلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ
بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾ اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

267. Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır.

268. Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfiret ve bir lütuf vâdeder. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir.

269. Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.

270. Yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı muhakkak Allah bilir.

Zalimler için hiç yardımcı yoktur.

271. Eğer sadakaları *(zekât ve benzeri hayırları)* açıktan verirseniz ne âlâ! Eğer onu fakirlere gizlice verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da bu sebeple sizin günahlarınızı örter. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.

272. *(Yâ Muhammed!)* Onları doğru yola iletmek sana ait değildir. Lâkin Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın rızasını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak verdiğiniz ne varsa, karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.

273. *(Yapacağınız hayırlar,)* kendilerini Allah yoluna adamış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzsüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.

274. Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarfedenler var ya, onların mükâfatları Allah katındadır. Onlara korku yoktur, üzüntü de çekmezler.

Ey îmân edenler, kazandıklarınızın helâlinden veya iyilerinden infâkta bulununuz. ***"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe hakîkî iyiliğe ulaşamazsınız"*** (Âl-i İmrân, 3/92) âyeti malın iyilerinden ve güzellerinden verilmesi gerektiğini belirtmektedir. *Keşşâf* sâhibi *"tayyibât"*ı malın iyileri olarak tefsir etmiş ve âyete *"elde ettiklerinizin iyilerinden verin"* mânâsını vermiştir.

Fazilet erbâbından birisi *"tayyib"* kelimesinin "helâl" değil, iyi ve güzel şeklinde tefsîr edildiğini söylemiştir. Çünkü zaten "infâk ediniz" emrinden, harcanacak şeyin helâl olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Haram maldan infâk edilmesi emredilmez. Aynı şekilde âyetin daha sonra gelen *"kötü ve değersiz şeyleri vererek hayra kalkışmayın"* kısmı da âyetin mânâsının "kazandıklarınızdan hoşa gidecekleri verin" şeklinde olduğuna delâlet etmektedir. Ayrıca, madenler, meyveler ve tahıllar gibi yerden sizin için çıkardığımız şeylerin iyisinden infâkta bulununuz. Sakın kötü ve değersiz şeyleri vermeye yeltenmeyiniz.

*"Habis", "tayyib"*in mukâbili bir kelimedir. Bunların birbiriyle ilişkili olarak üç mânâsı vardır. Şöyle ki: Tayyib helâl, habis haram; tayyib temiz, habis pis; tayyib insana güzel gelen, habis ise insana kötü gelen şeydir.

Bu âyette câiz olmadığı halde kötü ve değersiz şeyler infâk edenler azarlanmaktadır. Nitekim, İbn Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre bazı insanlar hurmanın kötüsünü veriyorlardı. Bu âyetle bundan nehyolundular.

Halbuki siz hiçbir şekilde âdî ve değersiz şeyleri almak istemezsiniz. Ancak göz görmezden gelerek alabilirsiniz. Meselâ alacaklı olduğunuz biri, ona verdiğiniz iyi şey mukabilinde daha âdi bir şey getirse onu kabûl etmezsiniz. Ancak ona çok ihtiyacınız

varsa veya almadığınız takdirde hakkınız yok olacaksa o zaman zoraki alırsınız. Biliniz ki Allah'ın sizin infâk ettiğiniz şeylere ihtiyacı yoktur. Bunu sadece sizin menfaatiniz için emretmektedir.

Âyetin muhatapları, Allah'ın, yaptıkları infâktan ganî olduğunu pekâlâ bilmekteydiler. Böyle olduğu halde, Allah Teâlâ'nın bunu tekrar dile getirmesi, kötü ve değersiz şeyleri veren kimseleri azarlamak içindir. Aynı zamanda böyle davranmanın kulun kendi durumunu bilmemekten kaynaklandığını bildirmek içindir. Bir kimse, ancak diğer birinin kendisine veya vereceği şeye muhtaç, hattâ muztar olduğuna inandığı takdirde böyle düşük ve değersiz şeyleri verir. Allah Hamîd'dir. Kullarına verdiği büyük nimetler dolayısıyla hamde lâyıktır.

Sadaka veren kimse, çiftçiye benzer. Sâhip olduğu arâzîden fevkalâde iyi mahsûl elde edeceğine inanan çiftçi, zirâata gereken ehemmiyeti verir ve tohumun da en iyisini eker. Çünkü o, mahsûlün iyi ve bol olması için tohumun ne kadar mühim olduğunu pekâla bilir. Aynı şekilde, tasaddukta bulunan kişinin, Allah'a, âhıret gününe îmânı arttıkça malın iyisinden bolca sadaka verir. Çünkü o bilmektedir ki: ***"Allah zerre miktarı zulmetmez. Yapılan tek bir iyilik de olsa, onu kat kat artırır ve yapana katından büyük bir ecir verir."*** (en-Nisâ, 4/40). Eğer kul Allah'a yanındaki en güzel şeyi verirse Allah Teâlâ da onu en güzel şekilde mükâfâtlandırır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur: ***"İyiliğin mükâfâtı iyilik değil midir?"*** (er-Rahmân, 55/60)

Âyet-i kerîme mal kazanmanın ve mal mülk edinmenin cevâzına delildir. En güzel geçim yolu ticâret ve zirâattır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Kişinin yediği en temiz şey kendi kazandığıdır. Çocuğu da onun kazancındandır."*[240] Aynı şekilde en güzel sadaka da kendi kazancımızdan olandır. Bir şâir der ki:

Hazîneden bir kantar yükü altın bağışlamak,
El emeğiyle kazanılan bir dirhem vermek gibi olamaz.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Elde ettiği haram malı terketmeyip başkalarına tasaddukta bulunan kimse için bu mal, cehennem azığından başka bir şey olmaz. Çünkü Allah, kötülüğü kötülükle gidermez. Bilakis kötülüğü iyilikle siler. Pisliği ise pislikle temizlemez."*

Sadaka ve infâk yolları çoktur. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Bir müslüman ağaç diker ve ekin eker de ondan insan, kuş ve hayvan yerse bu onun için sadaka olur."*[241]

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) ashâbına sadaka vermeyi teşvîk etti. Onlar da sadaka vermeye başladılar. **Ebû Ümâme el-Bâhilî** Hz. Peygamber (a.s.)'ın önüne oturmuş dudaklarını kıpırdatıyordu. Peygamber Efendimiz (s.a.) ona:

"Dudaklarını oynatıp ne diyorsun?" buyurunca O:

*"Bakıyorum herkes sadaka veriyor. Benimse yanımda tasadduk edeceğim bir şeyim yok. O sebeple içimden "**Sübhânellah**", "**Elhamdülillah**" ve "**Lâ ilâhe illallahü vallahü ekber**" diyorum"* dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.) Efendimiz:

“İşte bu kelimeleri söylemen, senin için, fakirlere bir müdd altın infak etmenden daha hayırlıdır.”[242] buyurdu.

Akıllı kimseye gereken gece gündüz Allah’ı zikre devam etmesi ve devamlı yakîn hâlinde olup hulûs-i kalble fakîr ve miskinlere tasaddukta bulunmasıdır.

Kerem cömerdlik ve halka ikrâmdadır.
Sözde cömerdlik davul gürültüsünden ibârettir.

Büyük İskender bir gün umûmi bir toplantıya katılmış ve orada ona ihtiyaç arzeden kimse çıkmamış. Bu durumdan pek hoşnut olmayan İskender:

“Ben, bu günü kendi mülkümden saymıyorum” demiş.

“Niçin?” diye sorulunca:

“Mülkün lezzeti, ancak ihtiyaçlıların yardım talebinde bulunması ve mal sahipleri tarafından bu taleplerin yerine getirilmesi ile tadılır.” diye cevap vermiş.

Seriyy Sakatî (k.s.), sûfînin vasıflarını anlatırken şöyle der: Sûfîlerin yemesi hasta birinin yemesi gibidir. Uykuları ise ârizidir. Malı mülkü bırakıp terkettikleri için *“fukarâ”* olarak isimlendirilmişlerdir. Malını ve rûhunu Allah’ı talep yolunda harcamayan sûfî dünya yârânıdır. Dünya ise vuslata mânidir. O halde bizzât muhtaç olduğun şeyleri dahî vermeye ve bu sûretle fakrın doruğuna yükselmeye çalışmalısın!

اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ
وَفَضْلًا وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

268. Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size katından bir mağfiret ve bir lütuf vâdeder. Allah her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir.

“Vaad”, muhbir cihetinden vuku bulacak zamanı belli veya belirsiz bir şeyin haber verilmesidir. Hayır ve şerr için kullanılır. Meselâ Allah Teâlâ: ***“Cehennem, Allah onu kafirlere vaadetti.”*** (el-Hacc, 22/72) buyurmaktadır.

“Şeytan sizi fakirlikle korkutur.” Malını tut, eğer tasadduk edersen fakir düşersin, der. Âmirin memûrunu bir işi yapmaya teşvîk etmesi gibi şeytan sizi cimriliğe ve sadaka vermemeğe teşvik eder. Allah ise yaptığınız infâkın günahlarınızın mağrifetine sebep olacağını ve harcadığınızın yerine daha çok vereceğini ve bu sûretle âhırette sevâba ereceğinizi bildirir. Böylece Allah Teâlâ, şeytanı yalanlamaktadır.

Allah’ın kudreti ve fazlı çok geniştir. Hem günahlarınızın afvı, hem de infâk ettiğinizin yerine daha çoğunu verme konusundaki vaadini yerine getirmeye kâdirdir. Allah alîmdir.

Yaptığınız infâkları bilir, asla ecrini zâyî etmez.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا
وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

269. Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.

*“Hikmet”*ten maksad, Kur’ân’ın öğütleridir. Verilmesi ise beyân edilmesi ve bilip kendisiyle amel etmeye muvaffak kılmaktır. Allah, hikmetin ne olduğunu güzelce açıklar, öğretir ve onunla amel etmeye muvaffak kılar. Sonsuz ilmi, geniş fazlı mûcibince hikmeti kullarından dilediğine verir. Nitekim size de bu âyeti indirmekle menfaatinize olan nice ulvî hikmetler bildirmektedir. Bunu ganîmet biliniz ve bu emirlerle amel etmeye koşunuz. Her kime ilim ve amel birlikte bahşedilirse o kimseye çok hayır verilmiş olur. Zira bu şekilde her iki dünyanın da hayrını elde etmiş demektir. Bildirilen hikmetlerden ancak nefsin temâyüllerine boyun eğmeyen, şüphe ve vehimlerden uzak olan akıllar gereken öğüdü alabilirler.

Akıl sahiplerinden murâd, bildikleriyle amel eden hikmet ehli kimselerdir. Bu tarif, akıl sahibi dahi olsa her mükellefi içine almaz. Çünkü aklı hevâsına galip gelmeyen kimseler, bu hikmetlerden faydalanamazlar. O takdirde sanki akılsızmışlar gibi olur.

Denilmiştir ki, kendisine Kur’ân ilmi verilen kimsenin, sırf dünyalıkları sebebiyle ehl-i dünyaya boyun eğmesi doğru değildir. Çünkü ona verilen şey büyük bir hayırdır. Dünya ise az bir metâdır. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *“Kur’ân zenginliktir. O’ndan sonra hiçbir zenginlik yoktur.”*[243]

Şeytan, zâhirde fakr duygusuna çağıran hakîkatte ise fahşâyı emreden bir mânevîyat yoksuludur. *“Fahşâ”*, her türlü kötülüğü içine alan bir kelimedir. Şeytanın fakr duygusuna çağırması, fahşânın bütün mânâlarını içine alır. Bu mânâlar şunlardır: Cimrilik, hırs, Hak’tan ümid kesmek, Allah’ın insanlara rızık vereceği, infâk edenin malını artıracağı ve iyilikleri kat kat tezyîd edeceği gibi vaadlerinden şüphe etmek, Allah hakkında sû-i zanda bulunmak, O’na tevekkülü terketmek, Hak sözü yalanlamak, Allah’ın fazlını ve keremini unutmak, nimetlerine nankörlük etmek, Hak’tan yüz çevirip halka yönelmek, Allah’tan istemeyi bırakıp kalbi başka şeylere bağlamak, şehvetlere tâbî olmak, dünyevî lezzetleri tercîh etmek, iffet ve kanâati terketmek ve her türlü kötülük ve belanın başı olan dünya sevgisine sarılmaktır. Kim şeytanın vesvesine uyarsa bu âfetler başına gelir. Kim de bu vesveseye aldırış etmezse Allah ona yüksek dereceler verir ve pek çok ikrâmda bulunur. Çünkü Allah vâsi’dir, alîmdir.

Allah, şeytanın vesvesesinden kaçınana hikmet verir. Hikmet Hak vergisidir. Hakk Teâlâ bunu, beşerî vasıflardan sıyrılmış ve ilâhî cemâl ve celâl sıfatlarının tecellîsine mazhar olmuş peygamberlerin ve velî kulların kalbine verir. Böylece sırlar hakîkî

mânâlarıyla ortaya çıkar.

“Hikmet”, Allah Teâlâ’nın sıfatlarının nûrlarından bir nûrdur. Allah bu nûr ile kullarından dilediği kimsenin aklını kuvvetlendirir. Bu iş akıl ile ve aklî ve naklî ilimler yardımıyla idrâk edilemez. Akıl ile kavranabilecek şeyler ehl-i dîn ile ehl-i küfür arasında müşterektir.

“Mâkul”, aklın aklî bir delil ile hakkında hüküm verdiği şeydir. Bu ise aklı olan ve okumayı bilen kimseler için gayet kolaydır. Aklını vehimden ve hayâdan arındıran kimse, mâkulu delil ile gerçek mânâda anlar. Aklını bu gibi âfetlerden arındırmayan ise mâkulu, bilen birinin anlattıkları ile anlar. Hikmet ise bu kabilden değildir. Bunu ancak *“lübb”* sahipleri anlar. Bunlar insânî aklın kabuklarıyla uğraşmayan, bilakis peygamberlere ittibâ ederek onun özünü elde etmek için gayret gösteren kimselerdir. Peygamberler de onları, insânî aklın kabuklarının karanlıklarından Rabbânî mevhibelerin özündeki nûra çıkarmışlardır. Böylece onlar: ***“Allah’ın kendisi için nûr yaratmadığı kimse için nûr yoktur.”*** (en Nûr, 24/40) âyetinin mânâsını anlamışlardır. Ey dünyaya aldanan kişi Allah’ın afvına güvenerek şeytan seni aldatmasın. Nitekim Şâir demiştir ki:

Kazâ-i ilâhînin sana nereden geldiğine bak.
Hak Teâlâdan başkasına güvenmek körlüktür ancak.
Çektiğimiz hep nefsimizdeki kötü sıfatlardandır.
Korkarım ki İblis’in insanlar hakkındaki zannı doğru çıkacak.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Allah’ın sağ eli zengindir, mal mülk doludur. Gece ve gündüz bulutların dağıttığı nafaka onu bitiremez. Yeri ve göğü yaratmasından beri Allah’ın infak ettiği ve rızık olarak verdiği şeyleri görmüyor musun? İnfak edilen bunca şey bile onun yanında olanı bitiremedi.”*[244]

Yine Rasûlullah (s.a.): *“Allah’ın arşı su üzerindedir. Diğer elinde ise “kabz”; yâni yakalama sıfatı vardır. Bunula dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltır.”* buyurmuştur. Mü’min Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanır. Fakîrlere karşı cömert davranır. Şeytanın verdiği fakirlik korkusu vesvesesini atar. Çünkü bütün rızıkların anahtarları Allah’ın elindedir. Tek verici de O’dur. O’ndan başka veren yoktur.

وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُۜ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

270. Yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı muhakkak Allah bilir. Zalimler için hiç yardımcı yoktur.

Allah Teâlâ, hak yolda veya bâtıl yolda gizli ve açık, az veya çok harcadığınız her nafakayı; tâatte veya masiyette, şartlı veya şartsız, mala veya namaz, oruç v.s. fiillere

bağlı bütün adaklarınızı bilir.

“Nezr”, gönlü bir şeye bağlayıp onu yapmaya karar vermektir. Şerîatte ise nezr, dinde benzeri olan bir iyiliği kendine vâcib kılmaktır. Bu sebeple, tek bir secde yapmayı nezredenin nezri sahîh değildir. Ancak İmam Ebû Hanîfe ve talebelerine göre nezredilen tek secde tilâvet için olursa câizdir.

Allah bütün bunları bilir ve muhakkak sûrette bunları hesâba katarak karşılığını verir. Eğer hayır işlemişseniz âkıbetiniz hayırlı olur. Eğer şer işlemişseniz âkıbetiniz kötü olur. Âyet-i kerîme, hem terğib, hem terhib, hem vâd ve hem de vaîdi ihtiva etmektedir.

Mâsiyet için infâk etmek veya mâsiyet için nezir yapmak, sadakaya mâni olmak, nezri yerine getirmemek, kötü şeyleri infâk etmek, riyâ için eziyet ve minnetle infâk etmek gibi herhangi bir şekilde zulmedenlerin, kendilerini Allah’ın azabından koruyacak hiçbir yardımcıları yoktur.

Zulüm, bir şeyi uygun olmayan yere koymaktır. Zulmedenler için ne bir şefâat, ne de bir müdâfaa söz konusudur.

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ
خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

271. Eğer sadakaları *(zekât ve benzeri hayırları)* açıktan verirseniz ne âlâ! Eğer onu fakirlere gizlice verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da bu sebeple sizin günahlarınızı örter. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.

Riyâ ve süm’a olmadığı sürece sadakaları açıktan vermek güzeldir. Ancak bu durum zekât gibi farz olan sadakalara mahsûstur. Nâfile sadakalarda ise gizli olması daha iyidir. *“Eğer onu gizlice fakirlere verirseniz daha hayırlıdır”* ifâdesi bunu göstermektedir. Sadakayı açıkça verirken de fakîrlere vermek gerekir. Bununla beraber gizli bir şekilde verilen sadakanın özellikle fakîrlere verilmesinin vurgulanması şunun içindir: Gizli şeylerde daima karışıklık ve şüphe söz konusudur. Bazan zengin biri bile fakir olduğunu söyleyerek gizlice sadaka almaya yeltenebilir. Halbuki bunu insanların yanında yapamaz. Nâfile sadakayı gizli vermek açıkça vermekten daha hayırlıdır. Niyet sahîh olduğu takdirde hepsi de kabûle şayandır. Zengin olduğu bilinmeyen kişinin sadakasında da durum aynıdır. Fakat vâcib olanlarda ise, başkalarını da hayra delâlet etme bakımından açıkça vermek daha fazîletlidir. Meselâ farz olan namazı cemâatle, nâfileyi ise evde kılmak daha iyidir. Diğer taraftan farz olan zekatı açıktan vermek kişiyi töhmet altında kalmaktan ve hakkında kötü zan beslenilmesinden korur. Fakat zekât veren kişinin bolluk sâhibi, varlıklı biri olduğu bilinmiyorsa, onun gizli vermesi daha güzeldir.

İbn Abbas (r.a.)’dan yapılan bir rivayete göre: *“Gizli verilen nâfile sadaka açıkça verilenden yetmiş derece daha sevaplıdır. Açıkça verilen farz bir sadaka ise gizli*

verilenden yirmi beş derece daha üstündür.” Allah, gizli ve açık yaptığınız tasadduklarla günahlarınızın ancak bir kısmını örter. Allah, gizli açık yaptığınız her şeyden haberdardır. Bu haber, sadakanın gizli verilmesine bir teşviktir.

İmam Gazali, sadakanın gizli verilmesinin daha fazîletli olduğunu maddeler halinde açıklamaktadır:

1- Riyâdan ve süm'adan daha uzaktır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *“Allah, başkaları duysun ve başkaları görsün diye sadaka veren ve verdiği sadakayı başa kakan kimselerin sadakasını kabul etmez.”*[245] Yaptığı infakı söyleyen, onun duyulmasını istiyor demektir. Bir grup insan içinde sadaka veren ise bunun görülmesini arzu ediyor, demektir. Halbuki sadakayı gizli vermek ve bu hususta sükût etmek onu riyâ ve süm'adan uzak tutar.

Birtakım kimseler sadakayı gizlemekte mübâlağa etmişler ve hiçbir kimsenin onu bilmemesi için gayret göstermişlerdir. Bunlardan bazısı sadakasını âmânın eline koymuş, bazısı onu fakîrin yoluna bırakıp kendisi görülmeyecek bir yerde saklanmış, bazısı sadakalarını uyuyan fakîrin cebine koymuş ve bazısı da başkaları vasıtasıyla fakîre yardımda bulunma yolunu tutmuştur.

2- Kişi sadakasını gizleyince insanlar arasında şöhret elde edemez, ta'zîm ve sevgiye şâyân olamaz. Bu ise nefse ağır gelen bir şeydir. Bu sebeple sevâbı da fazladır.

3- Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Sadakanın en fazîletlisi malı az olan bir kimsenin gizlice fakire verdiğidir.”*[246]

Yine Peygamber Efendimiz: *“Kul gizlice bir amel yaparsa Allah da onu gizlice yazar. Eğer yaptığı ameli açığa vurursa Allah da onu alenî olarak yapılmış kabul eder. Eğer yaptığı işi konuşursa Allah onu gizli veya alenî yapılan bir amel olmaktan çıkarır ve bunun riyâ için yapıldığını kaydeder.”*[247] buyurmuştur.

Yine bir başka hadîs-i şerîfte Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *“Yedi gurup insan vardır ki Allah onları, kendi gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde kendi gölgesinde gölgelendirecektir. Bunlar:*

1. Adâletli devlet başkanı,

2. Allah'a ibâdetle büyümüş genç,

3. Kalbi mescide bağlı kimse,

4. Allah için sevişen ve bu sevgiyle birleşip ayrılan iki kişi,

5. Tenhâlarda Allah'ı zikredip gözyaşı döken kimse,

6. Güzel bir kadın kötü bir fiil için çağırınca “Allah'tan korkarım” diyerek reddeden kimse,

7. Sağ eli ile verdiği sadakayı sol eli duymayan kimse.”[248]

Yine Hz. Peygamber (s.a.) *“Gizli verilen sadaka, Rabbın öfkesini söndürür.”*[249]

buyurmuşlardır.

Halkı, sadaka vermeye teşvîk ve terğîb gibi bir sebep söz konusu ise sadakanın açık verilmesi daha hayırlıdır.

Muhammed b. Ali Hakîm Tirmizî diyor ki: Bir kimse bir amel işleyip bunu halktan gizlemeye çalışsa, nefsi de bunun halk tarafından görünmesini istediği halde nefsinin bu isteğini engellese, bu kez şeytan devreye girip yapılan amelin insanlara gösterilmesi için mücâdele eder. Gönül de bu isteği reddederse bu kimse şeytanla savaşıyor demektir.

Gizli olarak yapılan amel açık olarak yapılandan yetmiş derece daha fazîletlidir. Kul farzları edâ edip nâfile ibadetleri yapmak sûretiyle Allah'a yaklaşır. Açık ve gizli her iki halde de yapılan ameli Allah bilir ve ona göre kuluna karşılık verir.

Nitekim bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurulmuştur: *"Kullarım bana en çok kendilerine farz kıldığım ibâdetleri yapmak sûretiyle yaklaşabilir. Kulum nâfileleri işlemek sûretiyle bana yaklaşmaya devâm ederse ben onu severim. Ben onu sevince onun kulağı, gözü, dili ve eli olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle konuşur ve benimle tutar."*[250]

Amelleri, hiçbir dünyevî ve uhrevî maksad gözetmeden Allah için yapmak lâzımdır. Çünkü bu gibi menfaat kaygısı taşımak şirktir. Şirk ise büyük bir zulümdür. Ondan kaçınmak gerekir.

Cenâb-ı Hakk'a tâat kasdıyla yüzünü secdeye koyduğun için,
Kendini görmeden O'na kul olduğun için, hamd ve senâ et!

Sadakanın gizli olarak verilmesi, onun nefsânî arzulardan temizlenip sâdece Allah için olması demektir. O takdîrde sadaka sâhibi Allah'ın gölgesinde bulunma hakkını elde eder. Bu konuda Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Kişi kıyamet günü sadakası altında gölgelenir."[251]

Yâni eğer kişi sadakasını Allah için vermiş ise Allah'ın gölgesi altında, cenneti kazanmak için vermişse cennetin gölgesinde ve eğer hevâsını tatmin etmek için vermişse de *"hâviye"*nin (cehennemin) gölgesinde gölgelenir.

Âğulu zakkum ağaç meyve vermez, bilesin ki
Yere ne tohum ekersen, bitecek olan odur.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
فَلِاَنْفُسِكُمْۜ وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ اللّٰهِۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

272. ***(Yâ Muhammed!)*** **Onları doğru yola iletmek sana ait değildir. Lâkin Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir.**

Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın rızasını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak verdiğiniz ne varsa, karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.

Yâ Muhammed! Onlara iyiliklerden emrolunduklarını yaptırmak ve nehyolundukları kötülüklerden de sakındırmak sana vâcib değildir. Sana düşen, sana indirilen vahiy ile iyiliğe irşad ve ona teşvik etmen ve kötülüklerden de sakınmalarını söylemendir. Burada hitap Peygamber Efendimiz'e ise de bütün ehl-i İslâm'ı kapsamına almaktadır. Ancak Allah Teâlâ iyiliği seçen, ona tâbi olan ve anlatılanlardan öğüt alanlardan dilediğini hidâyete eriştirir, teblîğ etmek ve açıklamak Peygamberimiz'e, tevfik ise sâdece Allah'a âiddir.

Fakîr müslümanlar çoğalınca Rasûlullah (s.a.), müslümanları müşriklere sadaka vermekten nehyetti. Böylece onların, sadakaya olan ihtiyaçları sebebiyle İslâm'a girmelerini istedi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Yani İslâm'a girmeleri için onlara sadaka verilmesini yasaklaman gerekmez. Çünkü onları hidâyete erdirmek sana âid değildir.

Burada *"küfür"* illetinin nâfile sadaka vermeye engel teşkil etmediğine işâret vardır. Kâfirlere zekât verilmesinin câiz olup olmadığı ise ihtilâflıdır. **Ebû Hanîfe**, kâfirlere zekât verilmesini tecvîz etmiştir. Başkaları ise buna cevâz vermemişlerdir. Tasaddukta bulunduğunuz her mal sizin içindir. Başkası ondan faydalanamaz. Bu sebeple verdiğiniz kimseye eziyet etmeyin; başa kakmayın, âdî ve değersiz olanı vermeyin. Diğer bir mânâ şöyledir: Verdiğiniz şeyin dînî yönden menfaati sadece sizindir. Fakîrlerin bunda bir hakları yoktur. O halde kâfir olmaları sebebiyle müşrik fakîrlere vermekten men'etmeyiniz.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: Verdiğin kimse halkın en şerlisi dahî olsa, infâk ettiğinin sevâbı sana yazılır.

Verdiğinizi sadece Allah'ın rızasını kazanmak için vereceksiniz. Başka herhangi bir niyet ve maksadla değil. Ancak bu şekilde sizin menfaatinize olur. O halde size ne oluyor ki verdiğinizi başa kakıyorsunuz. Allah için verilmesi güzel olmayan âdî ve değersiz şeyleri veriyorsunuz.

İster zımmîye veya başkasına olsun, yaptığınız infâkın ecir ve sevâbı kat kat ödenir. Bunun için, infâkı en güzel ve en iyi bir şekilde yapmanız husûsunda hiçbir mâzeret yoktur. Eğer istenilen tarzda infâkta bulunursanız size vaad edilen sevaptan hiçbir şey eksiltilmez ve asla zulme uğramazsınız.

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى
الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْ
لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

273. ***(Yapacağınız hayırlar,)*** **kendilerini Allah yoluna adamış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simalarından tanırsın. Çünkü onlar yüzsüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.**

Sadakalarınızı, cihâd ve gazâ ile meşguliyetleri sebebiyle ticâret yapıp kazanç elde edemeyen *fakirlere* veriniz. Bu fakirlerin *"Ashâb-ı Suffe"* olduğu söylenmiştir. Bunların tamamı muhâcirlerden olup sayıları dörtyüz civarındaydı. Ne meskenleri, ne de âileleri vardı. Mescidin avlusunda kalıp geceleyin Kur'ân öğreniyorlar, gündüzleri ise hurma çekirdeği çekip öğütüyorlardı. Rasûlullah (s.a.)'in gönderdiği her seriyyeye katılıyorlardı. Ashâbtan, yanında fazla şeyleri bulunan akşam olunca bunlara getirirdi.

İbn Abbas (r.a.)'dan nakledilen bir habere göre; Rasûlullah (s.a.) bir gün ashâb-ı suffenin yanına gelip onların fakr, cehd ve kalblerinin temizliğine bakarak şöyle buyurdu: *"Ey suffe ashâbı, size müjdeler olsun! Ümmetimden her kim sizin gibi olup içinde bulunduğu halden razı olarak Allah'a kavuşursa cennette benim arkadaşlarımdan olur."*[252]

Durumlarını bilmeyen kimseler, isteyicilikten kaçınmaları sebebiyle bunları zengin sanırlar. *"Taaffüf"*, istemeyi terketmek ve nefsi zoraki de olsa istemekten alıkoymak demektir. Fakat ya Muhammed (a.s.)! Sen onların fakîr olduklarını, zayıflıkları ve hallerinin perişanlığından tanırsın. "*Sîmâ* ve *simyâ*" herhangi bir şeyin tanınmasını sağlayan alâmet demektir.

"Yüzsüzlük edip insanlardan istemezler" âyeti hem istemeyi, hem de yüzsüzlük etmeyi yasaklamaktadır. Bu kimseler, zâten istemekten kaçınmaktadırlar. Yüzsüzlük etmeleri nasıl mümkün olur?

"İlhâf", ısrarla istemek demek olup, isteyicinin karşısındakini istediği şeyi vermeye mecbûr etmesi mânâsını taşır. Yalnız ihtiyaç halinde istemek câizdir. O takdîrde günah olmaz.

Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur: *"Birinizin, ipini alarak arkasıyla dağdan odun getirip satıp ihtiyâcını karşılaması, ister versinler ister vermesinler, insanlardan istemekten daha hayırlıdır."*[253]

Yine Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Allah Teâlâ haya sahibi, halim ve afif kimseleri sever. Kötü sözlü, yüzsüz ve isteyici kimselere buğzeder."*[254] buyurmuştur.

Allah hayır için harcadığınız her şeyi bilir. Bunlara en güzel şekilde karşılık verecektir. Öyle ise sadaka vermeye yöneliniz. Yine sadakaya teşvik etmek üzere Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

274. Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarfedenler var ya, onların mükâfatları Allah katındadır. Onlara korku yoktur, üzüntü de çekmezler.

Bu kimseler bütün vakitlerini hayır işlemek ve sadaka vermekle geçirirler. Kendilerine bir ihtiyaçlı gelince onun ihtiyaçlarını yerine getirmekte acele ederler. Asla tehir etmezler veya herhangi bir vakte ertelemezler.

Bu âyetin **Ebû Bekr Sıddîk** (r.a.) hakkında indiği rivayet edilmiştir. O kırk bin dînâr harcamış, bunun on bin dînârını gece, on bin dînârını gündüz, on bin dînârını gizli ve on bin dînârını da açıktan vermişti. İşte bu gibi kimselerin sevabları Allah katında hazırdır. Onlar için kötülüklerden doğacak hiçbir korku yoktur. Sevdikleri herhangi bir şeyin olmayışı sebebiyle de asla mahzûn olmayacaklardır.

Allah'a olan muhabbetleri ve Rasûlullah (s.a.)'a olan bağlılıkları sebebiyle fakîrliği zenginliğe tercîh eden kimselere infâkta bulunmak bir görevdir. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Benim iki özelliğim vardır: "Fakr ve cihad."*[255]

Sâdâttan olan kimseler, sadakaya en lâyık olanlardır. Bu gibi kişilere malı, canı ve makamı ile hizmet eden, ta'zîm gösterip îzâz ve ikrâmda bulunan ve saygı olarak onlara selâm veren kimselerin durumunu Allah bilir.

Eğer kul infak etmek sûretiyle Allah'a bir karış yaklaşırsa Allah ona bir zirâ yaklaşır. Eğer kul bir zirâ yaklaşırsa Allah ona bir kulaç yaklaşır. Allah'ın fazl ve intereminin nihâyeti yoktur. Gönül hoşluğu ile dünyayı terkeden ve Allah'ı her şeye tercih eden kimseye müjdeler olsun. Kim Allah için olursa Allah da onun için olur.

Altı şeyin güzelliği şu altı şeydedir. Bunlar da: İlim, adâlet, cömertlik, tevbe, sabır ve hayâ. İlim amelde, adâlet devlet başkanında, cömertlik zenginlerde, tevbe gençlerde, sabır fakîrlerde ve hayâ da kadınlarda güzeldir.

İlimsiz amel çatısız eve, adâletsiz hükümdar susuz kuyuya, cömerd olmayan zengin yağmursuz buluta, tevbesiz genç meyvesiz ağaca, sabırsız fakir ışıksız kandile ve hayasız kadın tuzsuz yemeğe benzer.

Bu sebeple zenginlerin, mallarından infâkta bulunmak sûretiyle fakîrlik ve ihtiyaçtan dolayı ölen kalbleri ihyâ etmeleri gerekmektedir. Şüphesiz Allah iyilik yapanların ecrini zâyi etmez.

Makbûl olan görüş odur ki insan; hem yemeli, hem de yedirmeli. Bu âlemde kendisi için biriktirdiklerini kendisi hayır yolunda kullanmalı. Doğru düşünceli insan, malından hem kendi istifâde eder, hem de başkalarını istifâde ettirir ve dünyalığı sırf bu niyetle toplar. Mal toplayıp ondan yemeyen ve dağıtmayan kimse, onu vârisleri için biriktirmiş olur.

---

[240]. *Tirmizî*, Ahkâm, 22; *Nesâî*, Büyû', 1; *İbn Mâce*, Ticâret, 1, 64; *Dârimî*, Büyû',

6; *Müsned,* VI, 31, 42, 127.

[241]. *Buhârî*, Hars, 1; *Tirmizî*, Ahkâm, 40; *Dârimî*, Büyû', 67; *Müsned,* III, 147, 192, VI, 420, 444.

[242]. *Münzirî*, Tergîb, II, 99.

[243]. *Münâvî,* IV, 534.

[244]. *Buhârî*, Tefsir (11), 2; *Müslim*, Zekât, 36.

[245]. *Irakî,* Muğnî, III, 294.

[246]. *Ebû Dâvud*, Vitr, 12; *Nesâî*, Zekât, 49; *Dârimî*, Salât, 135; *Müsned,* II, 358; III, 412; V, 178-179, 265.

[247]. *Zebîdî,* İthâf, IV, 112.

[248]. *Buhârî*, Rikak, 24; *Tirmizî*, Zühd, 53; *Nesâî*, Kada, 2; *Muvattâ*, Şear, 14.

[249]. *Tirmizî*, Zekât, 28.

[250]. *Buhârî*, Rikak, 28.

[251]. *Müsned,* IV, 148.

[252]. *Kenzü'l-Ummâl,* VI, 467.

[253]. *Buhârî*, Zekât, 50; *İbn Mâce*, Zekât, 25; *Müsned,* I, 67.

[254]. *Ebû Dâvud*, Edeb, 8; *Tirmizî*, Birr, 61; *İbn Mâce*, Zühd, 5; *Müsned,* VI, 442.

[255]. *Irakî,* Muğnî, IV, 194.

RİBÂ (FÂİZ)

اَلَّذِينَ يَاْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذٖى يَتَخَبَّطُهُ
الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُٓوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا وَاَحَلَّ
اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا فَمَنْ جَٓاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا
سَلَفَ وَاَمْرُهُٓ اِلَى اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ فَاُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا
خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
كُلَّ كَفَّارٍ اَثٖيمٍ ﴿٢٧٦﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِىَ
مِنَ الرِّبٰٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٢٧٨﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ
مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُ۫سُ اَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ
وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

275. Faiz yiyenler *(kabirlerinden),* şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "Alım-satım tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.

276. Allah faizi tüketir *(faiz karışan malın bereketini giderir)*, sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez.

277. İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler var ya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmezler.

278. Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terkedin.

279. Şayet *(faiz hakkında söylenenleri)* yapmazsanız, Allah ve Resûlü tarafından *(faizcilere karşı)* açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.

"Faiz almak" yerine *"faiz yemek"* ifâdesi kullanılmıştır. Çünkü "mal"dan çoğu kez kasdolunan yenecek şeylerdir (yemektir). Ayrıca fâiz daha çok yiyecek maddesi husûsunda şuyû bulmuştur.

Ebû Hanîfe (r.h.) ve talebelerine göre fâiz, bedelsiz olarak altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzun birbirleriyle değişmesi sırasında zamana dayalı olarak ölçü ve tartıda olan fazlalıktır.

Fâiz yiyen kimseler kabirlerinden, kendisine şeytan çarpmış kimse gibi akılları bozulmuş ve çıldırmış olarak kalkarlar. Bu durum fâiz yiyenlerin alâmeti olur ve insanlar onları bu alâmetle tanırlar.

Denilmiştir ki insanlar, kabirlerinden kalkarak bir grup halinde beraberce mahşer yerine giderler. Ancak fâiz yiyenler hâriç. Onlar yürürken sar'aya tutulmuş gibi düşüp kalkarlar. Çünkü Allah, bunların yiyip midelerine indirdikleri fâizi çoğaltmış ve yürüyerek tâkatları kalmayıncaya kadar bunu ağırlaştırmıştır.

Bunların bu şekilde kalkışları, her ikisi de kazanç sağladığı için fâiz ile ticâreti aynı saymaları ve harâm olan fâizi helâl telakkî etmelerinden ötürüdür. Bunlar: "Kıymeti bir dirhem olan bir malı iki dirheme satmak câiz olduğu gibi, bir dirhemi de iki dirheme satmak câizdir" demekteydiler.

Alış verişin *"asl"* olması hasebiyle: *"Faiz, alış-veriş gibidir"* demek gerekirken, bunlar fâizi helal saymaktan başka ayrıca onu *"asl"* kabûl ettikleri için. *"Alış-veriş de fâiz gibidir"* demişlerdir. Bir başka ifâdeye göre: "Alış-veriş de fâiz gibidir. İkisinde de malın ziyâdeleşmesi söz konusudur. O halde fâiz niçin helâl olmasın?" demek istiyorlardı.

Câhiliyye döneminde borç alan kişi, vaktinde borcunu ödeyemeyeceği takdîrde, alacaklıdan, borcunun artırılması şartıyla verilen sürenin uzatılmasını isterdi. Onlar böyle yapar ve *"sürenin uzatılması ile alınan kâr, alış-verişte elde edilen kâr gibidir,"* derlerdi. Allah Teâlâ onları yalanlayıp *"Allah alış-verişi helâl, fâizi haram kılmıştır."* buyurdu. Bu ikisi nasıl aynı olur? Çünkü alış-veriş Allah'ın helâl kılmasıyla helâl olmuş, fâiz ise Allah'ın haram kılmasıyla haram olmuştur.

Kime fâizin Allah tarafından yasaklandığı bildirilir, o da gecikmeksizin bu yasağa uyarsa geçmişte fâiz sebebiyle işlediği günahlar affedilir. Aldığı fâiz de kendisinde kalır. Çünkü o bunu, haram olduğu bildirilmeden önce almış ve mülk edinmiştir. Artık o geri alınmaz. Sahîh bir niyet ile yasağa uyduğu için Allah onu gerektiği şekilde mükâfâtlandırır. Bir başka tefsîre göre kıyâmet günü onun hakkındaki hüküm Allah'a âiddir. Size düşen hiçbir şey yoktur. Onun yakasını bırakınız.

Kim de daha önce helâl saydığı gibi bundan sonra fâizi helâl sayarsa işte bunlar cehenneme girecekler ve orada ebedî olarak kalacaklardır.

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ ۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَث۪يمٍ ﴿٢٧٦﴾

276. Allah faizi tüketir ***(Faiz karışan malın bereketini giderir),*** **sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez.**

“Mahk”, bir şeyin ay gibi, yok oluncaya kadar peyder pey azalmasıdır. İşte faiz alan kişinin durumu böyledir. Allah, içerisine fâiz karışan malın bereketini giderir, onu yok eder ve daha sonra çocukları ondan istifâde edemezler.

Allah verilen sadakaların sevâbını kat kat artırır ve onu bereketlendirir. İçerisinden sadaka verilen malı Allah ziyâdeleştirir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Sizden biriniz yeni doğan tayını terbiye edip büyüttüğü gibi Allah verilen sadakayı kabûl edip büyütür.”*[256]

Yine Peygamber (s.a.): *“Zekât maldan hiçbir şey eksiltmez.”*[257] buyurmuştur.

Allah, haram olan şeyleri helâl saymakta ısrar eden ve onları işlemekte direten kimselerden asla râzı olmaz. Çünkü sevgi ve rızâ ancak tevbe edip dönenler içindir.

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ
لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾

277. İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler varya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar üzüntü de çekmezler.

Namaz ve zekâtın, sâlih amellerden olmasına rağmen husûsî olarak tekrar zikredilmeleri, diğer bütün sâlih amellerden farklı oldukları içindir.

Dünyada olan hırs ve tama sebebiyle fâiz yiyen kimse aç köpek gibidir. Yer yer doymaz. Karnı iyice şişer. O kadar ağırlaşır ki yürümek için ayağa kalksa karnının ağırlığı onu yere düşürür. İşte kıyâmet günü fâiz yiyenlerin hâli böyle olacaktır. Ne güzel söylenmiştir:

İnsan büyük bir kemiği boğazından geçirebilir,
Fakat o kemik ya insanın karnını yırtar, ya da zarar verir.

Akıllı kimse, dünya ve âhırette taşıyamayacağı şeyi yemez. Dünya malı elde etmede ortayolu tutan ve bu uğurda haksızlıktan kaçınan kimselere müjdeler olsun! Bunlar fâizin vebâlinden kurtulurlar. Bunlar mal toplamaya istekleri de olsa alış-veriş yoluyla mal kazanan sadaka ve zekâtlarını veren tâcir gibidir. Bunlara kazandıkları mal, bir zarar vermez. Çünkü şerîatın emrine göre hareket etmişler ve hak sâhibine hakkını vermişlerdir. Ama fâiz yiyenler böyle değildir.

Rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.): *Kan parasından ve câriyeleri fuhşa zorlayarak gelir elde etmekten nehyetmiş, fâiz yiyene, yedirene, yazana ve şâhidlikte bulunana, dövme yapana, yaptırana ve resim çizene lânet etmiştir.*[258]

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Fâizin yetmiş küsür çeşidi vardır. En aşağısı kişinin anasıyla cima etmesi gibidir”*[259] Bu hadîs-i şerîfi duyan kimsenin hemen Allah’a tevbe etmesi gerekir. Fakat bunu ancak ehl-i kalb olan; zihnini toplayarak dikkatle kulak veren yapabilir.

Bir kimse, daha fazla olarak geri verilmesi şartıyla borç verirse bu yarar sağlayan bir

borç olur. Menfaat getiren her borç fâize bulaşmıştır.

Ebû Hanife'nin birisinde bin siyah dirhem alacağı vardı. Adam bin beyaz dirhem vermek istedi. Ebû Hanife bunu kabûl etmedi. Bunun faiz olabileceğinden korktuğunu söyleyip kendisine siyah dirhem verilmesini arzu buyurdu.

Rivâyete göre Ebû Hanife bir adamın kapısında beklerken görüldü. Kapıyı çalıyor sonra güneşin altına çekiliyordu. Sebebini soranlara şöyle dedi: Benim bu adamda alacağım var. Borçlunun herhangi bir şeyinden istifâde etmek ise caiz değildir. Bu sebeple onun duvarının gölgesinde gölgelenmekten kaçınıyorum.

Bâyezîd Bistâmî, Hemedan'dan yâbânî safran tohumu almıştı. Bistâm'a varınca tohumun içerisinde iki karınca bulunduğunu gördü. Tekrar Hemedan'a dönerek iki karıncayı yerlerine bıraktı. İşte verâ ve takvâ böyle olur. Bu zamanda böyle kişiler çok az bulunur. Sûfî bile olsalar insanların çoğu harâma, helâle ve şüpheli şeylere pek dikkat etmemektedirler. Bu sebeple dîne uymanın ihmâl edildiğini ve dinin garip kaldığını görüyoruz. Allah bizi ve sizi doğru yola eriştirsin. Tevfik O'na aiddir. **Celâleddin Rûmî** der ki:

Yazıklar olsun bilmeden, vâkıf olmadan yaptığın konuşmalara,
Sana sarık ve cübbe ile sûf libâsın hiçbir faydası olmaz.

يَا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰوا اِنْ كُنْتُمْ

مُؤْمِنٖينَ ﴿٢٧٨﴾

278. Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut fâiz alacaklarınızı terkedin.

Kalan fâizi almamak sûretiyle nefislerinizi Allah'ın azâbından koruyun. Çünkü îmân kat'î sûrette emre itâat etmeyi gerektirir.

فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَاْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُ۫سُ اَمْوَالِكُمْۚ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾

279. Şayet *(fâiz hakkında söylenenleri)* yapmazsanız, Allah ve Rasûlü tarafından *(fâizcilere karşı)* açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.

İster fâizin haramlığını inkâr edin, ister etmeyin, eğer Allah'tan korkup geri kalan fâizi

bırakmazsanız Allah ve Rasûlü'nün açacağı ve güç yetiremeyeceğiniz bir savaşa hazırlanın. Allah'ın açacağı harbten maksat, emrine uymayanları cehenneme atması, Rasûlullah'ın harbi ise bizzât bildiğimiz mânâda savaşmasıdır. Bu âyet inince Sakîfliler "Biz Allah ve Rasûlü'yle savaşa güç yetiremeyiz" deyip arta kalan fâizi almamışlardır.

Fâizin haram olduğuna inandıktan ve bu pek şiddetli tehdîdi duyduktan sonra tevbe ederseniz ana paranızı tam olarak alabilirsiniz. Böyle davranınca hem fazlasını almak sûretiyle borçlularınıza zulmetmemiş olursunuz, hem de ana paranın eksilmesi sûretiyle siz zulme uğramamış olursunuz.

Kişi tevbe edince hüküm budur. Mü'min olup fâiz almayı bırakmayan kişi, silâhsız ise tâ'zîr edilir ve tövbe edinceye kadar hapsedilir. Eğer silahlı ise devlet başkanı, bâğîlerle; isyancılarla savaştığı gibi onunla da savaşır. Nitekim Ebû Bekir (r.a.), zekâtı vermekten kaçınanlara savaş ilân etmiştir. Ezânı terkeden ve ölüleri defnetmeyenler hakkında da aynı hüküm geçerlidir.

---

[256]. *Buhârî*, Zekât, 8; *Müslim*, Zekât, 63; *Tirmizî*, Zekât, 28; *Nesâî*, Zekât, 48; *İbn Mâce*, Zekât, 28; *Dârimî*, Zekât, 35; *Muvattâ*, Sadaka, 1; *Müsned,* II, 268; VI, 251.

[257]. *Müslim*, Birr, 69.

[258]. *Buhârî*, Büyû', 113; libâs, 86, 96.

[259]. *İbn Mâce*, Ticâret, 58.

BORÇLUYA KOLAYLIK

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ
إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

280. Eğer *(borçlu)* darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek *(gerekir)* Eğer *(gerçekleri)* anlarsanız bunu sadakaya *(veya zekâta)* saymak sizin için daha hayırlıdır.

Borçlu kimse, malının yok olması veya bozulması gibi sebeplerle zor durumda kalırsa yapılması gereken, adamı bir kolaylığa çıkıncaya kadar beklemektir. Eğer bu durumda olan borçlunuza borcunu bağışlarsanız daha hayırlı bir iş yapmış olursunuz. Alacağınızı erteleyip mühlet vermeniz de hayırlıdır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Alacağını tehir eden müslüman kişi için her gün bir sadaka sevâbı vardır."*[260]

Yine Rasûlullah (s.a.): *"Zor durumda olan borçlusuna mühlet veren veya borcunu ona bağışlayan kimseyi Allah kıyamet gününün zorluğundan korur."*[261] buyurmuştur. Borç vermek çok fazîletli bir iştir.

Ümâme el-Bâhilî rüyâsında, cennetin kapısında borcun on sekiz, sadakanın ise on misliyle karşılık göreceğinin yazıldığını gördü: "Acaba niçin böyle?" diye içinden geçirince şöyle cevap verildi: "Sadaka bazen ihtiyâcı olmayan kimsenin eline geçebilir. Ama borç istemeye ancak ihtiyâcı olan gelir"

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Üç şey vardır ki kıyâmet günü bunlara sâhip olan mü'min, dilediği kapıdan cennete girer ve istediği hûri ile evlenir. Bunlar: Katili afvetmek , her farz namazdan sonra İhlas sûresini on kez okumak ve borç isteyene borç vermektir."*[262] Ebû Bekir Sıddîk (r.a.): "Bunların biri olsa olur mu ya Rasûlallah" deyince Rasûl-i Ekrem Efendimiz: *"Evet, bunların birisi de olsa olur"* buyurmuştur.

Üç durumda borç istenir:

1- Allah yolunda cihâd için gücü zayıfladığında,

2- Yokluk içerisinde ölen fakîr bir kimsenin kefenlendirilmesinde,

3- Bekârlığın fitnesinden kurtulmak için evlenmek istenildiğinde.

Bu üç durumda kişi Allah'a tevekkül ederek borç isteyebilir. Allah da ona borcunu ödeyebileceği bir kapı açar.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"İâde etmeye niyetli olarak borç alan kimseye bir melek tâyîn olunur. Bu melek, borcunu ödeyinceye kadar onu korur ve ona duâ eder."*[263] Selef-i sâlihîn, bu hadîs-i şerif sebebiyle ihtiyaçları olmadığı halde borç

isterlerdi.

Borcunu ödemeye güç yetiren kimse, verilen mühleti beklemeden hemen ödemesi gerekir. Rasûlullah (s.a.) Cibril (a.s.)'den şöyle bir nakilde bulunmuştur: Cibril (a.s.) üç kez: *"Ya Muhammed! Allah yolunda şehîd olmak, borç hariç her günahı örter."*[264]

Akl-ı selîm sâhibi kimse bütün borçlarını zamanında öder. Kıyamet günü hesaba çekilmekten korkarak vermemek gibi kötü bir niyet taşımaz. Farzları aşk ve şevkle edâ edenlerin durumu böyledir. Bunlara borçlarını ödemek kolay gelir. Yalnız, günah işleyen ve farzları terkeden Allah'a olan borçlarını ödemeyen kimselerin, insanlara olan borçlarını ödeme durumunda hâllerinin nasıl olacağını varın siz düşünün! Bu yüzden denilmiştir ki:

Namaz kılmayana borç verme!
Eğer verecek olursan onun ağzını doyuramazsın.
Allah'ın farzını îfâ edip ödemeyen,
Sana olan borcunun tasasını hiç çekmez.

Diğer zamanlarda olduğu gibi günümüzde de durum bozuktur. Hangi zamanda yaşarsa yaşasın, kanâata sarılan kimselere müjdeler olsun. Hakîkî mü'min olmanın şartlarından birisi de, dînin emirlerini yerine getirmede ihtiyaç hissetmediği şeyleri Allah için terketmektir. Eğer terketmezse bunlar onun Allah yolunda terakkî etmesini engeller. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kişinin iyi bir müslüman olabilmesi için faydasız şeyleri terketmesi gerekir."*[265]

---

[260]. *İbn Mâce*, Sadakat, 14.

[261]. *Müslim*, Zühd, 74; *Tirmizî*, Büyû', 65; *İbn Mâce*, Sadakat, 14; *Müsned,* I, 327; II, 359; III, 427.

[262]. *Kenzü'l-ummâl,* XV, 820.

[263]. *Münâvî,* VI, 44.

[264]. *Münâvî,* IV, 179.

[265]. *Tirmizî*, Zühd, 11; *İbn Mâce*, Fiten, 12; *Muvatta*, Hüsnü'l-hulk, 3; *Müsned,* I, 201.

ALLAH'A DÖNÜŞ

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

281. Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.

Bir gün gelecek Allah'a döneceksiniz. Allah Teâlâ da size hayır ve şer yaptığınız her amelin karşılığını verecek ve hiçbir kimseye zulmetmeyecektir. Ne sevaplarını eksiltecek, ne de azaplarını artıracaktır.

Ebedî olarak azâba dûçâr olanlar da zulme uğramış sayılmazlar. Çünkü buna sebep küfürleridir. Küfürleri ise nefislerinin kazandığı şeylerdendir.

İbn Abbas (r.a.)'dan nakledilen bir rivayete göre bu âyet, en son nâzil olan âyettir. Hz. Peygamber (s.a.), bu âyetin inmesinden bir müddet sonra Rabbine kavuşmuştur. Cebrâîl (a.s.), Hz. Peygamber (a.s.)'e: *"Bu âyeti, Bakara sûresinin iki yüz sekseninci âyetinin peşine koy"* dedi. Böylece bu âyet, *müdâyene*; yâni "borç sözleşmesi" âyeti ile *ribâ* âyeti arasına konarak fâizden kaçınmak gerektiği vurgulanmak istenmiştir. Hz. Peygamberin (a.s.) peygamber olarak gönderilmesi, Medîne'ye hicreti ve vefatı hep pazartesi gününe rastgelmiştir. Bu âyetin inmesinden sonra Peygamberimiz, sekiz gün hasta yatmış, ashâb-ı kirâm onu ziyârete gelmişlerdir. Hz. Peygamber'in en son sözü şu olmuştur:

"Namaza dikkat edin ve eliniz altında bulunan kölelerinize karşı merhametli olun. Biz Allah içiniz ve O'na döneceğiz."[266]

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kime bir musîbet isâbet ederse benim ölümümü hatırlasın. Çünkü benim ölümüm musibetlerin en büyüğüdür."*[267]

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimden (kendisi hayatta iken) kimin iki çocuğu ölürse Allah Teâlâ bunlar sebebiyle onu cennete sokar."*

Âişe validemiz: *"Ya Rasûlallah, eğer bir tane olursa durum yine aynı mıdır?"* diye sorunca Peygamber Efendimiz (s.a.): *"Evet, ya Aişe"*, buyurdu.

Âişe validemiz: *"Ya Rasûlallah, eğer hiç olmazsa sonuç ne olur?"* diye tekrar sorduklarında Rasûlullah (s.a.):

"Ben ümmetim için öncüyüm (önden gidenim). Onlar asla benim gibi musîbete uğramayacaklardır"[268] buyurmuştur.

Allah Teâlâ buyuruyor: ***"(Ya Muhammed!) Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik"*** (el-Enbiyâ, 21/107) Peygamberimizin hem hayatı, hem de ölümü rahmettir. Peygamberimiz Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Allah bir ümmete rahmet etmek istediği zaman peygamberlerini önceden öldürür ve onu onlar için bir öncü kılar."*[269]

Ensâr'dan biri, Peygamber Efendimizin vefatı üzerine bir mersiye yazarak şöyle demiştir:

Her yerde sabırlı olmak güzeldir.

Fakat senin aleyhine sabretmek ise kötüdür.

Allah Teâlâ, bu âyette Kur'ân-ı Kerîm'in bir hülâsasını yapmış; onu vahyinin mührü kılmıştır. Nitekim bütün peygamberlere indirdiği kitapların mânâsını da Kur'an-ı Kerîm'de özetleşmiş ve onu kitap yapmıştır. Aynı şekilde Peygamber Efendimiz (s.a.)'i son peygamber olarak göndermiş ve bütün peygamberlerin ahlâkını onda toplamıştır.

Allah Teâlâ'nın indirdiği kitapların insanoğluna bildirmek istediği iki şey vardır:

1- Kötülüklerden, rezâletlerden ve alçaklıklardan kurtulmak.

2- Yüksek dereceler elde etmek. Kurtuluşa ermek için kötülükleri terketmek gerekir. Bu kötülükler yedi tanedir: *Küfür, şirk, cehâlet, mâsiyetler, kötü ahlâk, beşeri vasıfların ve nefsin perdeleri.*

Yüksek derecelere ulaşmak için şu sekiz şeyi elde etmek gerekir:

1- Allah'ı bilmek,

2- O'nu birlemek,

3- İlim,

4- Tâat,

5- Güzel ahlâk,

6- Hakk'a yönelmek,

7- Benlikten vazgeçmek ve

8- Hakk'ın hüviyetine bürünüp bakâya kavuşmak.

İşte bu âyet-i kerîme bütün bu mânâları içine almaktadır.

Allah'tan korkmak, Allah'tan uzaklaştıracak her şeyi terketmeyi ve O'na yaklaştıracak vesîlelere sarılmayı gerektirir. Bu konuda Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır:

Takvânın hepsi şu âyette toplanmıştır: ***"Allah adâleti, ihsânı ve akrabaya vermeyi emreder. Fahşâ'dan, münkerden ve haddi aşmaktan nehyeder. Böylece Allah size öğüt verir. Umulur ki takvâ sâhibi olursunuz."***[270] (en-Nahl, 16/90)

Âyet-i kerîmeden anlaşıldığı gibi takvâ, kötülükleri terketmek ve iyilikleri yapmak sûretiyle yüce dereceler elde etmek mânâsı taşımaktadır.

Avâmın takvâsı, mârifetle küfürden, tevhîdle şirkten, ilimle cehâletten, tâatlerle mâsiyetlerden ve iyi ahlâk ile kötü ahlâktan kurtulmalarıdır. Avâmın seyri burada son bulur. Çünkü bunların kazançlarının nihâyeti ve gayretlerinin sonu, şartları tam olarak

yerine getirmektir. ***"Bizim için çalışanları biz, bizim yollarımıza yönlendiririz."*** (el-Ankebût, 29/69) buyurulmaktadır.

Havâssın takvâsı da Hakk'ın cezbesine tutulmakdır. Bu cezbe onları beşerî sıfatların karanlığından Hakk'ın sıfatlarının tecellîsine ulaştırır. Havassın sülûkü de burada biter. Bunlar Sidre-i Müntehâ'nın gölgesinde gölgelenirler ve Sidre'yi kaplayan şeyin mevhibelerinden istifâde ederler.

Havâss-ı havâssın takvâsı ise Refref'in inâyetiyle ve: ***"Göz ne kaydı ne de onu aştı."*** (en-Necm, 53/17) âyetinin cezbesi ile beşerî sıfatların son noktasında kudsî nûrların başlangıç noktasına ve nefis perdesinin nihâyeti olan *"Kabe Kavseyn"*e ulaşmalarıdır. İşte burada: *"Nefsini bilen Rabbını bilir"* sırrı tecellî eder. Ancak bu şekilde hakîkî takvâ ile hakîkî îmân elde edilmiş olur.

Son olarak âyete şöyle bir mânâ verebiliriz: "Bütün gücünüzle bizim için çalışırsanız, size yardımımız ulaşır." Allah sizi ve bizi cem' ve yakîn makamına ulaştırsın ve bizi hakikât ve temkîn lütuflarıyla şereflendirsin. O en güzel yardımcıdır. Kullarından dilediğini rahmetine ulaştırır.

---

[266]. *İbn Mâce*, Vesâya, 1; *Müsned,* I, 78, III, 317, VI, 290, 311.
[267]. *Dârimî*, Mukaddime, 14.
[268]. *Tirmizî*, Cenâiz, 64; *Müsned,* I, 334, 335.
[269]. *Müslim*, Fazâil, 24.
[270]. *İbn Kesîr,* Tefsîr, II, 582.

BORÇLANMADA USÛL

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ
وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ
كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِى عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ
رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَاِنْ كَانَ الَّذِى عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا
اَوْ ضَعِيفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ
وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَاِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ
وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ
اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ اِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْئَمُوا
اَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا اَوْ كَبِيرًا اِلٰى اَجَلِهِ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ
وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰى اَلَّا تَرْتَابُوا اِلَّا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً
تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا وَاَشْهِدُوا اِذَا
تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَاِنْ تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ
بِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَاِنْ
اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ
وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ اٰثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

282. Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adâletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; *(her şeyi olduğu gibi)* yazsın. Üzerinde hak olan kimse *(borçlu)* da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmasın. Şayet borçlu sefih veya aklı zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile- biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın *(olsun)*. Çağırıldıkları vakit şahitler gelmemezlik etmesin. Büyük veya küçük, vâdesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şehadet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Ancak aranızda yapıp

bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. *(Genellikle)* alış-veriş yaptığınızda, şahit tutun. Ne yazan, ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız *(zarar verirseniz)* şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.

283. Yolculukta olur da, yazacak kimse bulamazsanız *(borca karşılık)* alınmış bir rehin de yeterlidir. Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve *(bu hususta)* Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği, bildiklerinizi gizlemeyin. Kim onu gizlerse, o bilsin ki onun kalbi günahkârdır. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.

Burada ayrıca borcun (*deyn*) zikredilmesi, (تداينتم) *"tedâyentüm"* fiilinden mücâzât mânâsının anlaşılmaması içindir. Aynı zamanda borcun süreli veya süresiz olabileceğine işârettir.

*"Ecel-i müsemmâ"*dan yani belirlenmiş süreden maksad günler, aylar, yıllar gibi ilim ifâde eden ve cehâleti ortadan kaldıran zaman birimleridir. Yoksa hasad, harman ve hacıların dönüşü gibi kapalılık ifâde eden şeyler değildir.

Borçları yazmak, "ne kadar olduğunu ve ne zaman ödeneceğini" belirtmek münâkaşayı ortadan kaldırır ve işin daha sağlam olmasını sağlar. Âlimlerden çoğuna göre buradaki yazınız emri, bu hükmün müstehab olduğunu göstermek içindir, vücûb ifâde etmez.

"Bir kâtip anlaşmanızı aranızda adâletle yazsın." Bu emredilen yazım şeklinin nasıl olacağını belirtmektedir. Kâtibin, borç alıp veren iki kişinin ortasında durarak onlardan birinin sözüyle yetinmeyerek her ikisinin sözlerini yazması gerektiğini ifâde etmektedir. Kendisine yazım işi tevdî edilen kâtibin adâletli olması, iki taraftan herhangi birine meyletmemesi, fazla veya az yazmaması, demektir.

Âyet, borç alıp veren iki kişiye bilgili ve mütedeyyin bir kâtip bulmalarını emretmektedir. Ancak bu vasıfta olan bir kâtibin yazdığı vesîka, güvenilir olur ve böylece şerîata göre de adâlet tahakkuk etmiş bulunur.

Kâtiplerden hiçbirisi borcu Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Kendisine bildirilen husûsu olduğu gibi yazsın. Üzerinde hak olan kimse; yani borçlu da yazdırsın. Çünkü üzerinde şâhidlik yapılan odur. İkrâr edenin de o olması gerekir. Rabbi olan Allah'dan korksun ve kâtibe yazdırdığı borcundan hiçbir şey eksik söylemesin. Burada Allah ism-i celîli ile Rabb sıfatı sakınmada mübâlağa için beraberce zikredilmiştir. Âyette: *"Borçlu borcunu asla eksik yazdırmasın!"* buyrulmuştur. Çünkü borçlu eksik yazdırabilir. Kâtibe gelince, o eksik de yazabilir, fazla da. Yine âyette: *"Allah'tan korksun!"* emrinden sonra: *"Borcunu asla eksik yazdırmasın!"* nehyi beraberce zikredilmiştir. Çünkü burada yasaklanan şeyi yapmayı gerektirecek etkenler mevcuddur. Zira insan kendisinden zararı defetmeyi ve borcu

hafifletmeyi hırsla ister.

Borçlu olan kişi aklı kıt, savurgan, çocuk veya aklî dengesi bozulmuş ihtiyar ise veya bilgisizlik, körlük veya dilsizlik gibi sebeplerle yazdırmaya güç yetiremiyorsa, eksik veya fazla olmaksızın velisi veya vekîli adâletle yazdırsın; ne eksik ne de fazla yazdırsın. Yazım ânında adamlarınızdan hür, bâliğ ve müslüman iki şâhid tutun. Bunlar aranızda geçen akde şâhid olsunlar. Şer'î hitaplar köleleri açıkça muhâtap almadığından hür ve bâliğ diye anılmıştır.

Borç alıp verme kâfirler arasında cereyan ederse veya borçlu kâfir olursa bize göre kâfirin şâhidliği câizdir.

Eğer herhangi bir sebeple iki erkek şâhid bulunmazsa o takdîrde bir erkek iki de kadın şâhidlikte bulunsun. Alım-satım gibi mala taalluk eden husûslarda kadınların erkeklerle beraber şâhidliği icmâ ile câizdir. Fakat hadlerde ve kısasta erkek olması şarttır.

Erkek ve kadın bütün şâhidlerin sizlerce makbûl sayılan kimselerden olması gerekir. Özelikle *"rıza"* vasfının zikredilmesi kadınlardan bu vasfa sâhip olanlarının az olması sebebiyledir. Ayrıca iki kadın şâhidin şart koşulması, biri unuttuğu zaman diğerinin hatırlatması içindir.

Şâhidler, şâhidlik için çağrıldıklarında gitmekten çekinmesinler. Borç alıp vermeler, çok veya az, küçük veya büyük hepsini süreleriyle beraber yazmaktan usanmayınız.

Ey mü'minler, borçları vakitlerine riâyet ederek yazmanız, Allah'ın hükmüne göre en doğru, şâhidlik için en sağlam, şâhidliğin ikâmesine en yarayışlı ve borcun cinsi, miktârı, süresi v.b. hususlarda şüphenizin ortadan kalkmasına en yakın olandır. Fakat aranızdaki alış-veriş, borç alıp verme peşin olursa, unutma ve münakaşanın söz konusu olmaması sebebiyle bunları yazmamanızda bir beis yoktur. Yalnız alış-veriş yaptığınızda şâhid tutun.

Âyet-i kerîmede zikredilen emirler cumhura göre *"nedb"* içindir. *"Velâ Yudârrâ"* fiili mâlûm olabilir, meçhûl de. Mâlûm olduğuna göre mânâ şöyle olur: Kâtipler, istenildiği zaman yazdırma talebine icâbet etmemekten, yazarken tahrif etmekten, fazla veya eksik yazmaktan nehyedilmektedirler. Yâni kâtip istenilen şeyi yazmaktan, şâhid de şâhidlik yapmaktan kaçınmasın.

Fiil meçhûl olursa, kâtip ve şâhide zarar vermekten nehyedilmiş olur. O zaman âyetin mânâsı şöyle olur: Kâtip ve şâhid meşgûl iseler, onların yerine başkaları da varsa onları meşgûliyetlerinden alıkoyarak zarara uğratmasınlar. Ayrıca yaptıkları iş karşılığı olarak haklarını vermemek de onlara zarar sayılır. Bundan da kaçınmak lâzımdır. Çünkü nehyolunduğunuz şeyi yapmak tâata terstir ve günahtır. Emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak husûsunda Allah'tan sakınınız. Allah size maslahatınızı gerektiren bütün hükümleri bildirmektedir. Allah her şeyi bilmektedir. Sizin hiçbir durumunuz O'na gizli kalmaz. Size amellerinize göre karşılık verilir.

Bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'deki en uzun, mânâsı en geniş ve teferruâtı en çok olan âyettir. Bu şuna işârettir: Halkın hukukuna riâyet etmek, din ve dünya işlerinin yürümesini sağlayan mala gereken ehemmiyeti vermek lâzımdır. Doğru yolda yürüyen

kurtuluşa erer. Doğru yoldan sapan ise azar.

Gayret ve himmeti yüce olan kimsenin
Hak nezdindeki değeri de yüksek olur.

Allah Teâlâ, kullarına olan merhametinden dolayı, birbirlerine karşı muâmelelerinin nasıl olacağını bildirmiş; böylece onları birbirleriyle münakaşa etmekten, sürtüşmekten ve birbirlerine kin gütmekten kurtarmak istemiştir. Bu sebeple yazmak ve şâhid tutmak sûretiyle haklarının korunmasını emretmiştir. Şâhidlere şâhidlik etmelerini; kâtiplere de Allah'ın emrettiği şekilde adâletle yazmalarını emretmiştir. Böylelikle birçok inceliği ortaya koymayı murâd buyurmuştur.

Bu mânâlar üç duruma işâret eder:

Birincisi, Allah'ın kullara karşı olan durumudur. Allah lütfu sebebiyle kullarına şefkatle muamele eder. Dünyada nasıl davranacaklarını bildirir. Böylece yaptıkları boşa gitmez. Dünyada aralarında maîşetlerini zarara uğratacak husûmet ve düşmanlık olmaz. Âhirette de azap görmezler. Bu da gösteriyor ki dînî emirler, Allah'ın kullarına olan merhametinin bir neticesidir. Kullar bu emirlere uyduğu sürece Allah'ın nimetleri onların üzerine yağmur gibi yağar. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Allah size güçlük çıkarmak istemez. Fakat Allah sizi temizlemek ve size olan nimetini tamamlamak ister."*** (el-Mâide, 5/6)

İkincisi, kulların Allah ile olan durumudur. Kullar bilmelidir ki, fânî olan dünya işlerinde bu kadar ince hususlara dikkat etmek gerekirse bâkî olan âhıret işlerinde ve Allah ile olan münâsebetlerde daha çok dikkatli olmak gerekir. Çünkü kul bunlardan hesaba çekilecektir. Zerre miktarı hayır sebebiyle sevap görecekler ve zerre miktarı şer sebebiyle azap olunacaklardır. O hâlde âhıret işlerine ehemmiyet vermek ve bu husustaki inceliklere riâyet etmek, dünya işlerine riâyetten daha mühimdir.

Allah, kullarına alış-veriş sırasında yazmayı ve şâhid tutmayı emrettiği gibi, kulları ile kendi arasındaki alış-veriş tarzını yazmış ve şöyle buyurmuştur: ***"Allah mü'minlerden cennet karşılığı mallarını ve canlarını satın almıştır."*** (et-Tevbe, 9/11) İşte bu hususta Allah kulları ile ahidleşmiş ve melekleri de buna şahid tutmuştur. Levh-i mahfuzda şöyle yazılmıştır: "Emanet olarak cennetten dünyaya bir taş bırakılmıştır. O da Hacer-i Esved'dir."

Üçüncüsü, kulların kendi arasındaki durumudur. Aralarındaki muâmelelerde Allah'ın kendilerine olan lütuflarından ibret alsınlar, karşılıklı ilişkilerinde Allah'ın kendilerine davrandığı gibi davransınlar. Yani Allah'ın ahlâkı ile ahlâklansınlar, birbirlerine güzel davranmak suretiyle Allah'a tevessül etsinler ve her hususta Allah'ın koyduğu sınırları korusunlar. Sevgileri Allah için, yönelişleri Allah'a ve nasîhatları Allah adına olsun.

Böyle olunca onlarla arkadaşlık eden doğru yola kavuşur ve onların grubunda bulunan büyük ecirler elde eder. O halde ey kullar, bütün hâllerinizde Allah ile beraber olunuz. Bu üç durumda da Allah'ın öğrettiği şekilde O'ndan sakınınız. Allah konuştuğunuz bütün sözlerinizi, yaptığınız bütün işlerinizi ve içinizden gizlediğiniz her şeyi bilir.

Niyetlerinizin temizliği ve ihlâsınıza göre amellerinize karşılık verir.

Kalbi kötülüklerden uzak, sır ve mutlak âleme, her durumda Allah ile iyi muameleye ve yüksek derecelere ulaşmaya azimli olan kişilere müjdeler olsun.

Yani gayb alemi döşenmiş bir ev, hevâ ise öldürücü zehir gibidir. Hevâ ve hevesine uymayı terketmeyen kişi, sevdiğini göremez. Çünkü gören ile görünen arasındaki perde, görmeyi engeller. O halde gözden perdeyi kaldır ve vuslat nimetiyle şereflen.

Hakikatler, padişahlara mahsûs bir saray gibidir.
Hevâ ve heves gibi duygular, kabarmış tuz gibidir.
Yukarı kalkmış tuz dalgası sarayı görmeye engeldir
İnsan gözü, görme özelliği olmasına rağmen kendini göremez.

وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ
فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ
وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ اٰثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

283. Yolculukta olur da, yazacak kimse bulamazsanız *(borca karşılık)* alınmış bir rehin de yeterlidir. Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve *(bu hususta)* Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği, bildiklerinizi gizlemeyin. Kim onu gizlerse, o bilsin ki onun kalbi günahkârdır. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.

Seferde olup şâhid bulamazsanız ve yanınızda bulunan kimselerin yazı bilmemeleri veya yanınızda kalem, mürekkep, kağıt gibi malzemelerin bulunmaması sebebiyle yazım olmazsa alınan rehin yeter. O zaman vesika, rehin olmuş olur. Borç verenin, rehni teslim alması gerekir. Şayed rehin konuşulur; fakat teslim edilmezse teslîme zorlanamaz.

Sefere mahsûs bir şey olmadığı halde rehin almak için yolculuğun şart koşulması, yolculukta kâtip ve şâhid bulmanın zor oluşu ve çoğu kez yazma işinin mümkün olmayışıdır. Bu sebeple malın korunup emniyet altına alınması için, kâtip ve şâhid yerine rehin emredilmiştir. Rehnin alınması için sefer şart değildir. Fakat genellikle seferde rehin alındığı için zikredilmiştir. Nitekim, Rasûlullah (s.a.) Efendimiz, Medine'de bir Yahûdî'den yirmi sa' arpa almış ve ona zırhını rehin olarak vermiştir.

Eğer borç verenin borçluya hüsn-i zannı var ise ve haksızlık yapmayacağına güveniyorsa rehin almayabilir. Ama o takdîrde kendisine güvenilip borç verilen kimse borcunu ödesin.

"İ'timân," emânete (borca) bağlı kalmak, ihânet etmemek mânâsına gelir. Borçlunun güvenilir bir kimse olarak vasıflandırılması onu; borcuna sâdık kalıp ödemede titiz olmaya teşvîk içindir. Borç, zimmete taallük etmesi sebebiyle emânet olarak isimlendirilmiştir.

Borçlu, emânetin haklarını korumak ve borcu zamanında ödemek husûsunda Allah'tan sakınsın. Siz de ey şâhidler, borcun gereği üzere ödenmesi için hâkime çağrıldığınızda şâhidliği gizlemeyin. Şâhidliği kim gizlerse şüphesiz günah işlemiş olur.

Sâdece kalp değil, bütün beden günahkâr olduğu halde özellikle "kalbin" zikredilmesinin faydası nedir? Sadece "Böyle yapan kimse günahkâr olur" denemez miydi?

Hayır denemezdi. Çünkü şâhidliği gizlemek demek, onu söylemeyip içinde saklamak demektir. İşlenen fiil, kalbe âid olduğu için günahı da ona isnâd edilmiştir. Bir fiilin, yapıldığı organa isnâdı en beliğ olandır. Meselâ bir şeyi tekid etmek için: "İşte bu benim gözümün gördüğü, kulağımın duyduğu ve kalbimin tanıdığı şeydir" deriz. Bir de kalp vücûd organlarının başta gelenidir. Kalp bir et parçasıdır. O düzelince bütün vücûd düzelir. O bozulunca bütün cesed bozulur.

Yâni günah o kimsenin içine işlemiş ve en şerefli yeri işgal etmiştir. Şâhidliği gizlemek sadece dile bağlı olan günahlardan değildir. Günahın asıl taalluk ettiği yer kalptir. Dil ise onun tecümanıdır. Kalbî fiiller, diğer organların fiillerinden daha büyüktür. Kalp bütün fiillerin kendisinden kaynaklandığı bir kök mesâbesindedir.

Görüyoruz ki bütün iyiliklerin kaynağı îmân ve bütün kötülüklerin kaynağı ise küfürdür. İkisi de kalbe âid fiillerdendir. Binâenaleyh şâhidliği gizlemenin kalbî günahlardan olduğunu bildirmekle, bunun büyük günahlardan biri sayıldığını belirtmek istemiştir.

İbn Abbas (r.a.)'den nakledilen bir rivayete göre büyük günahlar şunlardır:

1- *Allah'a şirk koşmak*. Bu konuda: ***"Kendisine şirk koşana Allah cenneti haram kılmıştır"*** (el-Mâide, 5/72) buyurulmuştur.

2- *Yalancı şahitlik*.

3- *Şahidliği gizlemek*.

Allah bütün yaptıklarınızı bilir. Hayır ise hayır, şer ise şer olarak karşılığını verir. Şâhidliği gizlemek ve yalancı şahidlik etmek kişiyi cehenneme sürükleyen günahlardandır. Çünkü bu, kalbin tamamen bozulduğuna işârettir. Allah bu kimseleri "kalbleri günahkâr" olarak nitelemektedir. Kalbin günahkâr olması, onun bozulmuş olduğunun ifâdesidir. Bundan Allah'a sığınırız. Bu gibi günahların vuku bulması gayet kolaydır. Düşmanlık, hased gibi sebeplerle bu tür şeylere cür'et edenler çoktur.

Bilesin ki müslümanlar iki kısımdır: 1- *Vâkıfûn* (duranlar). 2- *Sâirûn* (yürüyenler).

Birinci gruptakiler sûrete sarılan, fakat mânâ âlemine giremeyen kimselerdir. Bunlar yumurtanın kabukları arasında bulunan civciv gibidirler. Sadece bedenî muâmeleler âleminde dolaşırlar. Meşrepleri böyledir. Bir türlü kalp âlemine ve kalp işlerine yol bulamazlar. Bu kimseler cesed hapishanesinde mahpus kalmışlardır. Üzerlerinde gözcü iki melek bulunmakta ve yaptıkları amelleri yazmaktadır.

İkinci guruptakiler ise belli bir yerde konaklayıp durmayan ve sürekli sûret âleminden

mânâ alemine, cesedin dar kalıplarından geniş ruh dünyasına doğru yürüyen kimselerdir. Bunlar da iki guruptur: *Seyyâr* (yürüyenler), *tayyâr* (uçanlar).

Seyyâr olanlar, tarîkat caddesinde akıl ve şerîat ayağıyla yürüyenlerdir. *Tayyâr* olanlar ise aşk ve himmet kanatlarıyla hakîkat fezalarında uçarlar. Ayaklarında ise şerîat sesi vardır.

"Şahid bulamazsanız alınan rehin yeter" âyeti, gönül ehli yolcuya işâret eder. Bu yolcu kalbini Allah'a rehin olarak verir. Burada söz konusu edilen rehinler, Rahman'ın iki parmağı arasında bulunan ve içerisinde Allah'tan başka hiçbir şey olmayan kalplerdir.

Uçanlar ise âşıklardır. Bunların kalpleri gaybete ermiş, akılları soyulmuş ve cezbeyle Allah'a doğru yol almaya başlamışlardır. Bu gibilerden rehin istenmez. Çünkü Allah, onları kuvvetli bir şekilde tutup kendine çekmiştir.

Yüce bir gayeye tutularak
Dar bir yola giren sarhoş
Bilmeli ki aşka dâir her şey şaşırtıcıdır.
Benim aşktan kurtuluşum, daha da şaşırtıcıdır.

Yerde ve gökte, dünyâ ve ahirette Allah'ın emânetini yüklenecek emin ve güvenilir kimseler, sadece âşık ve dervişlerdir.

İMAN ESASLARI VE DUÂ

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِؕ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِيٓ اَنْفُسِكُمْ
اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُؕ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُؕ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ
مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِؕ لَا
نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ۠ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا
وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاؕ لَهَا مَا
كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْؕ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَٓا اِنْ نَسِينَٓا اَوْ اَخْطَاْنَا
ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَٓا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَاۚ
رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۚ وَاعْفُ عَنَّا۠ وَاغْفِرْ لَنَا۠
وَارْحَمْنَا۠ اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

284. Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir, sonra dilediğini affeder, dilediğine de azap eder. Allah her şeye kadirdir.

285. Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de *(iman ettiler)*. Her biri Allah'a meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. "Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır" dediler.

286. Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı *(hayır)* kendine, yapacağı *(şer)* de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!

Göklerin ve yerin içinde ve dışında bulunan her şey ve cereyan eden her hâdise Allah'a âiddir. Bütün bunların yaratıcısı ve sâhibi O'dur. O mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Hiçbir kimsenin bunda bir ortaklığı yoktur. O halde O'ndan başkasına kulluk etmeyiniz. Emirlerine uymakta ve nehiylerinden kaçınmakta Allah'a asla isyan etmeyiniz.

Kötü niyetlerinizi, şahidliği gizlemek ve müşriklere dost olmak gibi kötü fiillerinizi

açığa vursanız da gizleseniz de birdir. Allah bunlara göre sizi sorguya çekecek ve karşılık verecektir.

Kendisinden uzak durmak mümkün olmayan vesvese, vehim ve daha başka farklı düşünceler hesabı sorulacaklara dahil değildir. Çünkü teklif güç nisbetindedir. Bu gibi vesveseleri defetmekse bazen kişinin gücü dâhilinde olmamaktadır.

"Allah onunla sizi hesaba çeker" âyeti, Mûtezile ve Râfizîlerden hesaba çekilmeyi inkâr edenlere karşı delildir.

Allah, günahı çok bile olsa dilediği kimseye ilâhî lütfu ile afv ve mağfiret eder. Günahı az olduğu halde dilediği kimseye adâletiyle azâb eder. Bunlar tamamen Allah'ın dilemesine bağlıdır. Allah'ın dilemesi ise hikmetler ve maslahatlara bağlıdır. Allah, kâfirlere muhakkak azâb eder. Çünkü Allah kendisine şirk koşulmasını asla afvetmez. Afvetmenin azab etmekten önce zikredilmesi, Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğine işaret etmek içindir.

"Allah her şeye kadirdir." Her şeye kadir olan Allah'ın, insanları hesâba çekmeye, amellerine göre onları afvetmeye veya azâb etmeye gücü ve kuvveti yeteceği âşikârdır.

İmam Ebû Mansûr, *et-Teysir* isimli kitabında şöyle demiştir: "Âyetteki *"gizlediğiniz"* lâfzının zâhir mânâsı, kişinin kalbinden geçen her türlü düşünceden sorguya çekileceğini göstermektedir. Küfrü kasdetmek küfürdür. Kasıdlı olmaksızın içten geçen kötü düşünce afvedilir. Eğer kul, günah işlemeye azmeder, sonra pişman olup tevbe ederse afvedilir.

İçinden geçirdiği bir kötülüğü ihtiyârı ile değil de, herhangi bir mâni sebebiyle terkeden kişi, o fiili yapmış gibi cezalandırılmaz. Mesela zinâ yapmak isteyen; fakat yapamayan kimse zinâ cezası yemez. Ayrıca zina yapma düşüncesi içinden geçen kişi, zinâya kasdetmiş kimse gibi cezalandırılmaz. Bu afvedilir. Rasûlullah (s.a.) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Allah, işlemedikleri ve konuşmadıkları sürece gönle doğan düşüncelerin günahını bağışlamıştır."[271]

Çoğu âlimler hadîs-i şerîfin ifâde ettiği hususların azim; yani kasıtlı olmayan ve ânîden gelip geçen "havâtır" mânâsında olduğu görüşündedirler. Çünkü kasıtlı olanlarından hesâp sorulacağı kesindir."

Adam öldüren ve zinâ edeni bu fiilleri sebebiyle hoş gören ve fırsat bulsa bunları yapmaya niyetli olan kimse işlenen günaha iştirâk etmiş gibi olur. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Gördüğü kötülükten hoşlanmayan kimse onu görmemiş gibi olur. Fakat işlenirken görmediği bir kötülüğü duyunca hoşnudlukla karşılayan kimse de sanki o kötülüğün yapılmasında bulunmuş gibi olur."[272] Diğer bir hadîs-i şerîf ise şöyledir:

"Yaptıkları ameller sebebiyle bir kavmi seven kimse, kıyamet günü onlarla beraber haşrolunur. Onların yaptığını yapmamış olsa dahi onlar gibi hesaba çekilir."[273] O halde kalbimizden kötü düşünceleri silmeliyiz. Beraber haşrolunmak korkusuyla kötü kimselerle beraber olmamalıyız.

Eğer bir melek şeytanla oturup kalkarsa,
Şeytan ona vahşet, hıyânet ve hîle öğretir.
Kötülerden iyilik öğrenemezsin.
Kurttan da kürkçülüğü bekleyemezsin.

Allah Teâla, kullarının, hesaba çekileceklerini göz önünde bulundurarak sürekli olarak hareketlerini kontrol etmelerini, gaflete düşmeksizin gerekeni yapmalarını ve gönüllerine gelen düşüncelere dikkat etmelerini istemektedir. Ancak böylelikle kulluğun gerektirdiği âdâbı yerine getirebileceklerini ve Allah'ın azâbından kurtulabileceklerini belirtmektedir.

İnsan, halk âlemi ve emir âlemi olmak üzere iki âlemden mürekkeptir. Emir âleminden olmak üzere nûrânî bir ruhu, halk âleminden olmak üzere de süflî ve zulmânî bir nefsi vardır. Rûh ve nefs âid oldukları âlemlere meyil gösterirler. Ruh, âlemlerin Rabbı olan Allah'a yakın olmayı; nefs ise Hak'tan uzaklaşıp esfel-i sâfiline inmeyi ister.

Allah Teâla nefisleri, içinde bulundukları kötülüklerden temizleyip kurtarmak ve kendine yaklaştırmak için Hz. Muhammed (a.s.)'i peygamber olarak göndermiştir. Nefisler ancak ruh aracılığıyla kazanacakları güzel ahlâk sâyesinde temizlenip aydınlığa kavuşurlar. Bu nokta Allah'ın velî kullarının makamıdır. Allah onları karanlıklardan nûra çıkarır.

Şeytanı ise şeytana dost, Allah'a düşman olanların rûhlarını rûhânî aydınlıktan nefsânî karanlıklara sokmak için görevlendirmiştir. Nefsin rûha üstün gelmesi bu neticeyi doğurur. Neticede bu kimseler cehennemin en alt tabakasına giderler.

Hakikat noktasından âyetin mânâsı şöyledir: Nefsânî vasıfların, zâhirde şerîata muhâlif, bâtında tabîata uygun olarak gönlünüze bıraktığı düşünceleri açığa vurun veya tarikat yardımıyla tabiata muhalefet edip şeriata muvafakat etmek suretiyle bu düşünceleri gizleyin, her iki halde de Allah sizi hesâba çeker. Ya nefsi temizleyerek onu, rûhun nûrunu ve ahlâkını kabûle uygun hâle getirir veya ruhu kirleterek onu, nefsin karanlıklarını kabûle mecbûr eder. Allah dilediği kimseyi, nefsini rûhun nûrlarıyla rûhunu da Hakkın nûrlarıyla aydınlatmak sûretiyle mağrifet eder. Dilediğini de, nefsini cehennem ateşine atmak, rûhunu da Aliyyü'l-Kebir olan Allah'tan ayrı kalmak ateşiyle yakmak sûretiyle azâb eder.

Allah, halk ve emir âleminden mürekkep olan insana hem lütfunu hem de kahrını izhara kadirdir. **Necmuddin Dâye** (k.s.)'nın *Te'vîlât*'ında böyle yazılıdır.

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ط كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ

سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ط لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ قف وَقَالُوا

285. Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de *(iman ettiler)*. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. "Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır" dediler.

Hz. Peygamber (a.s.), Kur'ân-ı Kerîm'e, onun âyetlerine, bu âyetlerin ihtivâ ettiği hükümlere, kıssalara, öğütlere ve geçmiş peygamberlerin ve kitapların durumlarına aid bilgilere îmân etti. Bunların kendisine Allah tarafından indirildiğini kabul etti.

Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâmına, haberlerinin doğruluğuna iman etmek, Kur'ân'a iman etmenin cüzleridir. Peygamber (a.s.), kendisine risâlet gelmeden önce de Allah'a ve O'nun birliğine inanmakta idi. Yoksa Kur'ân'ın ona indirilmesi anında mü'min olmuş değildir. Hz. Peygamber'in bundan başka türlü tavsîf edilmesi câiz değildir. Fakat buradaki imandan kasıd Kur'ân'a imandır. Çünkü Kur'ân ona indirilmeden O'nun Kur'ân'a inanması gerekmezdi. Nitekim Allah Teâla bu konuda şöyle buyurmaktadır: ***"Sen kitabın ve ona iman etmenin ne olduğunu bilmiyordun."*** (eş-Şûrâ, 42/52) Ve yine: ***"Sen, sana kitap verileceğini umuyor değildin"*** (el-Kasas, 28/86) buyurulmuştur.

Mü'minlerden her birisi Allah'a, meleklerine kitaplarına ve peygamberlerine inandı. (آمَنَ) *"Âmene"* fiilinde zamîrin, bütün mü'minlere âid olduğu halde müfred olması, mü'minlerden her bir ferdin îmân etmiş olduğunu açıklamak içindir. Peygamber Efendimiz'in müşâhedeye dayanan îmânı ile mü'minlerin delîle dayanan imanları arasındaki farkı ortaya koymak için cümlenin yapısı değiştirilmiştir. İlk cümle fiil cümlesi iken ikinci cümle isim cümlesi olarak getirilmiştir. Sanki bu ikisinin îmânı, her yönden farklıdır.

Mü'minlerden her biri Allah'ın ulûhiyette ve mabûdiyette bir olduğuna ve hiçbir ortağı bulunmadığına inandı. Bu, isbât ve tevhidle ilgili îmândır. Onlar, meleklerin Allah'ın şerefli kulları olduklarını, bunların kitapları indirme ve vahy getirme hususunda Allah ile peygamberleri arasında elçilik yaptıklarını kabul ettiler. Bu ise gelen kitapların Allah katından olduğunu tasdik etmek, helâlini helâl ve haramını haram saymaya inanmaktır. Yine onlar Allah'ın kitaplarına ve peygamberlerine îmân ettiler. Bu îmânın şartı ise onlara ittibâ ve itâat etmektir. Âhirete îman zikredilmemektedir. Çünkü kitaplara îmânın içerisinde âhırete îmân da vardır.

Âyette önce "Hz. Peygamber" zikredilmiş daha sonra "mü'minlere" yer verilmiştir. Bu Peygamber Efendimiz'in şânını ve şerefini belirtmek ve asâletini bildirmek içindir.

Peygamber ve mü'minler: "Biz Yahûdîler ve hıristiyanlar gibi bir kısmına inanıp; bir kısmını inkar etmek suretiyle peygamberler arasında ayırım yapmayız" dediler ve emirlere imtisallerini belirtmek ve imanlarını ortaya koymak için: "Biz Hak'tan bize gelen her şeyi işitip anladık ve onun doğruluğuna yakinen inandık. Emirlere itaat ettik ve nehiylerden kaçındık" diye beyanda bulundular.

Bu âyet nazil olunca Cebrâîl (a.s.), Peygamber Efendimiz'e gelerek dedi ki: "Ya

Muhammed (s.a.)! Allah seni ve ümmetini övmektedir. Şu anda istediğin her şeyi sana verecektir.” Peygamber Efendimiz: “*Gufrâneke Rabbenâ*: Ya Rabbi, biz senden günahlarımızın affını isteriz.” Bir başka mânâya göre senin haklarını yerine getirmekte yaptığımız hatâların mağfiretini isteriz” buyurdu. Bu ikinci mânâ daha uygundur. Çünkü bu durumda sûrenin sonundaki *“vağfir lenâ”* tekrar etmiş olur.

Dinleyip itâat etmenin mağfiret talebinden önce gelmesi bunların mağfirete vesîle iki şey olduğunu bildirmek içindir. “İster ölmek, ister dirilmek suretiyle olsun dönüş yalnız sanadır.”

Kâşânî şöyle demiştir: Peygamber Rabbinden kendine indirileni kabul ve tasdîk edip onunla ahlâklandı. Nitekim Aişe (r.anhâ) vâlidemiz şöyle demiştir: *“Onun ahlâkı Kur’ân’dı.”* Amel etmeksizin Kur’ân-ı Kerîm okumak fazla fayda sağlamaz. Bu husûsta Hanefî tefsîrinde şöyle bir misâl verilmiştir:

Padişahlardan biri emri altındakilerden birisine valilik görevi verdi. Görevlendirdiği yerin halkının kendisine itâat etmesi için de eline mühürlü bir vesîka teslîm etti. Vali gidip göreve başladı. Halk tarafından sevildi ve itaat olundu. Belli bir süre sonra padişah vâliye bir mektup yazarak kendisi için orada büyük bir saray yaptırmasını istedi. Mektub valiye ulaştı. Vali mektubu hergün açıp okuduğu halde padişahın emrini tutup istenileni yapmadı. Gelip de emrettiği şeyin yapılmadığını gören padişah, valiye iyilik ve ihsanda mı bulunur? Yoksa onu cezalandırıp hapse mi atar?

Kur’ân-ı Kerîm de bunun gibidir. Allah Teâlâ burada kullarına dinin rükünlerini yerine getirmelerini emretmektedir. Dâvud (a.s.)’a şöyle vahyolunmuştur. “Bana bir ev yap ki içinde kalayım.” Kur’ân-ı Kerîm dinin îmârının nasıl olacağını belirtmiş ve ***“Namazı kılınız, zekâtı veriniz.”*** (Bakara; 2/110); ***“Oruç size farz kılındı.”*** (Bakara; 2/183); “***Gücü yetenlere hac farz kılındı.”*** (Âl-i İmrân; 3/97) şeklinde buyurarak yapılması gerekenleri açıklamıştır.

Buna göre emirlerini yerine getirmeden sadece Kur’ân-ı Kerîm’i okumak, padişahın mektubunu, gereğini yerine getirmeden sâdece okumaya benzer. Amel etmeksizin sadece Kur’ân okumakla cennete girilmez. Çünkü Allah Teâla cennete girebilecekler için *“Bu, yaptıklarının karşılığıdır”* buyurarak cennete girmek için amel yapmak gerektiğini bildirmiştir. Nitekim bir beyitte:

Kur’ân’ın gelişinden murâd güzel ahlâkı öğretmektir,
Yoksa sadece sûreleri tecvid ve tertil üzere okumak değildir.

“Rabbimiz, biz senin affını isteriz” âyetinde şuna işâret vardır: Kul sâhip olduğu îmânın ve yaptığı ibâdetlerin bir neticesi olarak nefsini bütün şerlere açık, mevlâsını ise her türlü hayrı verici olarak tanımalıdır. Edebe riayet ederek bütün iyilikleri mevlasına nisbet etmelidir. O’na hamdetmeli, günahlarının afvını O’ndan istemeli, verdiği nimetlere şükretmeli ve O’nun gücü ve kuvvetinden sakınmalıdır. Bu duruma ulaşan kulun bütün vakitleri *“el-Hamdulillah, Estağfirullah ve la havle ve lâ kuvvete illa*

billah” şeklinde Allah’ı zikretmekle geçer. Bunlar ise kişiyi Allah’ın azabından korur ve ona bütün fetih kapılarını açar.

Tahkîka ulaşman için bütün vakitlerini tevbe, istiğfâr, tâat, şükür ve rızâ ile geçirmen lâzımdır. Bunları yapabilmek kalbin tasfiyesine ve nefsin tezkiyesine bağlıdır. Bunu elde edebilmek ise ancak şu dört yoldan biri ile mümkündür:

1. Allah’ın vasıtasız olarak kalbine attığı bir nûr ile,
2. Kemal noktasındaki aklın sâhip olduğu ilimle,
3. Fuzûli, faydasız meşgûliyetten arınmış tefekkür ile,
4. Bir şeyh-i kâmilin sohbeti ile.

Şeyh Ebû Medyen der ki: “Şeyh, ahlâkı ile seni terbiye edip düzelten ve gönlünü nûru ile aydınlatan kimsedir. Şeyh, huzurunda olduğun zaman seni Allah’a yönelten, uzakta olduğun zaman ise seni koruyandır. Ey kul, nefsini temizlemeye ve kendi kalıplarından çıkarak her şeyin hakikatine ulaşmaya çalış.”

Kendi varlığından gafil olup benlikten geçmedikçe
Asla kendi hakiki murâdına nâil ve vâsıl olamazsın.
Görünen varlık denizini aşıp sâhile çıkmadıkça
Aşıklar yolunun anlayışına göre asla kemâl bulamazsın.

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۜ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۜ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَٓا اِنْ نَسٖينَٓا اَوْ اَخْطَاْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَٓا اِصْرًا
كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ
لَنَا بِهٖۚ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا
عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَ ﴿٢٨٦﴾

286. Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı *(hayır)* kendine, yapacağı *(şer)* de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!

“Gönlünüzde olanları açığa vursanız da gizleseniz de (farketmez) Allah onunla sizi sorguya çeker” âyet-i kerîmesi inince ashâb-ı kiram telâşa düştüler. Rasûlullah (s.a.)’e gelerek, önünde diz çöktüler ve “Ey Allah’ın Rasûlü! Bize namaz, oruç, hac ve cihad gibi güç yetirebileceğimiz şeyler emredildi. Onları yapıyorduk. Şimdi sana indirilen şu âyetin gereğini yerine getirmeye tâkatimiz yetmez” dediler. Rasûlullah (s.a.) *“Yoksa siz de, sizden önce Yahûdî ve hıristiyanların dediği gibi “işittik isyan ettik” demek mi istiyorsunuz”* buyurunca ashâb-ı kiram bir ağızdan: *“İşittik, itaat ettik. Günahlarımızı*

affeyle ya Rabb! Çünkü dönüş yalnız sanadır." dediler. Ashâb-ı kiram böyle söyleyince Peygamber Efendimiz (s.a.)'e *"Âmene'r-Rasûlü"* diye başlayan âyet nâzil oldu.

Daha sonra inen *"Allah şahsa gücü yetmeyeceği şeyi yüklemez"* âyeti mü'minlere zor gelen durumu hafifletmiş, gönülden geçen şeylerden maksadın bilinçli olarak kötülüğe azmetmek olduğunu belirtmiş ve bunun kaçınılması güç olan havatırı ihtiva etmediğini ifade etmiştir.

"Teklif"; yapılmasında belli bir güçlük ve meşakkat bulunan bir şeyin gerçekleşmesini istemektir. *"Vüs'at"* ise kişinin kaldırma ve tahammül gücüdür. Güç yetebilecek şeyleri teklif etmek Allah'ın değişmez kanunudur. Bu ise Allah'ın bize olan rahmetinin ve fazlının bir nişanesidir. Allah Teâla bu konuda şöyle buyurmaktadır: ***"Allah size kolaylık diler, güçlük dilemez."*** (el-Bakara, 2/185)

Bu âyet, muhal ile teklifin imkansızlığına değil, sadece vuku bulmadığına delildir. Eğer böyle bir şey vuku bulmuş olsa, Allah Teâlâ'nın bu ihbarının yalan olması gerekir. Halbuki Allah bundan çok uzakdır. Bununla beraber âyette mutlak olarak zikredilen *"nefy"*, imkansızlık gibi mukayyed sınırlı bir nefyi gerekli kılmaz. Çünkü umûmî bir deyim, delâlet yönlerinden biriyle husûsî bir mânâ kazanmaz.

Emrolunan şeyleri yapmakla kazanacağı sevapların hepsi kişinin lehine, yasaklanan şeyleri işlemek suretiyle elde edeceği günahlar da onun aleyhinedir.

Nefis günah olan fiilleri işlemeye isteklidir. Onu yapmak için çabalar durur. Bu sebeple kişinin aleyhinde olan şeyi elde etmesi, daha çok cehd ve gayreti gerektiren *"iktisab"*la ifade edilmiştir. Hayırlı işlerde ise durum bunun zıddına olur. Nefis bunlardan kaçınır.

"Ey Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi hesaba çekme!" Teklifin sırrını açıkladıktan sonra Peygamber'in ve mü'minlerin Allah'a olan yakarışlarını şöylece devam ettiriyor: *"Ey Rabbimiz, bizden sadır olan hata ve nisyana sebep olacak kusurlarımızı, ifrat ve tefritte olan davranışlarımızı affedip bunlarla bizi azaplandırma!"*

Bu âyet, unutma ve hata yapmak sûretiyle işlenen günahlardan sorgu sorulacağına delildir. Çünkü bunlardan kaçınmak mümkündür. Eğer unutma ve hata yapmaya karşılık ceza olmamış olsaydı, mü'minlerin bu şekilde duâ etmelerinin istenmesi anlamsız olurdu.

Fakat Allah, bu ümmeti hatâ ve nisyanları sebebiyle sorguya çekmeyecektir. Bu konuda Peygamber Efendimiz (s.a.v.) *"Hatâ, nisyân ve zorlama sûretiyle işlenen günahlardan Allah ümmetimi hesaba çekmeyecektir."*[274] buyurmuştur. Bu da gösteriyor ki bu sadece Muhammed (a.s.)'in ümmetine mahsus bir durumdur. Daha önceki ümmetler ise hata ve nisyanları sebebiyle muaheze edileceklerdir.

"Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme!" Yakarışın ne derece fazla olduğunu ortaya koymak için *"Rabbenâ!"* nidası tekrar zikredilmiştir.

“Isr”, İnsanın belini büken onu kımıldamaz hale getiren ağır yük demektir. Bundan maksat ise zor olan tekliflerdir. Bu zor teklifler bizden önceki ümmetlere yüklenmiştir. Meselâ, Allah Teâla İsrâîloğulları’ndan tevbelerinin kabûlü için nefislerini öldürmelerini istemiş, kendisiyle günah işlenen âzânın ve necaset bulaşan yerin kesilmesini emretmiş ve sudan başka bir şeyle temizliği kabul etmemiştir. Aynı şekilde gece gündüz kılmaları gereken günlük elli vakit namazları vardı ve bunları mescid haricinde kılmak caiz değildi.

Oruçlu kimsenin uyuduktan sonra bir şeyi yemesi haramdı. Ayrıca işledikleri günahlar sebebiyle helâl şeylerin bir kısmı da onlara haram kılınmıştı. Mallarının dörtte birini zekat olarak vermek mecburiyetinde idiler. Herhangi bir evde gece işlenen günah sabahleyin o evin kapısına yazılmaktaydı.

Allah, bu ümmete merhameti ile muamele edip bu gibi zor tekliflerden onları âzâde kılmıştır. Bu konuda Allah Teâla: “Ve üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri atar (yâni hata ile adam öldürmekte kısas icrasını ve günah işleyen azaların, pislik değen elbisenin kesilmesi gibi, ağır teklifleri kaldırır) buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) *“Ben müsamahalı ve kolay olan hanif bir dinle gönderildim.”*[275] buyurmuştur.

Allah Teâla, bu ümmeti toplu olarak yere batırılmak, maymun ve hınzır suretine çevrilmek, boğulmak v.b. afetlerden korumuştur. Bu konuda Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *“Toplu olarak yere batırılma, hayvan sûretine çevrilme ve boğulma afetlerinden ümmetim muaf tutulmuştur.”*[276]

“Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işleri de yükleme!”

Duânın bu kısmıyla güç yetirmek zor olan cezalardan Allah’a sığınılmak istenmiştir. Nitekim bir önceki duâda yerine getirilmesi zor olan tekliflerden Allah’a sığınılmıştı. Çünkü bu gibi zor işlerle mükellef tutulan insan kusur işlemekten kendini alamaz. Sanki şöyle denilmiş olur: “Ey Rabbimiz, bize böyle ağır teklifler yükleme ki bizler de bunları yerine getirme hususunda kusurlu davranmayalım. Dolayısıyla sen de bizi cezalandırma.”

et-Teysir isimli kitapta şöyle denmektedir: Âyetin mânâsı, “Ya Rabbi devamlı yapmak bize zor gelecek şeyleri teklif etme,” demektir. Burada “takatin olmayışı” sözkonusu değildir. Çünkü olmayan şey istenmez.

“Ya Rabbi! Günahlarımızı affeyle.” Ayıplarımızı ört. Şahitler huzurunda bizleri rezil etme.” *et-Teysir*’de şöyle denmiştir: Buradaki duâlar tekrar değildir. Çünkü birincisi günahların yok edilmesini ve bunlarla sorguya çekilmemeyi istemektir. İkincisi ise günahların açığa vurulmamasını istemektir. Allah Teâlâ yapılan bir günahın cezasından vazgeçebilir ama, onu açıklamaktan ve ortaya dökmekten vazgeçmeyebilir. İşte mü’minler Allah’tan hem günahlarının affını, hem de bunların gizlenmesini istemekle emrolunmuşlardır. Ancak bu şekilde halleri gizli kalabilir ve rezil olmaktan kurtulabilirler.

Ey Rabbimiz, bize acı, bize şefkatle muâmele et ve bize fazlı kereminden bol bol ver.

Afv ve mağfiret talebinin rahmet talebinden önce zikredilmesi "güzel ahlâkla süslenmeden önce kötülüklerden temizlenmek" prensibine dayanmaktadır.

Ey Rabbimiz! Sen bizim Mevlâmızsın, yardımcımız ve işlerimizi üstlenensin, biz ise senin kullarınız. Bize kâfir kavimlere karşı yardım et. Bizi onlara üstün getir. Şerlerini bizden defet. Çünkü "Mevlâ"nın kuluna düşmanlarına karşı yardım etmesi umulur.

Kâfirlere karşı nusret bazen zafer ile, bazen hüccet ile, bazen de onların şerrini defetmek suretiyle olur. Bu duâ ile şeytanların kötülüklerinden de korunmak istenir. Çünkü şeytanlar da kâfirler grubundadır.

Allah Teâlâ, Rasûlü Hz. Muhammed (a.s.), Mîrâc gecesi, altıncı kat semada bulunup yerden çıkan ve gökten inen şeylerin kendisinde nihayete erdiği Sidre-i Müntehâ'ya çıkınca ***"Sidreyi bürüyen şey bürüdü."*** (en-Necm, 53/16) buyurdu. Peygamberimiz (a.s.) bunun altından bir döşek olduğunu söylemiştir.

Bu gece Rasûlullah (s.a.)'e üç şey verildi: Beş vakit namaz, Bakara sûresinin son âyetleri ve ümmetinden Allah'a şirk koşmayan herkesin afvedilmesi. Hz. Peygamber (s.a.) Mîrâc hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ beni arşın yanına yaklaştırdı ve bana: *"Âmene'r-Rasûlü"* âyetlerini okumamı ilhâm etti. Ben:

*"Âmene'r-Rasûlü"*yü okuyup "Biz Yahûdî ve Hıristiyanların yaptığı gibi peygamberler arasında fark görmeyiz." kısmına gelince Allah Teâlâ:

"Onlar ne dediler" diye sordu. Ben:

Onlar "işittik, isyan ediyoruz" dediler. Mü'minler ise *"işittik itâat ediyoruz"* dediler, diye cevap verdim. Bunun üzerine Allah Teâlâ:

"Doğru söyledin. Benden ne dilersen muhakkak yerine getireceğim" buyurdu. Ben:

"Ey Rabbimiz unutur veya hata edersek bizi bunlardan sorguya çekme!" dedim: O:

"Senden ve ümmetinden hatâ, unutma ve zorlanmak sûretiyle yapılan günahları affettim." buyurdu. Ben:

"Ya Rabbi bizden önce Yahûdîlere yüklediğin gibi bize ağır yük yükleme" dedim. O:

"İstediğin oldu" buyurdu. Ben:

"Ya Rabbi, takatimiz yetmeyecek şeyleri bize yükleme" diye yalvardım. O:

"Tamam, istediğin gibi olsun" diye cevap verdi: Ben:

"Bizi afvet, bize mağfiret et, bize acı ve kafirlere karşı bize yardım et" diye duâ ettim. O da:

"İstediğin gibi yaptım" buyurdu.[277]

Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur:

"Bana Allah, cennet hazinelerinden olan iki âyet indirdi ki Rahman olan Allah bu iki âyeti mahlukatı yaratmadan iki bin yıl önce kendi eliyle yazmıştır. Yatsı

namazından sonra bunları okuyan kimse gece sabaha kadar ibâdet etmiş gibi sevap alır."[278]

Yine Rasûlullah (s.a.):

"Bakara süresinin son iki âyetini okuyan geceyi ibâdetle geçirmiş veya kıyamet gününün azabından kurtulmuş olur"[279] buyurmuştur. Bu hadis-i şerif "Bakara sûresi" demeyi uygun görmeyip "içerisinde Bakara (inek)'den bahsedilen sûre denmesi gerektiğini savunan kimseler aleyhine delildir.

Peygamber Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: *"İçerisinde "Bakara"nın zikredildiği sûre Kur'an'ın füstâtı (büyük şehri)'dir. Onu iyice öğreniniz. Çünkü onu öğrenmek berekettir. Terki ise hasrettir."*[280] *"Batallar"*, onu öğrenmeğe güç yetiremezler. Peygamber Efendimiz'e "batalın ne olduğu" sorulduğunda *"sihirbazlar"* diye cevâb vermiştir. *(Bakara sûresini okuyana sihir tesir etmez.) Üç gün peşpeşe bir evde okunursa şeytan oraya yaklaşmaz.*

Muaz b. Cebel (r.a.), Bakara sûresini okumayı bitirince "âmin" derdi.

Ebû Eslem Deylemî'den şöyle rivâyet edilmiştir: Muaz b. Cebel'e: Bana yakaladığın şeytanın kıssasını anlat, dedim. O da şöyle anlattı:

Hz. Peygamber (s.a.), beni zekât mallarının başına bekçi yapmıştı. Zekât hurmaları bir evin içine konmuştu. Her sabah bu hurmalardan bir miktar azaldığını farkettim. Durumu Peygamberimiz'e haber verdim. Peygamberimiz hurmayı alanın şeytan olduğunu söyleyince ertesi akşam odaya girip kapıyı kapattım ve beklemeye koyuldum.

Kapıda büyük bir karanlık belirdi. Sonra şekil değiştirip kapının aralığından içeri girdi. Gömleğimi üzerime örtüp geleni kontrol etmeye başladım. Gelen şeytan hurmaları yemeye başladı. Yavaşça üzerine varıp yakaladım. İki elimi üzerine koyup:

"Ey Allah'ın düşmanı," dedim. Bana dönüp: "Ben çoluk çocuğu çok olan yaşlı bir fakirim ve Nusaybin cinlerindenim. Hz. Muhammed (a.s.) Peygamber olarak gönderilmeden önce bu yörede bizim hakkımız vardı. O Peygamber olunca buradan çıkarıldık. Beni serbest bırak. Bir daha geri dönmeyeceğim," dedi. Ben de onu serbest bıraktım.

Cebrâîl (a.s.) gelerek bu durumu Peygamberimiz'e haber verdi. Peygamberimiz namaz kıldıktan sonra beni çağırtıp esire ne yaptığımı sordu. Ben de ne yaptığımı söyledim. Sonra bana:

"Sen git, o tekrar dönecektir." dedi.

Gidip odaya girdim ve kapıyı kapattım. Yine önceki akşamki şahıs gelip kapının aralığından içeri girerek hurmayı yemeye başladı. Onu önceki gibi tekrar yakaladım.

"Beni bırak bir daha dönmeyeceğim," diye yalvarmaya başladı. Ben;

"Ey Allah'ın düşmanı, geçen akşam da bir daha dönmeyeceğim dememiş miydin?"

deyince O:

"Bir daha dönmeyeceğim." dedi.

Bunun alâmeti sizden biriniz Bakara Sûresi'nin son âyetlerini okuduğu zaman, o gece bizden hiçbir kimsenin o eve girememesidir." dedi.[281]

---

[271]. *Buhârî*, Eyman, 15; *Müslim,* îmân, 201; *Ebû Dâvud*, Talâk, 15; *Tirmizî*, Talâk, 14; *Müsned,* II, 255, 399, 425.

[272]. *Münâvî,* VI, 117.

[273]. *Suyûtî*, ed-Dürrü'l-mensûr, I, 271.

[274]. *Münâvî,* IV, 34.

[275]. *Müsned,* V, 266; VI, 116, 233.

[276]. *Kenzü'l-ummâl,* VII, 833.

[277]. *Müslim*, Îman, 279; *Tirmizî*, Tefsîr (53) 1; *Müsned,* I, 387, 422.

[278]. *Tirmizî,* Sevâbu'l-Kur'ân, 4; *Dârimî,* Fezâilu'l-Kur'ân, 14.

[279]. *Buhârî,* Magâzî, 12; *Müslim,* Müsâfirîn, 255; *Tirmizî,* Kur'ân, 4; *Dârimî,* Fazâilu'l-Kur'ân, 14.

[280]. *Müslim,* Müsâfirîn, 252; *Dârimî,* Fazâilu'l-Kur'ân, 13.

[281]. *Beyhakî,* Delâil, V, 110.